SERIA PSIHOLOGIE

FRANÇOISE DOLTO este, alãturi de Jacques Lacan, una dintre personalitãtile de renume ale psihanalizei franceze. si-a început activitatea înainte de cel de-al doilea rãzboi mondial la spitalul Bretonneau, sub îndrumarea doctorului Edouard Pichon, presedinte al Societãtii Psihanalitice din Paris. A abordat cu precãdere probleme legate de dezvoltarea copiilor, aplicînd metode psihanalitice de diagnostic si tratament în tulburãrile psiho-afective si de comportament ale preadolescentilor.

**Opere publicate:** *Psychanalyse et pediatrie* (1971), apãrutã în româneste la Editura Humanitas, în 1993, sub titlul Psihanaliza si copilul, *L'Eveil de l'esprit chez l'enfant* (1977), *La Foi au risque de la psychanalyse* (1980), *L'Evangile au risque de la psychanalyse* (1980–1982), *La Cause des enfants* (1985), *Tout est langage* (1987), *L'Enfant du miroir* (1987), *La Cause des adolescents* (1989).

FRANÇOISE DOLTO

# Cînd apare copilul

## O psihanalistã dã sfaturi pãrintilor

Traducere de
DELIA VASILIU si RODICA STOICESCU

HUMANITAS

Coperta de
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

FRANÇOISE DOLTO
LORSQUE L'ENFANT PARAÎT



ISBN 973-28-0494-7



## PREFATÃ

În luna august 1976, în timp ce eram în concediu, am primit un telefon. Directorul de la France-Inter, dl Pierre Wiehn, pe care nu îl cunosteam, mi-a propus ca începînd cu acea toamnã sã particip la o emisiune ce urma sã se ocupe de problemele pe care le au pãrintii în relatia cu copiii lor. Sã mã gîndesc în timpul concediului la ce am sã fac dupã, nu! Un nu categoric si datoritã dificultãtii unei asemenea emisiuni, avînd în vedere cã atîtia factori inconstienti sînt în joc cînd e vorba de educatie. Peste cîteva zile, adjunctul directorului de la France-Inter, Jean-Chouquet, m-a sunat încercînd sã fie mai convingãtor. Cererea e mare, îmi spunea el; de cînd radioul a devenit prietenul fiecãrui cãmin, multi pãrinti asteaptã prin el rãspunsuri la problemele lor psihologice. Trebuie fãcutã o emisiune despre dificultãtile legate de educatia copiilor. Posibil. Dar de ce sã apelati la mine, un psihanalist atît de prins de meseria lui? Acesta este rolul educatorilor de profesie, al psihologilor, al mamelor si tatilor din familiile tinere. Multe persoane sînt preocupate de aceste lucruri. În ceea ce mã priveste, rãspunsul este nu… si nu m-am mai gîndit la asta.

Dar cînd m-am întors la lucru, Pierre Wiehn m-a sunat din nou. Veniti mãcar sã stãm de vorbã: studiem problema si vrem sã ne consultãm cu dumneavoastrã. Am vrea sã vã spunem care sînt ideile noastre. Tinem foarte mult la acest proiect. Tocmai mã întorsesem din concediu, odihnitã si încã nepresatã de un program prea încãrcat. Am acceptat. si astfel, într-o dupã-amiazã de la începutul lui septembrie m-am dus sã-i întîlnesc pe acesti domni în clãdirea impunãtoare pe care o ocupã Radio-France, sã reflectãm împreunã si, încet-încet, m-am lãsat cîstigatã de cauza lor.

Da, era adevãrat, se putea face ceva pentru vîrsta copilãriei. Existau multe cereri din partea publicului. Cum puteam sã le rãspundem în mod eficient fãrã sã facem rãu, fãrã sã îndoctrinãm si, profitînd de aceastã

audientã, sã facem ceva pentru cei care sînt viitorul unei societãti ce nu îi întelege niciodatã? Este adevãrat, de asemenea, cã toti cei ce dau consultatii psiho-medicale constatã cã tulburãrile de adaptare pentru care le sînt adusi copiii îsi au originea în prima copilãrie. Pe lîngã tulburãrile reactionale recente, cauzate de evenimente scolare sau familiale, existã adevãrate nevroze infantile si psihoze care au debutat cu tulburãri ce ar fi fost rezolvate dacã pãrintii si copiii ar fi fost ajutati sã se înteleagã fãrã angoase si sentimente de culpabilitate, de-o parte si de cealaltã. Aceste tulburãri au condus la o stare patologicã cronicã, manifestatã deopotrivã prin dependentã, respingere si dezvoltare dizarmonicã a copilului. Suferinta moralã a copiilor foarte mici se exteriorizeazã la început prin disfunctii viscerale digestive, pierderea poftei de mîncare, a somnului, agitatie sau apatie, sau chiar printr-o indiferentã fatã de toate si pierderea plãcerii de a se juca, de a face zgomot; întîrzierea în vorbire, tulburãrile de motricitate, tulburãrile reactionale sînt semne tîrzii ale pierderii comunicãrii prin limbaj cu cei din jur. Aceste fenomene precoce sînt nenumãrate în prima copilãrie, dar complet ignorate de majoritatea pãrintilor care se multumesc sã astepte vîrsta scolarã, pedepsind sau dînd calmante copiilor care deranjeazã, pentru cã, într-o zi, un medic le-a recomandat un medicament pe care de atunci îl folosesc frecvent. Se poate spune cã, pînã la vîrsta scolarã obligatorie, dificultãtile relationale ale copilãriei nu sînt percepute ca atare de constiinta adultilor. Or, tocmai acestea creeazã premisele unui viitor psiho-social perturbat. Asta nu înseamnã cã pãrintii nu îsi iubesc copiii, dar nu îi înteleg, nu stiu sau nu vor, confruntati fiind cu propriile lor greutãti, sã se gîndeascã la dificultãtile psihice ale primilor ani ai fiilor sau fiicelor lor care, încã din primele momente de viatã, sînt niste fiinte fãcute pentru comunicare si dorintã, fiinte care au nevoie de sigurantã, de dragoste, de bucurie si de cuvinte, chiar mai mult decît de îngrijiri materiale, de igienã alimentarã sau corporalã. Pe de altã parte, medicina si chirurgia au fãcut asemenea progrese încît multi copii care altãdatã, în urma unor boli infectioase sau unor tulburãri functionale si dereglãri fiziologice, mureau la vîrste mici, astãzi sînt salvati; tot asa cum altii sînt salvati dupã o viatã intrauterinã dificilã si o nastere prematurã, urmatã de lungi perioade de incubator; dar tot atît de adevãrat este cã acesti copii atît de bine îngrijiti din punct de vedere medical si refãcuti din punct de vedere fizic prezintã deseori simptome de regresiune si probleme de dezvoltare a vorbirii, în sensul larg al termenului, tulburãri ale sãnãtãtii psiho-sociale, atît în mediul lor familial, cît si în societate, cu ceilalti copii de vîrsta lor. Efectele unei prime copilãrii perturbate în dezvoltarea ei, înainte de vîrsta de trei sau cinci ani, nu devin vizibile decît prea tîrziu, la vîrsta scolarã, prin imposibilitatea acestor copii de a participa în sigurantã si cu bucurie la activitãtile celor de vîrsta lor. si încã si mai tîrziu, o datã cu aparitia tulburãrilor reactionale, a decompensãrilor psihosomatice în lant, a diverselor simptome de angoasã sau de respingere de cãtre copiii de vîrsta lor sau de cãtre adultii din jur, ei sînt în sfîrsit consultati de specialisti. si încã acestia sînt fericiti în comparatie cu cei care, din acel moment, se vãd izolati, despãrtiti de pãrintii lor prin spitalizãri sau internãri în institutii de specialitate, care de cele mai multe ori îi marginalizeazã pentru totdeauna.

De aceea, ceva ar trebui fãcut mult mai devreme, din momentul în care copilul, crescînd, creeazã probleme mamei sale în viata relationalã. Dar cum?

Nu putine sînt cazurile cînd pãrintii sînt lucizi, dornici sã înteleagã esecul eforturilor lor în cresterea copilului; dar problemele care se pun sînt probleme de educatie în sens larg, iar ei spun cã încearcã „tot“, se angoaseazã din cauza nereusitei în timp ce copilul lor îsi pierde pofta de viatã pentru cã nu izbuteste sã se facã auzit; el, ale cãrui tulburãri în dezvoltare sînt de fapt chemãri în ajutor adresate celor de la care, ca pãrinti, el asteaptã totul. si astfel, provocîndu-le angoase, copilul se angoaseazã si mai mult. Nu ar fi posibil oare ca acesti pãrinti cu probleme sã fie ajutati sã se exprime, sã reflecteze la sensul dificultãtilor pe care le au copiii lor, sã-i înteleagã si sã le vinã în ajutor, si nu sã-i reducã la tãcere, sã ignore semnele suferintei proprii acestei vîrste? Sau sã fie informati în legãturã cu felul în care un copil poate fi fãcut sã se simtã în sigurantã, sau care îi poate permite sã se dezvolte, sã-si recîstige încrederea în sine dupã încercãri sau esecuri, dupã o boalã grea, o infirmitate sechelarã, o deficientã fizicã, mentalã sau afectivã realã? Nu existã încercare mai mare pentru pãrinti decît atunci cînd îsi constatã neputinta în fata suferintei fizice sau morale a propriului copil, si nici încercare mai grea pentru un copil decît pierderea sentimentului de sigurantã existentialã, a sentimentului de încredere fireascã pe care o are în adult. Se impune deci sã-i informãm pe pãrinti. Sã rãspundem la chemãrile lor în ajutor. Sã dedramatizãm situatii deja blocate. Sã-i deculpabilizãm si pe unii si pe ceilalti, cu scopul de a le trezi propria putere de a judeca; sã-i determinãm pe pãrinti sã-si înteleagã altfel contributia în dezvoltarea perturbatã a copilului lor; sã-i

ajutãm uneori sã se înteleagã pe ei însisi, pornind de la dificultãtile pe care le reprezintã în ochii lor acest copil cu probleme, cauzã aparentã – uneori realã – a propriei lor derute, a unor dificultãti care sînt adesea, fãrã ca ei sã-si dea seama, o reactie la propriile lor erori care împiedicã evolutia copilului lor spre dobîndirea autonomiei, deoarece, în functie de vîrstã si fire, i-au acordat prea multã sau insuficientã libertate. Se putea oare încerca asa ceva? Nu merita sã facem aceastã experientã?
Pericolul nu constã în a trezi sperante în solutii gata fãcute, în trucuri educative eficiente, cînd, de fapt, de cele mai multe ori e vorba de probleme emotionale complexe, care îsi au originea la adultii deveniti pãrinti, în repetarea unor comportamente ale propriilor lor pãrinti – sau, dimpotrivã, în opozitia lor fatã de conditia de genitori înhãmati prea tineri la obligatii familiale cãrora nu reusesc sã le facã fatã, în timp ce îsi continuã propria adolescentã prelungitã: intrati, de fapt, prea devreme într-o viatã responsabilã? Evident, nu trebuia asteptat prea mult de la acest gen de emisiune; dar era oare acesta un motiv de a te eschiva? Aceasta urma sã trezeascã, bineînteles, orice s-ar zice, multe contestatii; dar era oare acesta un motiv sã nu încerci? Evident, multe situatii familiale sînt prea delicate, prea multe procese inconstiente sînt în joc în deteriorarea comunicãrii în cadrul familiei pentru ca pãrintii sã-si mai poate regãsi seninãtatea necesarã unei asemenea reflectii; si asta cu atît mai mult cu cît pãrintii cu probleme asteaptã din partea copiilor lor, a reusitei acestora, o consolare pentru nereusitele proprii. Cîti pãrinti rãniti în perioada propriei copilãrii, deceptionati de viata afectivã conjugalã si de relatia lor cu cei apropiati, descurajati profesional nu îsi pun toate sperantele în progenitura lor, în asa fel încît cel mai mic esec al acesteia îi duce la disperare; în consecintã, o coplesesc cu o responsabilitate paralizantã pentru cei mici, în loc sã o ajute, într-un climat de sigurantã si destindere, sã-si pãstreze încrederea în ea însãsi, sã spere…
Cum trebuia sã procedãm? În primul rînd, sã nu rãspundem direct si la orice întrebare, chiar dacã pãstrãm anonimatul. Trebuia sã solicitãm scrisori detaliate, asigurîndu-i pe cei care ne scriu cã ele vor fi citite cu atentie, desi putine vor putea primi rãspuns, dat fiind timpul scurt de emisie. Formularea în scris a propriilor dificultãti reprezenta deja un mijloc de a se ajuta singuri. Aceasta era prima mea idee.
Dupã citirea corespondentei, urma sã alegem dintre solicitãri pe cele care, printr-un caz particular, pun o problemã care ar putea interesa un mare numãr de pãrinti, desi ea se prezintã diferit pentru fiecare copil în parte. Modul de viatã familialã, numãrul de copii, vîrsta si sexul, pozitia copilului în raport cu fratii sãi sînt tot atîtia factori ce trebuie cunoscuti, cãci de ei depind mult reactii emotionale, precum si viziunea despre lume pe care si-o formeazã zi de zi copilul în perioada dezvoltãrii, în timp ce îsi cautã propria identitate prin procese de stimulare, de rivalitate, de identificãri succesive. Va trebui, de asemenea, sã spunem pãrintilor care ne vor asculta cã existã perioade privilegiate pe care la traverseazã toti copiii, fiecare în felul sãu, în timp ce cresc, si care ridicã anumite probleme, în cursul cãrora lipsa de întelegere, deruta adultilor în fata esecurilor copiilor sînt mai dureroase pentru ei decît în alte perioade si prilejuiesc interpretãri gresite, omisiuni, interferente reactionale care dãuneazã unei rezolvãri fericite a acestor etape de evolutie. Va trebui deci sã vorbim, plecînd de la cazuri particulare, despre cele mai frecvente dificultãti, astfel încît emisiunea sã aducã reale servicii în întelegerea copilãriei de cãtre adulti, cu atît mai mult cu cît o bunã parte dintre ei nu au nici cea mai vagã idee despre problemele ce-i sînt specifice si despre modurile de reactie care, în functie de natura fiecãrui copil, însotesc întotdeauna o rezolvare favorabilã.
Ceea ce pãrintii, adultii în general, nu stiu este cã, încã de la nastere, puiul de om este o fiintã din si pentru limbaj si cã multe din problemele pe care le are îsi gãsesc rezolvarea favorabilã dezvoltãrii sale dacã îi sînt explicate. Oricît de mic ar fi, dacã mama sau tatãl sãu îi vorbesc despre motivele cunoscute sau presupuse ale suferintei sale, un copil este în stare sã treacã peste acea dificultate pãstrîndu-si încrederea în el si în pãrintii lui. Întelege el oare sensul cuvintelor sau dorinta de a ajuta, evidentã în aceste cuvinte? În ceea ce mã priveste, consider cã el este foarte devreme receptiv la sensul limbajului matern, precum si la sensul umanizant al vorbelor pline de compasiune si adevãr care îi sînt adresate. Ele îi provoacã un sentiment de sigurantã si de linistire în mai mare mãsurã decît tipetele, cearta, loviturile, menite sã îl facã sã tacã si care, uneori, se dovedesc eficiente. Acestea din urmã îi conferã mai degrabã un statut de animal domestic supus si înspãimîntat de stãpînul sãu, decît de fiintã umanã ajutatã de cãtre cei ce îl iubesc sã-si depãseascã dificultãtile existentiale, ale cãror singure mijloace de exprimare rãmîn – în absenta vorbelor lãmuritoare si deci linistitoare – tipetele si stãrile de indispozitie. Aceastã comunicare umanizatã mi s-a pãrut de cele mai multe ori uitatã în zilele noastre, în ceea ce priveste relatiile cu copiii, martori permanenti ai vietii cuplului pe care îl formeazã pãrintii, dar lipsiti de cuvinte care sã se adreseze anume persoanei

lor – si acest lucru în special în viata de la oras, fie cã sînt crescuti de mamã sau de o femeie care se ocupã de ei, fie cã sînt dusi la cresã; în timp ce altãdatã, în familia tribalã, se gãsea întotdeauna un adult fãrã un rost precis care, în lipsa pãrintilor, stia sã vorbeascã, sã cînte, sã legene, sã-l împace pe copil, arãtîndu-se plin de tolerantã fatã de suferintele lui. Iar apoi, în toatã perioada educatiei e de dorit sã poti rãspunde cu sinceritate la toate întebãrile pe care ti le pune, sã-i trezesti capacitatea de observatie, rationament si simt critic. Un asemenea limbaj considerãm cã trebuie descoperit sau redescoperit de cãtre pãrinti. Iar toate aceste adevãruri de bun simt trebuiau fãrã îndoialã spuse acelor pãrinti care le-au uitat.
Oare aceastã sarcinã, socialã în bunã mãsurã, revenea unui psihanalist? Un psihanalist este format pentru a asculta în liniste pe cei care, vorbindu-i, încearcã sã-si regãseascã ordinea interioarã perturbatã de dificultãti anterioare; prizonieri ai unor procese repetitive care împiedicã evolutia lor umanã, acestia se strãduiesc, prin reevocare, sã le decodeze sensul perturbator. si atunci, un asemenea specialist, cum sînt si eu, trebuia sã vorbeascã la radio, sã rãspundã la întrebãri privitoare la educatie? Mi-am pus si atunci si îmi pun si acum aceastã întrebare. Este adevãrat cã eu vorbesc avînd la bazã informatiile mele privind psihanaliza, precum si nenumãratele dificultãti nerezolvate pe parcursul educatiei ale celor pe care i-am întîlnit în profesiunea mea, tineri si mai putin tineri – si nu pot vorbi altfel. Totusi, chiar dacã evolutia oricãrei fiinte umane strãbate aceleasi etape de dezvoltare, fiecare îi percepe în alt mod dificultãtile, întotdeauna asociate cu cele ale propriilor pãrinti, fie ei oricît de bine intentionati. Îmi va permite oare aceastã cunoastere, întotdeauna particularã si individualã a suferintei omenesti, sã îi ajut pe ceilalti? Nu stiu. Experienta îsi va spune cuvîntul. Mã întrebam dacã ar putea fi evitate suferinte de felul celor prin care trec în timpul vietii lor comune unii pãrinti si copii ce se aflã, ca noi toti, prinsi în capcana unor dorinte inconstiente – stiut fiind faptul cã acestea din urmã sînt, ca întotdeauna între pãrinti si copiii lor, marcate de interdictia incestului si de dificila rezolvare creatoare a acestor dorinte barate unele în raport cu altele în cadrul relatiilor familiale. Dar dacã e adevãrat cã sînt psihanalist, e la fel de adevãrat cã sînt si femeie, sotie, mamã, cã am cunoscut si eu problemele acestor roluri diferite, dupã cum cunosc si cursele pe care ti le întinde buna credintã. Deci voi vorbi ca femeie care, desi psihanalist, este la vîrsta de a fi bunicã si chiar mai mult, o femeie ale cãrei rãspunsuri sînt discutabile, iar ideile ce o conduc, contestabile într-o lume în miscare; copiii de azi vor fi adolescentii si adultii de mîine ai unei civilizatii în plinã mutatie. Voi încerca doar sã aduc putinã luminã în problemele celui care pune întrebãri. Ascultãtorii sau cei care îmi scriu, precum si cei care mã ascultã sau îmi vor citi rãspunsurile, nu vor trebui sã-si imagineze cã sînt depozitara unei adevãrate stiinte pe care nu o vor pune în discutie. Este mai degrabã vorba de o etapã a unei cãutãri, ce îmi apartine, în directia problemelor actuale cu care se confruntã copiii de astãzi, supusi, din multe puncte de vedere, atît unor experiente si unui climat psihosocial în schimbare cît si unor situatii noi pentru toatã lumea. În rãspunsurile pe care le dau, intentia mea este de a-i determina pe pãrintii confruntati cu dificultãti sã-si vadã problemele dintr-un unghi putin diferit de cel cu care s-au obisnuit, de a trezi în mintea ascultãtorilor ce nu sînt direct implicati preocuparea pentru soarta copiilor din jurul nostru, pe care noi, adultii din preajmã, trebuie sã-i protejãm si sã-i sustinem, ajutîndu-i astfel sã dobîndeascã în deplinã sigurantã sentimentul propriei responsabilitãti.

Oare este copilãria de astãzi copia copilãriei noastre? Trebuie oare reluate tipurile de comportament care au reusit în cresterea generatiilor trecute? Cu sigurantã, nu. Conditiile vietii s-au schimbat si se schimbã în continuare, iar copiii de astãzi se confruntã cu acestea în dezvoltarea lor. Neschimbatã a rãmas doar setea copiilor de a comunica cu adultii. Aceastã sete existã si a existat dintotdeauna, deoarece ea reprezintã particularitatea fiintei umane de a se exprima si de a încerca, dincolo de barierele de vîrstã si limbã, sã comunice cu ceilalti, si, de asemenea, de a suferi atunci cînd nu poate sã o facã sau cînd mijloacele sale se dovedesc inadecvate.

Trãiesc cu speranta cã toti cei ce vor citi rãspunsurile pe care le dau acestor scrisori venite de la pãrinti sau, mai rar, de la tineri, vor fi tentati sã reflecteze la rîndul lor la aceste probleme, la sensul lor, la diferitele solutii ce li s-ar putea da. si, deopotrivã, sã reflecteze la acest extraordinar mijloc de informatie si de întrajutorare care este radiofonia, ce permite comunicarea unor oameni care nu se cunosc, în legãturã cu probleme care fãceau odinioarã parte din secretele de familie.

Pentru unii dintre ei aceste rãspunsuri ar evoca amintiri despre propria educatie, dificultãti trãite de ei însisi pe vremea cînd erau copii sau de pãrintii lor cînd îi cresteau, dificultãti asemãnãtoare acelora pe care le-au avut sau le au cu propriii lor copii si pe care stiu sã le depãseascã fãrã sã cearã ajutor. Toti –

sper —, întîlnind oamenii din alte familii decît ale lor, îi vor privi altfel pe pãrintii si pe copiii aflati în cumpãnã, vor observa cu alti ochi reactiile copiilor care se joacã în parcuri, ale celor care se chinuie în clase, ale celor care vin sã-i deranjeze în momentele lor de liniste. Poate cã în acest fel vor fi ajutati sã încerce sã le vorbeascã acestor copii în alt mod, sã nu-i judece prea repede, sã gãseascã, gîndindu-se, rãspunsuri pentru problemele cotidiene cu care sînt ei confruntati, probleme care constituie multe exemple din aceastã carte. Poate cã vor sti, mai bine ca mine, sã gãseascã acele cuvinte care sã vinã în ajutor dificilei conditii umane de a fi pãrinte si aceleia, nu mai putin dificile, de a fi copil, la cei în mijlocul cãrora trãiesc si care le pun întrebãri.

Aceastã carte consemneazã primele luni de difuzare ale emisiunii de la France-Inter: Cînd apare copilul. Multumesc aici tuturor membrilor micii noastre echipe: lui Bernard Grand, producãtorul mereu atent, cu ochii la cronometrul lui Jacques Pradel, cel care dialogheazã cu mine pe post; lui Catherine Dolto, cea care a rezumat toate scrisorile la care ne-am oprit, permitîndu-ne sã alegem temele dominante ale fiecãrei emisiuni; de asemenea, tehnicienilor si secretarilor devotati de la camera 5 348, de pe avenue du Président Kennedy nr. 116, Paris, arondismentul XVI.

# Existã întotdeauna un motiv
# (Cînd apare copilul)

*Françoise Dolto, sînteti psihanalist; cu toate acestea, nu e vorba sã dati aici consultatii personale. Sînteti de aceeasi pãrere?*

Bineînteles. si, cu toate cã sînt psihanalist, cum bine spuneati, sper cã am si bun simt si cã as putea sã-i ajut pe pãrintii ce au probleme, acel gen de probleme ce preced, la copii, perturbãri mai grave care îi vor determina sã consulte mai tîrziu medicii; mai precis, psihiatrii. Existã multe lucruri, aparent banale, pe care pãrintii nu le iau la început în serios; de altfel nici medicii. Pãrintii stiu doar cã ceva nu merge: copilul lor s-a schimbat. Ei ar vrea sã afle cum sã procedeze si, de cele mai multe ori, ar putea gãsi singuri solutia dacã s-ar gîndi putin. Asta as vrea eu: sã-i ajut sã gîndeascã.

Într-adevãr, e mai usor sã previi decît sã vindeci. Pe de altã parte, nu e întotdeauna vorba de drame: sosirea pe lume a unui copil este si un prilej de bucurie si de fericire. Cu o conditie: sã-i întelegi pe copii! Dar lucrurile nu stau întotdeauna asa.

În general, pãrintii îi asteaptã cu bucurie. Dar, iatã, asteptati un copil si, de fapt, vine un bãiat sau o fatã. Ai fi vrut fatã, si e bãiat; vroiai bãiat si e fatã… În plus, într-o familie nu sînt numai pãrintii. Existã si bunicii si, mai ales, fratii mai mari. Un asemenea eveniment – aparitia unui nou-nãscut – este o micã dramã pentru multi dintre copiii mai mari din familie. Ar trebui chiar sã spun cã, dacã nu apare gelozia între, sã zicem, optsprezece luni si patru ani, e un semn foarte rãu: copilul mai mare trebuie sã fie gelos deoarece e confruntat cu o problemã; pentru prima datã vede cã toatã lumea admirã pe cineva mai tînãr decît el: „Deci trebuie «sã faci pe bebelusul» ca sã fii admirat?“ Pînã atunci credea cã va fi apreciat doar dacã va creste mare, o fatã sau un bãiat mare.

Socotesc cã trebuie sã-i ajutãm pe pãrinti încã din momentul în care apare copilul, pentru cã totul devine mai complicat în lunile urmãtoare.

*Vorbeati despre bun simt. Este foate adevãrat cã, uneori, putin bun simt te ajutã sã descurci o situatie care, la început, pare foarte încîlcitã si dramaticã. Nu am putea face mai clare aceste lucruri printr-un exemplu?*

Trebuie sã stim cã un copil care are o reactie neasteptatã are întotdeauna un motiv. Se vorbeste despre capriciile copilului: capriciile se instaleazã pentru cã le numim capricii. În fond, cînd un copil are brusc o reactie neasteptatã, care pune în încurcãturã pe toatã lumea, noi trebuie sã întelegem ce se întîmplã. Un copil se opreste pe stradã, nu mai vrea sã meargã mai departe: poate nu-i plac pantofii pe care îi are; poate nu vrea sã meargã pe acolo; poate se merge prea repede si, poate, ar trebui sã mai meargã cu cãruciorul, în timp ce noi credem cã e destul de mare ca sã meargã deja pe jos: „A petrecut o vacantã frumoasã, se tine foarte bine pe picioare…“ Dar nu e adevãrat! Vãzîndu-se în acelasi loc dupã vacantã el vrea, ca înainte,

sã meargã cu cãruciorul. Nu va mai dura mult. După părerea mea, capriciile apar dintr-o lipsã de întelegere a copilului: el nu se mai întelege pentru cã adultul nu-l mai întelege. Aceasta este o problemã de bun simt! si cîti copii nu am vãzut eu care au început sã aibe capricii? Este cazul oricãrui copil vioi si inteligent care vrea sã explice ce simte sau ce doreste si care nu stie cum sã facã: atunci devine recalcitrant, protesteazã, urlã si… urlã si pãrintii la el. Nu asa trebuie procedat. Ci încercînd sã-l întelegi, spunîndu-ti: „Existã un motiv. Nu înteleg, dar sã ne gîndim!" si, mai ales, sã nu faci imediat o dramã din asta.

*Un alt eveniment ce intereseazã toate familiile care au copii de vîrstã scolarã este începutul anului scolar; deseori, pentru un copil mic, iesirea din cadrul familiei, locul nou si necunoscut, întîlnirea unor oameni noi reprezintã un eveniment*.

Vã referiti la copilul care merge pentru prima oarã la scoalã sau la cel care reîncepe un nou an scolar?
*La amîndoi. Sã ne oprim întîi la copilul care intrã în clasa întîi.*
Vara trecutã, lucram linistitã în grãdinã si la un moment dat am auzit o fetitã care a început sã topãie de bucurie cînd l-a vãzut venind pe nasul ei: aceasta era pentru ea o sãrbãtoare. Bun! Acest domn coboarã din masinã si o vede pe fetitã: „Oh! ce mare ai crescut! Ai sã mergi în curînd la scoalã!" Atunci, fericitã si plinã de importantã, ea îi spune: „Da, o sã merg la scoalã. De la toamnã." Adicã peste douã luni. „Ah! ai sã vezi tu, ai sã vezi, nu e prea vesel. Va trebui sã fii cuminte, nu vei mai avea voie sã alergi. Uite, acum ti-ai bãgat degetul în nas, nu vei mai avea voie sã faci asa. si pe urmã, colegii tãi, stii, va trebui sã le tii piept. Te vor trage de codite. Cum? Vrei sã-ti pãstrezi coditele? Nu, va trebui sã-ti tai pãrul!" Într-adevãr, un tablou terifiant! Copila era veselã înainte de sosirea nasului ei, tot veselã cînd l-a întîmpinat… iar dupã, nu i-am mai auzit glasul. Iatã un copil care, datoritã discursului unui adult care voia probabil sã o tachineze, s-a prãbusit total. Nu e decît un exemplu, dar de cîte ori adultii nu-i spun copilului cã începutul scolii înseamnã pentru el cã viata frumoasã s-a sfîrsit!
Atunci nu trebuie sã ne mai mirãm vãzînd copii care plîng si care se lasã practic tîrîti pe stradã numai ca sã nu meargã la scoalã.
Existã si copii care asteaptã acest moment cu nerãbdare, pentru cã vor avea ghiozdan etc. si pe urmã, ajung la scoalã, unde se trezesc la grãmadã – si nu se asteptau la asta. Cînd se întorc acasã, sau cînd mama vine sã-i ia de la scoalã, acesti copii sînt foarte nelinistiti, mai ales a doua zi. Iar în a treia zi, nu mai vor sã meargã deloc. Din fericire, cred cã existã scoli unde copiii sînt primiti altfel… Deci lucrurile trebuie luate treptat: nu trebuie bruscat un copil care are o anumitã fobie la mersul la scoalã. Poate cã tatãl ar putea într-o zi sã-si lase treburile si sã meargã sã-l ia de la scoalã, sau sã-l ducã dimineata. Sînt multi copii care, înainte de a merge la scoalã, sînt lãsati la cineva care se ocupã de ei, si acesta este un lucru nou; în plus, trebuie sã se scoale foarte devreme în timp ce, pentru ei, scoala însemna cã o sã meargã cu alti copii si o sã se joace; si de fapt, nu e deloc asa. Mama lor nu i-a prevenit cã o sã meargã la cineva si de acolo la scoalã, cã aceeasi persoanã o sã-i ia de la scoalã, iar mama nu o sã-i vadã decît seara. Eu cred cã ar trebui sã le spui copiilor care este situatia, fãrã sã-i sperii, dar dovedindu-le cã esti alãturi de ei: „Mã voi gîndi la tine." Copiii au mare nevoie sã stie acest lucru. Sau: „Uite, ti-am adus o pozã, sau un bilet de tramvai. Cînd o sã-ti fie urît la scoalã, o sã-l ai în buzunar. Tata ti l-a dat. N-o sã-ti mai fie asa fricã." Lucruri de genul ãsta. Copiii au nevoie de prezenta pãrintilor. Acest mediu e insolit. Trebuie ca pãrintii sã fie reprezentati printr-un lucru pe care l-au dat copilului, ca sã-i insufle încredere.
Mai trebuie spus ceva, si anume faptul cã un copil nu poate vorbi despre ce s-a întîmplat la scoalã. Cînd el este în mediul sãu familial, nu poate vorbi decît despre ce se întîmplã în acel loc, despre ce gîndeste atunci. Copilul este prezent în prezent. Or, el este întrebat: „Ce s-a întîmplat la scoalã?" si este certat pentru cã nu poate sã povesteascã nimic.

Sã luãm acum cazul unui copil care e, pentru a doua sau a treia oarã, la început de an scolar. Deci, de data asta, nu mai e vorba de teamã; în schimb, acest copil poate fi tulburat de sosirea unui nou învãtãtor sau de prezenta altor colegi, de schimbarea atmosferei sau a clasei etc.
Este important de stiut dacã cu un an înainte s-a simtit bine la scoalã. Dacã a fost putin cam indiferent, sau dacã a avut probleme, anul acesta va fi, dimpotrivã, fericit: pentru cã nu voia sã regãseascã aceeasi învãtãtoare. Am vãzut multi copii adusi la doctor de pãrinti care spuneau: „În fiecare zi cînd trebuie sã meargã la scoalã e bolnav, iar duminica se simte foarte bine." Vorbeam cu copilul si, în realitate, el nu o voia pe acea învãtãtoare: voia sã o aibã din nou pe cealaltã învãtãtoare, cea de anul trecut. Din pãcate, învãtãtoarea cea nouã le-a spus: „Fiti atenti, cei care nu tin pasul se întorc alãturi de cei mici." Or, el

tocmai asta voia. Îi explicam atunci copilului cã e foarte norocos: „Ai noroc cã nu-ti place de învãtãtoarea ta; pentru cã atunci cînd tii la ea nu te strãduiesti sã stii tot si sã treci în altã clasã în anul urmãtor.“

Dacã copiilor nu le place de învãtãtoarea lor, trebuie sã-i întrebi: „Dar explicã bine?“ Foarte des, ei spun: „Nu-mi place de ea, dar asa e, explicã foarte bine.“ „Pãi vezi, asta e important. Rostul învãtãtoarei este sã explice. În rest, o ai pe mama.“

# Omul stie tot de cînd e mic
# (Cînd apare un frãtior)

*Sã ne întoarcem la venirea pe lume a unui copil, într-o familie în care mai existã bãietei sau fetite de trei-patru ani. Acesti copii trebuie avertizati cu mult timp înainte, trebuie sã li se explice ce e cu sarcina mamei lor?*

Celor mari ar trebui sã li se explice cã se va naste un copilas si cã nu se stie dacã va fi bãiat sau fatã; copilul va întelege astfel de ce mama lui pregãteste un pãtut. Dar în nici un caz mama sã nu se mire cã tot ce face ea nu e privit cu ochi buni; de pildã, dacã ea se învîrte în jurul pãtutului pe care îl aranjeazã, copilul îl loveste ca din întîmplare cu piciorul… Mama nu trebuie sã-i spunã niciodatã cã e un copil rãu. El se aflã în fata unei situatii neobisnuite. Se fac pregãtiri pentru un alt bebelus, iar pentru el sã fii bebelus nu e asa bine ca atunci cînd esti mare.

Uneori mamele spun: „O sã mai cumpãrãm un bebelus.“ Dar asta înseamnã sã-ti bati joc de o fiintã umanã care stie foarte bine cã înainte a fost si el bebelus. La nivel inconstient, fiinta umanã stie tot de cînd e micã. „Inteligenta“ inconstientului este aceeasi ca si la adulti. De aceea, de fiecare datã cînd avem ocazia sã vorbim copiilor despre problemele de viatã, trebuie sã le prezentãm simplu, asa cum sînt. Numai cã în legãturã cu acest copil care se va naste, cel mare va spune: „De ce? Mie nu-mi trebuie.

– Dar acest copil nu este pentru tine.“ Cu toate acestea, în multe familii, pãrintii spun: „Un frãtior sau o surioarã pentru tine.“ În felul acesta, copilul se asteaptã, bineînteles, sã aibã imediat pe cineva de o seamã cu el, pentru cã el mai stie si alti copii care au frati si surori. Atunci, spune: „Sã vinã cît mai repede.“ – „Dar stii foarte bine cã si tu erai bebelus cînd te-ai nãscut.“ I se vor arãta fotografii. „Priveste cum erai cînd erai mic. Vezi, si el se va naste tot asa.“ Iar dacã va decide de la început: „Oh! dacã e bãiat, nu-mi trebuie“ sau „dacã e fatã, nu-mi trebuie“, i se poate rãspunde: „Sã stii cã nu are deloc nevoie sã-l iubesti tu, si el are pãrinti ca si tine.“ Deseori, un copil cãruia i s-a spus cã nu e nevoie sã-si iubeascã frãtiorul sau surioara, îi va iubi foarte mult, pentru cã e ceva natural. Cînd un copil spune cã nu-si iubeste frãtiorul sau surioara e o prostie pe care o aruncã mamei sale, încercînd sã o enerveze, sã o scoatã din pepeni, cum se spune.

*Vorbeati adineauri despre lovituri în pãtutul celui mic. Nu e ceva grav. Dar stiu cã uneori e mult mai serios. Am auzit, de pildã, vorbindu-se despre cazul unui bãietel de patru sau cinci ani care l-a muscat cu multã cruzime pe frãtiorul lui. Sînt frecvente asemenea cazuri?*

Destul de frecvente, iar în asemenea situatii mama trebuie sã aibã foarte multã prezentã de spirit. În nici un caz fratele cel mare nu trebuie certat cu brutalitate. E si asa destul de amãrît de ce a fãcut. Mai bine e luat deoparte si i se spune: „Vezi ce puternic esti. În schimb, frãtiorul, sau surioara ta, este fãrã nici o apãrare si foarte mic, asa cum erai si tu cînd te-ai nãscut. Acum, el stie cã are un frate mai mare si va avea încredere în tine. Dar, vezi, degeaba îl musti. Nu-ti foloseste la nimic. Nu poti sã-l mãnînci.“ si asta pentru cã, imaginati-vã, copiii mici vor sã guste, sã mãnînce orice li se pare bun. Pentru ei, canibalismul nu e ceva atît de îndepãrtat. Cu atît mai mult cu cît îl vãd foarte des pe cel mic sugînd, iar pentru ei un copil care suge este canibal. Ei nu înteleg nimic din aceastã lume insolitã. Oricum, incidentul este repede dat uitãrii dacã mama îsi dã seama cã reactia lui nu este doar din rãutate, ci în primul rînd o reactie de angoasã.

*Dar atunci cînd reactiile de gelozie – sau chiar de respingere (lovitura cu piciorul în pãtut, muscãtura*etc.) *– continuã, nu înseamnã oare cã lucrurile sînt grave? Ce trebuie fãcut?*

Situatia devine gravã dacã pãrintii sînt anxiosi. Iar în al doilea rînd, atunci cînd copilul suferã pentru

cã se simte neglijat. Asta nu înseamnã cã si este, dar probabil nu este ajutat asa cum ar trebui sã fie. si cum poate fi ajutat un copil gelos si care suferã? Cel mai bine poate sã o facã tatãl lui. Tatãl, o sorã a mamei, o mãtusã, o bunicã… Dacã e vorba despre un bãiat, atunci trebuie sã fie ajutat de un bãrbat. De exemplu, duminica, tatãl îi spune: „Haide, noi bãrbatii…“ Iar mama rãmîne cu sugarul ei: „Nu se gînde ste decît la bebelusul ei.“ Tatãl trebuie sã spunã ceva de genul ãsta: „Tu esti mare, hai cu mine.“ Îl pune astfel în valoare pe cel mare pentru a-i para reactiile de gelozie vizibile în faptul cã începe din nou sã facã pipi în pat, nu vrea sã mãnînce decît lactate, se vaitã pentru orice sau nu mai vrea sã meargã. Ce înseamnã toate astea? E o problemã de identitate: un copil încearcã sã-i imite pe cei pe care îi admirã, iar el va admira tot ce admirã tatãl si mama lui. Atunci, dacã toatã lumea îl admirã pe cel mic, nu existã nici o iesire: cel mare trebuie ajutat în dezvoltarea lui, trebuie sã iasã împreunã cu copii de aceeasi vîrstã si nu sã stea tot timpul lîngã pãtut, cu mama si cel mic.
Sã luãm acum cazul unei familii care are deja copii ceva mai mari decît cei despre care am vorbit pînã acum – cinci, sase sau sapte ani. Acestia nu au reactii de respingere la aparitia unui frãtior sau a unei surioare, dar si reactiile lor sînt uneori neasteptate.
Începînd cu vîrsta de cinci-sase ani, un copil îl vrea pe cel mic pentru el. Vrea sã aibã grijã de el mai bine decît mama sau tatãl lui. Trebuie sã fim foarte atenti la acest lucru pentru cã existã pericolul de a-l deturna pe copil de la propriul lui destin, de bãiat sau de fatã care trebuie sã creascã printre copiii de seama lui si care riscã sã devinã o adevãratã mãmicã sau un adevãrat tãtic. E foarte rãu atît pentru el cît si pentru cel mic, deoarece, de acum înainte, pentru el, mama va avea douã chipuri si douã voci. Pe cît se poate, mama si tatãl trebuie sã-si spunã cã sînt, pentru fiecare copil care se naste, pãrintii unui copil unic. si el este, într-adevãr, unic, prin vîrstã si nevoile sale. Evident, ceilalti pot sã ajute, sã sprijine, sã coopereze. Dar nu trebuie sã devinã o obligatie pentru ei. Cel mai bun procedeu: vor sã aibã grijã de cel mic? „Bine, haide, astãzi îti dau voie.“ Fãrã însã ca aceasta sã devinã o justificare pentru mamã: „Dacã are grijã el, eu îmi vãd de treabã.“ E foarte rãu pentru cel mic. Profit de ocazie ca sã vã spun cã, dupã pãrerea mea, nu e bine ca nasul celui mic sã fie un frate mai mare. Copiii nu pot întelege ce înseamnã o legãturã spiritualã. Pentru ei, e acelasi lucru cu o legãturã bazatã pe autoritate. Este rãu din douã motive: în primul rînd, pentru cã e mult mai bine sã alegi nasi adulti, care sînt cu adevãrat în mãsurã sã-l ajute pe copil dacã, dintr-un motiv sau altul, mama sau tatãl nu pot s-o facã; iar apoi, cred cã este mult mai interesant sã ai nasi care nu fac parte din familie. Nici mãcar bunici sau bunice. stiu cã existã obiceiuri de felul ãsta. Ce sã-i faci, asta e!

# Vezi, noi te asteptam (si iatã, copilul a sosit)

*si iatã copilul a sosit. Pãrintii îsi pun o multime de întrebãri: Trebuie sã-i vorbim pe limba lui? Sau trebuie sã-l considerãm un mic adult? Trebuie sã-l izolãm? Copilul trebuie tinut într-un fel de gãoace, fãrã zgomot si fãrã muzicã etc.? Trebuie pus deoparte cînd vin prietenii în vizitã?*
Spuneti: „Copilul trebuie pus deoparte…“ ca si cum ar fi un obiect! Probabil cã nu sînt prea departe de adevãr atunci cînd spun cã unii pãrinti îsi considerã copilul un fel de obiect.
stiti, altãdatã, toatã lumea trãia în aceeasi camerã, singura care era încãlzitã, iar pãtutul era tot acolo. Acesti copii ajungeau sã fie mult mai sociabili decît copiii de astãzi, care sînt prea protejati de zgomotul vietii de familie. Nu trebuie sã uitãm cã in utero, copilul participã la viata mamei si aude si vocea tatãlui. In utero, el aude. Auditia este perfectã. În special spre sfîrsitul sarcinii aude tot. Iar apoi, dintr-o datã, la nastere, aude zgomote puternice. Atunci simte nevoia sã audã imediat vocea modulatã a mamei sale, pe care o recunoaste, precum si vocea tatãlui. Cred cã primele vorbe pe care i le spune mama, tinîndu-l în brate, sînt foarte importante: „Vezi, te asteptam. Esti bãietel. Ai auzit, probabil, cã asteptam o fetitã. Dar noi sîntem fericiti cã avem un bãietel.“

*Care este efectul acestor cuvinte asupra unui copilas care nu are decît cîteva ore sau cîteva zile? Este oare atît de important?*
Foarte important. Pot sã vã spun cã existã copii care îsi amintesc de primele lucruri care au fost spuse

în preajma lor. E uimitor, nu-i asa? Ca o bandã înregistratã. Asta nu înseamnã cã trebuie sã li se tinã adevãrate discursuri, dar e bine ca pãrintii sã stie cã se pot adresa copilului încã de la nastere si cã acesta are nevoie de asa ceva. Doar astfel îl introducem în lumea noastrã, ca pe un viitor bãrbat sau viitoare femeie, si nu ca pe un obiect, un bebelus sau o pãpusã. El este o fiintã umanã; trebuie sã-l si dezmierdãm, evident; dar în primul rînd trebuie sã respectãm în el pe viitorul adult.

Deci, încã din primele luni, copilul trebuie sã participe la viata familiei, la evenimentele zilei… Mai ales la cele care îl intereseazã. De pildã, cînd e mult zgomot: „Vezi, acesta este fratele tãu care tocmai a rãsturnat un scaun.“ Sau dacã plînge, nu e cazul sã-l luãm întotdeauna în brate, ci sã îi vorbim: „Ce e, nu te simti bine? Ce necãjit esti!“ Trebuie spuse asemenea fraze, iar tonul vocii care îngînã suferinta copilului e foarte important; atunci, fiind vorbitã, suferinta devine umanã ( si pentru copil). Tot ceea ce e vorbit devine uman. În schimb, tot ce nu e vorbit rãmîne pentru copil ceva ciudat si nu se integreazã relatiei pe care o are cu mama sa.

*Cred cã cei care sînt la primul copil si-au pus întotdeauna întrebarea dacã trebuie sã-l lase sã plîngã sau sã-l ia în brate. Pãrintii se tem sã nu-l obisnuiascã rãu. De fapt, în primul rînd, este necesar sã-i creãm „deprinderi“ unui copil?*

Ce întelegeti prin deprinderi? Dacã pentru pãrinti acestea înseamnã schimbarea completã a felului de viatã o datã cu aparitia copilului, asa ceva e imposibil. Copilul are, evident, nevoie de ore fixe pentru supt. Apoi, trebuie sã te ocupi de el, sã-l schimbi. Evident, mama nu mai are aceeasi libertate pe care o avea înainte, iar tatãl nu o mai are pe sotia lui numai pentru el. Este adevãrat, existã o schimbare a sentimentului de libertate pe care îl aveau pînã atunci; dar, în acelasi timp, e atît de plãcut sã te poti apleca deasupra pãtutului si sã-i vorbesti copilului! Eu cred cã acesta trebuie sã rãmînã implicat în viata familialã, asa cum era cînd se afla în pîntecele mamei sale. Dacã trebuie lãsat sã plîngã? Da, dar nu prea mult timp. Îl putem legãna, îl putem face sã simtã din nou ritmul. De ce legãnatul are un efect calmant? Pentru cã acesta era ritmul corpului mamei sale cînd mergea încoace si încolo, purtîndu-l în pîntece. Dar în primul rînd sã-i vorbim în timp ce-l legãnãm: „Uite. Mama e aici. si tata e aici. Da, da, sîntem aici, cu tine.“ Lucruri de genul acesta. si atunci, cînd îi va veni sã plîngã, va auzi în minte modulatiile vocilor pãrintilor sãi si se va linisti.

*Cînd vorbeam de deprinderi, mã gîndeam la reguli de viatã: de exemplu, dimineata, la plimbare, masa si apoi somnul. Iar pãrintii stabilesc cã trebuie sã doarmã o orã si jumãtate, douã ore sau douã ore si jumãtate. Dacã, de pildã, dupã o jumãtate de orã, ei îsi dau seama cã, în loc sã doarmã, copilul plînge în camera lui, trebuie sã-l oblige sã se odihneascã desi, evident, el nu vrea?*

Fiecare trebuie sã-si stabileascã propriul ritm. Dar de ce „în camera lui“? Un copil adoarme acolo unde sînt toti. Cînd îi este somn, adoarme oriunde si e mult mai bine. Va dormi mai bine dacã aude vorbinduse în jurul sãu. Copilul mic are nevoie sã doarmã mult, dar nu e nevoie din cauza asta sã fie izolat ca într-un pustiu. Cînd dormea în pîntecele mamei sale, zgomotul nu îl deranja; apoi se trezea, cãci si acolo copilul doarme si se trezeste.

*Copilul trebuie integrat în familie, trebuie sã trãiascã cît mai mult posibil în camerã cu ceilalti. si totusi, din motive de odihnã, nu are uneori nevoie sã fie izolat, sã aibã o lume la scara lui?*

Am vãzut familii unde existã o „camerã a copilului“, pãstratã ca atare pînã la vîrsta de 14 ani, pur si simplu pentru cã s-au fãcut cheltuieli pentru o asemenea camerã. Dupã pãrerea mea, copilul mic nu are nevoie de altceva decît de pãtutul lui si de un fel de cutie pentru a evita o prea mare dezordine: odatã ce copilul s-a culcat, toate jucãriile sînt puse în cutie. Cînd începe sã meargã în patru labe, lîngã cutie se pune un covoras ca sã poatã merge mai usor; în felul acesta, este si integrat în viata pãrintilor si are coltisorul sãu.

Ar fi bine sã poatã dormi într-un colt separat. Existã familii care nu au decît o singurã camerã; în acest caz, se poate pune o draperie, care sã permitã pãrintilor sã-si aibã în continuare viata lor, iar copilului – coltisorul sãu. Acolo unde familia locuieste în douã camere, e preferabil ca micutul sã se culce separat pentru ca pãrintii sã aibã liniste; o mobilã simplã, improvizatã de tatã, e chiar mai bunã decît una nouã, lãcuitã, pe care copilul oricum, pînã la patru sau cinci ani, o stricã. Cãci, e de retinut cã un copil trebuie sã strice, trebuie. si aceasta, pentru cã jocul copilului nu are respectul lucrurilor. Dacã i se spune prea devreme cã trebuie sã pãstreze lucrurile care au costat scump, mobila, tapetul, nu o sã mai poatã fi un copil „vioi“: un copil e sãnãtos dacã este vesel si dacã pãrintii nu sînt în permanentã alertã: Oare ce mai

pune la cale?

Seara, dacã pãrintii vor sã se culce, nu trebuie neapãrat culcat si copilul. Este trimis în camera lui: „Acum lasã-ne – (va vorbi tatãl), las-o pe mama linistitã. Vrem sã rãmînem singuri.“ Foarte repede, copilul se va obisnui, mai ales dacã i se va vorbi cu blîndete. Existã, de asemenea, problema prietenilor de familie: copilul vrea sã îi cunoascã. De ce nu? Îsi ia hãlãtelul si vine sã-i vadã. Dacã adoarme? Este dus în camera lui. Trebuie manifestat mult bun simt, trebuie sã se stie cã respectarea unui copil înseamnã integrarea lui în viata pãrintilor si obisnuinta de a-i respecta la rîndul sãu; pe de altã parte, el trebuie sã simtã cã linistea lui e respectatã, tot asa cum e si propriul sãu ritm.

*Ati spus cã o mamã nu ar trebui sã se îndepãrteze niciodatã de copilasul ei. Or, din nefericire, aceastã situatie rãmîne idealã, foarte diferitã de viata de fiecare zi. Existã multe mame care sînt obligate, din cauza profesiei sau din alte motive, sã-si lase copilul în grija altcuiva, chiar de cînd e foarte mic. Trebuie încercat orice pentru a se evita o asemenea situatie sau, dacã nu, cum trebuie procedat?*

Sã presupunem cã pãrintii au ales fie solutia cresei, fie a unei persoane, acasã sau în oras, care are grijã de copil. La început, cel mai indicat ar fi, evident, acasã. Solutia cresei nu e rea, dacã regulamentul e suficient de suplu ca sã permitã mamei sã-si tinã copilul acasã cînd are o zi liberã. Dar rãmîne valabil acelasi lucru, trebuie sã i se vorbeascã copilului în prealabil: „Te duc la cresã si, pe urmã, voi veni sã te iau. Acolo o sã te întîlnesti cu prietenii tãi, o sã le vezi pe doamnele care au grijã de tine.“ Mama trebuie sã-i vorbeascã copilului, sã-l previnã. Iar cînd vine sã-l ia de la cresã, sã nu se repeadã sã-l îmbrãtiseze. Dacã mama îl dezmiardã de cum l-a vãzut, copilul poate sã se sperie. Trebuie mai întîi sã-i vorbeascã, sã-l ia în brate, sã-l punã în contact cu corpul ei, deoarece copilul îsi recunoaste mama dupã voce si dupã miros. De fapt, o va recunoaste cu adevãrat doar cînd se întorc acasã; nu pe drum, pe stradã sau la cresã. Acest lucru pare surprinzãtor pentru mamã, cãci ea îl recunoaste imediat. Dar copilul nu o recunoaste decît în cadrul în care regãseste spatiul si vocile cunoscute, tata, mama, el si pãtutul sãu. Bineînteles, vorbesc de copilul foarte mic, pînã la patru, cinci sau sase luni. Dupã un timp, se obisnuieste cu acest program si e foarte bucuros sã vinã acasã. Cu toate acestea, nu trebuie sãrutat înainte de a fi siguri cã ne-a recunoscut. E mai bine ca mama sã-i aducã o bomboanã, decît sã-l sãrute.

*Spuneati cã prezenta mamei e foarte importantã pentru dezvoltarea copilului. Deci, la modul ideal, ea ar trebui sã dureze unu, doi sau trei ani?*

La modul ideal? Aceastã perioadã ar trebui sã se întindã pînã la vîrsta mersului sigur; în functie de copil, mersul singur, începutul acrobatiei, se situeazã în jurul vîrstei de optsprezece luni, dat fiind faptul cã un copil începe sã meargã între douãsprezece si paisprezece luni. Pentru ca mamele sã aibã si momente de relaxare, ideal ar fi sã se asocieze cîte douã sau trei, cu copii de vîrste apropiate si fiecare sã se ocupe de ei cîte o dupã-amiazã, pe rînd… Astfel, din trei în trei zile, aceeasi mamã ar avea grijã de ei. Dupã un timp, copiii s-ar obisnui cu aceastã ritmicitate. Copiii cresc mai bine împreunã cu altii de vîrsta lor, decît singuri.

*Pînã acum am vorbit pe larg despre cupluri care asteaptã un copil. Trebuie totusi sã nu le uitãm pe bunici… Închipuiti-vã cã existã bunici care ne scriu…*

Locul bunicii este foarte important. Este bine ca, foarte devreme, copilul sã-i stie numele; sã nu-i spunã „bunicutã“ oricãrei doamne în vîrstã; iar bunica dinspre tatã trebuie sã fie deosebitã de bunica dinspre mamã prin numele ei de familie: „stii, bunicuta care vine astãzi este mama tatãlui tãu, sau mama mamei tale.“ Deseori, existã tensiuni între mama copilului si mama sau soacra sa. Copilul simte imediat. Aceste lucruri nu trebuie ascunse, ci luate, mai degrabã, în glumã. Dar, în primul rînd, mama si bunica nu trebuie sã se certe niciodatã în fata copilului, pe motiv cã una din ele nu vrea ce vrea cealaltã. Iar bunicile nu trebuie sã se poarte de parcã copilul ar fi al lor: „Ah! e bãiatul meu! Ah! e fetita mea!“ Dimpotrivã, ele trebuie sã spunã copilului: „Esti nepotul meu, esti nepoata mea. Tãticul tãu e copilul meu; sau mãmica ta e fata mea.“ Lucruri de genul acesta. Simtul legãturilor dintre pãrinti si copii, al descendentei, al strãmosilor se dezvoltã foarte repede la copil, atunci cînd îi sînt date prin cuvinte aceste elemente. El întelege foarte repede cu cine are de-a face, dacã i se vorbeste. Uneori, ajunge chiar sã abuzeze, dar nu are importantã.

Pe de altã parte, bunicile nu trebuie sã se teamã: „Ah! nu stiu dacã fetei (sau nurorii) mele o sã-i placã dacã copilul face asta sau aia.“ Nu! Sã facã cu copilul ce cred ele cã e bine si apoi sã se explice. Copilul întelege foarte repede. si apoi, o bunicã poate sã-i arate copilului poze, îi poate vorbi despre trecutul

tatãlui sau al mamei sale, lucruri care îl intereseazã mult pe copilul de trei-patru ani. Pentru el este o revelatie sã afle cã tatãl sau mama lui au fost si ei copii. Numai o bunicã poate sã-i spunã acest lucru.

*Pentru cã vorbim de bunici, o mamã ne povesteste cã fetita ei de cinci ani merge pentru prima datã la grãdinitã anul acesta; totul a fost bine; de altfel, ea s-a strãduit sã o poatã duce în fiecare dimineatã chiar ea, urmînd ca tatãl sã o ia la prînz, astfel încît copilul sã se simtã într-adevãr în sigurantã. Totul a fost bine în primele douã sãptãmîni; dar, brusc, dupã o vizitã fãcutã bunicii, copilul a început sã plîngã si sã nu mai vrea la grãdinitã. Din ce cauzã?*

Mama încearcã sã analizeze: „Soacra mea i-a spus fetitei:
Încearcã sã înveti bine, fiindcã bunica nu-i iubeste pe copiii care nu învatã." Dacã refuzul brutal de a merge la grãdinitã e cauzat de aceastã scenã, mama se întreabã ce trebuie fãcut pentru a trezi din nou dorinta acestui copil…

E greu de rãspuns la aceastã întrebare; bunica a vorbit de învãtat. Or, e vorba despre grãdinitã; copilul este constient cã aici nu învatã, ci se joacã si cîntã împreunã cu alti copii. Acest copil îsi spune probabil: „Dar bunica nu întelege ce este grãdinita." Poate cã despre acest lucru trebuie sã i se vorbeascã copilului, sã i se explice cã bunica nu stie pentru cã, atunci cînd a fost si ea micã, nu erau grãdinite ca astãzi; sau cã, pentru ea, învãtatul înseamnã sã facã tot soiul de constructii, sã danseze, sã cînte. si sã i se promitã cã mama sau tatãl o sã-i explice bunicii ce înseamnã sã mergi la grãdinitã…

# Cînd tata nu e acasã

*Cînd apare un copil, existã tendinta de a considera cã relatiile sale privilegiate se stabilesc în primul rînd cu mama, copilul identificîndu-se mai mult cu ea decît cu tatãl. Deseori, cînd tata pleacã pentru cîteva zile sau cîteva sãptãmîni, la întoarcere, copilul nu îl acceptã sau, mai bine zis, stã îmbufnat.*
*Iar atunci tatãl suferã…*

Da. În primul rînd, trebuie sã întelegem cã timpul nu este acelasi pentru un copil si pentru un adult. Douã zile, trei zile, pentru un copil înseamnã douã, trei, sãptãmîni… Douã zile înseamnã foarte mult. Deci, atunci cînd pleacã, tatãl trebuie sã-l previnã pe copil si, mai ales, sã-i spunã:
„O sã mã gîndesc la tine." De asemenea, mama trebuie sã vorbeascã despre tatãl plecat, astfel încît acesta sã continue sã existe prin cuvintele ei. Iar la întoarcere, tatii nu trebuie sã se mire atunci cînd copilul e distant sau indiferent. Sã nu-si arate supãrarea, sã fie naturali: „Te sãrut, fetita mea! Te sãrut iubito!" Foarte curînd copilul îsi va intra în normal si se va învîrti în jurul lui.

De asemenea, adultii nu trebuie sã se repeadã la copil ca sã-l sãrute. Pãrintii nu stiu, dar înaintea vîrstei de trei ani, copilul nu resimte aceste sãrutãri ca pe ceva bun, în sensul cã nu stie pînã unde merg lucrurile. (si asta cu atît mai mult cu cît el iubeste foarte tare, iar cînd esti mic iubirea se manifestã prin a duce la gurã ce iubesti. Devorarea, ca semn al iubirii, este foarte aproape de canibalism, iar o datã cu întãrcatul ea devine tabu.) Pãrintii cred cã, sãrutîndu-l, îsi dovedesc dragostea si cã la rîndul lui, copilul, sãrutîndu-i, aratã acelasi lucru. Dar nu e asa; mai degrabã, pentru copil este un ritual care i se impune, pe care îl suportã si care nu dovedeste nimic. Copilul îsi manifestã dragostea atunci cînd îi dã pãrintelui sãu jucãriile, cînd i se catãrã pe genunchi, cînd îi dã o pãpusã. În acest moment, tatãl sau mama, cel care a fost plecat, trebuie sã-i vorbeascã despre persoana sa: „Ce bine îmi pare cã te revãd", iar despre obiectul pe care acesta i l-a adus: „Ah! dar ce frumos e! Îmi place ce mi-ai adus." Totul va reintra în normal, pentru cã obiectul care îi place copilului îi va plãcea si tatãlui sãu.

*În legãturã cu aceste despãrtiri temporare, am primit multe scrisori de la pãrintii care cãlãtoresc din necesitãti profesionale: soferi, reprezentanti, jurnalisti la radio si la televiziune; toti îsi pun problema dacã aceastã despãrtire periodicã de tatãl lui nu este o adevãratã dramã în viata unui copil. Unii se gîndesc chiar sã-si schimbe meseria. Cum resimte copilul aceastã despãrtire?*

Totul depinde de felul în care i se vorbeste despre acest lucru. Dacã tatãl îi explicã de ce trebuie sã plece, dacã îi povesteste copilului (chiar dacã acesta nu pare sã înteleagã) despre camionul pe care îl conduce, sau despre ce face el la televiziune… sau unde lucreazã, într-un fel atractiv, prin cuvinte simple, aceste lucruri vor rãmîne în mintea copilului. si apoi, cînd tatãl e plecat, mama trebuie sã le aminteascã copiilor de tatãl lor care lucreazã, care se gîndeste la ei si se va întoarce curînd. Cînd copiii sînt destul de mari,

li se poate arãta calendarul: „Uite, atunci se va întoarce acasã. Ce-i pregãtesti? Îi faci un desen frumos? O sã se bucure.“ E obligatoriu sã i se vorbeascã copilului despre tatãl sãu cînd acesta e plecat; dupã a treia sau a patra absentã, copilul constient – un copil e „constient“ de la douãsprezece, paisprezece sau optsprezece luni – va sti perfect cã, atunci cînd pleacã, tatãl se va întoarce si cã, atîta timp cît lipseste, toti se gîndesc la el, din moment ce toti vorbesc despre el.
Alt lucru important: copilul nu trebuie fãcut sã creadã, mai ales cînd începe sã deranjeze, sã fie cam dificil, îndãrãtnic cu mama lui, nervos – ceea ce se întîmplã între optsprezece si douãzeci si douã de luni – cã, la întoarcere, tatãl lui va fi un fel de politist. Mama nu trebuie sã spunã în nici un caz: „Am sã te spun lui tata.“ Ar fi o mare greseal㠖 din partea ei pentru cã, astfel, copilul acumuleazã o serie de mici sentimente de culpabilitate pe care le asociazã cu întoarcerea tatãlui sãu. Iar acest sentiment neplãcut întunecã bucuria revederii. Dar asta nu înseamnã cã tatãl trebuie exclus pe motiv cã e absent. Copiii mai mari îi cer uneori mamei lor sã nu îi spunã tatãlui cutare lucru, de care nu sînt prea mîndri. Dacã este vorba de lucruri mici, fãrã importantã sau legate de un alt copil sau de mama lui, aceasta va face foarte bine dacã va rãspunde: „Bineînteles cã nu, stii cã nu ai avut dreptate si probabil cã nu ai fi fãcut asa ceva dacã tata ar fi fost acasã; nu o sã-l plictisesc cu asemenea copilãrii.“ Dacã, dimpotrivã, e vorba de ceva serios si mama simte nevoia sã se consulte cu tatãl, ea nu trebuie sã-l mintã pe copil, dar nici sã-l amenintе cã va vorbi cu tata ca si cum ar fi vorba de a se apela la o fortã punitivã. Îl va ajuta pe copil sã vadã în tatãl sãu o persoanã cu care se sfãtuieste si care rãspunde, în egalã mãsurã cu ea, de mãsurile ce trebuie luate pentru a-l sprijini în depãsirea dificultãtilor cu care se confruntã. Pe scurt, cînd tatãl nu e acasã, este important pentru toti copiii, indiferent de vîrstã, sã li se întretinã prin vorbe ideea prezentei lui si a încrederii în el.

# Ce înseamnã sã fii „drept“?
# (Enervãri si capricii)

O mamã ne spune cã, de cînd s-a nãscut primul ei copil, este convinsã de necesitatea de a asculta, de a întelege, de a dialoga. Cu toate acestea, ne scrie: „Viata nu e simplã. Existã situatii cînd, datoritã oboselii, enervãrii, sînt înclinatã sã-mi pierd auto-controlul în fata copilului.“ si iatã întrebarea ei: „Credeti cã aceste momente de lipsã de control, prin care trece orice mamã, sînt dãunãtoare pentru copil?“
Se pune, în primul rînd, aici, problema firii mamei; ea nu o sã-si schimbe firea o datã cu aparitia copilului. Dacã uneori un copil îsi enerveazã mama, ea trebuie sã-i spunã: „Vezi, azi sînt nervoasã.“ Copilul va întelege; foarte repede, el va intui ce se întîmplã. Dupã un moment de furie, trebuie sã i se spunã: „Vezi, m-am enervat.“ Dar dupã aceea, în nici un caz nu trebuie sã fie sãrutat pentru a face uitat momentul neplãcut; trebuie sã îi vorbeascã pe un ton mai potolit si sã rîdã împreunã. În nici un caz, nu trebuie fãcut singurul rãspunzãtor de o enervare care vine din partea mamei. Sãrutul nu ar servi la nimic; copilul nu va întelege o bruscare urmatã de un sãrut. Vorba este întotdeauna preferabilã iesirilor, fie de furie, fie de tandrete, care sînt caracteristice mai degrabã animalelor decît omului.

O altã întrebare a aceleiasi mame: „Credeti cã o mamã care a gresit si care acceptã sã-i arate copilului cã a gresit, cîstigã în ochii lui?“ Ea se întreabã deci cum o va judeca propriul copil.
Pentru copil, a priori, tot ce face mama lui e bine. Cu toate acestea, mama nu trebuie sã se mire dacã, pe la doi-trei ani si copilul ei se va enerva uneori si va spune lucruri neplãcute. Ea va rîde si îi va spune: „Ia uite, si tu te enervezi cîteodatã, ca mine!“

Deci nu considerati cã e o greseal㠖 ca un adult sã-si recunoascã în fata copilului enervarea care îl cuprinde uneori?

Defel. Nu e nevoie sã-i spunã: „Am gresit“, ci: „M-am enervat“; mama poate sã adauge „scuzã-mã“, copilul nu asteaptã decît sã-si scuze întotdeauna pãrintii.
Am primit, pe aceastã temã, o mãrturie, în egalã mãsurã umoristicã si profundã. Vã scrie o mamã: „Am un fiu care are acum treisprezece ani; cînd avea cinci sau sase ani, cum îl certam si îl dãscãleam pentru vreo prostie, începea sã rîdã în hohote. Eu eram, bineînteles, în culmea furiei. L-as fi rupt în bucãti. Dar, dupã un timp, m-am calmat. Ne-am asezat pe pat. L-am întrebat de ce a început sã rîdã în hohote.

Mi-a spus: «Mamã, dacã te-ai putea vedea cînd esti furioasã, ai rîde cel mai tare…» (…) De fapt, cred cã nu arãtãm prea grozav, cînd ne dãm în halul acesta în spectacol. De aceea, acum cînd are treisprezece ani, cînd vreau sã-l cert îi spun: «Hai cu mine, e cazul sã mergem în fata oglinzii». si furia scade. Rîdem amîndoi…"

Au reusit sã introducã umorul în tensiunea dintre ei. E foarte bine.

De fapt, acest copil si-a ajutat mama sã-si depãseascã furiile.

O altã scrisoare sustine oarecum contrariul a ceea ce ati explicat pînã acum: „Cum sã procedezi cu un mezin gelos pe cel mare? (…) Am trei copii, douã fete, de doisprezece si nouã ani, si un bãiat de trei ani. Or, fetita de nouã ani este mereu geloasã pe ceea ce face, spune sau primeste sora ei mai mare. si vã asigur cã fac tot ce pot ca sã fiu întotdeauna echitabilã. Totusi, fetita aceasta nu e niciodatã multumitã: cum e ultrasensibilã, orice nemultumire devine o adevãratã dramã, cu tipete, lacrimi, furii. În asemenea momente, sustine cã nu o iubim destul, cã o sã plece de-acasã si, dat fiind faptul cã este foarte independentã, este greu pentru ea sã ne asculte. Ce e de fãcut?"

Este clar cã aceastã fetitã se gãseste într-o situatie dificilã: este cea de-a doua si de acelasi sex cu sora ei mai mare. Deci, dorinta ei va fi întotdeauna sã o egaleze pe aceasta din urmã. Cînd s-a nãscut frãtiorul ei – primul bãiat —, pentru pãrinti a fost cu adevãrat vorba de un alt copil, cãci un al doilea copil de acelasi sex nu este, în bunã mãsurã, decît o repetare a ceva cunoscut. De aceea, cred cã gelozia a devenit dureroasã pentru aceastã fetitã în special dupã nasterea frãtiorului ei. Mama se însealã încercînd imposibilul pentru a crea echitate: nu existã „dreptate" pentru copil. În ochii lui, totul e nedrept atunci cînd nu are totul. Ar fi mai bine dacã mama ar spune: „E adevãrat, ai dreptate, sînt nedreaptã, sînt foarte nedreaptã. Poate nu esti fericitã în familia noastrã." Dar sã stea de vorbã cu ea între patru ochi, nu de fatã cu sora cea mare sau cu frãtiorul ei. Sau poate tatãl si mama ar trebui sã-i spunã: „Dacã esti cu adevãrat nefericitã… asta e! o sã vedem dacã putem face un efort sã te dãm la pension. Va fi un mare sacrificiu financiar pentru noi, dar dacã crezi cu adevãrat cã acolo ai fi mai fericitã… ei bine, o sã ne gîndim…" si mama sã nu încerce sã fie dreaptã, cãci nici lumea nu e dreaptã. De altfel, i se poate da copilului si un alt exemplu: „stii, existã tãri unde e tot timpul soare; si existã alte tãri unde plouã tot timpul. Tu ai vrea probabil sã trãiesti în alt loc. Nu esti fericitã." Iar apoi, trebuie mai ales, sã scoatã în evidentã toate diferentele dintre ea si sora ei. Doar subliniind deosebirile dintre copii, îi ajutãm pe acestia sã se identifice cu ei însisi si nu cu altcineva. Trebuie, de asemenea, evidentiate toate calitãtile pe care le are fiecare. Spre exemplu, cînd merg la cumpãrãturi si cautã o rochie sau o panglicã, orice fleac, mama trebuie sã-i vorbeascã fiecãreia, separat, fãrã sã audã sora ei, trebuie s-o întrebe la ureche ce culoare i-ar plãcea… încurajînd-o sã-si formeze gustul, sã-i spunã ce-i place. Altfel, fetita mai micã va considera cã alegerea fãcutã de sora mai mare este cea bunã sau cã altceva mai bun nu se poate. E un copil prea dependent si care suferã mult din aceastã cauzã; ea doar face pe independenta, dar nu e asa. Ca si gelozia, dependenta are la origine sentimentul (imaginar) al lipsei de valoare. Rolul mamei este acela de a da valoare personalã fiecãruia dintre copiii sãi. Este dureros sã-l invidiezi pe un altul, care rãmîne întotdeauna inimitabil.

E o situatie frecventã la copii?

Da, dar în cazul acesta, în plus, copilul simte cã mama îsi face sînge rãu. Ea considerã gelozia un defect, cînd de fapt nu e asa. Este o suferintã care asteaptã compasiune si dragoste din partea mamei. E o etapã normalã, inevitabilã în dezvoltare, cînd e vorba de copii de vîrste apropiate.

si e grav?

Nu stiu dacã e grav sau nu. Nu cred; principala cauza este cã mama suferã de suferinta fiicei sale, în timp ce, dacã ar ajuta-o vorbindu-i despre aceastã suferintã, copilul s-ar simti înteles. Dar, repet, nu trebuie sã i se vorbeascã în fata fratelui sau surorii sale… S-ar putea ca totul sã se datoreascã unei gelozii a surorii mari pe cea micã.

Sfatul meu este sã nu încerce sã fie „dreaptã", ci pur si simplu sã o ajute pe fetitã vorbindu-i deschis. În caz contrar, aceasta va continua sã fie mereu nemultumitã.

O doamnã ne scrie: „Am o fetitã de cinci ani ale cãrei reactii mã lasã uneori perplexã. Ce atitudine sã iau în fata acestei fetite care mã loveste, sau se face cã mã loveste, cînd îi spun sã facã ceva sau cînd îi refuz ceva? Acest lucru nu se întîmplã, evident, decît dacã e prost dispusã." si adaugã: „am încercat totul: indiferenta, ironia, furia…"

Credeti cã e vorba despre o bunicã sau despre o mamã?

Tocmai îmi puneam si eu această întrebare…
Atunci, sã presupunem cã e mama… Lucrurile acestea se întîmplã cînd sînt singure sau de fatã cu alte persoane?

Nu ne spune. Sã mergem totusi mai departe: „Am încercat totul: indiferenta, furia…“ si mai ce?
Ironia
Ironia… cred cã, de fapt, amîndouã au intrat într-un fel de joc: care dintre ele îi va comanda celeilalte? Trebuie sã fie o fetitã inteligentã, cãci nu e acelasi lucru sã te prefaci sau sã lovesti cu adevãrat. A te preface înseamnã sã spui: „Atentie! eu comand! nu tu.“ Cînd loveste cu adevãrat, probabil cã este enervatã. Cred cã, atunci cînd loveste cu adevãrat, mama trebuie sã-i spunã: „Uite ce e, eu îti spun lucruri care nu-ti plac, dar fac si eu ce pot. Dacã nu esti multumitã, n-ai decît sã mã lasi în pace. N-ai decît sã rãmîi în camera ta, în coltul tãu. Dar dacã vii la mine, eu îti spun ce cred.“ Socotesc cã mama trebuie sã-i vorbeascã acestui copil si nu sã facã pe ofensata, supãrata sau mai stiu eu ce. Trebuie sã si rîdã cu ea: „Ia te uitã, mîna ta vrea sã mã batã? Tu ce zici?…“, deoarece copilul poate avea unele reactii ale mîinii sau ale piciorului pe care nu si le poate controla. Pare curios, dar trebuie sã i se spunã: „Ia te uitã, de ce vrea sã mã batã mînuta asta? Pentru cã am spus ceva care nu-ti place? Dar si tu îmi spui cîteodatã lucruri care nu-mi plac. si eu te bat?“ Sau, dacã fetita are un ursulet: „Ei bine! Uite, bãtaia pe care mi-ai dat-o, i-o dau ursuletului tãu. si ursuletul ce-o sã spunã?“ Trebuie imaginat un astfel de joc; de fapt, cred cã aceastã fetitã vrea ca bunica (sau mama) ei sã se ocupe de ea, numai de ea. Din pãcate, nu ne spune dacã toate scenele astea au loc în public sau dacã e un joc în intimitate.

Am impresia cã si în public, deoarece mama (sau bunica) scrie: „Am încercat totul, schimbînd oarecum tehnica, în functie de anturaj.“ Deci, fie cã s-a sfãtuit cu cei din jurul ei, fie cã scena a avut loc de fatã cu martori. De fapt, se ridicã si o altã problemã: corespondenta noastrã nu ne scrie dacã are obiceiul sã o batã des pe fetitã. Sau dacã, atunci cînd era micutã, aceasta era în grija cuiva care o bãtea.
Copiii îi copiazã pe adulti, mai ales cînd sînt mici. Pe aceastã fetitã o amuzã sã ia (împrumute) limbajul celor mari. Asta ne uimeste întotdeauna. De multe ori, unii pãrinti vorbesc rãstit cu copiii lor cînd acestia sînt mici: „Taci din gurã! Nu pune mîna!“ etc. si mai tîrziu, cînd copilul lor începe sã se simtã un mic adult, sînt uluiti cã si el vorbeste la fel…
Dar bãtaia la fund?
Depinde.

Considerati, în general, cã obiceiul de a cîrpi cîteva palme…?
si mamele, cînd au fost mici, au primit uneori cîte una la fund si le-a prins bine… Atunci, de ce sã nu le aplice si copiilor acelasi tratament? Ele fac ceea ce li s-a fãcut si lor. Existã si copii foarte sensibili în aceastã privintã: dacã nu li se dã din cînd în cînd cîte o palmã, cred cã nu sînt iubiti. Totul depinde de felul de a fi al mamei. În nici un caz nu se poate spune cã e bine sau rãu. Bãtaia la fund e o întreagã poveste.

Dar nu vã socheazã?

Nu. Cred cã, dacã se poate, trebuie evitat orice îl umileste pe copil. Niciodatã nu trebuie sã-l umilim. Este ceva distructiv, si cînd îl luãm peste picior si cînd sîntem supãrati. În afarã de faptul cã bãtaia îl calmeazã pe adult si uneori, pentru moment, si pe copil; pe termen lung (or, acesta e scopul educatiei), ea e de cele mai multe ori dãunãtoare. Oricum, dacã tatãl sau mama vor sã-si pedepseascã în felul acesta copilul, nu trebuie niciodatã sã o facã în public. Îl cheamã deoparte, în camera lui, si îl ceartã. Iar dacã pe mamã o mãnîncã palma,… ce vreti? Nu o poti împiedica. Asta nu înseamnã cã e o mamã rea. Sînt si mame care nu-i clintesc copilului lor nici un fir de pãr si care sînt, prin cuvinte si atitudine, mult mai agresive, ba chiar sadice, decît cele care le trag cîte una la fund.
E bine sã se stie însã cã acesta e un semn de slãbiciune din partea tatilor, de pierdere a ceea ce se numeste, asa cum ni s-a scris, self-control. Deci adultul dã un exemplu prost. Un adult care vorbeste cu asprime si agresivitate, care actioneazã violent si se lasã pradã unor rãbufniri ale firii sale în fata copilului nu trebuie sã se mire cînd, peste cîteva luni sau cîtiva ani, copilul lui va vorbi sau se va purta la fel cu cei mai slabi decît el. Asa cum am mai spus, pentru orice copil mic, tot ce face adultul este „bine“, fãrã nici o deosebire: iar copilul, mai devreme sau mai tîrziu, îl va imita, si în relatia sa cu adultul si cu ceilalti copii.

În orice caz, ca sã revenim la bãtaia la fund, atunci cînd adultul, pierzîndu-si self-controlul, nu se

poate stãpîni, nu trebuie sã-si gãseascã scuza ieftinã cã o face pentru educatie: pentru cã nu e adevãrat. si, cel putin, sã nu amîne niciodatã: astã searã sau sîmbãtã ai sã-ti iei portia. În cazul acesta e vorba de o atitudine perversã, care produce plãcere adultului si care îl va perverti deci pe copil, o atitudine umilitoare pentru amîndoi si antieducativã; cînd copilul se teme de adult, îsi pierde repede stima pentru el si îl judecã asa cum e: o fiintã slabã, incapabilã sã se stãpîneascã, sau, si mai rãu, un sadic rece.

# Despre curãtenie

De data aceasta, am în fatã o mãrturie. Voi rezuma aceastã lungã scrisoare, care vine din partea unei mame cu cinci copii. Cel mare are zece ani, iar ultimul, douãzeci si cinci de luni. Problema este, de fapt, cum învatã copiii sã nu facã pe ei. Prin cei cinci copii, aceastã mamã a fãcut cinci experiente diferite, si anume: cu primul a fost foarte insistentã, l-a dus mereu la olitã si l-a certat cînd fãcea pe el sau nu voia sã se aseze pe olitã. Cu al doilea…

Da, dar de la ce vîrstã? Nu spune?

Ba da, cred cã da. Dar ca sã vedem va trebui sã citim scrisoarea pe îndelete.
Ne intereseazã mai ales cel mare, deoarece urmãtorii sînt educati prin identificare.

Am gãsit! „Am cinci copii, destul de apropiati ca vîrstã, cel mare are zece ani, iar ultimul douãzeci si cinci de luni. Între primii doi e o diferentã de un an. Ca multe alte mame, eram dornicã sã-mi vãd primul bãiat cît mai repede curat, mai ales cã surioara lui a venit pe lume imediat dupã el. Asa cã m-am încãpãtînat sã-l pun pe olitã cît de des am putut, cîteodatã din orã în orã, certîndu-l si cînd nu fãcea nimic si cînd fãcea pe el. Dupã un an de eforturi, am reusit; fix la doi ani, ziua, si la doi ani si jumãtate, noaptea. Deci, nu am de ce sã fiu mîndrã“, spune ea. Asta a fost cu primul copil. Pe urmã, a inversat putin sistemul. Îl punea pe olitã, dar nu-l mai certa pe copil, sau îl certa, dar nu-l mai punea pe olitã etc. si asa pînã la ultimul, al cincilea, pe care l-a lãsat în pace: nu l-a pus deloc pe olitã. Concluzia ei este urmãtoarea: toti copiii au încetat sã mai facã pe ei ziua la doi ani, si noaptea, la doi ani si jumãtate.

Este foarte amuzant si instructiv, îi multumim acestei mame pentru mãrturia ei.
Tot ea adaugã: „Nu cred cã meritã sã te strãduiesti atîta ca sã nu mai facã pe el.“
Aceste mãrturii vor consola, cu sigurantã, multe mame care îsi fac atîta sînge rãu pentru copilul lor, care încã mai face pe el. Trebuie sã spun, de asemenea, cã aceastã mamã a avut noroc cã primul ei copil n-a mai fãcut pipi în pat, deoarece a început sã-l învete prea repede cu olita. Doar în jurul vîrstei de doi ani, din momentul în care copilul este în stare sã urce si sã coboare singur pe o scarã, o scarã de zidar, pînã la ultima treaptã de care se prinde cu mîinile, doar atunci sistemul sãu nervos este dezvoltat suficient pentru ca el sã poatã, dacã este atent, sã-si controleze reflexele sfincteriene. Înainte, e prea devreme. Aceastã mamã a avut un al doilea copil dupã un an; cred cã cel mare a resimtit ca pe ceva foarte plãcut interesul pe care mama sa l-a arãtat pentru funduletul lui; în felul acesta, îi acorda o atentie deosebitã.
Cred cã, fãrã sã-si dea seama, ea a fãcut pentru primul ei copil un lucru foarte abil, pentru cã în felul acesta el a continuat sã retinã atentia mamei si dupã nasterea fratelui sãu. Ceilalti copii cresc prin identificare cu cel mare. Toti vor sã facã, cît de repede pot, la fel de bine ca si cel mai mare. Evident cã nu reusesc, ziua, înainte de douãzeci si una de luni, la fete, si douãzeci si trei de luni, la bãieti; bãietii sînt în urma fetelor. Dar se pune o întrebare: dacã nu cumva acest prim copil este ceva mai perfectionist, mai putin liber si suplu în miscãrile sale decît ceilalti? Dacã nu, e perfect. Oricum, este într-adevãr pãcat sã pierzi atîta timp cu olita, cînd sînt atîtea lucruri de fãcut pentru ca mîinile, gura, vorbirea si întregul corp sã cîstige în îndemînare… Cînd copilul îsi foloseste bine mîinile, cînd se miscã usor si îsi coordoneazã liber si fãrã efort miscãrile, cînd are un tonus bun si vorbeste bine, ajunge sã vrea singur sã nu mai facã pe el, sã procedeze ca adultii, adicã sã meargã la toaletã. Profit de ocazie sã spun cã mamele nu ar trebui niciodatã sã aducã olita în bucãtãrie sau în camera copiilor. Aceasta trebuie sã aibã locul ei în baie, cu exceptia noptii, iar copilul – doar dacã e foarte frig, în timpul iernii, desigur, – sã meargã întotdeauna la baie cînd are nevoie si nu în încãperile unde se stã sau se mãnîncã.

# Cine pãrãseste pe cine?

Iatã o mamã care are un copilas de trei luni: ea ne spune cã acesta va fi dus la cresã si vã întreabã cum sã netezeascã aceastã tranzitie între viata din mijlocul familiei si intrarea la cresã. Ne mai spune cã toti cei din jurul ei se strãduiesc sã-i explice cît de rele sînt cresele pentru copii, dar ea nu vrea sã renunte. Vã întreabã dacã, de exemplu, ar trebui sã se ocupe mai putin de copilul ei în sãptãmîna de dinaintea intrãrii la cresã sau dacã, profitînd de zilele de sãrbãtoare, ar trebui sã-l lase pe copil cît mai mult la rude, la bunici de pildã.

Categoric nu. Aceastã mamã trebuie sã se ocupe de copilul ei… Cred cã este mai important sã meargã împreunã cu el la altii, si sã nu-l lase în grija altora si sã plece. Pentru sugar, nu e defel acelasi lucru sã fie lãsat împreunã cu altii de seama lui, asa cum va fi la cresã peste trei luni, sau sã fie pãrãsit de persoane adulte. Dar dacã acest copil o va vedea mereu pe mama lui cã stã de vorbã cu alti adulti, si nu rãmîne singur cu ea, îi va fi cu sigurantã mult mai usor. De altfel, toti sugarii ar trebui sã meargã deseori în vizitã la alte persoane împreunã cu mama lor. De cîte ori mama merge undeva, ar trebui – dacã e posibil – sãl ia cu ea si în felul acesta el îsi va cunoaste unchii, mãtusile, bunicile etc. Dar asta nu înseamnã cã trebuie sã-l lase si sã plece. Nu e mai putin adevãrat cã asta este o vîrstã nepotrivitã pentru a da un copil la cresã.

E prea mic?

Nu, nu din cauza asta; dimpotrivã, copiii pot fi dati la cresã foarte devreme. Copilul se obisnuieste repede cu acest ritm. Dar e o vîrstã cînd va simti foarte mult lipsa mamei sale. Deci, trebuie pregãtit în acest sens… Nu ne spune cumva ce muncã va face si dacã va fi ocupatã tot timpul?

Dupã cîte mi se pare, tine sã nu-si abandoneze activitatea pe care o desfãsoarã în prezent. Cred cã este în concediu de maternitate, dar vrea neapãrat sã-si reia activitatea.

Copilul se va obisnui cu noua situatie în cîteva sãptãmîni, dar va trebui ca mama lui sã îi explice: „Sînt obligatã sã merg sã lucrez. Îmi pare foarte rãu cã te duc la cresã, dar acolo ai sã-ti faci prieteni, ai sã întîlnesti alti copii ca tine.“ Sã îi vorbeascã des despre ceilalti copii si sã meargã cu el în parc sã-i vadã împreunã cu mamele lor; sã-i numeascã „ceilalti copii“, „micii prieteni“, „colegii“, „fetitele“, „bãieteii“ etc. Sã nu-i spunã niciodatã cã unul sau altul dintre copii este mai drãgut decît el; copilul trebuie sã stie cã, pentru mama sa, el este cel mai important, chiar dacã de fatã cu el si cu o altã mamã ea vorbeste si cu un alt copil.

În orice caz, nu trebuie sã-i arate mai putin interes sau sã se ocupe mai putin de el...

Cu sigurantã, nu. La cresã, asistentele medicale se ocupã imens de sugari. Atunci, ea de ce nu? Evident, în prezenta lui, vorbindu-i mereu, ea trebuie sã se ocupe si de casã, ca toate femeile: acestea fac multe alte lucruri, ocupîndu-se în acelasi timp si de copiii lor.

Aceste probleme, legate de despãrtirea de un sugar, revin foarte des.

Am aici douã scrisori în acest sens. Una vine din partea unei bunici care vã scrie: „Urmeazã sã am grijã de nepotica mea începînd cu luna ianuarie. Ati putea sã-mi spuneti ce mãsuri trebuie luate în vederea acestei schimbãri din viata ei?“ Copilasul va avea atunci de-abia trei luni.

si nu ne spune dacã fetita îsi va vedea sau nu zilnic pãrintii?

Se pare cã da. Dar nu dã prea multe amãnunte: „O sã stea la mine de la ora opt dimineata la cinci si jumãtate dupã amiaza, în afarã de miercuri, sîmbãtã si duminicã, deci în acest timp altcineva va avea grijã de ea, va avea alt pãtut si altã ambiantã“.

Atunci, este o situatie despre care am mai vorbit: copilasul ar trebui încã de acum dus de mama sau de tatãl lui sã stea cîteva ore la bunica. Sã se obisnuiascã cu atmosfera. Iar mama sã-i spunã: „Vezi, acum sîntem la bunica ta.“ Din ceea ce ne scrie, aceasta se va ocupa de fetitã doar peste zi si nu zilnic. E perfect. Copilul trebuie prevenit. Trebuie sã intre în contact cu acest cadru nou prin prezenta si vocea tatãlui sãu, prin prezenta si vocea mamei sale. si pe urmã, e bine sã aibã la el cîteva lucruri de la mama sa, sã-i poatã simti mirosul, precum si cîteva jucãrii pe care le are acasã, care sã fie duse si aduse de fiecare datã la si de la bunica, dar si jucãrii pe care le va gãsi întotdeauna acolo si pe care, dupã un timp, le va aduce acasã la pãrintii sãi, tot asa cum altele vor fi duse si lãsate la bunica. De asemenea, va avea si un obiect preferat pe care-l va duce si aduce cu el, de la mama la bunica si de la bunica la mama. Acest copil va avea pur si simplu douã locuri, unde se va simti la fel de bine. El trebuie sã simtã continuitatea persoanei sale între cele douã locuri. În felul acesta, se va acomoda foarte usor. Ar fi bine ca fiecare, si bunica si pãrintii, sã

aibã stabilite zilele în care plimbã copilul.
Deci, nu e nimic dramatic. Cealaltã scrisoare e din partea unui tatã. El merge ceva mai departe decît bunica din scrisoarea precedentã, dar tot în legãturã cu despãrtirea de copil: „Care ar putea fi consecintele imediate, dar mai ales pe termen lung, asupra unui copil care, la douãzeci de luni, va fi despãrtit timp de trei luni si jumãtate de pãrintii sãi?“
Douãzeci de luni... probabil cã deja merge, aleargã si vorbeste. Deci, chiar dacã încã nu vorbeste foarte bine, limbajul lui poate fi usor înteles. Acest copil trebuie pregãtit, trebuie sã i se vorbeascã despre schimbarea care îl asteaptã. Sã fie condus, acolo unde urmeazã sã stea în aceastã perioadã, de mama sau de tatãl lui si îsi vor lua rãmas bun de la el chiar dacã acesta va plînge; sã nu plece cînd copilul doarme sau cînd nu-i vede cã pleacã. Apoi sã-i scrie scrisori, sã-i facã desene; sã-i trimitã biscuiti, bomboane, în mod regulat si cel putin o datã pe sãptãmînã; copilul trebuie sã primeascã de la pãrintii lui semne cã se gîndesc la el. Acesta este lucrul cel mai important. Douãzeci de luni este o vîrstã foarte potrivitã pentru a suporta o despãrtire... Pãrintii trebuie sã-si manifeste în permanentã prezenta, dovedindu-i cã s-au gîndit la el. si pe urmã, nu trebuie sã se mire atunci cînd copilul nu e multumit. Acesta este, evident, felul lui de a reactiona. E mult mai bine dacã un copil reactioneazã la o despãrtire. Iar cînd îsi va revedea pãrintii, dacã e îmbufnat, acestia trebuie sã-l înteleagã, sã stea de vorbã cu el, sã nu-i reproseze nimic. Totul va trece repede. Din moment ce aceastã despãrtire nu poate fi evitatã, foarte bine, va fi o încercare pe care trebuie s-o treacã. Încercarea la care va fi supusã bunica, sau persoana la care va petrece aceastã perioadã, va fi probabil mai dificilã decît a lui, cînd el o va pãrãsi. Nu va trebui luat de acolo brusc. Iar pãrintii vor trebui sã vorbeascã dupã aceea cu el despre aceastã despãrtire, despre bucuria revederii fãrã sã spunã unuia si altuia, de fatã cu el, cã a pãrut indiferent atunci cînd s-au reîntîlnit.
O altã mamã ne scrie urmãtoarele: „Am un bãietel de doi ani si jumãtate. Cînd avea vîrsta criticã de sapte luni, l-am abandonat trei zile pe sãptãmînã.“
Se vede din capul locului cã mama se simte vinovatã, deoarece spune „l-am abandonat“ si nu „l-am lãsat în grija cuiva“ de dimineata pînã seara.
Deci, din motive profesionale, si-a lãsat copilul în grija cuiva: „Trebuie sã adaug cã am o situatie privilegiatã, deoarece sînt profesoarã. Prin urmare, îmi pot petrece toate vacantele cu copilul.“ În al doilea an, cum avea program aproape în fiecare zi, si-a lãsat copilul în grija cuiva. Totul a decurs normal. Apoi, anul acesta (copilul are doi ani si jumãtate): „Am întrerupt serviciul, dar am vrut sã-mi duc copilul la grãdinitã ca sã fie în contact cu alti copii.“
Tocmai în perioada în care nu mai lucreazã?
Da.
Ca sã vezi! E curios.
I-a explicat copilului cã grãdinita este un loc unde te simti bine, unde îti faci multi prieteni: „Din nefericire, spune ea, dupã prima zi, copilul refuzã sistematic sã mai meargã la grãdinitã si plînge tot timpul.“ Mama vrea sã stie dacã trebuie sã insiste sau dacã, dimpotrivã, sã mai astepte cîteva luni înainte de a face o nouã încercare.
Cred cã aceastã mamã întelege foarte bine problema cu care se confruntã. Copilul ei era în grija cuiva... Am vãzut cã are sentimentul cã l-a abandonat. Cu toate acestea, copilul pãrea cã se simte bine acolo. Nu ne spune dacã mai erau si alti copii sau dacã era singur... Fãrã îndoialã cã, pentru el, la doi ani si jumãtate, e de neînteles faptul cã trebuie sã meargã la grãdinitã cu alti copii, în timp ce mama, cu care acum se obisnuise sã stea în fiecare zi, rãmîne acasã; tocmai pentru cã ea ar fi putut sã facã cu el tot ce se face într-o grãdinitã, fãrã sã mai punem la socotealã tot ce nu se poate face acolo si anume sã stea de vorbã cu mama lui si sã participe la treburile ei, cumpãrãturi, mîncare, curãtenie...
Am impresia cã a decis asa pentru a-i permite sã intre în contact cu alti copii. Nu mai are frati.
Tocmai, de vreme ce este o mamã care stie sã se ocupe de copii... Ar putea trece cu sigurantã acum la un alt gen de relatii materne, un stil pe care nu-l putea adopta persoana ce avea grijã de el. Din moment ce mama stã acum acasã, nu spun sã-l ducã din nou acolo, dar sã nu elimine complet aceastã persoanã, sã-l lase la ea una sau douã dupã-amieze pe sãptãmînã, de pildã. În felul acesta, mama se va putea odihni putin. Din ce cauzã a întrerupt serviciul? Probabil ca sã se odihneascã sau din alt motiv, despre care nu vorbeste. Deci, poate va reusi sã se ocupe de fiul ei dar, în acelasi timp, deoarece acum el stie ce înseamnã grãdinita, îl va pregãti, obisnuindu-l sã se joace, sã deseneze, sã cînte, sã fie atent la anumite lucruri.

Trebuie de asemenea sã spun cã la doi ani si jumãtate este cam devreme pentru grãdinitã.
De fapt, un copil nu poate fi dus la grãdinitã la doi ani si jumãtate decît dacã este deja obisnuit sã se joace cu alti copii, atît acasã cît si în altã parte, si va merge acolo, atras fiind de compania unui alt copil pe care îl cunostea dinainte sau a unui copil mai mare pe care vrea sã îl imite. Doi ani si jumãtate – e prea devreme.

În general, care este, dupã pãrerea dumneavoastrã, vîrsta idealã pentru a duce un copil la grãdinitã?
Nu putem vorbi despre un copil în general. Fiecare copil e diferit. Existã copii care îsi petrec foarte bine timpul acasã, cînd au fost învãtati cum sã si-l petreacã si, mai ales, cînd fac împreunã cu mama lor tot ce face ea în gospodãrie. Copilul trebuie sã fie foarte îndemînatic acasã, sã stie sã-si gãseascã singur o ocupatie, sã se joace singur, sã vorbeascã despre ce face, sã imagineze povesti împreunã cu ursuletii, cu pãpusile, cu masinutele sale; sã inventeze jocuri, singur sau cu altcineva care, în timp ce lucreazã alãturi, intrã în joaca lui: învatã, în felul acesta, sã coopereze, curãtã legume cu mama, face cumpãrãturi, observã lucrurile de pe stradã. Doar dupã aceastã fazã va fi interesat de grãdinitã, dupã ce, în prealabil, a fost de multe ori în parc sã se joace fãrã restrictii cu alti copii, obisnuindu-se sã vinã la mama lui ori de cîte ori apãreau mici conflicte în urma cãrora mama îl consola si îi explica experienta pe care tocmai a trãit-o.
Deci, ce vîrstã?
Trei ani, pentru un copil dezghetat, trei ani e bine. Doi ani si jumãtate cred cã e prea devreme, mai ales dacã e vorba de un copil singur la pãrinti, care va trebui mai întîi sã se obisnuiascã cu compania altor copii.

Pe de altã parte, existã o vîrstã limitã care nu trebuie depãsitã? Un copil nu trebuie tinut acasã prea mult, nu-i asa?

Nu, dar asta depinde si de felul în care copilul e obisnuit sã-si petreacã timpul acasã si de cît cunoaste din lumea de afarã, vecinii, strada, parcul etc. Altãdatã, copiii mergeau la scoalã la sase ani pentru cã înainte fãcuserã acasã, în familie, cu persoane din anturaj, tot ce se face azi la grãdinitã. Pentru copil, familia nu se reduce la mamã si la tatã. Erau bunica, unchii, mãtusile, verisorii, vecinii. Precum si participarea copilului la treburile casei. În felul acesta, el era bucuros sã meargã sã învete sã citeascã si sã scrie, deoarece stia deja sã facã multe lucruri: cînta cîntecele, dansa, stia sã se joace singur si sã fie folositor... În sfîrsit, tot ce e în stare sã facã un copil cu corpul lui, cu inteligenta sa manualã si corporalã îl face sã fie cu adevãrat un mic prieten în viata de fiecare zi. Oricum, la doi ani si jumãtate – cu exceptia unor copii deosebit de dezghetati si foarte dornici sã fie tot timpul în contact cu altii de vîrsta lor – este prea devreme pentru grãdinitã.

# Fiecare doarme altfel

Iatã o contestare a ceea ce ati spus cînd vorbeati despre somnul copilului; ati afirmat cã un copil poate sã adoarmã oriunde atunci cînd îi e somn si cã, dacã îl duci în pat, dacã îl „obligi“ sã meargã sã „adoarmã“ în camera lui e ca si cum l-ai duce în pustiu. Or, o mamã ne scrie: „Am un bãietel de saisprezece luni. Acest copil nu vrea sã adoarmã dacã nu e în patul lui, deci în camera lui, cu exceptia drumurilor lungi cu masina. Dar cînd e cu altii, vrea neapãrat sã participe la atmosfera generalã si face eforturi ca sã rãmînã treaz.“ Deci aceastã mamã considerã cã prezenta adultilor împiedicã somnul copilului sãu; iar somnul este unul dintre aspectele esentiale ale dezvoltãrii unui copil la aceastã vîrstã.
Are perfectã dreptate. Generalizãm mult prea mult. Sînt unii copii care, încã de la nastere, adorm atunci cînd le e somn, în ritmul lor, acolo unde îi pui. Nu e cazul acestui copil. El e, probabil, deosebit de interesat de relatia cu adultii. Nici un copil nu seamãnã cu altul. si, cu sigurantã, mama lui l-a obisnuit de mic sã doarmã numai în patul lui. Foarte bine! Aceastã mamã are dreptate. L-a obisnuit cu un anumit ritm de viatã. De ce nu? Dacã ea a înteles cã dupã ce îl duce în camera lui adoarme, foarte bine, sã procedeze în continuare asa si sã nu-si facã nici o problemã. Sînt încîntatã cînd oamenii contestã ce spun eu. E adevãrat cã am vorbit la modul general: stiu cã la tarã, copiii dorm în camera mare de cînd sînt sugari, pentru cã e singura încãpere încãlzitã. Cînd primii mei doi copii erau mici, era în timpul rãzboiului si nu puteam încãlzi decît o singurã camerã, cea în care stãteam toti. Astãzi nu mai sîntem în aceeasi situatie. si apoi, existã copii deosebit de excitabili, iar altii mai indiferenti, care pot sã doarmã oriunde cînd le e somn.
Din cîte ni se spune, acest copil doarme în masinã, în timp ce altii, dacã sînt în masinã nu vor sã doarmã.

Pe de altã parte, trebuie sã mai spunem o datã, nu e nimic rãu sã lasi un copil sã doarmã într-o încãpere în care mai sînt si alte persoane.
Bãietelul cu pricina a fost învãtat sã adoarmã în patul lui. În relatia cu patul lui sau cu masina este putin cam maniac. De ce nu? Pare sã se fi obisnuit cu niste ritmuri care i-au fost imprimate de cînd era foarte mic. Dar poate se va schimba! Deocamdatã, rãmîne în patul lui, dar e foarte posibil ca într-o bunã zi sã renunte si sã vinã în camerã cu ceilalti. Cred cã nu e nici o supãrare si nici nu trebuie sã ne mirãm.
De asemenea, acest copil trebuie sã aibã propriile lui initiative în raport cu adultii care, dacã nu sînt deranjati, trebuie sã-l lase sã le ia singur. Atunci cînd un copil are „obiceiuri", e mai putin adaptabil la schimbare decît un altul. Nu se simte în sigurantã prin propriile lui forte, în orice situatie.
Acesta a fost rãspunsul la scrisoare. Dar am putea, probabil, lãrgi putin discutia, vorbind despre somnul la copil, despre importanta, durata lui...
E foarte greu de precizat. Personal, am trei copii, si fiecare a dormit altfel. Bineînteles, dupã o anumitã orã, erau toti în camera lor, dar nu toti în pat. Nu cred cã e bine sã duci copiii la culcare înainte ca tatãl lor sã se întoarcã acasã. În schimb, poti sã-i lasi în halat prin camerã, dacã nu vor sã meargã în pat. Dacã sînt foarte obositi, cu atît mai bine, sã doarmã. Copiii care nu sînt niciodatã pusi în pat, merg din proprie initiativã de îndatã ce pot sã se urce singuri. De aceea, sînt foarte bune paturile fãrã gratii si nu prea înalte, cu un scaun alãturi pentru jucãrii si cãrti cu poze, la care se uitã înainte de a adormi si cînd se trezesc dimineata.

Trebuie mers pînã acolo încît sã fie treziti atunci cînd tatãl ajunge acasã?

Dacã au adormit deja, bineînteles cã nu. Însã tatãl poate sã le spunã: „Am sã vin sã vã spun noapte bunã cînd mã întorc". Atunci, dacã copilul este în pat si dacã se trezeste si vine sã-l vadã pe tata, cred cã e bine sã i se dea voie sã stea putin în camera în care sînt adultii, pentru cã un copil are mare nevoie sã-si vadã tatãl, nu-i asa? Sã i se dea voie, cinci, zece minute... Aceasta se poate încheia cu un pahar cu lapte, bãut înainte de a se reîntoarce în pat. Un copil doarme mult mai bine cînd s-a trezit, asa, cu o bucurie si i se dã ceva înainte de a merge la loc în pat; o felie de pîine, o prãjituricã, ceva de bãut. Cu o luminitã slabã în camerã, cu jucãriile în jurul sãu, va adormi cînd îi va fi somn.
Dar e adevãrat si faptul cã trebuie sã stie sã respecte orele pe care pãrintii le petrec împreunã. Adultii au nevoie de odihnã si de a fi împreunã, fãrã prezenta copiilor.
Într-o altã scrisoare sînteti întrebatã dacã faptul cã doarme în camera pãrintilor poate avea repercusiuni asupra „sãnãtãtii mentale" a unui copil de cinci-sase ani.
În primul rînd, scrisoarea nu spune dacã aceastã familie are suficient loc sau dacã locuiesc toti întro singurã camerã. Este, într-adevãr, preferabil ca noaptea copilul sã nu fie pãrtas la intimitatea si somnul pãrintilor sãi. Dacã nu se poate altfel, nu trebuie în nici un caz sã doarmã în acelasi pat cu pãrintii, dar sã nu fie certat dacã îsi exprimã aceastã dorintã; trebuie sã i se vorbeascã si sã i se spunã, de pildã, cã atunci cînd tatãl lui era mic – dacã e un bãiat —, acesta dormea în patul lui; iar dacã e o fetitã, sã se împace cu ideea cã e fetitã si sã nu se joace de-a tata sau de-a mama cu celãlalt pãrinte, ca si cum ar fi mare.
si alte întrebãri revin foarte des. O fetitã – care are acum zece ani si jumãtate – avea aceeasi camerã cu fratele ei de sase ani. Dar, într-o zi, pãrintii au aranjat o camerã pentru ea. Iar ea vrea sã se întoarcã si sã doarmã în aceeasi camerã cu fratele ei pentru cã singurã în camera ei îi este fricã. Ce trebuie fãcut?
În primul rînd, se pare cã pãrintii i-au pregãtit aceastã camerã separatã desi copilul nu a cerut asa ceva. Cred cã ar fi mult mai întelept ca acesti copii sã fie lãsati sã doarmã în aceeasi camerã, pînã cînd fetita devine nubilã. Pentru bãiat, nu conteazã încã...

Nubilã înseamnã...?

Înseamnã o fatã care are ciclu: deci, momentul cînd nu mai e o fetitã. În acest moment (poate chiar înainte), va fi foarte bucuroasã sã aibã camera ei, ca si bãiatul, de altfel. Dar, deocamdatã, de ce nu face mama din cealaltã camerã un loc de joacã? O camerã pentru lucru si somn, cealaltã pentru joacã. Ar fi mai întelept: pentru moment, copiii nu trebuie despãrtiti, nefiind decît doi în aceastã familie. Dacã ar fi mai multe fete si un singur bãiat, ar fi o camerã pentru el si camera fetelor.
Pe de altã parte, existã multe scrisori care pun problema angoaselor nocturne. Acest lucru mi se pare întotdeauna legat de o problemã deosebitã pe care o are copilul; fetita de mai înainte, care avea zece ani si jumãtate, era pentru dumneavoastrã un caz limpede: avea angoase din cauza schimbãrii ambiantei.

În mod sigur, si mai ales pentru cã nu ea dorise acea schimbare...

Existã si alte explicatii pentru angoasele nocturne?

Evident. Cosmarurile sînt un lucru banal în jurul vîrstei de sapte ani, ba sînt chiar necesare. Cred cã în acest caz e vorba totusi de o fetitã care a „coborît“ cam mult cãtre vîrsta fratelui ei; în timp ce el, fratele, se pare cã „a tins în sus“, pentru a fi de vîrsta surorii lui. Sînt de pãrere cã, înainte chiar de a fi despãrtiti, acesti doi copii ar trebui sã aibã prieteni diferiti, în loc sã fie îngemãnati în mod fortat, asa cum au fost ei de la o vîrstã fragedã. Despãrtirea nu poate fi grãbitã dacã pînã acum au fost obisnuiti sã stea tot timpul împreunã. Acest lucru se va face lent, printr-o modificare a psihologiei copilului, modificare datoratã în mare parte prietenilor sãi: copilul are întotdeauna nevoie de un prieten cu care se întelege bine – ceea ce în jargonul nostru numim „eul auxiliar“. Copiii au nevoie de companie. În cazul nostru, ei sînt cu sigurantã mai fericiti sã doarmã în aceeasi camerã. Pînã acum, fiecare e în situatia de a fi eul auxiliar privilegiat al celuilalt. si nu printr-o despãrtire bruscã vor fi ajutati, ci învãtîndu-i sã trãiascã despãrtiti în timpul zilei, – cu ocazia week-end-urilor si a vacantelor, fiecare sã-si facã prieteni si tovarãsi de joacã diferiti.

Dar cînd e vorba, de exemplu, de doi bãieti, pînã la ce vîrstã doi frati pot sã împartã aceeasi camerã?

Toatã copilãria si chiar si adolescenta. Se poate face în asa fel, de pildã, încît sã existe posibilitatea unei separãri în camerã astfel încît, de la locul unde lucreazã unul, lumina sã nu-l deranjeze pe celãlalt care are un alt ritm de lucru si de somn. Nu cred deloc cã e rãu ca doi copii de acelasi sex sã doarmã în aceeasi camerã. Desi poate deveni o problemã, începînd de la pubertate. Important rãmîne însã sã fie izolati în timpul somnului. Nu cred cã paturile suprapuse reprezintã o solutie fericitã, desi pe copii îi amuzã cînd sînt mici. În paturile suprapuse, în timpul somnului, toate miscãrile unuia se transmit celuilalt, dacã paturile nu sînt bine fixate în perete. În timp ce doarme, oricine face o regresie, iar copiii care dorm în acest gen de paturi rãmîn dependenti unul de altul, o dependentã impusã de tipul de mobilier în care dorm. Paturi care intrã unul în altul sînt preferabile cînd nu existã prea mult spatiu; cu atît mai mult cu cît este mai comod pentru fãcutul patului, si mai comod cînd unul din copii e bolnav si trebuie sã stea în pat.

Nu este bine ca doi copii, chiar de acelasi sex, gemeni sau de vîrste diferite, sã doarmã în acelasi pat. Solutie care avea mai putine inconveniente la tarã (si nu întotdeauna) decît la oras, unde promiscuitatea este permanentã (sau aproape) în timpul zilei. Fiecare trebuie sã-si aibã locul sãu noaptea, fãrã sã se ciocneascã mereu de corpul celuilalt. În timp ce dormitul în aceeasi camerã nu e defel acelasi lucru si nu e dãunãtor, doar dacã fratele cel mare este deja adult în timp ce celãlalt este încã un copil.

*

# A „iubi“, a „dori“ (Treziri nocturne)

Sã ne întoarcem la trezirile din timpul noptii; la acei copii care se trezesc în plinã noapte si încep sã plîngã.

La ce vîrstã?

O fetitã de trei ani care de altfel este foarte echilibratã, ne spune mama. Cu toate acestea, de trei luni se trezeste în fiecare noapte. Atunci, mama a fãcut o micã anchetã printre prietenele ei, care au si ele copii mici ce se trezesc de trei sau patru ori pe noapte: „Am consultat medicul pediatru si i-am spus cã nu pot fi de acord cu aceste treziri, pentru cã nu am sã rezist mult timp în ritmul ãsta. I-am cerut calmante pentru copil, dar nu mi-a dat. Cu toate acestea, eu sînt pentru calmante si pentru scutece, în timpul noptii.“

De ce aceastã întoarcere la scutece? Nu vãd legãtura.

Mãrturisesc cã mi se pare si mie ca nuca-n perete...

E vorba de o fetitã mare, care are deja trei ani; nu e ca în cazul trezirilor nocturne ale sugarilor... si a început doar de trei luni... Or, trei ani este vîrsta la care copilul este interesat de diferenta dintre sexe. E vîrsta la care o fetitã îsi iubeste cu patimã tatãl. Mama din scrisoare nu ne vorbeste despre sotul ei dar,
27
cu sigurantã, în timpul noptii ea este în pat cu el. Cred cã si fetita ar vrea sã aibã pe cineva alãturi cînd doarme, ca si mama ei.

De altfel, aceastã mamã ne spune cã atunci cînd fetita se trezeste, începe sã strige: „Mamã!“, „Mamã!“ sau „Apã“ sau „Tatã!“ si dacã nu i se rãspunde e o adevãratã dramã, tipete si asa mai departe.

Ar fi de un real ajutor pentru fetitã dacã, din cînd în cînd, ar merge sã o linisteascã tatãl ei, spunîndui:

„Sst! Mama doarme. Toatã lumea trebuie sã doarmã.      Dormi si tu!“ De asemenea, mama ar putea face mici aranjamente în camera copilului. De exemplu, sã-i punã pe o mãsutã, lîngã pat, un pahar cu apã.
De multe ori, acel „pipi în pat“ (mã gîndesc la asta din cauza scutecelor despre care vorbeste mama) dispare cînd copilul are apã la îndemînã. Lucru cu totul paradoxal pentru pãrinti. Explicatia constã în faptul cã, nelinistit sau angoasat, copilul are nevoie de apã. Or, mijlocul imediat de a „face“ apã este acela de a face pipi în pat; iar altul ar fi sã bea. Ei bine, dacã copilul care are obiceiul sã facã pipi în pat are un pahar cu apã lîngã el, va bea. Probabil e un copil care are spaime nocturne; la trei ani e normal. Ele reapar pe la sapte ani, mai ales sub formã de cosmaruri. La trei ani sînt trezirile: îsi cautã mama, vrea sã fie iarãsi mic ca sã stea tot timpul lîngã ea; pentru cã e vîrsta cînd copilul creste si începe sã devinã constient cã e fetitã sau bãiat. În timpul zilei unul din pãrinti se poate juca cu el de-a baba oarba, fãcînd întuneric în camerã. Legati la ochi, se prefac cã e noapte, se ridicã, se aseazã, aprind, apoi sting lumina etc. Dar nu se mai duc sã-l trezeascã pe tata sau pe mama. Cred cã, prin joc si în urma unor explicatii, copilul va întelege cã trebuie sã-i lase pe pãrintii sãi în pace; fetita, cînd va fi mare, va avea si ea un sot, dar acum e micã, chiar dacã nu mai e un bebelus.
Cred cã e o fetitã care nu are încã suficientã autonomie fatã de mama ei. De pildã, sã aleagã singurã cu ce sã se îmbrace, cum se piaptãnã, sã facã o multime de lucruri pentru ea. Este vîrsta cînd începe cochetãria. Mamele îsi pot ajuta mult copiii sã nu mai aibã aceste întoarceri nocturne la „cuib“, dacã în timpul zilei îi ajutã sã fie independenti. Cam asta e! Ce sã vã mai spun? Nu înteleg deloc povestea cu scutecele. Dacã au ajuns acolo, înseamnã cã fetita mai face încã pipi în pat?
Se pare cã da.
De fapt, copilul e nelinistit deoarece îi vine sã facã pipi noaptea?
Cred cã mama vorbeste despre scutece pentru noapte pentru ca fetita sã nu mai aibã motiv sã se trezeascã...
Tocmai asta e, aceastã fetitã vorbeste de pipi pentru cã în mintea ei diferenta sexualã este o diferentã de pipi. Cred cã mama trebuie neapãrat sã îi explice cã bãietii si fetele au sexe diferite, sã pronunte cuvîntul „sex“ si sã-i spunã cã asta nu are legãturã cu pipi; cã este o fetitã drãgutã si va fi o domnisoarã, iar apoi o femeie, ca si mama ei. Dar poate cã lucrurile se explicã si prin faptul cã aceastã fetitã de trei ani doarme încã într-un pat cu gratii si nu poate coborî singurã sã facã pipi. Dacã e asa, tatãl poate sã scoatã gratiile sau sã schimbe patul.
Un cuvînt si despre calmante.
Medicul are perfectã dreptate: calmantele nu o ajutã decît pe mamã. Dar tot asa ar ajuta-o, fãrã sãi facã rãu copilului, dacã fetita ar merge uneori sã doarmã în altã parte, de pildã la o prietenã bunã. În cazul în care copilul ar merge sã doarmã la o verisoarã sau la o prietenã, în opt zile totul s-ar termina. Pentru cã aceastã fetitã este singurã si, la trei ani, geloasã pe cei doi care sînt împreunã în pat. În orice caz, nu trebuie nici certatã, nici calmatã, ci trebuie înteles ce se petrece în ea cu ocazia mutatiei care are loc la trei ani: fie din cauza cresterii corpului sãu, strîmtorat într-un pat care o infantilizeazã si de care se loveste, fie din cauza dezvoltãrii inteligentei care a fãcut-o sã remarce cã „pipi“ are legãturã cu diferenta sexualã, despre care mama ei nu i-a dat informatii linistitoare. A droga un copil care nu doarme nu e o solutie. Mai bine faci un efort sã întelegi cã el creste, în ceea ce priveste corpul si cunostintele, si sã actionezi pentru a rezolva unul din aspecte, iar despre celãlalt sã-i vorbesti.
Mai sînt douã scrisori. Una vine din partea unei bunici, cealaltã de la o mamã. Ele vorbesc de copii putin mai mari, care pun probleme specifice. Iatã mai întîi scrisoarea bunicii, care e nelinistitã pentru
28
nepotul ei de unsprezece ani. Acest bãiat face încã pipi în pat, de multã vreme, desi a fost dus de nenumãrate ori la doctor: „Vãzîndu-l cum creste cu acest mare handicap, vã întreb: ce ne sfãtuiti? Ce sã mai facem?“
În primul rînd i-as spune bunicii cã mã bucur cã se intereseazã de aceastã problemã a nepotului ei.
Acest copil e deja mare, va trebui sã-si asume propria dezvoltare sexualã. Pentru cã adevãrul este urmãtorul: la un bãiat, cînd face pipi în pat, este întotdeauna ceva legat de problema sexualitãtii lui. Nu stiu dacã aceastã familie, în special tatãl, se intereseazã de acest copil. Nu se spune nimic despre tatã. Doar ceva despre un frate.
Dar bunica este cea care ne scrie.
Aceastã bunicã trebuie sã-i dea bãietelului cît mai multã afectiune inteligentã, fãrã sã se fixeze pe

faptul cã face sau nu pipi. În ceea ce-l priveste pe băiat, dacă situatia îl deranjează, ar putea consulta un specialist. Cu sigurantã existã si în regiunea unde trãiesc ei asa numitele consultatii medico-psiho-pedagogice (CMPP) unde sînt psihoterapeuti. Iar Asigurãrile Sociale ramburseazã curele psihoterapeutice. Dacã bãiatul e cu adevãrat îngrijorat, la vîrsta lui poate vorbi cu cineva pe aceastã temã, cu mult înainte de pubertate. Dar nu trebuie culpabilizat pentru un control sfincterian imposibil, semn al unei imaturitãti psihologice, la care si familia si bunica sînt probabil complici.
Cealaltã scrisoare se referã la un adolescent de paisprezece ani. Acest bãiat, ni se spune, are angoase nocturne; o teamã maladivã de întuneric, încã de la vîrsta de sapte ani. Adoarme si, cînd se trezeste uneori în timpul noptii, îi e fricã.
Deci, a început la sapte ani. Trebuie sã spun cã un copil care nu are cosmaruri în jurul vîrstei de sapte ani nu e normal; de fapt, la sapte ani, orice copil are cosmaruri cel putin de douã sau trei ori pe sãptãmînã. Din ce cauzã? Pentru cã este vîrsta la care un copil trebuie sã facã diferenta între a iubi si a dori pe cineva. În ochii copilului, tatãl si mama se iubesc, dar între ei existã în plus dorinta si intimitatea camerei lor pe care vor sã le pãstreze. Iar acest copil, pe întuneric, e cuprins de angoase... Au trecut sapte ani de cînd le poartã cu el, are acum paisprezece si a venit de mult vremea sã meargã sã stea de vorbã cu un psihoterapeut, de preferintã un bãrbat, cãruia sã-i poatã povesti fãrã retineri cosmarurile sale si sã le înteleagã sensul. La sapte ani – trebuie spus la toatã lumea – copilul are cosmaruri legate de moartea pãrintilor sãi, lucru excelent, normal si inevitabil. Copilãria trebuie sã moarã în el: adicã sã moarã „mama de lapte“ si „tatãl dintilor de lapte“. Proces care, probabil, la acest bãiat nu s-a realizat încã. Acum e prea tîrziu ca sã-i rãspundem asa, pe calea undelor. Acest copil trebuie sã vorbeascã cu un psihoterapeut.

## Copilul tipã pentru a se face auzit

Avem aici o scrisoare trimisã de o profesoarã: copilul ei de trei ani si jumãtate are pentru moment cîteva mici probleme. La început, mama ne descrie situatia familiei sale: sotul lucreazã si vine deseori tîrziu de la servici, dar îsi fac timp, seara sau la sfîrsitul sãptãmînii, sã se joace cu copiii, sã vorbeascã cu ei (pentru cã mai existã un frãtior, care face în curînd un an si care este foarte bine acceptat de copilul de trei ani si jumãtate). Copilul în discutie merge de la doi ani si jumãtate la grãdinitã si are o comportare bunã; la început au fost cîteva incidente: fiind „cel mic“, educatoarea îl trata ca pe un bebelus si asta îl ofensa; cu timpul însã lucrurile s-au aranjat. „În tot acest timp, acasã, am avut mai multe femei care sau ocupat pe rînd de el: trei, de-a lungul întregului an scolar. Anul acesta – si aici este problema – o nouã femeie are grijã de cei doi copii si pare cam depãsitã de evenimente...“
Ce vîrstã are aceastã femeie?
29
Cincizeci si doi de ani si e la rîndul ei mama unei fete de optsprezece ani. Se plînge cã bãietelul nu o ascultã, cã e obraznic cu ea si chiar cã o loveste cu piciorul. Mama a vrut sã afle si pãrerea copilului si acesta a recunoscut cã într-adevãr asa e; cu toate acestea, situatia nu s-a îmbunãtãtit. În fiecare zi, spune femeia, apare un nou conflict. Iar în ultimul timp, seara, bãietelul e din ce în ce mai nervos si mai irascibil. Începe sã urle fãrã vreun motiv anume, chiar si pentru fleacuri.
De fapt, e cu nervii la pãmînt.
Exact. Cînd mama îi spune sã se spele pe mîini înainte de masã, copilul refuzã. Cînd mama insistã, începe sã urle: „Gata, gata, gata...“ Ea ne scrie: „Aceste tipete fac imposibilã orice încercare de explicare.“ Pentru a avea un tablou complet, încã douã cuvinte despre acest copil: este sensibil, afectuos, cald, se joacã mult cu frãtiorul lui cel mic, la care tine mult în mod evident. Scrisoarea se terminã cu un ton putin autocritic: „Am impresia cã foarte des cerem prea mult de la acest copil. Îi cerem sã fie cuminte, politicos, sã facã mici servicii. Am vrea sã gãsim o justã mãsurã între dorinta noastrã de a avea un copil fericit si echilibrat si propriile noastre probleme si enervãri; nu ne supãrãm atunci cînd trebuie si nu sîntem la înãltimea principiilor noastre.“ În final, mama vã întreabã ce o sfãtuiti sã facã pentru ca acest copil sã nu aibã o fire închisã si sã nu fie asa de agresiv.
Se pare cã e vorba de un fenomen de respingere a femeii care are grijã acum de el. Bineînteles, e greu sã gãsesti pe cineva care stie sã se ocupe de un bãiat, mai ales o femeie care, din cîte spune mama, nu a crescut bãieti. Or, un bãiat e foarte diferit de o fatã. Dacã nu e putin violent atunci cînd e mic – de fapt, între doi ani si jumãtate si trei ani si jumãtate – nu e un semn bun, bãiatul trebuie sã spunã „nu“ cînd vorbeste o femeie, mama sau oricine ar fi ea. Mama nu trebuie sã se supere pentru cã, în general,

cînd un copil spune „nu“, înseamnã cã peste douã sau trei minute va fi „da“. Trebuie sã spunã „nu“ identificãrii sale cu o femeie, pentru ca viitorul lui de bãiat sã fie sub semnul lui „da“. E un lucru foarte important, care trebuie înteles. Scrisoarea nu ne spune ce face tatãl, dacã se ocupã de acest bãiat, dacã merge cu el la plimbare, de pildã... scotîndu-l din aceastã lume de femei si de sugari.

La începutul scrisorii, ni se spune cã vine tîrziu acasã, dar cã îsi face totusi timp sã se ocupe de copil, cel putin la sfîrsitul sãptãmînii...

Ni se spune cã se ocupã de copii si nu în mod special de cel mare care, din punct de vedere al vîrstei, e foarte diferit de frãtiorul lui. S-ar pãrea cã e putin cam prea legat de acesta. Or, el vrea sã fie mare din moment ce, mergînd la grãdinitã la doi ani si jumãtate, a fost „avansat“ prea devreme. Simte cu sigurantã nevoia sã se joace si în afara grãdinitei cu copii de vîrsta lui. Un sugar nu-i poate fi de ajuns.

Pare un copil sensibil si inteligent. Probabil cã a fost ofensat fiind considerat drept „cel mic“. Or, într-adevãr era prea mic cînd a început sã meargã la grãdinitã. Cred cã aceastã mamã ar putea sã-si ajute copilul sã se calmeze, mergînd de exemplu cu el cînd trebuie sã se spele pe mîini. Nu e foarte greu de spus: „Mergem sã ne spãlãm pe mîini“, adicã mama sã-l însoteascã si sã-l ajute sau sã-l asiste. Sã fie mai intimã cu el, atunci cînd îi cere ceva. Cred cã asta îi va plãcea foarte mult. si mai e ceva care calmeazã enorm copiii nervosi, si anume jocul cu apa. Mamele nu par sã fie prea constiente de acest lucru. Se gãseste întotdeauna o chiuvetã, un vas sau orice altceva unde copilul poate sã se joace cu apa, seara, cînd vine de la grãdinitã sau cînd e enervat. Sã i se spunã: „Uite, tata ti-a adus un vaporas.“ La baie, copilul se distreazã si se calmeazã. I se poate da o cîrpã, în cazul în care, fãrã sã vrea, aruncã multã apã în jur.

Asta pare mai degrabã o retetã de la bunica... Existã si o explicatie mai stiintificã?

În apartamentele în care locuiesc, copiii nu prea intrã în contact cu elementele naturale. Viata înseamnã apã, pãmînt, copaci, frunze, pietricelele pe care le aruncã, toate aceste lucruri... Copiii au nevoie sã fie agresivi în mod nediferentiat. În cazul acesta, se pare cã femeia care se ocupã de el este în acelasi timp copacul, pietrele, peretele, totul; si, bineînteles, asa cum ne spune mama, aceastã femeie este depãsitã de situatie. Oare mama nu ar putea sã-l trimitã pe copil la un prieten apropiat? Cred cã bãiatul nu este crescut ca un copil „mare“; iar el se apãrã împotriva unei asemenea atitudini. În acelasi timp, pãrintii ar vrea ca el sã fie „mare“, dar numai cînd e vorba sã fie bine crescut. Cînd vorbeste despre ce asteaptã pãrintii de

30

la el, ai crede cã are cinci sau sase ani; existã în aceastã scrisoare lucruri într-adevãr contradictorii cu privire la copil. E greu. În nici un caz copilul nu trebuie sã se simtã vinovat. Mama spune: „Recunoaste.“ Or, ce înseamnã sã recunoascã faptul cã a dat cu picioarele? Cînd picioarele îi sînt pline de enervare, loveste. Cînd gura îi e plinã de tipete si de suferintã, spune lucruri urîte femeii. Cred cã nu este destul de ocupat, ca orice bãiat de vîrsta lui, si cã nu are posibilitatea sã-si exteriorizeze nevoia de miscare. Se pare cã, în aceastã familie, viata nu e prea veselã.

Sã ne întoarcem la scrisoare... cãci, desi ati rãspuns în bunã parte la întrebãrile puse, as vrea sã ridic si o problemã mult mai generalã; multe familii sînt interesate de ceea ce spune aceastã profesoarã. Vã amintesc urmãtorul pasaj: „Am impresia cã, foarte des, cerem prea mult de la acest copil.“ I se cere sã fie cuminte si politicos, i se cer mici servicii; si pe urmã, i se cere sã fie si echilibrat. Nu e prea exagerat sã i se cearã atîtea lucruri unui copil la vîrsta asta?

Bineînteles, mai ales, cînd i se cere sã corespundã dorintei pãrintilor sãi. Dar pãrintilor le place, oare, sã facã servicii acestui copil? Sînt ei întotdeauna politicosi cu el? Le place si stiu sã se joace cu el? De exemplu, jocul cu poze care trebuie grupate, jocuri simple de cãrti sau jocul cu ilustrate? Cînd i se cere unui copil sã fie cuminte, el nu întelege ce înseamnã asta, poate doar faptul cã trebuie sã stea nemiscat si sã facã mici servicii; deci, asta înseamnã cã nu trebuie sã aibã nici o initiativã, nu-i asa? Cred cã acest copil „plãteste toate oalele sparte“, ca toti fratii mai mari, iar mama greseste fãcîndu-si atîtea reprosuri. Dar are, probabil, dreptate sã se întrebe cum trebuie procedat cu acest copil, pentru cã am senzatia cã nervii încep sã nu-l mai tinã. Am vorbit despre jocul cu apa. Dar mai existã si alte jocuri: jocul cu obiecte care se pun unul în altul, jocul de-a „v-ati-ascunselea“, jocuri în care poate sã alerge, sã rîdã. Un copil are nevoie de veselie. Un copil e cuminte cînd e vesel, cînd are ce face si poate vorbi despre lucruri care îl intereseazã, se poate juca cu ursuletii pe care îi are etc. Mama poate sã-i spunã: „De-a ce vrei sã ne jucãm astãzi?“, în loc sã se joace de-a mama care îi cere mereu sã facã ceva. Uneori si ea trebuie sã-i facã servicii. De pildã, unor copii li se cere la trei ani si jumãtate sã-si punã singuri lucrurile la loc. E

prea devreme. Ei trebuie ajutati: „Ce zici? Mã ajuti? Hai sã facem ordine amîndoi.“ Totul împreunã. La sfîrsit mama adaugã: „Am vrea sã avem un copil fericit si echilibrat.“ Dar imaginea pe care sio face despre fericire si echilibru un adult poate corespunde oare universului în care trãieste un copil? E foarte greu de spus. Avem de-a face cu o mamã care lucreazã în învãtãmînt. Existã toate motivele sã credem cã este putin cam perfectionistã si „intelectualistã“, fãrã sã-si dea seama, pentru cã e obisnuitã sã se ocupe de copii care, în plus, o au pe mama „lor“, ca sã se joace, sã rîdã, sã se distreze. Probabil cã asa stau lucrurile.

## Despãrtiri, angoase

Am aici scrisoarea unui tatã – lucru destul de rar în corespondenta pe care o primim – care pune problema copiilor unor cupluri despãrtite sau care, ca sã spunem asa, se gãsesc într-o situatie nelegalã (concubinaj). Vã întreabã dacã acest tip de situatii – adulterul, sau paternitatea nelegalã – este nevrozant pentru copii. Pus în fata unei asemenea situatii, un copil va suferi în mod automat? „La urma urmei, totul nu constã oare în felul în care copiii îsi reprezintã aceste probleme în mintea lor, la nivelul lor, la scara lor? Explicîndu-le pur si simplu o situatie, nu s-ar putea evita lezarea copilului?“
A leza? A suferi? Fiecare fiintã umanã are propriile sale dificultãti. Cred cã lucrul cel mai important este ca pãrintii sã-si asume situatia în care se aflã, indiferent cã ea este legalã sau nu; de asemenea, sã-i poatã spunã copilului din cine s-a nãscut, precum si faptul cã viata lui are un sens atît pentru mama care
31
l-a adus pe lume cît si pentru tatãl care l-a conceput... Copiii au uneori multi tãtici, dar au numai un singur tatã; de asemenea, au o singurã mamã care i-a purtat în pîntecul ei, si acest lucru trebuie sã li se spunã, deoarece de multe ori au multe alte mãmici, de la educatoarea care se ocupã de ei pînã la bunicã. Mamã si tatã nu înseamnã defel pentru un copil, tatãl sau mama adevãrati. Cred cã foarte devreme copiii trebuie sã stie, în primul rînd, cine e mama si cine e tatãl lor; de asemenea, dacã acel bãrbat cu care s-a hotãrît sã trãiascã mama lor, „tãticul“ actual, este sau nu tatãl lor. De fapt, de ce sã nu fie acceptate toate aceste situatii nelegale, de concubinaj? Dacã pãrintii si le asumã, îi vor explica copilului drumul pe care a apucato viata fiecãruia, ce a însemnat pentru ei conceperea lui si ce înseamnã viata lui; dacã în prezent pãrintii trãiesc despãrtiti, fiecare îl iubeste si amîndoi se simt responsabili fatã de el pînã în momentul în care îsi va asuma singur aceastã responsabilitate. Cred cã un copil trebuie sã stie dacã are sau nu frati sau surori dupã tatã sau dupã mamã etc. Numele de familie pe care îl poartã trebuie sã-i fie explicat în legãturã cu legea care reglementeazã pentru toti starea civilã; si el nu corespunde întotdeauna numelui celui care la procreat sau fatã de care el are sentimente filiale.
Trebuie sã stie aceste lucruri de mici sau...
De mici, în sensul cã niciodatã nu trebuie sã li se ascundã o asemenea situatie. Mai tîrziu, rãspunsul va fi mai explicit, atunci cînd copilul va pune întrebarea direct, fie din proprie initiativã, fie în urma unui comentariu pe care l-a auzit. Dar cel mai important este ca pãrintii sã nu doreascã niciodatã sã-i ascundã aceste lucruri. „De ce persoana aceea a spus cã nu e tãticul meu, cînd e tãticul meu?“ Atunci, imediat, mama sau tatãl care au auzit aceastã întrebare trebuie sã-i spunã adevãrul. Cînd pentru pãrinti situatia este clarã, nu trebuie sã se prefacã cã nu au auzit; de îndatã ce copilul a pus întrebarea, rãspunsul trebuie sã fie cel adevãrat. E în joc încrederea pe care o va avea în el si în proprii sãi pãrinti. Faptul cã va întelege sau nu e o altã problemã. Într-o zi va pune întrebarea mai precis. „Cutare mi-a spus cã nu esti cãsãtoritã cu tãticu’ “ sau „cã nu esti cãsãtorit cu mãmica“. – „E adevãrat. Am asteptat sã cresti ca sã poti întelege aceste lucruri. Sînt tatãl tãu adevãrat, desi porti numele de fatã al mamei tale“ sau „Eu nu sînt tatãl tãu adevãrat, dar te consider copilul meu. Trãiesc alãturi de mama ta pentru cã ne iubim si pentru cã ea s-a despãrtit de tatãl tãu“ sau „Tatãl tãu adevãrat a fost un bãrbat pe care mama ta l-a iubit, dar nu s-au cãsãtorit“ etc. Adevãrul gol-golut asa cum e.
Existã în scrisoarea acestui domn si o confesiune: „M-am despãrtit de sotia mea si am pus, de bine de rãu, la punct un sistem prin care cei doi copii ai nostri – care au acum sapte si, respectiv, trei ani si jumãtate – urmau sã trãiascã atît cu unul, cît si cu celãlalt pãrinte, petrecîndu-si practic un numãr egal de zile si luînd un numãr egal de mese cu fiecare, dupã un program variabil, la care se adaugã douã vacante anuale de opt zile pe care le petrecem împreunã cu ei la bunici. Toatã lumea, inclusiv psihologii, mi-a spus cã acest sistem nu e bun, deoarece copiii trebuie luati de unul din pãrinti, urmînd sã-l vadã pe celãlalt din cînd în cînd.“ si adaugã: „În pofida tuturor piedicilor, m-am gîndit cã acesti oameni sînt pur si simplu

nebuni, cã nu stiu ce înseamnã dragostea unui bãrbat si a unei femei pentru copiii lor.“ Apoi trece la rezultate:
„Dupã trei ani, acesti copii nu par mai anormali decît altii, iar la scoalã si grãdinitã se descurcã destul de bine. Relatiile mele cu ei s-au ameliorat mult si s-au golit de agresivitatea care exista într-o vreme. Am observat, de asemenea, cã de la un timp a dispãrut si bîlbîiala fiului meu.“
Este o mãrturie foarte interesantã.
Vã surprinde?
Nu; în general, pãrintii nu cad de acord, pe cînd de data asta se pare cã pãrintii, desi divortati, se înteleg bine între ei. De altfel, se înteleg atît de bine încît merg timp de opt zile împreunã cu copiii lor.
E un lucru foarte rar ca niste pãrinti despãrtiti sã-si poatã petrece opt zile cu copiii. Însã scrisoarea nu ne spune dacã acesti copii sînt bãieti, sau bãiat si fatã, si nici dacã fiecare din pãrinti s-a recãsãtorit. Problema este mult mai complexã cînd unul dintre soti s-a recãsãtorit, are un copil si cînd celãlalt, la rîndul lui, are alti copii. Nu cred cã existã o solutie de-a gata; adevãrata solutie este ca pãrintii sã se înteleagã în continuare, astfel încît copilul lor sã poatã trãi, pe cît se poate, anumite perioade de timp cu amîndoi si sã înteleagã
32
limpede situatia în care se aflã; el trebuie sã stie cã, desi divortati, ambii pãrinti se simt deopotrivã responsabili de soarta lui. Acest domn a reusit un lucru pentru care îl felicit. S-ar putea spune cã acesti copii, care merg cînd la unul cînd la altul din pãrinti, nu mai stiu de fapt unde este „acasã“. Cel de sapte ani, de pildã, este cînd la tata, cînd la mama; e adevãrat cã pentru moment nu are atîtea teme de fãcut, desi trebuie sã recunoastem cã un copil lucreazã mai bine, îsi face mai bine temele atunci cînd are coltul lui de lucru, în acelasi loc, si cînd îl vede pe tata de cîte ori vrea, iar pe mama de cîte ori se poate. Dar dacã ei au reusit sã aranjeze lucrurile în felul acesta, de ce nu? Important este, într-adevãr, ca el sã simtã cã ambii pãrinti sînt de acord, astfel încît sã aibã propriul sãu ritm de viatã în functie de vîrstã, de scoalã si de prieteni; nu trebuie sã existe ascunzisuri, lucruri pe care le spune unuia si nu le spune celuilalt. Din pãcate asa ceva e rar din cauza susceptibilitãtii si rivalitãtii care existã între pãrintii despãrtiti, prea legati fiecare de momentele în care îsi „posedã“ copiii; dar si din cauza modului diferit de viatã pe care îl duc pãrintii divortati.

## Întrebãri indirecte

## (Paternitate, nastere, sexualitate)

Iatã acum o scrisoare care vine din Elvetia de la o femeie care a adoptat o fetitã. Copilul trãia înainte într-un mediu de limbã germanã. Mama care ne scrie e francofonã. si îsi face probleme dacã introducerea copilului într-un mediu francofon nu a fost un soc. Precizez cã a adoptat fetita la vîrsta de douã luni, iar acum aceasta are cinci sau sase luni. Mama a ascultat cu atentie ce ati spus deja în legãturã cu limbajul copilului. Cred cã ati comparat atunci memoria copilului cu un fel de bandã magneticã care înregistreazã totul.
E adevãrat.
Întrebarea precisã a acestei mame este urmãtoarea: „Ceea ce a trãit acest copil in utero si în primele douã luni de viatã poate iesi într-o zi la suprafatã? Cum sã-i spun, si mai ales cînd sã-i spun cã a fost adoptatã?“
Nu ne spune ce vîrstã are copilul acum?
sase luni.
Atunci, avem aici mai multe întrebãri. În primul rînd: la ce vîrstã sã i se spunã unui copil cã a fost adoptat? Nu cred cã este o întrebare bunã, în sensul cã nu trebuie sã i se ascundã niciodatã acest lucru. Cînd mama stã de vorbã cu prietenii ei, acestia stiu cã fetita este adoptatã, iar tatãl ei stie si el, bineînteles – pentru cã existã, cred, în acest caz, si un tatã adoptiv. Consider cã este important ca mama sã spunã uneori tare, ca si cum ar vorbi singurã sau în discutiile cu prietenii ei: „Ce fericire pentru noi sã avem aceastã fetitã, noi care nu puteam sã avem copii“, sau „eu, care nu puteam sã duc o sarcinã“. Asa se spune, nu-i asa, „sã duci o sarcinã“? Fetita va auzi cu sigurantã. si cînd va spune, ca orice copil: „Unde eram eu, înainte de a mã naste?“ – întrebare pe care o pun toti copiii pe la trei ani —, în acel moment, va fi foarte simplu sã i se spunã: „Dar stii foarte bine. Ti-am spus întotdeauna cã tu nu ai stat în burtica mea. Ai avut o mamã care te-a conceput cu un domn pe care îl iubea, apoi ai crescut în burta ei si ea te-a adus

pe lume. Este mama ta adevãratã. Te-a fãcut frumoasã, dar nu a putut sã te creascã. si de aceea a cãutat
un tãtic si o mãmicã, si ne-a ales pe noi“ sau: „Noi cãutam un copilas pe care nu-l puteau creste tatãl si mama lui cei adevãrati.“ Aceste cuvinte trebuie întotdeauna spuse: „Tatãl si mama adevãrati...“ „Voiam sã adoptãm o fetitã, ni s-a spus cã erai fãrã pãrinti si asa am mers sã te luãm.“ Va întreba: „Dar, unde?“
33
si atunci i se va spune în cutare loc, în cutare oras. Va pune aceastã întrebare de mai multe ori în viata ei. si de fiecare datã acest adevãr va fi spus, în mod progresiv, folosind cuvinte care devin din ce în ce mai clare pentru copil; i se va spune însã întotdeauna cã „mama ei adevãratã“ a iubit-o mult. Întotdeauna trebuie spus acest lucru unui copil, si mai ales unei fete, deoarece consecintele pot fi destul de grave dacã fata creste cu o mamã pe care o presimte sau o stie sterilã. Aceste fete se dezvoltã cu un viitor (inconstient) de sterilitate. Deci, rãspunsul e simplu: niciodatã nu trebuie ascuns adevãrul. „si atunci, eu nu sînt ca ceilalti?“ va întreba probabil copilul. „Esti ca si noi. Noi sîntem pãrintii tãi adoptivi, iar tu esti copilul nostru adoptiv. Asta înseamnã cã te-am ales.“
Grija acestei mame este cã, „atunci cînd fetita a fost adusã din provincia germanã unde s-a nãscut, toti vecinii erau la curent. Copiii lor se vor juca în curînd împreunã...“
Toatã lumea stie.
Toatã lumea stie, iar ea vrea sã fie prima care îi va spune adevãrul. Deci, dupã pãrerea dumneavoastrã, i se poate spune foarte devreme.
Foarte devreme. Va auzi de multe ori spunîndu-se „adoptat“ sau „adoptiv“. Adoptiv? Adoptat? Va întreba ce înseamnã acest cuvînt, dar pãrintii pot preveni aceastã „revelatie“, spunîndu-i despre ce e vorba cînd o femeie dintre cunostintele lor este însãrcinatã sau cînd se naste un copil. I se va explica. Un alt mod de a-l face pe copil sã înteleagã în ce constã adoptarea este povestea cu pãsãrelele: oul si gãina. O gãinã face niste ouã care sînt clocite de o altã gãinã. Care este adevãrata mamã? Sînt mai multe mame adevãrate. Existã o mamã care l-a nãscut si o mamã care l-a crescut.
Acum cealaltã întrebare, despre limba germanã. Bineînteles cã acest copil, purtat în pîntece si trãind pînã la douã luni în aceastã limbã, a auzit sunete germane; ele rãmîn în inconstientul sãu profund. Acest lucru nu are nici o importantã. Nu este nociv. Singurul lucru care se poate întîmpla este ca, mai tîrziu, copilul sã aibã afinitãti pentru aceastã limbã. Atunci i se va spune: „Nu e de mirare, din moment ce mama ta adevãratã si, probabil, tatãl tãu adevãrat erau elvetieni de origine germanã. În burta mamei tale si încã douã luni dupã nastere, ai auzit vorbindu-se germana.“
Sã vedem acum o scrisoare care revine la aceeasi problemã, a întrebãrilor despre nastere, dar pe cãi ocolite. Ea pune douã întrebãri. Prima: „Am un copilas, o fetitã de douã luni, care tipã întotdeauna spre searã.“ Întrebarea este dacã sugarii au nevoie sã plîngã sau sã tipe în anumite momente, într-un fel oarecum asemãnãtor adultilor, care simt nevoia sã vorbeascã.
Nu cred cã sugarii au nevoie sã tipe, în nici un caz de disperare. Mamele simt întotdeauna despre ce fel de tipete e vorba. Existã tipete care înceteazã repede, ca un vis urît; dar dacã un copil tipã întotdeauna la aceeasi orã, înseamnã cã ceva, în viata lui, s-a petrecut la acea orã. Pãrintii nu mai stiu ce, au uitat. Dar copilul trebuie linistit, trebuie luat în brate, legãnat... Asa cum am mai spus-o, legãnatul îi aminteste de mersul mamei, de siguranta pe care o avea cînd era în pîntecele ei.
Acum v-as pune eu o întrebare. Un sugar (chiar de douã luni) are „stãri sufletesti“?
Bineînteles. Un sugar are stãri sufletesti. Fiecare copil e diferit; fiecare persoanã e diferitã si asta încã de la nastere. Lãsarea serii poate fi pentru acest copil un motiv de angoasã; se va aprinde atunci lumina si i se va explica; cred cã, dacã mama îl va lua atunci în brate sau îl va lega cu o esarfã strînsã la pieptul ei, dacã e ocupatã, îl va linisti vorbindu-i. Nu e bine ca un sugar sã fie lãsat sã plîngã singur, contrar lucrurilor care se spun despre asa-zisele bune deprinderi care trebuie imprimate copilului. si apoi, existã copii cãrora le e mai foame la o masã decît la alta. Trebuie cãutat motivul pentru a-l putea ajuta.
Scrisoarea adaugã: „Mai e ceva. Cînd am nãscut aceastã fetitã, sotul meu a fãcut un film cu nasterea ei...“
E nostim...
... si vã întreabã dacã i se poate arãta filmul copilului. si la ce vîrstã?
De ce nu? Vreau sã spun, cînd pãrintii se uitã la acest film, copilul poate fi de fatã, fãrã însã a-l obliga

sã se uite.
34
Continui: „Trebuie sã asteptãm nasterea unui alt copil sau putem sã i-l arãtãm destul de repede?...“ si dacã nu va mai veni alt copil? Fetita nu va avea dreptul sã-l vadã? Nu, cred cã ea poate fi acolo cînd pãrintii se uitã la film, dacã fac asta din cînd în cînd (dar mã întreb ce îi determinã sã priveascã deseori aceastã amintire de o zi). si apoi, cînd copilul va întreba despre nasterea sa (si va veni si vremea asta): „Cum eram cînd eram micã?“..., pãrintii îi vor arãta bineînteles fotografii. Iar mama va adãuga: „stii, cînd te-ai nãscut, tata a fãcut un film. Cînd ai sã vrei, o sã ne uitãm la el.“ Dar se poate foarte bine (si mama nu trebuie sã se simtã jignitã) ca fetita sã spunã doar „Ah, da!“ sau sã plece spunînd „nu mã intereseazã“. Nu m-ar mira defel. Cu toate acestea, va veni si ziua cînd va fi foarte interesatã de acest film. Cred cã unei fiinte umane, adolescent sau adult, îi face plãcere sã vadã filme despre copilãria lui si, de ce nu, despre propria lui nastere?
Dar în general, copiii nu se uitã la asemenea filme decît datoritã dependentei lor de dorinta pãrintilor. Ei sînt interesati de ziua de azi, de ziua de mîine si nu de trecutul lor.
V-as ruga sã mai rãspundeti la o scrisoare care e legatã de aceasta, desi se referã la un alt subiect: sexualitatea copiilor. Mai precis la dialogul pe aceastã temã cu copiii: întrebãrile pe care aceastã fetitã le-ar putea pune în legãturã cu nasterea ei sau cu adoptarea, un altul le va pune în legãturã cu sexualitatea. E o scrisoare cu referire la copiii între opt si doisprezece ani. Mama întreabã cum trebuie sã li se vorbeascã, la aceastã vîrstã, despre viata sexualã, unde trebuie sã ne oprim ca sã nu-i socãm? Oare, întrebãrile trebuie asteptate sau trebuie provocate, de teama ca nu cumva subiectul sã fie abordat între prieteni la scoalã, într-un mod nesãnãtos? Ce trebuie fãcut dacã copilul nu pune întrebãri?
În general, dupã trei, patru ani – vîrsta întrebãrilor directe – copiii nu pun întrebãri, dacã prin „întrebare“ întelegem doar întrebarea directã. În schimb, pun întrebãri indirecte, aproape din ziua în care vorbesc, din momentul în care leagã o frazã. Un gen de întrebare indirectã: „Cum vor fi copiii mei? – Depinde (dacã e bãiat cel care întreabã) de sotia pe care o vei alege. – Ah, da?“ si gata, asta e tot. Rãspunsul se opreste aici. Copilul insistã: „De ce mi-ai spus cã depinde de sotia pe care o voi alege? – stii cã si tu ai un tatã, ca toatã lumea. Ai auzit uneori spunîndu-se cã semeni cu tata la unele, cã nu semeni la altele. De ce seamãnã un copil cu tatãl lui? Pentru cã tata este la fel de important ca si mama, cînd vine pe lume un copil. – Aha?“ si e de-ajuns. Dacã copilul nu pune o întrebare mai precisã, rãspunsul se opreste aici. I s-a spus ceva în directia adevãrului si, într-o zi, va afla mai mult.
În ce priveste procrearea: „Unde am fost eu înainte de a mã naste? – Înainte de a te naste ai fost în burtica mea.“ Iar cînd vor vedea o femeie însãrcinatã, mama va profita de ocazie ca sã-i spunã copilului care se mirã: „Oh! Ce grasã e aceastã femeie! – Nu stiai cã mamele îsi poartã copilasii în burticã înainte de nastere? Peste cîteva sãptãmîni, peste cîteva luni, vei vedea un cãrucior, copilul va fi în cãrucior, iar mama nu va mai avea burta mare.“ Iatã o modalitate de a spune cã mama a purtat copilul în pîntece. De altfel, cele mai multe mame spun fãrã nici o dificultate aceste lucruri copiilor lor. Este mai greu de rãspuns la întrebarea „Cum a iesit de-acolo? – Pe jos, între picioarele mamei sale este sexul. stii cã femeile au un orificiu acolo, care se deschide si copilul iese.“ Încã si mai greu le vine pãrintilor sã-i facã pe copii sã înteleagã rolul pe care îl are tatãl. De aceea, trebuie sã li se spunã din capul locului, cînd copilul pune o întrebare indirectã, camuflatã. De pildã, un copil va spune: „Un prieten de-al meu nu are tatã. – Nu e adevãrat, asta nu se poate. – Ba da, el mi-a spus. – Nu stie el, nu îl cunoaste, dar a avut un tatã adevãrat (întotdeauna acest cuvînt „tatã adevãrat“). Poate a murit. Nu stiu. Dar oricum, dacã mama lui nu ar fi cunoscut acel bãrbat, el nu s-ar fi nãscut. A avut un tatã adevãrat, te asigur si poti sã-i spui si lui. Mama lui a iubit un bãrbat, si acesta i-a dat o sãmîntã.“ Atunci, copilul va spune: „Dar cum? – Asta întreabã-l pe tata.“ Cred cã e preferabil ca mama sã-l trimitã pentru asemenea explicatii la tatãl lui sau sã stea amîndoi de vorbã cu el, explicîndu-i cã semintele din care se nasc copiii se gãsesc în sexele bãrbatului si ale femeii. „O fiintã, bãiat sau fatã, prinde viatã cînd în pîntecele femeii se întîlneste o jumãtate de sãmîntã femeiascã cu o jumãtate de sãmîntã bãrbãteascã. Nici tatãl tãu, nici eu nu am hotãrît care va fi sexul tãu.“
35
Mama din a cãrei scrisoare am citit adaugã cã nu este de acord cu sotul ei: „Sotul meu pretinde cã, oricum, copilul trebuie sã stie, si chiar sã vadã tot, si cã trebuie sã-i vorbim despre plãcerea sexualã. Eu nu sînt de aceastã pãrere.“

Plãcerea, copilul o cunoaste deja. Nu cunoaste plãcerea cu altul, dar stie ce este plãcerea zonei genitale.
Tatãl are dreptate. Trebuie spus copilului cã dorinta sexualã dã multã plãcere adultilor în iubire. Atunci cînd se vorbeste despre bãrbati si femei care procreeazã sau care sînt tatã si mamã, trebuie pronuntat cuvîntul „dorintã“: „E ceva pe care îl vei simti atunci cînd vei fi mare, cu o fatã pe care o vei iubi foarte mult, pe care o vei dori.“ Asta e! Cam asa trebuie vorbit despre dragoste, care presupune o relatie corporalã, sexualã. În ce priveste plãcerea pe care sexul sãu încã putin dezvoltat o dã deja copilului, trebuie sã i se spunã cã e natural, dar cã nu e cazul sã caute sã vadã asa ceva la altii si deci cu atît mai putin sã-i fie suscitate porniri voyeuriste.
Ati vorbit despre problema ridicatã de un bãietel, pentru care acesta, este trimis la tatãl sãu. Dar ce se întîmplã dacã acesta nu are tatã?
Dacã nu are tatã, deci dacã în casã nu existã nici un bãrbat, cred cã mama trebuie sã-i spunã: „Asta îti va explica un bãrbat, pentru cã eu nu am fost niciodatã bãrbat si deci nici bãietel. Iar problemele pe care si le pune un bãietel nu pot fi explicate decît de un bãrbat.“ Sau sã meargã la medicul copilului si sã-i spunã: „Fiul meu a pus cutare întrebare. Eu mã retrag. Vorbiti singuri, ca între bãrbati.“ Asa trebuie datã explicatia. Sînt împotriva explicatiilor pe care le dau femeile bãietilor. Bineînteles, dacã medicul familiei este o femeie, ea va sti sã vorbeascã, dar ar fi mai bine ca explicatiile sã vinã din partea unui bãrbat. Dacã bãiatul este initiat în problema dragostei de cãtre un bãrbat, si i se spune cã ea este însotitã de dorinta sexualã pentru o fatã sau o femeie, atunci va trebui sã i se vorbeascã nu doar de plãcere, ci si de respectarea lipsei de dorintã a celuilalt. si sã se adauge: „Asa ceva nu se întîmplã niciodatã cu mama sau cu surorile tale. Trebuie sã fie o fatã care nu face parte din familia ta“. si cînd copilul întreabã de ce: „Ei bine, cînd vei fi mare, vei scrie o carte despre asta. E foarte complicat. Nu stiu sã-ti rãspund. Asta este legea tuturor oamenilor.“ Copiii acceptã usor aceastã interdictie cînd stiu cã si pãrintii se supun aceleiasi legi în ceea ce îi priveste. Se poate rãspunde si asa:„Nu stiu cum sã-ti explic, deoarece prohibitia incestului nu e o problemã simplã, dar asta e legea oamenilor; la animale nu e la fel.“ În ceea ce mã priveste, cred cã termenul de „cãsãtorie“ trebuie întotdeauna folosit pentru legãtura sexualã dintre bãrbatii si femeile ce s-au unit în fata legii si nu atunci cînd vorbesc despre împreunarea animalelor; în cazul acesta li se va spune sã foloseascã termenul împerechere. Li se poate vorbi si despre procreare, care presupune contactul sexual dintre parteneri de sexe diferite, fãrã ca acesta sã ducã întotdeauna la procreare.
Ascultîndu-vã, am recitit scrisoarea: „Sotul meu pretinde cã, oricum, acest copil trebuie sã stie si sã vadã tot.“
Cred cã sotul în chestiune nu îsi dã deloc seama de pericolul pe care îl reprezintã, pentru copil, prezenta acestuia la actul sexual al propriilor pãrinti, la cererea acestora. Dacã într-o zi îi surprinde, cu atît mai rãu pentru el. Dacã se întîmplã asa ceva, i se va spune: „Acuma stii, asta e ce ti-am povestit. Asta ai vãzut.“ Dupã pãrerea mea, acest domn greseste crezînd cã un copil trebuie sã asiste la raporturile sexuale ale pãrintilor sãi. Ar fi ceva traumatizant, deoarece genitalitatea unei fiinte umane se construieste cu pudoare, cu respect fatã de celãlalt si prin castitatea adultilor fatã de copii: cu atît mai mult fatã de senzatiile copiilor, care au o sensibilitate în plinã dezvoltare. Nu, nu, în nici un caz asemenea sedinte practice incestuoase cu complicitatea pãrintilor. Asta perverteste.
36
# Existã mame obosite?
Vã propun acum cîteva scrisori care contestã...
Cu plãcere, întotdeauna sînt interesante.
... din partea unor persoane care nu sînt de acord cu ceea ce spuneti.
Dar eu sînt de acord cu contestatiile!
O mamã vã reproseazã cã faceti abstractie de realitatea socialã: „Cînd vorbiti despre femei, despre mame si despre copiii lor mici, uitati de toate mamele care, dupã douã, trei luni, sînt la capãtul puterilor: „Gata, m-am sãturat de scutece!“ si continuã spunînd cã maternitatea poate fi si un infern, cã dacã urmeazã sfaturile dumneavoastrã o mamã trebuie sã renunte la lume, sã stea cît mai mult acasã ca sã-si creascã copilul. Apoi vã întreabã de ce vorbiti atît de putin despre tati.
Vedeti, nu poti fi pe placul tuturor. Aceastã femeie a avut copii si nu a descoperit bucuriile maternitãtii cînd copiii ei erau mici...; ei bine, existã si asemenea mame, este adevãrat. Probabil cã vor fi din ce în

ce mai putine, din moment ce acum maternitatea poate fi evitatã. Altãdatã era imposibil, fãrã ca femeile sã-si distrugã sãnãtatea. Deci, ce sã-i spun acestei femei? În primul rînd, sã nu asculte emisiunea noastrã. Apoi, este foarte adevãrat cã greutãtile sociale, locuintele prea mici, toate astea fac ca multe mame sã fie nervoase. Cu toate acestea, desi nervoase si avînd locuinte mici, ele îsi iubesc copiii si încearcã, cît le stã în puteri – înteleg asta din toate scrisorile pe care le primim – sã îi creascã si sã îi ajute cît pot ele de bine. De fapt, asta încercãm si noi sã facem aici. Bineînteles, noi nu putem ameliora nici conditiile de locuit, nici sãnãtatea mamelor surmenate. stiti, copiii... eu am ideea mea despre asta; eu cred cã acestia îsi aleg pãrintii, cã ei stiu foarte bine cã mama lor este cum este. Avînd aceeasi constitutie ereditarã, ei înteleg si nervozitatea mamei lor. Cred cã este fals sã ridici problema socialã cînd e vorba de dragostea pãrintilor pentru copiii lor. Despre despãrtirea de copii a mamelor care lucreazã, am mai vorbit deja : important este ca mama sã stea de vorbã despre asta cu copilul ei. Pe de altã parte, dacã poate sã stea acasã cu el, nu trebuie ca acest lucru sã devinã o corvoadã, sã se închidã în casã: dimpotrivã, sã iasã în fiecare zi, sã se întîlneascã cu alte femei cu copii în parc, sã-si ia copilul cînd merge la prieteni, eventual prieteni care au si ei copii. Dar stiu femei pe care doar prezenta copiilor le oboseste, care se plictisesc; ar trebui sã vorbeascã cu alte mame, sã facã în asa fel încît sã aibã grijã de copii pe rînd si sã aibã astfel si zile de odihnã; si e preferabil ca o mamã care nu suportã sã stea acasã, sã meargã sã lucreze si sã plãteascã o femeie în loc sã se deprime.

Cred cã trebuie totusi sã rãspundeti si la a doua întrebare: „Vorbiti prea putin despre tati. Desi ei ar putea sã le ajute pe mame si sã se ocupe de copii cel putin tot atît cît se ocupã ele. Nu ar fi deloc rãu.“

Aceastã femeie are dreptate. Este vorba de deprinderi relativ recente care trebuie întãrite. Existã multi tati care au meserii ce nu le permit sã se ocupe în fiecare zi de copiii lor. Dar ceilalti, cei care nu îndrãznesc, trebuie învãtati sã o facã. Cînd au aceastã posibilitate, ei descoperã bucurii imense de care erau lipsiti pînã atunci: cred cã mamele trebuie sã-i ajute sã descopere aceste bucurii. Cãci, dacã niciodatã nu e prea devreme pentru un copil sã se simtã în sigurantã fizicã cu tatãl sãu, ca si cu mama sa, trebuie ca si tatãl sã se simtã în sigurantã cu copilul sãu.

O altã mamã ne scrie cam în acelasi spirit: „Vorbiti-ne despre dragoste!“ La început ne povesteste: „Cînd te porti cu blîndete fatã de copil, cînd îl rãsfeti, îl giugiulesti, îl sãruti, nu prea îi ceri pãrerea. O faci mai mult sã-ti potolesti o nevoie personalã de tandrete, decît din alte motive.“

Bineînteles.

Apoi continuã: „Oricît de greu ar fi sã mãrturisesti, dar mã întreb si eu dacã am fãcut vreodatã fatã de copiii mei cel mai mic gest de dragoste. Uneori, chiar cred cã îi detest, atît de greu obtin de la ei un gest drãgut, o privire complice, un pic de întelegere.“ si în acest punct vã spune: „Vorbiti-ne, atunci, despre

37

dragoste.“ În acelasi timp, trebuie sã recunoastem cã existã pãrinti care spun uneori: „Copiii mei, i-as strînge de gît...“

E adevãrat. Dar acesti pãrinti ar trebui sã înteleagã cã si copilul lor este ca ei. Dragostea oamenilor este întotdeauna ambivalentã. Pentru o mamã este o bucurie sã-si sãrute copiii, bineînteles... Dar copilului, lui ce-i place? Sã fie în sigurantã, lîngã mama sa. Deci, mama trebuie sã-i spunã ce simte, fãrã teama de a se contrazice: „stii, nu te iubesc, nu vreau sã te mai vãd.“ În realitate, nu e adevãrat. si de aceea trebuie sã îi explice: „Eu te iubesc, de fapt, dar mã iriti, mã enervezi, nu mai pot.“ Copilul va constata: „Aha! si eu simt asa, cîteodatã, fatã de mama.“ De altfel, multi copii spun si ei acel „nu te iubesc“ mamei lor. si atunci relatiile dintre ei vor deveni foarte umane. Asta înseamnã sã iubesti: altceva decît relatii siropoase si zîmbete false, „drãgãstoase“. Înseamnã sã fii natural si sã-ti asumi propriile contradictii.

Deci, dacã spui „nu te iubesc“ sau „nu te mai iubesc“, e si ãsta un fel de a vorbi despre dragoste?

Exact.

O altã întrebare, în aceeasi scrisoare, referitoare la sãrutul pe care adultii îl dau copiilor... Nu sînteti pentru a sãruta copiii pe gurã...

Nu. Mai ales atunci cînd ei nu cer asa ceva. Pentru cã poate produce o excitatie senzualã plinã de primejdii.

Aceastã mamã ne scrie: „Dar cum fac rusii?“ pentru cã rusii, adultii – e un lucru cunoscut – se sãrutã pe gurã... Atunci, asta nu ridicã probleme pentru copiii lor...?

Nu, tocmai, pentru cã este un gest social. Nu e vorba de intimitãti senzuale. Tot ce este social, este dezerotizat. La noi, oamenii îsi dau mîna, dar existã tãri, de exemplu în India, unde este necuviincios sã dai mîna cu cineva, deoarece gestul presupune o intimitate tactilã, tocmai pentru cã nu este „socializat“. Totul e în functie de mediu si de tarã. Cu copilul, în societatea noastrã, trebuie evitate intimitãtile care capãtã o dimensiune eroticã; cu toate acestea, dacã într-o societate sãrutul pe gurã e ceva curent, atunci el nu mai înseamnã nimic. În schimb, alte lucruri vor implica erotismul... Ei bine, pãrintii trebuie sã evite acest lucru, contactul corporal cu copiii lor.

## Cel mare reprezintã într-un fel capul, iar cel mic picioarele (Fratii între ei)

Sã vorbim acum despre o problemã care intereseazã aproape toate familiile: felul în care se înteleg copiii între ei, precum si raporturile unor mici drãcusori cu pãrintii lor. În prima scrisoare care vã pune aceastã întrebare, este vorba despre o mamã cu doi copii, unul de sapte ani si jumãtate si celãlalt de patru. Amîndoi sînt bãieti. Mama lor spune: „Cel mare este într-un fel capul, iar cel mic, picioarele. Am ascultat cu atentie cîteva din emisiunile dumneavoastrã. Spuneati cã e aproape anormal ca un copil sã nu fie gelos pe fratele lui mai mic. Or, bãiatul meu de sapte ani nu s-a arãtat niciodatã gelos. E un bãiat care pare, dacã vreti, aproape prea matur pentru vîrsta lui.“ Întrebarea pe care si-o pune este din ce moment limbajul adult folosit cu acest copil este totusi prea complicat.

Cînd am vorbit de gelozie, am situat-o între optsprezece luni si cinci ani. Or, acest copil avea aproape cinci ani cînd s-a nãscut fratele lui. Mai spuneam cã aceastã problemã a geloziei vine din faptul cã fratele cel mare ezitã între douã posibilitãti; ce este mai valoros (datã fiind admiratia familiei): sã se identifice cu un sugar, adicã sã regreseze în istoria sa personalã, sã revinã la obiceiurile pe care le avea cînd era mic sau, dimpotrivã, sã progreseze si sã se identifice cu adultii? Se pare cã acest copil a optat pentru a

38

doua solutie. Vãzîndu-l pe fratele sãu mai mic, a avut fatã de regresie o rezistentã, un fel de teamã nãscutã din prudentã; în acelasi timp, a fost deja în stare – deoarece mergea la grãdinitã si frecventa copii de vîrsta lui – sã se identifice cu tatãl lui sau cu bãietii mai mari. Aoptat pentru acest drum; poate chiar prea mult, pentru cã, din ce ne spune mama lui, se poartã si vorbeste ca un mic adult. Bun! Cînd cei doi copii sînt împreunã, între ei se observã o mare diferentã. În felul acesta, cel mare îsi aratã gelozia: pe o cale ocolitã. Sã parã cã este la nivelul adultilor, cînd de fapt nu e asa, pentru a nu fi confundat cu cel mic, care nu poate face la fel. Nu cred cã existã motive de neliniste pentru acest bãiat prea cumpãtat, poate putin inhibat, nu prea jucãus. Cu prima ocazie, mama va trebui sã invite colegi de vîrsta celui mare si chiar mai mari, în timp ce, pentru cel mic va chema copilasi între optsprezece luni si trei ani. Copiii sînt întotdeauna interesati sã se joace împreunã cu copii un pic mai mici si un pic mai mari decît ei, nu numai cu cei de vîrsta lor.

si pentru cealaltã parte a întrebãrii...

Sã i se vorbeascã asemenea unui adult?

„Cum sã stiu cînd nu mai întelege explicatiile pe care i le dau...?“ sapte ani si jumãtate nu înseamnã totusi un copil mare...

Cred cã la sapte ani si jumãtate copilul întelege toate explicatiile. Singurul pericol este acela de a se limita doar la a vorbi, de a nu mai face nimic cu mîinile, cu corpul, de a cãdea în capcana vorbirii, despãrtit de sentimentele sale, de senzatiile si dorintele vîrstei sale. Dacã nu ar avea si mîini, brate, picioare, s-ar trezi rupt de colegii lui. De altfel, mama recunoaste: „Cel mic reprezintã, într-un fel, picioarele.“ Cel mare trebuie sã joace fotbal, sã facã sport, sã meargã la piscinã cu tatãl lui. Evident, existã un pericol cînd un copil vrea, prin vorbe, sã fie egalul celor mari si îi abandoneazã complet pe cei de vîrsta lui, jocurile si preocupãrile lor, pentru a face pe adultul.

O altã scrisoare pune problema atitudinii care trebuie avutã fatã de copiii de paisprezece, doisprezece si opt ani, care se bat între ei. Se bat tot timpul. Mama spune cã a ajuns sã facã crize de nervi din cauza asta. Analizînd lucrurile, tatãl a tras concluzia cã ei se bat intentionat, pentru a o scoate din fire. Întrebarea: „Este adevãrat cã unii copii pot fi suficient de perversi, dacã vreti, încît sã se distreze pe seama crizei de nervi a mamei lor?“

Nu, nu e defel vorba de perversiune. Acesti copii nu sînt perversi. Dar e atît de amuzant sã tragi de

o sfoarã si sã sune clopotelul sau sã-i manipulezi pe adulti ca pe niste marionete! Am impresia cã această mamã este, pentru copiii ei, pe post de marionetã. si sînt sigurã cã totul s-ar calma dacã ar lua hotãrîrea, atunci cînd îi vede certîndu-se – evident, pentru această solutie trebuie sã existe douã camere! —, sã închidã usa camerei în care se aflã ea, sã-si punã vatã în urechi si sã nu-i mai pese de nimic, spunînd: „Fiti atenti, dacã vã rupeti în bucãti, vã duc la spital, dar nu mã mai interesează ce faceti." Iar apoi, dacã poate, sã iasã la plimbare: în lipsa ei totul se va calma, în nici un caz lucrurile nu vor sta mai rãu, iar ea se va simti mult mai bine. Dar sã nu se mai amestece între ei. Cu trei bãieti, e foarte greu. Cred cã e foarte important ca bãiatul cel mare sã iasã cît mai mult din mediul familial, sã meargã cu cei mari, cu bãieti de vîrsta lui. Paisprezece ani... într-adevãr, ar trebui deja sã aibã viata lui, colegii lui, iar acasã sã vinã sã ia masa cu pãrintii sau sã-si facã temele. Dacã au norocul sã existe o camerã în care copiii pot lucra linistiti, în care se pot izola de ceilalti cînd vor, e foarte bine. Trebuie avute în vedere mijloace de „apãrare pasivã", adicã un zãvor pe care cel dinãuntru poate sã-l tragã. Dacã-l lasã deschis, înseamnã cã îl distrează sã se certe cu ceilalti. Asta e tot. Dar, cel putin, cel ce vrea sã fie linistit are posibilitatea sã se izoleze.
Pe de altã parte, unii pãrinti sînt îngrijorati de ceea ce ei numesc „crizele" copiilor lor. Avem aici scrisoarea unei mame care are trei bãieti, unul de sapte ani si jumãtate, altul de patru ani si jumãtate si al treilea de doi ani. Cel mic, de cînd a început sã meargã, a devenit foarte irascibil, foarte pretentios si vrea cu orice pret sã-i enerveze pe ceilalti doi. Mama vã întreabã ce atitudine sã adopte fatã de o crizã care ia proportii considerabile: „Ce trebuie fãcut pentru a calma o asemenea crizã? Dacã esti foarte conciliant, scenele acestea pot fi evitate? Dar cît poti sã fii de conciliant fãrã sã exagerezi?..."
39
Trebuie sã adaug cã acest copil se comporta foarte bine. si, ca sã nu omit nimic, mai adaug faptul cã mama nu-si fãcea prea multe probleme din cauza lui, dar vecinii au alarmat-o; auzind un copil de doi ani fãcînd crize nemaipomenite de furie, au venit sã-i spunã: „Ar trebui sã fiti atentã. Probabil cã acest copil e bolnav. O sã aibã convulsii."
Sã rãspundem întîi la acest ultim punct: convulsiile nu se declansează în timpul crizelor de furie. Crizele pot fi dramatice la un copil, dar ele nu se terminã prin convulsii. Totusi, cred cã în această familie, pe neobservate, cel de-al doilea bãiat îl scoate din sãrite pe cel mic si îl face sã se înfurie pentru cã, fãrã îndoialã, e gelos pe el. Sã fii la mijloc nu e prea usor. Cel ce se gãseste pe acest loc, ar vrea cu sigurantã sã se înteleagã foarte bine cu cel mare si sã-l izoleze de ei pe cel de-al treilea. Trei bãieti, nu e deloc usor. Cel de-al doilea se pare cã-i impune ultimului un loc complet neglijabil, de prîslea. Iar acesta se aflã pus în permanentã într-o pozitie de inferioritate de cãtre ceilalti, care nu vor sã se joace cu el. Mama ar putea simplifica mult lucrurile ocupîndu-se mai mult de cel mic, si nu fiind „conciliantã" cu el, ci ajutîndu-l sã crească. si pe urmã, mai e ceva: se întîmplã pur si simplu ca unii copii sã fie colerici. Mama trebuie sã vadã dacã în familie nu mai sînt si altii ca el.
În scrisoare, mama spune: „Sotul meu, cînd era mic, era si el foarte nervos."
Atunci, lucrul acesta trebuie sã i se spunã si copilului. Trebuie ca tatãl sã fie cel care sã stea de vorbã cu el. „Cînd eram mic, eram ca tine: mã înfuriam usor, dar am înteles repede cã asta îi îndepãrta pe prietenii mei si am fãcut eforturi mari ca sã mã schimb. Vei reusi si tu." Ar fi de altfel o bunã ocazie ca tatãl sã se ocupe mai mult de acest fiu, fãrã sã-l culpabilizeze, din moment ce se recunoaste în el. Dar e adevãrat cã aceste crize îi deranjează pe vecini.
Deci, încã o datã, dacã v-am înteles bine, în fata acestor crize, solutia este dialogul; nu trebuie sã urli mai tare decît el si nici sã încerci sã-l certi.
si încã si mai putin sã-ti bati joc de el. Dialogul e aproape imposibil în timpul crizei, o datã ce ea s-a dezlãntuit... Dar nu trebuie certat nici el si nici cei mari, care l-au înfuriat. Trebuie sã procedezi ca un dirijor: cei mari trebuie potoliti si apoi toti sã facã liniste. Iar dacã tatãl este de fatã, n-ar fi rãu sã meargã cu cel mic într-o altã camerã si acolo sã încerce sã-l linistească. Apoi, sã vinã amîndoi înapoi: „Gata, s-a terminat. Cînd va fi mare, va reusi sã se stãpînească singur; dar e încã mic." Iar celorlalti: „Nu e plãcut si nici usor sã ai această fire; eu stiu, si eu am fost ca el."
Tocmai asta e: dupã pãrerea dumneavoastrã, pînã la ce vîrstã acest copil va continua sã urle?
În primul rînd, un copil nu se poate stãpîni fãrã riscuri în absenta unui ajutor plin de afectiune, înaintea vîrstei de patru ani si jumãtate, cinci ani. Copilul irascibil e ca o baterie electricã, el are nevoie sã se calmeze. Apa e un bun calmant pentru copii, asa cum am mai spus. Copiii se distrează cînd se joacã cu

apa si, în plus, se si calmeazã; un copil care a fãcut o criză de furie, sau care nu a mai fãcut de mult, dar se simte cã aceasta pluteste în aer, poate foarte bine sã facă o baie lungã si plãcutã sau i se pot sterge fata si mîinile cu un prosop umezit. Copiii, în special acestia, au nevoie de bãi prelungite, care destind, sau de dusuri plãcute. Nu dusuri reci, care excitã, ci calde, care calmeazã.
Dar apa nu trebuie sã devinã un instrument de torturã! Amenintarea cu baia sau dusul de cum începe sã bombãne!
Nicidecum, trebuie sã-i facã plãcere. si apoi, poate fi deja dus la bazin, nu e prea mic. Copiii au nevoie de apã. si trebuie sã cunoascã copii de vîrsta lui. Îsi enerveazã fratii pentru cã nu are alti prieteni.
40

## Ce este un lucru adevãrat?
## (Mos Crãciun)

Avem acum o întrebare despre Mos Crãciun, pur si simplu. Iatã! Un tatã vã cere pãrerea despre acest mit: „Copilul trebuie lãsat sã creadã în Mos Crãciun si în soricelul care îi furã dintisorii de lapte sau în ouãle de Pasti? Cînd va afla la grãdinitã, de la colegii lui, care este adevãrul, explicatiile pe care le vor da pãrintii despre simbolismul creat în jurul lui Mos Crãciun vor reusi sã compenseze dezamãgirea copilului, care-si va da brusc seama cã pãrintii l-au mintit?“
Cred cã este o falsã problemã. Copiii au nevoie de multã poezie, ca si adultii, de altfel, din moment ce si ei îsi fac urãri de Crãciun, nu-i asa? Ce este de fapt un lucru adevãrat? Mos Crãciun ne aduce atîtea: si atunci nu e adevãrat? si cînd cîstigi multi bani ai senzatia cã lucrul este adevãrat, nu-i asa? De aceea, cred cã acest domn îsi face probleme pentru cã fiul lui crede în Mos Crãciun, ca si cum înseamnã cã minti dacã vorbesti despre el. Dar un mit înseamnã poezie, iar poezia îsi are adevãrul ei. Bineînteles, nu trebuie continuat prea mult si nici nu trebuie spus copilului cã Mos Crãciun nu-i aduce cadouri dacã nu e ascultãtor etc.
Dacã pãrintii „exagereazã“ însã si par sã creadã în Mos Crãciun mai serios decît copilul, acesta nu le va mai putea mãrturisi: „stii, copiii mi-au spus cã nu existã Mos Crãciun.“ În momentul acela ei trebuie sã-i explice diferenta dintre un mit si o persoanã vie, care s-a nãscut, a avut pãrinti, o nationalitate, care a crescut si va muri si care, ca orice fiintã omeneascã, locuieste într-o casã pe pãmînt si nu în cer.
Trebuie sã vã spun imediat cã ascultãtorul nostru este împotriva acestor Mos Crãciun, în special împotriva celor ce se plimbã pe stradã.
Probabil pentru cã i se pare, pe bunã dreptate, cã acesti oameni cumsecade îmbrãcati în Mos Crãciun îl depoetizeazã pe cel în care el a crezut si care nu umbla pe stradã toatã luna decembrie, ci venea doar în noaptea de Crãciun. Asta îl înfurie, probabil. Sau, poate, e un domn care nu are prea multã poezie în sufletul lui. În orice caz, nu stiu dacã dumneavoastrã mai credeti în Mos Crãciun, dar eu cred si acum.
Pot sã vã povestesc – pentru cã toatã lumea stie cã eu sînt mama lui Carlos, cîntãretul – cã, atunci cînd Jean (acesta e numele lui adevãrat) era la grãdinitã, într-o zi m-a întrebat: „Dar cum de existã atîtia Mos Crãciun? Unii sînt albastri... altii violet... altii rosii!“ Ne plimbam pe stradã si peste tot vedeam o multime de Mos Crãciun. Atunci, i-am spus: „Sã stii, pe Mos Crãciun, acela de-acolo, eu îl cunosc, e Cutare“; era unul din angajatii magazinului de jucãrii sau ai patiseriei, deghizat în Mos Crãciun. „Vezi, s-a deghizat în Mos Crãciun, iar celãlalt e un vînzãtor îmbrãcat si el în Mos Crãciun.“ si m-a întrebat: „Dar atunci, cel adevãrat?... – Cel adevãrat e doar în inima noastrã. E ca si cum ne-am închipui un spiridus urias. Cînd sîntem mici, ne place sã ne închipuim cã spiridusii si uriasii existã. Dar tu stii cã spiridusii nu existã. si nici uriasii din poveste. Mos Crãciun nu s-a nãscut, nu are un tatã si o mamã. El nu e viu; el trãieste numai de Crãciun în inima celor care vor sã facã o surprizã plãcutã si o bucurie copiilor lor. si tuturor oamenilor mari le pare rãu cã nu mai sînt copii; atunci le place sã le spunã celor mici: „«E Mos Crãciun»; cînd sîntem mici nu stim sã deosebim lucrurile adevãrate vii si lucrurile adevãrate care sînt doar în inima noastrã.“ A ascultat ce i-am spus si, pe urmã, a întrebat: „Atunci, a doua zi, el nu pleacã în sania lui trasã de reni? Nu urcã înapoi la cer? – Nu, din moment ce e doar în inima noastrã. – Atunci, dacã-mi pun pantofii, nu o sã-mi lase nimic? – Cine n-o sã-ti lase nimic? – Nu o sã gãsesc nimic în pantofi? – Ba da. – Dar atunci, cine o sã-mi punã?“ Am zîmbit. „Tu si tata îmi puneti ceva? – Sigur – Atunci si eu pot sã fiu Mos Crãciun? – Bineînteles cã si tu poti. O sã ne punem si noi pantofii eu, tata si Maria. Tu ai sã pui lucruri în ei si ai sã stii cã tu ai fost Mos Crãciun pentru noi. Iar eu voi spune: Multumesc, Mos Crãciun; tu stii

cã e pentru tine, dar eu mã fac cã nu stiu. Iar lui tata n-am sã-i spun cã esti tu, va fi o surprizã pentru el."
41
Era încîntat, fermecat si mi-a spus cînd am ajuns acasã: „ – Acum, cînd stiu cã nu existã de-adevãrat, Mos Crãciun mi se pare si mai frumos."
Imaginatia si poezia copilãriei nu înseamnã nici credulitate, nici naivitate, ci inteligentã într-o altã dimensiune.

## Murim pentru cã trãim

Este adevãrat cã nu rãspundem la toate scrisorile, dar primim foarte multe; iar pe de altã parte, unele scrisori se referã la aceleasi probleme: deci vom rãspunde la cele care sînt mai explicite. Sper cã în felul acesta si celelalte îsi vor gãsi rãspunsul. Asa cum spuneam la început, nu dau niciodatã un rãspuns care epuizeazã complet întrebarea, si nici singurul posibil. De multe ori, nici eu nu am decît pãreri, un anumit fel de a fi cu copiii. De aceea îmi plac scrisorile care „contestã" ce spun; existã mame care ne scriu: „Eu procedez altfel si merge foarte bine." E foarte interesant, deoarece e vorba de un alt tip de mamã care face fatã acelorasi dificultãti altfel decît m-am gîndit eu; si asta pentru cã, trebuie s-o recunoastem, copiii ne pun întrebãri profunde despre noi însine. În general, sîntem tentati sã gãsim solutia pur si simplu în felul în care au procedat cu noi pãrintii nostri sau tocmai în opusul a ceea ce au fãcut ei. De obicei, asa începem; cînd, de fapt, ar trebui sã studiem fiecare copil pentru a-i descoperi propria fire si a-l ajuta pe cît posibil sã depãseascã acea dificultate.
O scrisoare al cãrei subiect intereseazã pe toatã lumea: moartea. Cum sã vorbim despre asta copiilor? Corespondenta noastrã locuieste la tarã: „Acesti copii vãd cum mor animalele si ajung sã punã multe întrebãri pe aceastã temã."
Existã în aceastã scrisoare o formulã foarte reusitã: „Cum sã le spunem de ce murim?" Pãi, murim pentru cã trãim, iar tot ce trãieste moare. Orice creaturã vie este, din ziua în care se naste, pe un drum care o duce spre moarte. De fapt, nu putem defini altfel viata decît prin moarte, si moartea prin viatã. Deci viata face parte integrantã dintr-o fiintã vie, asa cum face si moartea. Moartea face parte din chiar destinul unei fiinte vii. Iar copiii stiu foarte bine acest lucru.
„Ei vãd cum mor animalele..." Dar moartea animalelor nu e acelasi lucru! Iar asta trebuie sã li se spunã destul de repede copiilor, pentru cã animalele nu au grai si nu au un trecut. Trecutul animalelor domestice face parte din viata familiei, dar ele, neavînd trecut, nu au descendenti care pot sã-si aminteascã de viata lor, asa cum copiii îsi amintesc despre viata pãrintilor lor. stim foarte bine cã, înainte de a muri, persoanele foarte în vîrstã îsi amintesc de copilãrie si îsi cheamã mama. Noi, oamenii, avem un trecut. Corpul nostre este strîns legat de cuvintele pe care le-am primit de la pãrintii nostri. De aceea, este foarte important sã rãspundem la întrebãrile pe care ni le pun ei despre moarte si sã nu asternem un vãl de tãcere peste acest subiect.
De la ce vîrstã încep copiii sã punã aceastã problemã?
Îi intereseazã în acelasi timp cu diferenta sexualã, la început prin întrebãri indirecte: „Ai sã fii bãtrînã cînd ai sã mori?", de pildã, sau: „Esti deja bãtrînã? – Foarte bãtrînã? Nu ! Nu asa bãtrînã cum e cutare sau cutare persoanã, dar sînt destul de bãtrînã, e adevãrat. – Atunci înseamnã cã ai sã mori curînd? – Nu stiu. Nu stim cînd vom muri." În acest punct – pentru cã de multe ori copiii au auzit vorbindu-se despre accidente de masinã – li se poate spune: „Vezi, oamenii aceia nu stiau, cînd au plecat la drum, cã o sã moarã peste o orã. Vezi, nimeni nu stie cînd o sã moarã." Concluzia unei asemenea discutii trebuie sã fie: „Sã ne bucurãm de toate clipele pe care ni le dã viata."
42
Alta este apoi situatia cînd întrebarea e pusã într-o familie de credinciosi. Pentru cã existã credinte privitoare la viata de apoi sau la metempsihozã. De fapt, nu stim nimic. Toate acestea sînt rãspunsuri ale imaginatiei oamenilor care nu pot „gîndi" moartea. O fiintã vie nu-si poate gîndi propria moarte. stie cã va muri, dar moartea sa e ceva absurd, ceva ce nu poate fi gîndit. Nasterea... nu noi asistãm la nasterea noastrã, ci altii. La fel si în ceasul mortii, altii asistã. Noi ne trãim moartea – dacã îndrãznesc sã spun asa – dar nu asistãm la ea: noi murim.
În ceea ce-i priveste pe copii, ei pun întrebãri legate de moarte, fãrã pic de angoasã, pînã în jurul vîrstei de sapte ani. Întrebarea începe sã-i frãmînte pe la trei ani dar, repet, fãrã angoasã. Tocmai de aceea trebuie sã li se vorbeascã despre moarte. De altfel, o vãd mereu în jurul lor. Sînt oameni sau copii care

mor în preajma lor. Cred cã întotdeauna i se poate răspunde unui copil în felul urmãtor: „Vom muri cînd vom termina de trãit.“ E ciudat sã spui asa, dar e adevãrat. Nu vã puteti imagina cît de linistitoare sînt pentru copil aceste cuvinte. Sã i se spunã: „Fii linistit. Nu vei muri decît atunci cînd vei termina de trãit.
– Dar nu am terminat de trãit! – Foarte bine! din moment ce nu ai terminat de trãit, vezi si tu cã încã esti viu.“ Cînd era mic, bãiatul meu auzise vorbindu-se despre bomba atomicã. Întorcîndu-se de la grãdinitã, mã întreabã: „E adevãrat cã existã bomba atomicã? E adevãrat cã tot Parisul poate sã disparã?... Pãi da, e adevãrat. – Atunci, se poate întîmpla înainte de prînz? Dupã prînz? (avea trei ani). – Pãi da, s-ar putea... dacã ar fi rãzboi, dar acum nu mai e rãzboi. – si dacã se întîmplã chiar dacã nu e rãzboi? – Pãi vezi, atunci am muri. – Ah! atunci prefer sã se întîmple dupã prînz.“ I-am rãspuns: „Ai dreptate.“ si discutia s-a încheiat. Vedeti, a existat un scurt moment de angoasã: „Se poate întîmpla înainte de prînz?“ Pentru cã îi era foarte foame si urma sã ne asezãm la masã. Copilul este tot timpul în prezent. El vorbeste pentru clipa de fatã. Dacã moare cineva din familie, este important sã nu i se ascundã copilului acest lucru. Pentru cã el percepe expresia schimbatã a fetelor din jurul lui. E grav dacã, avînd în vedere cã a tinut la acea persoanã si cã acum e îngrijorat de absenta ei, nici nu îndrãzneste sã întrebe ce s-a întîmplat. De asemenea, tãcerea în legãturã cu moartea cuiva îl face sã se simtã tratat ca o pisicã sau ca un cãtelus, exclus din comunitatea fiintelor vorbitoare.
De cele mai multe ori, copiilor nu li se spune adevãrul în aceastã problemã. Li se vorbeste despre o cãlãtorie îndepãrtatã, despre o boalã care se dovedeste a fi fãrã sfîrsit si despre care pînã la urmã nimeni nu mai vorbeste. Situatia devine stranie, sufocantã.
Am vãzut... au fost adusi la consultatie copii a cãror situatie scolarã s-a deteriorat de la un anumit moment dat... Am încercat sã aflu ce s-a întîmplat. Bineînteles, era imediat dupã moartea bunicului sau a bunicii, despre care nu li s-a spus nimic. Cînd copilul voia s-o vadã: „stii, e la spital, e foarte bolnavã.“ si gata. Se schimba subiectul, se evita discutia. De fapt, era suficient sã i se explice cã bunica a murit si sã fie dus la cimitir ca sã vadã unde sînt duse corpurile oamenilor care mor. si sã i se vorbeascã despre faptul cã inima care iubeste nu a murit, atîta timp cît oamenii îsi amintesc de cei pe care i-au iubit. Doar asa i se poate rãspunde unui copil.
Ar fi foarte bine ca de Ziua Mortilor sã meargã cu totii la cimitir unde, în acea perioadã, e foarte frumos si sã li se rãspundã copiilor la toate întrebãrile legate de numele si datele pe care le descifreazã pe cruci... Li se va pãrea ceva foarte îndepãrtat si se vor gîndi la asta. Dupã aceea totul va fi foarte vesel. Sã plece împreunã, sã pregãteascã o micã masã si sã li se spunã: „Ei bine, asta e, noi deocamdatã trãim.“
Ati spus adineauri cã moartea unui animal nu e acelasi lucru cu moartea unei fiinte umane.
Mã refeream la moartea unui animal sacrificat pentru consum.
si pentru mine, cea mai veche amintire, de pe la vîrsta de doi sau trei ani, e legatã de o micã dramã a copilãriei. Aveam un rãtoi pe care cineva îl cîstigase la tombolã si mi-l dãduse. Mã jucam cu el în curte, în fiecare zi. si, la un moment dat, m-am hotãrît sã-i fac casa într-o lãditã ce stãtea sprijinitã de un perete. Într-o zi, rãtoiul a trecut probabil prea aproape de lãditã si a rãsturnat-o. Lãdita a cãzut peste el si l-a omorît. Am suferit foarte mult. Este cea mai veche amintire a mea. De aceea, cred cã moartea unui animal poate fi extrem de importantã pentru un copil.

Da, aceastã poveste e legatã de problema mortii celor pe care îi iubim. Cînd aceastã fiintã vie moare, moare o pãrticicã din noi, din sensibilitatea noastrã. În cazul acesta, suferinta s-a datorat în primul rînd faptului cã v-ati simtit probabil vinovat, din neglijentã, de moartea rãtoiului; moartea ne face sã ne simtim vinovati. E curios, de fapt, pentru cã nu e nimic rãu sã mori, din moment ce toti vom muri. Dar cînd avem o vinã cît de micã, atunci ne reprosãm cã într-un fel am distrus legãtura cu celãlalt, cãldura pe care o resimteam, acel ceva bun, plãcut, viu care exista între noi. Într-adevãr, cred cã niciodatã nu trebuie sã ne batem joc de un copil care plînge dupã pisica, cîinele sau rãtusca lui, care au murit. si nici de copilul care pãstreazã resturi dintr-o pãpusã sau dintr-un ursulet stricat... Pentru copil, nu e nici o deosebire. Tot ce iubeste el este viu. Bineînteles, viu într-un anumit fel. De aceea, nu trebuie aruncate resturile unui obiect la care copilul a tinut. Cînd moare o rãtuscã, o pisicutã sau un cãtelus, copiii vor sã-i înmormînteze, adicã sã respecte pentru aceastã creaturã un ritual de doliu. Toate fiintele umane acceptã moartea printrun ritual de doliu. Atunci, de ce nu? Trebuie respectatã modalitatea pe care o adoptã copilul pentru a depãsi misterul; cãci, pentru noi, moartea, ca si viata, rãmîn un mister.

# Copilul îsi creează mama
# (Alăptarea sugarului)

O altă scrisoare se referă la problema alăptării. Cea care ne scrie este însărcinată si vă roagă să-i vorbiti despre avantajele si dezavantajele alăptării la sîn. Îndepărtîndu-ne putin de la întrebarea propriuzisă, este de remarcat faptul că în unele maternităti se practică un fel de terorism al alăptării: trebuie să alăptati! Multe femei îsi fac probleme serioase deoarece îsi dau destul de repede seama că nu vor putea face acest lucru.

Există însă si situatii diametral opuse: unele clinici transmit femeilor care ar dori să-si alăpteze copilul o anumită angoasă: „Dacă veti alăpta, nu veti fi niciodată liberă.“ Cred că fiecare femeie va reactiona în functie de modul în care a fost ea însăsi hrănită: dacă propria ei mamă a alăptat-o la sîn sau dacă a regretat că nu a putut s-o facă... Am cunoscut mame care nu aveau lapte, dar care doreau să-si alăpteze copilul cu orice pret, desi era clar că acest mod de hrănire nu satisfăcea toate nevoile acestuia. E bine ca mamele să evite ideile preconcepute în această problemă: să astepte mai întîi sosirea copilului. Copilul îsi creează mama. Înainte de nastere ea poate să spună orice doreste: „Voi face si asta, voi face si asta.“ O dată cu nasterea copilului ea îsi va schimba complet părerile. Deci... ar fi bine să nu-si mai pună nici un fel de întrebare înainte de venirea lui pe lume. Să renuntăm la a ne mai face planuri si să ne trăim bucuriile si necazurile de la o zi la alta.

Dar acum cîteva clipe spuneati că aceste preocupări ale mamei se pot datora problemelor pe care ea însăsi le-a avut în copilărie cu propria ei mamă. Mi s-a spus că aveti o anecdotă pe această temă...

Este vorba despre mama care a născut în timpul războiului? E o poveste extraordinară, desi un pic cam lungă. Nici mie, care în acea perioadă îmi făceam specializarea în psihanaliză, nu mi-a venit să cred. Se întîmpla la spitalul unde, în acea vreme, eram externă. În camera de gardă internul ne spune: „Avem o lehuză formidabilă, care are lapte suficient pentru a hrăni trei copii...“ În timpul războiului era o mare lipsă de lapte. A doua zi ne spune: „stiti ce s-a întîmplat? Ei bine, si-a pus o dată copilul la sîn si gata cu laptele...“ Nimeni nu mai întelegea nimic. Atunci le-am spus: „Trebuie să vorbească cineva cu această femeie. E foarte probabil ca, simtindu-si copilul la sîn, să fi apărut un sentiment de culpabilitate profundă, datorat faptului că mama ei nu a alăptat-o.“ Bineînteles, hohot general în camera de gardă... Ce idei au

44

si psihanalistii! Trec cîteva zile – mergeam la spitalul acela de două ori pe săptămînă: sînt întîmpinată cu strigăte si mi se dă onorul... „Nu stiti ce s-a întîmplat? – Nu, nu stiu. – Ei bine, are din nou lapte. – Iam spus totul asistentei, inclusiv ideea dumneavoastră, mi-a spus internul. Ea a vorbit cu mama, care a început să plîngă în hohote mărturisindu-i că a fost abandonată si că nu si-a cunoscut niciodată propria mamă. Atunci asistenta a avut o extraordinară prezentă de spirit: s-a comportat cu ea ca o mamă. A fost blîndă, afectuoasă, i-a spus: «Draga mea, esti făcută să fii o mamă bună si nu o să-ti părăsesti niciodată copilul.» si a adăugat: «O să-ti dau eu biberonul pe care nu ti l-a dat mama ta.» si, după ce i-a pus copilul în brate, a îmbrătisat-o cu afectiune si i-a dat si ei un biberon. La putin timp după aceea i-a revenit laptele.” Este o poveste adevărată.

si acum o întrebare precisă despre alimentatia copiilor. Mama este de origine vietnameză: „Fiul meu e foarte dificil; la aproape sapte ani nu mănîncă decît orez, paste făinoase, carne de vacă, cartofi si nici o altă legumă. Refuză legumele verzi. Ca fructe nu acceptă decît portocalele, bananele sau merele. Eu încerc să-i pregătesc meniuri variate, dar copilul refuză să mănînce orice altceva. Aceasta nu va avea oare repercusiuni asupra cresterii sale?“ Mama mai adaugă că nu găteste feluri de mîncare vietnameze pe care oricum copilul le refuză; cînd mînca la cantină accepta aproape totul; dar copilul a dorit să mănînce din nou cu părintii lui.

Hrana acestui copil îi este absolut suficientă. Nu mănîncă legume verzi, dar mănîncă mere, portocale, banane... Nu văd nimic îngrijorător în această poveste. Lucrul cel mai îngrijorător este însă îngrijorarea mamei.

În acest caz, să fie linistită?

Da, să fie linistită. Cred că se comportă asa ca să obtină tot ce vrea de la mama lui. Să nu-si mai facă probleme. Să gătească separat pentru ea si sotul ei, iar lui să-i facă numai ce vrea, chiar dacă e mereu acelasi lucru. La un moment dat, cînd va vedea că ei mănîncă cu poftă din mîncarea lor, va dori si el să

mãnînce, mai ales dacã mama nu se va mai arãta îngrijoratã si-l va lãsa cu adevãrat în pace.

## Încã putin acasã
## (Despre grãdinitã si despre publicitate)

Nu trebuie sã-i uitãm pe cei care, în numãr foarte mare, ne scriu pur si simplu pentru a ne transmite un cuvînt de încurajare si pentru a ne spune: „La noi totul este bine.“

Exact la acest lucru se referã scrisoarea unei mame care are doi bãieti, unul de sase si celãlalt de trei ani si care ne multumeste cã nu dramatizãm situatii banale. În acelasi timp ne spune cîtã bucurie îi aduce viata de familie, în ciuda nenumãratelor greutãti pe care i le fac copiii, dar pe care reuseste sã le rezolve pentru cã sînt o familie mare si unitã. Dupã pãrerea ei, psihologii nu fac decît sã complice viata de familie. În ceea ce ne priveste, noi nu încercãm sã încurcãm lucrurile, ci mai curînd sã le descurcãm.

Iatã un fel de scrisoare-pledoarie ce se referã la grãdinitã si la mediul familial. Mama, educatoare, este în prezent în concediu de maternitate pentru îngrijirea a doi gemeni de nouãsprezece luni: „De îndatã ce copiii au între cincisprezece si optsprezece luni toatã lumea îti dã sfaturi: «Trebuie neapãrat sã meargã la grãdinitã, nu trebuie sã mai stea mult timp acasã.» Pe cînd eu as dori sã-i mai tin putin cu mine. si la urma urmelor ar fi chiar atît de grav sã fac eu cu ei acasã ce ar face la grãdinitã? Media de vîrstã este în jur de saptezeci de ani. Atunci, de ce sã nu încercãm sã tinem copiii acasã pînã la vîrsta de cinci, sase ani?...“ În plus, vã mai întreabã: „Cum sã organizãm o asemenea grãdinitã acasã?“

45

Aceastã mamã are perfectã dreptate cu conditia ca, pe de o parte, pãrintii sã-si poatã permite sã tinã copiii acasã pînã la vîrsta scolarã iar, pe de altã parte, ca pînã atunci ei sã devinã cu adevãrat „socializati“: adicã sã aibã prieteni, sã se joace singuri sau cu alti copii, sã stea fãrã pãrinti si mai ales sã stie sã-si foloseascã mîinile, corpul, sã vorbeascã bine, sã stie sã se distreze, fiind în acelasi timp echilibrati; deoarece acesta este rolul grãdinitei. Numai cã aici mai intervine ceva: acesti copii sînt gemeni. Ati spus doi – se spune întotdeauna doi gemeni. Sînt gemeni deci si sînt încã foarte mici. Cu sigurantã, ei au nevoie foarte devreme de o viatã socialã. Cred cã nu e bine cînd pãrintii nu pot oferi copiilor lor o viatã socialã de douã-trei ore pe zi într-un parc sau nu pot sã-i lase si cu alte mame care se ocupã pe rînd de ei. Tocmai acesta este rolul grãdinitei, sã suplineascã lipsa vietii sociale a copiilor. Oriunde sînt mai multi copii laolaltã, trebuie organizate asa-zise „grupe de grãdinitã“ de trei sau patru copii.

Aceeasi mamã pune o altã întrebare: „Dacã pentru copii e mai bine sã stea acasã, cum sã procedez? Sã le fac un orar, sã le formez niste deprinderi, ca la grãdinitã, sau sã-i las sã-si petreacã timpul dupã bunul lor plac?“

Începînd de la trei, patru ani, în functie de copil, este bine sã i se dea ceva de fãcut. Nu mai mult de patruzeci de minute, în douã reprize, în cursul diminetii. Sã i se dea obiecte pe care sã le grupeze singur, îndemnîndu-l: „Încearcã sã le pictezi, sã le trasezi conturul, sã lipesti hîrtie coloratã...“ Cred cã e bine ca aceastã activitate a copilului sã nu fie consideratã doar un simplu joc. Sã facã ceea ce îl intereseazã, dar în mod disciplinat, respectînd un anumit orar si un anumit loc de joacã. Nu oriunde, astãzi în bucãtãrie, mîine în camera lui, ci în locul unde îsi are lucrurile „de grãdinitã“ pe care trebuie obisnuit sã si le punã într-o cutie.

În încheierea scrisorii ne spune: „În ciuda acestei pledoarii, dacã as bãnui cã proiectul meu ar stînjeni în vreun fel dezvoltarea copiilor mei, n-as ezita nici un moment sã renunt la el.“ Deci, putem s-o linistim? Bineînteles.

Deci sã nu renunte?

Sã nu renunte, în ciuda micilor dificultãti financiare pe care, dupã cum spune ea, le presupune acest proiect.

De data aceasta, o scrisoare mai scurtã: „Avem un bãietel de trei luni. Este un copil foarte vioi si foarte vesel. Pare chiar mai mare decît vîrsta lui. Am hotãrît împreunã cu sotul meu sã-mi întrerup serviciul pînã cînd copilul va împlini doi ani, ceea ce-mi va permite sã mã ocup de el, dar mai ales sã-l alãptez. Totusi, acest lucru duce la aparitia unor mici probleme financiare, dacã nu voi mai lucra. Atunci, ne-am gîndit cã le-am putea rezolva, într-o oarecare mãsurã, acceptînd ca el, copilul, sã pozeze pentru fotografii publicitare.“ Vã întreabã ce pãrere aveti despre acest lucru si mai ales dacã nu e dãunãtor pentru un sugar sã fie, într-un anumit fel, „folosit“ atît de devreme pentru a-si cîstiga pîinea. Dacã sînteti de acord, pînã

la ce vîrstã credeti cã un copil poate sã facã un asemenea lucru fãrã a risca sã se transforme într-un mic
cabotin?
Mai întîi, as vrea sã spun cã problema ridicatã de un copil atît de mic care „hrãneste“, se hrãneste si îsi hrãneste familia ar putea fi rezolvatã, punînd deoparte pe carnetul sãu de CEC zece, cincisprezece la sutã sau chiar jumãtate din sumele cîstigate. Astfel, cînd va fi mare si va afla acest lucru, va fi foarte mîndru cã si-a ajutat familia, permitîndu-i astfel mamei sã stea cu el acasã. În caz contrar, va avea impresia cã a fost putin cam „exploatat“.
Pînã la ce vîrstã? Cu sigurantã trei ani e o vîrstã greu de depãsit pentru un copil – manechin. Trebuie multã atentie, deoarece aceastã activitate presupune, desi în micã mãsurã, un fel de exhibitionism pasiv. O fotografie din cînd în cînd merge, fãrã a se crea din asta o sursã de profit dupã vîrsta de doi ani, doi ani si jumãtate.
46

# Nu existã o vîrstã la care copilul „trebuie sã vorbeascã“ (Cuvinte si sãrutãri)

Iatã o mamã a cãrei fetitã de optsprezece luni a fost un copil usor de crescut, care dormea bine, mînca bine, rîdea tot timpul, în sfîrsit... un copil fericit; o datã cu vacanta însã, s-a schimbat complet. Timp de trei sãptãmîni, mama a fost în Franta împreunã cu fetita, unde au fãcut un fel de tur al familiei, cu etape de o zi sau douã: multi kilometri, aproape patru mii într-un rãstimp foarte scurt. De la reîntoarcerea din vacantã, fetita nu mai suportã sã stea în bratele nimãnui, în afarã de mama sau tatãl ei. Plînge din nimic. Dacã, în timp ce face curãtenie o roagã sã împingã un scaun sau un obiect usor, copilul refuzã si începe sã urle. Mama se întreabã ce semnificatie poate avea aceastã schimbare de atitudine. La sfîrsitul scrisorii mai precizeazã cã, în curînd (în luna februarie), fetita va mai avea un frãtior...
Aceastã ultimã frazã este foarte importantã deoarece, dacã frãtiorul ei trebuie sã se nascã în februarie, asta înseamnã cã în luna iulie era pe drum. Or, schimbarea de comportament a fetitei a avut loc în luna iulie. Avea atunci sase luni si trecea prin douã încercãri importante în acelasi timp: schimba mediul, cu multe persoane necunoscute în jur si mai ales simtea – cãci copiii mici simt – cã mama ei era însãrcinatã. Am cunoscut o femeie care avea multi copii si care-mi spunea: „stiam întotdeauna cã sînt însãrcinatã – alãptînd, nu avea alte semne de sarcinã – dupã reactiile ultimului copil. Acesta regresa, vroia tot timpul în brate, plîngea ori de cîte ori îi ceream ceva... Iatã-mã din nou însãrcinatã, îmi spuneam, si peste putin timp se adeverea.“ Deci, aceastã fetitã a simtit si ea. Pe de altã parte, optsprezece luni este o vîrstã la care un copil îsi acapareazã total mama. Ar trebui ca aceasta sã-si petreacã mult timp cu fetita, sã-i vorbeascã mînuind diferite obiecte, sã joace împreunã o multime de jocuri. Trebuie sã-i explice de asemenea cã ea suferã pentru cã mama ei va mai avea un bebelus, iar acesta se va naste nu pentru plãcerea ei, ci pentru cã mama si tata au hotãrît sã mai aibã un copil. Sã-i mai spunã cã acum acest lucru o supãrã dar cã, mai tîrziu, va fi foarte bucuroasã.
O altã scrisoare se referã la un bãietel de saptesprezece luni, singur la pãrinti, care are dificultãti de controlare a reflexelor, mai face încã pipi pe el: „Noi, mamele tinere, sîntem deseori dezorientate din pricina manualelor, sfaturilor si ideilor preconcepute în cresterea unui copil. Copilul meu are saptesprezece luni si nu vorbeste. La ce vîrstã trebuie sã vorbeascã un copil?“
Nu existã „trebuie sã vorbeascã“. Dar, pentru ca un copil sã vorbeascã la timpul potrivit, trebuie sã simti cã, atunci cînd îi vorbesti este atent, te priveste, are o anumitã mimicã, cautã apropierea de pãrinti, vrea sã se facã înteles. În afarã de aceasta, copilul nu vorbeste cu usurintã cînd e singurul interlocutor al mamei sau al tatãlui. Un copil învatã sã vorbeascã vãzînd-o pe mama lui vorbind despre el sau pentru el cu tatãl lui, fãcîndu-l si pe el pãrtas la conversatie atunci cînd vorbeste despre ceva. Copilul trebuie sã vorbeascã si altor persoane: pentru el, sã vorbeascã, înseamnã sã le aducã jucãrii si alte asemenea lucruri. Nu trebuie sã i se spunã: „Ne deranjezi“, ci „Poti sã asculti si tu ce vorbim noi.“
Cred cã, atunci cînd vorbeste despre limbaj, aceastã mamã se gîndeste, de fapt, la limbajul vorbit. Desigur, dar cuvintele nu vin de la sine, vin doar atunci cînd copilul are ceva de spus. Or, el spune multe lucruri, îsi face întelese multe dorinte, înainte chiar de a vorbi. Aceastã mamã sã nu-si facã griji în privinta vorbitului. Se stie cã, în general, un bãiat vorbeste mai tîrziu decît o fatã. Fetele sînt atît de

vorbãrete pentru cã nu au cocosel. Trebuie si ele sã se facã remarcate prin ceva.
Nu m-as fi gîndit la asta.
si totusi asa este. Bãietii vorbesc mai tîrziu. Cîteodatã, primii nãscuti vorbesc mai repede, foarte dornici sã participe la conversatia mamei si a tatãlui. Dar al doilea copil nu este grãbit; vorbeste cel mare si pentru el, de fiecare datã cînd are nevoie sã spunã ceva. La saptesprezece luni, un bãiat este încã destul
47
de mic. Ar fi de dorit ca mama, în loc sã se rezume la a-i spune: „Hai la pipi!, Hai la caca!“, sã încerce sã stabileascã o legãturã între ea si fiul ei prin intermediul obiectelor pe care le mînuiesc împreunã, ajutîndul sã le deosebeascã unele de altele prin jocuri vorbite, la care sã ia parte si jucãriile. La saptesprezece luni e cam prea mic pentru olitã. Dar nu e prea devreme pentru a-i forma îndemînarea manualã, pentru jocurile cu cuburi, cu mingea, cu gurita: sã facã baloane, sã cînte ritmat: „Ta, ta, ta“, precum si alte zgomote ritmate. Acestea sînt cele mai bune metode pentru a învãta un copil sã vorbeascã.
Mama mai adaugã cã micutul, înconjurat de multã dragoste în familie este foarte afectuos, iar atunci cînd întîlneste alti copii sau chiar animale este deosebit de afectuos. În legãturã cu aceasta, ne spune: „Una dintre prietenele mele, care are un bãietel de paisprezece luni si jumãtate si pe care fiul meu îl sãrutã, îl drãgãleste etc., îl ceartã cã e pisãlog si agasant. Ce se poate face?“
Nu stiu, poate asa sã fie. S-ar potrivi cu faptul cã bãietelul nu vorbeste încã. Cînd copiii nu vorbesc, au tendinta sã se exprime cu bratele, cu gura, cu corpul, adicã sã sãrute. E foarte probabil ca acest copil sã fi fost un pic cam prea giugiulit, prea mult sãrutat. Profit de ocazie sã le spun mamelor cã este foarte plãcut pentru ele sã-si sãrute copiii – e atît de bine! —, dar cã micutii, înainte de doi ani, doi ani si jumãtate, confundã sãrutãrile cu un fel de canibalism. si astfel, în loc sã iubeascã prin vorbe, prin relatia pe care o stabilesc cu obiectele atunci cînd se joacã, ei iubesc corpul. Cred cã acest copil se aflã acum în aceastã situatie. În prezenta celuilalt copil, ar fi bine sã i se spunã: „Tu stii cã el e mic. O sã creadã cã vrei sã-l mãnînci. Poate cã si tu crezi cã atunci cînd te sãrutãm eu, bunica sau mãtusa, vrem sã te mîncãm. Ei bine, apãrã-te! Vezi cã si el vrea sã se apere, iar mama lui îl apãrã pentru cã nu-i place ce-i faci.“ Nu trebuie încurajatã o asemenea comportare. Nu e bine pentru nici unul din copii sã se „tocãie“ tot timpul. saptesprezece luni este vîrsta motorie, a mersului, a acrobatiilor, vîrsta jocurilor cu mingea, vîrsta la care copilul pune mîna pe orice, un orice mult mai interesant decît oricine.
Într-un cuvînt, acest copil se comportã fatã de unul mai mic exact asa cum adultii s-au comportat si se mai comportã încã fatã de el. Pentru cei din anturajul lui, el este un obiect. Purtat în brate, drãgãlit, sãrutat în loc sã fie fãcut pãrtas la viata adultilor prin limbaj si activitate comunã. Copiii crescuti ca niste ursuleti sau cãtelusi se identificã cu acestia, iar cînd cresc devin agresivi.

## Va fi artist

Cînd ai un copil, îti doresti bineînteles „sã ajungã cît mai departe“, cum se spune si, de ce nu, sã devinã, de exemplu, artist. O mamã care are trei fete (de nouã, sapte si sase ani), ne scrie despre prima si ultima dintre fetite cã sînt deosebit de talentate la desen. Celei mari îi plãcea sã deseneze chiar de cînd era foarte micã, de la optsprezece luni. Pãpusa si desenul au devenit singurele sale preocupãri. Temele desenelor sînt mereu aceleasi: printese, zîne cu rochii lungi, brodate cu motive geometrice foarte precise, destul de surprinzãtoare pentru un copil de vîrsta ei. La scoalã, dimpotrivã, este o elevã de nivel mediu, ba chiar cu unele mici probleme. Cea mai micã – care are sase ani, este foarte linistitã si se întelege minunat cu celelalte douã, deseneazã în culori foarte vii care, dupã cum spune mama, nu au legãturã cu realitatea: pare a vedea obiectele în propriile ei culori: „De exemplu, un soare enorm cu raze de un rosu sau portocaliu foarte aprins.“ si acum întrebarea: „Se pot deduce anumite lucruri din aceste desene?“ Altfel spus, desenele copiilor trebuie interpretate?
În nici un caz. În schimb, cred cã ceea ce-l poate interesa pe copil este sã i se vorbeascã despre desenele lui. Dacã nu le aratã, nu trebuie sã facem mare caz. Dar atunci cînd copilul îi aratã mamei desenele, aceasta sã nu spunã, coplesitã de admiratie: „Vai ce frumos e!“ si atît. Ea trebuie sã-l facã sã vorbeascã despre
48
ceea ce reprezintã desenul, despre povestea lui: „Aici?... Dar aici?... De exemplu, aici? Dar dincolo? Asta ce e? Ah, da! N-as fi crezut cã e asta.“ Pe copil îl intereseazã sã se vorbeascã despre desenele sale, nu sã fie admirat. Copilul cãruia i se admirã desenele, poate ajunge sã se repete, asa cum se pare cã se întîmplã cu fetita mai mare. Poate cã prin asta a vrut sã atragã atentia mamei asupra ei, dupã ce s-au nãscut si

celelalte douã surori. Poate din aceastã cauzã nu s-a adaptat prea bine la scoalã. E greu pentru ea: prin tot ce face, simte nevoia sã atragã atentia mamei. Cred cã acum ar fi bine ca mama sã o ajute, inventînd, de exemplu, un joc în care sã decupeze desenele, cu conditia bineînteles, ca fetita sã doreascã acest lucru. Zînele, printesele, si toate celelalte personaje sã fie plasate într-un anumit decor: în castele, pe drumuri si apoi sã imagineze povesti cu aceste personaje. Aceasta va trezi interesul fetitei si o va ajuta sã fie mai activã la scoalã.

Cît despre cea micã... sînt din ce în ce mai multi copii care au simtul culorilor. Mã întreb dacã nu cumva din cauza televiziunii în culori sau a revistelor atît de colorate. Cînd eram noi copii nu existau toate lucrurile acestea.

Toti copiii au o perioadã „artisticã“ în care deseneazã, toti au de asemenea o perioadã „artisticã“ muzicalã. E bine ca aceste înclinatii sã fie dezvoltate în perioada în care copilul manifestã interes pentru ele. Pentru aceasta, nu e necesar ca adultul sã explice desenele copilului, ci sã-l facã sã vorbeascã despre ele.

Cred cã vi se pune aceastã întrebare pentru cã se stie cã sînteti psihanalist: psihanalistii au reputatia de a gãsi cîteodatã explicatii destul de surprinzãtoare...

Acestea nu sînt „explicatii“. Pur si simplu, copilul se exprimã prin desen, iar acest desen e tradus în cuvinte de cãtre copil la momentul potrivit.

Oricum, nu trebuie interpretate.

În nici un caz. Din acest motiv nu am scris niciodatã despre desenele copiilor si despre posibilele lor interpretãri. Un copil care nu reuseste sã se exprime în cuvinte, poate sã se exprime prin desen. Apoi, trebuie sã se stie cã sînt copii care nu mai deseneazã tocmai pentru cã pãrintii sînt prea curiosi sã afle ce vor sã spunã. Cãci, dacã copiii se exprimã printr-un desen în fata psihanalistului, o fac pentru cã acest desen este secretul lor pe care vor încã sã-l pãstreze. Mai existã însã si alte moduri de exprimare: prin confectionarea unor marionete sau prin joc, jocuri cu cuvinte, sunete, de modelaj. Un copil care nu face altceva decît sã deseneze vede deseori lumea în douã dimensiuni: este cam ceea ce se întîmplã cu fetita cea mare. În schimb, modelajul, chiar foarte prost fãcut – deoarece reprezintã personaje care se joacã între ele – este plin de viatã. Aceste lucruri nu se pot face la scoalã. Din momentul în care copilul învatã literele, începe sã scrie, sã deseneze pentru scoalã, aceasta înseamnã „activitate scolarã“, în timp ce tot ce face acasã este exprimare afectivã care, dacã mama este disponibilã, poate constitui începutul unei comunicãri reale între ea si copil; ceea ce o învãtãtoare, care se ocupã de multi copii, nu poate face. Existã si alte lucruri pe care mama le-ar mai putea face: sã-si ajute fetitele (si pe cea de a doua, despre care nu ne spune prea multe) sã modeleze sau sã deseneze ascultînd muzicã; va observa cã fetitele vor combina culorile în functie de o anumitã muzicã. Copiilor talentati le place foarte mult acest joc; le place sã-si deseneze visele, sã deseneze sau sã asculte povestile care li se citesc sau care sînt imaginate de mamã, sã le ilustreze. E de retinut cã, dupã pubertate, copiii care nu au desenat pînã atunci pot deveni pictori sau desenatori, iar cei dotati în copilãrie îsi pot pierde dupã aceea talentul.

Iatã o altã scrisoare, din partea unei mame cu patru copii: o fetitã de cinci ani si jumãtate, douã gemene de aproape patru ani si o fetitã de un an. Întrebarea ei se referã la una din gemene, Clara, un copil foarte afectuos si sensibil si, dupã cît se pare, cu temperament artistic. Vã reamintesc vîrsta ei: aproape patru ani. „Muzica o atrage foarte mult. I se întîmplã, de exemplu, sã se întristeze sau chiar sã plîngã cînd se terminã o melodie care i-a plãcut. Pe de altã parte, este adesea foarte distratã. si eu si sotul meu sîntem de pãrere sã nu acordãm prea multã atentie acestui lucru, pentru a nu o influenta si a-i crea probleme.“

49

Vã întreabã totusi prin ce i-ar putea dezvolta aceastã înclinatie: „Se poate spune despre o fetitã atît de micã, cã într-o zi va deveni artistã?“

Dacã aceastã fetitã are ureche muzicalã, dacã-i place muzica, de ce sã nu i se facã, începînd chiar de acum, o educatie muzicalã de cãtre un profesor interesat de particularitãtile fiecãrui copil si nu de cãtre cineva care sã o punã sã facã numai game sau exercitii, care pînã la urmã o vor plictisi? Existã de asemenea, discuri – nu cu cîntecele, ci foarte bine fãcute si care explicã copilului muzica marilor compozitori. Ar fi interesant sã asculte si muzicã adevãratã, nu numai muzicã de varietãti sau muzicã înregistratã. Ar fi bine, de pildã, ca mama s-o ducã la bisericã, dacã existã acolo un armoniu sau o orgã si dacã, bineînteles, copilului îi face plãcere.

Muzica este un foarte bun mijloc de exprimare pentru multi copii sensibili. Apoi, mai este si dansul; nu este suficient sã-ti placã muzica si sã rãmîi pasiv: muzica se adreseazã sentimentelor, dar si muschilor si este important ca aceastã fetitã sã poatã exprima ceea ce simte cu întregul corp. Simtul muzical apare foarte devreme. Dacã aceastã fetitã are talent muzical, ea trebuie crescutã neîntîrziat într-o ambiantã muzicalã. Deplîng existenta pianelor-jucãrie care sînt întotdeauna dezacordate. Urechea muzicalã este atît de importantã, încît nu trebuie deformatã. Mai bine sã nu existe în casã nici un instrument muzical, decît sã fie lãsati copiii sã se joace cu aceste piane de jucãrie dezacordate – ar însemna sã-si bati joc de ureche, un organ atît de sensibil la copii. Ar fi mult mai potrivite – acele instrumente numite melodia, cu note corecte si cu care în Germania se face educatia muzicalã a copiilor, începînd de la doi ani. Copilul alege instrumentul în functie de registrul pe care-l preferã: bas, bariton sau sopran. Cînd în casã existã un pian, trebuie avut grijã ca acesta sã fie acordat. Clapele nu trebuie lovite la întîmplare, iar fiecare sunet sã fie numit cu numele lui: notele sînt ca si persoanele, se cunosc si se recunosc dupã nume.

Acesti copii „artisti“ au ei oare nevoie de mai mult ajutor decît ceilalti, tocmai pentru cã sînt mai sensibili?

Au nevoie mai curînd de respect. Oricum, orice copil trebuie respectat, dar un copil „artist“ are antene, simte lucrurile. Dacã are o reactie ciudatã fatã de ceva, nu trebuie sã i se spunã: „Nu fii prost!“, asa cum spun de obicei pãrintii atunci cînd nu înteleg unele manifestãri de bucurie sau unele reticente din partea copilului. Cred cã este foarte important ca „artistii“ copii sã aibã mijloace de a se exprima care sã fie respectate de adulti, sã fie educati de artisti adevãrati în directia spre care se simt atrasi. Este foarte important ca, încã de cînd sînt foarte mici, sã asculte muzicã, dar nu prea mult o datã, sã meargã la muzee, sã priveascã tablouri.

## Întrebãri mute

## (Din nou despre sexualitate)

O tînãrã de douãzeci si trei de ani, cãsãtoritã de trei ani, este o „viitoare“ mamã, viitoare în adevãratul sens al cuvîntului: nu are încã nici un copil si nici nu este însãrcinatã...

Se cam grãbeste!

Vã întreabã dacã este traumatizant pentru un copil ca pãrintii sã umble dezbrãcati în fata lui.

Este întotdeauna traumatizant pentru copil. Pãrintii trebuie sã-si respecte întotdeauna copilul, ca pe un oaspete de onoare. Iar în fata unui oaspete de onoare, cu sigurantã nu s-ar plimba goi! Nuditatea pãrintilor este atît de frumoasã, de seducãtoare pentru copil încît el se simte vulnerabil în comparatie cu ei. La acesti copii apar sentimente de inferioritate sau, mai rãu, nu se mai vãd pe ei însisi, nu simt cã mai au dreptul
50
de a-si avea propriul corp. Acasã, mama si tata trebuie sã fie mereu decenti, asa cum sînt adultii la plajã si nu goi.

Într-o altã scrisoare sîntem întrebati dacã trebuie sã i se explice unui copil de trei – patru ani, de ce pãrintii se sãrutã pe gurã în timp ce pe el nu-l sãrutã la fel. si o altã întrebare, care o completeazã pe prima: „Un copil poate fi sãrutat pe gurã doar acasã, nu si în public?“

Nu! nici acasã, nici în altã parte. E chiar mai seducãtor dacã acest lucru se petrece în intimitate. Copiii înteleg extrem de repede cã pãrintii au un anumit gen de intimitate pe care ei nu au dreptul sã o aibã. Exact acest lucru face ca un copil sã fie copil, iar pãrintii niste adulti. Sã i se spunã: „Cînd te vei cãsãtori, vei face si tu la fel.“ Este bineînteles, inutil ca, în mod intentionat, copilul sã fie pus în fata unui asemenea spectacol. Sînt pãrinti cãrora le place sã-si facã copilul gelos. Este absolut inutil. Copilul nu e predispus la voyeurism.

În concluzie, un copil care-si vede pãrintii sãrutîndu-se pe gurã la venire si la plecare si vrea si el sã fie sãrutat în acelasi fel, trebuie oare refuzat?

Sã fie sãrutat pe obraz si sã i se spunã: „Pe tine nu te sãrut asa, desi te iubesc foarte mult. si pe el îl iubesc, dar el e sotul meu (sotia mea). O mamã nu-si sãrutã niciodatã copilul pe gurã.“ Dacã în casã existã un bunic sau o bunicã, i se va spune: „Nu o sãrut nici pe mama mea si nici pe tatãl meu asa cum îl sãrut pe tatãl tãu. si nici el nu îi sãrutã la fel.“

O mamã v-a auzit vorbind într-o zi despre bãtaia la fund. Îmi amintesc cã spuneati cã nu e bine sãti bati copilul în public.

Copilul nu trebuie umilit niciodatã...
Ne scrie urmãtoarele: „Am douãzeci si sapte de ani si am un fiu de sase ani. Sînt secretarã si cîteodatã îmi iau copilul la birou. Acum cîteva sãptãmîni, fiul meu a descoperit la scoalã un joc foarte inteligent, acela de a ridica fustele fetitelor.“ La început, mama nu a acordat prea mare importantã acestui lucru; a încercat totusi sã-i spunã cã nu e frumos sã faci asa ceva. Dar, într-o zi, jocul a luat proportii deoarece bãiatul, ce se afla în biroul mamei, a ridicat, în fata tuturor secretarelor, fusta unei tinere care s-a fãcut rosie ca focul. Mama s-a supãrat, i-a dat pantalonii jos si i-a tras cîteva la fund „cum nu am mai fãcut-o niciodatã pînã atunci si cum nu o s-o mai fac nici de acum încolo. A fost umilit, dar cel putin a înteles.“
Faptul este consumat.
Dar ce este mai important? Sã umilesti sau sã vindeci?
Ca întotdeauna, cel mai important este sã întelegi ce se întîmplã. Acest copil, prin gestul sãu, punea pur si simplu o întrebare mutã despre sexul femeilor. Nu i s-a rãspuns la timp. De aceea si-a continuat jocul. Cînd un copil face un gest ca acesta, înseamnã cã are nevoie de explicatii din partea unui bãrbat sau a unei femei, adicã din partea tatãlui sau a mamei. Sã i se spunã: „Ai vãzut doar cã fetitele nu au cocosel asa cum au bãietii si nu vrei sã crezi cã nici mama ta si nici celelalte femei nu au. si totusi asa este. si te întrebi: Cum poate sã-i placã tatãlui tãu o femeie care nu este la fel ca el? Dar asa sînt fãcuti oamenii.“ Dacã i s-ar fi explicat aceste lucruri, copilul nu ar fi fãcut gestul acela în public. Regret, evident, cã mama s-a simtit jignitã, rusinatã, cã si-a pierdut cumpãtul si a reactionat violent... În general, copilul este rezervat fatã de foarte multe lucruri, dar întrebãrile referitoare la sex, precum si dorinta de a sti cît mai multe despre acest lucru si le-a refulat înainte de a le întelege. Îmi pare rãu.
si mamei îi pare foarte rãu.
Dupã cum am mai spus, faptul este consumat... Trebuie sã se stie însã cã un copil care face asemenea gesturi este un copil care are nevoie de explicatii: bãietilor – mai ales cînd nu au surori – nu le vine sã-si creadã ochilor cînd observã prima datã, în special la grãdinitã, cã fetele nu au cocosel ca si ei. Sînt convinsi multã vreme cã mama lor si celelalte femei au, ca si bãrbatii, un penis. Aceastã diferentã între bãrbat si femeie trebuie sã li se explice în mod foarte clar. Gesturile lor nu sînt, deci, decît întrebãri mute.
O altã întrebare: „Este bine ca o fetitã de patru ani sã fie de fatã cînd mama ei naste?“ Cea care ne scrie este însãrcinatã si va naste în curînd.
51
Dacã nasterea are loc acasã, nu e necesar sã fie îndepãrtat copilul, dar nu e necesar sã fie de fatã. Dacã vrea sã asiste – sã asiste, dacã nu, sã nu fie obligatã. În orice caz, dacã nasterea nu are loc acasã, este mai bine ca fetita sã nu fie de fatã. Ar putea fi traumatizant pentru ea. stiu cã acum e la modã, dar eu nu cred cã este cu adevãrat educativ. E chiar foarte frustrant pentru o fetitã, care nu va putea face acest lucru decît peste foarte mult timp. Participarea unui copil mai mare la nasterea unui frate este cu sigurantã inutilã si, foarte probabil, chiar dãunãtoare; si cînd nu esti sigur de ceva, e mai bine sã te abtii.
Pe de altã parte, pentru copilul care se naste, ea este absolut inutilã. El are mai ales nevoie de prezenta tatãlui si a mamei, chiar de la nastere. Pentru multi dintre pãrinti e foarte normal sã fie împreunã pentru a-l întîmpina pe noul nãscut, simbol al dorintei si dragostei lor.

## Ce e fãcut, e bun fãcut
## (Anxietãti)

Iatã o scrisoare care reia unele din afirmatiile dumneavoastrã. O mamã ne scrie urmãtoarele: „E adevãrat ceea ce ati spus. Într-o familie primul nãscut cam trage întotdeauna ponoasele.“ Are o fetitã de trei ani si jumãtate si un bãiat de doi ani si jumãtate. Nu s-a simtit cu adevãrat mamã decît la nasterea bãiatului. Cînd s-a nãscut fetita, atît ea cît si sotul ei tocmai se desprinseserã de propriul lor mediu familial, iar copilul a fost tratat cu o oarecare detasare: „Cred cã în primii trei ani de viatã fetita a trecut printr-o multime de situatii traumatizante. Se mai poate face ceva?“ Cãci ea a auzit spunîndu-se cã la trei ani copilul este format si cã nu mai existã cale de întoarcere. Este adevãrat? si dacã este adevãrat, se mai pot drege, dupã cum ne spune, oalele sparte?
Dar nu ne spune dacã existã cu adevãrat oale sparte. Se simte vinovatã si atîta tot. Asta nu înseamnã cã fetita nu s-ar fi descurcat bine pînã acum. Nu stim nimic despre asta...
Ne spune cã au fost cîteva crize mai serioase.

Cîteva crize mai serioase?... Trebuie insistat asupra faptului cã la sase, si nu la trei ani, caracterul copilului este format si aici, într-un anumit sens, mama are dreptate. La sase ani copilul si-a format deja caracterul, în functie de experientele trãite pînã atunci. De ce? Ei bine, pentru cã, la începutul vietii el nu are încã un sistem de referinte. Dacã ar fi crescut de chinezi, ar vorbi chinezeste. Dar, în cazul nostru, copilul vorbeste frantuzeste; el nu vorbeste numai limba francezã; el „vorbeste“ si comportamentul pãrintilor sãi; a învãtat cã, pentru a fi mare, trebuie sã fie ca mama si ca tata. Caracterul fetitei despre care vorbim va fi marcat de tipul de relatii avute în aceastã perioadã, dar asta nu înseamnã deloc cã va avea o fire îngrozitoare si nevrozatã.

Ce e fãcut e bun fãcut. Dar e important ca atunci cînd fetita se va mãri si va spune într-o bunã zi: „Mamã, tu nu mã iubesti“ sã i se rãspundã: „— Ba da, te iubesc, dar sã stii cã atunci cînd te-ai nãscut habar nu aveam ce înseamnã sã fii mamã. si poate cã tu m-ai învãtat asta... Datoritã tie am stiut sã fiu mamã pentru frãtiorul tãu.“ Va conta enorm pentru aceastã fetitã sã-si audã mama mãrturisindu-si nepriceperea, s-o audã spunînd cã datoritã ei stie sã fie mamã pentru al doilea sau al treilea copil. Este important sã i se spunã copilului acest lucru, sã nu i se ascundã cã la început a fost greu si din aceastã cauzã a fost de atîtea ori nervoasã. Relatiile dintre pãrinti si copii trebuie sã fie deschise, fãrã a se încerca o „recuperare“. Dacã un copil între trei si optsprezece luni nu a fost hrãnit corespunzãtor si este rahitic, la nouã ani nu trebuie supraalimentat pentru a recupera tot ce nu a mîncat cît a fost mic. Fetita s-a format asa cum este; probabil o fire ceva mai dificilã decît a fratelui ei – dar nici asta nu e foarte sigur; poate
52
va avea de asemenea mai multe mecanisme de apãrare, nu pot sã stiu. Este adevãrat totusi cã structura personalitãtii ce se va dezvolta mai tîrziu este deja formatã înainte de trei ani... Din acest moment firea copilului trebuie înteleasã, pentru cã ea existã deja, nu-i asa! Este foarte important sã-i iubim felul de a fi. si copilul trebuie sã si-l accepte, adicã trebuie ajutat sã se înteleagã pe sine, sã se vorbeascã cu el despre ce i-ar plãcea sã facã, de pildã. Copilul însusi trebuie sã spunã ce i-ar plãcea. Dacã este bãiat, rolul tatãlui e major – sau al bunicului, al unui unchi, în orice caz al unui bãrbat. Mama nu poate rezolva totul, mai ales atunci cînd copilul are o fire cam închisã. El se va deschide în fata unui bãrbat si tocmai de aceea tatãl trebuie sã fie prezent. La trei ani, copilului îi place sã-si imite pãrintele de acelasi sex pentru a trezi interesul celuilalt. Are nevoie si de prieteni de aceeasi vîrstã cu el.

O altã mamã ne scrie un lucru amuzant: „Ascultîndu-vã, îmi dau seama cã, dacã n-am fost o mamã perfectã, cel putin voi fi o bunicã model pentru copiii copiilor mei!“ Copiii ei au acum unsprezece, doisprezece si treisprezece ani si crede cã a fãcut cîteva mici greseli de educatie, cînd acestia erau foarte mici: „Am impresia cã problemele pe care le-am avut, se datoreazã sensibilitãtii copiilor mei. La urma urmelor, cred cã un copil este mai echilibrat, mai calm cînd e mai putin sensibil.“

E adevãrat.

si atunci, în cazul copiilor sensibili, trebuie sã ne comportãm diferit, mai cu mãnusi?

Nu. Mai întîi, aceastã sensibilitate trebuie sã le fie recunoscutã. Evident, un copil mai sensibil resimte mult mai intens atît bucuriile cît si necazurile. În acele momente e bine, poate, sã-i împãrtãsim bucuriile. De fapt, copilul are nevoie sã i se vorbeascã despre sensibilitatea lui nu ca despre ceva bun sau rãu, ci ca despre o caracteristicã a sa, care-i este recunoscutã si care presupune din partea lui mai întîi acceptarea apoi dominarea ei, nicidecum regretul sau rusinea.

O altã scrisoare se referã la un copil de patru ani, foarte agitat si agresiv; prezintã, de asemenea, semne evidente de neadaptare la grãdinitã, are dificultãti, o mare agitatie verbalã si motorie precum si o lipsã de concentrare, care-l împiedicã sã participe la activitatea scolarã. Acasã e foarte agresiv, „revoltînduse în permanentã fatã de tot ce i se cere, nu are poftã de mîncare si mai face încã pipi în pat. Este un copil anxios.“

De data asta pare ceva serios. Copilul ar trebui, poate, examinat medical si pedagogic... Este vorba despre ceea ce se numeste un copil instabil, deci un copil anxios. Cît despre comportarea fatã de el în familie, mama nu trebuie sã se enerveze niciodatã cînd copilul este nervos; dimpotrivã, sã fie calmã si sã încerce sã-i dea sã bea: apã sã bea si apã sã se joace. Am mai spus-o deja. Joaca cu apa si bãile zilnice îi ajutã foarte mult pe copiii nervosi. si muzica îi calmeazã, nu muzica proastã, ci Mozart, Bach... Cred totusi cã, în cazul de fatã, este necesarã o examinare medicalã si pedagogicã a copilului.

Pe de altã parte, mama ne scrie: „copilul nu are poftã de mîncare“. Nu este adevãrat. Pentru el va

conta mult sã-l lase sã mãnînce ce vrea, fãrã sã-l batã la cap sã mãnînce. Nu e bine sã-i dea sã mãnînce cînd nu-i este foame: în aceste conditii nu mãnîncã decît angoasã, atîta tot.

## Întelegerea unei alte limbi, adoptarea unor noi pãrinti

Sã vorbim putin despre copiii adoptati si despre pãrintii adoptivi. O femeie a adoptat doi copii: unul are acum nouã ani, iar celãlalt este un micut vietnamez, sosit în Franta la sfîrsitul lunii aprilie 1975 la vîrsta de sase luni si jumãtate. si-a uimit un pic mama adoptivã cu spasmele si chiar cu sincopele pe care le fãcea, ori de cîte ori nu-i convenea ceva. Aceasta s-a petrecut între sase luni si jumãtate si nouã luni: de exemplu, dupã ce termina biberonul, copilul avea spasme violente. Puteti da o explicatie acestui fapt?

53

Da. Este vorba despre un copil traumatizat de chiar faptul care se aflã la originea adoptãrii sale. Rãzboiul l-a smuls brusc de la sînul mamei. El a trãit în mijlocul luptelor si nu a uitat nimic. Nu mã mirã deloc: un copil de sase luni este deja un sugar mare, obisnuit cu mirosul mamei, cu sunetele vocii ei, cu cuvintele vietnameze. Totul a luat sfîrsit, poate o datã cu moartea mamei, în orice caz, o datã cu plecarea lui în Franta. În ceea ce priveste corpul, si-a regãsit, în mod cert, siguranta existentialã; în schimb, dezvoltarea întregii sale persoane simbolice, construitã dupã alte repere, s-a oprit brusc. Sosind în Franta cu avionul, el a „suferit“ o rupturã, ca o a doua nastere, extrem de traumatizantã care, s-ar putea spune, i-a lãsat si un fel de amintire a unei „vieti intrauterine prelungite.“ Nu m-ar mira sã aibã si o oarecare întîrziere în dezvoltare. Asa cum se spune despre plante, el a fost rãsãdit într-un alt teren. Acum este necesar sã aibã perioade de furie, este absolut necesar. Prin aceste accese de furie, aceste spasme, el retrãieste, tocmai pentru a le sterge din memorie, acele evenimente dramatice din viata lui.

Acum are doi ani si face încã pe el. Cînd mama îl schimbã, nu vrea sã-i ia de lîngã el scutecele murdare, ca si cum si-ar da seama cã toate astea îi apartin, ca si cum n-ar vrea sã le piardã, deoarece i-ar aminti de perioada de convietuire cu pãrintii vietnamezi înainte de a fi despãrtit de ei.

Întocmai. La acest copil, corpul trebuintelor fizice pãstreazã amintirea dorintei legate de prima mamã, cea pe care a avut-o pînã la sase luni. si toate acestea în corpul lui fizic. În viata lui simbolicã însã, care se construieste în limba francezã, el nu are încã doi ani. S-ar putea spune cã nu are încã nici optsprezece luni, pentru cã a avut nevoie de timp sã înteleagã o altã limbã, sã se adapteze si sã-si adopte el însusi noii pãrinti: a avut nevoie de cel putin trei, patru sau cinci luni pentru acest lucru. Desi acest copil are doi ani, trebuie considerat cu nouã luni mai mic, dacã nu chiar cu un an. Din punct de vedere al limbii – si cînd spun limbã nu mã refer numai la „cuvinte“, ci si la modul lui de a reactiona afectiv – este mai mic cu cel putin nouã luni.

Iar acum, despre accesele de furie... Acest copilas si-a trãit primele luni de viatã în mijlocul unei drame teribile, în plin vacarm; au existat poate si zile în care nu a fost hrãnit. Rãzboiul este încã prezent în el, iar prin accesele de furie încearcã, în felul lui, sã se regãseascã pe sine, cel din perioada în care era împreunã cu mama lui adevãratã. Cum îl poate ajuta mama adoptivã? Explicîndu-i, mai ales acum, pentru cã este destul de mare pentru a întelege franceza, cã atunci cînd era mic, mama si tatãl lui adevãrati au murit sau au dispãrut în rãzboi, cã a rãmas singur si din aceastã cauzã a fost adus în Franta unde a gãsit o nouã familie. Chiar dacã nu pare a întelege toate acestea, repetîndu-i-le de mai multe ori, accesele sale de furie vor cãpãta un sens: vor fi semnul suferintei sale morale. E foarte important ca pãrintii sã nu se supere atunci cînd copilul este furios. Sã i se spunã: „Da, te înteleg. Cînd erai mic era rãzboi si rãzboiul mai este încã în tine. Trebuie sã exprimi acest lucru.“

Cînd pãrintii se supãrã pe el, cînd vor sã-i dea cîteva la fundulet, bãietelul are un comportament destul de ciudat: rîde. „Lasã impresia cã pedepsele trec pe lîngã el.“

Nu este adevãrat. Pãrintii interpreteazã acest rîs ca si cum „totul ar trece pe lîngã el.“ Nu e deloc asa. Copilul trãieste într-o puternicã tensiune nervoasã: rîsul si plînsul pot semnifica acelasi lucru. Nu sînt decît o expresie a tensiunii lui. Este sub tensiune si acesta e modul lui de a si-o exprima, probabil pentru cã este foarte mîndru. Dar mai ales, nu trebuie sã fie umilit. Cred cã, atunci cînd e furios, trebuie sã fie dus în altã camerã si sã i se vorbeascã încet, cu calm. O datã furia trecutã sã i se povesteascã ceea ce v-am spus.

Ce trebuie fãcut în asemenea cazuri? Sã li se vorbeascã copiilor? Sã li se explice de fiecare datã situatia lor anterioarã?

Da, de fiecare datã. Sã li se spunã cuvinte ca „tatã si mamã adevãrati“, o altã tarã, un alt loc, o altã

casã. Familiile care au adoptat copii de la leagãn, copii care au trãit în colectivitate si de care se ocupau cîteva persoane adulte, sînt foarte mirate cã acestia nu cautã compania adultilor; în schimb, acesti copilasi sînt foarte fericiti cînd în jurul lor sînt cinci, sase copii care nu stau locului... Ei nu simt nevoia sã fie rãsfãtati. Din cauza obisnuintei sau, mai curînd, ceea ce au trãit în primele luni de viatã s-a fixat ca engramã,
54
adicã un mod cunoscut si linistitor de a trãi, înregistrat în memorie ca pe o bandã magneticã. Aceasta se exprimã printr-un comportament agreabil sau dezagreabil, sau printr-un comportament oarecum ciudat. Cred cã acesti copii îsi pot da seama mai usor de ceea ce se întîmplã cu ei dacã pãrintii le dau explicatii prin cuvinte. Timpul rezolvã toate acestea, deoarece un copil adoptiv sfîrseste prin a-si adopta pãrintii, tot asa dupã cum pãrintii îl adoptã pe el.
Existã, de asemenea, multe cupluri mixte – vreau sã spun de nationalitãti diferite – de exemplu, nemti cãsãtoriti cu frantuzoaice, francezi însurati cu nemtoaice etc. Iatã scrisoarea unei mame, nemtoaicã, mãritatã cu un francez. Vã întreabã dacã existã vreun risc pentru echilibrul psihic al unui copil crescut într-o familie bilingvã si în ce limbã e de preferat sã i se vorbeascã, în cea maternã sau în cea paternã, avînd în vedere cã familia trãieste acum în Franta. Vã întreabã, de asemenea, dacã existã perioade distincte în dezvoltarea unui copil, în care ar fi de dorit sã se foloseascã fie limba tatãlui, fie a mamei. Din pãcate, nu ne spune ce vîrstã are copilul. Presupun cã este foarte mic.
Nu ne spune nici sexul?
Nici. Cred totusi cã este vorba de un bãiat pentru cã în scrisoare spune doar copil.
stim cã fetusul aude sunetele produse de cuvinte, vocea pãrintilor; fãrã îndoialã acesti pãrinti au vorbit si vorbesc între ei cînd frantuzeste, cînd nemteste. Ei bine, n-au decît sã continue. Ar fi de dorit, totusi, ca scoala primarã sã o facã în aceeasi limbã, pînã cînd învatã sã citeascã si sã scrie bine. În acest timp mama sau tatãl îl vor ajuta, în functie de scoala pe care o va urma: în limba francezã sau germanã. Dar, avînd în vedere cã mama este nemtoaicã, îi va fi imposibil sã fie cu adevãrat maternã vorbindu-i în altã limbã; dacã, dimpotrivã, îi va vorbi în altã limbã decît a ei, nu-si va mai putea exprima acele sentimente directe, intuitive pe care o mamã le are în mod natural pentru copilul ei.
Nu existã, deci, nici un risc de traumatism pentru copil? Ascultîndu-vã, mã gîndeam la un cuplu de nationalitãti diferite. Fetita lor se exprimã perfect în cele douã limbi. La început vorbea un fel de pãsãreascã destul de ciudatã pentru ca, putin mai tîrziu, sã-si construiascã douã lumi distincte. Pentru ea, erau oameni care fãceau parte din lumea germanã, iar altii din lumea francezã; nu rãspundea niciodatã unuia în limba celuilalt.
si de ce nu? E foarte normal. Fetita era foarte isteatã. Ar mai fi ceva de spus: dacã un copil, în jur de doi ani – vîrstã la care este pe cale sã învete bine o limbã – este dus într-o altã tarã, trebuie ajutat; trebuie sã i se vorbeascã în prima limbã, sã i se cînte cîntecele pe care le auzea cînd era foarte mic, introducîndu-l în acelasi timp, prin mijloace foarte simple (denumirea unor obiecte...), în noua limbã: „Aici, la asta se spune asa.“ Cu pãrintii sã vorbeascã în limba în care a vorbit si pînã atunci. Cealaltã limbã o va învãta cu copiii, cu noii lui prieteni.

## Copiii au nevoie de viatã în jurul lor
## (Jocurile)

Sã vorbim acum despre joaca cu copilul. O scrisoare ridicã aceastã problemã referitoare la un copil foarte mic. Iatã ce ne scrie mama: „Am un bãietel de cincisprezece luni. Stau acasã, dar îmi este cam greu sã mã ocup de el pentru cã, pe lîngã menaj, am si preocupãri stiintifice.“ De cîteva sãptãmîni are impresia cã bãietelul se plictiseste: „Se plimbã de colo-colo sugîndu-si degetul. Mã roagã mereu sã-l iau în brate.“ Vã întreabã dacã se pot imagina jocuri pentru copiii de aceastã vîrstã sau ce cãrti pentru copii i-ati putea recomanda?
55
Nu, la cincisprezece luni copilul este prea mic pentru cãrti sau alte lucruri de genul acesta. La aceastã vîrstã copilul îsi petrece întotdeauna timpul în compania altei persoane. Cred cã, dacã mama este foarte ocupatã, ar trebui sã caute pe cineva care sã-l ia de douã ori pe sãptãmînã împreunã cu alti copii. si, oricum, ea ar putea sã se joace cu el de douã ori pe zi, timp de o jumãtate de orã. Sã se joace cu cuburi, de-a prinselea, sã-l învete sã se urce pe o scarã sau jocurile cu apa despre care am mai vorbit. Sã-i arate cum

se poate juca cu apa la chiuvetã, cu bãrcute, cu un burete de baie, cu jucãrii... Are dreptate: copilul sãu se plictiseste. Mama trebuie sã-i vorbeascã din cînd în cînd. Altfel copilul se poate închide în sine. Cred cã are dreptate sã fie îngrijoratã si sã încerce sã gãseascã o solutie.

O altã mamã – care are cinci fete si un bãiat – a avut ultimul copil la patruzeci si unu de ani: o fetitã care, acum, are patru ani. Merge la grãdinitã ca toti copiii, desi, la început, n-a fãcut-o cu prea mare plãcere, avînd o reactie de respingere; se pare cã acum s-a acomodat destul de bine. Totusi, o datã cu mersul la grãdinitã, mama a observat cã fetita refuzã sã mai deseneze, desi înainte îi plãcea. Ce atitudine trebuie sã adopte mama: sã astepte ca dorinta de a desena sã-i reaparã de la sine, asa dupã cum a sfãtuit-o educatoarea?

Nu vãd în asta un motiv de îngrijorare. Fetita este cea mai micã dintre cei cinci copii?

Da, ceilalti sînt mari: douãzeci si cinci, douãzeci si trei, saptesprezece, cincisprezece si paisprezece ani.

Deci este ca si cum ar fi singurã la pãrinti, avînd în vedere cã între ea si penultimul copil este o diferentã de zece ani. Cred cã din aceastã cauzã se comportã asa: a avut un statut deosebit, fiind înconjuratã numai de adulti. Trebuie sã i se explice cã îi este greu sã meargã la grãdinitã pentru cã înainte era numai în compania oamenilor mari; dar va vedea în curînd cã se va distra mult mai bine cu copiii decît cu adultii.

Fetita nu acceptã sã deseneze decît pentru o verisoarã, de aceeasi vîrstã care îi este si prietenã.

Fãcînd acest lucru, ea se identificã cu adultii care s-au ocupat de ea. Cred cã tatãl ar trebui sã se ocupe mai mult de aceastã fetitã; el detine cheia care sã-i usureze trecerea de la stadiul de copil mic la cel de fetitã mai mare... Am impresia cã, în aceastã familie, toatã lumea are statut de pãrinti, toatã lumea este tatã sau mamã.

În privinta desenului, mama pare mai curînd cea frustratã. Fetita nu mai deseneazã cum desena înainte.

Ei bine, înseamnã cã are altceva de fãcut, care o solicitã. Unui copil care nu a fost obisnuit sã fie în compania altor copii de vîrsta lui, îi trebuie cam trei luni de acomodare ca sã se simtã bine la grãdinitã. Mama sã nu fie îngrijoratã, pentru cã pînã la urmã totul se va aranja.

O scrisoare destul de veselã, din partea unei mame cu douã fete de unsprezece si sapte ani pune problema cumpãrãrii unui cîine. De cinci ani si jumãtate fetitele, care nu au probleme deosebite, sînt lãsate ziua în grija unei doamne. De mai multe luni, cea mare cere cu insistentã sã i se cumpere un cãtelus. Iatã care este problema: „Locuim într-un apartament cu trei camere, ceea ce ridicã destule probleme. Ca sã fiu sincerã, ne-am gîndit si la toate obligatiile presupuse de un asemenea fapt, dar fetita devine stãruitoare. Ce pãrere aveti? Sã facem un efort si sã-i cumpãrãm de Crãciun un cãtelus, desi nu sîntem prea încîntati, sau credeti cã e vorba doar de o dorintã trecãtoare?“

E destul de greu, pentru cã, dupã spusele mamei, apartamentul e mic. Cîinele ar fi nefericit. Pe drept cuvînt, copiii au nevoie de multã viatã în jurul lor, iar atunci cînd stau la bloc nu prea au asa ceva. S-ar putea gãsi, probabil, un animal mai usor de îngrijit pe care sã nu fie nevoie sã-l scoti la plimbare, sã cobori sã facã pipi etc., un hamster, de exemplu.

În mod intentionat nu v-am citit post-scriptumul scrisorii. Iatã-l: „Acum, avem în bucãtãrie un puisor de gãinã de patru sãptãmîni pe care l-am cîstigat la o tombolã. Este al celei mici care nu se ocupã mai deloc de el. Cea mare însã – cea care-si doreste un cîine – îl îngrijeste si se joacã mult cu el; desi îl iubeste foarte mult, a trebuit sã-i explicãm cã peste douã luni vom fi obligati sã ducem puisorul la tarã.“ De acord! Dar mi se pare cã în acest caz se pune problema urmãtoare: poti sã-i refuzi mereu unui copil un lucru pe care si-l doreste atît de mult?

56

Bineînteles, atunci cînd refuzul este motivat; în cazul de fatã este motivat de locul în care îi merge cel mai bine unui puisor care va deveni gãinã sau cocos sau unui cãtelus: un animal trebuie sã fie tot atît de fericit ca si stãpînul lui. Dacã pãrintii vor explica copiilor motivul refuzului, acestia nu vor accepta ca stãpînul sã fie fericit cã are un cîine în timp ce cîinele este nefericit.

Dar alte refuzuri? De exemplu: o plimbare, cumpãrarea unei cãrti, mersul la cinematograf...

Dorintele sînt mai întîi imaginare, fiind limitate de posibil, de „realitate“.

Nu vãd de ce i s-ar refuza unui copil ceva care nu este dãunãtor nici pentru el, nici pentru obiectul cumpãrat, ceva care sã nu-i incomodeze pe pãrinti. Acum, referitor la aceastã fetitã... poate cã s-ar multumi cu un hamster. Un hamster e oricum un animal drãgut, nu miroase asa urît, e nostim si trebuie îngrijit.

Asta este important: copilul sã aibã grija lui; cea mare poate sã aibã grijã de puisor, cea micã nu încã.
De ce sã nu se încerce cu pestisori, cu o broascã testoasã sau mai stiu eu cu ce?... În orice caz, trebuie reflectat îndelung înainte de a hotãrî cumpãrarea unui animal fatã de care copilul va trebui sã fie responsabil.
E nevoie mai ales de imaginatie...
Exact. Copiilor le place de asemenea sã aibã grijã de plante. De fapt, ei au nevoie de viatã în jurul lor.
Cred cã fetita despre care vorbim va întelege cã nu poate avea un cîine. Probabil cã ideea asta i-a venit de la o prietenã care are curte. Sã i se dea exemplul unui cîine nefericit dintr-o familie pe care o cunoaste; trebuie discutat cu ea. Sã nu creadã cã pãrintii îi refuzã acest lucru numai pentru a o necãji.
O altã mamã ne scrie: „Cînd ai o fetitã, rolul ei trebuie sã se limiteze numai la acela de fetitã, adicã trebuie sã i se ofere numai lucruri feminine?“
De la începutul discutiilor noastre, am insistat întotdeauna pe respectarea dorintei copiilor. Singur la pãrinti, copilul se identificã în general cu copiii pe care-i cunoaste, fie bãieti, fie fete: de exemplu, dacã un bãiat are ca vecinã o fetitã, cu care se joacã, el se va identifica cu ea, dupã cum fetita se va identifica cu el. Sînt jocuri cu „pãpusi“ pentru bãieti si cu „masini“ pentru fetite. Dar cînd copilul este crescut singur, el îsi va imita tatãl, dacã este bãiat, sau mama, dacã este fatã... E sigur, totusi, cã si bãietii au nevoie sã se joace cu pãpusile.
Vreti sã spuneti fetitele...?
Nu, bãietii! Bãietii în aceeasi mãsurã ca si fetele. Dar se întîmplã ca, atunci cînd bãietii si fetele sînt împreunã, sã doreascã ei însisi sã se distingã unii de altii, sã se diferentieze mai ales cînd sînt mici. Asta este. Le place atît de mult sã se deosebeascã unii de altii încît, în general, bãietii sînt nebuni dupã jocuri cu un grad înalt de mobilitate, în timp ce fetele preferã jocurile mai statice. Aceasta face parte din zestrea geneticã a fiecãrui sex. De la trei, patru ani copiilor le place sã se joace cu si cum vor cei pe care-i iubesc: dacã un copil, cu o personalitate puternicã, fie bãiat, fie fatã, alege un joc, celãlalt va accepta pentru cãi place sã se afle în compania lui. Oricum, cînd bãietii se joacã cu pãpusile, o fac în alt mod decît fetele, iar fetele se joacã altfel cu masinutele decît bãietii.

## Cînd corpul copilului este atins
## (Operatii chirurgicale)

Am aici niste scrisori care vorbesc despre copii ce vor fi spitalizati fie pentru mici interventii chirurgicale, fie pentru lucruri mult mai serioase. O fetitã de doi ani si jumãtate, singurã la pãrinti, va fi internatã curînd în vederea unei operatii pe cord deschis. Aceasta va necesita o spitalizare de douã luni,
57
un anumit numãr de zile de reanimare, deci vizite foarte rare. Pãrintii mai spun cã fetita este îngrijitã de altcineva o jumãtate de zi, cã se simte foarte bine, cã-i place mult sã se joace cu alti copii, cã s-a obisnuit deja cu atmosfera de spital unde a fost de mai multe ori pentru a fi examinatã. Vã întreabã cum poate fi pregãtit un copil atît de mic pentru un asemenea eveniment.
Lucrul cel mai important este ca pãrintii sã nu fie nelinistiti. Acest gen de operatii se practicã în mod curent si nu sînt periculoase. Deci, nu conteazã decît latura „psihologicã“. Dacã operatia este obligatorie, înseamnã cã dupã efectuarea ei copilul se va simti mult mai bine. La acest lucru trebuie sã se gîndeascã mai întîi pãrintii. O operatie e întotdeauna un lucru neplãcut, dar scopul ei este sã vindece tulburãrile pe care le are copilul acum si care s-ar agrava dacã operatia nu s-ar face imediat.
Cum poate fi fetita ajutatã? Mai întîi, nu este chiar atît de sigur cã mama nu va putea merge mai des la spital sã stea mai mult cu copilul; sã-i cearã permisiunea doctorului pentru a-si însoti copilul. Asa ar fi cel mai bine. În cazul în care nu obtine aceastã „favoare“, ea poate pregãti dinainte niste pãpusi pentru fetitã: sã cumpere patru, sã îmbrace douã dintre ele, una în asistentã medicalã iar pe cealaltã în doctor si sã i le dea la spital. Jucãriile pe care le-a avut la spital nu pot fi aduse acasã; de aceea, mama va trebui sã pregãteascã aceleasi costume pentru celelalte douã pãpusi, pe care fetita le va gãsi la întoarcerea acasã. Va înlesni astfel legãtura dintre spital si casã pentru cã, în ciuda convingerii mamei, acesta este momentul cel mai dificil: întoarcerea acasã. La spital, copilul va trãi timp de douã luni. La aceastã vîrstã douã luni înseamnã enorm, cît opt luni sau un an pentru un adult. La întoarcerea acasã, copilul are nevoie sã regãseascã aceleasi obiecte care i-au tinut companie în spital.

Cred cã teama pãrintilor vine si din altã parte, de la anumite cuvinte, de exemplu: operatie „pe cord deschis“. Acest „cord deschis“ este o expresie care-i înspãimîntã pe oameni; în realitate însã, nu este vorba despre o operatie periculoasã. Inima este un cuvînt care denumeste simbolic dragostea, iar mama trebuie sã stie cã „inima“ copilului ei nu se va schimba. Sã-i explice fetitei: „Inima pe care o va opera doctorul apartine corpului tãu, dar nimeni nu se poate atinge de inima ta care iubeste si nimeni n-o poate deschide.“

O întrebare, care revine deseori, se referã la bãietii de doi, trei, patru ani sau doar de cîteva luni si care au fimozã sau hipospadias, niste termeni putin cam savanti. Ar fi bine sã-i explicãm pe scurt.

Este vorba despre mici anomalii ale penisului bãietilor; în fimozã, preputul este prea strîmt si poate jena copilul la urinat si de fiecare datã cînd are erectii. Acestea devin dureroase iar iarna pot sã se fisureze. Multi bãieti au fimozã si nu existã nici un motiv pentru a nu fi operatã. În aceastã situatie, pediatrul este cel care trebuie sã se pronunte. Evident, copiilor le este fricã de operatia de fimozã. Trebuie sã li se explice cã ea este necesarã, dacã vor sã aibã si ei un penis frumos ca al tatãlui lor si dacã nu vor sã mai sufere cînd au erectii. E bine sã se stie cã aceastã operatie nu este foarte dureroasã.

Iatã scrisoarea unei mame a cãrui bãiat are o fimozã operabilã peste un an, un an si jumãtate: „Vã dati seama ce înseamnã asta? Presupun cã stiti cã operatia nu e deloc usoarã, ba chiar poate fi foarte traumatizantã pentru un bãietel de patru ani. Mãrturisesc cã perspectiva ei mã îngrozeste. Nu îndrãznesc sã-i vorbesc copilului despre asta, pentru cã mi-e teamã sã nu-i transmit propriile mele spaime. Nu vorbesc niciodatã despre acest subiect nici cu sotul meu ca si cum am vrea, prin tãcere, sã exorcizãm aceastã teamã.“ Cîteodatã ne cam pierdem cu firea!

Dar, într-adevãr, este vorba de fimozã?

Scuzati-mã... de un hipospadias destul de pronuntat, spunea ea.

Asta este cu totul altceva. În hipospadias, orificiul penisului în loc sã fie în centrul glandului este dedesubt, uneori lîngã gland, alteori lîngã rãdãcina penisului. De aceastã boalã suferea Ludovic al XVIlea, care a fost operat adult, pentru cã fãrã aceastã operatie nu ar fi putut sã fie tatã. Un bãiat care are hipospadias se udã cînd face pipi, nu poate altfel. Este foarte neplãcut. Asa stînd lucrurile, nu înteleg de ce pãrintii sînt atît de speriati, deoarece dupã operatie copilul va fi mult mai fericit. Este o operatie neplãcutã, într-adevãr, dar aceste neplãceri nu înseamnã nimic în comparatie cu satisfactia de a avea un penis normal, ca toti ceilalti bãieti. Iatã ce ar trebui sã i se spunã. Pãrintilor le este întotdeauna teamã cînd este atins

58

corpul copilului lor. În acest caz însã nu au dreptate, cãci copilul – si asta trebuie sã i se explice – va fi mult mai fericit dupã aceea.

Toate acestea se referã, în mare, la problema spitalizãrii copiilor. În concluzie, acest eveniment nu trebuie dramatizat, nu-i asa?

Nu, cu atît mai mult cu cît copiii sînt în general fericiti la spital; îndatã ce se simt mai bine, îsi gãsesc tovarãsi de joacã. Cînd copilul este la spital, e foarte important sã fie vizitat în ziua promisã. Mama sã nu-i promitã cã va veni sã-l vadã într-o anumitã zi, dacã stie cã nu va putea s-o facã. Deseori, la spital, copilul nu-si poate vedea pãrintii decît printr-un geam. Iar acestia încep sã plîngã, pentru cã-si vãd copilul plîngînd; le e teamã. Plînsul copilului este normal, iar în acel moment pãrintii trebuie sã aibã curajul sãl suporte. Sã nu plece spunînd: „Din moment ce plînge cînd mã vede, este mai bine sã nu mai vin la el.“ E mai bine sã plîngã, sã tipe, sã sufere cã si-a vãzut mama fãrã ca aceasta sã-l poatã strînge în brate, decît sã fie „scutit“ de aceastã suferintã, pretextînd cã atît mama cît si copilul ar fi prea tulburati. Cu atît mai rãu! Mama trebuie sã aibã curajul sã suporte aceastã durere, fãrã sã o arate prea mult. Iar pentru copil e mai bine sã-si vadã mama, chiar dacã plîng amîndoi. Ar fi mult mai rãu sã n-o vadã si sã creadã cã ea la uitat.

## Copilul mic trebuie luat în brate
## (Linistirea copilului)

Iatã scrisoarea unei mame al cãrei bãiat de optsprezece luni a avut, chiar de la nastere, vãrsãturi repetate combinate cu simptomele nervoase „obisnuite“ ale noului nãscut. În jurul vîrstei de unsprezece luni a fost lãsat în grija bunicilor vreo zece zile; de atunci a început sã se dea cu capul de tãblia patului. Faptul a luat proportii avînd în vedere cã acest gest a devenit acum, pentru copil, un mijloc de presiune: stie cã atunci cînd se loveste cu capul de pat, pãrintii vin imediat la el. Mama mai precizeazã cã, la nouã luni,

copilul a fost circumcis (din cauza unei fimoze) si cã este sigurã cã nu a uitat aceastã operatie destul de dureroasã. „As vrea sã înteleg semnificatia acestui gest. Copilul cautã oare un rãspuns la vreo întrebare? Cum pot fi explicate aceste tulburãri?“ Pe de altã parte, este un copil fericit, un copil care se joacã mult... Deci, aceste dificultãti au apãrut dupã perioada de timp petrecutã la bunici, curînd dupã operatia de fimozã... Cred cã este vorba despre un bãietel care n-a fost pregãtit, pe întelesul lui, pentru operatie. Am spus-o deseori, nu e niciodatã prea devreme sã i se spunã unui copil adevãrul.

Nu a fost pregãtit pentru operatie, tot asa dupã cum nu a fost pregãtit pentru a sta la bunici. Acum, cînd se loveste cu capul de pat (cînd este pe adormite sau chiar în somn) ar trebui ca tatãl, mai des decît mama, sã-l mîngîie pe cap, dinspre crestet spre frunte si sã-i spunã: „stii, cînd erai mic, te-am lãsat la bunici fãrã sã-ti spunem cã vom veni sã te luãm înapoi. Nu ti-am explicat acest lucru si tu ai crezut cã esti la închisoare. Te-ai simtit prizonier. si acum, faci ca un prizonier care se dã cu capul de gratii. Dar tu nu esti prizonier. Noi te iubim. si apoi, mama si tata sînt aici în camerã. Iar eu sînt chiar lîngã tine.“

Este vorba despre un copil precoce; vãrsãturile din perioada în care era sugar sînt un semn cã avea nevoie de prezenta cuiva, nu de a oricui, ci de a cuiva anume.

Profit de ocazie pentru a spune cã acei copii care au vãrsãturi au nevoie sã fie luati mult mai mult în brate. Existã o metodã în ceea ce priveste educatia copiilor, la care aderã si unii pediatri, dupã care copiii nu trebuie „obisnuiti prost“; adicã nu trebuie legãnati, luati în brate. Ba da, trebuie. Evident, nu pînã la douãzeci si cinci de ani. Aceastã apropiere fatã de copil se va schimba în functie de vîrstã. Dar

59

este obligatoriu ca cel mic sã simtã cã este în sigurantã. Or, aceastã sigurantã nu o are decît dacã se loveste, dacã se poate spune asa, de corpul mamei. În schimb, în pãtut, cãutîndu-si astfel mama, va întîlni doar lemnul tare. Deci, primul lucru ce trebuie fãcut, este sã se punã multe perne în jurul pãtutului.

Asta au si fãcut, iar de atunci lucrurile nu mai sînt atît de grave.

Bineînteles! Poate cã ar fi bine sã scoatã si gratiile de la pat... Bãietelului trebuie sã i se vorbeascã si despre operatia de fimozã si de ce a fost ea necesarã. Tatãl trebuie sã-i explice toate aceste lucruri, legate de virilitatea lui viitoare si din cauza cãreia a suferit la început. Nu trebuie uitat cã, luni întregi, micutul a suferit la fiecare urinat si ori de cîte ori avea o erectie, deci în total cam de sase, sapte ori pe zi. De aceea nu se simtea în largul lui, iar operatia a fost necesarã. Trebuie sã i se vorbeascã despre toate acestea chiar la optsprezece luni. Chiar si la douã luni sau la sase zile nu e prea devreme sã i se vorbeascã unui copil despre punctele sensibile, despre încercãrile prin care trece: sã i se spunã cã pãrintii fac tot ce pot pentru a-l ajuta, dar cã anumite suferinte nu pot fi evitate.

Acum cîteva momente vorbeati despre pediatri. Imaginati-vã, avem o scrisoare chiar de la o pediatrã. Ar vrea sã vorbiti despre asa numitele „colici ale sugarului“; copiii care suferã de colici, sãnãtosi în rest, plîng cîteodatã sase, sapte ore pe zi.

Cred cã un sugar care plînge atît de mult a avut o nastere traumatizantã sau a fost mai sensibil la separarea de corpul mamei sau, atunci cînd era in utero, mama lui era nervoasã. Mamele trebuie sã fie încurajate sã-si tinã cît mai mult copilul lipit de corpul lor. Cînd nu pot s-o facã, ele trebuie sã-i vorbeascã, sã-l tinã mereu în preajma lor, sã-l legene cînd plînge. Nu are nici un rost sã lasi un copil sã plîngã pe motiv cã aceste colici vor dispãrea de la sine. Copilul simte lumea, iar lumea lui e mama, nu-i asa? E mai bine, desigur, sã plîngã decît sã tacã si sã sufere. Totusi, nu trebuie lãsat sã plîngã singur. Trebuie sã audã o voce cunoscutã care sã-l facã sã se simtã apãrat. Un copil mic trebuie luat în brate, cu atît mai mult cu cît în zilele noastre el nu mai este înconjurat de bunici sau de o familie numeroasã. Cînd nu doarme, ar trebui tinut în brate. Multi copii care plîng se linistesc imediat ce sînt luati în brate sau sînt legãnati; e bine sã li se vorbeascã, iar mama sã nu fie nervoasã. Mai sînt si copii care trebuie ajutati pentru cã au dificultãti în digerarea laptelui. Înainte erau multe leacuri bãbesti, foarte simple; le-am folosit si eu la unul dintre copiii mei care plîngea, era un produs care favoriza coagularea laptelui de vacã tot asa cum se coaguleazã laptele de mamã. Era în timpul rãzboiului, nu exista lapte praf pentru sugari, iar eu nu aveam suficient: siropul de papainã i-a fãcut bine. Acum existã lapte praf foarte bine adaptat pentru sugari.

Se mai poate face încã ceva, un lucru la care mamele se gîndesc mai rar: sã maseze usor, pe deasupra scutecelor, burtica copilului; asta îl ajutã sã nu-i fie frig la burticã, dar dacã e ud, sã fie schimbat si sã i se punã ceva cald. Toate aceste nimicuri sînt foarte importante.

Sã nu se uite cã, la unii sugari, aceste dureri de burtã pot fi semnul unor boli mai grave.

si apoi – repet, copilului sã i se vorbeascã cu blîndete, cu calm, sã nu i se spunã niciodatã: „Taci!“ pe un ton ridicat. Copilul va tãcea, dar va fi cu atît mai angoasat cu cît, supunîndu-se dorintei mamei, nu-si va mai putea exprima angoasa.
Desi se va simti terorizat, nu va mai exterioriza nimic.
Întocmai, si aceasta este cel mai rãu lucru. E mai bine sã i se spunã: „Te doare burtica, dragul mamei.“ Cuvinte simple, în timp ce mama e la bucãtãrie sau are treabã în casã... Apoi, îndatã ce e liberã, sã-l legene putin, sã-i maseze burtica, sã-i vorbeascã. Asta se poate face, dar nu e întotdeauna usor. În aceeasi ordine de idei m-a interesat mult o scrisoare: cea a unei mame de gemeni... dacã ati putea s-o gãsiti.
O am aici. Cathy si David sînt gemeni nãscuti prematur – la sapte luni si jumãtate – si din aceastã cauzã, povesteste mama, au rãmas o lunã si jumãtate la maternitate. „Pe la cinci luni am fost nevoitã sãmi duc copiii, în mai multe rînduri, la cresã...“
Ea spune chiar cresã cu „orar redus“. E foarte bine cã existã locuri ca acestea, unde copiii mici nu trebuie sã rãmînã toatã ziua.
60
„... unde stãteau trei, patru ore pe zi. Conditiile erau excelente. Totusi, iatã ce se întîmpla la ora meselor sau cînd erau schimbati: asistentele medicale îsi puneau un halat alb si luau copiii în brate; ai mei începeau imediat sã urle; urletele începeau de îndatã ce halatele albe se apropiau si nu încetau decît cînd se îndepãrtau. Atunci m-am gîndit cã gemenii mei identificau asistentele de la cresã, îmbrãcate în halate albe, cu asistentele pe care le cunoscuserã la maternitate. Pentru a le da încredere, pentru a le arãta cã halatele albe nu semnificã despãrtirea de mine, de fiecare datã cînd le dãdeam sã mãnînce sau le fãceam baie acasã îmi puneam si eu un halat alb. Din acel moment, acasã, nu au mai avut nici o reactie de spaimã.“ Dupã cîteva zile, cînd si-a dus din nou copiii la cresã, acestia nu s-au mai speriat deloc de halatele albe ale asistentelor.
Aceasta demonstreazã cît de necesarã este pentru copii medierea maternã, atunci cînd intervine ceva nou. Aici nu e vorba despre ceva nou, ci despre un trecut angoasant pentru copii si la care acestia nu voiau sã se întoarcã; aceastã mamã a dat cu adevãrat dovadã de o intuitie si de o inteligentã maternã deosebitã, pentru care o felicit.

## Copii inseparabili, gemeni gelosi

Sã revenim la aceeasi scrisoare, pentru a rãspunde la întrebarea pusã de mamã. Bãietelul si fetita, care au acum cinci ani si jumãtate, au fãcut aceleasi progrese, fãrã a se putea spune cã unul îl domina pe celãlalt. Erau foarte diferiti unul de altul, îi interesau lucruri complet diferite; între ei a fost întotdeauna o întrecere si o rivalitate, pînã la vîrsta de cinci ani, cînd au mers la grãdinitã. În acea perioadã fetita dãdea impresia cã este mai mare decît fratele ei: „Era vizibil cã-si domina fratele, mai ales pentru cã era mai descurcãreatã.“ Pe la cinci ani, bãiatul a fãcut un salt înainte, foarte spectaculos, mai ales la grãdinitã. Erau în aceeasi grupã si se pare cã educatoarea l-a lãudat foarte mult pe bãiat pentru progresele fãcute. Mama precizeazã cã, în familie, nici ea si nici sotul ei n-au fãcut nici un fel de comparatie sau comentarii referitoare la cei doi copii: „Din acel moment am avut impresia cã fetita se lãsa coplesitã de fratele ei. Avea chiar o tendintã de regresie: vorbea mai prost, avea tulburãri de memorie etc.“ Aceastã situatie dureazã de mai bine de sase luni. Mama a cerut ca gemenii sã fie mutati în douã grupe diferite, ceea ce copiii au acceptat cu multã plãcere. Întrebarea este: „Cum poate fi ajutatã fetita sã iasã din acest impas, cum ar putea sã-si recapete încrederea în sine?“
Am impresia cã aceastã fetitã si-a descoperit de curînd feminitatea, adicã ceea ce o face sã fie diferitã de fratele ei. Pentru cã sînt gemeni, aceastã problemã nici nu se punea pînã acum. Este posibil ca pãrintii sã nu le fi vorbit suficient despre diferenta dintre ei, sã nu le fi spus niciodatã chiar lucruri foarte simple, ca de exemplu: „Tu vei fi bãrbat; iar tu vei fi femeie.“ Cred, de asemenea, cã a avut ghinionul sã aibã o educatoare. Dacã ar fi fost bãrbat, vorbãreatã cum e – cum sînt mai toate fetitele, de altfel – n-ar fi precupetit nimic ca sã-l cucereascã. Bãiatul si-ar fi spus atunci: „Bine, si aici tot ea e mai desteaptã!“ Dar, la grãdinitã, bãiatul a întîlnit alti bãieti. Atunci si-a spus: „Ia te uitã! ei sînt ca mine, iar ea e altfel.“ Poate cã pãrintii nu le-au vorbit destul de clar despre diferenta dintre sexe. Din aceastã cauzã copiilor nu le pare rãu cã au fost mutati în grupe diferite. Pentru cã gemenii de sex diferit, ca acestia, nu pot fi îndrãgostiti unul de celãlalt, asa cum se întîmplã în mod normal între bãieti si fetite de la vîrsta de trei ani; fie cã o spun sau nu, toti copiii care merg la grãdinitã au la aceastã vîrstã un „iubit“ sau o „iubitã“ printre colegi. Iar o fetitã este cu ochii pe fratele ei deoarece, pînã în acel moment, ea era preferata lui. si iatã cã acum si-a

fãcut prieteni printre bãieti si poate cã îi place si vreo altã fetitã. Iar ea a simtit cã si-a pierdut locul pe care-l avea de unic tovarãs de joacã si în acelasi timp de singurã fetitã care conta pentru el, si e normal. Este necesar ca pãrintii sã-i explice acest lucru. Acestor copii trebuie sã li se spunã chiar de acum cã vor
61
fi prieteni toatã viata, dar, ca frate si sorã, vor trebui sã se despartã într-o bunã zi deoarece, fiecare dintre ei vor avea, mai tîrziu, un alt tovarãs; ea un bãiat care va fi logodnicul, apoi sotul ei, iar el o altã fatã, care va deveni sotia lui.
Dar atunci cînd este vorba despre gemeni „univitelini“, douã fete sau doi bãieti?...
În acest caz, situatia e cu totul alta, deoarece rivalitatea este mare între doi gemeni. În general, ea este camuflatã pînã la pubertate: pînã atunci sînt ca un binom, nu pot fi separati. si e pãcat. Pãrintii care observã acest lucru ar face bine dacã i-ar îmbrãca diferit încã de cînd sînt foarte mici, dacã le-ar da jucãrii diferite, chiar dacã le vor schimba între ei... atunci cînd este posibil, sã-i trimitã în vizitã la prieteni diferiti, sã aibã grijã sã fie în clase diferite. Dar este foarte adevãrat cã sînt si gemeni nedespãrtiti. Dacã se dezvoltã bine si dacã nu sînt prea dependenti unul de celãlalt, ceea ce i-ar stînjeni în clasã, si mai ales dacã doresc amîndoi, pot fi lãsati împreunã.
Nu este niciodatã bine ca doi copii de vîrste apropiate sau doi gemeni sã fie crescuti la fel.
Acest lucru trebuie subliniat, pentru cã nu este suficient de cunoscut; atîtia frati si surori sînt îmbrãcati la fel...
Întocmai. Gemenii ar trebui sã fie foarte individualizati de cînd sînt mici de tot, pentru cã altfel vor deveni inseparabili: unul va domina iar celãlalt se va lãsa dominat, ceea ce este rãu pentru amîndoi. Este poate mai rãu pentru cel dominat decît pentru celãlalt. Cel mai bine ar fi ca, îndatã ce este posibil, sã fie despãrtiti si, dacã se poate, sã meargã chiar la douã grãdinite diferite. Trebuie actionat în acest sens cît mai devreme cu putintã deoarece, în momentul în care s-au obisnuit sã fie nedespãrtiti, nu mai pot fi separati, iar la pubertate acest lucru se transformã într-un adevãrat rãzboi: nici unul dintre ei nu va admite aparitia unui al treilea, ca ales al celuilalt. Dacã unul va acorda o mai mare atentie unui prieten, celãlalt va deveni rivalul lui. E mai bine deci sã nu fie tot timpul împreunã. Gemeni sau nu, copiii trebuie vãzuti de pãrinti ca persoane complet diferite. Este foarte important chiar si atunci cînd copiii seamãnã mult între ei.
Am auzit de multe ori spunîndu-se: „Gemenii nu trebuie sã fie despãrtiti.“ Dacã înainte de nastere au fost împreunã, asta nu înseamnã cã si dupã aceea unul trebuie considerat oglinda celuilalt. Este ca si cum i-am „transforma în lucruri“: printr-o raportare continuã la trecutul lor... Ei trebuie vãzuti astãzi asa cum sînt, iar astãzi sînt diferiti. De obicei, copiii au nasi diferiti si e bine ca fiecare sã meargã în vizitã la nasul sãu. Vedeti, ei trebuie tot timpul deosebiti unul de celãlalt pentru ca personalitatea lor sã se poatã, pe cît posibil, dezvolta cît mai diferit.
si de data aceasta, important este sã li se vorbeascã, sã li se explice...
Bineînteles.

## Sã spui „NU“ pentru a face „DA“
## (Copiii ascultãtori)

Aceastã scrisoare pune problema autoritãtii în familie: „As vrea sã stiu de la ce vîrstã poti cere unui copil sã te asculte: sã-si strîngã jucãriile, sã mãnînce la masã, sã meargã la culcare, sã înceteze sã se joace, sã închidã o usã.“ Aceastã femeie are un copil de doi ani. În continuare adaugã: „Folosesc toate siretlicurile posibile ca sã mã fac ascultatã cãci, de cîteva luni, a intrat într-o perioadã de «nu» sistematic, care se accentueazã pe zi ce trece.“
62
Acest copil este pe cale sã-si schimb psihologia de sugar, care pînã acum nu putea sã nu facã ceea ce îi cerea mama; înainte, era asa cum si-l dorea ea pentru cã el si mama sa formau un tot. Acum, începe sã facã deosebirea între „eul-eu“ si „eul-tu“: el are acum un „eu“ ca si mama lui. Aceasta este perioada lui „nu“, perioadã foarte pozitivã dacã mama reuseste s-o înteleagã. Copilul spune „nu“ pentru a face „da“. Ceea ce ar însemna: „«Nu», pentru cã tu îmi spui sã fac asa“ si, imediat dupã aceea, „dar de fapt eu vreau sã fac asa.“
Mama si-ar putea ajuta mult copilul, spunîndu-i: „stii, dacã tatãl tãu ar fi aici, ti-ar spune si el sã

faci acelasi lucru.“ Nu trebuie sã insiste prea mult. Dupã cîteva minute, copilul va face singur ce i se cere. O va face pentru a deveni „bãrbat“, pentru a nu rãmîne un „bebelus“, cãruia i se ordonã ce sã facã asa cum i se ordonã unui cîine care are nevoie de stãpîn. Copilul e pe cale sã spunã: „Eu însumi ... eu...“ Mamei nu îi este prea usor, dar este un moment foarte important în dezvoltarea copilului.
Mama vorbeste, de asemenea, despre „ordine“. Ei bine, un copil nu poate face ordine fãrã un oarecare risc, înainte de trei ani si jumãtate – patru ani. Un copil care face ordine mai devreme poate deveni maniac.
Adicã?
Cineva care, mai tîrziu, va face lucrurile numai ca sã fie fãcute si nu pentru cã ar avea vreun sens: ca un fel de ritual. Nu mai reactioneazã ca o fiintã vie; ajunge sã fie ca un obiect dominat de alte obiecte. În timp ce pãrintii stiu foarte bine de ce trebuie sã facã ordine, copilul habar nu are: cu cît este mai multã dezordine cu atît se simte mai în largul lui. Cînd un copil se joacã, nu se poate sã nu facã dezordine. El nu-si are încã ordinea lui care nu va veni decît pe la sapte ani. Poate totusi sã înceapã sã-si adune lucrurile de la patru ani, mai ales dacã mama îi spune: „Acum, înainte de a face altceva, hai sã strîngem jucãriile. Ajutã-mã si tu.“ Ea va face trei sferturi din treabã, iar el, cu pãrere de rãu, doar un sfert, dar va face. Dupã un anumit timp, îsi va aduna lucrurile pentru cã-si vede tatãl fãcînd acelasi lucru. Dar atentie! Bãietii al cãror tatã nu este ordonat vor deveni, la rîndul lor, foarte greu „ordonati“. Trebuie cerut ajutorul tatãlui, care poate sã-i spunã fiului sãu: „Vezi, eu nu am învãtat sã fac ordine cînd am fost mic, ceea ce este foarte rãu pentru cã nu reusesc sã-mi gãsesc niciodatã lucrurile. Mama are dreptate. Încearcã sã fii mai ordonat decît mine.“ Este un fapt cunoscut cã bãietii nu sînt ordonati tocmai pentru cã, în copilãrie, acest lucru le era cerut de mamã, în timp ce tatãl nu i-a ajutat, nici prin propriul lui exemplu, nici explicîndu-le complicatiile pe care le aduce dezordinea în viata cotidianã.
Referitor la celelalte probleme: mîncatul la masã sau mersul la culcare. Dacã un copil spune pur si simplu „Nu“ si refuzã?
Dar nu este „bine“ sã fie trimis la culcare atunci cînd nu-i este somn! Ceea ce e important pentru pãrinti, este ca începînd de la o anumitã orã a serii sã poatã sta linistiti. Atunci trebuie sã-i spunã: „Acum e timpul sã ne lasi singuri; vrem sã fim linistiti! Du-te în camera ta si cînd o sã-ti fie somn, culcã-te!“ Asta e tot. Copilul se va culca, nu pentru cã este obligat sã o facã, ci pentru cã îi este somn; sau va adormi pe un colt de covor într-un loc unde sã nu-i fie asa frig; dupã o orã sau douã pãrintii îl vor pune în patul lui. Copilul trebuie sã-si formeze singur propriul sãu ritm de viatã. Dacã mama este cea care ordonã si hotãrãste totul, el va sfîrsi prin a nu mai dispune de propriul lui corp; corp ce va apartine în continuare adultului. Ar fi un pericol pentru însusirea propriei autonomii.
O altã scrisoare se referã tot la micile probleme ce apar de obicei seara, în familie. O mamã ne scrie: „Am un drãcusor de paisprezece luni. De la opt luni si-a scos gratiile de la pat ca sã poatã coborî si sã batã în usã cînd nu îi mai era somn. Acum, la paisprezece luni, adoarme deseori pe jos, în fata unei usi de sticlã. N-am vrut sã-l deranjãm. I-am pus pur si simplu un covoras mai gros ca sã nu-i fie frig. Pare ciudat dar, dupã ce i-am pus covorasul, se culcã tot mai rar acolo.“ si acum întrebãrile: „De ce poate fi atras un copil într-un asemenea loc? De peisajul din spatele geamului sau de luminile strãzii? Poate si de faptul cã acolo este mai rãcoare, deoarece acestui copil nu-i plac deloc cearceafurile sau pledurile cu care nu se înveleste niciodatã? De ce, de cînd i-am pus covorasul, nu mai e asa de atras de acel loc?“
63
Este putin mai complicat; chiar dacã mama n-ar fi pus acel covoras, dupã un timp copilul, asa cred cel putin, ar fi renuntat oricum. La început, el s-a îndreptat spre ceva ce pãrea a fi o iesire: i-ar fi plãcut mult, de exemplu, sã se plimbe pe stradã. si, la urma urmelor, de ce nu, dacã tot nu are somn? Atunci, se duce acolo unde, poate, existã ceva de vãzut. Se amuzã. Nu stie încã sã citeascã, sã se uite singur la poze. Deci, se duce sã vadã ceea ce e miscare, viatã...
Jucãriile copiilor nu trebuie puse la loc înainte ca ei sã adoarmã. Mai întîi sã fie culcati si apoi sã li se adune jucãriile. Acestea sînt o pãrticicã din ei...: ele vor dormi pentru cã si el doarme. si astfel, copilul despre care am vorbit va vedea cã viata continuã. Treptat se va obisnui cu propriul lui ritm si cu nevoia de repaos si de somn. Peste cîtva timp se va duce singur la culcare. Deocamdatã si-a scos gratiile de la pat, ceea ce este bine; înseamnã cã nu mai are nevoie de ele.
La opt luni, este o performantã spectaculoasã!
Da, asta înseamnã cã e puternic! De îndatã ce un copil îsi începe micile acrobatii, trebuie sã i se

punã alãturi de pat, ca sã nu cadã, o scãritã, un scaun sau un taburet ca sã poatã coborî usor din pat, peste gratii: nimic nu e mai neplãcut pentru un copil care nu doarme decît sã se simtã închis, ca într-o cuscã. Mai ales dacã este singur la pãrinti. Cînd sînt doi sau trei copii în aceeasi camerã, este foarte bine, deoarece se distreazã pînã în momentul în care primul adoarme.

Referitor la perioada de „nu“ a copilului...

Ea apare în jur de optsprezece luni la bãietii foarte precoce, iar la ceilalti pe la douãzeci si una de luni... Este o atitudine ce trebuie respectatã, în nici un caz contrazisã. Sã nu i se rãspundã nimic copilului. El va face singur, mai tîrziu, ceea ce refuzã sã facã acum, la cererea mamei.

Sã revenim la mesele în familie. Vã scrie o mamã: are trei copii, dintre care cel mai mare o fetitã de cinci ani. Nu e de acord cu sotul ei în privinta modului în care fetita trebuie sã învete sã mãnînce frumos: „Dupã pãrerea mea, sotul meu îi cere prea mult pentru vîrsta ei, cãci are pretentia sã stea dreaptã, sã-si tinã coatele pe lîngã corp, sã mãnînce cu gura închisã, fãrã sã facã zgomot. Iar eu cred cã ar trebui mers pe etape, sã asteptãm ca mai întîi sã-si însuseascã o deprindere si apoi sã mergem mai departe, sã cerem mai mult de la ea. În timpul sãptãmînii copiii mãnîncã în bucãtãrie, în schimb, duminica, mesele devin un adevãrat chin pentru toatã lumea, din cauza observatiilor permanente pe care sotul meu le face fiicei noastre. Cum sã ajungem la un echilibru între masa ca mijloc de educatie, pe de o parte, si masa ca un moment plãcut al zilei, pe de altã parte? Ce se poate cere, fãrã a exagera, unui copil de cinci ani? Nu trebuie sã mai asteptãm sã mai creascã putin?“ si încã un aspect care este destul de important: „Sotul meu o loveste usor pe fetitã cu furculita“, dar mama se grãbeste apoi sã precizeze cã sotul ei e un tatã model, care se joacã mult cu copiii, pe care îi iubeste, le urmãreste activitatea, le citeste... În schimb, la noi la masã, ceea ce se întîmplã, seamãnã putin a isterie...

Este destul de dificil deoarece nu avem decît pãrerea mamei, nu si pe cea a tatãlui. Sînt datoare sã spun cã aceastã fetitã, la cinci ani si jumãtate, ar trebui sã mãnînce ca un adult. E foarte probabil cã, lãsîndui pe copii sã mãnînce singuri în bucãtãrie, mama nu i-a învãtat sã mãnînce fãrã sã se murdãreascã, lucru pe care un copil poate sã-l facã fãrã probleme de la trei ani; întocmai ca un adult. Cred cã tatãl ar vrea, într-un fel, sã-si mãnînce fiica din ochi; o si considerã, oarecum, ca pe ceva bun de mîncat din moment ce o înteapã cu furculita! Ar vrea ca fiica lui sã fie cu adevãrat perfectã – pentru cã, probabil, o adorã – si cred cã ea îsi dã seama de acest lucru. Mã întreb dacã toate acestea nu se datoresc angoasei mamei, sentiment pe care fetita îl speculeazã oarecum. Ea vede cã mama si tata se ceartã din cauza ei pe tema meselor. În loc sã-si facã atîtea probleme, mama ar trebui sã-i spunã fetitei, într-o zi cînd tatãl nu este acasã: „Hai sã facem în asa fel încît sã mãnînci frumos de tot. Tata are dreptate: trebuie sã mãnînci frumos. Pe tine poate te distreazã cã, la masã, tata se ocupã numai de tine. Ei bine, mie asta nu-mi place. Ar fi mult mai plãcut dacã, la masã, am vorbi despre altceva.“

S-ar spune cã, în timpul meselor, familia se aflã într-un adevãrat rãzboi, ceea ce pentru mamã e foarte rãu. Pentru fetitã nu e nici rãu nici bine, nu are nici un fel de importantã deoarece, ca rivalã victorioasã

64

în fata mamei sale, reuseste ca tatãl sã-i acorde o atentie aparte. Partea neplãcutã este cã mesele în familie nu sînt ceea ce ar trebui sã fie. Deci meritã ca mama sã se strãduiascã. Cred cã în mai putin de o sãptãmînã, fetita va reusi sã mãnînce fãrã sã se murdãreascã.

Dacã-mi permiteti o observatie personalã, este totusi o mare diferentã între a mînca fãrã sã te murdãresti si a sta la masã ca la armatã... Se poate cere unui copil de cinci ani, nu numai sã nu se murdãreascã, dar si sã tacã, sã mãnînce cu gura închisã? Acest lucru e oare atît de important în educatia lui?

Este important numai pentru cã tatãl o doreste...

Ar fi mai bine sã nu-i acorde atîta importantã?

Dacã nu i-ar acorda decît importanta necesarã, ei bine, sînt convinsã cã fetita ar mînca deja cum trebuie. Ea îsi provoacã tatãl pentru a crea asemenea scene; la cinci ani e foarte amuzant sã-ti vezi pãrintii certîndu-se din cauza ta. si chiar dacã mama nu spune, fetita simte cã în timpul meselor ea este regina, deoarece tatãl nu se ocupã decît de ea. Mã întreb dacã mama nu ar putea sã-i spunã sotului între patru ochi: „Ce-ar fi dacã copiii ar mînca înaintea noastrã si sîmbãta si duminica, pînã cînd fetita va mînca frumos?“ Nu stiu, poate cã si pe tatã îl distreazã ce se întîmplã. Asta este deja o altã problemã: cea a tatãlui care nu ne-a scris si care nu se plînge de nimic dar care, la fiecare masã, joacã împreunã cu fiica lui acelasi scenariu ca si cum si-ar oferi unul altuia un spectacol reusit.

Întrebarea pe care v-o pun acum este urmãtoarea: existã o perioadã a cuvintelor urîte? Sã mã explic: o mamã cu trei copii – doi bãieti de sapte si patru ani si o fetitã de trei ani – ne scrie urmãtoarele: „Pe mine nu prea mã deranjeazã cînd se vorbeste urît. Totusi, e destul de neplãcut cînd esti în societate, cu multã lume în jur, sã-ti vezi copiii umblînd prin casã si înjurînd ca niste birjari. În familia noastrã nu se vorbeste urît. Deci, au învãtat la grãdinitã sau la scoalã.“ În continuare ne spune: „Ultimul cuvînt, o achizitie recentã, este «curvã». Repetã tot timpul: «Curvã! Curvã! Curvã!» Cuvîntul dinainte, «cãcat», l-au uitat deja, ceea ce mi se pare de bun augur pentru cuvintele ce vor urma (...) Ce sã fac? Sã mã prefac cã nu aud?“
Cînd un copil vorbeste urît, îsi dã importantã. E grozav, e cu adevãrat un om mare. E extraordinar pentru el sã le si scrie pe pereti, de îndatã ce învatã sã scrie. Ar trebui sã i se spunã: „Ei, ce cuvinte urîte stii?“ Sigur, n-or sã fie prea multe: patru sau cinci... Iar tatãl va spune: „Numai atît? Ia învatã-le si pe astea, sã te duci la scoalã cu ceva nou.“ Dacã tatãl nu stie destule, sã mai inventeze cîteva, orice. Dar trebuie sã adauge imediat: „Astea sã le spui la scoalã sau la grãdinitã. Acasã trebuie sã vorbesti ca pãrintii tãi. E bine sã stii cuvintele astea, iar dacã nu stii sã le scrii, am sã-ti arãt eu.“ Copilul va fi foarte multumit: este permis deci sã vorbeascã urît cînd e cu colegii pentru cã asta îi va da importantã, în schimb acasã trebuie sã se comporte ca toti ceilalti; fiecare casã, fiecare familie cu stilul ei.
Cînd copiii sînt în camera lor, cu usa închisã, mama sã nu asculte la usã. Aceea e lumea lor. si dacã, fãrã ca nimeni sã se astepte – se mai întîmplã – vorbesc urît cînd e lume de fatã – trebuie sã li se spunã: „Acum sîntem în societate. Comportã-te deci ca un om mare... dacã nu vrei sã te considere toti un bebelus.“
Cînd este vorba despre copii care au cu adevãrat nevoie sã pronunte cuvinte urîte mama sã spunã: „Hai, du-te la toaletã si spune acolo tot ce vrei sã spui. Asa ceva se face numai acolo. Hai, te rog, du-te si dãti drumul.“ Mamele vor fi foarte mirate sã-si audã copiii urlînd la toaletã toate cuvintele urîte pe care le stiu, dupã care vor vedea cã s-au linistit deoarece ei simt nevoia sã le scoatã din ei. Existã si copii care asteaptã rãspuns. Acestora mama va trebui sã le spunã ceva de genul: „N-am auzit nimic, mi-am pus dopuri în urechi.“ Copilul nu se va lãsa amãgit: întelege din rãspunsul mamei cã nu e frumos sã vorbeascã asa. si pentru cã mama a gãsit acest fel de a-i rãspunde, îi va fi recunoscãtor.
65
## Goi în fata cui?
Ne-am referit deja la problemele pe care le ridicã nuditatea pãrintilor în fata copiilor, probleme la care ati rãspuns pe scurt deoarece pãreau a nu fi foarte importante... Ei bine, avem o avalansã de scrisori care contestã ceea ce ati spus, mai ales din partea naturistilor...
În acest caz, ar fi interesant sã vorbim mai pe larg despre acest subiect.
Mai întîi, naturistii: „Mergem des cu copiii în centre naturiste. Copiilor nostri nu le este niciodatã rusine de corpul lor sau de cel al pãrintilor lor.“ De altminteri, aceasta li se pare un punct de plecare excelent în educatia sexualã a copiilor lor.
Iatã scrisoarea unei mame care nu este nici ea de acord cu ce ati spus: „Trebuie sã fii natural în toate“, spune ea. Vã reproseazã cã aveti o opinie prea transantã în privinta nuditãtii. În sfîrsit, altii nu au înteles prea bine ce ati spus; ei au înteles cã, dupã opinia dumneavoastrã, pãrintii nu ar trebui sã fie tandri unul cu celãlalt în fata copiilor. Aici, cred cã este vorba despre o altã problemã. Lucrurile nu trebuie amestecate...
În primul rînd, eu nu am vorbit niciodatã de rusine. Dimpotrivã, copiii sînt foarte mîndri de corpul pãrintilor lor: pentru ei, pãrintii sînt întotdeauna perfecti în nuditatea lor ca în toate, de altfel. Dar existã perioade în viata copilului în care el nu observã totul. Cînd este mic, copilul nu vede organele sexuale, de exemplu. El „vede“ cu adevãrat, observã corpul numai din momentul în care îsi dã seama de diferenta sexualã (si nu numai sexualã), de deosebirea dintre forme. Adultii trebuie sã stie, de pildã, cã un copil între optsprezece luni si doi ani si jumãtate nu are deloc simtul volumului si al diferentei. Momentul în care percepe diferentele este foarte important deoarece, din acel moment începe pentru el structurarea realitãtii. La acea vîrstã diferenta de volum reprezintã pentru copil diferite grade de frumusete: ce este mare e mai frumos decît ce este mic; se simte inferior fatã de adulti desi, în acel moment, în plan verbal, el se exprimã la fel de bine ca si ei. În schimb, în plan sexual sau corporal el nu se simte egalul acestui tatã „minunat“ sau al acestei mame „minunate“. Iatã sensul exact al celor spuse de mine.
În privinta adultilor care fac nudism pe plajã, acesta este un aspect social, care reprezintã acelasi interes pentru copii ca tot ce descoperã ei în lume. În fond, de ce sã nu stie cã pãrintii lor sînt la fel ca

toti ceilalti adulti? Dar cînd e vorba de pãrintii lor, problema mai prezintã si un alt aspect important: vãzîndui
tot timpul goi, copiii refuzã de fapt sã-i vadã ca atare. Îsi acoperã ochii cu un vãl imaginar deoarece nuditatea, frumusetea lor îi rãneste. Tocmai acest lucru pãrintii nu-l înteleg.
În schimb, de la cinci ani si jumãtate, sase, sapte ani, în functie de copil, acesta nu mai este interesat de nimic altceva, decît de el însusi si de prietenii sãi. Deci, de la aceastã vîrstã pãrintii pot face ce vor, cu conditia sã nu-si oblige copiii sã facã acelasi lucru ca si ei. Dar, începînd cu perioada pre-pubertãtii, copiii sînt din nou pusi într-o situatie de inferioritate. Am vãzut destul de multe fetite cu incidente psihologice, din cauzã cã si-au petrecut vacanta sau trebuiau sã si-o petreacã pentru prima datã printre nudisti; pãrintii considerau cã fiica lor este „destul de mare“, ea însãsi fiind foarte încîntatã, la început, sã meargã acolo. Apoi, la întoarcere, pãrintii nu înteleg de ce fetitele – am vãzut cel putin sase – îsi pierd vioiciunea, devin foarte timide. Cînd le-am vãzut la spital, în timpul sedintelor de psihoterapie, pãreau cã nu vor sã vadã realitatea: de fapt, nu voiau sã mai vadã nimic. Nici mãcar pe ele însele: „Sînt atît de urîtã! Eu arãt groaznic! Celelalte fete sînt atît de frumoase!“ În realitate erau foarte bine fãcute. Asta dã de gîndit. Este chiar foarte curios; cu cît fetele sau bãietii sînt mai frumosi, cu atît ei cred cã sînt mai urîti. De ce? Deoarece dacã tot ce au se vede... ce mai rãmîne atunci din valoarea lor ca persoanã? Ceea ce îi îngrijoreazã la pubertate este cã se simt devorati de privirile celorlalti.
Iatã de ce am spus cã nuditatea pãrintilor este destul de periculoasã si nicidecum pentru cã as considerao indecentã. În evolutia sensibilitãtii copiilor sînt momente foarte distincte. La copiii de aproximativ aceeasi vîrstã, nuditatea nu face sã aparã nici un sentiment de inferioritate. Spun toate acestea celor care mi-au
66
cerut sfatul... Cei care stiu ce au de fãcut sã meargã înainte! Nu trebuie sã-si facã probleme din cauza celor spuse de noi.
Vi se pare logic, de exemplu, ca cei care practicã naturismul sã facã nudism în vacantã si, întorsi acasã, sã nu mai aparã dezbrãcati în fata copiilor?
De ce nu? Cred însã cã, mai întîi, trebuie sã li se cearã pãrerea copiilor si nu sã li se impunã ceva. Dificultãtile dintre pãrinti si copii apar deoarece copilul nu este liber sã refuze ceea ce i se propune sau atunci cînd, acceptînd initial ceva, îsi schimbã pãrerea pe parcurs iar refuzul nu îi este acceptat.
Unele scrisori vorbesc despre o „reîntoarcere la naturã“. O mamã ne scrie: „nu ne ascundem cînd mîncãm sau cînd dormim. De ce ar trebui sã ne ascundem cînd facem baie sau cînd ne dezbrãcãm?“ Alti pãrinti cred cã a te plimba gol în fata copilului poate fi un excelent început în educatia sexualã.
Eu nu sînt de aceeasi pãrere. Pãrintii care apar goi în orice împrejurare în fata copiilor nu le permit totusi sã le atingã corpul sau sexul. Cît de departe s-ar putea merge în acest sens? Este foarte dãunãtor pentru o fiintã umanã sã nu fie initiatã în interdictia incestului cãci, în jurul acestei interdictii se construieste valoarea unei persoane; din punct de vedere al energiei libidoului (adicã al bogãtiei energiei sale sexuale) copilul nu se poate întoarce la mamã (dacã este bãiat) sau la tatã (dacã este fatã).
Energia sexualã – pentru a folosi o comparatie – seamãnã cu un rîu care, plecînd de la izvoare se îndreaptã spre ocean. Dacã rîul se opreste pe drum, se transformã într-un lac care si-a pierdut dinamica. Iar dacã se va întoarce cãtre izvor, unde se va vãrsa? Apele se vor aduna, se vor aduna si tocmai aceastã acumulare de energie este cauza aparitiei tensiunilor la copil.
Interdictia incestului nu este asimilatã înainte de, cel mai devreme, sapte, opt, nouã ani, în functie de copil. Înaintea acestei vîrste, copilul care resimte o excitatie sexualã vrea sã punã mîna pe ceea ce îl excitã; în acel moment intrã într-o stare de tensiune sexualã care, la bãieti se manifestã prin erectie; la fete, aceastã stare nu e vizibilã, dar este la fel de realã, resimtitã cu tot atîta precizie în dorinta lor de a fi în contact cu un alt corp.
Cît despre educatia sexualã, aceasta nu are aproape nimic de a face cu forma sau aspectul organelor sexuale. Este vorba, mai ales, de o educatie a sensibilitãtii care începe cu interdictia de a suge toatã viata la sîn, interdictia ca mama sã-l steargã toatã viata la fund sau interdictia de a avea anumite intimitãti sexuale cu ea. Aceastã mamã ne spune: „Mîncãm în fata tuturor.“ De acord. Poate cã-si face chiar toate necesitãtile în public, în fata întregii familii! Dar m-ar mira totusi sã meargã pînã acolo, încît sã le cearã copiilor sã asiste la raporturile ei sexuale...
Nu. Ea precizeazã, de altminteri, cã nu e vorba de exhibitionism. Nu se dezbracã în mod intentionat

în fata copiilor. Totusi spune foarte clar: „Nu închidem nici o usã în nasul copiilor.“ Atît! Atunci, ar trebui ca ea sã le permitã copiilor sã-si închidã usa, dacã ei o doresc. Deoarece, în jurul vîrstei de sapte, opt ani, anumiti copii nu vor ca pãrintii sã-i vadã dezbrãcati. E curios, dar este adevãrat. Unii pãrinti îi ceartã: „Lasã usa deschisã cînd te speli“, în timp ce dorinta lui este s-o închidã. Cînd nu e dãunãtoare, dorinta copilului trebuie respectatã întotdeauna. Dacã pãrintii sînt prea autoritari, copilul vrea sã se apere si suferã cînd nu poate s-o facã. De altfel, cred cã cea mai mare parte a pãrintilor care tînjesc dupã „naturã“, dupã nuditate, au avut la rîndul lor pãrinti prea rigizi. Cei care au avut pãrinti naturisti stiu foarte bine cã a existat o perioadã în viata lor cînd au fost jenati de acest lucru, perioadã care le-a stimulat reactivitatea sexualã numai la nivelul corpului în loc sã le stimuleze sexualitatea prin intermediul sensibilitãtii. Or, corpul si sentimentele trebuie sã evolueze împreunã. Ca sã devii adult, trebuie sã dai dovadã de stãpînire de sine, ceea ce presupune deopotrivã dorintã, dominarea acestei dorinte precum si responsabilitatea propriilor acte. De ce oamenii îsi ascund, din pudoare, sensibilitatea sexualã? Tocmai pentru cã nu vor sã fie la dispozitia oricui care, vãzînd în corpul lor semnul dorintei – o dorintã fizicã ce nu corespunde sensibilitãtii, eticii sau inteligentei lor – ar putea profita de ei. Dezvãluindu-si dorinta, ei s-ar afla dezarmati în fata oricui: „Din moment ce mã doresti, ce mai asteptãm?“ Deosebirea pe plan sexual
67
dintre fiintele umane si animale este tocmai dragostea pentru celãlalt care însoteste dorinta; etica umanã condamnã violul ca pe un prejudiciu adus libertãtii celuilalt, ca pe o dorintã neconsimtitã între parteneri.
În perioada pubertãtii, cînd apar pulsiunile incestuoase în cadrul complexului oedipian, pulsiunile sexuale pot depãsi barierele moralei constiente, favorizînd aparitia unor conflicte existentiale. Acestea sînt perioadele critice, cînd rolul adultilor este acela de a-i ajuta pe tineri sã-si cunoascã si sã-si stãpîneascã dorinta si nicidecum sã profite de tulburãrile lor provocate de o sexualitate lipsitã de experientã. Pe termen scurt, aceasta ar duce la seducere si la dependentã, contrariul dezvoltãrii autonomiei si simtului responsabilitãtii. Pe termen lung, ar provoca refularea sau dereglarea sexualitãtii cu consecinte posibile, în perioada adultã, nu numai la nivel sexual, dar si în ceea ce priveste echilibrul personalitãtii si încrederea în sine, ca urmare a esecurilor culturale care ar apãrea.
Iatã de ce optiunea pentru nudism a anumitor pãrinti mi se pare tot atît de periculoasã în educatia copiilor ca si cea a pãstrãrii unei tãceri totale în ceea ce priveste corpul, a lipsei de informatie. Spun toate acestea pentru a încerca o profilaxie a nevrozelor.

## „Ce-ar fi sã spunem cã a murit?“
## (Despre agresivitate)

Iatã încã o scrisoare de la o mamã derutatã. A ascultat cu multã atentie ceea ce ati spus în legãturã cu problema mortii... „Vreau sã vã pun totusi o întrebare în legãturã cu un aspect al acestei probleme pe care nu l-ati abordat. Este vorba despre dorinta copilului de a-si omorî tatãl sau mama, în functie de sex. În cazul meu despre dorinta fiicei mele ca eu sã fiu moartã. E o problemã pe care încerc s-o înteleg, desi mãrturisesc cã nu îmi este prea usor. Fetitei îi face plãcere sã se joace cu noi de-a tata si de-a mama, în felul urmãtor: tatãlui îi spune: «Tu vei fi tata» si mamei: «Tu vei fi copilul —, iar eu voi fi mama...» Deseori intrãm în jocul ei, dar cîteodatã nu prea avem chef. Atunci fetita spune: «Bine! În cazul acesta eu sînt tata, iar voi copiii.» Dacã e întrebatã unde este mama rãspunde: «E moartã.» Într-o zi se juca cu o prietenã în vîrstã de sase ani. Nici una dintre ele nu vroia sã fie mama. «Ce-ar fi sã spunem cã a murit...»“ Vedeti, copiii folosesc modul conditional, mod foarte important pentru a intra în lumea fantasmelor, a imaginarului. Cãci aceste lucruri nu se petrec decît într-o lume imaginarã, o lume complet diferitã fatã de realitate. Deseori bãietii se joacã cu o puscã sau cu un pistol si „omoarã“ pe toatã lumea. Sînt încîntati cînd mama le spune: „Gata, am murit!“, desi ea continuã sã-si vadã mai departe de treburi. Copiii au nevoie de fantasme care îi ajutã sã se desprindã de aceastã teribilã dependentã pe care o au fatã de pãrinti în realitate. Îsi imagineazã cã trãiesc într-o altã lume, în care ar putea fi adulti: ce-ar fi dacã am fi... Dar de fapt nu sînt. Nu este deloc necesar ca pãrintii sã se amestece în jocurile copiilor. E mult mai bine sã n-o facã. Iatã ce ne scrie mama în continuare: „stiu, desigur, cã este vorba despre complexul lui Oedip...“ E adevãrat. Acestea sînt reactii normale, iar pãrintii nu trebuie sã arate cã sînt supãrati. Dimpotrivã, sã accepte verbal cã sînt morti dar sã nu mimeze sau sã se joace „de-a mortul“ pentru cã dacã s-ar situa întro altã lume, ar fi cu adevãrat morti. Toate acestea au un efect pozitiv asupra copilului.

Tocmai ati pomenit despre unii copii care se joacã cu pusti sau pistoale. Multi pãrinti sînt împotriva acestui gen de jucãrii. Dumneavoastrã ce pãrere aveti? Trebuie sã li se interzicã copiilor asemenea jucãrii?
Dacã nu li se vor oferi astfel de jucãrii, si le vor fabrica ei din carton sau din orice altceva, cu sigurantã. Au nevoie de aceste fantasme în care sînt stãpîni pe viatã si pe moarte. Acest lucru defineste fiinta umanã. Trebuie sã ajungã, dacã se poate spune ... nu gãsesc cuvîntul potrivit, sã „îmblînzeascã" misterele vietii.
68
Pentru a reusi acest lucru, copilul trãieste într-o lume imaginarã. Datoritã acestui gen de jocuri, copilul poate suporta apoi realitatea si restrîngerea libertãtii, impusã tuturor de natura lucrurilor, de suferintã, de legile sociale, de moarte. Dacã copiii nu s-ar putea juca, ei ar fi fãrã apãrare în fata acestui teribil mãcel, care existã în lume. Imaginarul serveste drept scut în fata acestei drame, numitã realitate. Pãrintii sã nu participe însã la asemenea jocuri si nici sã cheltuiascã multi bani pentru a cumpãra jucãrii de acest fel.
În schimb, e bine sã stie cã, pentru copii, este important sã se joace în felul acesta.
Sã vorbim acum si despre agresivitate... O mamã are patru copii: o fetitã de sapte ani, un bãiat de cinci, o fetitã de douãzeci si douã de luni si un bãietel care are acum douã luni. Bãiatul de cinci ani este foarte agresiv. Deseori este „cu capul în nori" si devine artãgos cînd încerci sã-l scoti din lumea lui...
Este al doilea copil, dupã o fatã, pozitie dificilã pentru bãiat: pentru a cuceri lumea realã el ar vrea, probabil, sã aibã vîrsta surorii lui. Copilul, dacã nu este ajutat, nu e capabil, atunci cînd creste, sã facã diferenta între existenta celuilalt ca model si tentatia de a-i lua locul. Aceasta reprezintã un mare pericol pentru el. Ar vrea sã facã tot ce face sora lui. Ar vrea sã fie sora sa pentru a fi mare, dar în nici un caz pentru a avea acelasi sex; de fapt, el ar vrea sã fie ca tatãl sãu, dar are impresia cã sora lui mai mare îi stã în cale. Cred cã, în aceastã familie, tatãl ar trebui sã se ocupe mai mult de fiul lui, sã vorbeascã sau sã se joace numai ei doi: tatãl trebuie sã se ocupe mult mai devreme de un bãiat decît de o fatã. Cînd sînt numai ei doi, tatãl poate sã-i spunã: „Fetele nu gîndesc ca noi. Dintre bãieti tu esti cel mai mare, iar ea este cea mai mare dintre fete. Tu esti al doilea ca vîrstã, dar esti cel mai mare dintre bãieti." În felul acesta, bãiatul si fata se vor dezvolta fiecare în felul sãu. De la trei ani si jumãtate, imaginea despre corpul lor sexuat diferit se va forma în directii total opuse: fetita prin identificare cu mama, iar bãiatul cu tatãl, pînã ce vor ajunge la o autonomie completã dupã vîrsta de opt, nouã ani, vîrstã la care încep sã judece, vîrsta dentitiei definitive.
Bãiatul este agresiv. La grãdinitã, de exemplu, e un mare bãtãus...
Vrea sã „arate" cã este bãiat.
Mama adaugã: „Nu stiu ce sã mai fac. As vrea sã reuseascã sã-si controleze aceastã agresivitate spontanã." si apoi adaugã, în treacãt: „Copiii nostri se uitã putin la televizor." Bãnuiesc cã se referã la influenta nocivã a anumitor filme...
Poate cã da... Dar în acest caz, este vorba mai curînd de influenta insuficientã a unui bãrbat adult în viata copiilor sãi, mai ales în viata acestui bãiat. Trebuie ca mama sã-l trimitã sã se joace cu alti bãieti si sã-i spunã: „Tu esti bãiat, sora ta e fatã. Tu esti cel mai mare dintre bãieti si de aceea te porti asa. Tatãl tãu te va ajuta; trebuie sã nu mai fii atît de agresiv. E bine cã esti puternic, dar poti sã-ti folosesti aceastã fortã si altfel." Tatãl poate sã-l învete jocuri pentru bãieti, jocuri sociale, de fortã si de stãpînire de sine, jocuri de îndemînare etc.... Mama se va ocupa mai mult de fetitã. Combativitatea este o calitate socialã, un semn de virilitate (dar si de feminitate) educatã.
Existã cazuri de agresivitate, în general?
Acest bãiat este la vîrsta cea mai agresivã: între trei ani si jumãtate si sapte ani este perioada în care bãietii sînt cei mai agresivi, pînã în momentul în care descoperã cã virilitatea nu înseamnã nici agresivitate în sine, nici fortã iesitã din comun, ci felul în care se folosesc de ea pentru a accepta legile societãtii, scopurile pe care si le propun, respectul si toleranta fatã de ceilalti, modul în care înteleg sã se comporte, felul în care participã la viata celorlalti: prietenia, dragostea, responsabilitatea. Pentru a ajuta un bãietel cam impulsiv sã aibã încredere în el si sã-si dezvolte aceste calitãti, trebuie ca mai întîi tatãl sã i le recunoascã si sã-l facã sã simtã dragostea sa. Toate acestea nu se realizeazã în cîteva sãptãmîni. Mi se pare cã mama este prea nervoasã, iar tatãl nu se ocupã suficient de bãiat. Poate cã mama nu a avut frati? De obicei, mamele care au fost singure la pãrinti au probleme în educatia bãietilor, iar tatii, în aceeasi situatie, nu prea stiu sã-si educe fetele.
69

# „Noi“, adicã cine?
# (Tata si mama)

O altã mamã vã pune o întrebare dublã. Are o fetitã de trei ani, adorabilã, dar care, ori de cîte ori i se cere sã facã ceva, începe sã plîngã fãrã sã spunã de ce...
Ne scrie: „cînd noi îi cerem sã facã ceva“. „Noi“, adicã cine? Mama, sau cine altcineva?
Ea sau tatãl...
... deoarece fetita se poate afla într-o perioadã despre care am mai vorbit, perioada de împotrivire, perioada lui „nu“. Prin urmare, ea ar vrea sã se opunã mamei, dacã mama este cea care vrea sã-si impunã dorinta, sau tatãlui, sau surorii mai mari... Pentru un copil nu existã niciodatã „noi“. Niciodatã. Întotdeauna este vorba despre o persoanã anume. Poate cã acestei fetite îi este fricã, nu se simte în stare sã facã fatã la ceea ce-i cer pãrintii (este un copil „inhibat“, cum îl numim noi, care nu îndrãzneste sã actioneze). Poate cã de douã, trei ori a fost neîndemînaticã si acum se considerã nepricepută în toate. Nu pot rãspunde la o asemenea întrebare, cam vagã.
În aceeasi scrisoare, mama ne pune si o întrebare mai precisã. Aceastã doamnã a citit despre teoriile unui psiholog american, doctorul Gordon, teorii întîlnite în majoritatea cãrtilor despre educatia copiilor. Acesta recomandã pãrintilor sã facã front comun, atunci cînd nu sînt de acord cu copilul lor.
Este o eroare fundamentalã. Douã persoane diferite nu pot fi întotdeauna de aceeasi pãrere...
Bineînteles... iar copilul îsi dã seama foarte repede de acest lucru, nu-i asa?
E vorba, mai ales, despre problema opiniei pe care fiecare are dreptul s-o aibã si sã si-o sustinã. În timpul unei discutii se întîmplã ca tatãl si mama, sau bunica si mama, în sfîrsit, douã persoane adulte sã nu fie de aceeasi pãrere. Copilul îsi dã seama cã este vorba despre o neîntelegere. Cred cã, dacã pãrintii au asemenea discutii între ei si dacã este de fatã si copilul, trebuie sã-i spunã: „Vezi, desi avem pãreri diferite, ne întelegem foarte bine. Asta e.“ Cînd e cazul sã se ia o hotãrîre în legãturã cu copilul – sînt si familii în care unul din pãrinti îsi ceartã copilul, în timp ce celãlalt considerã cã primul exagereazã – este mai bine ca ei sã discute în absenta copilului. Cãci sînt si pãrinti care sînt de acord cã la un moment dat trebuie fãcutã copilului o observatie, dar cu conditia ca ea sã nu vinã din partea celuilalt pãrinte; îndatã ce observatia o face celãlalt, ei sînt tentati sã spunã contrariul, ca si cum ea li s-ar adresa lor, ca un repros indirect: „Nu stii sã-ti cresti copilul...“ si toate acestea doar din cauza spiritului de contradictie: un mod de discutie în urma cãruia copilul nu are decît de pierdut, atunci cînd el este subiectul disputei.
O disputã între adulti...?
Întocmai. O ceartã în spatele cãreia se aflã deseori o insatisfactie sexualã. E pãcat, dar cine poate sã împiedice acest lucru? Cred cã e mult mai bine ca pãrintii sã încerce sã fie cît mai naturali si sã-i spunã copilului: „Vezi, chiar dacã ne întelegem bine si te iubim, nu sîntem de acord în multe privinte.“ Existã totusi copii – mai ales între patru si sapte ani – care profitã enorm de neîntelegerile dintre pãrinti. De exemplu, pentru a obtine ceva vor cere permisiunea mamei, care le-o dã, în timp ce tatãl, întrebat si el, spune nu. „Dar mama a fost de acord!“ În acest fel ei, îsi pun pãrintii permanent în contradictie. În acest caz, pãrintii ar trebui sã fie mai atenti la manevra prin care propriul lor copil se distreazã vãzîndu-i cã se ceartã. Copiii joacã acest joc în trei în perioada complexului oedipian. Dacã nu i se acordã suficientã atentie, acest joc poate deveni pervers: copilul se coalizeazã cu unul dintre pãrinti împotriva celuilalt, în asa fel încît tertul exclus sã nu fie niciodatã el însusi, ci unul dintre pãrinti. Pentru copil este o perioadã grea.
70
si dacã, de exemplu, un tatã, explicînd fiului sãu ceva, spune în loc de „sotia mea“, „mama ta“? si acest lucru este la fel de important? V-am auzit spunînd acest lucru. E adevãrat cã un copil întelege diferenta dintre cei doi termeni?
Dacã este adevãrat? Bineînteles! si este foarte important, mai ales în momentul în care copilul are sapte, opt ani. Cînd fetita sau bãiatul sînt nesuferiti sau obraznici cu mama lor în prezenta tatãlui, acesta trebuie sã le spunã: „Nu voi permite nimãnui ca, în casa mea, sã se comporte urît sau sã fie nepoliticos cu sotia mea.“ Acelasi lucru trebuie sã-l facã mama, cînd fiul îi spune lucruri neplãcute, critice la adresa tatãlui. Se întîmplã ca, în absenta unuia dintre pãrinti, copilul sã-l vorbeascã de rãu sau sã-l atace pe celãlalt. În general, alege reprosurile pe care simte cã pãrintele prezent e gata sã le accepte în forul lui interior.

Acesta trebuie sã aibã curajul sã i-o reteze: „Ia ascultã! Vorbesti despre sotul meu (si nu despre tatãl tãu)
sau despre sotia mea (si nu despre mama ta). Dacã nu-ti place, n-ai decît sã pleci. Sã nu-mi vii mie cu lucruri din astea. Dacã ai ceva de spus, spune-i direct mamei tale (sau tatãlui tãu). Problemele voastre nu mã intereseazã!“
Este important ca pãrintii sã stie sã vorbeascã astfel: chiar si numai pentru a-l face pe copil sã simtã cã ei se respectã unul pe celãlalt si cã nu se supravegheazã reciproc.
De asemenea, trebuie sã se stie cã un copil poate încerca sã vorbeascã între patru ochi cu mama sau cu tatãl, folosindu-se de pretextul de a vorbi despre celãlalt. În acest caz, dupã ce l-a pus la punct, asa cum am spus, pãrintele poate sã adauge: „stii ce, noi nu prea avem ocazia sã vorbim numai noi amîndoi. Ce-ar fi dacã mi-ai vorbi acum despre tine?“ etc. Sau: „Ce-ar fi dacã am discuta si noi putin?“ Spun acest lucru pentru cã deseori, copiii nu stiu cum sã provoace o discutie si considerã cã numai plîngîndu-se de unul dintre pãrinti vor fi ascultati de celãlalt. De fapt, ei nu vor altceva decît sã aibã o discutie între patru ochi cu unul dintre ei.
Cum si în ce moment sã-i vorbesti unui copil despre Dumnezeu? Întrebarea ne este pusã sub o formã mai personalã, care ne dezvãluie unele neîntelegeri între pãrinti. E vorba despre o mamã care are o fetitã de opt ani; e divortatã si recãsãtoritã de doi ani. Din noua cãsãtorie are un copil de patru luni. Primul ei sot era un martor al lui Jehova; iar fetita de opt ani împãrtãseste ideile tatãlui. Mama vã întreabã ce trebuie sã-i rãspundã acestui copil, care judecã totul în termeni de bine sau rãu: „Acest lucru e bun; celãlalt e rãu“ sau cînd fetita îi spune: „Vei fi pierdutã, dacã nu devii si tu martor al lui Jehova.“ Mama ne scrie: „Sînt destul de descumpãnitã, deoarece m-am strãduit îndelung sã-i deschid mintea copilului meu, sã-i vorbesc despre libertatea de gîndire, s-o cresc într-o atmosferã echilibratã, fãrã s-o oblig sã aleagã între alb si negru.“
Voi rãspunde mai întîi la întrebarea: „Cum sã-i vorbesti copilului despre Dumnezeu?“
Ei bine, pur si simplu de cînd copilul e foarte mic. Dacã pãrintii sînt credinciosi, sã-i vorbeascã despre Dumnezeu asa cum ar face-o cu unul dintre prietenii lor, asa cum gîndesc ei, fãrã afectare. Fãrã „a se coborî la mintea lui“, cum se spune. Pur si simplu, astfel încît copilul sã audã vorbindu-se despre asta. Apoi, într-o bunã zi, copilul va intui, din vorbele pãrintilor, ce este Dumnezeu pentru ei. Acest lucru se va petrece de la sine... În acest fel ar trebui sã se procedeze cu toate lucrurile importante. Sã se discute în prezenta copilului, dar nu în mod special pentru el, deoarece adultilor le place sã vorbeascã despre ceea ce-i preocupã.
Dar se vorbeste cu insistentã despre vîrsta la care copilul începe sã judece...
Problema referitoare la Dumnezeu se pune, implicit, cu mult înainte de aceastã vîrstã, cãci nu este o problemã nici de logicã si nici de judecatã. Cînd vorbesti despre Dumnezeu, vorbesti despre iubire. Este acelasi lucru cu iubirea pe care pãrintii credinciosi o au pentru copiii lor. Este important ca Dumnezeu sã nu fie asociat niciodatã cu ideea de pedeapsã: Dumnezeu care pedepseste nu poate sã existe deoarece, pentru credinciosi, El e simbolul bunãtãtii si al întelegerii depline a fiintei umane. Iatã un rãspuns general la o întrebare generalã.
si în ce moment? Cînd vrem? Cum vrem?
71
Da, cum vrem. si în felul în care mama o face în mod obisnuit. Cînd este fericitã, ea vorbeste despre Dumnezeu într-un anume fel. Cînd este necãjitã, o face în alt fel: îi adreseazã rugãminti, îi aduce laude. Sã se poarte ca de obicei, iar copilul va accepta sau nu acest lucru. Nu are importantã. Important este sã fie întotdeauna ea însãsi.
Sã trecem acum la scrisoarea mamei descumpãnite, pentru cã fiica ei judecã totul în termeni de bine sau rãu...
Ea poate sã-i spunã fetitei: „Desi sînt surprinsã, te înteleg, pentru cã aceasta este credinta tatãlui tãu si înteleg si faptul cã tu esti de acord cu el. Esti fiica lui si e normal sã gîndesti ca si el.“ Iar cînd fetita îi spune: „Vei fi pierdutã“, mama sã nu se necãjeascã prea mult, deoarece la aceastã vîrstã fetitei îi face multã plãcere sã-i spunã mici „rãutãti“ mamei. La sapte sau opt ani ea poate avea nevoie, de exemplu, sã spunã: „Mamã, sã stii cã viata ta nu e tot atît de importantã ca si a mea.“ E normal. Mama sã-i rãspundã: „stiu cã acest lucru te supãrã, dar eu am încredere pentru cã fac si eu ce pot. Roagã-te si pentru mine lui

Jehova.“ Sã-i vorbeascã cu blîndete, fãrã sã critice credinta tatãlui. Fetita va simti cã are dreptul sã aibã aceeasi credintã cu a tatãlui sãu apoi, cu timpul, va ajunge sã-si respecte mama, tocmai pentru cã aceasta a stiut sã fie îngãduitoare.
Vã reamintesc cã mama s-a recãsãtorit de doi ani. Fetita are acum opt ani, deci avea sase ani cînd pãrintii s-au despãrtit. Aceasta sã fie cauza?
Bineînteles. Fetita e foarte multumitã sã aducã în acest cãmin – mai ales cã aici mai existã si un alt copil – imaginea luminoasã sau întunecatã a tatãlui ei: „Eu am tãticul meu!“ Credinta tatãlui îi serveste drept sprijin în dorinta ei de rivalitate, în afirmarea ei ca persoanã diferitã fatã de micutul care are un alt tatã. Ea tatoneazã terenul, dacã pot sã spun asa, pentru a exprima ambivalenta dragostei ei fatã de mamã (si fatã de tatãl sãu vitreg). De ce nu?

## Cînd complexul lui Oedip nu e luat în serios

În sfîrsit, iatã-ne ajunsi si aici: faimosul complex al lui Oedip. Întrebarea priveste pe oricine are un copil: ce se va întîmpla? Fiul sau fiica mea vor avea un complex oedipian? As vrea sã plec de la douã scrisori: cea a unei mame despãrtitã de sotul ei de sase ani si care are un bãiat de sase ani, nãscut la o lunã dupã despãrtirea pãrintilor. Ne scrie: „Am auzit vorbindu-se despre complexul lui Oedip. Mi se spune cã, pentru a-l depãsi, copilul are nevoie de prezenta tatãlui. Or, fiul meu nu si-a vãzut niciodatã tatãl. Cum sã-l ajut atunci sã depãseascã aceastã problemã?“ Eu as adãuga „eventuala“ problemã, deoarece nu e sigur cã acest copil ar avea vreuna.
Nu ne spune nimic despre felul cum se comportã acest bãiat, dacã e posesiv, gelos pe ea si dacã ea are si alti prieteni?...
Precizeazã cã locuieste la pãrintii sãi, cã are douãzeci si opt de ani, cã nu merge nicãieri. Nu are nici un amant. Înainte de a rãspunde, sã vã citesc si cealaltã scrisoare de la o mamã cu doi copii, o fetitã de patru ani si un bãietel de un an. De la nasterea bãietelului, fetita este în conflict permanent cu cei din jur, si mai ales cu tatãl ei. Cu mama este exigentã, tiranicã chiar. Îsi acapareazã frãtiorul si îl cocoloseste tot timpul. La grãdinitã merge cu plãcere, este sîrguincioasã. Acasã lasã însã impresia cã se defuleazã. „Mi se pare cã, scrie mama, la o fetitã situatia oedipianã ar trebui sã provoace atasamentul fatã de tatã si gelozie fatã de mamã, sau cel putin asa mi s-a spus. Fetita mea face oare exceptie de la aceastã regulã?“
Se pare cã aceastã fetitã este în plin complex oedipian, e foarte geloasã cã tatãl i-a dat mamei un copil, în loc sã i-l dea ei. Atunci, îsi acapareazã frãtiorul, cum spune mama, prefãcîndu-se cã ea este mama
72
lui. Deci, face pe mama pentru cã nu i se pare drept ca tatãl, pe care-l iubeste atît de mult, sã nu-i facã ei bucuria de a fi mamã!
Deci mama poate fi linistitã... Fiica ei nu face exceptie de la regulã!... Acum sã ne întoarcem la cealaltã scrisoare...
În cazul acestei tinere mame care locuieste cu pãrintii, se poate spune cã propria dezvoltare s-a oprit o datã cu nasterea copilului. S-a consacrat cresterii lui în casa pãrintilor ei: se pare deci cã existã totusi un bãrbat – bunicul —, iar copilul se poate dezvolta ca bãiat, identificîndu-se cu el. Poate însã cã acest copil este destul de posesiv; sau poate îsi considerã mama ca pe o sorã mai mare, din moment ce locuieste la pãrintii ei. Nu pot sã spun nimic în legãturã cu aceasta. De altminteri, ea nu ne spune dacã copilul ei are probleme. Oricum, el poartã probabil numele tatãlui sãu pentru cã, dupã cum ne scrie, a fost mãritatã cu acel bãrbat. Copilul stie deci cã are un tatã înlocuit acum, într-o oarecare mãsurã, de bunic.
Pentru acest bãiat situatia este complexã. Cu sigurantã însã, el are deja o identitate de bãiat, iar mama are si ea o identitate de fetitã, dar nu sînt foarte sigurã cã la ora actualã ea are o libertate si o identitate de femeie. Poate cã atunci cînd aceastã femeie îsi va permite sã-si trãiascã viata de femeie, copilul va fi gelos pe bãrbatul care va avea mai multe drepturi asupra ei decît propriul ei tatã sau fiu. În orice caz, prin bunic acest copil are posibilitatea sã intre în etapa complexului oedipian, în aceastã relatie în care copilul se identificã cu adultul, vãzînd în acesta din urmã imaginea desãvîrsitã a lui însusi precum si modelul pentru a deveni adult. În aceastã perioadã cred cã bate putin pasul pe loc continuînd sã fie destul de „ignorant“ în ceea ce priveste sexualitatea.
Cum trebuie sã reactioneze pãrintii cînd se manifestã acest complex?
Dupã cum cred ei de cuviintã. Mai întîi trebuie sã stie cã acesta este un lucru normal. Sã-i spunã copilului: „Cînd vei fi mare, vei face ce vei dori tu. Pentru moment, nu poti încã sã ai o sotie (dacã e

bãiat) sau un sot (dacã e fatã). Ai vrea sã fii deja mare, sã faci si tu ce fac oamenii mari. Ca multi alti bãieti, poate cã ai vrea si tu sã fii sotul mamei tale (sau sotia tatãlui tãu). Asa ceva nu se poate. Asa e viata.“
Sã spunem încã o datã cã, pãrintii nu trebuie sã evite dialogul cu copiii lor.
Bineînteles. Iar bãiatului sã i se spunã cã, atunci cînd tatãl lui era mic, a suferit si el la fel, iar cînd mama era micã a avut aceleasi interdictii ca si fetita ei etc.
Oamenii îsi pun nenumãrate întrebãri în legãturã cu complexul oedipian, mai ales acum cînd e de notorietate publicã, desi a existat dintotdeauna, cu mult înainte de a se vorbi despre el. Iar cei care se tem de el, nu-si dau seama cã acest complex nu se manifestã în mod previzibil. De exemplu, într-o familie cu trei copii (dintre care cei mai mari sînt doi bãieti) s-a întîmplat ca mama sã iasã în oras împreunã cu tatãl trei seri la rînd. Bãietii i-au reprosat: „De ce iesi tu mereu seara cu el si niciodatã cu noi?“ Noi, era comandoul bãietilor. Mama, putin derutatã, le-a rãspuns: „Bine, dar e sotul meu. Am dreptul, nu-i asa, sã ies seara cu el!“ Atunci unul dintre bãieti îi spune: „Dar si noi vrem sã fim sotul tãu“, la care mama n-a prea stiut ce sã rãspundã. Celãlalt bãiat îi spune însã primului: „Lasã sã-ti spun eu. El este sotul cu care face copii, iar noi sîntem sotii ei, doar asa!“ Mama a fost de acord: „Are dreptate. Asa este.“ si au tãcut, cam necãjiti cã mama lor are un sot.
Iatã si un alt mod de manifestare a complexului oedipian: bãiatul îsi iubeste tatãl, vrea sã se identifice cu el, vrea sã aibã întotdeauna dreptate dar, în acelasi timp îsi iubeste si mama cu care ar vrea sã aibã unele intimitãti...: „stii ce, poate cã tata nu se întoarce diseарã. si dacã nu se întoarce sau vine foarte tîrziu, pot sã-l astept în pat, în locul lui? E pãcat sã rãmînã locul gol.“ Bineînteles cã astfel de cuvinte o pun pe mamã la încercare. Ea trebuie sã aibã prezentã de spirit si sã rãspundã: „Locul acesta nu este niciodatã gol, este locul tatãlui tãu, fie cã e acasã fie cã nu. Chiar si atunci cînd este plecat, el este întotdeauna aici, iar eu mã gîndesc la el.“ Nu este deloc bine ca, pe motiv cã tatãl nu este acasã, mama sã-si lase fiul sãi ia locul în pat; în cazul acesta el îsi va imagina cã are dreptul sã creadã cã este sotul mamei lui. Este însã si mai rãu cînd mama ia copilul în pat ca sã-i tinã de cald: „De ce nu, dacã sotul meu tot nu e acasã? Sã-l iau pe el cu mine în pat.“ Acest lucru e foarte dãunãtor pentru copil.
73
Asa se manifestã complexul oedipian în viata de toate zilele. Mama sã fie atentã. Sã nu accepte niciodatã aceastã alunecare prin care unul dintre copii, bãiat sau fatã, îsi însuseste prerogativele pe care le are tatãl ca sot fatã de sotia lui si ca tatã fatã de copii. În viata imaginarã a bãietilor, aceste mici prerogative îi fac sã creadã cã au dreptul, primit din partea mamei (cine nu spune nimic înseamnã cã este de acord) de a dori sã ia locul tatãlui. Acest lucru îl culpabilizeazã, stînjenindu-i dezvoltarea. Acelasi lucru se întîmplã si cu fetele. Îmi amintesc de o fetitã care era în plinã perioadã de dragoste înflãcãratã pentru tatãl ei – avea trei ani pe vremea aceea. Într-o dimineatã, dupã ce l-a condus la usã si i-a spus veselã la revedere, s-a repezit în bratele mamei: „Vai, nu pot sã-l sufãr pe tãticu.“ – „Da?“, i-a rãspuns mama, „si de ce?“ Dupã un moment de tãcere, cuibãrindu-se în bratele mamei, i-a rãspuns pe un ton disperat: „Pentru cã e prea drãgut cu mine!“
Iatã, în aparentã, un alt tip de întrebare: „Cum sã-l faci sã înteleagã pe un bãietel de cinci ani, plin de viatã si dornic sã afle cît mai multe, cã existã momente în care trebuie sã-i lasi si pe cei mari sã vorbeascã, cã ar trebui si el sã tacã mãcar cîteva minute pe zi? Este un copil foarte inteligent, foarte sensibil, dar un vorbãret fãrã pereche! Încerc totusi, chiar în prezenta lui, sã vorbesc si eu un pic cu sotul meu, sã ascult radioul fãrã sã fiu mereu întreruptã. Dumneavoastrã ce credeti?“
Copilul încearcã sã-si acapareze mama printr-o dragoste posesivã. Este fãrã îndoialã singur la pãrinti sau la mare distantã de un alt frate.
Are un frãtior foarte mic, de zece luni...
Deci, asta este; primul a fost multã vreme si singurul lor copil. Nu are încã în frãtiorul sãu un interlocutor valabil, de aceea vrea sã se identifice cu cei mari, cu tatãl. Acest copil este în plin complex oedipian. Împiedicîndu-si mama sã vorbeascã cu sotul ei, vrea s-o pãstreze numai pentru el. Dar nu ea trebuie sãl punã la punct. Tatãl trebuie sã-i spunã: „Acum vreau sã vorbesc cu mama ta. Te rog sã taci. Dacã nu vrei sã asculti, n-ai decît sã pleci.“ Apoi, dacã tatãl vrea sã vorbeascã cu sotia lui, iar vorbãretul tot nui lasã în pace, sã-i dea o bomboanã sau o gumã de mestecat. Dupã aceea, tatãl îi va spune cu blîndete: „Vezi, nu înseamnã cã dacã noi avem ceva de vorbit, nu-ti dãm tie atentie. Trebuie sã te obisnuiesti...“E

bine ca aceste probleme sã fie tratate cu umor. Este evident cã acest copil îsi apãrã pozitia de frate mai mare. Poate cã nici tatãl, cînd e mai liber, nu se ocupã suficient de el, nu-l ajutã suficient sã creascã mare. Nu îi este deloc usor cu un frãtior cãruia i se dã din ce în ce mai multã importantã si care nu vorbeste încã... si cu un tatã rival, triumfãtor pe toatã linia! Deci el o vrea pe mama pentru el, numai pentru el!
În plin complex oedipian, copilul suferã. Meritã sã fim alãturi de el. Are nevoie de o dragoste curatã din partea pãrintilor, de explicatii adevãrate, referitoare la dorinta sexualã interzisã între copii si pãrinti, precum si între copiii aceleiasi familii. Pãrintii nu trebuie sã-l tachineze sau sã-l dezaprobe, dar nici sãi adreseze cuvinte drãgãstoase echivoce sau sã aibã cu el intimitãti ambigue, camuflate în mîngîieri incendiare, nici întreceri pretins ludice între rivali în care copilul poate spera cã dorinta lui incestuoasã va triumfa. Toate acestea nu ar face decît sã întîrzie dezvoltarea lui psihosexualã.
Dacã interdictia incestului nu este clar exprimatã si acceptatã între sapte si nouã ani, cel mai tîrziu, conflictele oedipiene vor apãrea la pubertate, agravînd problemele adolescentei atît pentru tînãrul în cauzã cît si pentru pãrintii lui sau chiar pentru copiii mai mici, care vãd în fratii lor mai mari pe singurii vinovati atît de neîntelegerile din familie cît si de conflictele dintre pãrinti. Cîte familii nu suferã din cauzã cã pãrintii au cãzut în capcana oedipianã întinsã de copii. Fiecare dintre ei a avut un copil preferat, cãruia nu i-a permis sã-si facã, între sapte si nouã ani, propriii lui prieteni în afara familiei si care nu a respins la timp acea prietenie încãrcatã inconstient cu dorintã homosexualã sau heterosexualã pentru unul dintre pãrinti, pentru un frate sau o sorã. La pubertatea acestor copii totul explodeazã fie în violentã sau în stãri depresive, fie în delincventã juvenilã sau se manifestã chiar prin destrãmarea cuplului... Nu e nimeni vinovat... Ei suportã consecintele unei dorinte incestuoase, ale unor capcane care nu au fost evitate la timp. În aceastã fazã, trebuie sã se recurgã, fãrã întîrziere, la psihoterapia psihanaliticã – din fericire foarte eficace.
74
# Întrebãri care revin
# (Despãrtirea; gemenii)
Existã întrebãri care revin cu insistentã: mai întîi, problema prezentei prelungite a mamelor lîngã copii.
O mamã are trei copii: un bãiat de paisprezece ani, o fetitã de sapte si o alta de patru ani; aceasta din urmã îi dã multã bãtaie de cap: „Am încetat sã lucrez de cînd eram însãrcinatã cu ultima fetitã, ne scrie mama. Deci a fost crescutã în cele mai bune conditii, deoarece m-am ocupat în permanentã de ea. si totusi, este un copil din ce în ce mai dificil, fãcîndu-ne tuturor viata imposibilã. Încerc sã o înteleg, sã am rãbdare cu ea, dar mã demoralizeazã, mã scoate din sãrite, mã istoveste (...). De cîtva timp îsi bate sora si ca sã se pedepseascã, se muscã singurã. Cînd este numai cu mine sau cu sora ei este adorabilã si asta poate dura zile întregi, dar de îndatã ce soseste o altã persoanã devine insuportabilã. Bãnuiesc cã o face intentionat, pentru ca cineva sã se ocupe numai de ea. Nu mai îndrãznesc sã-i invit nici o prietenã acasã, deoarece se înfurie, plînge. Atunci cînd încerc sã-i explic, cu rãbdare, cã s-a comportat urît îmi rãspunde: «Lasã, data viitoare o sã încercãm sã fim cuminti.» Din nefericire, asta nu dureazã niciodatã prea mult. Sînt disperatã vãzînd cã am dat gres în educatia ei.“
Cred cã, încã de acum un an, mama ar fi trebuit sã-si reia serviciul; nu înteleg de ce nu a fãcut-o pînã acum. Cînd fetita spune: „O sã încercãm sã fim cuminti“, este ca si cum ar simti cã nu este vorba numai despre ea, ci despre un trio care va încerca sã fie cuminte. Nu se simte bine decît în doi... si pe urmã, în aceastã scrisoare nu se pomeneste nimic despre tatã. si nu ni se spune nici dacã, atunci cînd fetita se înfurie si-si bate sora mai mare, aceasta îi rãspunde sau nu cu agresivitate. Nu înteleg prea bine. De ce, cea de sapte ani nu se apãrã cînd cea micã o bate? De aceea fetita se simte obligatã sã se muste, drept pedeapsã, deoarece are în fatã o mamã deprimatã si o sorã mai mare, care pare a fi sacul ei de bãtaie. Nu cred cã fetita cea micã constituie adevãrata problemã în aceastã familie. Am impresia cã mama a vrut sã facã prea mult pentru ea, vreme prea îndelungatã. Este singurul copil de care s-a ocupat în permanentã. Pentru ceilalti nu si-a întrerupt serviciul. Este un copil „rãsfãtat“. Fãrã îndoialã, sora mai mare crede cã e mai putin iubitã de mamã. Poate se lasã bãtutã de cea micã tocmai pentru a-i cîstiga dragostea?
Un sentiment frumos...
Da, dar stiti ce se spune: si iadul e pavat cu sentimente nobile. Acum, poate cã mama ar trebui sã-

si aibã propria viatã, sã-si reia lucrul, oricum, sã nu mai fie dependentã de cea micã. Fetita aceasta a pornito
prost de la început, ca si sora sa de sapte ani, de altfel. si pe urmã, pe urmã... bãiatul, tatãl, mai ales, ce fac? Cînd o mamã este deprimatã, existã întotdeauna în familie un copil – cu mai multã vitalitate — , care devine insuportabil. S-ar putea spune cã el este tratamentul cu socuri electrice al sãracului, pentru cã el o împiedicã pe mamã sã devinã depresivã. Copilul lasã impresia cã nu vrea sã vadã pe cineva deprimat si face un întreg tapaj ca s-o scoatã din aceastã stare, sã-i redea pofta de viatã, sã înveseleascã putin atmosfera. Ar fi bine ca mama sã consulte si un psihanalist. Sã încerce sã-si lãmureascã cauza stãrii ei depresive.
Da, cred cã aceste probleme se datoresc mai ales mamei si surorii mai mari, care nu se pot apãra suficient în fata unei fetite ce pare destul de impulsivã: a fost prea mult timp rãsfãtatã si acum s-a sãturat. Toti se ocupã prea mult de ea si nimeni nu poate sã facã fatã agresivitãtii ei. Mama ar trebui sã fie mai autoritarã si sã-si reia serviciul. Sã o încurajeze pe fetita cea mare sã nu mai cedeze în fata celei mici si sã nu mai fie asa mãmoasã cu aceasta. Totul va reintra în normal, mai ales dacã tatãl sau bunicul se vor ocupa de ea si n-o vor lãsa sã facã tot ce-i trece prin cap: aceastã fetitã spune „facem“ în loc sã spunã „eu o sã fac“ pentru cã dorintele sale nu sînt nici cele ale unei fete, nici cele ale unui bãiat. Ea suferã si face si pe altii sã sufere. Se simte vinovatã. Ea cheamã în ajutor si se lamenteazã!
75
În legãturã cu reluarea serviciului, o întrebare ce revine destul de des este aceea care se referã la „salariul mamei“. Multe femei nu au posibilitatea sã stea acasã si sã se ocupe de copii, pur si simplu din motive materiale. Considerati cã perioada în care mama stã acasã cu copilul ar trebui sã fie limitatã în timp?
Da, dacã prin aceasta se întelege necesitatea sã fie tot timpul cineva acasã; aceasta pînã cînd copilul va merge si va vorbi bine, se va descurca singur din punct de vedere fizic, adicã între douãzeci si patru si treizeci de luni, cel mai tîrziu trei ani. Eu as fi întru totul de acord ca mama, si, de ce nu, si tatãl, sã primeascã un salariu sau o alocatie pentru a putea sta cu copilul acasã pînã la aceastã vîrstã. Ar fi si exceptii în cazul copiilor cu probleme. Începînd de la o anumitã vîrstã, stabilitã în functie de fiecare caz în parte, copilul poate merge în colectivitate, de dimineatã pînã seara; nu mai este necesarã prezenta mamei, din moment ce stie sã se descurce singur si sã se joace cu alti copii. Pentru o mamã, a educa un copil nu înseamnã a i se consacra în întregime, neglijîndu-se, si cu atît mai putin neglijîndu-si sotul, pe ceilalti copii sau viata socialã.
si acum douã obiectii referitoare la gemeni... Am aici douã scrisori complet diferite: una din partea unei gemene adevãrate care ne scrie: „Mã întreb de ce oare toti doctorii, toti psihiatrii, toti sociologii sustin cu încãpãtînare cã gemenii trebuie separati. Nu sînt deloc de aceeasi pãrere.“ Este în mãsurã sã o spunã pentru cã ea este o geamãnã adevãratã. Mai departe vorbeste despre dragostea fraternã: „Vã spun toate acestea pentru a vã arãta cã, dupã pãrerea mea, nu existã nimic mai frumos, mai plãcut, decît o dragoste fraternã profundã. Cred cã acest gen de dragoste nu poate exista decît la gemenii univitelini. De ce sã fie separati? De ce sã li se ia, cu orice pret, acest lucru atît de minunat? Am si eu doi bãieti ce au acum paisprezece si cincisprezece ani care, spre disperarea mea, se ceartã tot timpul. Avînd în vedere diferenta micã de vîrstã dintre ei, i-am crescut aproape ca pe niste gemeni.“ si ea este foarte miratã de reactiile lor...
Dragostea „sororalã“ existã. Chiar dacã sora ei nu era geamãnã, ea tot ar fi iubit-o, iar sora ei ar fi iubit-o si ea. Sînt multe surori care se iubesc, fãrã sã fie gemene. Dar poate cã, în acest caz, faptul cã una era cu adevãrat copia celeilalte le-a ajutat. Oricum, nu e bine ca doi copii nãscuti la un an diferentã sã fie crescuti ca niste gemeni...
Remarcati, de altfel, cã aceastã femeie nu vorbeste despre viata ei conjugalã...
Ati folosit – vã citez – cuvîntul „sororal“?
Dragoste „sororalã“! Ei bine, dragostea dintre surori! Acest cuvînt nu existã, nu-i asa? Dar nu se poate spune „fratern“, cînd e vorba despre douã surori.
Fetelor le place întotdeauna sã aibã o sorã cu care sã se înteleagã. Pînã în momentul în care, domnisoare fiind, îsi disputã acelasi bãrbat... Relatiile de prietenie dintre fratii apropiati ca vîrstã sau dintre gemeni sînt mai putin strînse ca cele dintre fete. Sã mai spunem cã poate exista o dragoste autenticã si fãrã ambiguitate între frati si surori ce poate dura toatã viata.

si acum cealaltã scrisoare, cea a unei mame: „Vorbind despre gemeni, spuneati cã ar trebui îmbrãcati diferit. În cazul meu s-a dovedit a fi adevãrat contrariul. Am doi gemeni, un bãiat si o fatã pe care, o vreme, i-am îmbrãcat diferit. Cînd se jucau în acelasi tarc, fetita îsi musca mereu fratele. Apoi, i-am despãrtit. Fiecare se juca în alt tarc. Dar fetita reusea întotdeauna sã se apropie de tarcul unde se juca fratele ei si sã-l muste.“ Aceastã mamã a mai avut apoi un copil. Fetita îl musca si pe acesta: „Într-o zi, am îmbrãcat toti copiii la fel. I-am considerat gemeni, asa cum se obisnuieste, de fapt – si tot scandalul a încetat, iar atmosfera s-a calmat (...). Numai pãrintii stiu cu adevãrat ce sã facã într-o anume situatie. Ei n-ar trebui sã încerce sã creascã un copil-model, încorsetat în tiparul unui asa-zis copil ideal. Existã la ora actualã tendinta de a-ti creste copilul dupã sfaturile din cãrti, de la cinematograf sau din altã parte...“

Da. si chiar ascultînd-o pe Françoise Dolto! Persoana care ne scrie are dreptate, fiecare trebuie sã caute singur rãspunsurile la propriile întrebãri. Este adevãrat. Nu existã un copil-model. În cazul de fatã, fetita care-si musca fratii s-a lãsat pãcãlitã de uniforma unisex!

76

Iatã deci douã scrisori care contrazic ceea ce ati explicat...

Nu, ele se referã la cazuri particulare sau alte solutii care au dat roade.

Am mai insistat asupra acestui lucru: sînt recunoscãtoare tuturor celor ce mi-au scris pentru a-mi contesta rãspunsurile. As dori ca mamele si tatii sã înteleagã exact intentia care stã la baza acestor emisiuni. Reflectez asupra celor mai mici amãnunte ce reies din scrisori si încerc, cu ajutorul lor, sã gãsesc solutii o datã cu pãrintii, dar nu în locul lor. Dacã unii dintre pãrinti au reusit sã rezolve situatii dificile, asemãnãtoare celor relatate aici, actionînd în cu totul alt mod decît urmînd sfaturile pe care le-am dat, sînt fericitã sã fac cunoscutã propria lor experientã. Astfel pot fi ajutati si alti pãrinti. De fapt, acesta este singurul nostru scop.

## Copii agresivi sau agresati?
## (Întoarcerea de la scoalã)

si acum, o altã serie de întrebãri. Este vorba despre o mamã care are o fetitã de cinci ani si jumãtate, un bãietel de patru ani si jumãtate si o altã fetitã de doi ani. În curînd va avea un alt copil. Întrebarea ei se referã la primul copil, fetita de cinci ani si jumãtate. Merge la grãdinitã, e destul de dezvoltatã pentru vîrsta ei, putin cam plinutã. Seamãnã de fapt cu mama ei. Într-o zi s-a întors de la scoalã extrem de tristã. Pãrintii au întrebat-o ce s-a întîmplat, iar ea le-a povestit cã unii copii din grupa ei îi spun: „vacã împutitã“ si se pare cã asta a demoralizat-o enorm. Întrebarea este urmãtoarea: cum poate fi ajutat un copil sã-si creeze un sistem propriu de apãrare, de autonomie într-un mediu care nu e cel familial?

Cred cã mama a fost cea mai afectatã. Vorbind cu fetita i s-ar putea spune, de pildã: „Tu ce-ai fi putut sã le rãspunzi? Cred cã fetita care ti-a spus asa ceva este geloasã. Nu stiu de ce, dar cu sigurantã este geloasã.“ Copiii vorbesc deseori urît cu cei pe care sînt gelosi. Existã însã si copii care, atunci cînd sînt în colectivitate, suferã din cauza unui copil „sadic“. În aceste situatii, dacã pãrintii vor sã-si ajute copilul, nu trebuie sã se adreseze nici învãtãtoarei sau educatoarei, nici pãrintilor copilului în cauzã, ci chiar acestuia din urmã. Mergînd la scoalã, ei pot sã-i spunã: „Ce i-ai spus fetitei mele? Foarte rãu ai fãcut“ etc. Sã-i dea o lectie, sã-l certe pe cel care a pricinuit un rãu moral copilului lor. Apoi, dupã ce la dojenit, sã-i întindã o mînã de ajutor: „Totusi esti un copil tare drãgut. De ce te porti atît de urît cu fetita mea? Ce ti-a fãcut? Nimic, nu-i asa? Atunci de ce o necãjesti? Hai, acum împãcati-vã!“

Vedeti, dacã un copil vorbeste urît cu un alt copil, o face deseori pentru cã suferã, pentru cã este gelos pe celãlalt care i se pare mai fericit sau mai iubit decît el. Îl invidiazã, dar în acelasi timp ar vrea sã-i fie prieten.

Sînt si multi copii care nu stiu ce sã rãspundã la niste prostii fãrã importantã si fac din asta o adevãratã dramã. În acest caz, acasã, familia se poate gîndi la niste variante posibile ca replicã, de exemplu, la „vacã împutitã“. Se pot gãsi unele foarte nostime pe care copilul le va învãta si va sti sã se foloseascã de ele. De fapt, nu sînt decît rivalitãti verbale dublate de simtul umorului.

Existã si copii care sînt mereu bãtuti de altii. În acest caz trebuie procedat altfel. Dacã lucrurile par a fi serioase, tatãl trebuie sã vadã despre ce e vorba. De cele mai multe ori un copil mai mic agreseazã pe unul mai mare: acesta se teme de propria lui fortã si n-ar vrea sã-l batã pe unul mai mic deoarece, de

exemplu, nu vede asa ceva în familia lui. Mai sînt si copii care – nu se stie de ce – se lasã bãtuti sau chiar îi provoacã pe altii ca sã fie bãtuti si nu numai la scoalã. Nu putem intra acum în amãnunte, dar acesti micuti masochisti în fasã, acesti copii fricosi si de umbra lor, pot fi cu adevãrat ajutati dacã li se spune:
77
„Cred cã nu esti atent la felul în care te bat ceilalti. Fugi imediat, te ascunzi. Nu asa vei învãta sã te aperi. Deschide bine ochii si o sã observi loviturile care fac rãu si pe cele care fac rãu mai bine.“ Trebuie sã se insiste: rãu mai bine, desi nu este foarte corect spus. De cele mai multe ori, dupã cîteva zile, avînd permisiunea sã primeascã lovituri si sã fie atent la felul în care le primeste, copilul îsi va învinge timiditatea, va riposta la rîndul sãu si nu va mai fi agresat de ceilalti.
Deseori poate fi vorba si despre un copil singur la pãrinti, cãruia i s-a repetat cu insistentã cã nu-i frumos sã fie bãtãus. Acasã, acesta povesteste: „Toti copiii mã bat si sînt rãi cu mine...“ iar pãrintii îi rãspund: „Apãrã-te, apãrã-te!“ Dar el nu a învãtat sã se apere, neavînd ocazia pînã acum sã fie agresiv. Sã spunem încã o datã cã un copil care este încurajat sã fie foarte atent la felul în care este agresat dupã cîtva timp va sti foarte bine sã loveascã la rîndul lui si sã se facã respectat. E un lucru care se învatã.
La scoalã se petrec si alte lucruri. Între ei, copiii poartã deseori acest dialog clasic: „Tatãl meu este mai puternic decît al tãu. Tatãl meu este mai inteligent decît al tãu. Tatãl meu este mai bogat decît al tãu“ etc. Cînd copiii povestesc acasã aceste lucruri, cum trebuie procedat? Sã-i lãsãm sã se descurce singuri sau sã-i ajutãm sã gãseascã un rãspuns?
Mai întîi trebuie sã stim cui se adreseazã copilul. Sã presupunem cã el îi spune tatãlui: „stii ce spune cutare despre tine, spune cã...“ Dacã tatãl are încredere în el însusi si în propria lui valoare, sã-i rãspundã: „Colegul tãu e un prost. Dacã spune cã tatãl lui e cineva numai pentru cã este bogat, înseamnã cã nu e sigur cã îl iubeste tot atît de mult cît te iubesc eu pe tine. Nu masina si hainele frumoase ne aratã valoarea oamenilor.“ În sfîrsit, ceva de genul acesta... Fiecare copil îsi iubeste tatãl si dacã îi spune ce a spus alt copil despre el o face tocmai pentru a fi sigur cã acesta este puternic, cã nu poate fi umilit. Tatãl va cîstiga în autoritate dacã îi va rãspunde: „Eu mã consider cineva fãrã sã fie nevoie sã mi-o spunã altii. Iar tu poti sã-i spui colegului tãu: «Tatãl meu e cineva. si eu, copilul lui, sînt cineva.»“ Asta-i tot!
Copiii se laudã întotdeauna cu tatãl lor. Îmi amintesc de un dialog pe care l-am surprins între doi copii de trei si patru ani – ei nu stiau cã eu îi aud. Unul spunea: „stii ce, tãticul meu are o motocicletã care merge foarte repede.“ Iar celãlalt i-a rãspuns: „Tãticul meu are o motocicletã care merge foarte repede, foarte repede, foarte repede.“ S-a ajuns la un foarte repede, foarte repede rostit timp de cinci minute; apoi, unul dintre ei a spus: „Sã stii cã tãticul meu are o motocicletã care nu se opreste niciodatã!“ Ca sã termine odatã, celãlalt l-a scuipat si apoi s-au despãrtit. Ce poti sã faci? Copilãrii!
si acum la sfîrsit, sã vã arãt o scrisoare în care ni se spune: „Este foarte adevãrat cã un copil schimbã complet o viatã, transformã fiintele, fãcîndu-le sã dea tot ce au mai bun în ele. A fi pãrinte nu este un dar înnãscut; este ceva ce se învatã.“
Am putea spune chiar cã, în toate sensurile, copilul este tatãl adultului!

## Sã scrii pentru a te ajuta

Am în fatã scrisoarea unei mame cãreia i-ati rãspuns deja – dar în mod curios, în acel moment, problema ei se rezolvase de cîteva zile. Iatã ce scrie: „«A fost un fel de miracol. Fetita mea de doi ani, care se trezea în fiecare noapte de cînd avea sase luni, a încetat brusc sã se mai trezeascã acum o lunã si jumãtate. Întro searã, cînd o culcam, mi-a spus: «Acum mã duc sã fac nani.»“ Era pentru prima oarã cînd spunea singurã asa ceva, desi îsi auzise pînã atunci mama cerîndu-i în fiecare searã sã se culce, iar ei, bineînteles, îi era somn. Scrisoarea se încheie astfel: „Cînd, peste cîteva zile, mi-ati rãspuns, problema era deja rezolvatã fãrã sã stiu nici cum, nici de ce; poate doar datoritã hotãrîrii mele de a o depãsi. Fusese o dificultate interioarã.“ Este extraordinar, nu-i asa?
78
Sînt foarte bucuroasã cã am primit aceastã scrisoare, pentru cã este exact în sensul a ceea ce încerc sã fac încã de la început, adicã sã-i ajut pe pãrinti sã se ajute singuri în relatiile cu copiii lor.
Cred cã scrisoarea pe care o scrie o mamã atunci cînd are o problemã îi permite sã ia putinã distantã fatã de ea: mama reflecteazã si îsi formuleazã scrisoarea, stiind cã aceasta va fi cititã; o scrie, dacã pot spune asa, cu tot sufletul. La rîndul meu, o citesc la fel. În acest mod, ceva se petrece atunci cînd scrii si citesti o scrisoare, sau îi asculti continutul. Pentru cã mama stie cã scopul meu nu este sã dau retete –

fiecare copil, fiecare relatie pãrinti-copii fiind diferite —, ci sã-i determin pe pãrinti sã înteleagã cã au posibilitatea de a-si rezolva singuri dificultãtile prin care trec. În vremea noastrã, oamenii s-au obisnuit sã cearã altora sã le rezolve problemele în locul lor. Or, dacã fiecare ar încerca sã reflecteze cu calm, cu onestitate, dacã ar scrie în detaliu ce îl frãmîntã, stiind cã va fi auzit – acest lucru este esential, sã stie cã cineva îl ascultã —, atunci s-ar asculta cu o parte din el, care ar fi mult mai lucidã decît cea prinsã în vîrtejul angoasei, al nelinistii, al problemei acute pe care o trãieste.

Acest lucru l-a fãcut si mama despre care vorbim, dar si fetita, care a înteles, simtind cît de mult sînt preocupati pãrintii sãi de ea. Mama a reusit sã ia distantã fatã de ceea ce pãrea un capriciu, si care semnala, de fapt, tocmai dorinta de a trezi interesul mamei: în acel moment fetita a înteles cã, în loc sãi trezeascã interesul prin corpul sãu, care face si repetã mereu acelasi lucru, i-l trezeste ca fiintã umanã care se dezvoltã pentru a deveni încet, încet o fetitã mare. Aceasta este calea pe care o strãbat cei care ne scriu. si sînt foarte fericitã, deoarece asta am urmãrit: ca pãrintii sã simtã cã acesti copii nu au apãrut ca sã le creeze probleme, ci pentru a trãi cu ei, crescînd si evoluînd, adicã schimbîndu-si felul de a fi putin cîte putin în fiecare zi, pe etape. Viata este mai puternicã decît orice, dacã o lãsãm sã se exprime, fãrã sã ne blocãm în momentul cînd ceva nu merge: atunci trebuie sã ne gîndim bine la ce s-a întîmplat, la momentul cînd a început si chiar sã punem pe hîrtie pentru noi, sã ne întrebãm: „De fapt, ce e? Ce sa întîmplat?“, sã le spunem si altora, dar sã nu asteptãm un rãspuns de-a gata.

Aceastã mamã nu a asteptat rãspunsul meu! A gãsit singurã solutia. si s-a întîmplat cã rãspunsul meu a fost pentru ea o confirmare a drumului pe care l-a fãcut.

## Copilul trebuie întîmpinat ca o persoanã (Nasterea)

Sînteti probabil la curent cu desfãsurarea congresului de pediatrie care a avut loc în 1977 la New York si în cursul cãruia medicii americani, dintre care unii sînt de altfel considerati autoritãti în tara lor, s-au pronuntat în favoarea revenirii la nasterea la domiciliu, pe motiv cã, foarte des, medicii – în special în Statele Unite, dar nu stiu care ar fi situatia în Franta – considerã sarcina ca un fel de boalã care dureazã nouã luni. De asemenea, s-au declarat complet împotriva nasterilor provocate. Iar în final sustin cã nu ar exista nici un obstacol, ca femeile sã nascã din nou acasã. Multe frantuzoaice care au citit sau au auzit vorbindu-se despre asta ar vrea sã stie care este punctul dumneavoastrã de vedere.

Nasterea este ceva normal, nu este o boalã. Cu toate acestea, dat fiind sistemul actual de organizare al locuintelor – cu apartamente mici si dificultatea de a te simti în largul tãu cînd familia e numeroasã – pentru o multiparã (se numeste „multiparã“ o femeie care a avut mai multe nasteri) ar fi cam greu. O femeie care a avut fãrã probleme doi sau trei copii ar putea foarte bine sã nascã acasã, cu conditia sã fie ajutatã. Nu sînt de pãrere ca, pe motiv cã este bine din punct de vedere fiziologic, imediat dupã ce naste, o femeie sã îsi reia ocupatiile – lucru care se fãcea odinioarã la tarã si care provoca prolaps genital la

79

aceste femei. E nevoie de un timp pentru ca muschii sã-si recapete pozitia si tonusul. Dupã nastere, odihna e obligatorie. Dar, într-adevãr, cînd totul merge bine, este inutil ca o femeie sã rãmînã la spital mai mult de douãzeci si patru de ore.

Dacã totul a decurs normal, dacã mama poate fi ajutatã, nu numai copilul, dar si mama se vor simti mult mai bine acasã. si, mai ales, dacã are mai multi copii, e mai bine ca acestia sã o vadã pe mama lor acasã si pe cel mic, imediat. Pe urmã, acasã este si tatãl. Pentru cã e groaznic: pe motiv cã un bãrbat este tatã, el nu mai poate sã stea de vorbã cu sotia lui despre acest moment atît de important pentru amîndoi. Iar la spital cel mic care, in utero (adicã atunci cînd era în stadiul de fãt) a auzit mereu vocea tatãlui sãu în dialog cu vocea mamei, se regãseste dintr-o datã orfan de aceastã voce masculinã, de vocea tatãlui si, cel mai adesea, despãrtit si de mama lui, nu aude decît tipetele celorlalti sugari. Cineva îl îngrijeste, dar timp de cîteva zile e ca si cum ar fi într-un desert; iar pentru un sugar, cîteva zile conteazã cît patru sau cinci luni pentru noi.

Deci, pãrerea mea este cã nasterea trebuie sã aibã loc cît se poate de simplu. Dar cred cã pentru primul, si chiar pentru al doilea copil – mai ales dacã aceste douã nasteri au fost grele – este mai bine ca femeia sã meargã în continuare la spital. Acesta reprezintã totusi o sigurantã atît pentru copil cît si pentru mamã – chiar dacã apoi se întorc acasã cît se poate de repede.

De altfel, ar putea functiona sistemul (care este în pregãtire acum) al asistentelor de familie. Nu e defel complicat sã ajuti o tînãrã lehuzã; asistentele ar putea face scurte stagii în spitale, sau în clinicile particulare, cu scopul de a învãta sã acorde îngrijiri lehuzelor si sugarilor. Acest sistem ar putea chiar face parte – reducînd cheltuielile de spitalizare – din alocatia de maternitate. Ele le-ar ajuta pe mame timp de douã sãptãmîni pentru ca acestea sã se odihneascã cu adevãrat. si cum, aproape întotdeauna dupã nastere, apare o usoarã stare depresivã, fiziologicã, aceste asistente ar sta de vorbã cu mama, ar ajuta-o din punct de vedere psihic si fizic, pentru cã are nevoie de asa ceva, mai ales cã ceilalti copii sînt putin gelosi si mai pretentiosi atunci cînd mama este de fatã decît în absenta ei.

La congresul de pediatrie despre care vorbeam, s-a pus si problema nasterii provocate: medicii americani sînt complet împotrivã.

Sînt perfect de acord, mai ales cã aceastã atitudine vine din America! Pentru cã nasterea provocatã a fost instituitã doar pentru comoditatea obstetricienilor.

Ca lucrurile sã meargã mai repede?

Ca sã meargã mai repede si ca sã fie ei mai linistiti. Exact ca masinile. Or, orice nastere e marcatã de aspectul ei uman. Existã femei care nasc încet. Altele care nasc mai repede. Existã femei care încep travaliul, apoi au nevoie de un timp de odihnã, si în cazul lor trebuie asteptatã cu rãbdare, fãrã angoase, reluarea travaliului, deoarece asa e copilul care se va naste, iar aceastã diadã, aceastã simbiozã mamãcopil, nu se rupe cu usurintã. Mama trebuie ajutatã sã se simtã în deplinã sigurantã, sã poatã vorbi despre ceea ce simte, iar copilul trebuie si el ajutat sã se nascã. Dar, mai important, violenta trebuie complet exclusã si în gesturi si în vorbe, pentru cã aceastã violentã si angoasã resimtitã de o femeie care naste, si e prost asistatã în timpul suferintei, creeazã un climat de tensiune psihicã ce marcheazã relatia mamãcopil la începutul vietii noului-nãscut, iar acest lucru se plãteste uneori foarte scump mai tîrziu.

Se vorbeste mult de nasterea fãrã dureri dar, din ce în ce mai mult, si de nasterea fãrã violentã (acesta este, de altfel, si titlul unei cãrti)[1]. Pe aceastã temã, o viitoare mamã vã întreabã: „Care ar putea fi consecintele, pozitive sau negative, pe plan fiziologic sau psihic, ale metodei traditionale, care se ocupã mai ales de nasterea fãrã dureri?“

Este limpede cã aceastã carte a dezvãluit publicului posibilitatea de a ajuta copilul sã se nascã fãrã a-l traumatiza; sau, mai degrabã, a-l traumatiza cît mai putin posibil, dat fiind faptul cã transformarea fãtului în nou-nãscut reprezintã deja un traumatism natural; aceastã mutatie este însotitã de o întreagã transformare la nivelul corpului: modificãri circulatorii, ventilatie pulmonarã, aparitia bruscã a unui univers senzorial, diferit de cel în care trãia copilul pînã atunci (temperaturã, luminã, sunet, senzatii tactile etc.).

80

Aceastã metodã de nastere este în mod evident urmarea nasterii fãrã dureri. Sper ca peste cîteva decenii – pentru cã nu e ceva care se poate face de pe o zi pe alta, si este abia un început – multi copii vor fi adusi pe lume în aceste conditii, adicã într-un mediu cu zgomote reduse, fãrã luminã intensã si alãturi de mamã, în primele ore de viatã. Pînã acum, se urmãrea în special dacã nou-nãscutul are tot ce îi trebuie, fãrã se se plece de la ideea cã el trebuie primit în mod uman, – cum sã spun? – ca o adevãratã persoanã. Era deci întîmpinat ca un mic mamifer, chiar mai rãu, cãci un mamifer este ajutat de mama lui care îl linge, îl tine lîngã ea. Oamenii nu s-au gîndit pînã acum la treaba asta. Începem acum sã meditãm la aceste lucruri, probabil pentru cã ne simtim atît de „stresati“ de civilizatie, încît întelegem brusc cã un copil poate fi în mod inutil „stresat“ la nastere.

Acestea fiind spuse, deoarece corespondenta noastrã locuieste în provincie, nu stiu dacã acolo existã o clinicã unde sã se poatã naste în felul acesta. Dacã nu existã, sã nu se încãpãtîneze. Dupã ce a citit aceastã carte, a înteles cu sigurantã cã trebuie reduse la minimum traumatismele pe care le-ar putea resimti copilul sãu. Sã-l tinã deci cît mai mult lîngã ea, cel putin în timpul zilei, ca acesta sã-i simtã foarte repede mirosul. Dacã nasterea a fost dureroasã pentru el, sã-i vorbeascã despre asta. (stiti cã spun deseori cã trebuie sã li se vorbeascã sugarilor despre greutãtile prin care au trecut. Vocea mîngîietoare a mamei e cel mai bun balsam dupã asemenea momente.) Sã-i spunã: „Dar acum esti puternic. Esti mare. Esti sãnãtos.“ etc. Cred cã totul se va rezolva.

Cît despre avantajele nasterii fãrã violentã, pentru cã îmi pune aceastã întrebare, stiu cã au fost fãcute studii pe copii care au fost adusi pe lume în felul acesta – deoarece au trecut deja treizeci de ani de cînd metoda a fost inauguratã. Este foarte clar cã, în familiile cu mai multi copii, în care unul singur s-a nãscut

asa, acesta este complet ferit de angoase – de întuneric, de zgomot si de singurãtate —, în timp ce ceilalti,
nu. Este remarcabilã constatarea, în toate cazurile, a acestei diferente. (De altfel, este singura care poate fi observatã, pentru cã nu poti compara un copil nãscut într-un fel cu un copil nãscut altfel! Nu se pot face observatii decît în familiile cu mai multi copii si numai prin statistici. Este cert cã acesti copii sînt mai încrezãtori în ei însisi si mai putin angoasati decît ceilalti în situatii care, de obicei, sînt angoasante pentru cei mici.)

## si tu ai un tatã adevãrat
## (Mame celibatare)

Vã propun sã abordãm problema mamelor celibatare. Una din aceste mame ne scrie: „Am un bãietel de sapte luni si mã nelinisteste felul în care absenta tatãlui se va repercuta asupra lui. Trebuie compensatã în viitor lipsa tatãlui? Din ce moment un copil riscã sã se simtã frustrat de faptul cã nu are tatã? Trebuia sã i se vorbeascã despre acest tatã necunoscut, chiar dacã nu pune întrebãri, astfel încît sã nu se simtã prea diferit de ceilalti copii? Nu va avea, în cresterea sa, dificultãti de identificare ca bãrbat, avînd în vedere cã va fi înconjurat mai ales de femei?“
Pentru a se dezvolta normal o fatã, la fel de mult ca si un bãiat, are nevoie de o prezentã masculinã.
Aceastã femeie nu are defel rude masculine?
Nu spune nimic despre asta; în schimb, afirmã: „... din cauza faptului cã, în mod obisnuit, nu va avea lîngã el o prezentã masculinã ca model.“
Mi se pare uimitor cã o femeie poate sã trãiascã fãrã sã aibã relatii de prietenie cu bãrbati sau cu familii de tineri cãsãtoriti.
81
Întrebarea ei se referã în primul rînd la faptul cã nu existã un bãrbat în casã.
Probabil în familia lor; dar bãiatul a cunoscut bãrbati, e în contact cu alti oameni, cu copii care au tatã, mamã, frati si surori. Iar mai tîrziu, la grãdinitã, copiii si adultii din jurul lor vor ilustra pentru el sexualitatea în dubla sa formã, masculinã si femininã. În orice caz, un copil, fatã sau bãiat, nu se poate dezvolta crezînd – în lipsa unui sot legal sau a unui prieten intim al mamei sale – cã, atunci cînd va fi mare, va fi femeie (dacã e un bãiat), sau cã dorinta lui fatã de celãlalt sex este interzisã (dacã e o fatã care vrea sã se identifice în toate cu mama ei celibatarã). Acestea nu sînt decît douã exemple pentru a aborda o problemã importantã, anume necesitatea de a-i vorbi copilului despre felul în care a fost conceput; de a-i spune care este pentru el punctul de plecare al cunoasterii de sine si al valorii sale pentru cel ce îl iubeste si se ocupã de educatia lui.
Dar multi se întreabã, si este firesc sã fie asa, în ce fel trebuie spus acest adevãr.
Pentru un copil crescut de mama sa în împrejurãri deosebite, adevãrul cu privire la tatãl adevãrat (genitor este cuvîntul corect, dar copiii spun „tatã adevãrat“ si „mamã adevãratã“) trebuit rostit cu referire la numele de familie, adicã la patronimul de la starea civilã, patronim cu care copilul va fi înscris la scoalã (si pe care, de cele mai multe ori, pînã atunci nu l-a stiut). Acest nume poate fi al unui tatã pe care copilul nu îl cunoaste: al unui tatã care l-a recunoscut la început, dar apoi a murit sau l-a pãrãsit, mai ales întro familie în care nu existã, ca înlocuitori, bunici sau unchi dinspre tatã sau, în alte situatii, mama a divortat cînd copilul era foarte mic si s-a recãsãtorit sau si-a reluat numele de fatã; alt caz e cel în care copilul poartã numele de fatã al mamei sale celibatare sau care trãieste în concubinaj cu un alt bãrbat cãruia el îi spune „tata“. Oricum, copilului, fie el fatã sau bãiat, i se va explica tot în ce îl priveste pe genitor, cu referire la numele sãu din actul de nastere.
Bãnuiesc cã problema trebuie abordatã deosebit atunci cînd copilul poartã numele mamei sale.
Dacã copilul poartã numele de fatã al mamei sale, nu este imposibil ca el sã-si punã – acum sau mai tîrziu – problema incestului mamei sale cu bunicul matern sau cu un unchi din partea mamei; mai ales dacã unul sau altul din acestia doi ocupã un loc tutelar. Lipsa unor explicatii cu privire la nume si la legea care i-au fost impuse copilului la nastere, plecînd de la împrejurãrile conceperii sale si de la relatiile mamei care l-a nãscut cu tatãl sãu adevãrat blocheazã, mai devreme sau mai tîrziu, întelegerea limbajului, viata lui afectivã sau viata socialã. Sînt necesare pe aceastã temã explicatii clare, repetate de mai multe ori în timpul cresterii, fie din partea mamei, fie a celor din familie. Pe scurt, copilul trebuie sã cunoascã legea

care îi fixeazã patronimul. Pentru cã, dacã fata sau bãiatul unei mame celibatare poartã numele acesteia si, pe deasupra, trãieste o viatã de familie în care nu existã bãrbati, sau chiar fãrã familie, apare riscul ca acest copil sã creascã ca un atribut al mamei sale, ca un copil partenogenetic (nãscut doar din mamã). Or, aceasta este o minciunã, iar copilul va fi marcat de o irealitate fundamentalã; în plus, este angoasat si nesigur în fata eventualitãtii mortii mamei sale, fãrã de care existenta lui nu este legal asiguratã. Orice mamã celibatarã trebuie sã prevadã cine va prelua sarcina cresterii copilului, în cazul în care ei i s-ar întîmpla ceva si sã-i spunã acestuia. Insecuritatea existentialã a unui copil fãrã rude din partea mamei si a tatãlui nu este îndeajuns cunoscutã; am vãzut asemenea copii cuprinsi de o angoasã generatoare de debilitate nevroticã, începînd de la cinci ani, vîrstã la care problema mortii pãrintilor nu poate fi eludatã. Acesti copii nu aveau nici un rãspuns la o întrebare mutã, pe care nu îndrãzneau sã o punã mamei, singura rãspunzãtoare de soarta lor; de fapt, ea se gîndise la aceastã eventualitate, dar nu-i spusese niciodatã nimic copilului care, cuprins de angoase, intra într-o regresiune nevroticã.

Dar sã ne întoarcem la problema numelui. În cazul concret pe care îl analizãm astãzi, cazul unei mame celibatare într-un mediu feminin, adevãrul cu privire la conceperea sa trebuie spus bãiatului, însã fãrã a-l blama pe genitor, indiferent de împrejurãrile în care a avut loc relatia sexualã care a dus la nasterea lui si, dacã e posibil, fãrã patos si fãrã sentimente de culpabilitate sau care sã sublinieze sacrificiul mamei; oricare au fost si, probabil, mai sînt greutãtile prin care a trecut mama pentru a face fatã rãspunderilor sale, ea a avut cel putin bucuria de a-si aduce copilul pe lume, de a-l iubi, bucurie pe care i-o datoreste

82

bãrbatului care a fãcut-o mamã. Pentru cã asa stau lucrurile, mama despre care vorbim are dreptate cînd vrea sã-i spunã toate acestea copilului ei. Trebuie sã-i explice: „si tu ai un tatã adevãrat. Dar nu îl cunosti pentru cã nu m-am cãsãtorit cu el." Tot asa, dacã mama trãieste cu un bãrbat cu care formeazã un cuplu tutelar, dar care nu e prin nastere tatãl copilului, cred cã trebuie sã i se vorbeascã acestuia destul de devreme, adicã cel mai tîrziu înaintea vîrstei scolare, si asta chiar atunci cînd copilul nu pune întrebãri.

Acestea ar fi deci explicatiile de dat cu privire la tatã, plecînd de la problema numelui. Dar în afarã de toate aceste lucruri – si mã adresez specialistei care sînteti – cum reactioneazã, în general, copiii la absenta tatãlui?

Vreti sã spuneti: copiii unei mame celibatare?... Pentru cã nu exista copii „în general". Totul depinde de felul în care mama îi vorbeste copilului despre genitorul sãu, de felul în care l-a iubit si cum reactioneazã, în relatiile sale emotionale si afective, la prezenta bãrbatilor din jurul ei si la relatiile emotionale ale copilului cu acestia. În cazul acestei femei care a refuzat ea însãsi sã se cãsãtoreascã cu tatãl copilului, trebuie ca, prin fotografii ale acestui bãrbat din perioada cînd erau împreunã, sã-i arate cã el a existat pentru ea; si, de asemenea, prin fotografii de cînd era ea copil, sã-l facã sã înteleagã cã si ea a avut un tatã, bunicul lui din partea mamei etc. si dacã într-o zi, cînd va vedea un bãrbat, copilul va spune „As vrea ca domnul ãsta sã fie tatãl meu", ea trebuie sã-i rãspundã: „Vezi, si tu ai un model de tatã în sufletul tãu." Dacã copilul e bãiat, poate adãuga: „Numai de tine depinde sã fii ca el"; dar dacã copilul îi aratã un negru, iar el este alb, trebuie sã-i spunã: „Nu! N-ai sã fii niciodatã negru, pentru cã tatãl tãu adevãrat era alb" sau dacã îi aratã un domn mic de staturã, iar el este longilin, sã-i spunã: „Nu! Tu vei fi probabil înalt, tatãl tãu adevãrat asa a fost, iar tu esti destul de înalt pentru vîrsta ta." În felul acesta, prin referire la corp, mama îi va putea deja propune copilului modele, fãrã sã nege realitatea genitorului. Modelele vor fi la îndemînã printre sportivi, printre figurile de la televizor etc. Îl vor interesa în mare mãsurã.

Va trebui de asemenea sã îi explice cã el este un caz deosebit, în sensul cã nu trãieste împreunã cu cineva cãruia el sã-i spunã „tatã", dar cã poate sã-si aleagã bãrbati care sã-l sfãtuiascã si care sã-i rãspundã la întrebãri la care ea nu va fi în stare. O mamã celibatarã trebuie sã stie cã existã multe lucruri pe care nu i le va putea explica fiului ei. Deci trebuie sã-i spunã: „Vezi, eu sînt femeie. N-am fost niciodatã un bãietel. Nu stiu sã-ti rãspund." De altfel, orice mamã de bãiat, chiar în familiile cele mai obisnuite, trebuie sã le rãspundã asa fiilor care, din pãcate, cu complicitatea sau indolenta tatãlui, se obisnuiesc sã se raporteze doar la mama lor.

Deci, mama nu trebuie sã tinã locul tatãlui?

Nu cã nu trebuie, dar nu poate. Atît fetele cît si bãietii au nevoie de un substitut masculin, o instantã în acelasi timp tutelarã si castã. O mamã singurã nu mai este femeie. În cel mai bun caz ea este consideratã ca „neutrã". Ea poate fi rãspunzãtoare pe plan juridic, pe planul educatiei morale, dar nu poate rãspunde

tuturor cerintelor – în principal, elementelor afective, sensibile si emotionale, mai ales cînd e vorba de un bãiat. Dacã o face, se amestecã mult prea mult în sensibilitatea lui. Deci, îi va spune: „Astea sînt treburi de bãrbati“ si îl va sfãtui sã discute cu un prieten de-al ei, sau cu un unchi cãsãtorit iar, dacã îi va pune întrebãri unei femei din familie, care e cãsãtoritã, aceasta nu-l va refuza, dar îl va trimite la sotul ei: „El o sã stie sã-ti rãspundã mai bine decît mine, pentru cã eu sînt femeie, ca si mama ta, si nu am experienta unui bãrbat care, ca si tine, a fost bãiat si adolescent, si cunoaste problemele pe care si le pun toti cei de acelasi sex cu tine.“ Tot asa, o fatã care nu a vãzut niciodatã un bãrbat alãturi de mama ei nu va avea încredere sã îi vorbeascã despre sentimentele pe care i le trezesc bãietii. Ea simte cã mama ei e frustratã. Iar dacã totusi stã de vorbã cu ea, înseamnã cã este încã o fetitã aflatã sub dependenta plinã de prudentã fatã de o mamã pe care o considerã mai degrabã o sorã orfanã mai mare.
Deci este foarte greu sã cresti un copil fãrã tatã?
Da, cu sigurantã, dar existã mame care stiu sã facã fatã acestor greutãti, cele care spun adevãrul si continuã sã-si trãiascã cum pot, din punct de vedere sentimental si sexual, viata lor de femeie; muncind, participînd ca cetãtene la viata socialã, fãrã sã se închidã în singurãtatea lor, îndrumîndu-si copiii spre o
83
viatã socialã cu colegii de aceeasi vîrstã, fãrã sã le ascundã dificultãtile dar si fãrã sã-i sufoce cu o dragoste temãtoare si posesivã.
Nu e prea usor un asemenea program, pentru o femeie singurã.
Fãrã îndoialã. Dar stiti, dacã dezvoltarea psihosexualã si afectivã a unui copil crescut fãrã tatã de cãtre o mamã celibatarã este problematicã, de multe ori acelasi lucru se întîmplã cu unicul copil sau cu ultimul nãscut al unei mame, rãmasã vãduvã de tînãrã, pe care nici rudele din partea mamei, nici cele din partea tatãlui nu pot sau nu vor sã o ajute.
Idealizarea de cãtre mamã a unui tatã defunct, de pildã, este la fel de dãunãtoare pentru copilul care nu l-a cunoscut sau l-a cunoscut foarte putin, ca si necunoasterea genitorului si a relatiilor reale dintre mama si tatãl sãu; pe scurt, acel ceva care a dat un sens suficient existentei sale pentru ca el sã trãiascã. Un tatã idealizat de cãtre o mamã vãduvã, neconsolatã, este covîrsitor pentru un fiu, care se vede obligat, în perioada oedipianã, sã joace rolul celui mort social si sexual pentru a rivaliza cu el. Existã si vãduve neconsolabile care, în felul acesta, provoacã nevroza copiilor lor, în aceeasi mãsurã ca acele femei cu un copil, abandonate, care se înversuneazã dintr-o datã împotriva tuturor bãrbatilor, adicã împotriva vietii din ele.
si aici regãsim problema cuvîntului. Mama a existat în primul rînd din punct de vedere biologic, prin gestatie si prin sentimentul de responsabilitate pe care aceasta îl presupune. Apoi, ea existã prin faptele si vorbele sale în tot ceea ce reprezintã educatia copilului ei. Tatãl absent existã doar simbolic prin vorbele mamei si ale oricui l-a cunoscut cînd trãia, l-a iubit si poate sã-l descrie copilului, asa cum era. Orice copil, din moment ce mama lui nu a creat pentru el un black-out în jurul bãrbatului care a fãcut din ea o mamã, poate fi pus în contact cu cei care l-au cunoscut si apreciat pe tatãl sãu si astfel poate auzi vorbinduse despre el. Iar mama, de cîte ori este posibil, trebuie sã-si ascundã deceptia si sã permitã aceastã întîlnire cu cineva care nu are aceleasi motive de suferintã ca si ea.
Spun încã o datã, pentru o mamã singurã, unica metodã de a-si creste copiii este sã le spunã adevãrul cu privire la conceperea lor : sensul vietii lor pleacã de aici; apoi, începînd cu cea mai fragedã vîrstã, trebuie pusi în contact cu adulti de ambele sexe, fatã de care ea însãsi îsi defineste propriul mod de a trãi, îndemnîndu-si în acelasi timp bãietii si fetele sã aleagã singuri exemple dintre cei pe care îi întîlnesc, în functie de afinitãtile lor naturale: este important ca ei sã gãseascã exemple în afara cercului familial devenit cu atît mai strîmt cu cît nu este sau nu mai este un tatã.
De altfel, la fel ar sta lucrurile dacã, mama fiind plecatã sau decedatã, tatãl s-ar ocupa singur de cresterea copiilor sãi.
Iatã acum o altã scrisoare, cea a unei mame celibatare care a adoptat, la o vîrstã de zece luni, un copilas nãscut din mamã vietnamezã si tatã soldat negru, de origine americanã: amîndoi au murit. Aceastã mamã ne scrie cã are un copil foarte cuminte, fãrã probleme, dar cã, dupã pãrerea ei „este cam indiferent si nu destul de agresiv.“ A suferit deja, scrie ea, din cauza unor aluzii referitoare la culoarea pielii sale.
În primul rînd, în raport cu cine si cu ce nu este destul de agresiv? si de ce vorbeste de aluzii? „Nu esti cumva chinez?“, a fost întrebat; ei bine, de ce nu-i explicã ea povestea tatãlui si a mamei sale? Cred

cã ar fi foarte bine sã facã acest lucru si sã-i spunã cã datoritã Crucii Rosii (probabil) ea a obtinut dreptul de a se ocupa de el si cã pãrintii lui adevãrati ar fi cu sigurantã fericiti sã stie cã el este crescut în Franta de ea, o persoanã care are posibilitãti materiale. Copilul trebuie sã poatã rãspunde, atunci cînd i se pun întrebãri cu privire la tatãl sãu. Dacã ea îi oferã existenta simbolicã a acestuia, copilul nu va fi frustrat. Va putea sã spunã atunci, ca si alti copii: „Tatãl meu a murit în rãzboiul din Vietnam. Era soldat american." Era un soldat negru. Printre toti acei soldati americani, erau si multi negri. Sã-i arate fotografii din ziarele din acea vreme. Cred cã trebuie neapãrat sã-i spunã adevãrul. si sã i se explice si ce e cu tipul lui de metis asiatic, sã i se vorbeascã despre mama lui adevãratã care era vietnamezã si care a dispãrut din viata lui din cauza rãzboiului.

84

„Mi-e teamã sã nu sufere sau sã se agate prea mult de mine, mai scrie mama. Cu atît mai mult cu cît nu mai are nici mãcar un bunic."

Nu, nu va suferi dacã stã de vorbã cu el. si apoi, nici ea nu e singurã pe lume. Existã cu sigurantã în jurul ei bãrbati si femei. Copilul va gãsi printre ei modele de viatã. Cred cã mama va reusi pînã la urmã sã se descurce. Dar înteleg faptul cã existã unele mame celibatare care îsi pun întrebãri. Este bine cã si aceastã mamã si le pune. Iar dacã, mai tîrziu, are probleme, se va putea adresa unui psiholog bãrbat, cerîndu-i sã se ocupe de fiul ei si sã-i spunã încã o datã lucrurile pe care i le-a spus ea cu vocea ei de femeie, astfel încît copilul sã poatã auzi din gura unui bãrbat povestea lui si sã-l ajute sã-si asume propriul destin.

Cea de-a treia situatie: o femeie a hotãrît de comun acord cu prietenul ei, de la care a avut un copil, sã rãmînã celibatarã si sã-si asume integral sarcina cresterii lui. Din familie catolicã, desi si-a pierdut credinta, ea se întreabã dacã nu ar trebui sã-si boteze copilul. si, legat de aceasta, adaugã: „Nu ar fi totusi bine sã gãsesc pentru copilul meu un nas si o nasã? Nu ar fi bine, mai ales cînd un copil nu are tatã sau nu e aproape deloc în contact cu bãrbati, sã-i sporesc legãturile afective?"

„Sã-i sporeascã" legãturile afective înainte ca acesta sã-si creeze singur asemenea legãturi, nu stiu dacã este bine, dar sã aibã prieteni care s-ar obliga sã ia copilul în grijã dacã i s-ar întîmpla ceva mamei, bineînteles. Ar fi o mãsurã de sigurantã pentru amîndoi dacã acest copil ar putea avea ca nasi niste adulti, apropiati ai familiei, care s-ar ocupa de educatia lui si în cazul în care ar surveni incidente în viata retrasã a unei femei singure. Cred cã acesta este lucrul important. Dacã vrea sã aleagã un nas si o nasã, trebuie sã gãseascã o pereche cu care este destul de apropiatã si care sã accepte felul ei de a vedea lucrurile; si sã fie de asemenea de acord sã organizeze, în ziua în care vor hotãrî acest lucru, o micã petrecere. Pentru aceasta, cred cã trebuie sã astepte sã mai creascã putin copilul. Dar mama poate deja sã-i vorbeascã despre cei care au acceptat aceastã rãspundere. Vor stabili, de pildã, ziua primei sale aniversãri, cu care ocazie vor organiza o petrecere. Vor fi de fatã nasul si nasa, copilul va afla de ce le va spune „nas" si „nasã" acestor adulti diferiti de ceilalti, în care poate sã aibã încredere.

Se întreabã de asemenea dacã trebuie sã-i aleagã din cadrul familiei, dintre oamenii apropiati sau din altã parte.

Existã obiceiul ca nasul si nasa sã fie din familie. Consider cã e pãcat, mai ales pentru un copil care nu are familie dinspre tatã, sã dubleze în felul acesta o relatie care este deja o relatie de responsabilitate acceptatã legal, dacã e vorba de rudele apropiate ale mamei. Pentru copil e destul cã cineva este unchi sau mãtusã. Ar fi preferabil sã se aleagã un nas si o nasã din afara familiei si nu foarte tineri. Uneori se obisnuieste sã se aleagã un alt copil cu cîtiva ani mai mare. Cred cã e mai bine sã fie adulti – de vîrsta mamei dacã e posibil, sau poate cu cîtiva ani mai tineri decît ea – si sã-si ia rolul în serios. Pentru cã atunci cînd o mamã este singurã rãspunzãtoare de soarta copilului ei, ea nu glumeste atunci cînd îsi spune: „Dacã mi s-ar întîmpla ceva, ar trebui sã existe cineva care sã mã înlocuiascã."

În ceea ce priveste botezul? De ce, dacã, dupã cît se pare, ea nu mai are în ea o credintã vie? Mai bine sã-l ajute, eventual, mai tîrziu în optiunile pe care le va face el. Vreau sã adaug cã multi copii botezati nu stiu cã nasul si nasa lor au o rãspundere spiritualã în privinta lor, rãspunderea pe care acestia au acceptat sã si-o asume. Iar faptul cã la botez, în bisericã, se vor afla lîngã copil un nas si o nasã, nu înseamnã în mod automat cã acest bãrbat si aceastã femeie acceptã sã fie rãspunzãtori de el. Or, tocmai asta înseamnã a fi nas si nasã. Iar dacã copilul are nasi, trebuie s-o stie. Bineînteles, mama nu-i va putea explica aceste lucruri la un an; dar pe parcursul dezvoltãrii sale, la doi, trei si mai ales, pe la cinci, sase ani va trebui

reluatã întrebarea: „De ce am ales aceastã nasã?“ Pentru cã are un rol foarte important si anume s-o înlocuiascã pe mama dacã i se întîmplã ceva. Iar nasul va trebui sã fie în locul tatãlui pe care copilul nu îl are. S-a angajat sã-i fie un bun sfãtuitor si îl va sprijini pînã la vîrsta adultã.



# Copilul atinge tot ce vede
# (Mersul, curiozitatea)

O problemã care revine foarte des este cea a copiilor care „ating tot ce vãd“, adicã a copiilor care încep sã meargã si care, umblînd prin apartament, sînt uneori ca o adevãratã vijelie. Am în fatã douã scrisori pe care vi le citesc una dupã alta. Mai întîi o mamã care nu dramatizeazã situatia, ci scrie simplu: „Am un bãietel de treisprezece luni. De douã luni de cînd a început sã meargã, este plin de viatã si ne stoarce de puteri. De cum se scoalã, se catãrã peste tot. Dacã vine în bucãtãrie, ia cratitele, capacele si face un tãrãboi îngrozitor, lovindu-le de frigider sau de pardosealã. Dacã este în baie, ia tuburile de pastã de dinti si le goleste în chiuvetã. Dacã vine în camera de zi, apasã toate butoanele de la televizor etc. Ce trebuie sã fac? Sã-l las sã distrugã tot în casã? Sã iau din calea lui toate lucrurile de care nu ar trebui sã se atingã? Sau sã-i spun mereu «nu»?“

Cea de-a doua scrisoare se referã la o fetitã de unsprezece luni care cerceteazã apartamentul în patru labe, bineînteles, si duce la gurã tot ce gãseste. Mama, ca si cea dinainte, întreabã dacã trebuie intervenit. Trebuie sã o lase în voia ei, încercînd sã limiteze distrugerile, sã o lase sã se joace singurã sau sã se joace mereu cu ea pentru a o împiedica sã ducã toate lucrurile la gurã?

Cele douã probleme sînt legate: mersul si curiozitatea. Este normal ca un copil sã ducã totul la gurã si asta cu atît mai mult cu cît nu vorbeste încã, pentru a denumi obiectele pe care pune mîna. Am vorbit deja despre acest tip de copil iscoditor. Micuta de unsprezece luni pare precoce; dar trebuie, pe cît se poate, evitat sã i se spunã: „Nu pune mîna!“ Mama trebuie, bineînteles, sã ia din calea ei tot ce e cu adevãrat periculos. Dar, de cîte ori poate, sã fie alãturi de copil, cu privirea si cu vorba. Dacã copilul duce lucrurile la gurã, sã fie atentã si sã-i spunã: „E cutare lucru, cutare obiect, îi simti gustul? E din piele, din carton, din pînzã, din stofã, din catifea...“ si apoi sã le punã la loc. Toatã casa trebuie exploratã în felul acesta, iar mama îi va spune numele lucrurilor pe care le ia în mînã, le pipãie, le duce la gurã, atunci cînd e de fatã la aceste explorãri.

În restul timpului, cînd mama nu-si poate supraveghea cu privirea copilul si nu poate comenta tot ce face, sã-l punã sã stea separat de ceilalti într-un tarc (pe care îl poate face tata) de înãltimea copilului si sã-i punã acolo cutii de carton, obiecte de lemn, jucãrii, tot soiul de flecustete cu care se joacã copiii. Iar acesta trebuie sã aibã libertatea sã punã mîna pe ele si sã le ducã la gurã, cu conditia sã nu fie nimic periculos.

Afarã, bineînteles cã nu e bine ca un copil sã mãnînce pãmînt, noroi, lucruri murdare. De aceea jucãriile pe care le ia cu el trebuie sã fie mai interesante. Dar ele îl preocupã numai din momentul în care au un nume si fac parte, prin vorbele mamei, din relatia existentã între ei doi.

Sã ne întoarcem acum la bãietelul de treisprezece luni, care merge deja de douã luni. Ca si fetita, el simte nevoia sã cunoascã totul, sã stie cum sã apuce si la ce serveste lucrul pe care pune mîna. Nu e suficient sã i se spunã: „Este un capac de la cratitã“, ci: „Vezi, capacul ãsta e mai mare decît celãlalt“ si sã-l punã sã caute între douã sau trei cratite: „Pe care din ele merge? Nu, vezi, nu pe asta, pe cealaltã.“ si treaba asta, o jumãtate de orã dimineata si seara. Este lectia obiectelor pentru copilul iscoditor despre care am vorbit. Cît despre zgomotul pe care îl face, despre tãrãboiul despre care vorbeste mama lui, pentru a-l domoli, aceasta sã joace din cînd în cînd cu el diferite jocuri ritmice (copiilor le plac foarte mult), cîntîndu-i cîntecele pe care le improvizeazã. Aceste exercitii de miscare, sonore si verbale sînt excelente pentru un copil. si pe urmã, mama nu trebuie sã uite sã foloseascã scãrita pe care o are în casã pentru ca micutul sã facã exercitii de urcare si coborîre. si mai ales sã iasã cu el la plimbare, sã-l punã sã alerge,



sã se joace cu mingea o orã sau douã pe zi (în douã reprize, bineînteles), pentru cã e un copil vioi. Sã aibã, de asemenea, jucãrii pe care sã se poatã aseza, cu care sã meargã, sã facã „tu-tu“; scaune pe care sã le poatã împinge în toate pãrtile.

De altfel, jocurile senzoriale, sprijinite de cuvintele materne sau paterne, încep foarte devreme, încã

din leagãn: vãzul, auzul, pipãitul, apucatul; sã ia, sã dea drumul, sã întindã, sã arunce, sã apuce. O datã cu mersul, începe controlul asupra lucrurilor în spatiu; explorarea si experienta corpului, prin imitarea adultilor si a celor din jur. Întreaga inteligentã umanã este solicitatã o datã cu însusirea limbajului gestual mimic, sonor si verbal, pentru plãcerea de a cunoaste lumea, de a o domina si de a comunica cu ceilalti.
Pe aceeasi temã, am o a treia scrisoare interesantã, pentru cã aici problemele apar în mod paradoxal, probabil, datoritã faptului cã e vorba despre o mamã perfectionistã. La început, vã pune o întrebare foarte generalã: „stiu cã sînteti pentru o politicã de maximã blîndete (sã nu ridici niciodatã tonul, sã-i explici totul cu rãbdare) fatã de copiii mici. Cu toate acestea, cum trebuie introduse primele sanctiuni la un copilas de un an care începe sã meargã si sã punã mîna peste tot? Cum poate fi determinat, treptat, sã asculte de un ordin important? Dupã pãrerea mea, de la blîndete si întelegere pînã la o libertate totalã – una dintre tendintele pãrintilor tineri aflati în contact cu mediile psihologice si pedagogice moderne – este o adevãratã prãpastie.“
Dacã interzici un lucru, nu înseamnã cã trebuie sã o faci urlînd. Iar blîndetea nu exclude fermitatea si nici anumite interdictii motivate de prudentã.
Dar dacã un copil începe sã punã mîna peste tot, am spus si adineauri, la vîrsta de unsprezece luni trebuie încã luate din calea copilului toate obiectele periculoase, iar el trebuie lãsat sã experimenteze, nu asa cum scrie aceastã mamã, punîndu-l în tarc, ci dimpotrivã, lãsîndu-i la îndemînã cutii de carton (sã se joace, sã se ascundã în ele), scãunele, mici obstacole peste care va învãta sã treacã.
Da, vã întrerup pentru a citi continuarea scrisorii, deoarece ne vorbeste despre experienta ei concretã... Pare sã fie o mamã sclavã, sclavã a lucrului bine fãcut dupã cîte ne spune.
Ne scrie: „Iatã ce fac: stau cu copilul meu în tarc. Îi arãt cum sã însire ineluse pe un betigas. Îi pun cuburile unele peste altele. si el are atunci o reactie foarte curioasã pe care as vrea sã mi-o explicati, spunîndu-mi dacã este ceva obisnuit: dã cu picioarele în constructiile din cuburi pe care eu i le fac, fãrã sã încerce sã le aseze si el. Dupã cîteva încercãri, reuseste sã punã inelusele pe un betigas. Eu îl încurajez. si apoi, dintr-o datã, toate astea îl plictisesc. Începe sã plîngã furios, devine agitat si aruncã totul afarã din tarc; nu este în mod evident interesat de toate aceste jocuri de îndemînare care sînt pentru vîrsta lui.“
Nu sînt încã pentru vîrsta lui. Enervarea lui e cea mai bunã dovadã. si apoi, de ce stã si ea în tarc cu copilul? Dacã e si ea în camerã, sã-l lase sã umble în patru labe prin tot apartamentul.
Profit de ocazie sã vã spun cã ne sosesc multe întrebãri pe tema: „Ce jocuri? La ce vîrstã?“ Deci, aceastã mamã greseste total?
Da. Ea îl pune sã se joace într-un fel pe care îl descoperã singur, din plãcere, un copil de optsprezece luni. Dimpotrivã, el este la vîrsta jocurilor simple, este la vîrsta cînd pune mîna pe obiecte. Deci, mama nu trebuie sã-l închidã într-un tarc, ci sã-l învete sã apuce lucrurile, sã-i punã într-o cutie tot felul de lucrusoare – ce numesc eu „flecustete“: mosorele, bucãtele de covor, gheme de lînã, sonerii vechi, chei, o clantã veche, în sfîrsit, nu stiu, tot ce i se pare ei interesant de luat în mînã. Dar sã aibã si jucãrii (animale, pãpusi, un camion din lemn, hîrtie coloratã, o sacosã, o valijoarã, cãtelusi, pisicute din plus, din cauciuc, o trompetã, o tobã etc.). Iar mama sã-l lase sã se joace cu toate astea, sã le ia în mînã, numindu-le pe fiecare si vorbind cu el. Da, la vîrsta asta se gãseste copilul ei. si nu la vîrsta jocurilor pe care ea le initiazã si care pe copil nu îl intereseazã.
Într-un alt pasaj al scrisorii, aceeasi mamã ne scrie cã se plimbã cu copilul ei de mînã prin apartament, „pentru cã lui îi place mai mult asa“, si cã atunci ea nu mai poate face nimic altceva.
87
Iatã o mamã care nu poate sã-si vadã copilul nemultumit. Dar atunci, pînã cînd? Nu, nu se poate!
Acest copil, cãruia îi place sã se joace singur, trebuie lãsat sã o facã, asa cum am spus. Iar ea sã-si vadã de treburile ei de femeie.
si cînd îl pune în tarc, nu e bine sã intre si ea?
Tarcul nu trebuie folosit toatã ziua. Doar în momentele cînd mama nu poate supraveghea copilul.
Dar fãrã sã intre si ea în tarc! În aceastã perioadã, el este la vîrsta la care îi place mai ales sã se joacã aruncînd obiecte. În tarc sã-l punã cît mai rar, sã-l lase prin casã sã se tinã dupã ea. si cînd va avea treisprezece, paisprezece luni – sau chiar de-acum, dacã îl crede destul de îndemînatic – sã desfacã scãrita pe care o are în gospodãrie ca sã se poatã cãtãra pe ea. Un copil care se catãrã (pe mese, de pildã) – acolo unde nu e periculos, bineînteles – este un copil inteligent din punct de vedere al folosirii musculaturii.

În sensul acesta trebuie sã-l ajute. si de îndatã ce va putea, chiar si acum dacã asta îl preocupã, sã-l lase sã se joace cu apa pusã într-un lighean.
Este important ca o mamã sã stie cum sã-l facã pe copil sã cunoascã lucrurile pe care poate sã punã mîna si lucrurile periculoase. Se poate începe cu stiloul lui tata sau cu trusa de cusut a mamei, de pildã: se poate uita la ele, le poate observa cu atentie, dar nu trebuie sã punã mîna. Existã multe alte lucruri – sau mai degrabã unele lucruri – pe care copilul nu le poate atinge decît cu ajutorul adultului. Împreunã, vor învãta sã le cunoascã si sã umble cu ele (pe la optsprezece luni): dar asta trebuie fãcut treptat, nu mai mult de o jumãtate de orã pe zi, mama explicîndu-i prin cuvinte corect folosite si numai atunci cînd copilul e interesat; dacã nu, sã nu insiste (dar eu cred cã asta îi intereseazã mult pe copii).
Apoi, copilul are probabil vîrsta numai bunã sã asculte cîntecele, povestioare. La unsprezece luni, copilului îi place sã se uite în cãrticele cu poze si sã i se spunã ce e pe fiecare.
De asemenea, poate sã-l învete sã recunoascã diferite persoane, sã-l ducã la plimbare, sã se uite la cei care lucreazã, explicîndu-i ce fac – numai dacã îl intereseazã —, sã vorbeascã cu alte persoane. si mai ales, sã-l lase cu alti copii. Ar fi bine dacã ar putea sã gãseascã o prietenã care are un copil de aceeasi vîrstã: ei s-ar juca împreunã în tarc, dacã mãmicile sînt ocupate sau în jurul lor cînd ele nu au ce face. Sau sã-l lase sã sarã pe un pat, de exemplu, sã se catere pe el si apoi sã alunece jos. Toate astea sînt pentru vîrsta lui. si nu acele jocuri savante pe care i le propune ea si care îl plictisesc.

## Nu existã mînã bunã
## (Copiii stîngaci)

Un numãr considerabil de pãrinti v-au scris pentru a vã vorbi despre copiii stîngaci. Iatã mai întîi o mamã a cãrei fiicã de trei ani si jumãtate este efectiv stîngace. Întotdeauna si-a supt degetul mare si a apucat obiectele cu mîna stîngã. La masã, foloseste mîna stîngã, bate mingea cu mîna stîngã...
Cu mîna stîngã sau cu piciorul stîng?
Cu piciorul stîng. si cu mîna stîngã cînd prinde mingea cu mîna.
Înseamnã cã e într-adevãr stîngace.
Iar acum deseneazã cu mîna stîngã si scrie „de la dreapta la stînga“. Mama ei nu vrea s-o forteze. „Din cînd în cînd, încercãm sã o punem sã facã exercitii cu mîna dreaptã, dar lipsa ei de îndemînare e evidentã. Pe de altã parte, începe sã confunde «înainte» si «dupã», «deasupra» si «dedesubt», «dimineatã» si «searã», «mîine» si «ieri». Altfel, e un copil care a vorbit foarte repede si care se exprimã corect; dar mã întreb dacã acest tip de confuzie – deopotrivã, deci, în felul sãu de a scrie si în limbaj – nu vine cumva
88
din faptul cã a fost foarte înceatã, iar eu am cam repezit-o întotdeauna.“ Mama vã întreabã dacã aceastã situatie poate duce la o dislexie.
Existã în acest caz o multime de aspecte diferite. Fetita pare a fi în opozitie cu sensul scrierii. Or, asta nu are nici o legãturã cu faptul cã e „stîngace“, deoarece existã copii ce prezintã aceastã dificultate desi sînt dreptaci. Ea pare sã se opunã ca „sus“ sã fie sus, iar „jos“ sã fie jos... Ar vrea, de asemenea, ca mîine sã fie ieri. Dupã toate aparentele, aici este vorba de o atitudine afectivã de opozitie care îmbracã aspecte multiple si care ar putea fi pusã, într-adevãr, în legãturã cu o „deritmare“ provocatã de mama ei care a repezit-o mereu.
De altfel, aceasta ne scrie mai departe: „Sîntem foarte deschisi în familia noastrã, dar avem o viatã foarte agitatã. Trebuie sã reusim sã facem totul.“ Iar încetineala acestui copil era, dacã vreti, un obstacol. E posibil. Dar este o problemã complet diferitã de cea a stîngacilor obisnuiti. Pãrintii trebuie sã stie cã, în general, toti copiii folosesc în egalã mãsurã mîna stîngã si mîna dreaptã – cu exceptia celor care folosesc de la început exclusiv mîna dreaptã si care sînt foarte putini. În general, copiii folosesc cele douã mîini si cele douã picioare. Cu cît folosesc mai multã vreme, în tot ce e miscare, ambele pãrti ale corpului si devin astfel îndemînatici, cu atît e mai bine. Iatã de ce copiilor nu trebuie sã li se spunã cã existã o mînã bunã si o alta care nu e bunã.
Pot fi, de pildã, învãtati cã pentru a spune la revedere trebuie sã dea mîna dreaptã. Dar dacã copilul întinde mîna stîngã, nu trebuie sã i se spunã: „Nu e mîna bunã!“ Pur si simplu, se întinde mîna dreaptã, si copilul trebuie sã o întindã pe aceasta; dacã ni s-ar spune sã dãm mîna stîngã, am face asa: e o conventie. si nu existã mînã bunã sau rea.

Important este sã nu fie puse obstacole în calea dezvoltãrii structurii neurologice a copilului, structurã care se stabileste încet, o datã cu cresterea si care devine vizibilã o datã cu deprinderea scrierii si îndemînarea pe care o dobîndeste la jocurile mai dificile. Un pãrinte trebuie sã fie la fel de multumit dacã are un copil care foloseste mîna stîngã sau unul care foloseste mîna dreaptã. Se stie probabil cã în Statele Unite existã scule fabricate diferit, pentru dreptaci si pentru stîngaci, pentru cã se pare cã cei ce se folosesc de mîna stîngã reprezintã treizeci si sase la sutã din consumatori.

E foarte mult, fatã de Franta.

Exact. În Franta, oamenii sînt obligati sã se adapteze, sã utilizeze mîna dreaptã pentru a folosi unele scule, ceea ce nu e întotdeauna comod. De fapt, copiii ar trebui respectati în „ambidextria“ lor, adicã sã li se dea posibilitatea sã foloseascã ambele mîini cît timp vor. Dar în nici un caz – indiferent de mîna preferatã – sã nu li se permitã sã scrie în contrasens: în limbile care se scriu de la dreapta la stînga si o persoanã care foloseste mîna dreaptã va scrie de la dreapta la stînga, deci sensul scrierii nu are nici o legãturã cu „stîngacii“, nu-i asa?

Fetita despre care vorbeam pune douã probleme diferite: cînd dã mîna cu cineva, trebuie sã întindã dreapta, asta e obligatoriu pentru toatã lumea. În caz contrar, în viitor, va fi, cum se spune, prost vãzutã de unele persoane: chiar dacã e o prostie. E preferabil sã nu punem copilul în situatia de a fi judecat defavorabil din cauza unei conventii. De asemenea, conventia de a scrie de la stînga la dreapta este atît de importantã încît dacã îl lãsãm pe copil sã se obisnuiascã cu scrisul de la dreapta la stînga – indiferent dacã scrie cu mîna dreaptã sau cu mîna stîngã – înseamnã cã îi creãm probleme pentru viitor. Mai bine îi spunem: „Nu ai scris. Ai desenat. De acord. Dar dacã scrii, atunci o faci de la stînga la dreapta.“ Cred cã mama ar trebui sã se sfãtuiascã cu cineva. Aceastã fetitã, pe baza unei aparente lateralizãri pe stînga, prezintã o complicatie care are o altã cauzã. Nu este acelasi lucru. Poate vrea sã fie deosebitã? Nu stiu. Dar, oricum, ar trebui sã consulte pe cineva... si sã nu mai scrie deloc de la dreapta la stînga, altfel va avea probleme mai tîrziu.

O altã scrisoare referitoare la problema copiilor stîngaci ne trimite o învãtãtoare. Fiica ei de cinci ani si jumãtate foloseste mai mult mîna stîngã. Mama nu s-a opus niciodatã. Ea ne scrie: „Am stat recent de vorbã cu psihologul scolii unde lucrez, care a testat-o si care, dupã test, mi-a spus cã de fapt fiica mea

89

este ambidextrã, cu o usoarã preponderentã de stînga.“ În consecintã, psihologul a sfãtuit-o sã-i cearã copilului, cu blîndete, dar sã-i cearã sã se foloseascã la maximum de mîna dreaptã. Ceea ce mama a si fãcut. Numai cã acum fetita se va muta la altã scoalã. Iar noua învãtãtoare e de altã pãrere. Ea considerã cã trebuie lãsatã în pace. Deci mama nu mai stie cum sã procedeze. „Acasã, continuu totusi sã insist usor, cerîndu-i sã foloseascã la maximum mîna dreaptã. si iatã cã acum, la scoalã, nu o sã i se mai cearã acelasi lucru.“

si de data asta consider cã problema nu a fost aprofundatã suficient – în sfîrsit, atît cît consider eu cã ar fi necesar. Ar trebui sã stim, psihologul a sfãtuit-o pe mamã sã insiste pentru folosirea mîinii drepte la toate treburile? Dacã da, e foarte rãu. Dacã nu, dacã numai pentru unele gesturi, cum ar fi scrisul si întinsul mîinii – am vãzut deja cum stau lucrurile.

Intervine aici o problemã de vedere. Copiii scriu foarte aproape de nas chiar dacã nu sînt de fel miopi, ei scriu sau se uitã la poze de foarte aproape, de la zece centimetri. De asemenea, tin obiectele foarte aproape de fatã, desi vãd foarte bine la distantã. Pãrintii trebuie sã stie cã poate exista o preponderentã a dreptei sau a stîngii si la ochi si chiar la ureche. Preponderenta de dreapta a ochiului, a mîinii si a piciorului este formula de lateralizare a dreptaciului complet. Deci, psihologul are dreptate dacã fetita este ambidextrã sau cu o usoarã preferintã pentru stînga, în cazul mîinii, si cu preponderentã de dreapta, pentru ochi. Dacã copilul este stîngaci, în ceea ce priveste vederea, este preferabil sã scrie cu mîna stîngã pînã în momentul cînd va renunta singur. În general, copiii dreptaci, în ceea ce priveste vederea, si stîngaci la mînã se corecteazã singuri pe la opt, nouã ani. Nu se pot corecta înainte de aceastã vîrstã. Dacã ar face-o, ar avea torticolis cînd scriu; pentru cã dacã vederea are preponderentã de dreapta si, în ceea ce priveste mîna, copilul e stîngaci, sau invers, în mod obligatoriu gîtul va fi tot timpul încordat la scris, deoarece hîrtia este tinutã foarte aproape de fatã, asa cum fac toti copiii foarte mici. Pe la nouã, zece ani copiii scriu mult mai departe de fatã, iar cei care sînt cu adevãrat ambidextri se reeducã singuri. Am cunoscut vreo cinci sau sase asemenea copii care s-au reeducat în felul acesta pe la zece ani, deoarece si-au dat seama

cã pot scrie la fel de bine cu mîna dreaptã si cã, de fapt, e mai comod sã facã cum face toatã lumea si, în plus, scrisul e mai frumos.

Pe scurt, nu sînt sigurã cã mama aceasta a înteles foarte bine ce a spus psihologul. Trebuie sã stie dacã fetita are sau nu o preponderentã de dreapta la ochi. Dacã da – si dacã este suficient de îndemînaticã la mîna dreaptã —, poate fi ajutatã sã scrie cu aceastã mînã. Pentru cã este foarte important, atunci cînd copilul este mic, pînã la zece ani, ca mîna folositã sã fie de aceeasi parte cu ochiul preponderent.

În concluzie, copilul stîngaci nu trebuie contrariat în mod sistematic.

Bineînteles cã nu! Nu e sãnãtos si poate fi chiar dãunãtor. E vorba de structura neurologicã. Fortarea unui stîngaci adevãrat poate duce la o inhibare a expresivitãtii sale si poate, deseori, induce fie lipsa totalã de îndemînare la nivel motor, fie bîlbîiala, fie, la un nivel mai profund, angoasa.

Iatã în sfîrsit scrisoarea unui tatã: „Am un bãietel de patru luni si jumãtate si o fetitã de doi ani si sapte luni. În mod vizibil, ei se folosesc mai des de mîna stîngã decît de mîna dreaptã. Cel mic nu întelege prea bine dar, în cazul fetitei, si mama si eu îi facem multe observatii. Îi spunem cã, atunci cînd face ceva, trebuie sã foloseascã mîna dreaptã.“ Dar se pare cã fetita întîmpinã, realmente, serioase dificultãti motorii în folosirea mîinii drepte. Nu poate, de pildã, sã împingã un obiect pe o directie precisã cu aceastã mînã. „Mã deranjeazã, scrie tatãl, mi se pare grav, pentru cã nu cunosc nici un personaj din istorie, sau cel putin din istoria contemporanã, care sã fi fost stîngaci. Sotia mi-a spus cã a cunoscut o doctoritã care se folosea de mîna stîngã... Sper cã nu se însalã...“ Deci, în final, acest domn pare sã facã o legãturã precisã între inteligentã, faptul de a folosi mîna dreaptã...

... si reusita socialã.

Nu stiu dacã este o problemã de reusitã socialã...

Ca si cum ar fi anormal sã fii stîngaci! Ei bine, asa cum spun, nu e nimic deosebit în asta. Ar fi periculos sã corectezi un copil ce se foloseste în mod spontan de mîna dreaptã, pentru a-l face sã se foloseascã de

90

stînga, acelasi lucru e valabil si invers, adicã sã-l obligi pe un stîngaci sã se foloseascã de mîna dreaptã.

Nu înteleg de ce acest tatã este nelinistit. Cred cã dificultatea majorã tine de faptul cã acesti pãrinti nu pot sã îi arate concret copilului lor gesturile asa cum le fac ei. Copilul trebuie sã se identifice cu îndemînarea pãrintilor sãi, dar folosindu-se de mîna care pentru el e mai slabã; deci, ei nu pot sã-l îndrume sã facã exact ca ei. Poate asta e. În orice caz, întotdeauna trebuie sã te bucuri cã ai copii care sînt asa cum sînt si care, fie stîngaci, fie nu, nu încearcã sã-si imite pãrintii. Imitatia este maimutãrealã, în timp ce identificarea este un proces simbolic si de limbaj care îti permite sã ai initiative si sã le poti împlini, fãrã a dãuna altora si tie, în spetã fãrã sã-ti contrariezi propria naturã.

Tatãl vã mai întreabã dacã este prea tîrziu sau prea devreme pentru a interveni.

Nu e nici prea devreme, nici prea tîrziu. Copiii sînt asa cum sînt, asa cum trebuie sã fie. Pentru moment, la doi ani si jumãtate nu se poate spune cã aceastã fetitã nu va fi la fel de îndemînaticã si în ceea ce priveste mîna dreaptã. Acum, mîna stîngã e mai abilã, deci ea este în mod clar stîngace. Dar e foarte posibil ca, pe la patru sau cinci ani, sã foloseascã mai bine mîna stîngã pentru anumite lucruri si destul de bine, în acelasi timp, si mîna dreaptã; va fi atunci în stare sã se serveascã cu multã îndemînare de ambele mîini. Pentru cã si o persoanã care foloseste preponderent mîna dreaptã, si nu e îndemînaticã cu stînga, are, de multe ori, dificultãti.

De fapt, usurinta, armonia, vioiciunea si eficacitatea gesturilor noastre se datoreazã echilibrului fiziologic al tuturor functiunilor corpului, în acord cu eforturile cerute de controlul motor. Este vorba de un întreg ansamblu (nervos, scheletic, muscular, circulator si visceral). Or, noi avem viscere si senzori simetrici (si nu e vorba doar de membrele superioare si inferioare); aceastã simetrie contribuie la armonia miscãrilor noastre, de la cele mai inconstiente, cum ar fi mimica fetei, miscãrile laringelui, ale gurii si limbii care fac posibilã emiterea sunetelor si a cuvintelor, pînã la cele mai constiente pe care le putem comanda si exersa în mod voluntar. Este adevãrat însã cã, în mod natural, la fiecare dintre noi o parte o dominã pe cealaltã si cã precizia nu se situeazã întotdeauna de aceeasi parte cu forta. Sînt stîngaci sau dreptaci tocmai cei care adunã de aceeasi parte forta, precizia si îndemînarea.

Acestea fiind spuse, îl invit pe tatãl care ne-a scris sã observe diversi sportivi în competitiile televizate. O sã vadã multi stîngaci si dintre cei mai buni internationali la box, scrimã, tenis, fotbal. Poate asta îl va linisti!

# Obiectele sînt la dispozitia noastrã (Ordine sau dezordine?)

Am aici douã scrisori, dintre care una vã roagã sã vorbiti despre ordine, iar cealaltã despre dezordine. M-am gîndit cã, plecînd de la întrebãrile pe care le pun, am putea încerca sã tragem o concluzie asupra acestui subiect, deoarece multora dintre pãrinti le place sã aibã o casã ordonatã, mai ales mamelor care stau acasã si care suportã destul de greu dezordinea. Mai întîi, scrisoarea unui medic: vã întreabã, fãrã a da amãnunte despre copil: „Puteti sã ne sfãtuiti asupra modului în care un copil poate fi determinat sã fie ordonat fãrã sã devinã totusi maniac? Altfel spus, cum sã-l înveti sã-si strîngã lucrurile fãrã a-i distruge spontaneitatea si în acelasi timp respectîndu-l?“

Nu poti învãta un copil sã fie ordonat înainte de patru ani – si asta în cazul unui copil precoce, vioi si în bune relatii cu lumea exterioarã. Înainte însã, copilul trebuie sã-i vadã pe pãrintii sãi cînd îsi pun lucrurile la loc. Sã i se spunã: „Uite ce este, nu-mi mai gãsesc lucrurile pentru cã probabil ai umblat tu

91

cu ele.“ Iar dupã ce le-au cãutat împreunã: „Ai vãzut, le împrãstii peste tot.“ Copilul trebuie fãcut atent cã în joaca lui, în mod inconstient, ia unele lucruri pe care le lasã pe unde se nimereste cînd nu-l mai intereseazã, apoi ia altele: asa sînt copiii. Nu poti sã-i înveti sã facã ordine înainte de patru ani, în schimb poti sã le vorbesti despre ordine înainte de aceastã vîrstã.

Iar dupã patru ani, ce trebuie fãcut?

Ca sã-l înveti pe un copil sã fie ordonat, nu trebuie sã-i ceri tot timpul sã-si adune lucrurile (cînd se joacã, acest lucru este de altfel imposibil), ci numai la un moment dat, de exemplu la prînz cînd se face ordine în camera în care se ia masa. Atunci i se poate spune: „Hai! Ajutã-mã! Du lucrurile astea în camera ta, pe astea în camera mea – dacã sînt mai multe camere. Asta pune-o în dulapul cutare etc.“ Seara însã, cînd în camera copilului este dezordine, este imposibil sã se punã totul la loc înainte ca el sã fie în pat sau gata sã se ducã la culcare. Este momentul în care si copilul se linisteste, se asazã în pat pentru a dormi, e momentul în care întelege cã si lucrurile trebuie asezate la locul lor si asta nu i se mai pare ceva neplãcut, „împotriva naturii“.

Afi ordonat nu înseamnã sã ai mania ordinii. Asta înseamnã cã toate lucrurile copilului trebuie puse într-un loc anume (într-un colt al camerei, într-un cos, cutie pentru jucãrii sau într-un dulap). Nu trebuie început prin a pune fiecare lucru la locul sãu: cînd copiii sînt mici, au nevoie de o micã harababurã în jurul lor.

La patru ani copilul întelege foarte bine cã trebuie sã-si punã lucrurile la loc. Iar mama poate sã-i spunã, nu înainte însã de cinci ani: „Dacã gãsesc lucruri de-ale tale împrãstiate în toatã casa, cu atît mai rãu pentru tine, ti le confisc. Niciodatã nu le pui la locul lor; nu vreau sã gãsesc jucãrii de-ale tale nici în camera noastrã, nici în sufragerie si nici în bucãtãrie.“ În schimb, în camera copilului nu trebuie sã se facã ordine decît o datã pe sãptãmînã, la curãtenie.

Numai în jurul vîrstei de opt ani copiii îsi strîng lucrurile din proprie initiativã. Uneori, si înainte îsi mai aranjeazã lucrurile de scoalã, mai ales dacã sînt mai multi frati – îsi pun la loc sigur lucrurile personale pentru a nu fi sterpelite, eventual de fratii mai mari sau mai mici – cu conditia sã aibã un loc numai al lor si, dacã este posibil, închis cu cheia. Mai ales în familiile foarte numeroase este foarte important ca fiecare copil sã aibã un colt al sãu, la care ceilalti sã nu aibã acces, închis cu un lacãt cu cheie sau cu cifru si în care sã-si punã tot ce are el mai pretios. (Sã nu spunã celorlalti unde pune cheia: iar dacã o face, înseamnã cã vrea sã i se sterpeleascã lucrurile.) Un copil nu poate fi învãtat sã fie ordonat sau sã facã orice alt lucru decît prin exemplu.

Ceea ce descrieti dumneavoastrã pare a fi o situatie idealã. Dar dacã pãrintii au hotãrît sã insufle copilului dorinta de a fi ordonat înainte de patru ani, existã riscul, asa dupã cum vã întreabã acest medic, sã-si piardã spontaneitatea?

Da, existã riscul sã devinã maniac, dupã cum ne scrie acest medic, adicã obsesiv: copilul nu se simte liber sã se joace ca toti ceilalti copii de vîrsta lui; în privinta ordinii, a îmbãtrînit înainte de vreme; simte „nevoia“ ca totul sã fie la locul lui; este ca si cum corpul lui ar fi în dezordine; nu se simte în largul sãu cînd lucrurile nu sînt puse la locul lor. Aceasta este o trãsãturã a personalitãtii obsesive.

Dimpotrivã, un copil se simte în largul lui înconjurat de jucãrii, cãrti si haine de-a valma. Cu conditia

ca, bineînteles, tatãl sau mama sã nu fie maniaci si sã nu-l certe mereu: adicã sã nu aibã mania ordinii pe care sã doreascã sã o impunã copilului lor. Aceasta creazã un neajuns destul de important, deoarece maniacii, refractari la surprizele si tumultul vietii, nu se simt în largul lor în relatiile sociale, care-i incomodeazã. Or, ceea ce conteazã este tocmai relatia. Obiectele sînt fãcute pentru a servi aceastã relatie, trezind interesul copilului în timpul jocului. Obiectele sînt la dispozitia noastrã si nu noi la dispozitia lor.
Dupã ordine, sã vorbim putin si despre dezordine. O corespondentã vã întreabã dacã, dupã pãrerea dumneavoastrã, dezordinea este o simplã trãsãturã de caracter ce depinde numai de dorinta individului de a o corecta – sau este o trãsãturã constitutivã a personalitãtii? În acest din urmã caz, cu greu se poate cere cuiva foarte dezordonat sã-si schimbe firea. Ea precizeazã cã are trei copii, unul de trei, altul de
92
nouã ani care, spune ea, „sînt destul de ordonati“ si unul de zece ani si jumãtate, extrem de dezordonat. si sotul ei este foarte dezordonat. Ne scrie: „Este un om minunat. E foarte meticulos în meseria lui, în schimb acasã este îngrozitor. Nu sînt deloc o mamã pe care n-o vezi decît cu mãtura în mînã. Îmi place, pur si simplu, ca atunci cînd caut un lucru sã-l gãsesc în locul în care l-am pus. Nici nu îndrãznesc sã cer mai mult.“ Într-o zi, bãiatul de zece ani si jumãtate i-a spus, dupã ce au fãcut împreunã ordine în camera lui: „stii ce, nu-mi place deloc cum aratã camera mea acum. Cînd e ordine parcã as fi singur, izolat. Cu jucãriile împrãstiate pe jos mã simt ca între prieteni.“
Cu sigurantã, bãiatul cel mare vrea sã se identifice cu tatãl sãu. Acesta din urmã dã un exemplu de dezordine, ceea ce pentru copil face parte din modul de a fi al tatãlui. Cred cã l-a si auzit spunînd: „Mie nu-mi place cînd este ordine. Parcã totul e mort etc.“ Nu este de mirare deci cã urmeazã exemplul tatãlui. Dar poate cã are aceeasi fire ca tatãl lui. Dacã mama va face mai multã ordine, bãiatul va fi probabil mai ordonat decît tatãl lui care, cu sigurantã, are uneori de suferit de pe urma dezordinii. Este foarte adevãrat cã existã persoane care pierd destul de mult timp în fiecare zi din cauza propriei lor dezordini... iar altele care, în mod inutil, pierd tot atît de mult timp, punînd la loc lucruri ce le-ar putea fi mai la îndemînã în jurul lor.
Ceea ce mã intereseazã la acest bãietel este cã-i place ca lucrurile sã-i fie împrãstiate pe jos. Am observat deseori cît de mult le place copiilor ca lucrurile care le apartin sã stea pe jos. Asta m-a mirat întotdeauna, deoarece mie îmi place ca lucrurile sã-mi fie la îndemînã, pe un scaun si nu pe jos. Cînd nam timp sã fac ordine, scaunele mele sînt pline; cînd pun ceva pe jos înseamnã cã pe scaune nu mai are loc nimic! Copiii nu sînt însã asa. Poate cã pentru un adult scaunul este ceea ce dusumeaua reprezintã pentru un copil. Nu pot sã stiu.
În orice caz, copiii trebuie bine educati, iar acest lucru nu e posibil decît prin exemplu. Acest bãiat are în fatã douã exemple: cel al mamei, care nu este nici ea foarte ordonatã si cel al tatãlui, care este foarte dezordonat. Va învãta sã punã la loc lucrurile la care tine foarte mult atunci cînd va dori sã le fereascã de frati sau de surori. Ne întoarcem la cele spuse mai înainte: este necesar sã existe un loc care sã poatã fi încuiat. Mama va trebui sã-i spunã: „Dacã vrei sã-ti gãsesti lucrurile, descurcã-te.“ În rest, o datã pe sãptãmînã, mama poate sã ridice putin tonul pentru a-i pune la treabã.
Lucru curios este cã, numai în jurul vîrstei de cincisprezece ani ordinea devine ceea ce trebuie sã fie pentru fiecare adult; numai la aceastã vîrstã oamenii învatã cu adevãrat sã facã ordine într-un mod care nu este nici compulsiv, nici maniac, ci într-un mod care sã le facã viata mai usoarã. Fiecare în felul sãu. Fiecare cu ordinea lui! De aceea o mamã nu-i poate impune copilului propriul tip de a fi ordonat. Fiecare si-l gãseste în jurul vîrstei de paisprezece, cincisprezece ani.
Revin totusi la problema dezordinii – trãsãturã de caracter sau element constitutiv si nevindecabil?
Nici una nici alta: este un mod de a trãi. Dezordine în gîndire? Dar sînt persoane cu o gîndire foarte ordonatã si care, în viata practicã, sînt foarte dezordonate. Altele, dimpotrivã. Nu pot sã spun. Nu stiu ce sã spun.
O a treia scrisoare care se referã tot la ordine si dezordine. Ati aruncat mai întîi o privire asupra grafiei scrisorii si ati spus cã autorul are, cu sigurantã, un spirit foarte tînãr. Aceastã persoanã este educatoare, iar scrisoarea ei e o mãrturie...
... remarcabilã, într-adevãr.
... care meritã, cred, sã ne oprim mai mult asupra ei. Iatã cu ce începe: „Existã douã tipuri de dezordine. Cea adevãratã: cauti ceva si nu mai stii unde e. Nu gãsesti decît o parte...“ Ea scrie cã aceasta este un

viciu datorat lenei si prostiei.
Da. Este o dezordine interioarã care se manifestã în exterior si de pe urma cãreia oamenii suferã.
... si apoi cealaltã, pe care noi, adultii, cînd e vorba despre copii, o numim dezordine si care, în realitate, nu este. Mai departe ne povesteste o întîmplare amuzantã din perioada în care era tînãrã suplinitoare: „M-am dus la o grãdinitã pentru a înlocui pe cineva. Mi s-a dat grupa micã..."
93
Copiii cei mai mici.
Copii între doi si trei ani. „... Directoarea grãdinitei îmi spune: «Uitati-vã, aici sînt niste despãrtituri pentru fiecare copil în care îsi pun seara ursuletul si cãldãrusa.» Vine seara – copiii au un fler deosebit, probabil cã au simtit ceva – si eu îi rog sã-si punã jucãriile la locul lor. Vãd cã pun toti ursuletii într-un singur loc iar gãletusele în altul. Atunci intervin: «Dar nu asa le puneti voi de obicei, nu-i asa?» Iar ei îmi rãspund: «Dar se plictisesc»".
Ursuletii?
Da.
Bineînteles!
„Mi s-a pãrut foarte normal, continuã ea. I-am lãsat în pace. Ursuletii erau asezati unul cu fata la celãlalt. La ora patru, directoarea intrã si spune: «Ce se întîmplã aici? Unde sînt bunele noastre obiceiuri? Dar ordinea?» Eu încerc sã-i explic: «Ei cred cã ursuletii se plictisesc!» Trebuie sã mãrturisesc cã directoarea m-a privit cu o oarecare îngrijorare. Apoi a spus: «Haideti! Puneti toate lucrurile la locul lor asa cum trebuie!»" Educatoarea noastrã încheie: „Cu atît mai rãu pentru copiii care, în fiecare searã, erau victimele unei agresiuni afective, fiind obligati sã nu se poarte frumos cu ursuletii lor."
De fapt, pentru aceastã directoare, lucrurile erau mai importante decît copiii. Dar pentru copii nu existã „lucruri". Este exact ce le spuneam mamelor: seara, nu trebuie sã facã ordine înainte de a adormi copilul sau înainte de a fi pe cale sã adoarmã deoarece, pentru el, lucrurile aflate pe jos sînt vii, ele fac parte din mediul lui. În cazul nostru, copilasii credeau cã ursuletii rãmîn seara la grãdinitã în locul lor. Iar ei merg la grãdinitã ca sã fie împreunã cu alti copii, nu ca sã stea într-o cutie. „Fiecare la locul lui. Nu vorbiti între voi!" De cîte ori nu se aud aceste cuvinte în clasele primare? Cînd un copil îsi face tema, el nu are voie sã-i spunã vecinului ce scrie. Totusi, clasa este fãcutã pentru a comunica. si ursuletii, chiar si ei, nu aveau voie sã vorbeascã între ei! E îngrozitor!
Dar într-adevãr o deranja?
Din moment ce toti erau pusi frumos în acelasi loc! Mã întreb si eu!
Iatã urmarea: „Tot asa adultii, o mamã de pildã, vãzînd jucãriile copilului, poate spune: «Lucrurile astea sînt împrãstiate peste tot.» Copilul crede, în schimb cã: «Asa le pot vedea.» Cînd îti place ceva, îti place sã-l vezi...
Desigur.
... Tot ce poate fi mai rãu pentru un copil este sã-i disparã jucãriile, aceasta însemnînd cã pentru el nimic nu mai existã. O jucãrie la îndemîna lui e vie (este exact ceea ce spuneati acum cîteva minute), chiar dacã în acel moment nu se joacã cu ea, ea face parte totusi din viata lui. Mã scoate din sãrite cînd vãd în reviste diferite idei pentru decorarea camerei copiilor."
N-am spus si eu acelasi lucru despre mobilele pentru copii? Mi s-a replicat: „Dar cine va mai cumpãra mobila pentru copii dupã tot ceea ce ati spus?" E adevãrat cã din cutii decorate de tãtici se pot face foarte bine cãsute sau garaje pentru masinute. Acesta este rolul tatilor: sã mestereascã lucruri atrãgãtoare, vii, în care copiii sã-si poatã pune lucrurile; locuri adecvate, la îndemîna lor, nu prea înalte, unde jucãriile pot fi puse si luate cu usurintã.
Scrisoarea continuã – e o mãrturie cu adevãrat interesantã: „Trebuie sã li se explice oamenilor, celor obsedati de «ordine» în ceea ce-i priveste pe copii sau de «ordine» în general, cã pielea nu este ultimul nostru învelis. Eu, de pildã, îmi consider biblioteca ca pe o prelungire a creierului. As vrea foarte mult sã subliniez acest lucru deoarece, în tineretea mea, mi s-a spus de atîtea ori: «Aruncã toate porcãriile astea!» Dacã as fi ascultat, n-as mai fi avut aceastã minunatã colectie de reviste istorice în care mã cufund acum, cînd sînt ceva mai în vîrstã. Întotdeauna le-am reprosat pãrintilor cã nu au simtul ierarhiei valorilor. Treburile casnice nu sînt o prioritate indiscutabilã." Ea dã exemplul unui copil întors dintr-o tabãrã: „Primul lucru sesizat de pãrinti: valiza este mult mai grea decît la plecare. «Ce-ai adus aici? (Copilul adusese diferite

94
pietre, deoarece directorul taberei, student la geologie, trezise interesul copiilor pentru roci.) Nu pãstrezi decît una sau douã, ca amintire. Ce vrei sã facem cu toate?» Iar restul a fost aruncat la gunoi!“
Asta se întîmplã cînd nu e respectatã personalitatea în devenire a copilului.
Ea mai observã cã pãrintii le cer cîteodatã copiilor sã fie ordonati din lipsã de imaginatie. „Dacã într-o camerã sînt prea multe masinute cumpãrati un garaj!“, le sugereazã ea pãrintilor.
Sau sã facã tatãl unul, dintr-o cutie de carton, pe care s-o decoreze, s-o picteze. Asta îl va amuza, iar copilul va fi atît de fericit cã tãticul i-a fãcut garajul pentru masinutele lui. Nu e nevoie de un garaj cumpãrat.
Scrisoarea continuã: „De ce se plîng pãrintii cã se joacã copiii pe jos? Pe jos este cea mai întinsã suprafatã posibilã. E normal ca un copil sã stea pe jos. Masa pentru adulti este prea înaltã, iar cea pentru copii este prea micã, nu e bunã de nimic.“
Exact! Oare noi am putea face ceva cu o masã care ne-ar ajunge pînã la nas? Masa este la înãltimea nasului copilului.
si încheie dînd cîteva sfaturi practice pãrintilor: „Deseori copiii nu ascultã cînd li se dau ordine, fiind foarte receptivi în schimb la exemple. E suficient sã le explicati cã avantajul de a pune lucrurile la loc este cel putin acela cã le gãsesti imediat ce le cauti; sã li se arate, de pildã, cã ata e pusã în ac, gata de cusut etc.“
Da. Sculele sã stea în cutia cu scule si sã fie puse la loc dupã ce ne-am folosit de ele. Pentru aceasta însã, copiii trebuie sã-si vadã pãrintii fãcînd la fel. O vor face si ei pentru cã pãrintii au fãcut-o; nu imediat, dar, cu timpul, exemplul va da roade.
Ce-ar mai fi de adãugat?
Cã aceastã scrisoare este minunatã si trebuie sã-i multumim autoarei pentru ea.
(Cîteva sãptãmîni mai tîrziu)
Aceste reflectii asupra ordinii si dezordinii au stîrnit destule obiectii. Pãrintii par a fi foarte interesati de subiect...
E un subiect care dã nastere la discutii.
Categoric. Unii cred chiar cã faceti un fel de apologie a dezordinii, cã ar fi trebuit sã fiti, sã spunem, mai hotãrîtã si sã spuneti rãspicat: „Dezordinea este un lucru rãu.“ Nu o sã mã opresc la acestia. Altii vã pun întrebãri precise referindu-se la anumite aspecte care i-au surprins putin.
Ati spus, de exemplu, cã ar trebui sã existe un loc al copiilor închis cu lacãt. În legãturã cu aceasta, o mamã vã scrie: „Am patru copii, de nouã, sapte ani si jumãtate, de sase si patru ani si jumãtate. Înteleg cã fiecare copil trebuie sã aibã un colt al lui. Dar de ce sã fie închis cu cheia? N-ar fi mai bine sã-i învãtãm pe copii sã respecte coltul celuilalt, stiind în acelasi timp cã acest colt este accesibil?“ Aceasta ar da, dacã vreti, mai multã greutate notiunii de ordine.
Desigur, asa ar fi ideal. Dar este extrem de greu ca acest ideal sã fie realizat în întregime si de la început, deoarece copiii au firi diferite, unii sînt destul de invidiosi – un copil mai mare care duce dorul perioadei în care era foarte mic si-ar dori lucrurile fratelui mai mic; sau unul mic care crede cã e suficient sã aibã lucrurile fratelui mai mare ca sã fie si el mare. Or, copiii trebuie ajutati sã se apere pe cît posibil fãrã violentã, adicã sã aibã o apãrare pasivã. Punînd la dispozitia copilului un dulap care sã se închidã cu cheie, de fapt nu cu cheie, ci cu un lacãt (cel mai bine ar fi un lacãt cu cifru pentru ca sã nu se piardã sau sã i se fure cheia) pãrintii îl ajutã pe cel care este tot timpul tras pe sfoarã de un altul, mester în sterpelit: „În felul acesta poti sã-ti pui lucrurile la care tii, într-un loc sigur. În rest, descurcati-vã si încercati sã vã suportati unul pe celãlalt.“
Ceea ce spune aceastã mamã despre respectul fatã de bunul altuia este corect. Numai cã existã si copii care sînt persecutati de fratii sau surorile lor care le furã lucrurile...
E inutil, deci, sã duci diavolul în ispitã...
95
As mai adãuga cã acest dulap închis este si un semn cã fiecare se apãrã de agresiune în contactul cu ceilalti. Sînt lucruri pe care le acceptã si altele pe care nu le acceptã. Lacãtul este un simbol. Bineînteles, copiii se fac mari, el nu mai e necesar. Este folositor numai cînd sînt mici, pentru a-i învãta ceea ce eu numesc o apãrare pasivã.

si asta nu e totul: ei trebuie sã înteleagã cã, atunci cînd se plîng de celãlalt care i-a luat lucrurile, o fac pentru a-si necãji mama, pentru a face scandal, pentru a se certa, pentru ca celãlalt sã fie certat etc. Toate acestea trebuie sã înceteze. Pãrintii vor fi si ei linistiti, vor putea fi un exemplu pentru copiii lor pe care îi vor respecta, fãrã sã mai parã tot timpul afectati de supãrarea unuia dintre ei. Cãci, atunci cînd un copil tipã si cînd mama îl ceartã imediat pe cel care l-a fãcut sã tipe, este ca si cum copilul care a declansat reactia mamei ar fi o parte din ea. În aceste conditii, copiii nu înteleg cã si ei se aflã în aceeasi lume din care fac parte atît frãtiorul mai mic cît si mama lor. Mama sã spunã: „Ei bine, apãrã-te singur, descurcã-te!“ Iar ea sã dea prima exemplul cã respectã bunul celuilalt, cã este tolerantã cu cei care nu sînt întotdeauna virtuosi! Sînt multi copii ipocriti care otrãvesc viata fratilor si surorilor lor cu ajutorul unor mame agasante: „Ce vrei, el e mic, poartã-te frumos cu el.“ „Cum e posibil ca fratii si surorile sã se certe între ei! Trebuie sã vã iubiti.“ Nu, asa ceva în nici un caz! E mult mai moral si mai eficace ca un copil sã aibã un dulap, un sertar al lui, sã se poatã apãra în mod pasiv. Apoi, acest loc e o ascunzãtoare si fatã de cei mari, în care copiii îsi pun micile lor comori, jurnalul, amintirile, economiile...

În aceastã scrisoare este contestatã oarecum vîrsta indicatã de dumneavoastrã, vîrstã la care copilul poate învãta sã fie ordonat: „Am citit în cãrtile Mariei Montessori cã perioada în care copilul este sensibil la ordine ar fi între optsprezece luni si doi ani.“ Nu este vîrsta pomenitã de dumneavoastrã...

Asa este. E foarte interesantã aceastã reflectie a dnei Montessori. Nu trebuie uitat cã ea era italiancã si cã în familiile italiene copiii misunã unii peste altii. Nu mai pot face diferenta între corpul lor si al celorlalti. Dorm toti în aceeasi camerã, iar camerele sînt extrem de mici. Foarte multi copii cresc laolaltã. Este o problemã de civilizatie.

Problema este sã stii unde se terminã ceilalti si unde începi sã fii tu însuti. E foarte adevãrat cã, atunci cînd vin adulti în vizitã si-si lasã hainele într-un anumit loc (doamna geanta, domnul pãlãria), un copil de optsprezece luni îi va aduce cu sigurantã domnului pãlãria, bastonul sau paltonul, iar doamnei geanta... Deoarece pentru el, tot ce apartine unei persoane face corp comun cu ea. Dar tocmai aceastã etapã trebuie depãsitã: nu obiectele fac unitatea unei persoane, ci faptul cã ea poate stãpîni aceste obiecte de la distantã, le poate abandona cînd nu mai are nevoie de ele si le poate lua din nou cînd îi sînt de trebuintã. Aceastã notiune e foarte importantã; or, ea se dobîndeste mai tîrziu. Între optsprezece luni si doi ani, doi ani si ceva tot ce apartine unei persoane (hainele ei etc.) este identificat cu persoana însãsi. Este aproape un fetisism. În perioada indicatã de dna Montessori, nu e vorba despre ordine, ci despre fetisizarea spatiului personal. Acest mod de apãrare împotriva unui sentiment de dispersie nu poate fi interzis, dar nici nu trebuie cultivat.

De obicei, copiii acestei mame nu-si strîng lucrurile, dar sînt perfect capabili sã o facã atunci cînd li se spune cã este necesar.

Adicã din cînd în cînd.

... Iatã esenta întrebãrii: poti sã fii în acelasi timp ordonat fãrã a avea simtul ordinii sau sã ai simtul ordinii si sã nu fii ordonat?

Poti sã ai simtul ordinii, dar sã-ti fie lene s-o faci. Sã-ti spui: „La ce bun sã mai fac ordine?“ si întradevãr, sã pui lucrurile la loc, înseamnã ca timp de o orã sã fii la dispozitia lor, timp în care ai putea face ceva mult mai pasionant, nu-i asa? Cam asa simt copiii. De aceea trebuie sã li se spunã din cînd în cînd: „Lucrurile astea sînt împrãstiate peste tot. Puneti-le la locul lor.“ si se descurcã foarte bine, atunci cînd nu li se cere mereu, cu insistentã: „Strînge... Pune-ti lucrurile la loc, pune-ti-le la loc.“ Nimic nu-i poate îndepãrta mai mult pe copii de mediul familial decît sã audã mereu acelasi lucru. Dacã tot nu serveste la
96
nimic de ce s-o mai facã? Dar, din cînd în cînd si mai ales cu ajutorul mamei, putinã ordine este necesarã si copiilor si bunei rînduieli dintr-o casã, ca sã se poatã locui în ea.

As vrea sã mai adaug ceva în legãturã cu fetisismul. Obiectele împrãstiate cam peste tot pot reprezenta pentru copil un mod de a arãta cã acela este teritoriul sãu personal, un mod de a-l extinde peste tot. În acest scop, îsi duce jucãriile în camera pãrintilor pentru a-si face simtitã acolo propria-i prezentã; prin intermediul lor el vrea sã arate cã este stãpînul locului si cã tot acest spatiu îi apartine.

Profit de ocazie pentru a vorbi despre copiii care gresesc spunînd: „la mine acasã“ în loc sã spunã „la noi acasã“. Nu stiu de ce pãrintii îi lasã sã spunã asa, cînd ei însisi spun în general „acasã“ sau „la noi“. Copilul spune „la mine acasã“, deoarece el vrea sã fie micul stãpîn sau micuta stãpînã a casei.

Aceastã greseală trebuie corectatã?

Da. Pãrintii sã-l întrebe pe copil: „De ce tot spui «la mine acasã»? stii foarte bine cã aici sîntem la noi acasã. La tine este numai în camera ta – dacã copilul are o camerã a lui – sau în dulapul tãu. Dar peste tot aici sîntem la noi acasã nu la tine.“ Cuvintele trebuie sã fie precise. Copilul sã nu fie certat, în schimb lucrurile trebuie clarificate, deoarece a tãcea înseamnã a consimti: treptat, copilul devine tot mai posesiv, nemaistiind apoi care este limita între ceea ce va trebui sã dobîndeascã, o datã cu vîrsta si ceea ce i se cuvine (deoarece tot ce apartine pãrintilor lui se aflã la el acasã).

Mai existã si dezordinea produsã de obiectele devenite neinteresante – în cazul copilului mai mic de patru ani si despre care am mai vorbit —, obiecte lãsate la voia întîmplãrii atunci cînd copilul este interesat de altceva. Este o dezordine cu totul diferitã de cea prin care copilul vrea sã-si impunã peste tot propriul teritoriu. E vorba mai curînd despre neglijentã si despre o dorintã prea mare de joacã, ceea cel face sã nu punã la loc obiectul cu care s-a jucat. Aici poate interveni, dupã cum am mai spus, educatia: „Uite, acum te joci cu jucãriile astea; dacã le lasi pe celelalte împrãstiate peste tot, cînd ai sã vrei sã te mai joci cu ele n-ai sã le mai gãsesti. Hai mai bine sã le punem la locul lor.“ Copilul trebuie ajutat. Mama si copilul pun lucrurile la loc împreunã. În acel moment el este foarte multumit.

Insist însã: obiectele sînt la dispozitia noastrã si nu noi la dispozitia lor.

O altã scrisoare care se referã la ordine este din partea unei secretare. E foarte dezordonatã si pãstreazã tot, chiar si hîrtii, bucãti de sfoarã... „Evident, acest lucru mã pune într-o luminã foarte defavorabilã, scrie ea. Sînt mereu în contradictie cu fiul meu mai mare, care este un maniac al ordinii. Din acest motiv relatiile lui cu mine sînt extrem de dificile. Eu sînt foarte atasatã de lucruri, dar nu sînt ordonatã. Existã vreo modalitate de a îmbunãtãti relatiile dintre noi?“

Cred cã amîndoi au niste dificultãti putin contradictorii. E ceva aici la care nu pot sã rãspund. De fapt, acesta este modul lor de a trãi. Între mamã si fiu existã întotdeauna relatii tensionate. Dacã n-ar fi în legãturã cu ordinea, ar gãsi oricum un alt pretext. Fiecare este asa cum este. Asta e.

O ultimã scrisoare, înainte de a încheia discutia despre dezordine. Începe printr-o mãrturie care, cred, o sã vã facã plãcere. Este de la o mamã: „Ati spus despre copii cã îsi creazã putin cîte putin pãrintii. Sînt întru totul de acord; cînd am nãscut prima fetitã, mi-am spus cã bebelusii sînt cu adevãrat bebelusi chiar de la început, în timp ce pãrintii nu devin pãrinti cu adevãrat de la o zi la alta, lucrul acesta presupunînd o întreagã evolutie.“ Vã roagã apoi sã vorbiti despre dezordine: aceastã femeie reprezintã, poate, un caz particular, dar pune o întrebare foarte generalã. Iatã ce scrie: „Eu nu sînt dezordonatã în spatiu, ci în timp, adicã sînt complet incapabilã sã respect un program. Fetita mea (are o fetitã de patru luni) a fost hrãnitã cînd i-a fost foame, pur si simplu pentru cã nu eram în stare sã respect orele de masã. În mod curios tot ce înseamnã ceas, desteptãtoare, ceasuri de mînã, pendule par sã o ia razna în prezenta mea. Nu pot fi niciodatã la timp undeva si mã întreb dacã asta e bine pentru copilul meu. Îi dau sã mãnînce cînd îi este foame; o spãl cînd e murdarã. si, din cînd în cînd, o scot la plimbare dimineata ca sã mai pot face si eu ceva dupã amiezele.“ I-a auzit deseori pe pediatri si pe bunici spunînd cã un copil are nevoie de un program regulat. I se spune – mai ales de cãtre bunici – cã e pe cale sã-si „strice“ definitiv copilul, cedînd la cele mai neînsemnate dorinte ale acestuia din cauza lipsei unui program. Mai remarcã, nu fãrã umor, cã fetita

97

i se pare acum „delicios de normalã, în ciuda tuturor acestor lucruri“, dar vã întreabã totusi dacã atitudinea ei poate avea urmãri în viitor.

Aceastã scrisoare mi se pare foarte interesantã pentru cã aratã cã oamenii au o idee abstractã despre pãrinti si îsi obisnuiesc copiii sã-si regleze viata în functie de ceas. Or, nu a trecut prea mult timp de cînd oamenii au început sã trãiascã în functie de ceas. Multã vreme doar nevoile si anotimpurile le-au ordonat viata. Acum, de exemplu, copiii trebuie sã bea sucuri de fructe în fiecare zi! Dar cînd nu existau mijloacele de transport de azi, iarna nu erau fructe proaspete. Lumea se descurca foarte bine si fãrã sacrosanctul suc de portocale pe care mamele îl considerã indispensabil pentru copiii lor. si totusi oamenii nu erau devitaminizati. Pentru a reveni la întrebarea acestei mame, cred cã fiecare copil are mama ce i se potriveste, dacã ea este cea care l-a purtat în pîntece. Nu trebuie sã-si facã griji în privinta copilului. Poate cã acest lucru este neplãcut pentru sotul ei, pentru prieteni, pentru cunostinte dacã, de exemplu, îi invitã la dejun la ora unu iar masa nu e gata decît la ora trei; protesteazã, nici mãcar nu le mai e foame fatã de cît au fost de înfometati... Nu stiu. În schimb, acest copil, obisnuit din viata intrauterinã cu ritmurile mamei si

cu relatia pe care aceasta o are cu propriul ei corp, acest copil deci este educat în mod absolut normal de această mamă care este a lui. Mult mai grav ar fi dacă copilul ar merge acum la cresă, deoarece ritmul lui umanizat, cel al relatiei dintre el si mamă, ritm foarte regulat pentru el, s-ar modifica si astfel s-ar deregla. Dacă însă această fetită a mostenit familia tatălui ei si dacă în familia acestuia femeile au ritmuri alimentare si de viată regulate, la doi ani si jumătate, trei ani, ea îsi va certa mama spunîndu-i: „Mamă, hai să iesim la plimbare. Mamă, mi-e foame.“ si, putin cîte putin, se va obisnui si mama cu un program. Tot asa cum a fost educată de fetită cînd a fost foarte mică tot asa va fi educată de ea si acum. Apoi, dacă mai tîrziu, în societate, fetita va avea de suferit în relatiile cu ceilalti, mama o va ajuta să depăsească această aritmie naturală. Afectiunea pentru ceilalti ne ajută să facem concesii; cred, de altfel, că această mamă stie să facă concesii – deci să continue în acelasi fel!

Deci bunicile să fie linistite: fetita nu va fi un copil răsfătat?

Nu va fi mai răsfătată decît mama ei, care nu pare a fi o femeie răsfătată. Ea are propriul său ritm, după soare: un ritm diferit de al celorlalti. Ea nu se reglează după ceas, ci numai în functie de ea însăsi. Sînt destui oameni asa. Trebuie să ne acceptăm asa cum sîntem si să întelegem că nu toată lumea este la fel; această mamă nu poate să aibă un copil diferit fată de cel pe care l-a purtat în pîntece, obisnuit cu ritmul ei, care-i convine si lui de minune. Acum totul merge bine. Are suficient umor si respect pentru copilul ei pentru a-l putea ajuta atunci cînd scoala îi va impune un alt ritm de viată. Dar pînă atunci mai este!

## Vezi, asa ti-as fi tras vreo două la fund...
## (Violenta copiilor, violenta părintilor)

Ar trebui să vorbim despre bătaia la fund si despre violentă...

Despre violenta părintilor?

... fată de copii. Iată scrisoarea unei mame care reuseste cu greu să se stăpînească. Trebuie să spunem mai întîi că are trei copii frumosi, toti trei doriti si pe care îi adoră: o fetită de cinci ani si jumătate si doi băieti, unul de trei ani, celălalt de sapte luni. După nasterea ultimului copil, fetita nu l-a mai putut suferi pe fratele care venea după ea, „deoarece, spunea ea, nu este frumos.“ Cînd mama i-a spus: „Dar e frumos,
98
nu vezi că seamănă cu tăticu“, fetita a început să plîngă si i-a răspuns: „Nu-i adevărat. Eu semăn cu tăticu. El nu e frumos. Nu-l iubesc.“ Avem aici un mic tablou de familie.

si acum întrebarea propriu-zisă. Mama ne scrie: „Cîteodată mă simt depăsită de evenimente. Îmi pierd răbdarea si nu mă mai pot controla. Clocotesc de furie si lovesc.“ În continuare precizează: „Reactiile mele violente mă înspăimîntă. Am momente cînd îmi detest fetita si mă manifest fie zgîltîind-o, fie uitîndumă la ea cu o «privire rea», cum se spune. Vă imaginati ce înseamnă asta? Eu, care-mi doresc ca în familie să domnească armonia si echilibrul, mă las în voia violentei si a brutalitătii.“ De altfel, este convinsă – si asa îsi încheie si scrisoarea – că bătaia este mai ales semnul unui esec.

Sînt două lucruri interesante în această scrisoare. Pe de o parte, fetita nu vrea să accepte că primul frătior seamănă cu tăticul ei. Probabil pentru că mama nu i-a explicat pe întelesul ei sensul cuvîntului „a semăna“. Fetita a auzit probabil spunîndu-se că seamănă cu tatăl ei („E leită taică-său“, cum se spune), dar asta ce înseamnă? Că figura fetitei seamănă cu cea din fotografiile tatălui cînd era mic. Dar mama nu a precizat: „Bineînteles că semănati toti cu tatăl vostru, pentru că toti sînteti copiii lui. Fratele tău însă, care este băiat, va fi si el tată cînd va fi mare. Tu, care esti fetită, vei fi mamă. Nu aveti acelasi sex. Fratele tău are acelasi sex ca si tatăl tău. Tu ai acelasi sex ca si mine. Nu e acelasi lucru, chiar dacă semeni cu tatăl tău asa cum semăn si eu cu tatăl meu.“ Asemănările, pentru un copil sînt asemănările dintre chipuri. Pe cea dintre sexe nu o întelege dacă nu i se explică prin cuvinte. Este ca si cum acest frate, prin simplul fapt că e băiat, i-ar fi luat fetitei calitatea de copil al tatălui ei. La nasterea celui de-al doilea frătior, fetita s-a simtit probabil foarte frustrată că nu are o surioară pentru a întări partea feminină din familie. În sfîrsit, este cu sigurantă geloasă pe mama sa care a avut un copilas, avînd în vedere că si ea ar dori unul; la trei ani, toate fetitele îsi doresc acest lucru.

si cu atît mai mult la cinci ani si jumătate.

Poate că la nasterea primului frătior nu a fost geloasă, deoarece nu avea decît doi ani; dar acum, la cinci ani si jumătate, este geloasă. De doi ani asteaptă ca tăticul să-i dea si ei un bebelus, iar acum e nevoită

sã renunte. Sã recunoastem cã nu-i este usor.
Ceea ce e sigur este cã mama nu va rezolva nimic cu bãtaia.
si mama spune: „Toate astea mã duc la disperare.“
Oare n-ar putea ca, atunci cînd simte bãtaia în vîrful degetelor sã se ducã în altã camerã si acolo sã loveascã o pernã? Ar fi mult mai nostim. Iar cînd copilul e de fatã sã-i spunã: „Vezi, asa ti-as fi tras vreo douã la fund si în loc sã fac asta bat perna.“ Dacã copilul ar vrea sã se distreze, va bate si el perna si totul se va sfîrsi în hohote de rîs. Cred cã aceastã mamã trebuie sã reuseascã sã-si domine furia, transformîndo în ceva vesel. Pentru cã o întîmplare neplãcutã se poate termina si în hohote de rîs. Nu trebuie luat totul în tragic.
Sã facem o parantezã pentru a spune cã sînt multe scrisori din partea unor pãrinti putin „retro“, dacã vreti, care cred cã acum se merge prea departe cu îngãduinta fatã de copii si cã, din cînd în cînd, cîteva la fund nu stricã.
Adicã ceva care sã-i calmeze pe pãrinti.
Dumneavoastrã v-ati bãtut vreodatã copiii?
Niciodatã. Nici n-as fi putut s-o fac. Îi mai scuturam din cînd în cînd, spunîndu-le: „Atentie! Astãzi sînt pantera neagrã!“ Zîmbeau si spuneau: „Atentie! Mama panterã neagrã, e jale!“ si plecau în altã camerã. Sînt, desigur, si zile în care esti nervos; atunci trebuie sã le spui copiilor, sã-i previi, sã nu-i lasi în camera în care te gãsesti. Iar dacã, din cînd în cînd, îi mai scuturi putin nu e grav. Dar trebuie încercat sã nu se ajungã la starea de tensiune a acestei mame. Cred cã simplul fapt cã mi-a scris a ajutat-o. stiu, fiind eu însãmi în aceastã situatie, cã e greu sã ai trei copii apropiati ca vîrstã. Dar trebuie sã faci în asa fel, încît sã nu-i ai în preajmã cînd esti foarte nervos.
Aceastã mamã îsi încheie scrisoarea mãrturisind cã atitudinea fiicei ei, precum si violenta ei ca mamã o îngrijoreazã atît de mult încît se întreabã dacã n-ar trebui sã consulte amîndouã un psiholog.
Fetita, cu sigurantã, nu! Mama, poate cã ar trebui sã vorbeascã cu un psiholog-psihanalist, iar fetitei ar trebui sã i se gãseascã activitãti potrivite cu vîrsta ei. Sã nu mai stea în permanentã împreunã cu fratii
99
si cu mama ei. E greu de suportat sã-si vadã mama ocupîndu-se de copiii ei mai mici în timp ce ea nu are nimic. Mama ar trebui sã aranjeze cu o rudã sau cu o prietenã care s-o ia la ea cîteva zile sau s-o trimitã seara sã se culce la vreo prietenã de-a fetitei. Asta ar mai rezolva lucrurile. Apoi, e necesar ca si tatãl sã se ocupe de „fetita lui cea mare“, ceea ce i-ar prinde foarte bine si mamei.
Iatã o scrisoare foarte diferitã care se referã la aparitia sadismului la copii. Este de la o mamã care are, în legãturã cu aceasta, un punct de vedere deosebit, diferit de al dumneavoastrã. Cred cã reflectã un curent de gîndire comun anumitor pãrinti. „Cînd avea cam cinci, sase ani, ne scrie ea, fiul meu – care are acum cincisprezece ani – a fost foarte crud într-o zi cu cãtelusa noastrã. A legat-o de picioare si a lãsat-o în ploaie. Iatã ce am fãcut eu. Ajutatã de mama mea, desi nu ne-a fãcut plãcere, l-am legat pe fiul meu de mîini si de picioare si l-am lãsat asa – nu în ploaie totusi – pînã cînd cãtelusa s-a uscat.“ Apoi continuã: „De atunci, n-am mai avut nici o problemã.“ Îsi încheie scrisoarea astfel: „Sã nu ne considerati niste tortionare. E foarte greu sã-ti pedepsesti copilul cu brutalitate, dar unele fapte o cer.“ În ceea ce mã priveste... În sfîrsit, sã zicem cã a fost o experientã. Dar, dupã pãrerea dumneavoastrã, asta era cea mai bunã solutie?
Spune în scrisoare cã bãiatul a devenit extrem de blînd si bun cu animalele?
si cu copiii.
A priori, pedeapsa asta mi se pare putin cam durã. Totusi, faptul cã mamei i-a venit foarte greu s-o aplice corecteazã totul. Ea a actionat pornind de la ideea pe care o avea în privinta rolului ei, acela de a creste o fiintã umanã în asa fel încît sã devinã cu adevãrat o fiintã umanã. Acest caz e foarte diferit de cel al unor pãrinti care, din rãzbunare, îsi muscã si mai tare copiii deoarece acestia îi muscaserã înainte. În aceastã mãrturie pot fi observate douã lucruri: mai întîi, copilul era mare, capabil sã gîndeascã, avea aproape sase ani; apoi, se pare cã tatãl nu era prezent, deoarece numai mama si bunica au actionat. Cred cã dacã tatãl ar fi fost acolo ar fi putut sã-i explice ce a gresit. Ar fi interesant, dacã mama ar discuta acum cu fiul ei încercînd sã afle dacã îsi mai aminteste de acel incident si de perioada în care era crud cu animalele si dacã considerã cã ar mai exista si alte solutii în situatii similare. si asta deoarece noi nu putem fi ajutati decît de mãrturii referitoare la asemenea cazuri.

Bineînteles. Acestea fiind spuse, credeti cã sadismul pãrintilor ca rãspuns la cel al copiilor poate fi un joc periculos?

Da, aceasta îl poate face pe copil sã persevereze, deoarece capãtã un gust pervers fatã de senzatiile tari pe care le încearcã fie ca agresor, fie ca victimã. În cazul acestui bãiat care era deja „mare“ si pãrea foarte inteligent, totul a fost bine. În schimb, o asemenea atitudine trebuie blamatã fãrã rezerve în cazul copiilor foarte mici. Cãci aceastã agresivitate a lor fatã de animale este datoratã în general faptului cã fiind foarte mici s-au simtit, pe drept sau pe nedrept, afectati de sadismul unor copii mai mari sau al unor adulti prea severi: fie cã au stat în spital, pãrînd a fi abandonati fãrã explicatii si fãrã apãrare, pentru îngrijiri medicale care i-au fãcut sã sufere, fie din cu totul alte motive, cîteodatã numai din motive morale. Poate cã li s-au întipãrit în memorie povesti sau imagini din viatã sau din filme. Acestia sînt de obicei copii plãpînzi, complexati din aceastã cauzã, respinsi de anturaj, copii fãrã bucurii.

Aceeasi persoanã ne povesteste despre o experientã asemãnãtoare a unei prietene. Cînd vedea doctorul, fiului acesteia îi era îngrozitor de fricã de injectii. Într-o bunã zi si-a împuns cîinele cu un ac: mama i-a fãcut si ea acelasi lucru. „A înteles cã a gresit, ne scrie corespondenta noastrã, iar acum e un bãiat de zece ani, foarte drãgut, care-si rãsfatã cîinele.“

Experienta relatatã de mama bãiatului, cea care ne-a comunicat-o si pe prima, este fãrã îndoialã vãzutã din acelasi unghi, nu-i asa? Poate cã acestui copil îi era fricã de injectii pentru cã nu i se explicase cã doctorul i le fãcea pentru a-l îngriji, iar un cîine e îngrijit de un medic veterinar. si de data aceasta pedeapsa pare a fi dat roade, dar n-as spune cã metoda folositã este cea bunã. În orice caz, pentru cei doi, cu atît mai bine cã s-a întîmplat asa. Dar sã fie întrebati dacã atunci au considerat cã aceastã metodã a fost cea mai bunã.[1]

100

# Mama îsi smulge pãrul, iar copilul este ca un pui jumulit
# (Mame exasperate)

Vom aborda acum o temã care „culpabilizeazã“ multe mame. E vorba despre acele femei care, dorind sã se dedice în exclusivitate copilului lor, sfîrsesc prin a deveni (împreunã cu el) niste mame exasperate. Vom discuta despre aceasta pe îndelete, revenind la problema mamei care stã acasã. Iatã unele reactii la cele ce ati spus mai înainte despre prezenta mamei acasã, care n-ar fi justificatã decît pînã în jurul vîrstei de doi ani si jumãtate, trei ani. O mamã vã sugereazã cã, poate, copiii au mai multã nevoie ca mama sã stea acasã atunci cînd merg la scoalã si au lectii de fãcut, decît atunci cînd au mai putin de trei ani. „Dacã copiii merg la scoalã asta nu înseamnã cã prezenta mamei acasã nu mai este necesarã, scrie ea. Mai sînt si vacantele. Imaginati-vã ce s-ar întîmpla cu copiii, singuri acasã, de capul lor, douãsprezece ore pe zi.“

Spuneam cã, dupã pãrerea mea, prezenta mamei este necesarã pînã în momentul în care copilul poate stabili contacte cu ceilalti, cînd merge si vorbeste bine, adicã în cazul copiilor dezvoltati normal, pînã în jurul vîrstei de douãzeci si cinci, douãzeci si opt de luni. Dacã mama rãmîne acasã si dupã aceea, lucrul acesta nu poate fi folositor pentru copil decît dacã va intra în contact si cu alti adulti si copii. De aceea, le-am sfãtuit pe mamele care au renuntat la serviciu sã intre în legãturã cu alte mame, în asa fel încît trei sau patru dintre ele sã se ocupe, pe rînd, de copii în cursul unei sãptãmîni. În felul acesta copiii s-ar obisnui sã se joace cu altii de vîrsta lor. Nu e niciodatã prea devreme pentru acest lucru si pentru ca mamele sã se ajute între ele.

Cel mai adesea, este vorba de mamele rupte de lume care, ocupîndu-se singure de copil, cu timpul devin furioase, nu-si mai gãsesc locul, cum se spune. Desigur, prezenta lor nu este beneficã pentru copil. În cazul în care nu se pot vedea cu alte mame în timpul zilei, e de dorit sã-si reia lucrul si sã-si ducã copilul la cresã. Este de preferat o mamã destinsã pe care copilul n-o vede decît seara, uneia mereu nervoasã, care îsi smulge pãrul, tipã întruna si care, seara, cînd i se întoarce sotul, este sfîrsitã de obosealã. Dar dacã o mamã vrea sã rãmînã acasã pe toatã perioada scolarizãrii copiilor, de ce nu, dacã îsi poate permite si dacã, o datã cu venirea serii, nu ajunge si ea la capãtul puterilor.

Este, desigur, foarte plãcut pentru copil sã aibã o mamã care sã se ocupe de ei cînd se întorc de la scoalã. Dar, în perioada vacantelor sau în zilele libere e bine sã-si petreacã timpul în mod inteligent, mai ales de la sase, sapte ani. Este important ca ei sã-si poatã petrece timpul liber în mod creativ, în afara casei, mai ales cã mama, prinsã deseori cu treburile, nu se poate ocupa de ei. În afarã de aceasta, copiii

au nevoie sã se joace cu alti copii. Existã un gen de ateliere speciale pentru ei cam peste tot. Sau, ca în cazul celor mici, mai multe mame se pot întelege între ele pentru ca, în fiecare miercuri, de exemplu, sã-si strîngã copiii laolaltã si sã le organizeze o activitate: într-o miercuri se vor juca de-a teatrul de pãpusi, miercurea urmãtoare o alta îi va duce la plimbare etc. Astfel, mamele se pot ajuta între ele si nu se vor mai simti izolate fiecare cu copilul sãu, constrînse sã i se dedice în exclusivitate. Copiii trebuie sã învete sã fie sociabili, dar, pentru aceasta, exemplul trebuie sã-l dea mai întîi mamele.

O altã scrisoare tot în legãturã cu prezenta mamei acasã: „Acum cîteva zile vorbeati despre o fetitã de patru ani, insuportabilã. Nu înteleg de ce ati sfãtuit-o pe mamã sã-si reia lucrul, desi ea vã explica cã ar fi preferat sã rãmînã acasã pentru a se putea ocupa mai bine de educatia copilului."

Era vorba despre o fetitã care, dupã cum spunea mama ei, devenise „micutul Hitler" al casei. În plus, nimeni nu întelegea de ce sora ei mai mare, pentru care mama nu renuntase la servici cînd aceasta era micã, devenise victima celei mici fãrã sã-i opunã nici o împotrivire. Cred cã relatiile dintre mamã si copil nu erau tocmai bune. De aceea am sfãtuit-o sã-si reia lucrul. Nu e bine ca un copil de patru ani sã stea acasã dacã nu e fericit si dacã nu-i face si pe ceilalti membri ai familiei fericiti. Nu meritã efortul ca mama

101

si copiii sã stea împreunã acasã, dacã între ei nu se stabilesc contacte afective, dacã nu împãrtãsesc toti bucuria de a fi împreunã. Avînd în vedere cã, o datã cu împlinirea vîrstei de trei ani copilul nu mai are nevoie de mama sa, cea mai bunã solutie, atît pentru copilul despre care vorbeati cît si pentru mamã, ar fi ca, în timpul zilei, sã nu stea împreunã. Fetita aceasta nu e fericitã, îsi face viata amarã atît ei, cît mai ales surorii ei. În ceea ce o priveste pe mamã, unde sînt visele acelea frumoase în care, o datã venitã acasã, poate sã fie fericitã?

Iatã acum scrisoarea unei mame care ne spune cã a ezitat multã vreme înainte de a vã scrie. Îi era putin rusine deoarece, dupã propria ei mãrturisire: „Nu îndrãzneam sã vã expun problema mea de teamã cã veti spune despre mine: «Nu stie sã-si rezolve singurã problemele. Desi femeie, este încã un copil.» De fapt, nu cred cã veti gîndi asa despre mine. Am prea multã nevoie de sfatul dumneavoastrã." În continuare se explicã. Îsi dramatizeazã enorm propria ei situatie – a ajuns chiar sã si plîngã din aceastã cauzã – situatie de altfel destul de banalã, întîlnitã frecvent în sute de familii. Are un bãietel de saisprezece luni, sãnãtos, care mãnîncã si doarme bine, într-un cuvînt, care creste fãrã probleme. Este însã un copil capricios. „Urlã toatã ziua, scrie ea, dacã, din nefericire, nu am întors capul atunci cînd a vrut el. Nu e bine, poate, sã vorbesti asa despre copilul tãu, dar am ajuns la capãtul puterilor." În continuare ne descrie o zi obisnuitã: „Dimineata este îngrozitor. În jur de ora sapte, cînd se scoalã, încep urletele. Din momentul în care vede biberonul nu mai are rãbdare sã i-l încãlzesc. Cînd trebuie sã-l spãl e si mai rãu: refuzã orice contact cu apa. Nu reusesc sã-l spãl nici pe fatã, nici la fundulet, sã-l curãt în urechi sau sã-i tai unghiile... Sînt foarte rãbdãtoare din fire, dar trebuie sã mãrturisesc cã, de trei-patru sãptãmîni, am început sã-i dau tot mai des cîteva la fundulet, ceea ce mã îmbolnãveste cu atît mai mult cu cît nu se dovedeste a fi mai eficace. Atunci cînd este cu tatãl lui, iar eu ies din camerã e mult mai linistit decît cu mine. Vã scriu toate acestea pentru cã sînt anumite lucruri pe care nu îndrãznesti sã i le spui sotului." Bineînteles, mai ales dacã sotul, întorcînduse

seara acasã si gãsind copilul foarte linistit, va fi tentat sã creadã cã sotia lui dramatizeazã.

Iar acasã îl asteaptã o sotie exasperatã, cu nervii la pãmînt. Cred cã e vorba despre un copil foarte inteligent, dar care încã nu vorbeste. Tipã pentru a se exprima si aceasta din cauzã cã de la nouã, zece luni nu i s-a vorbit îndeajuns despre toate lucrurile pe care punea mîna sau pe care le fãcea. Poate cã a fost fortat sã facã deja pipi la oalã. Poate cã a fost brutalizat, i s-au luat lucrurile din mînã si acum simte nevoia sã apuce. Poate cã pentru acest copil, mama reprezintã o parte din el care i-a fost smulsã si pe care, lipsindu-i cuvintele, nu reuseste s-o înlocuiascã si sã comunice din nou cu ea. Asta sã fie oare? Nu stiu. Sau poate cã nu petrece suficient timp împreunã cu alti copii?

Dar, oare un copil de saisprezece luni are nevoie de compania altor copii?

Desigur. La nouã luni, îndatã ce merge în patru labe, copilul are nevoie sã învete sã punã mîna pe toate lucrurile din casã, sã le cunoascã numele si mai ales sã nu fie obligat sã facã pipi sau caca la olitã. Poate cã de aici vin toate problemele acestui copil: mama, care îl spalã, îl schimbã, îl trateazã ca pe un obiect. La saisprezece luni un copil nu are nevoie sã fie spãlat. Ar putea foarte bine sã se bãlãceascã singur în apã. Pentru cã, dupã cum se pare, nu merge la serviciu, poate sã-l punã pur si simplu în cadã, lãsînd

apa sã curgã. Copilul se va distra si, dupã o jumãtate de orã, va fi curat. Copilul acesta nu pare sã trãiascã ca un copil de vîrsta lui. Iar mama, cred cã are cu adevãrat nevoie de odihnã pentru ca la întoarcerea sotului sã poatã fi si sotie.
Este depãsitã de evenimente.
În acest caz ar putea sã roage pe cineva sã-l supravegheze cîteva ore sau, de ce nu, sã-l lase la cresã toatã ziua, timp de trei, patru sãptãmîni, pînã îsi revine. Ca sã nu se oboseascã, ar fi bine sã-l ducã si sãl aducã tatãl de la cresã. Mama, pentru cã acum este deprimatã, ar putea merge într-o „casã pentru mame“ unde este primitã împreunã cu copilul. Din cauza ei, copilul este un pachet de nervi si nu-si mai gãseste locul. Dar nu am suficiente elemente pentru a-i putea spune mai mult. Pot sã remarc cã un copil cãruia îi place sã se joace cu apa si care, singur cu tatãl lui, este linistit e un copil echilibrat.
102
Las la o parte aceastã scrisoare pentru a vã pune o întrebare mai generalã. Nu credeti cã multe mame vor fi indignate auzind cã la saisprezece luni nu e necesar sã-i cureti pe copii în urechi, sã le tai unghiile sau sã-i speli pe fatã?
Ba da, dar, dupã cum vedeti, acest copil nu este ca toti ceilalti: pentru el spãlatul este ca si cum i-ai smulge pielea. Nu stiu de ce a ajuns asa. Dar în cazul lui, e mai bine sã nu fie tracasat cu toaleta. Am impresia cã este un copil care simte cã mama lui îl trateazã ca pe un lucru. Parcã i-ar fi fricã de el, iar el nu se simte în sigurantã cu ea. Dovada este cã, atunci cînd tatãl – pe care-l vede mai rar si care nu stã tot timpul dupã el – este prezent, copilul e cuminte. Acest bãietel mã face sã mã gîndesc la un pui de gãinã jumulit. si mama lîngã el, smulgîndu-si pãrul!
Deci, în acest caz, sã nu-si smulgã pãrul!
Bineînteles. si sã fie mai putin pedantã. Sã-l punã în cadã si sã-l lase acolo sã se joace. Cînd tipã... ea sã cînte! Asta-i tot. Dar va putea oare sã procedeze asa? Cred cã trebuie pur si simplu sã se odihneascã si sã se ocupe mai putin de copil.
O altã mamã vã scrie: „Am o fetitã care nu are încã un an. O ador ... cînd nu plînge...“
Înseamnã cã nu-i place un copil viu!
„... Degeaba îmi tot spun, cînd plînge tip mai tare decît ea...“
Îi va fi destul de greu mai tîrziu.
Vã întreabã: „Puteti sã-mi spuneti ce-ar trebui sã fac...“
Desigur!
„... cînd mi se întîmplã sã explodez...“
O psihoterapie, doamnã!
„... pentru cã am impresia cã, uneori, fiicei mele îi este fricã de mine.“
Nici nu e de mirare. Aceastã mamã nu reuseste sã se stãpîneascã. De altfel, si scrisoarea ei o dovedeste. Stã foarte prost cu nervii. Sigur cã-si iubeste fetita dar, de fapt, ea iubeste un copil imaginar, nu pe cel real. Este absolut necesar sã facã o curã de psihoterapie. Sînt sigurã cã-si va aminti cã ea însãsi a fost tratatã asa, la o vîrstã foarte micã, cînd încã nu vorbea, cãci o mamã se comportã cu copilul ei tot asa cum alte persoane, nu neapãrat mama, s-au comportat cu ea în copilãrie. Oricum, are dreptate sã fie îngrijoratã. Sã nu ia calmante, nu este vorba despre asa ceva, ea trebuie sã înteleagã prin psihoterapie, vorbind deci cu cineva la intervale regulate, ceea ce se petrece cu ea atunci cînd fetita ei se comportã ca un copil sensibil, viu.

## Tatãl nu este un sugar
## (Incomunicabilitate paternã?)

Cînd citim scrisorile pe care le primim din partea mamelor, chiar si scrisori care se referã la familii foarte numeroase, ne dãm seama cã în ele este foarte rar vorba despre tati.
Da, atît de rar încît, cîteodatã, ai impresia cã ei nici nu existã.
Iatã si scrisoarea unui tatã care îsi pune întrebãri despre ceea ce el numeste „incomunicabilitatea paternã“. Are impresia cã, în multe cazuri, din cauza muncii lor, tatii nu sînt atît de apropiati de copii pe cît sînt mamele. El scrie: „Cred cã mai curînd prin contactul fizic decît prin cuvinte tatãl poate sã dovedeascã cel mai bine dragostea ce o poartã copiilor.“ În continuare, ne explicã: „Am un bãiat de sapte ani si jumãtate si o fetitã de sase ani care refuzã alintãrile, mîngîierile sau sãruturile mele. Deseori o fac rîzînd, pãrînd

103
a-si bate joc de mine. Cu putin timp în urmã, dupã ce si-au luat rãmas bun de la mama lor, înainte de a pleca la scoalã, acoperind-o cu sãrutãri, m-am prefãcut gelos. Fiul meu mi-a spus: «Tu n-ai dreptul sã fii sãrutat, deoarece nu tu m-ai nãscut.»“ Cred cã tatãl este preocupat mult de aceastã problemã.
Este foarte interesant, deoarece sînt poate si alti tati care reactioneazã astfel. În cazul nostru, tatãl a creat el însusi conditiile care-l fac sã sufere acum, deoarece dragostea pentru tatã nu se manifestã niciodatã prin contact fizic. Aceasta poate sã existe, de ce nu, cînd copilul este mic de tot. Foarte curînd însã, aceasta trebuie sã înceteze sau sã fie cît mai rarã. Tatãl este cel care pune mîna pe umãrul copilului si spune: „Fiul meu!“ sau „Fiica mea!“ El îsi ia copiii pe genunchi, le cîntã cîntece, le explicã pozele din cãrti si din reviste, le povesteste întîmplãri adevãrate, discutã cu ei despre orice. Le explicã, de asemenea, motivele absentei sale, motivele pentru care trebuie sã te comporti asa si nu altfel. Deoarece lipseste mult de acasã, copilul presupune cã el cunoaste mai bine lumea decît mama, care cunoaste mai ales lucrurile din casã. Cred cã acest tatã se comportã fatã de copiii sãi ca un sugar dornic de sãrutãri. De aceea ei au ajuns sã creadã cã el nu conteazã în viata lor.
În ceea ce priveste responsabilitatea tatãlui la nasterea copilului, am spus-o deseori, o mamã nu trebuie sã uite sã adauge cînd îi explicã copilului de doi, trei ani cã, înainte de a se naste, el a stat în burta ei: „Tu n-ai fi putut sã fii acolo dacã tatãl tãu n-ar fi dorit sã te nasti. El a dorit mai întîi ca tu sã te nasti. Esti bãiat pentru cã tu ai vrut sã fii asa. Esti fatã pentru cã tu ai vrut sã te nasti fatã. Dar te-am conceput împreunã.“ E mai bine sã li se spunã cuvîntul „conceput“ decît cuvîntul „fãcut“ pe care copiii îl asociazã mai curînd cu excrementele, cu tot ce mînuim sau facem cu mîinile.
Revenind la acest tatã, el mai poate îndrepta lucrurile spunînd copiilor: „Ati crezut poate cã simt nevoia sã fiu sãrutat, dar v-ati înselat. Pur si simplu am crezut cã sînteti prea mici ca sã stãm de vorbã. Acum totul se va schimba. Vom încerca sã reparãm greseala. Dacã vreti, vom merge la plimbare, vã voi duce sã vedeti lucruri interesante fie împreunã, fie separat.“ (Deoarece pe bãieti nu-i intereseazã aceleasi lucruri ca pe fete.) Dar e foarte important ca tatii sã stie cã nu prin contactul fizic se pot face iubiti si respectati de copiii lor, ci numai cu ajutorul cuvintelor.
Referitor la cuvinte, acelasi tatã ne scrie putin mai departe: „Deseori, fiul meu rãmîne mut la întrebãrile noastre. Nu vrea niciodatã sã spunã – nici mie nici mamei lui – ce face la scoalã. Fetita, cu un an mai micã are gesturi de revoltã, ridicã cotul – ca si cum ar ridica pumnul la mine – refuzã sã rãspundã la întrebãrile noastre.“ Aparent, acesti copii nu sînt prea sensibili la cuvinte.
Nu e vorba despre asta. Ai zice, mai curînd, cã acesti pãrinti nu discutã între ei, nu sînt cu adevãrat prieteni, ca între adulti. Ei nu trãiesc decît prin copiii lor. Aceastã familie dã impresia cã trãieste într-un fel de cresã. Copiii par isteti dacã-si tachineazã pãrintii ca si cum ar fi niste bebelusi, iar acestora le place sã fie sãrutati tot ca niste bebelusi. Dacã pãrintii, cînd sînt împreunã seara, ar discuta despre problemele lor, despre ce au fãcut în timpul zilei si le-ar cere copiilor sã tacã spunîndu-le: „Dacã nu vã intereseazã, duceti-vã la joacã!“, cred cã ei ar întelege cã pãrintii au o viatã a lor în care copiii nu sînt indispensabili. Acest lucru e foarte important. În multe familii copilul este rege, pãrintii depind de el si dacã acesta nu povesteste ce a fãcut la scoalã ei se simt frustrati. Or, pe de o parte, am mai spus acest lucru, copiii nu pot sã vorbeascã acasã despre ce fac la scoalã si nici la scoalã despre ce fac acasã, oricum, nu pot sã vorbeascã la comandã. Pe de altã parte, ei au nevoie de o viatã a lor, de prietenii lor si de pãrinti care sãi protejeze, dar care, la rîndul lor, sã discute între ei, sã aibã prieteni de vîrsta lor; pãrinti cu care sã se poatã identifica pentru a creste, si nu un fel de camarazi de vîrsta lor.
si acum, o altã problemã asemãnãtoare cu prima. O mamã vã prezintã cazul ei. Este mãritatã de patru ani. Are douãzeci si opt de ani, iar sotul ei va avea în curînd patruzeci si unu si au un copil de trei ani. Iatã ce ne scrie: „Chiar din primul an de viatã, fiul meu era gelos pe sotul meu. Aceasta creeazã o atmosferã îngrozitor de tensionatã mai ales cînd sîntem toti trei împreunã. Nu prea îmi stã în fire sã rãsfãt copiii, nici sã cedez capriciilor lor. Mi-am crescut copilul cu severitate, fãrã sã-i lipseascã totusi ceva. Toate acestea n-au servit însã la nimic deoarece sotul meu, pentru care venirea pe lume a acestui copil
104
la treizeci si opt de ani a contat enorm, s-a purtat întotdeauna cu el în mod cu totul diferit fatã de cum am fãcut-o eu. Critica de fatã cu el tot ce-i spuneam eu copilului. Acum, la trei ani, nu mã mai ascultã nici pe mine si nici pe tatãl lui, pe care-l strigã cu numele mic, ceea ce-i stirbeste si mai mult din autoritate.

As vrea sã-mi spuneti cum sã mã port cu acest copil.“ La sfîrsitul scrisorii mai spune: „De cîteva luni am grijã de un copil. Desi fiul meu pare sã-l iubeascã, am impresia cã asta nu a schimbat cu nimic situatia.“
În aceastã familie mama are un rol de politai, iar tatãl e ca o mamã. Mai ales tatãl pare a fi subjugat de venirea acestui copil. Lui nu i-ar plãcea sã fie certat, iar cînd mama îl ceartã pe cel mic, tatãl se pune în locul acestuia. Nu stiu foarte bine cum s-ar putea rezolva lucrurile. Cred cã mama ar trebui sã-i spunã copilului: „Uite ce este! El e sotul meu, iar tu esti fiul meu.“ Tatãl sã-i spunã acelasi lucru: „Ea este sotia mea. Cînd sîntem împreunã as vrea sã mã lasi în pace pentru cã si eu te voi lãsa în pace cînd vei fi cu sotia ta. Asa e între bãrbati.“ Vorbind unul despre altul trebuie sã întrebuinteze cuvintele: sot si sotie si nu numai „tatã“ si „mamã“. Cînd îi vorbesc copilului despre celãlalt pãrinte cu referire la lucruri care îl intereseazã si pe el, sã-i spunã: „tatãl tãu, tãticul tãu, mama ta, mãmica ta. Tatãl vostru, mama voastrã.“ De exemplu: „Du-te si spune-i mamei tale...“ si nu „Du-te si spune-i mamei“.
În scrisoare, mama ne spune cã si-a crescut copilul cu severitate. E însã posibil sã faci acest lucru cu un copil care nu are încã trei ani?
Dar ce înseamnã, de fapt, cu severitate?
... si alte persoane vã cer, de altfel, pãrerea despre diferitele metode „moderne“ de a creste copiii, adicã de a-i lãsa sã facã ce vor.
Asta nu înseamnã modern, ci ... nepãsare totalã.
Unde este deci granita între nepãsare totalã si severitate?
Lucrul cel mai important este sã stii cum sã vorbesti cu un copil. Dacã cineva rîde de un copil sau îsi bate joc de ce i-a spus acesta unui alt adult sau dacã împreunã cu copilul îsi bat joc de altcineva, toate acestea înseamnã lipsã de respect si fatã de copil si fatã de adult. De fapt, acesti oameni mari se comportã ca niste copii. Iar adevãratul copil nu mai stie care e locul sãu. Punîndu-se în locul copilului, pãrintii nu mai sînt niste exemple. Cred cã cel mai bun lucru ar fi ca, din cînd în cînd, în timpul zilei sã aibã altcineva grija lui, în afara familiei. E necesar ca un cuplu sã se regãseascã. În acest trio cineva se simte exclus sau vinovat si din aceastã cauzã lucrurile nu merg bine.
Credeti cã faptul cã mama are grijã si de un alt copil poate avea vreo importantã?
Fãrã îndoialã. Copilul se simte deposedat si nu mai stie cu cine trebuie sã se identifice pentru a deveni el însusi: cu un adult, si atunci cu care dintre ei, sau cu un bebelus? Dacã acest tatã, care pare a fi rãmas încã un adolescent, ar deveni sever si autoritar, ar simti cã devine femeie, deoarece sotia lui este autoritarã. E foarte greu pentru acest copil si cred cã se simte putin „dezorientat“ în a-si gãsi locul printre bãietii de vîrsta lui, în a-si gãsi de fapt identitatea, pentru a deveni cu adevãrat el însusi. Pe moment el se identificã cu cel mai puternic: cu tatãl, cînd acesta criticã comportamentul sotiei sale, sau cu mama, atunci cînd ea face acelasi lucru la adresa sotului.
Ati mai spus si cu alte ocazii cã nu e bine pentru un copil ca pãrintii sã discute în contradictoriu în prezenta lui.
Da. Dar dacã o fac si au mai fãcut-o... Acest lucru nu poate fi sters cu buretele.
Dar pentru cei care vor sã evite aceste probleme, nu e bine sã discute în contradictoriu?
Nu, sã nu discute. Dacã pãrintii nu sînt de acord în privinta unui lucru, e foarte important sã nu leo arate copiilor, ci sã vorbeascã între patru ochi. Este dificil pentru un copil sã trãiascã cu doi pãrinti care se contrazic în permanentã. De fapt, în cazul de fatã, ei nu se contrazic: vor numai sã stie pe cine ascultã copilul. Or, un copil nu trebuie sã asculte decît de el însusi, adicã sã facã lucruri utile si interesante. La urma urmelor, cred cã acest copil se plictiseste pentru cã nu face nimic interesant. În plus, atmosfera creatã de pãrinti în jurul sãu e o atmosferã de nesigurantã.
În afarã de aceasta, este periculos pentru structura psihicã a unui copil sã-si strige pãrintii cu numele mic sau cu o poreclã. Aceasta înseamnã negarea filiatiei si a specificului relatiei dintre pãrinti si copii.
105

## Pasivitatea nu este o calitate
## (Copiii timizi)

Cînd se poate spune cã un copil este prea blînd? O mamã care are douã fetite de sase luni si de patru ani vã scrie: „Am fost profesoarã, iar acum îmi consacru timpul familiei mele. Fetita cea mare este un copil foarte blînd si echilibrat dar este deseori «victima» blîndetii sale. La grãdinitã, cînd o bat copiii, nu

îndrãzneste sã riposteze deoarece, asa spune ea, dacã ar vedea-o educatoarea ar certa-o. Ieri, chiar în fata mea, o fetitã de optsprezece luni a muscat-o si a ciupit-o. Fetita mea a început sã plîngã, dar nu a vrut sã se apere. «E micã», spunea despre cealaltã. Ce sã fac s-o ajut sã se apere? Ar trebui sã practice vreun sport?"
Poate karate!
De ce nu? Mama ne mai spune cã fetita este foarte generoasã, cã-si dã jucãriile si se joacã fãrã probleme cu alti copii, dar cã deseori e tristã si se retrage rusinatã în coltul ei.
Este un copil care crede cã pasivitatea este o calitate. Cînd copilul de optsprezece luni a muscat-o de mai multe ori, a zgîriat-o sau a ciupit-o ar fi putut cel putin sã plece de lîngã el sau sã-l tinã de mîini. Nu-mi dau seama. Crede, poate, încã de cînd era micã, cã e mai bine sã nu se împotriveascã. Îi este fricã de educatoare ca si cum aceasta ar trebui sã stie ce poate si ce nu poate suporta un copil. Nu este deloc independentã. Trebuie ca mama sã-i vorbeascã despre aceste lucruri, dar mai ales sã se joace cu ea, prefãcîndu-se cã o atacã, iar fetita cã se apãrã. Astfel poate s-o învete sã se apere, sã se protejeze singurã, fãrã a face rãu cuiva. Fetita sã se joace singurã, nu cu surioara ei. Mama poate sã le lase sã se joace si împreunã, dar atunci cînd cea micã tipã, sã n-o certe pe cea mare. Sã nu-i spunã: „Fii drãgutã cu ea" sau „Cedeazã tu, cã sora ta e mai micã." Drãgut este un calificativ potrivit pentru un ursulet si am impresia cã idealul acestei fetite e sã fie un ursulet, din moment ce nu se miscã atunci cînd este atacatã. Or, trebuie sã spun cã se întîmplã ceva cu copiii care au fãcut pipi la olitã prea devreme: mama care îi ia excrementele cînd acesta e foarte mic, cãreia nu-i place sã-l vadã murdar, favorizeazã, fãrã sã vrea, fie o prea mare pasivitate a acestuia fie, dimpotrivã, o exacerbare a simtului de autoapãrare. Urmarea scrisorii ne îndreptãteste sã credem cã fetita face parte din prima categorie.
Într-adevãr, în legãturã cu fetita de sase luni mama ne întreabã: „La ce vîrstã trebuie obisnuit copilul sã facã la olitã?"
Un început de educatie? Nu înainte de paisprezece luni în cazul unui copil care a mers la unsprezece, douãsprezece luni. Numai în jur de nouãsprezece, douãzeci de luni copilul va fi în stare sã facã la oalã, bãietii mai tîrziu decît fetele. Dar cîte lucruri trebuie sã stie si sã învete înainte de asta! Gesturi de agresivitate corporalã, ca de exemplu sã loveascã o minge, sã ducã lucruri grele, sã umble cu obiecte fragile, sã se miste cu usurintã, sã facã eforturi, sã curete legume, sã umble cu diferite ustensile, cutite, foarfece. Sã fie stãpîn pe miscãrile lui, pe forta, pe agresivitatea lui atît în vederea unei activitãti folositoare cît si pentru joacã. Mie mi se pare cã fetita cea mare nu se joacã cu corpul ei. Cît despre cea micã, care nu mãnîncã încã singurã si nu se tîrãste în patru labe, nici nu poate fi vorba sã facã pipi la oalã.
Cînd spuneti sã se „joace cu corpul ei" faceti o diferentã între „joacã" si „sport"?
Bineînteles.
Pentru cã veni vorba despre sport, în multe scrisori sînteti întrebatã: „La ce vîrstã poate un copil sã practice un sport?"
Cînd doreste. Cînd un copil spune: „As vrea sã joc fotbal", mama sã-i rãspundã: „Am sã mã interesez dacã existã echipe pentru copii de vîrsta ta." Dar nu înainte de sapte, opt ani în cazul unui copil îndemînatic, dezghetat si sociabil.
106
La patru ani este totusi putin cam prea devreme, nu-i asa?
Bineînteles! Sã dai într-o minge, asta nu înseamnã cã joci fotbal. Însã copilul poate sã se joace mai întîi cu alti copii sau cu mama si tata care, prinzîndu-l în jocul lor, îl vor învãta cum sã se joace. Asa dupã cum un copil nu poate sã învete sã vorbeascã numai cu mama, tot asa nu poate sã învete sã se joace numai cu o singurã persoanã. Este un început bun pentru a învãta sã joci ceva, dar asta nu înseamnã cã deja joci. La joc trebuie sã participe cel putin trei persoane. Copilul învatã sã se joace vãzîndu-si pãrintii jucînd împreunã popice, mingea etc. Gestul este si el un limbaj. Copilul învatã din dorintã si plãcere si observîndu-i pe ceilalti.
Pentru a ne întoarce la fetita despre care vorbeam, am impresia cã ea nu stie acest limbaj. Trebuie învãtatã limbajul gesturilor, cel al corpului. Atunci nu-i va mai fi fricã de educatoare. si dacã aceasta o va certa pentru cã s-a apãrat, fetita va considera cã educatoarea a procedat cum trebuie, dar cã si ea a fãcut ceea ce trebuia sã facã. Este absolut necesar ca mama, profesoarã si ea, s-o ajute pe fetitã sã scape de aceastã culpabilitate morbidã fatã de educatoare.

si acum o scrisoare despre douã fetite, una de patru ani si jumãtate si cealaltã de doi ani, amîndouã foarte timide si sensibile – lucru care nu o îngrijoreazã pe mamã. Ea considerã cã aceasta va trece o datã cu vîrsta, cu contactul cu ceilalti copii la grãdinitã. Problema ei este cã fetita cea mare are tendinta sã fie prea încrezãtoare cu toatã lumea, mai ales pe stradã, unde s-ar duce cu oricine. Mama dã un exemplu concret: într-o zi, iesind de la postã, o doamnã a întrebat-o pe fetitã: „Vrei sã vii cu mine?“ si fetita a urmat-o de îndatã. Atunci, acea persoanã i-a spus: „Cum asa! Tu te duci cu oricine te cheamã?“ si a mai existat o experientã asemãnãtoare putin mai tîrziu. Mama e îngrijoratã si se întreabã cum s-o facã pe fiica ei sã înteleagã cã nu trebuie sã ai încredere în toatã lumea.

Nu cred cã un copil poate fi fãcut sã înteleagã acest lucru. Cred cã relatia fetitei cu mama ei nu este cu adevãrat o relatie electivã si asta poate cã de la nasterea surioarei ei.

si încã un lucru: ea nu îndrãzneste sã spunã nu. Este un copil timid care a fost crescut (sau care are tendinta) sã fie prea docil fatã de mama sa. Cred cã poate sã schimbe lucrurile încercînd sã nu-i mai impunã copilului nimic în mod direct si sã nu mai pretindã sã fie ascultatã orbeste. Cãci fetita aceasta parcã ar fi oarbã: îsi ascultã mama orbeste. Urmeazã pe oricine deoarece si-a fãcut un obicei sã nu iasã din cuvîntul mamei, sã fie total dependentã de ea. Nu are suficientã autonomie. Mama trebuie s-o ajute, întrebînd-o de fiecare datã cînd îi dã ceva: „Vrei?“ pentru ca fetita sã poatã spune nu, sã poatã spune cã vrea altceva. Ar fi si mai bine dacã ar lãsa-o sã-si ia singurã ce-i place. Copilul trebuie încurajat sã aibã propriile lui initiative, care nu coincid întotdeauna cu cele ale mamei.

Aceastã mamã ne-a mai scris o scrisoare, deoarece a uitat sã ne spunã ceva în legãturã cu fiica ei: cînd aceasta era mai micã si era scoasã la plimbare în parc, pãrea întotdeauna mai atrasã de celelalte mame sau bunici decît de copiii de vîrsta ei. La grãdinitã, în timpul pauzelor, stã întotdeauna lîngã educatoare si nu vrea sã se joace cu ceilalti copii.

Nu cred deloc în acest „întotdeauna“! Cred cã asta s-a întîmplat cînd mama era însãrcinatã sau dupã ce s-a nãscut a doua fetitã, mai curînd atunci cînd era însãrcinatã. Copiii simt cã mama care asteaptã un bebelus este „vital“ atrasã de un alt copil. Dintr-o anumitã prudentã ei devin mai tãcuti fatã de ea si cautã pe altcineva, care sã aibã o disponibilitate mai mare fatã de toti copiii. Asta este. Sau, dacã avea aceeasi comportare si înainte ca mama sã fie însãrcinatã, înseamnã cã nu se juca cu alti copii. Copiii mici sînt foarte repede atrasi de alti bebelusi, dar pentru asta ei trebuie lãsati sã se joace cu ei, fãrã teamã cã li sar putea întîmpla ceva.

Iatã, poate, un alt aspect al aceleiasi probleme. Vorbim deseori despre familiile cu doi, trei, patru sau cinci copii; sînteti rugatã sã vorbiti si despre copiii singuri la pãrinti. Iatã ce ne scrie o mamã: „Am o singurã fetitã de patru ani si jumãtate care ne dã impresia, mie si sotului meu, cã face tot ce-i stã în putintã sã rãmînã bebelus cît mai mult timp. Se plimbã cu o batistã pe care si-o pune sub nas. Cînd e împreunã cu alti copii nu e prea dornicã sã se joace cu ei. Stã linistitã, retrasã într-un colt.“ Urmeazã o

107

întrebare precisã: „Cum poate fi ajutat un copil singur la pãrinti sã se desprindã putin de ei, sã manifeste interes si fatã de altii – în special fatã de copiii de aceeasi vîrstã cu el – si sã ajungã la un fel de echilibru?“

Dacã acest lucru nu s-a fãcut mai devreme, la patru ani si jumãtate este mai greu. Trebuie sã spun cã, în general, copiii singuri la pãrinti sînt nefericiti. De altfel, este izbitor sã constati cã pãrintii care nu mai au frati sau surori doresc, în general, sã aibã mai multi copii. În schimb, pãrintii proveniti din familii numeroase, în special primii nãscuti, vor sã aibã un singur copil si asta deoarece au suferit din cauza obligatiilor

fatã de cei mici, din cauza responsabilitãtii pe care o aveau ca frati mai mari. O comunitate de copii are un farmec aparte ce nu poate fi înlocuit de nici un adult.

Cred cã pãrintii acestei fetite n-au lãsat-o suficient de devreme în tovãrãsia altor copii, iar ei, la rîndul lor, nu au fost prea des în compania altor adulti. Cînd pãrintii care au un singur copil se întîlnesc frecvent cu alti pãrinti, acesta începe sã aibã si cu acesti adulti ceva din relatiile pe care le are cu mama sau cu tatãl lui si, în acelasi timp, se joacã si cu copiii lor. Dar mi se pare cã acesti pãrinti se poartã ei însisi ca niste pãrinti cu un singur copil. Or, poti sã nu ai decît un singur copil pentru cã nu s-a putut altfel, dar în acelasi timp pãrintii pot fi foarte sociabili. Cred cã acestei mame nu i-a plãcut sã fie în societatea altor femei încã de cînd fetita era micã. De fapt, orice copil – si mai ales un copil singur la pãrinti, deoarece mama are mai mult timp liber – ar trebui sã fie în compania altor copii chiar de cînd e foarte mic. Mama

însãsi ar trebui sã se întîlneascã cu prietenele ei fie cã acestea au sau nu copii. Sau, cel putin, în casã sã fie animale, sã se cînte, sã fie o atmosferã plinã de bucurie, de miscare, de viatã. si, mai ales, copilul sã nu reprezinte pentru cei doi pãrinti centrul existentei lor.
Ea ne mai spune cã si-a tratat întotdeauna fetita ca pe un copil de vîrsta ei, dar nu acelasi lucru l-a fãcut si tatãl. „Sotul meu se ocupã mult de fetitã, dar se poartã cu ea asa cum te porti cu un adult." Se întreabã dacã dorinta ei de a rãmîne cît mai mult timp bebelus nu este cumva o reactie la comportarea tatãlui. Credeti cã analiza ei este corectã?
Nu stiu. Dar nu cred cã ea, la rîndul ei, si-a tratat întotdeauna fetita ca pe un copil de vîrsta ei. Pentru cã la patru ani si jumãtate – sau chiar de la trei ani – unei fetite îi place si vrea sã facã tot ce face mama ei în casã: sã curete legume, sã facã paturile, sã facã pantofii, sã batã covoarele sau sã facã curat cu aspiratorul, sã spele vasele, sã spele rufe, sã calce, si îi mai place sã mestereascã ca tatãl ei. Cred cã, fãrã sã-si dea seama, mama s-a purtat cu fetita asa cum te porti cu un copil de doi ani, doi ani si jumãtate si cã de aici vin toate problemele. Poate cã fetita ar deveni mai putin dependentã dacã pãrintii ar renunta sã trãiascã retrasi, numai în familia lor si ar invita acasã si alti copii împreunã cu pãrintii lor, dacã si-ar petrece mai mult timpul liber în compania altor adulti, (în urmãtoarea vacantã, de pildã). Dar repet, la patru ani si jumãtate acest lucru este deja o problemã. Încã de la vîrsta cînd învatã sã meargã, copilul ar trebui sã se joace cu alti copii, sã fie lãsat sã aibã initiative proprii, sustinut de cuvintele, de atentia amuzatã si de încurajãrile pãrintilor.
Un sfat deci, pentru pãrintii care au un singur copil: pentru ca acesta sã nu fie prea nefericit – deoarece ati spus cã un copil singur la pãrinti este nefericit – trebuie sã aibã multi prieteni, sã fie lãsat sã meargã la cei care îl invitã sau sã aibã si el invitati. Acasã, trebuie învãtat sã se descurce singur. Nimic nu poate fi mai rãu pentru un copil – si este deseori cazul copiilor singuri la pãrinti – decît sã fie centrul de interes al pãrintilor, nu-i asa?
Da. Copilul poate sã îngrijeascã plante sau animale domestice dacã e posibil. Poate nu un cîine, dacã locuinta este la etaj, ci o pisicã, un hamster, un acvariu sau canari. Am spus animale, adicã o pereche care sã aibã pui. Lipsa fratilor si a surorilor poate fi compensatã prin activitate, prin relatii sociale si prin viata pe care o vede în jurul lui.
Dacã înteleg bine, sînteti adepta unei familii numeroase?
Numeroase, nu. Trei copii este cel mai bine. Sînt fericiti cînd sînt împreunã trei prieteni, trei frati sau surori apropiati ca vîrstã. Cînd sînt doi frati unul va fi împotriva celuilalt, iar despre copilul singur la pãrinti am vorbit. Trei copii într-o familie înseamnã un mic trib care se apãrã, face corp comun cînd
108
pãrintii îl atacã pe unul dintre ei – ceea ce este excelent, nu-i asa? Departe de pãrinti, formeazã o micã trupã: doi dintre ei îl protejeazã pe al treilea sau – se întîmplã si asa – îl atacã. Formeazã deja o micã societate. Nu e deloc vesel sã fii singur la pãrinti si sã trãiesti numai cu acestia si cu bunicii. E foarte apãsãtor din punct de vedere afectiv, chiar dacã din punct de vedere material e mai usor.

## Mîinilor trebuie sã le poruncesti
## (Furtul)

Copiii care furã: o problemã foarte serioasã pentru pãrinti. O mamã are trei copii de vîrstã destul de apropiatã: un bãiat de sapte ani si douã fetite de sase si patru ani. Iatã ce ne scrie: „Bãiatul învatã si se comportã bine la scoalã. Acasã e foarte întelegãtor pentru vîrsta lui. Dar, a început sã fure: pixuri la scoalã, baterii de la bunica, stilouri de la colegul de bancã. Cînd îl întreb de ce face asta îmi rãspunde: «Pentru cã sînt frumoase si noi.» Încheie, întrebîndu-ne: «Cum sã rezolv aceastã problemã fãrã sã fac din asta o dramã?»"
Cred cã, la sapte ani, e foarte greu sã nu faci o dramã din asta. As vrea sã-i rãspund mai pe larg acestei mame. Are douã fete, dintre care una cu un an mai micã decît bãiatul. Poate cã, în mod inconstient, i-a considerat ca pe niste gemeni – poate si copiii s-au considerat asa. Probabil cã bãiatul, mai mare numai cu un an decît sora lui, nu a observat decît tîrziu diferenta de sex dintre ei – copiii realizeazã diferenta sexualã numai în jurul vîrstei de trei ani. E foarte posibil ca surioara lui, „noul nãscut" sã fi fost foarte admiratã cînd el avea un an; probabil cã atunci a suportat bine lucrul acesta, în schimb acum, ca reactie, are nevoie de obiecte „frumoase, noi" pentru a se simti mai mult pus în valoare, mai frumos sau mai

important decît ea. Totusi, la sapte ani, vîrsta socialã, să furi este un lucru grav. Mama nu ne spune dacã a discutat si cu tata despre asta. Indiferent dacã a fãcut-o sau nu, cred cã obiectele trebuie înapoiate de cãtre mamã, în prezenta copilului. Poate cã se va ascunde în spatele mamei, dar oricum el trebuie sã fie prezent. Sã nu-l umileascã în fata învãtãtorului, a familiei copilului de la care a furat sau în fata bunicii, ci sã-i explice: „Trebuie sã vii cu mine, sã dai înapoi aceste obiecte, deoarece mîinile tale au fãcut ceva cu care capul tãu de copil inteligent nu a fost de acord. Cînd erai mic ai crezut, poate, cã nu esti asa frumos ca sora ta care nu avea „cocosel“ si care era frumoasã si admiratã de toatã lumea. Asta nu înseamnã cã acum tu nu-ti dai seama cã nu poti si cã nu trebuie sã iei lucrurile altora. Nici tie nu ti-ar plãcea ca altcineva sã-ti ia lucrurile.“ Pe copii îi impresioneazã mult cînd li se spune: „Ce-ai zice dacã un politist ar bate la usã si ar spune: «Doamnã, am venit sã-l arestez pe sotul dumneavoastrã pentru cã este hot» sau «Doamnã am venit sã vã arestez pentru cã sînteti hoatã?» Ti-ar fi rusine, nu-i asa? Ei bine, si mie, mama ta (si tatãlui tãu, dacã copilul are tatã) îmi este (ne este) rusine de cei din familia noastrã care fac lucruri urîte. Nu mai esti mic. Trebuie neapãrat sã te corectezi si sã poruncesti mîinilor tale: cînd îti vine sã furi, punele la spate. Nu peste mult timp îmi vei putea spune: «Mamã, mi-am învins mîinile care vroiau sã ia ceva.»“ Deci, trebuie fãcutã o «micã dramã».

Pe de altã parte, un copil mic poate face diferenta între a lua si a fura?

Deloc.

Deseori, la doi, trei ani, în magazinele cu autoservire, copiii adunã tot ce le este la îndemînã, ceea ce nu e grav. Trebuie fãcuti deja sã înteleagã cã asa ceva nu se face?

Este obligatoriu ca acest lucru sã fie luat în serios foarte devreme; fãrã sã fie bãtut (un copil nu trebuie umilit niciodatã), ci lovindu-l peste mîna hoatã si spunîndu-i: „Sînt sigur cã te-ai lãsat pãcãlit de mîna ta
109
care, ca botul unui cîine, adunã tot ce-i iese în cale. Nu trebuie s-o lasi. O fatã, un bãiat trebuie sã stie sã porunceascã mîinilor lui.“ Apoi, trebuie înapoiat obiectul. Chiar dacã pentru mamã nu e deloc plãcut, trebuie s-o facã.

Iatã o altã scrisoare cu un preambul destul de nostim despre atitudinea fatã de copii în general. Iatã ce scrie aceastã mamã: „Este foarte important sã avem în permanentã în minte un lucru: copilul nu ne apartine. El apartine societãtii si începe sã se formeze în jurul vîrstei de zece ani. Un copil independent, obisnuit cu respectul fatã de sine si de ceilalti va sti foarte devreme ce înseamnã sã fii responsabil în societate.“ si vã întreabã ce pãrere aveti despre metoda lui Neil, care constã, se pare, în recompensarea unui copil care furã, plecînd de la ideea cã dacã furã înseamnã cã e nefericit, iar prin recompensã i se aratã cã este iubit. E destul de diferitã fatã de ce ati spus dumneavoastrã.

Cred cã aceastã metodã are drept scop sã dea de gîndit pãrintilor care nu stiu cã furtul este o compensatie semnalînd o lipsã. De fapt, totdeauna ducem lipsã de ceva!

Cu sigurantã, e foarte bine ca un copil sã se simtã iubit, chiar atunci cînd furã, deoarece el se adapteazã la viatã si la legile adultilor prin dragoste. În general însã, unui copil care furã nu-i place sã fie si el furat. (Cu exceptia cazurilor deosebite – copii cãrora le este absolut indiferent dacã lucrurile lor sînt luate de altii. Acestia nu-si dau seama cã furã, deoarece faptul cã sînt si ei furati îi lasã indiferenti. Dar mama nu va fi deloc multumitã cînd va vedea cã i-au dispãrut copilului ghiozdanul sau caietul.) Dar, din momentul în care un copil are simtul proprietãtii – si acesta apare în jurul vîrstei de patru ani, el poate fi învãtat cã furtul este interzis. Acest lucru trebuie fãcut cu chibzuintã, mai curînd prin educatie decît prin recompensã, explicîndu-i cu calm cã între oameni existã o lege a schimburilor, iar pãrintele sã se supere pe el cînd furã. Copilul trebuie sã simtã cã pãrintii, numai din dragoste pentru el, doresc sã-l ajute sã devinã o fiintã umanã, supusã legilor la care se supune toatã lumea, indiferent de vîrstã.

Pînã acum n-am vorbit despre vîrstã. Iatã cazul concret al unui bãiat ce va împlini în curînd paisprezece ani si care, de cîtiva ani, simte nevoia sã fure. Mama ne scrie: „I-am explicat, tatãl lui si cu mine, cã a lua lucruri înseamnã sã furi, ceea ce e foarte rãu si foarte periculos dacã continuã s-o facã si mai tîrziu. Inutil. Mi-e teamã sã nu rãmînã cu acest obicei.“ Ne mai spune cã este singurul ei copil si cã nu mai are alte probleme.

Nu mai are probleme? Este un copil îndemînatic, muncitor, cãruia îi place sã mestereascã?

Este un copil care a fost foarte precoce...

Da, pentru cã a vorbit si a judecat foarte devreme, dar aceastã nevoie de a lua, de a lua mereu...

Desigur, numai luînd copilul învatã sã vorbeascã: luînd cuvintele. si la scoalã învatã, însusindu-si cunostintele de la altii. Existã însã o vîrstã cînd începe sã descopere, sã afle, sã facã ceva cu propriile lui mîini. Nu va mai dori sã ia de la altii atunci cînd va deveni el însusi îndemînatic, cînd va produce ceva.
Ni se spune în continuare cã bãiatul, desi, ca fizic, pare adolescent, din punct de vedere mental a rãmas tot copil, destul de imatur, lipsit de initiativã.
Ce v-am spus!
Exact contrariul a ceea ce era la opt ani, cînd era primul din clasã si deosebit de inventiv.
Deci, la început, nu avea datele unui hot. A fãcut aceastã regresie la vîrsta de opt ani. Se întîmplã cu sigurantã ceva în familia lui care explicã lipsa sentimentului de mîndrie de a deveni un bãiat responsabil, constient si demn. E poate ceva legat de tatãl lui sau de neîntelegeri între pãrinti.
Mama scrie negru pe alb: „Iar eu am mari probleme cu sotul meu..."
Aha!
„... dar nu cred cã acesta este motivul pentru care copilul meu se comportã astfel..."
Ba da!
„... sau eu nu mai înteleg nimic."
Ba da, acesta este motivul. De cînd copilul si-a dat seama cã mama suferã din cauza sotului, el nu a mai avut sentimentul cã este demn sã devinã un bãrbat ca tatãl lui. Pãrintii trebuie sã înteleagã cã aceste
110
dificultãti vor crea copilului mai tîrziu probleme morale. Înainte de toate, ei trebuie sã discute deschis cu el. Mama sã-l facã sã înteleagã cã, desi existã neîntelegeri între ea si sotul ei, acesta este apreciat de societate, chiar dacã în calitate de sot i se pot reprosa destule: este însã un tatã în care copilul poate avea încredere si cu care se poate identifica. În sfîrsit, cred cã bãiatul se plictiseste în acest cãmin cu probleme, în care mama se plînge de tatã si cã e necesar sã-si continue scoala în alt oras pentru a fi separat o vreme de acest cuplu aflat în conflict.
Dacã mama îsi iubeste fiul, ea trebuie sã-si schimbe atitudinea fatã de el. Poate cã plecarea lui ar trebui pregãtitã printr-o psihoterapie, chiar în regiunea în care locuieste, dacã e posibil. Cred cã acest copil a pornit-o pe un drum gresit: înainte de opt ani era muncitor si inteligent. Acum este pasiv si siret pentru a-si procura cu usurintã tot ceea ce-si doreste. Totusi, nu e mîndru de el si nu are prieteni. Din scrisoare reiese cã el este copilasul rãsfãtat al mamei care, la rîndul ei, îl devalorizeazã pe tatã în ochii copilului, ceea ce e deprimant pentru el. Pentru a compensa atmosfera apãsãtoare din familie, furã. Chiar la vîrsta lui, avînd în vedere cã e încã imatur, este posibil sã se trezeascã la realitate, sã se regãseascã si sã-si foloseascã inteligenta pentru a reusi, cu conditia sã trãiascã printre prieteni de vîrsta lui, fãrã alte griji. Am vãzut cazuri asemãnãtoare în care, în plus, cuplul si-a regãsit echilibrul prin plecarea de acasã a adolescentului, stopat în dezvoltare; în orice caz, esecul cuplului nu a mai adus astfel nici un fel de prejudiciu moral fiului sau fiicei mai mari – si în consecintã si celorlalti copii. Acum mama se consumã si ascunde de tatã furturile fiului, furturi ce dateazã de mai multi ani. Nu i-a impus niciodatã copilului sã înapoieze lucrurile furate. Din pãcate, ea este complicele copilului, ca multe alte mame care se multumesc cu admonestãri verbale si atît.
Mai spun încã o datã, la paisprezece ani acest bãiat este periclitat moral si poate a si ajuns la disperare.
În cazul în care nu va accepta sã meargã la scoalã în alt oras si nu va fi de acord nici cu psihoterapia, atunci mama trebuie sã consulte ea un psihiatru pentru a-si putea schimba strategia în educatia copilului si pentru a gãsi o iesire pentru cuplul lor.

## Dreptul de a cunoaste pretul lucrurilor
## (Banii de buzunar)

Iatã o scrisoare ce se referã la o temã pe care nu am abordat-o pînã acum: banii de buzunar. O mamã vã scrie cã, atunci cînd era micã, fãcea parte dintr-o familie numeroasã si complet „lefterã". Primea în mod regulat o sumã micã de bani din care trebuia sã-si cumpere tot ce avea nevoie si pe care o folosea cum credea ea de cuviintã. Sotul ei însã primea sãptãmînal în copilãrie o sumã micã, trebuind sã dea întotdeauna socotealã de felul în care a cheltuit-o. În continuare ne spune: „Rezultatul este cã sotul meu administreazã prost banii. În schimb, are niste dorinte enorme, viseazã la lucrurile pe care si le-ar putea cumpãra si este nebun de fericire cînd reuseste sã le obtinã. Eu, dimpotrivã, mi-am reprimat orice dorintã,

oricît de micã si nu stiu sã visez.“ Vã pune urmãtoarea întrebare: „Am dorit ca, foarte devreme, copiii
nostri sã cunoascã valoarea banilor. Le spunem cã viata e scumpã, discutãm cu ei despre problemele noastre financiare. Le explicãm cã banii se cîstigã muncind, iar acest lucru necesitã efort. Nu le cumpãrãm întotdeauna tot ce-si doresc. În felul acesta nu riscãm, oare, sã devinã prea cumpãtati, prea realisti, incapabili sã viseze?“

Rîndurile de fatã, precum si întrebarea, cuprind multe probleme! Aceastã femeie a trãit într-o familie sãracã, cu pãrinti sãraci. Probabil cã acestia nu-si permiteau sã viseze la ceea ce ar fi fãcut „dacã ar fi
111
avut bani“. Din aceste motive ea nu are o viatã imaginarã, pentru cã, de fapt, în familia ei toti erau la fel. A învãtat cã banii sînt pretiosi si a învãtat cum sã-i cheltuiascã de îndatã ce i-a avut. Asta nu înseamnã cã, atunci cînd era micã, n-ar fi putut sã viseze trecînd prin fata magazinelor împreunã cu mama ei. În fata vitrinelor ar fi putut oferi, în joacã, cadouri imaginare unora sau altora: „Mamã, uite ce umbrelã frumoasã îti fac cadou. si geanta asta e minunatã. I-as cumpãra si tatei cravata asta frumoasã dacã as avea bani, dacã am avea...“. Cît de bine te poti distra cu acest dacã prin care putem sã ne manifestãm dragostea, simbolizatã de cadouri! În acest mod îi putem ajuta pe copii sã-si pãstreze viata imaginarã.

Cît despre sotul acestei doamne, care primea bani de buzunar cînd era mic, dar trebuia sã justifice întotdeauna pe ce i-a cheltuit, de fapt, nu-i primea cu adevãrat. Cînd spun cã un copil poate primi bani de la pãrintii lui, dacã asa se obisnuieste în familie, vreau sã spun cã, tot asa dupã cum pãrintii dispun de o micã sumã pentru plãcerea lor, tot asa si copilul, la nivelul lui, poate dispune de niste bani pentru propria lui plãcere. De exemplu, cînd unul din pãrinti este multumit – fie cã a fãcut o afacere bunã, dacã lucreazã în comert, fie cã i-a reusit ceva, dacã lucreazã într-un domeniu de creatie, sã spunã: „Astãzi sînt multumit de mine!“, multumire ce se exprimã printr-o monedã datã fiecãrui copil. Pentru el este o mare fericire, deoarece îsi dã seama cã banii fac parte dintr-un anume fel de putere pe care tatãl (sau mama) au cîstigat-o, putere de care, în felul lui si la nivelul lui, beneficiazã si el. Mai tîrziu, cînd va fi întrebat: „Ce-o sã-ti cumperi din ei?“ copilul va visa la tot ce si-ar putea cumpãra cu o monedã pe care i-a dat-o tatãl lui, într-o zi cînd era multumit.

Pentru a-i învãta pe copii valoarea banilor, trebuie sã li se vorbeascã despre pretul lucrurilor, despre bugetul lunar al familiei în cifre si nu spunîndu-li-se: „Viata este foarte scumpã. Trebuie sã muncesti ca sã cîstigi.“ Fãrã adjective si adverbe! Copilul trebuie sã stie pretul pîinii, al cãrnii care se mãnîncã la masã, al legumelor. Sã stie cît costã îmbrãcãmintea lui sau cît ar putea costa o îmbrãcãminte asemãnãtoare, ce sumã de bani trebuie prevãzutã pentru perioada în care va merge la scoalã. E bine ca încã de la sase, sapte ani copilul sã stie toate aceste lucruri. I se poate explica atunci cînd, de pildã, are nevoie de o gumã: „Uite, guma asta costã atît“ sau de un creion: „E bine sã luãm un creion bun. Sã fii atent cum îl ascuti ca sã poti sã scrii cu el cît mai mult. Am putea cumpãra si un creion ieftin, numai cã nu e bun de nimic.“ Sau, în loc sã i se cumpere rechizitele scolare pe care le doreste, sã i se spunã: „Acestia sînt banii pe care ti-i dau pentru scoalã. Sã vedem ce poti sã-ti cumperi din ei“, calculînd împreunã, înainte de a cumpãra: cum fac si adultii, la urma urmei. Astfel se vorbeste despre bani în mod concret, plecînd de la obiecte concrete, de uz curent, obiecte folositoare sau numai plãcute. Dar toate acestea nu au sens decît atunci cînd copilul stie cît cîstigã tatãl, stie care este bugetul familiei.

În sfîrsit, cînd un copil are bani de buzunar trebuie sfãtuit cum sã-i cheltuiascã. Sînt unii copii care primesc o anumitã sumã sãptãmînal si care nu stiu pe ce au cheltuit-o. S-a dus pe apa sîmbetei. Li se poate explica: „Dacã ti-ai fi fãcut niste socoteli, ti-ai fi dat seama cã banii cheltuiti în ultimele trei, patru sãptãmîni pe prostii si pe bomboane ti-ar fi ajuns sã-ti cumperi ce-ti doresti acum“. Copiii învatã valoarea banilor cu exemple concrete, nu cu adjective sau fãcîndu-li-se moralã.

Exemplele concrete, realiste, nu-i împiedicã totusi sã viseze.

Nicidecum, folosindu-l mai ales pe „dacã“. Relatiile interumane se bazeazã pe o realitate – iar banii sînt o parte din aceastã realitate. Mai este si visul – si banii ne dau voie sã visãm. Avînd o micã sumã de bani copilul îsi spune: „As putea sã-mi cumpãr asta“, iar pãrintii îl avertizeazã: „Nu te grãbi, pentru cã mîine vei dori sã-ti cumperi altceva“. În consecintã, fãcînd economii (copiii deprind repede acest lucru) copilul învatã sã si viseze, dar constatã în acelasi timp cã un vis poate sã si treacã. Cîteodatã visele se împlinesc dar cîteodatã trec fiind înlocuite de alte dorinte. „Ce bine am fãcut cã nu mi-am cheltuit banii,

îsi spune el, pentru cã acum vreau sã-mi cumpãr altceva.“ Copilul care primeste bani sãptãmînal ajunge la aceastã concluzie pe la vîrsta de doisprezece-treisprezece ani. El stie cã va fi stãpîn pe puterea pe care ti-o dau banii, dacã nu-i va cheltui pe toti deodatã. Nu trebuie sã ne lãsãm dominati de bani, ci sã-i folosim noi, transformîndu-i în lucruri utile. Dacã copilul reuseste sã înteleagã acest lucru, îsi va spune: „A meritat
112
sã-mi cumpãr asta!“ Dacã nu va reusi, pãrintii vor constata: „Vezi, ti-ai cumpãrat fleacul ãsta si gata. Nu mai ai nici un ban“.

Apoi, mai este si viata simbolicã. Din nefericire banii sînt si simbolul puterii. Dar despre ce putere poate fi vorba dacã te lasi orbit de ea? În legãturã cu aceasta pãrintii îi pot spune copilului: „Îl pretuiesc mult pe tatãl tãu, chiar dacã cîstigã mai putin decît vecinul nostru. Important este cã noi pretuim si altceva, nu numai valoarea pe care ti-o dau banii.“

Un copil poate fi ajutat astfel sã înteleagã în acelasi timp valoarea simbolicã a banilor, valoarea lor concretã, realã, precum si valoarea lor imaginarã, valoarea lor dacã...

Tot în legãturã cu banii de buzunar, o mamã vã pune o întrebare care vine oarecum în completarea celei dintîi dintr-un unghi cu totul diferit. Are douã fetite de treisprezece si nouã ani si un bãiat de opt ani. Într-o zi, a plecat împreunã cu sotul ei într-o cãlãtorie de scurtã duratã, lãsînd copiii în grija soacrei. La întoarcere dispãruserã douã sute saizeci de franci dintr-un portmoneu pe care de altfel îl lãsa mereu la vedere. Afost extrem de deceptionatã. Iatã ce ne scrie: „Aproape cã mi-a venit sã plîng. Nu i-am bãtut. N-am putut; nu am avut nici o reactie. Am încercat sã le explic. Credeti cã la vîrsta lor copiii mei pot întelege valoarea banilor, cã ei reprezintã munca tatãlui lor?“ Iatã cã prin aceastã scrisoare revenim la problema banilor de buzunar: dacã dãm copiilor bani de buzunar putem evita asemenea fapte?

De fapt, nu este vorba numai despre banii de buzunar, ci despre problema banilor în general.

În general?

Da. Ceea ce este interesant e cã aceastã mamã se întreabã dacã copiii ei, la vîrsta pe care o au, pot sã cunoascã valoarea banilor. Oare în ce lume imaginarã i-a lãsat sã trãiascã pînã acum? Într-un anumit sens acesti copii sînt deja asociali, deoarece, în lumea noastrã, sã nu cunosti valoarea banilor de la cinci, sase ani înseamnã sã fii asocial. Cred cã totul trebuie explicat de la început în aceastã familie. Cît cîstigã tatãl, cît se cheltuieste pentru a asigura necesarul familiei, ce sumã se pune deoparte. Numai dupã ce copiii au înteles toate aceste lucruri portmoneul familial poate fi lãsat la vedere. Nu înainte.

Precizez cã cei care au furat banii sînt cei mici, de opt si nouã ani.

În societatea noastrã, copiii vãd oricum alti copii care au banii lor. Nu stiu dacã e bine sau rãu. Nam încã o pãrere. Depinde de familie. Dar ceea ce este intolerabil e cã acesti copii nu au nici cea mai vagã idee despre ceea ce reprezintã banii, despre cît cîstigã tatãl lor, cît costã îmbrãcãmintea lor, un prînz. Probabil cã nu stiu cît costã o ciocolatã sau o chiflã.

Acum stiu, din moment ce s-au folosit de acesti bani pentru a face cumpãrãturi.

stiu ceva, dar asta nu înseamnã cã problemele bãnesti fac deja parte din vocabularul lor curent. Acest portmoneu la vedere nu pãrea a le fi fost oferit? Repet: rolul banilor de buzunar pe care copilul îi primeste, cel putin o datã pe sãptãmînã este, pe de o parte de a-i da acestuia, cît mai devreme, posibilitatea de a avea o sumã de care sã dispunã dupã bunul lui plac. Pe de altã parte, sã stie cã atunci cînd doreste sã-si cumpere un lucru – si numai Dumnezeu stie cîte îsi doresc copiii —, poate sã vorbeascã despre el, nu neapãrat pentru a-l cumpãra, ci pur si simplu pentru a discuta, cãci lucrurile pe care ti le doresti sînt subiecte de conversatie. Sã doresti înseamnã sã fii viu, dar nu toate dorintele sînt realizabile. Cînd stii acest lucru înseamnã sã trãiesti responsabil.

Nu trebuie uitat faptul cã, în urmã cu numai patruzeci de ani, un copil de doisprezece ani muncea (nu cei în familiile burgheze), cîstiga bani din care dãdea o sumã pãrintilor pentru cheltuielile casei. Astãzi lucrurile s-au schimbat, totusi se întîmplã destul de rar sã vezi un copil de treisprezece ani care nu si-a limitat niciodatã gusturile sau dorintele, în functie de banii de buzunar, adicã la suma care-i este datã tocmai pentru a-si satisface aceste mici plãceri. I se dã deci dreptul de a sti sã facã economii pentru a-si cumpãra ceva care costã mai mult decît poate el aduna în douã, trei sãptãmîni, precum si dreptul de a vorbi despre asta.

Generalizînd, cred cã acum copiii trebuie crescuti ca majoritatea copiilor din jurul lor. Dacã nu, ei

riscã sã trãiascã într-o lume marginalã. Ar fi interesant ca pãrintii celor trei copii sã discute aceastã problemã
113
cu alti pãrinti pentru a-si face o idee despre felul în care procedeazã si altii. Sau, sã-i întrebe pe fiecare dintre cei trei copii: „Colegul tãu, cutare, are bani de buzunar? Dar tu, cîti ai?“ Sã deschidã aceastã discutie. Sînt sigurã cã acestia nici nu au îndrãznit mãcar sã vorbeascã despre asta. De aceea au ajuns la acest furt, impresionant pentru niste copii care, pînã atunci, nu mai umblaserã cu bani. Dar nu cred nici cã e bine sã li dea prea multi bani unor copii care nu stiu ce sã facã cu ei si-i cheltuiesc pe fleacuri. Încã o datã, pentru a ajuta un copil sã înteleagã valoarea banilor trebuie sã i se vorbeascã despre ei în termeni concreti. Problema banilor constituie o experientã importantã, care-l obisnuieste pe copil cu viata socialã.

## În spatiul imaginarului
## (Crãciunul, povestile, jucãriile)

## Dintr-un anumit numãr de scrisori se simte cã vine Crãciunul

Copiii sînt surescitati iar pãrintii îsi fac griji!

Asa e. Mama unui bãietel de doi ani vã scrie: „Este primul an cînd aceste povesti cu Mos Crãciun mã preocupã cu adevãrat. Nu stiu dacã trebuie sau nu sã i se vorbeascã unui copil despre Mos Crãciun, dar atunci cînd i se vorbeste despre acest personaj într-un fel mitic, care coboarã pe horn pentru a aduce cadouri, i se spune, de fapt, o imensã minciunã. N-ar fi posibil sã li se satisfacã aceastã nevoie de miraculos – care spuneti cã e necesarã copiilor —, spunîndu-li-se pur si simplu cã în noaptea de Crãciun: «Pãrintii pun cadourile în ghete cînd copiii dorm» etc? Nu se poate crea totusi acea atmosferã feericã a noptii de Crãciun si fãrã Mos Crãciun?“ Apoi adaugã: „Cred cã Mos Crãciun le face plãcere mai ales adultilor.“

Nu e nevoie ca mama sã-i vorbeascã fiului ei despre Mos Crãciun, deoarece acesta nu are decît doi ani. Poate sã-i spunã: „Hai sã punem ghetele în fata sobei iar mîine dimineatã vom gãsi în ele cadouri.“ Dar el îi va auzi pe ceilalti copii din jurul lui vorbind despre Mos Crãciun. si într-o zi o va întreba: „Mos Crãciun existã cu adevãrat?“ Iar ea îi va rãspunde: „Nu stiu, stiu însã cã de Crãciun se primesc cadouri.“ Apoi – am mai spus asta – tuturor ne face plãcere sã oferim cadouri-surprizã pe care le numim Mos Crãciun… Dar ea va proceda cum va crede de cuviintã, nu-i asa? Este totusi o poveste frumoasã si poeticã, fãcînd parte din spatiul imaginarului. Existã de asemenea si spatiul realitãtii. Cred cã ambele trebuie avute în vedere fãrã a considera cã-i spunem minciuni unui copil cînd vorbim despre un mit.

Un mit nu e o minciunã. E un adevãr social exprimat prin rituri sociale. Este important ca aceste rituri sã nu devinã simple ritualuri. Mã gîndesc la acei pãrinti care-si ceartã mereu copiii si care, într-o bunã zi, „sãrbãtoresc“ Crãciunul: o masã mai bunã dar si amenintãri cã nu vor fi cadouri, scene neplãcute, certuri, confiscarea jucãriilor „dãruite“ de Mos Crãciun; unde e atunci sãrbãtoarea?

Revenind la copil, ne putem amuza sã-l îmbrãcãm în Mos Crãciun îndatã ce-si doreste acest lucru, adicã pe la trei ani si jumãtate. Iar el va fi Mos Crãciun care va pune cadourile în pantofii pãrintilor sãi. Cînd va vedea un Mos Crãciun în magazine i se va spune: „Vezi, acesta e un domn îmbrãcat în Mos Crãciun.“ Copilul va întreba: „Dar cel adevãrat?“ „Cel adevãrat – nu se stie. E cineva care nu bea, nu mãnîncã, care nu a avut tãtic si mãmicã, care nu s-a nãscut si nici nu moare. E cineva imaginar.“ Copilul va întelege foarte bine.

O altã întrebare a acestei mame se referã la cãrtile de povesti. E adevãrat cã în perioada Crãciunului ne întrebãm ce cadouri sã facem si cui si ce gen de povesti sã oferim copiilor? Ea scrie: „Am crezut cã, pînã la o anumitã vîrstã, povesti ca: Tom Degetel, Albã ca Zãpada, sau Capra Domnului Seguin trebuie evitate.“
114
Da. Copilul ei nu are încã vîrsta potrivitã pentru astfel de povesti.

Dar ea a auzit spunîndu-se cã nu trebuie sã ne temem cã ne-am angoasa copiii cu acest gen de povesti. „Mi s-a spus, scrie ea, cã aceste forme de angoasã le calmeazã pe cele existente deja la copil sau, cel putin, le-ar putea canaliza. Nu prea stiu ce sã cred, deoarece e atît de tentant sã spui povesti înspãimîntãtoare; esti sigur cã o sã-i încînte pe copii. Frica este oare cu adevãrat indispensabilã ca sã-i atragi, sã le captezi atentia? si în acest caz cred cã adultilor le face mare plãcere credulitatea copiilor.“

Deoarece asa vede ea lucrurile, sã procedeze cu copilul ei exact asa cum simte. O altã mamã poate

cã simte altfel… În aceastã problemã nu existã un bine si un rãu, un „trebuie“ sau „nu trebuie“ procedat asa. Totul depinde de sensibilitatea copiilor si ea seamãnã de obicei cu cea a pãrintilor. Sînt copii care spun povesti înspãimîntãtoare si cãrora le place mult acest lucru. Oricum, e important ca ei sã deseneze povestile, iar atunci cînd le sînt povestite, sã li se arate si poze. Ei au nevoie sã ilustreze ceea ce spun prin imagini. Dovada e cã acest bãietel mi-a fãcut un desen; a simtit nevoia sã ilustreze scrisoarea mamei sale pentru a-mi trimite propria lui întrebare si pentru a stabili propriul lui mod de comunicare cu mine. Acestea fiind spuse, cred cã mama are dreptate: povestile lui Perrault care, în secolul al XVII-lea, erau povesti pentru adulti, au devenit povesti pentru copii, dar nu pentru copiii de doi ani.

Dar atunci, pentru ce vîrstã?

sase, sapte ani. Sînt povesti simbolice care au cu sigurantã ecou în inconstientul copilului, povesti care rãspund unor temeri pe care le-a avut cînd era foarte mic: de exemplu, sã nu se rãtãceascã deoarece lumea este atît de mare; cînd se întreabã: „Avem oare destui bani pentru mîncare? sau atunci cînd mama lui spune: „Nu mai e zahãr. Vai de mine! Am uitat sã cumpãr. si astãzi e luni si totul e închis!“ Deodatã copilul îsi spune: „Ia te uitã, s-ar putea sã rãmînem fãrã zahãr.“ Mamele care-si simt copilul sensibil la o remarcã de acest fel, sã-i explice: „Vezi, o poveste ca asta ti-am spus eu tie!“ Cãci, trãit în realitate, un fapt neînsemnat poate pãrea exagerat – mai ales dacã mama face o dramã din pricina unui lucru fãrã importantã. De fapt, nu e nimic grav. Dar copilul nu percepe nuantele.

Deci nu sînt motive sã punem pe foc Capra Domnului Seguin…

Ar trebui sã observãm, nu-i asa, cã în perioada în care aceste povesti au fost scrise si povestite, tuturor copiilor din familiile sãrace le lipsea strictul necesar, iar povestea rãspundea fantasmelor adultilor, rãmase încã din copilãrie. Acum copiii fabuleazã despre orice. Sã-i lãsãm sã o facã. Vã asigur cã ei nu ascultã ceea ce nu-i intereseazã. Desigur, nu trebuie sã-i spui cu forta unui copil o poveste care, de fapt, ne face nouã plãcere si nici, asa cum ne spune aceastã mamã, „sã vrei sã înspãimînti copilul“. Fiecare mamã sã facã asa cum crede ea. În aceastã problemã nu poti spune cã existã „un mod corect“ de a gîndi. Povestile sînt bune pentru copiii cãrora le plac povestile. si, în general, copiilor le plac deoarece si mamele lor considerã cã e un lucru bun. Dar sînt si mame care-si culpabilizeazã copiii pentru cã le plac povestile neadevãrate… Ca urmare, acesti copii par cã dispretuiesc tot ce este imaginar… Pînã la urmã acesta este de fapt un proces intentat literaturii!

Iatã o întrebare care se referã la jucãrii, la tipurile de jucãrii care se dau copiilor în functie de vîrstã. Multi pãrinti îsi pun aceastã întrebare. Se vorbeste adesea si despre jucãrii educative. Este bine sã spunem cã existã, pe de o parte, jucãrii educative si, pe de altã parte, jucãrii extrem de comerciale care nu prezintã poate un interes prea mare. Ce puteti spune în legãturã cu acest lucru?

E un subiect foarte dificil. Cred cã jucãriile care trebuie date copiilor sînt cele pe care si le doreste el. E simplu sã afli ce-si doreste. Mama îsi duce copilul într-un magazin de jucãrii, nu la ore de vîrf, desigur, atunci cînd magazinul este aglomerat iar copilul pune mîna peste tot. (Sã telefoneze la un magazin si sã întrebe: „La ce orã as putea veni fãrã sã deranjez prea mult? Deoarece as vrea sã-mi vãd copilul în mijlocul jucãriilor sã-mi dau seama ce-l intereseazã.“ În acest fel vezi ce-l intereseazã.) si vreme de o orã sau douã sã lase copilul liber, privindu-l cu coada ochiului în timp ce stã de vorbã cu persoanele de acolo. O vînzãtoare trebuie sã stea în preajma copilului pentru ca acesta sã nu facã prea multe nãzbîtii si sã vorbeascã cu el. Nu mama trebuie sã-l însoteascã, deoarece ceea ce o intereseazã pe ea în acel moment îl va interesa,

115

în mod inevitabil si pe el (vorbesc despre copiii sub sapte ani). Ea va retine ce-l intereseaxã pe copil, apoi va vedea de ce sumã dispune – deoarece trebuie sã tinem cont si de acest lucru.

Cred cã atunci cînd jucãriile se aleg în absenta copilului se uitã faptul cã pînã la cinci ani copiii sînt interesati de toate jocurile de asamblare: puzzle, jucãrile de construit, marionete, omuleti din piese detasate. (Nu pãpusi care se desfac, dimpotrivã. Cele ale cãror cap, brate sau picioare se pot detasa cu usurintã, asa cum se fac astãzi, sînt mai potrivite pentru pãrinti deoarece nu se stricã: dar pentru copii ele nu sînt potrivite. Fiindcã pãpusile sînt reprezentãri umane de care trebuie sã ai grijã.) si apoi, mai sînt jucãriile care te fac sã visezi, de preferat celor foarte perfectionate sau celor mecanice care se stricã repede: le scuturi putin, învîrti o cheie si functioneazã toatã ziua; apoi se stricã sau se pierde cheia iar pe copil nul mai intereseazã deloc; mai curînd pe pãrinti îi distreazã cînd vãd o pasãre ciugulind sau o broscutã care sare, pe copii nu-i intereseazã prea mult. În realitate, nimic nu egaleazã jucãriile solide, mici: masinutele,

cîteodatã chiar si pentru copiii ce au depãsit prima copilãrie, pînã la paisprezece, cincisprezece ani; jucãriile
pe care copilul le face si le desface; trenurile electrice – toatã lumea stie cã sînt pentru tati, dar asta nui împiedicã pe bãieti sã se arate si ei interesati începînd, sã spunem, de la doisprezece ani, cãci înainte au nevoie de ajutorul tatãlui. Pãpusile? Sînt împotriva pãpusilor care fac totul (care plîng cînd le apesi în diferite locuri, care fac pipi…) deoarece… Dar ce nu fac ele? Tocmai asta e. Pe copil nu-l intereseazã ceea ce se repetã. El vrea sã poatã visa în legãturã cu un obiect. Dacã i se oferã o pãpusã ca aceasta, asta e: dar nu va fi pãpusa pe care si-o doreste el.
O pãpusã care vorbeste, merge, suge…
Acestea sînt curiozitãti stiintifice. Un copil nu poate alinta o asemenea pãpusã. Lui îi plac pãpusile moi, cu o fatã frumoasã si cu multe haine. Nu stiu nici de ce este la modã sã se facã pãpusi care privesc piezis. Pe mine acest lucru mã socheazã. Se pare cã pãpusile care-i privesc pe copii în fatã îi angoaseazã. Poate cã asta i s-a întîmplat o datã unui copil fricos si temãtor si de aici s-a tras concluzia cã nu mai trebuie fãcute pãpusi care sã priveascã drept în fatã. Nu cred cã e un lucru foarte inteligent deoarece, cînd te uiti la o pãpusã care te priveste piezis, nu prea mai simti cã esti mama acestui bebelus, nu-i asa? Deci, sã mai spunem o datã, trebuie sã avem încredere în copii…
Încã un lucru care nu se stie: baloanele (existã pungi cu o sutã de baloane) sînt fantastice pentru copiii mici si chiar pentru cei de sapte , opt ani; nu sînt periculoase nici pentru geamuri nici pentru obiectele din casã, pot fi lovite, umflate, dezumflate, rãsucite, întepate. E minunat sã te joci cu baloanele.
O altã întrebare: Ce credeti despre animalele din plus foarte, foarte mari?
Dimensiunea mare a animalelor din plus sau a pãpusilor este periculoasã pentru copii. Proportia dintre masa jucãriei si masa copilului cînd e treaz si se joacã nu conteazã. Din pãcate, jucãriile se aflã într-un colt al încãperii si, în anumite momente, cînd copilul e obosit sau bolnav par mult mai mari decît copilul însusi care, în acel moment, se simte coplesit. De fapt, o jucãrie pentru copii (un ursulet, o pãpusã etc.) n-ar trebui sã depãseascã lungimea cuprinsã între capãtul degetului mijlociu si cotul copilului. Aceasta este proportia adecvatã pentru fiecare copil deoarece ea reprezintã proportia dintre sugar si adult.
Tot în legãturã cu jucãriile, iatã o mãrturie destul de surprinzãtoare a unei mame care are trei fete de cinci, trei si un an. „În general, la sfîrsitul anului, copiii sînt mult prea rãsfãtati. Într-un an, dupã ce au primit o multime de cadouri, cele douã fetite s-au distrat cãlcînd în picioare pînã ce au distrus un serviciu de masã pentru pãpusi pe care tocmai îl primiserã.“ Mama a aruncat serviciul la gunoi si, imediat dupã aceea, fetitele s-au grãbit sã arunce si ele toate jucãriile care nu le mai interesau. „De atunci, continuã ea, cînd fetele mele primesc un cadou, li-l lãsãm atîta cît sã-l descopere apoi îl luãm înapoi spunînd: «E al tãu, dar ai tot timpul sã te joci cu el.»“ În aceastã familie e organizat un întreg sistem: copiii nu au voie sã se joace cu mai multe jucãrii o datã: pentru a se putea juca cu altã jucãrie trebuie s-o punã pe cea dinainte la locul ei. Fetitele o cautã apoi pe mamã pentru a-i arãta cã au pus totul la loc, înainte de a avea voie sã ia altã jucãrie. Mama încheie cu aceastã frazã: „Evit sã le ofer ceea ce-si doresc ca sã poatã visa cel putin la ceva inaccesibil.“
116
Uluitor! Aceastã mamã ar dori ca fetitele ei sã viseze la ceva… De fapt, se întîmplã exact pe dos.
Ele nu pot sã viseze: sînt atît de ancorate în realitate! si apoi, ea nu întelege cã pentru copil „sãrbãtoarea“, în sensul cã-ti dai drumul, cã esti fericit, e si atunci cînd îsi stricã jucãriile. si, mai ales, resturile unei jucãrii stricate, cu conditia ca ele sã nu fie periculoase, trebuie lãsate în cutia cu jucãrii: si asta deoarece, cîteodatã, copiii se distreazã mult mai bine jucîndu-se cu bucãti de jucãrii decît cu jucãrii nou-noute. Trebuie sã spun cã acest stil de educatie poate produce în viitor tulburãri grave acestor copii. Jucãriile trebuie sã apartinã în totalitate copilului si ceea ce face cu ele nu-i mai priveste deloc pe pãrinti. Ce e dat e bun dat si dacã copilului îi face plãcere, poate sã facã totul bucãti.
Deci, dupã ce le-au dat copiilor, pãrintii nu mai au nici un drept asupra jucãriilor.
Nu! S-a terminat. si nu trebuie confiscatã niciodatã o jucãrie unui copil. Asta înseamnã sadism. si dacã i s-ar confisca unei mame copilul? În sfîrsit! Jucãriile sînt copiii copiilor. Aceastã scrisoare e total inadmisibilã, încît m-am întrebat dacã corespodenta noastrã nu ne-a jucat cumva o farsã. Dar nu, pare adevãrat.
Apoi, la cinci, trei ani si un an este si prea devreme pentru a face ordine.

Înainte de patru ani e periculos ca un copil sã fie pus sã facã ordine. Copilul poate fi ajutat sã facã ordine începînd de la patru ani: el pune un lucru din zece la loc, iar mama strînge restul; si asta, dupã cum am mai spus-o, seara, cînd copilul se culcã, deoarece totul merge la culcare împreunã cu el. Dar lumea trebuie sã continue sã trãiascã în jurul lui. Or, lumea sa e fãcutã din toate jucãriile ce-l înconjoarã. Sînt puse la locul lor seara si în felul acesta trãiesc si ele! Fetitele despre care am vorbit trãiesc într-o lume … inumanã.
Ei bine, sper cã mama va putea reflecta putin la toate acestea.
În orice caz, eu îi sfãtuiesc pe pãrinti sã le cumpere copiilor jucãriile pe care acestia si le doresc si, o datã dãruite, sã nu le ascundã, nici sã nu le confiste. Dacã copiii nu vor sã se joace cu ele, le vor pune într-un colt si se vor juca mereu cu aceleasi jucãrii. Dar ce apartine unui copil, îi apartine în totalitate. E bine sã se dea altor copii jucãriile ce nu mai sînt folosite; dar copilul însusi trebuie sã le aleagã. Pãrintii sã nu creadã cã trebuie sã le dea numai pe cele întregi, deoarece copiii din spitale sau din crese care au nevoie de jucãrii sînt deseori mult mai multumiti cu una stricatã decît cu una nouã. E nevoie si de jucãrii noi, dar nu numai. Copiilor le plac fragmente de jucãrii.
O altã întrebare în legãturã cu jucãriile. E o scrisoare din partea unei mame care vã întreabã dacã trebuie sã le cumpere gemenilor ei, gemeni bivitelini, un bãiat si o fatã de zece luni, aceleasi jucãrii?
Zece luni! Nu, cred cã la zece luni e mult mai bine sã existe varietate. Le pot cumpãra cîteodatã douã jucãrii la fel, dar e important sã nu facem din asta un principiu. Iar cînd vor creste si vor dori amîndoi aceeasi jucãrie, de ce nu? Îi sfãtuiesc pe pãrinti sã-i deosebeascã pe gemeni cel putin în privinta îmbrãcãmintii pentru ca acestia sã o poatã schimba între ei si sã nu fie întotdeauna îmbrãcati la fel, mai ales pentru ca prietenii lor sã-i poatã deosebi cu usurintã – în special în cazul gemenilor care seamãnã între ei, dar nu e cazul aici deoarece e vorba despre un bãiat si o fatã si e de preferat sã aibã îmbrãcãminte, caiete diferite.
Dar, în privinta jucãriilor – ca în cazul tuturor copiilor, de altfel – trebuie sã i se dea fiecãruia ce doreste: dacã doi copii vor aceeasi jucãrie, ei bine, sã li se cumpere aceeasi jucãrie. Gemeni sau de vîrstã apropiatã, nu are importantã.
117

## Realitate si imaginar
## (Fuga, frica, minciuna)

Trei scrisori foarte diferite se referã totusi la aceeasi dificultate. Un fel de refuz al realitãtii. Iatã mai întîi o familie cu trei copiii: un bãiat de cinci ani, unul de douãzeci si sase de luni si o fetitã de patru luni.
Cînd era mic, bãiatul cel mare plîngea într-un mod foarte îngrijorãtor dupã cum spun bunicile, care l-au crescut: fãrã zgomot dar pînã ce îsi pierdea respiratia. Se întrebau dacã-si mai poate reveni.
E ceva foarte asemãnãtor cu ceea ce se numeste „spasmul de plîns."
Apoi, totul s-a rezolvat. Acum însã, fratele lui e cel care îi îngrijoreazã. Plînge, se pare, fãrã zgomot, pînã cînd ajunge sã facã un fel de crize de tetanie. Rãmîne pe spate cu mîinile si corpul întepenite. Dupã aceste mici crize îsi revine, confuz, foarte surprins si foarte obosit. Ca sã nu se rãneascã – ar putea sã cadã oriunde si oricum – atunci cînd îsi dau seama cã e pe punctul sã facã una din aceste crize de furie (si trebuie sã fie atenti deoarece totul se petrece în liniste), îl întind pe jos, pe burtã. Mama nu-si face prea multe griji. Ea ne scrie: „O sã-i treacã asa cum i-a trecut si celui mare."
Are, desigur, dreptate. Dar mai scrie ceva ce mi se pare important: „Vã atrag atentia cã nu a început sã plîngã asa la nasterea surioarei lui. Plîngea astfel încã dinainte. Totul a început în perioada Crãciunului, dupã o rinofaringitã gravã cu patruzeci de grade febrã." Or, e de retinut faptul cã mama, tocmai atunci, era însãrcinatã în trei luni. si, în general, în acel moment, cînd sarcina mamei este de trei luni, apar la copilul nãscut înainte dificultãti de ordin psihosomatic; poate pentru cã nu i s-a spus vestea sau pentru cã el o aude de la altii, fãrã sã-i fie comunicatã personal.
Oricum stau lucrurile, cred cã acest copil poate fi ajutat cînd se aflã într-o asemenea stare nu culcîndul pe jos, ci dimpotrivã, luîndu-l în brate si spunîndu-i încet la ureche: „Chiar dacã ai o surioarã, noi nu te iubim mai putin." O datã revenit la starea lui normalã, sã i se explice: „Îti amintesti cînd ai fost bolnav, de Crãciun; stiai cã mãmica ta asteaptã o surioarã desi nu ti-o spusese nimeni, iar tu vroiai sã te întorci în burticã fiindcã simteai cã acolo se întîmplã ceva. Ai avut dreptate!" Sînt sigurã cã dupã cîteva asemenea „crize" totul va trece.

Chiar dacã acest caz este iesit din comun, el ne permite sã amintim fiecãrei mame însãrcinate, chiar numai în cîteva luni, cã trebuie sã le spunã acest lucru copiilor sãi.
Nu întotdeauna atît de devreme. Deoarece sã astepte atîtea luni, e mult pentru un copil. Cu conditia ca acesta sã nu se manifeste într-un mod deosebit, ca în cazul pe care tocmai l-am discutat. Copilul despre care am vorbit – un copil de douãzeci si douã de luni – era sensibil si telepat – copiii sînt telepati, stim bine, cînd sînt mici.
Dar cred cã lucrurile se vor rezolva.
As fi tentatã sã mã întreb dacã fratele mai mare nu s-a refugiat si el putin din realitate în viata imaginarã, dupã cele ce ne scrie despre modul lui de a se juca cu o multime de sfori, cu masinãrii închipuite; nu-i place ca fratele lui sã-l deranjeze, deoarece vrea sã rãmînã în lumea imaginarã, nu întelege deloc de glumã si nici chiar rolul cuvintelor. Nu face decît sã mînuiascã obiectele. Cred cã tatãl ar trebui sã le vorbeascã despre diferenta dintre realitate si vis, jucîndu-se într-un mod cît mai concret cu ei. Astfel, aceste mici tulburãri de fugã din realitate se vor vindeca cu siguranta.
Vedem, o datã în plus, importanta cuvîntului.
si de asemenea importanta sensibilitãtii fiecãrui copil în fata unui fapt care l-a perturbat într-o oarecare mãsurã.
Sã schimbãm putin subiectul: frica la copii. Unei fetite de zece ani îi e fricã sã-si facã singurã lectiile în camera ei, dacã pãrintii sînt în altã camerã; sã meargã sã se spele pe dinti, dupã masã, dacã pãrintii sînt, de exemplu, în bucãtãrie; sã urce singurã sã-si vadã o prietenã care locuieste cu douã etaje mai sus.
118
Nu se duce decît însotitã de surioara ei sau de unul din pãrinti. Mama ne întreabã: „Asta se întîmplã deoarece n-am vrut sã le lãsãm singure, nici mãcar cinci minute, cînd erau foarte mici?"
Da, cred cã asta înseamnã cã mamei însãsi i-a fost fricã. Fetita s-a identificat cu propria-i mamã, ceea ce a dus la dezvoltarea unei personalitãti anxioase.
Mama precizeazã cã îi este într-adevãr si ei foarte fricã de accidente, de foc, de gaze, de cãzãturi etc. Ne spune: „Nu-mi las fetele singure sã meargã la cumpãrãturi. Le interzic cu desãvîrsire, de exemplu, sã meargã sã-si ia singure bicicletele de la subsol (locuiesc într-un bloc mare) deoarece mi-e fricã de vagabonzi. Mi-e cam fricã de ce se poate întîmpla în asemenea locuri."
În orice caz, cu nici un chip nu trebuie sã rîdã de copil. Sã-l ajute sã lumineze toate locurile întunecate. Ar putea sã-i facã cadou o lampã electricã agãtatã de un fir pentru ca ea sã poatã face luminã oriunde doreste; si, de asemenea, ar putea sã-i spunã sã deseneze tot ce o sperie sau sã povesteascã ce-si imagineazã. Aceasta deoarece e un copil cu multã imaginatie, care nu-si povesteste visele. Atunci cînd îi e fricã, mama sã-i spunã: „Vino cu mine, hai sã vedem amîndouã. Vezi, nu sînt decît niste obiecte…" si sã o punã sã le atingã! Cred, de asemenea, cã este o fetitã care nu a fost obisnuitã sã atingã obiectele – asa dupã cum deseori am recomandat – si care, din aceastã cauzã, a rãmas în imaginar, fãrã referinte senzoriale. Cînd un copil a înteles cã obiectele au contururi, cã acestea sînt fixe si cã pot fi înconjurate, cînd întelege cã poate pune mîna pe orice nu-i mai e fricã de ce-si imagineazã, deoarece cunoaste lucrurile si stie cã ele pot fi abordate în mai multe feluri. stie cã existã realitatea si imaginarul si cã ele nu înseamnã deloc acelasi lucru. Dacã, pentru propria-i plãcere, imaginarul si realitatea pot fi confundate, copilul trebuie ajutat sã facã diferenta între posibil si imposibil atunci cînd confuzia dintre cele douã planuri de reprezentare îl angoaseazã si-i tulburã viata. Oare, în aceastã familie, tatãl nu si-ar putea ajuta fetele sã-si critice mama cãreia îi e fricã de orice? Ar rîde toti, împreunã. Afi prudent nu înseamnã a fi obsedat de pericole absolut imaginare.
Sînt si scrisori în care sînteti rugatã sã vorbiti despre minciunã. Iatã o scrisoare de la o mamã care nu stie ce atitudine sã ia în fata minciunilor unicei sale fiice de sase ani. De cînd a început scoala aceasta are prostul obicei sã „mãsluiascã adevãrul". Mama se întreabã dacã un copil de sase ani este suficient de constient pentru a sti ce sînt minciuna si adevãrul. Aceastã problemã o contrariazã cu atît mai mult cu cît fetita a mintit cu multã naturalete.
Vîrsta la care un copil face diferenta între fictiune si realitate este foarte variabilã. E greu sã-i rãspund cu precizie acestei mame deoarece copilul nu poate fi înteles decît în planul lucrurilor concrete, iar ea nu ne dã nici un exemplu de minciuni ale fetitei sale.
Pot exista diferite motive pentru care copilul nu spune adevãrul.

Poate fi vorba de ceea ce noi numim mitomanie: fetita spune ceva neadevãrat dar gratuit care nu face rãu dar nici bine, o simplã nãscocire. Viata imaginarã a unui copil trebuie, bineînteles, ocrotitã. Are nevoie de ea. Este partea de poezie a fiintei umane, deoarece sînt atît de putine lucruri pe care le putem realiza; sîntem atît de neputinciosi, încît ne imaginãm tot ceea ce nu putem avea sau face. Poezia si teatrul sînt fãcute din imaginar. De ce adultii se uitã la televizor? Deoarece „nu e adevãrat“. Ne scãldãm toti în acest „nu e adevãrat“ care este cultura.
Poate fi vorba, de asemenea, despre o fetitã care cautã sã intre în conflict cu mama sa, conflict pe care nu l-a întîlnit în jocurile ei. Cred cã mama ar trebui sã afle de ce o amuzã pe fetitã sã mintã. si sãi rãspundã, plecînd de la lucruri concrete: „Nu stiu dacã e adevãrat ce-mi spui. Vezi, asta e masa, e albã. Dacã-mi spui cã e neagrã, mã voi gîndi: «Oare nu vede bine?» sau «Spune asa ca sã se amuze pentru cã ar vrea sã ne certãm, în joacã, în legãturã cu culoarea mesei.»“
Mama ar putea, de asemenea, sã se gîndeascã dacã ea sau sotul ei nu i-au spus vreodatã minciuni fetitei. În legãturã cu nasterea copiilor, de pildã, sau de Crãciun, referitor la Mos Crãciun (temã întîlnitã frecvent în universul magic al copiilor): copilul stie deja adevãrul de la colegii lui, iar acasã continuã sã i se spunã cã Mos Crãciun e adevãrat „cu adevãrat“, cînd de fapt el e adevãrat „ca sã ne distrãm“. Or,
119
acest „ca sã ne distrãm“ se aflã pe un alt plan decît cel al adevãrului, el este în spatiul, pe tãrîmul poeziei, dacã putem spune asa.
Pe scurt, aceastã fetitã trebuie înteleasã si nu certatã.
Sau, poate, fetita aceasta a dat cîndva vina pe cineva pentru un lucru de care era singura vinovatã?
Anumiti copii mint pentru a se deculpabiliza pur si simplu pentru cã sînt inteligenti. Trebuie sã li se inculce simtul responsabilitãtii. E foarte important! Am auzit copii spunînd un lucru „neadevãrat“ tocmai pentru cã pãrea mai adevãrat, deoarece nu întelegeau ceva… În legãturã cu aceasta îmi amintesc o istorioarã: într-o zi, am gãsit deschis un dulap pe care tocmai îl închisesem, iar jucãriile ce se aflau în el erau împrãstiate pe jos. Fiul meu, care avea atunci douãzeci de luni si vorbea foarte bine, mi-a spus cã frãtiorul lui (de trei luni) deschisese dulapul. Am fost foarte miratã, el nu mintea niciodatã. La putin timp dupã aceasta, mergînd spre un anumit loc, foarte apropiat de dulap – loc prin care un adult trecea rareori deoarece era chiar lîngã dulap – am vãzut usa deschizîndu-se si tot ce era înãuntru împrãstiindu-se pe jos. Am înteles! Dupã ce am închis usa, am apãsat cu mîna în acelasi loc, cam cît greutatea unui copil, si dulapul s-a deschis. L-am chemat pe fiul meu si i-am arãtat: „Vezi, cînd treci pe aici, dulapul se deschide.“ Mi-a rãspuns: „Sigur. Doar ti-am spus! – Ce mi-ai spus? Cã fratele tãu a deschis dulapul? stii foarte bine cã nu poate iesi singur din pãtutul lui. – Ti-am spus cã n-a fost o vrajã.“ El voise sã gãseascã un responsabil pentru cã îi era teamã sã nu fie vreo vrajã, din moment ce nici el, nici eu si nici tatãl lui nu deschiseserãm dulapul. Deci frãtiorul lui îl deschisese. si, în sfîrsit, am înteles cã ceea ce luasem la început drept minciunã nu era de fapt o minciunã. Sau mai curînd, dacã era într-adevãr o minciunã, în ochii lui nu era decît o explicatie plauzibilã: dacã nu deschisese el dulapul, atunci fratele lui o fãcuse. Asta ne aratã cã trebuie sã ne gîndim mult la motivul pentru care un copil spune ceva ce pare a fi minciunã sau absurditate.
si sã nu ne înfuriem…
Pe cît posibil! Furia nu rezolvã niciodatã nimic. În orice caz, pãrintii gresesc cînd insistã pe lîngã copil: „Dacã recunosti, n-o sã te cert.“ Or, cînd copilul face ceva neplãcut sau rãu, el trebui sã-si asume fapta, dar si-o asumã mult mai bine cînd i se spune: „Picioarele, mîinile tale au fãcut lucrul acesta fãrã voia ta; stiu cã se întîmplã ca mîinile sã facã ceea ce capul n-ar vrea“ etc. Trebuie vorbit si reflectat împreunã cu copilul, dar nu trebuie niciodatã hãrtuit pentru a afla „adevãrul“. Un copil nu trebuie lãsat niciodatã sã se afunde într-o minciunã ca sã se dezvinovãteascã, mai ales cînd nu e nici un pericol. Fapta a fost comisã. Copilul neagã cã el este fãptasul deoarece nu-si poate asuma vinovãtia? Trebuie sã-i spunem: „Bine, vãd cã ti-e prea rusine sã recunosti. Ai dreptate, dar fã în asa fel încît sã nu se mai întîmple… – Dacã spun cã nu sînt eu de vinã! – Bine, te cred… Ce-a fost a fost. Sã nu mai vorbim despre asta. Dar sã stii, chiar dacã esti vinovat, eu te iubesc si am încredere în tine: deci, dacã esti vinovat, iartã-ti si tu prostia pe care ai fãcut-o, iar dacã nu, iartã-mã pe mine pentru cã te-am bãnuit.“ Aceastã lectie dã roade pe termen lung. si e mai bine decît sã facem din asta o dramã.

## Realitatea trebuie sã rãmînã în cuvintele care exprimã realitatea

## (Sã vorbim despre moarte)

Moartea: o temã care revine în multe scrisori.. Iatã douã dintre ele. Prima vine din partea unor pãrinti care vã întreabã cum sã-i vorbeascã unui copil de opt luni despre un frate mort pe care el nu l-a cunoscut, dar care a rãmas viu în inima lor. Adoua e de la o mamã care a avut doi bãieti gemeni acum saptesprezece
120
luni. Unul dintre ei, dupã ce a fost spitalizat o lunã si jumãtate, a murit la vîrsta de trei luni. Vã întreabã cum poate resimti celãlalt frate aceastã pierdere si cum sã-i vorbeascã despre ea.

Referitor la copilul de opt luni, al cãrui frate mai mare a murit, mi se pare cã douã lucruri trebuie spuse pãrintilor. Primul este cã acest copil iubit trebuie sã-si pãstreze locul în inima lor; si e bine ca în familie sau cu prietenii sã se vorbeascã despre el în prezenta celui mic. Al doilea lucru este cã, de fiecare datã cînd se vorbeste despre fratele mort – la opt luni se poate deja vorbi despre asta – se poate chiar si mai devreme – sã i se spunã: „Vorbim despre fratele tãu mai mare pe care tu nu l-ai cunoscut.“ Retineti bine cuvîntul. Deoarece nimic nu e mai nociv pentru copiii cãrora le-a murit un frate mai mare la o vîrstã fragedã decît sã le vorbesti despre „frãtiorul lor“; mama are tendinta sã le spunã: „Micutul meu X care a murit“; dimpotrivã, cred cã trebuie sã li se spunã „fratele tãu mai mare“ sau „primul nostru nãscut“, „tu esti al doilea copil“. Este important ca, întotdeauna, copilul sã stie cã e al doilea nãscut si cã el a fost bucuria pãrintilor; el, cãruia, din fericire, destinul i-a permis sã depãseascã vîrsta la care se referã pãrintii cînd vorbesc despre cel mare. Atunci cînd am pierdut o fiintã dragã, sîntem tentati s-o readucem în memorie în ipostaza ei cea mai bunã; dacã e vorba de un adult, îl revedem tînãr chiar dacã, din cînd în cînd, ni-l amintim si bãtrîn… Dar cînd e vorba de un copil mic, pãrintii sînt tentati sã si-l aminteascã în ultimile luni de viatã. Îi va ajuta mult sã-i vorbeascã fiului lor despre fratele mai mare „care ar fi împlinit vîrsta de...“ Pe mãsurã ce copilul va creste, i se va explica: „Nu-l ai pe fratele tãu. Te-ar fi ajutat, poate, dacã ar fi trãit, dar cine stie dacã nu te ajutã, fiind totusi printre noi, deoarece ne gîndim la el?“ Ceea ce nu trebuie fãcut este sã-l idealizeze pe acel copil defunct: el ar fi fost perfect, el n-ar fi fãcut prostii etc. Retin, în orice caz, cã se poate vorbi despre moartea unui frate chiar unui copil foarte mic.

Da. si cu prima ocazie, probabil la 1 noiembrie, cînd mergem la cimitir, cînd gîndurile celor vii se îndreaptã spre cei morti, e bine ca micutul sã-si însoteascã pãrintii – si, fãrã patetism, sã i se vorbeascã despre fratele mai mare mort, spunîndu-i: „Aici se odihneste el.“

În legãturã cu aceasta avem o mãrturie. Este scrisoarea unei mame al cãrei bãietel are acum doi ani. La o lunã si jumãtate de la nasterea acestuia si-a pierdut fiul mai mare, de trei ani, mort subit în urma unei boli grave. Mai avea si o fetitã de cincisprezece luni, care-l adora pe acest frate. Mama constatã: „Un copil foarte mic poate întelege multe lucruri, deci nu trebuie sã i se ascundã nimic, ci sã i se spunã adevãrul.“ Dovadã – fetita de cincisprezece luni care, la moartea fratelui ei, a avut tulburãri serioase: la cãutat zile întregi; si-a pãrãsit jucãriile. La vîrsta de nouãsprezece luni au dus-o la mormîntul fratelui ei; începînd din acea zi s-a linistit complet.

Acest exemplu e foarte important. De ce adevãrul dã roade? Ar fi complicat sã detaliem aici motivele, dar vreau cel putin sã subliniez cã dacã adevãrul nu e spus cu aceleasi cuvinte folosite de adulti pentru a înfrunta aceste suferinte atît de greu de acceptat si care sînt o parte inevitabilã a încercãrilor la care sîntem supusi, ei bine, copilul va construi în mintea sa fantasme mult mai dramatice pentru el. De pildã, aceastã fetitã de cincisprezece luni care-si cãuta fratele mort putea crede cã mama l-a aruncat la toaletã, cã tata si mama l-au mîncat… – toate aceste lucruri ce apar în povesti si la care copiii se gîndesc. Trebuie ca realitatea sã rãmînã în cuvintele care exprimã realitatea – adicã ale experientei – si spusã în mod foarte simplu. Pãrintii cred cã moartea îl va face pe copil sã sufere. Desigur! Mai tîrziu! Dar fetita despre care vorbim suferea din cauza insolitului situatiei, iar acest insolit ar fi putut sã o arunce într-un univers magic din care n-ar mai fi putut iesi.

Cît despre frãtiorul ei de doi ani, mama nu ne spune dacã a avut probleme datorate mortii fratelui lui mai mare. Dar acum el fiind bãiatul cel mai mare, e important sã i se spunã foarte devreme: „Am avut un bãiat mai mare decît tine. Tu esti al doilea“, iar el nu trebuie sã ia locul acestui frate mai mare în inima pãrintilor lui, chiar dacã-l ocupã acum în fata legii. Fiecare fiintã umanã e de neînlocuit pentru cei ce au iubit-o.

Sã revenim la gemenii dintre care unul a murit.
121

Mama ne întreabã ce poate simti celãlalt. Ce poate resimti un copil nu e o întrebare la care sã putem rãspunde… Ceea ce putem face ca sã-l ajutãm este, ca si în cazul precedent, sã profitãm de discutiile cu alte persoane la care copilul e prezent si sã spunem: „Da, ar fi fost doi dacã X… ar fi trãit.“ Dacã copilul întreabã despre cine e vorba, i se va explica: „Este fratele tãu care a murit pentru cã atît a avut de trãit, desi noi speram sã trãiascã tot atît cît vei trãi si tu. E bine cã tu trãiesti; si nu e rãu cã el a murit. Poate cã tie îti pare rãu deoarece, în burticã la mine, erati amîndoi împreunã. Într-o zi acest tovarãs a dispãrut din viata ta. Dar cine stie dacã nu te apãrã de acolo, de sus, de unde este?“ Explicatia va depinde, desigur, de credinta pe care o au pãrintii. si, în functie de aceastã credintã, cred cã acestia trebuie sã-i spunã copilului, pe lîngã adevãrul tuturor, propriul lor adevãr. Chiar dacã copilul spune: „Dar nu esti prea sigurã de asta“, i se poate rãspunde: „E posibil, dar îmi face bine sã gîndesc asa.“
Iatã acum mãrturia unei mame care a ezitat mult timp sã vã scrie pentru simplul motiv cã ceea ce s-a petrecut cu ocazia unei întîmplãri pe care v-o povesteste, nu se potriveste cu ce credea ea cã trebuia sã se întîmple.
V-a auzit deja vorbind despre moarte si despre modul în care trebuie abordat acest subiect cu copiii: explicîndu-li-se cã omul moare atunci cînd i se terminã viata, un rãspuns, spuneati, ce îl elibereazã în general pe copil de angoasã. Or, ea are o fetitã de opt ani; acum patru ani, o fetitã, vecinã cu ei, prietenã bunã a familiei si a fetitei în special, a murit subit, fãrã o cauzã anume. (Nu fusese niciodatã bolnavã, iar în ziua aceea se juca pur si simplu lîngã mama ei.)
Mama ne scrie: „Dupã patru ani, durerea începe sã se estompeze putin. Mergem deseori la cimitir sã-i ducem flori; dar fetita mea tot îmi mai vorbeste despre prietena ei moartã. Dupã ce v-am ascultat, iam vorbit cu multã încredere si i-am dat explicatiile pe care le-am auzit de la dumneavoastrã. Reactia ei nu a fost deloc cea pe care ati prevãzut-o: a fost foarte, foarte violentã. A început sã tipe: «E o prostie! Îti bati joc de mine. Bineînteles cã viata mea s-a terminat dacã am murit.»“ Dar în cazul acesta, dacã fetita ar fi întrebat-o dimineata pe mama ei acelasi lucru, ea i-ar fi rãspuns: „«Nu, viata ta nu s-a terminat»“ si totusi ea a murit. Mama a fost tulburatã de aceastã revoltã si de angoasa pe care o simtea la fiica ei. Pentru a pune capãt discutiei i-a spus cã asta era tot ce stia si ea, si a încercat s-o linisteascã.
Peste cîteva zile, au discutat din nou aceastã problemã. Explozia de furie nu risipise angoasa copilului, asa cum sperase mama pe moment. I-a vorbit atunci despre o doamnã foarte în vîrstã: „Uite, dacã doamna aceasta, cînd era tînãrã, ar fi întrebat-o pe mama ei cînd va muri, ea n-ar fi putut sã-i rãspundã.“ Vã roagã sã reluati aceastã temã „deoarece problema revine mereu. Chiar si sãptãmîna trecutã fiica mea m-a rugat cu multã blîndete: «Ajutã-mã sã mã opresc la vîrsta asta: nu vreau sã mai cresc, ca sã trãiesc mereu.» Nu stiu ce sã-i spun decît cã o iubesc mult de tot si cã sper cã vom trãi toti cinci (sînt trei copii) foarte mult.“
Cred cã aceastã fetitã trãieste ceva complex, ce pare a fi în legãturã cu moartea prietenei, dar care este, de fapt, în legãturã mai curînd cu vîrsta ei de opt ani. Este posibil ca acum sã aibã cosmaruri. În jur de sapte, opt ani, copiii au cosmaruri cu moartea pãrintilor. si se simt vinovati de visele lor. Pornind de la aceste cosmaruri, ei se gîndesc la eventualitatea mortii lor si mai ales la posibilitatea de a fi pãrãsiti. Furia acestei fetite împotriva mamei ascundea o încredere mai micã în pãrintii ei atotstiutori —, o încredere mai micã necesarã la copiii de aceastã vîrstã care descoperã cã, într-adevãr, pãrintii lor nu sînt atotputernici si atotstiutori.
Dacã fetita continuã sã vorbeascã despre prietena ei, trebuie ca mama sã o ajute sã-si manifeste toatã furia, inclusiv cea împotriva unor cosmaruri pe care le are si pe care nu poate sã nu le aibã; tot asa cum nu poti sã cresti fãrã sã-ti pierzi dintii de lapte. Fetita nu s-a oprit la vîrsta prietenei sale, a continuat sã trãiascã, are opt ani acum. Cred cã are nevoie sã audã de la mama ei cã sînt pe lume lucruri într-adevãr greu de suportat, dar cã a trãi nu înseamnã doar ceva neplãcut, iar a te opri la o anumitã vîrstã nu rezolvã totul. Cînd te opresti la o anumitã vîrstã e ca si cum ti-ai propune, în joacã, sã fii un obiect. Obiectele nu gîndesc, nu iubesc, nu trãiesc. Trebuie, de asemenea, sã i se explice: „Într-adevãr, e foarte greu sã te desparti
122
de copilãrie pentru a deveni mare, mai ales cã nu o mai ai pe prietena ta cu care sã vorbesti despre toate astea. Dar a venit vremea sã-ti faci alte prietene.“
Iar dacã fetita vorbeste din nou despre moarte sã i se rãspundã: „Nu pot sã-ti spun altceva: cel ce moare, în momentul în care moare, este în acord cu ce se întîmplã. El întelege, fãrã îndoialã, ceea ce noi, cei vii, nu vom întelege decît atunci cînd vom muri. Iar tu, dacã nu vrei sã fii în acord cu viata ta atîta

timp cît trãiesti, înseamnã cã vrei sã devii un obiect. Iar eu nu vreau sã am o fetitã care este un lucru.“ Nu existã viatã fãrã certitudinea cã moartea va veni într-o zi, nu-i asa? si tocmai pentru cã sîntem siguri cã vom muri, simtim cã trãim. Important este sã ne acceptãm destinul: doar atunci viata noastrã are un sens.

Poate cã fetita n-ar mai trebui dusã la cimitir. Mama sã se ducã, dar dacã fetita nu cere sã meargã, sã nu o mai ia cu ea. Deoarece acest cult pentru cimitir o va împiedica, în timp, sã-si facã alte prietene: ca si cum ar trebui sã rãmînã fidelã amintirii acestei prietene si sã nu-si mai facã altele noi. Iatã tot ce pot sã spun.

La urma urmei, cred cã fetita ar fi trebuit sã-si manifeste furia în legãturã cu moartea prietenei ei acum patru ani. Atunci a refulat-o. E foarte bine cã a putut, în sfîrsit, sã si-o exprime. Dar ceea ce apare acum la suprafatã, este o furie hrãnitã de angoasa provocatã de alte cosmaruri si de alte angoase: în fata ideii cã va creste si cã nu-si va mai putea iubi mama si tatãl la fel ca înainte. Ar dori sã-si pãstreze iluziile din copilãrie. Intrã în vîrsta la care un copil începe sã judece, devine constientã de neputinta ei si de cea a pãrintilor ei, de neputinta oricãrei fiinte umane în fata misterului vietii si al mortii. Îsi pune poate întrebãri despre sex în general, despre sexul ei, despre rolul bãrbatilor si al femeilor în aducerea pe lume a copiilor, despre plãcerea pe care o resimte si pe care o crede, poate, vinovatã. Trebuie sã i se spunã cã dorinta de a da viatã prin actul sexual nu e suficientã dacã o fiintã umanã nu doreste sã se nascã si sã trãiascã. Cã nimeni nu stie ce e viata si nici ce e moartea. Nu-i cunoastem decît conditiile, plãcerile si durerile.

Apoi, mama va gãsi cuvintele care sã exprime cît mai bine cu putintã dorinta ca fetita sã trãiascã, precum si dragostea ei pentru ea.

## Sã ne simtim bine împreunã, dar si fiecare pe contul lui

Un tatã, care are doi copii, unul de trei ani si altul de douã luni si jumãtate, vã cere sfatul în legãturã cu douã lucruri precise. Existã mici discutii între el si sotia lui din cauza meselor copiilor. Cel mare, cînd e la masã, refuzã deseori sã mãnînce deoarece vrea sã se joace sau sã se plimbe prin casã. Mama ia acest lucru foarte în serios: „Parcã e bolnavã, scrie tatãl, cînd copilul nu mãnîncã nimic. În ce mã priveste, înclin mai curînd sã-l las în pace considerînd cã nu e foarte important; la urma urmei si eu tot asa am fost crescut: cînd nu-mi era foame nu mîncam; mîncam mai bine la masa urmãtoare.“ Cred cã putem sã rãspundem acum la aceastã întrebare: este important, pentru un copil de trei ani, sã mãnînce la ore fixe? Deloc! Ceea ce conteazã înainte de toate este ca mesele sã aibã loc într-o atmosferã plãcutã. Asta înseamnã cã mai întîi pãrintii trebuie sã se simtã bine la masã: cînd mãnîncã, sã mãnînce ce le place. Iar copilul, dacã-i e foame, sã mãnînce. Dacã nu mãnîncã, pãrintii sã-i spunã: „Ai dreptate. Dacã nu ti-e foame, nu trebuie sã mãnînci.“ De altfel, poate cã nu mãnîncã nu pentru cã nu-i este foame, ci pentru cã preferã sã se joace. În general, asa se întîmplã la trei ani. Faptul cã mãnîncã mai mult la o masã si mai putin la o alta, nu are nici o importantã. Dupã cum stiti, a mînca la ore regulate este un obicei apãrut tîrziu. Acest lucru nu e deloc necesar înainte de intrarea copilului în viata socialã. Abia în jur de sapte ani el îsi regleazã

123

programul atît în privinta hranei cît si a celorlalte cerinte. Înainte de aceastã vîrstã, mesele la ore regulate sînt absolut inutile. Dupã aceea, e comod. Dar, în orice caz, nu este indispensabil.

Adicã, dacã copilul se adapteazã bine la orele de masã regulate, cu atît mai bine; dacã nu, asta este, poate sã mãnînce doar atunci cînd îi e foame?

Da, dar si atunci numai ceva usor si numai dacã cere: un copil nu ajunge niciodatã sã moarã de foame. În schimb, obligîndu-l sã mãnînce, poate sã-i disparã pofta de mîncare. Repet, este important pentru toti, si pentru pãrinti ca masa sã fie ceva plãcut. Deci, mama sã renunte, sã nu-si strice atmosfera mesei pentru ea si sotul ei, nici bucuria de a trãi a copilului. De altfel, la trei ani, mesele preferate de copil sînt în general micul dejun si gustarea de dupã amiazã. Seara mãnîncã foarte putin. Dar pãrintii sã nu facã caz de asta cu nici un chip. Tatãl are dreptate: si el a fost crescut asa si a devenit, fãrã probleme, bãrbat. Sã-si ajute sotia sã accepte ritmul copilului în loc sã facã din asta un fel de încercare de fortã. E ca si cum stomacul mamei ar fi în corpul fiului ei!

Tatãl remarcã apoi cã problemele bãiatului sãu de trei ani au apãrut la nasterea celui de-al doilea copil care are acum douã luni si jumãtate: îmbrãcatul, dezbrãcatul mai ales au devenit un chin. Dar cel mai greu este sã-l ducã la culcare, deoarece copilul vrea sã se culce la aceeasi orã cu pãrintii lui, în jur de ora unsprezece. Tatãl vã scrie: „Cînd sotia mea încearcã sã-l culce pe la ora opt, opt si jumãtate o face

cu mare greutate. Reuseste uneori, dar foarte greu si numai cu conditia sã se întindã si ea alãturi de el.“ În acest caz pãrintii au gresit total. La trei ani, acest copil nu mai are nevoie sã fie culcat de mama lui. Sã fie lãsat pur si simplu în pace, gata de culcare, cu toaleta fãcutã, în pijama, într-o bluzitã sau în halat de casã si, începînd de la o anumitã orã, pe care tatãl trebuie s-o fixeze, sã nu-si mai deranjeze pãrintii; se va juca în camera lui sau se va culca, dupã plac, dar fãrã sã-i mai deranjeze pe adulti si fãrã sã facã zgomot. Tatãl trebuie sã hotãrascã asta.

Tatãl întreabã: „Poate cã de la nasterea fratelui lui are nevoie sã ne ocupãm mai mult de el?“

Desigur; dar nici ca de un bebelus nici ca de un bãrbat, nu-i asa? El are nevoie sã fie tratat ca un bãiat mare care se culcã în camera lui – am spus-o deja în repetate rînduri. Dacã nu vrea sã meargã la culcare foarte devreme, tatãl sã se joace putin cu el, domino, de exemplu, iatã un joc foarte bun, sau sã facã puzzle sau sã-i spunã o poveste dupã poze. Apoi tatãl sã-l trimitã în camera lui la o orã stabilitã de el – nouã, nouã si un sfert, în functie de copii si de pãrinti – si sã-i spunã: „Acum gata. Lasã-mã sã stau linistit cu sotia mea. Culcã-te cînd vrei. Dacã nu esti obosit, joacã-te. Dar noi vrem sã stãm linistiti; dacã nu, mã supãr.“

Frãtiorul mai mic s-a nãscut acum douã luni si jumãtate. E posibil ca pãrintii sã-i fi vorbit înainte de o surioarã – se întîmplã adesea cînd primul nãscut e un bãiat – sau sã fi fost dezamãgit cã micutul a fost tot bãiat. În acest caz, cel mare nu întelege cum pãrintii, atotputernici, îl acceptã pe acest nedorit. Dacã asa stau lucrurile, tatãl sã-i spunã fiului mai mare cã viata e cea care hotãrãste, nu pãrintii. si cînd a fost conceput, el însusi a vrut sã fie bãiat; si tatãl si fratele lui de asemenea; el este cel mare, iar celãlalt cel mic; si nu pot fi la fel si nici nu pot avea acelasi ritm de viatã. El va merge în curînd la grãdinitã, îsi va face prieteni. Frãtiorul lui nu are nevoie de el, nu stie decît sã facã pe el, sã sugã si sã plîngã.

Toate aceste explicatii trebuie sã-i fie date de tatã, deoarece fiul e la vîrsta la care se identificã cu tatãl. El are nevoie ca tatãl sãu sã se ocupe de el, sã-i arate cum sã se spele, sã se îmbrace, sã se culce singur, ca un adult. Cãci, în acelasi timp este tentat sã-si imite mama si frãtiorul. Pe scurt, el nu mai stie dacã e bine sã se identifice cu un adult, si de ce sex, sau cu un sugar; dacã trebuie sã se joace de-a sotul tiran fatã de sotia lui sau, regresînd, de-a sugarul, cum a fost si el. si astfel va încerca sã-si angoaseze mama pentru a rivaliza cu sugarul care are nevoie de biberon la ore fixe, are nevoie sã fie îmbrãcat, dezbrãcat, schimbat; rivalizeazã si cu tatãl lui, cerîndu-i mamei sã doarmã cu el.

Iatã o scrisoare încîntãtoare din care aflãm despre experienta unei familii cu cinci copii. Mama ne scrie: „De trei ani locuim într-o fermã si nu depindem decît de munca noastrã. Educatia copiilor ni se
124
pare un lucru esential, ca si prezenta tatãlui în cresterea lor. Acesta nu mai e considerat, asa cum se întîmplã la oras, o masinã de fãcut bani: el participã la viata copiilor. Mult prea des, pãrintii sînt suspiciosi de parcã ar fi dusmanii propriilor copii, încercînd sã lupte împotriva defectelor acestora «fãrã sã se lase dusi de nas». Iar copiii au impresia cã pãrintii sînt împotriva lor. Sînt multi pãrinti, mai ales în mediile cultivate, care se pun la dispozitia copiilor lor, ca si cum acestia ar fi regi. Aici, la fermã, încercãm sã fim împreunã, cu toate îndatoririle pe care le presupune acest lucru atît din partea unora cît si a altora pentru a se întelege, a se ajuta si a se respecta reciproc. De exemplu, înjurãturile sînt permise cu conditia sã nu supere pe cineva (bunici, musafiri) sau sã nu insulte pe cineva (poti sã înjuri cît vrei dacã te lovesti la un deget, dar nu-ti poti permite sã-i spui cuiva: «Mai tacã-ti fleanca!» sau «Ticãlosule!». Cît despre educatia sexualã, ea se face firesc, observînd relatiile dintre animale (berbeci si oi, cocosi si gãini etc.), bazate pe instinct, comparate cu legãturile si respectul dintre noi, pãrintii.“

Parcã ar fi cuvintele dumneavoastrã.

În scrisoare ni se aratã apoi cum decurge viata de fiecare zi: au norocul sã aibã spatiu, în clãdiri vechi, lipsite de confort, în care primesc persoane foarte diferite, atît tineri cît si pe bunici sau pe prietenii bunicilor. Copiii au între doi si unsprezece ani. Cel mai mare e în clasa a sasea. Urmãtorii trei merg la scoala din sat, care nu are decît doisprezece elevi – dacã toate scolile ar fi asa! La tarã, munca pentru a supravietui dicteazã totul si fiecare, mic sau mare, participã la ea în functie de vîrstã si de posibilitãti. Treburile din gospodãrie nu se fac „cu schimbul“: fiecare îsi alege ce va face în fiecare zi (mãturat, spãlatul vaselor). Copiii pãzesc animalele de douã ori pe sãptãmînã, cîte doi, alternativ, alegîndu-si tovarãsul. Ceilalti doi copii, care nu stau de pazã, le aduc gustarea. „Nu pot sã prevãd ce se va întîmpla în perioada adolescentei, ne scrie mama, dar cred cã avînd de foarte tineri responsabilitãti proportionale cu vîrsta lor, vor reusi sã

abordeze viata cu o viziune obiectivã si serioasã a lucrurilor. Credeti-mã, în ciuda faptului cã muncesc, le rãmîne timp sã construiascã cãsute sau teleferice între copaci.“ Iatã o mãrturie „mãruntã“ spunea ea; iar eu spun „minunatã“. Multumesc.
O fetitã de zece ani dã si ea mult de lucru pãrintilor ei. Acestia au impresia cã ea traverseazã o perioadã proastã. Protesteazã tot timpul si, ca sã punã capac, bombãne si se smiorcãie din nimic. Plînge adesea în timpul meselor. Mama ne explicã cã totul a început dupã o vacantã petrecutã împreunã cu sotul ei, fetita fiind lãsatã la bunica din partea mamei. Se întreabã dacã atitudinea copilului nu e un mod de a atrage atentia asupra ei si de a se bucura de putinã afectiune – desi vacanta a fost foarte scurtã, nu a durat decît opt zile.
Atitudinea acestei fetite se datoreazã faptului cã a suferit, poate, pentru prima datã de singurãtate, de depãrtarea si de absenta pãrintilor în timpul vacantei. si nu pentru cã ar vrea sã atragã atentia asupra ei.
Pe de altã parte, fetita a avut, de foarte micã, probleme medicale. Afost operatã de un strabism destul de accentuat la un an si jumãtate, apoi la trei ani si jumãtate si la sase ani. În plus, de la patru ani a avut o eruptie de psoriasis care-i revine periodic de doi ani încoace. Mama mai precizeazã cã bunica din partea tatãlui îl preferã pe fratele ei mai mare, de treisprezece ani. Ne scrie: „Aceastã schimbare de comportament a fiicei mele s-a petrecut acum vreo sase luni. Nu credeti cã asta ar putea anunta pubertatea? Deoarece spune deseori cã o doare burta, dar nu stiu dacã joacã teatru sau e adevãrat. Sînii au început sã-i creascã. Puteti sã explicati cum se manifestã pubertatea în psihologia adolescentului?
Sînt mai multe întrebãri aici. Pe de o parte, problema specialã a acestei fetite si, pe de altã parte, problema generalã a pregãtirii unei fetite pentru pubertate.
Am impresia cã fetita despre care vorbim a fost foarte marcatã de problemele avute cu ochii. Poate cã ar ajuta-o dacã mama i-ar explica cã, fiind foarte micã, a suferit deoarece a fost separatã de familia ei si tinutã în întuneric (asa se întîmplã dupã operatie) si cã, din cauza ochilor, a crezut, poate, pînã la sase ani, cã nu e frumoasã.
125
Deseori, pãrintii îi spun unui copil ce trebuie operat la ochi cã operatia e necesarã pentru ca ochii sã devinã mai frumosi dupã aceea. Nu e adevãrat – un mic defect la ochi nu te face mai urît – dar copiii asa cred. E posibil, de asemenea, asa cum scrie mama, ca aceastã fetitã sã se simtã mai putin „reusitã“ decît fratele ei din cauza preferintei pe care bunica din partea tatãlui o are pentru acesta din urmã.
Dar mama precizeazã în scrisoarea cã, atunci cînd bunica îl rãsfatã pe fratele mai mare, ea încearcã sã compenseze acest lucru fatã de fetitã.
E importantã aceastã luptã dintre cele douã femei.
Ea scrie: „Acest lucru e atît de vizibil (preferinta bunicii pentru copilul de treisprezece ani) încît, ca sã contracarez, las impresia cã-mi rãsfãt mai mult fiica decît fiul – ceea ce o face pe soacra mea sã mã judece putin cam pripit.“
Dacã bunica îl „alintã“ pe bãiatul de treisprezece ani – îl compãtimesc. Deoarece, într-o familie, preferatul e întotdeauna cel care în viitor va fi de compãtimit, niciodatã celãlalt. Chiar dacã acesta suferã acum putin, fiind mic, mai tîrziu el va fi mai independent. Deci, sã nu-si facã griji în legãturã cu comportamentul soacrei fatã de fiica ei. Sã-i spunã, în glumã: „Vezi, bunica ta e bãtrînã. Îi plac bãietii mici, deoarece se simte prea bãtrînã ca sã placã vreunui domn si sã se recãsãtoreascã. E de compãtimit.“ si în continuare: „Vei fi mare. Ca fatã, te-ai nãscut prima. Iar el s-a nãscut primul, ca bãiat. stii, bãiatul si fata sînt total diferiti. Iar tu, ca fatã, esti reusitã, n-ai putea fi mai reusitã. Chiar dacã ai avut probleme cu ochii cînd ai fost micã.“ Din cînd în cînd, acest gen de discutii între femei, în care mama îi transmite încredere fiicei în ea si în feminitatea ei, o ajutã mult mai mult decît dezmierdãrile.
Poate, de asemenea, sã-i vorbeascã fetitei despre durerile de burtã explicîndu-i: „Nu stiu dacã te doare burtica acolo unde se digerã alimentele sau dacã, acum, nu se pregãtesc ovarele si uterul pentru prima menstruatie“, si sã-i explice ce înseamnã asta. „Ar trebui sã fii mîndrã!“ si pe urmã: „Sînii încep sã-ti creascã. În curînd o sã cumpãrãm primul tãu sutien.“ Mama poate sã profite de aceastã ocazie si sã-i ofere un mic cadou pentru domnisoare, o brosã, o brãtarã (chiar dacã fetita nu le poartã încã) spunîndui: „Vezi, începi sã fii domnisoarã.“
Pe de altã parte, aceastã fetitã are prietene? Pentru cã, la zece ani, ar trebui sã aibã, sã le invite la ea

si sã meargã la ele. Cred cã ar avea nevoie de un program în afara familiei. E o fetitã care se plictiseste
si care nu stie, poate, cã e drãgutã si cã e plinã de calitãti. Cãci tatãl nu e mentionat în scrisoare. Mama are dreptate cînd spune cã bunica din partea tatãlui iubeste la nepot replica fiului sãu cînd era mic, dar ea nu spune cine sustine acum feminitatea ezitantã a fetitei, feminitate amenintatã, poate, de faptul cã ea încearcã sã se identifice cu fratele ei, cã se considerã nedreptãtitã si cã pînã si mama o considerã nedreptãtitã atunci cînd o comparã cu el, rãsfãtatul si superprotejatul. Iatã ce trebuie sã înteleagã mama si sã o ajute si pe fiica ei sã înteleagã. Mai adaug un amãnunt: cu altã ocazie, cînd ea si sotul ei vor fi plecati, ar face mai bine sã-si lase fiica la o familie prietenã decît împreunã cu fratele ei.
si acum, generalizînd, ne puteti explica cum se manifestã pubertatea în psihologia unei fetite?
Este o transformare profundã, fetitele se plictisesc cîteodatã, fratii si surorile, mama si tatãl nu le mai sînt suficienti, au nevoie sã iasã din mediul familial. Cîteodatã le e teamã sã se desprindã de el. Atunci, trebuie ajutate, înscrise într-un grup, într-un atelier pentru tineri, într-o tabãrã, în vacantã, dar fãrã a le lansa brusc într-un mediu total necunoscut. Mama ar putea, de exemplu, sã-si ducã fiica în week-end la rude sau prieteni cu copii de vîrsta ei. Sau ar putea pleca toti trei, tatã, mamã si fiicã fãrã fratele care nu mai poate fi o referintã permanentã; vor avea astfel prilejul sã vorbeascã linistiti – cu ocazia unei mici iesiri, a unei cine, a unei cãlãtorii se stã mai mult de vorbã, nu-i asa? Discutînd, ei pot descoperi ce o intereseazã pe fetitã, gusturile, proiectele ei de viitor, pot sã o încurajeze sã-si gãseascã un grup de fetite sau un grup mixt de vîrsta ei, sã-i dea încredere în ea.
La aceastã vîrstã, trebuie sã se insiste pe discutiile pe care fiecare pãrinte, separat, le are cu copilul.
Dar, atentie: tatãl si mama nu trebuie sã-si povesteascã unul altuia confidentele pe care le-au fãcut bãiatul sau fata, fiecãruia dintre ei. Ar însemna sã le însele încrederea. Cel mult, ei pot sã-l încurajeze pe adolescent
126
sã cearã sfatul si celuilalt pãrinte, fãcîndu-l sã înteleagã cã un tatã si o mamã nu vãd lucrurile în acelasi fel si cã douã puncte de vedere diferite sînt lãmuritoare, mai ales cînd apartin celor doi pãrinti. Fiecare dintre ei are, de altfel, tendinta, mai ales la primul copil, sã reactioneze în functie de educatia primitã si asta îl ajutã pe copil sã se înteleagã mai bine în dificultãtile si contradictiile sale: ia astfel cunostintã de punctele comune dar si de diferentele dintre pãrintii sãi si are ocazia sã cunoascã perioada în care acestia nu erau încã împreunã. Dacã nu vrem ca în jur de zece, unsprezece ani sã se înalte un zid de tãcere între copii si pãrinti, fiecare dintre ei trebuie sã provoace discutii între patru ochi cu fiecare dintre copii. Sã le provoace, sã le repete numai în cadrul unei activitãti interesante pentru amîndoi, atît pentru adult cît si pentru copil.

## Tu vroiai sã te nasti, iar noi vroiam un copil
## (Educatie sexualã, întrebãri directe)

Iatã o problemã ce revine deseori în scrisori: cea a educatiei sexuale sau mai curînd a rãspunsurilor cîteodatã destul de complicate pe care pãrintii le dau la întrebãrile copiilor. În aceastã scrisoare e vorba despre douã fetite de patru si trei ani: cea mai mare i-a întrebat de curînd pe pãrinti de unde vin ea si sora ei. Pãrintii le-au dat la început o explicatie pornind de la flori. Au avut impresia cã fetita nu e lãmuritã, cã nu întelege. Atunci, spune mama, „i-am explicat pînã la urmã cã le-am avut pe ea si pe sora ei în urma unui act sexual. N-a pãrut, de altfel, socatã de acest rãspuns.“ (Initial, ea s-a gîndit deci cã fetita ar putea fi socatã.) Vã întreabã: „Se întîmplã frecvent ca la aceastã vîrstã copiii sã punã asemenea întrebãri? Credeti cã am procedat bine spunîndu-i adevãrul?“ Precizez, pentru ca tabloul sã fie complet, cã este o familie foarte liberã, în care toatã lumea face baie împreunã, copiii, sotul si sotia.
Trebuie sã rãspundã asa cum au fãcut-o, direct. Sã li se explice cã prin actul sexual corpul copilului începe sã se formeze în burtã – se poate spune „buzunarul pentru copii“ pe care-l au toate fetele si care se mãreste cînd devin mame, atunci cînd sînt femei. Dar cred cã întrebarea pusã de fetitã era în acelasi timp o întrebare metafizicã. Ei i-au rãspuns la aspectul fizic al întrebãrii. Ei bine, trebuie sã le mai spunem copiilor cã s-au nãscut pentru cã ei au dorit sã se nascã. Cãci actual sexual nu explicã totul. Cunosc multi adolescenti care cred cã, dacã într-o familie sînt, de exemplu, trei frati înseamnã cã pãrintii au avut doar trei acte sexuale; ca si cum a concepe un copil ar fi o simplã functie, numai un act sexual! Multi copii nu pun întrebarea direct pãrintilor, ci si-o pun între ei. La grãdinitã, discutiile lor în legãturã cu acest subiect

se reduc deseori la un gest: „Ah, da! asa fac pãrintii“ – si pun arãtãtorul unei mîini în cãusul celeilalte mîini închise; dar fãrã cuvinte, nici referiri la frumos sau urît, la bine sau la rãu. Gestul li se pare credibil si firesc.

Acesti pãrinti au rãspuns foarte bine. Dar nu e suficient, deoarece fetita îi va întreba într-o zi: „Dar de ce?“ Atunci va trebui sã i se explice: „Pentru cã tu vroiai sã te nasti, iar noi vroiam un copil. Ne-am întîlnit toti trei si tu ai început sã cresti în burtica mea.“ Nu trebuie ca pãrintii sã se opreascã la aspectul functional care face, dacã pot sã spun asa, dintr-un corp carne umanã.

Trebuie, de asemenea, sã le vorbim despre dragoste.

Neapãrat! Ca si despre plãcerea pe care o resimti cînd iubesti. si, printre altele, cînd copiii continuã sã vorbeascã despre asta si sã punã întrebãri, sã li se spunã cã actul sexual nu poate duce la procrearea unui copil decît atunci cînd corpul fetei si cel al bãiatului au devenit adulte; si numai între un bãrbat si o femeie care doresc amîndoi acest lucru si care nu sînt nici frate si sorã, nici mamã si fiu, nici fiicã si

127

tatã; deoarece aceasta este legea tuturor oamenilor din lume. S-au scris multe cãrti – si unele sînt bine fãcute – despre initierea copiilor în tainele nasterii. Dar, în ceea ce mã priveste, nu stiu decît una care sã le transmitã copiilor, o datã cu informatiile despre viata fizicã si reproducere, interdictia incestului. Or, aceste lucruri trebuie spuse concomitent. Ar trebui spuse la scoalã, la grãdinitã chiar, îndatã ce copiii pun aceastã întrebare. Aceasta este diferenta dintre oameni si animale.

Ascultîndu-vã, cred cã acest gen de subiect era încã tabu acum nu prea multã vreme si cã, deseori, în familie nu se rãspundea la întrebãrile copiilor. În aceastã privintã sînteti categoricã: e normal ca un copil sã punã asemenea întrebãri în jurul vîrstei de patru, cinci ani si e si mai normal sã rãspundem cu sinceritate, fãrã a denatura lucrurile.

Da, dar nu trebuie nici sã ne mire cã, doi sau trei ani dupã aceea, aceiasi copii au uitat complet ce li s-a spus. De fapt, rãspunsul ce li se dã acum este în perfect acord cu ce stiu ei dintotdeauna (cãci ei stiu cã au fost conceputi: inconstientul stie tot). Li se rãspunde prin cuvinte potrivite momentului respectiv. Dar, crescînd, copiii îsi creeazã fantasme cîteodatã sadice si fabulatii ciudate referitoare la concepere si nastere care, pentru ei, sînt „de asemenea“ adevãrate: este lumea imaginarului. Atunci nu trebuie sã li se spunã: „Ce prost esti! Cînd erai mic stiai lucrurile astea!“ Trebuie sã li se spunã încã o datã adevãrul, deoarece l-au uitat, cu sigurantã, fãrã sã ne surprindã dacã doresc sã creadã în continuare în fanteziile lor. E suficient sã ne amuzãm:” „Bine, foarte bine, imagineazã-ti ce vrei, dar adevãrul e cel pe care ti lam spus eu.“

Iatã o scrisoare care ilustreazã ce ati spus mai înainte în legãturã cu fantasmele si fabulatiile asupra nasterii. Este vorba despre o familie cu doi bãieti de sase si trei ani si care mai asteaptã un copil în luna mai. Bãiatul cel mare e convins cã bebelusul e în burta lui si trebuie sã fie foarte atenti cînd îl iau în brate sã nu strîngã prea tare bebelusul. Nu a fost deloc de acord cînd pãrintii i-au explicat cã nici el nu a stat în burta tatãlui, el rãmînînd convins de contrariul. Cum de data asta sperã sã aibã o fetitã, crede chiar cã va face mai bine decît tatãl lui care nu „a fãcut“ decît doi bãieti! Oricum, e surprinzãtor! Sã însemne oare cã în aceastã familie nu s-a vorbit despre aceste lucruri cu suficientã claritate?

Nu stiu. Acest bãiat este chiar de vîrsta fetitelor despre care am vorbit mai sus si care au uitat ce li s-a spus. De fapt, pe el nu-l intereseazã deloc modul în care a fost conceput bebelusul. Nu-l preocupã decît faptul cã-l are în burticã, deoarece se identificã încã cu mama lui, ca toti bãietii si fetitele mici si cã, asa cum crede, îl va aduce pe lume. Poate cã vrea sã rivalizeze cu mama, sã-i nege puterea. El are o idee magicã despre gestatie. Mama ne scrie chiar cã, dupã cum spune el, bebelusul vorbeste si cîntã „Mos Crãciun cu plete dalbe“ etc. Trãieste cu fantasma cã este tot atît de valoros ca si mama lui si cã este „întro situatie tot atît de specialã“ ca si ea. Asocierea cu Mos Crãciun, acest spiridus bãtrîn atotputernic este specificã vîrstei. Mai opune încã rezistentã în a accepta lumea realã si faptul cã bãrbatii, de ale cãror avantaje e mîndru sã beneficieze, nu au prerogativele genitoare ale femeilor.

Din aceastã cauzã pare atît de disperat cînd i se spune adevãrul?

Acest copil trãieste tocmai ceea ce, în jargonul nostru psihanalitic, se numeste „castrarea primarã a bãiatului“, adicã, dacã din punct de vedere al formei sexuate a corpului se simte avantajat, pentru cã are un penis, nu e deloc multumit cã are numai atît deoarece ar dori sã fie în acelasi timp bãrbat prin organele sale genitale, dar sã aibã si privilegiul de a naste copii, ca femeile; ar dori sã aibã în acelasi timp toate

însemnele puterii. Pentru noi, oamenii, e teribil cã nu putem fi decît de un singur sex si cã nu putem decît sã fabulãm plãcerile si dorintele celuilalt sex. Din aceastã cauzã, bãrbatii si femeile nu se înteleg niciodatã. E încã bine cînd se pot pune de acord! Iar acest bãietel nu vrea sã fie de acord. El vrea sã înteleagã, iar a întelege, pentru el, înseamnã ceva concret. Întelege cã mama lui va avea un bebelus si acceptã. Dar nu cred cã-i face prea mare plãcere sã vadã sosind un rival sau o rivalã deoarece probabil cã a fost gelos pe frãtiorul lui, chiar dacã s-a uitat acest lucru.
Ce se va întîmplat atunci la nasterea copilului?
128
Nu stiu. Chiar dacã-i spunem acestui bãiat adevãrul biologic, trebuie de asemenea sã-i respectãm lumea imaginarã, sã stim cã el fabuleazã. Sã-i spunã: „Chiar crezi asta?“ si apoi sã rîdã, atîta tot. Trebuie sã i se explice: „stii cã toti tãticii au fost si ei bãietei si ar fi vrut si ei sã aibã un bebelus în burticã. Multe mãmici ar vrea sã fie tãtici: multi tãtici ar vrea sã fie mãmici, multe fetite ar vrea sã fie bãieti si multi bãieti, fetite.“ Întotdeauna se întîmplã asa: cînd un bãiat crede cã e mai interesant pentru el sã fie fatã, ar vrea sã fie fatã; si invers. Dacã recunosti cã realitatea sexului poate fi în contradictie cu dorinta imaginarã a copilului, înseamnã cã îl recunosti ca fiintã umanã, supusã multor dificultãti, înseamnã cã-l ajuti deja sã se accepte în conditia lui de omulet.
E important ca toate mamele sã rãspundã la întrebarea pe care o pune viata: „Fãrã bãrbat, o femeie nu poate deveni mamã“ si ca toti tatii sã rãspundã: „Fãrã femeie, un bãrbat nu poate deveni tatã.“ Deocamdatã, acest bãiat este la vîrsta la care viseazã aceste lucruri. Sã-l lãsãm sã viseze. stie foarte bine care este adevãrul, dar încã nu vrea sã-l admitã.
În orice caz, nu e nici o dramã în perspectivã.
Nu! Bineînteles! Toatã lumea trece prin asta!
În legãturã cu modul de explicare a sexualitãtii, am primit o scrisoare destul de nostimã. Cînd am mai vorbit despre problemele de sexualitate la copil ati fãcut apel la limbajul semintelor…
Da, pentru cã este un limbaj curent. Dar poate cã ar fi mai bine sã schimbãm vocabularul.
Într-adevãr, mama ne scrie cã i-a explicat copilului ei povestea cu semintele si cã acesta a refuzat deodatã sã mai mãnînce fructe si legume cu seminte: rosii, cãpsuni. Desena mereu copaci cu fructe si case pline cu cirese. „Gîndindu-mã cã aceste indicii au legãturã cu explicatiile mele, scrie ea, am reluat discutia cu prima ocazie, iar el mi-a spus cã o plantã mare va creste în corpul lui.“
Sînt douã lucruri de spus aici. Pe de o parte, ideea încoltirii oricãrei seminte iar, pe de altã parte, ideea cã o sãmîntã de plantã ar putea încolti în stomac. El nu vorbeste si nu-i e fricã de sãmînta de viatã omeneascã. Poate cã acest copil este inteligent si se gîndeste la sîmburii de portocale, de cirese sau de alte fructe. Trebuie sã i se explice cã stomacul digerã tot, cã semintele plantelor nu se dezvoltã decît în pãmînt si cã, pe de altã parte, nu în tubul digestiv sãmînta umanã poate da viatã. În explicatiile date acestui copil, nu i s-a spus, cu sigurantã, cã ceea ce a permis întîlnirea dintre semintele de viatã ale tatãlui cu semintele de viatã ale mamei a fost unirea sexualã a celor doi pãrinti si cã un copil care creste în buzunarul pentru bebelusi al mamei – ce nu are nici o legãturã nici cu gura nici cu anusul – un buzunar pentru bebelusi pe care bãietii nu-l au —, este copilul celor doi pãrinti. si de fiecare datã cînd i se explicã unui copil unirea sexualã dintre oameni, nu trebuie sã se omitã niciodatã sã i se facã cunoscutã interdictia incestului. Multi copii sînt derutati cînd mama îl numeste pe tatã „tãticul“, iar tatãl o numeste pe mama „mãmicã“. Ar trebui spus întotdeauna „tatãl tãu“, „mama ta“ altfel, copilul poate crede cã tatãl e fiul mai mare al mamei si cã mama e fiica mai mare a tatãlui. De asemenea, deruta lor creste si mai mult atunci cînd, în urma acestor apelative, sînt perceputi ca frate si sorã; mai ales dacã le spun socrilor „tatã“ si „mamã“. Învãtarea vocabularului ce exprimã gradele de rudenie ar trebui sã se facã la grãdinitã si la scoala primarã, lãmurind astfel copilului relatiile de filiatie pe care el le percepe încã în mod confuz ca relatii incestuoase.
129

## Nici o legãturã cu diavolul
## (Educatie sexualã, întrebãri indirecte)

Un incident în viata cotidianã a unei familii. Vã scrie mama unui copil de opt ani si jumãtate. „Acum cîteva zile am avut o micã problemã de constiintã datoratã unui eveniment care m-a tulburat profund.

Fiul meu a venit într-o zi acasã cu o revistã sifonatã în mînã. S-a nãpustit în camera lui si a ascuns-o sub pat. L-am întrebat cît am putut de firesc despre ce era vorba. Mi-a rãspuns: «E a mea. Nu vreau sã te uiti la ea. Înãuntru sînt niste diavoli care te sperie.» Nestiind ce atitudine sã iau, i-am spus: «Ei bine, si pe mine mã intereseazã diavolii. Oricum, ar fi drãgut din partea ta sã-mi arãti si mie. – Bine, dar dupã aceea mi-o dai înapoi. Da?» Am promis cã asa voi face. Era o revistã pornograficã cu fotografii sugestive. Ce trebuia sã fac? Am pus revista la loc sub pat pur si simplu cã sã cîstig timp; i-am spus cã e tîrziu, cã seara, tatãl lui si cu mine o s-o rãsfoim si dupã aceea o vom arunca deoarece, dacã a gãsit-o pe stradã era probabil plinã de microbi. Între timp, am smuls cîteva pagini pentru cã nu puteam sã-l las sã vadã anumite fotografii. Cînd s-a întors acasã s-a nãpustit asupra revistei, s-a instalat linistit, fãrã complexe, în salon si a început sã o rãsfoiascã. Cînd a terminat, am aruncat revista la gunoi fãrã nici un comentariu.“ În legãturã cu acest lucru, ea îsi pune o serie de întrebãri: „Ce e mai grav? Trebuia sã abuzez de încrederea fiului meu, sã rup revista si sã o arunc la gunoi, desi mi-a arãtat-o si m-a fãcut sã-i promit cã i-o dau înapoi? Sau trebuia sã risc sã tulbur aceastã minte fragedã lãsîndu-l sã priveascã niste fotografii traumatizante?“ Încheie scrisoarea spunînd cã sotul ei nu a fost întru totul de acord cu procedeul folosit.
si nu precizeazã ce a spus tatãl?
Nu.
Acest incident are mai multe aspecte. Cînd copilul a venit cu revista, el o rãsfoise deja, din moment ce a spus cã înãuntru erau diavoli. Cred cã aici a pierdut ocazia favorabilã de a-i rãspunde: „Ba nu, nu sînt deloc diavoli. Sînt niste lucruri care se numesc pornografii. Ai auzit vorbindu-se de lucruri pornografice? Ei bine, o sã vorbesti despre asta cu tata, diseарã, fiindcã te intereseazã mult, fãrã îndoialã, tot ce tine de corp si de sex. Tatãl tãu îti va explica toate astea. Eu gãsesc cã revista aceasta nu e frumoasã. Poate fi excitantã pentru tine, dar nu frumoasã. Sînt lucruri despre care trebuie sã discuti cu tatãl tãu deoarece e vorba de sexualitate.“ Trebuie folosite cuvinte reale. Ea însãsi nu a putut sã-i dea un rãspuns, nu-i asa?
Problema rãmîne dechisã, deoarece copilul a adus revista stiind cã mama lui stie despre ce e vorba; si cã, dupã cum i-a promis ea, va sta de vorbã cu tata despre asta. Se pare cã mama a aruncat revista fãrã ca tatãl sã poatã discuta cu fiul lui despre ea si despre pozele din ea. si acesta ar fi fost un prilej excelent pentru tatã si fiu sã abordeze problema sexualitãtii, a filmelor, a tot ce se numeste „porno“. Cãci toti copii circulã si vãd afisele de cinema cu: „Interzis celor sub optsprezece ani“; si tocmai asta îi intereseazã, bineînteles? De ce este interzis celor sub optsprezece ani. Pãrintii trebuie sã le explice de ce. Acest copil a pus o întrebare indirectã. A pus-o de douã ori: mai întîi mamei; apoi a asteptat ca tatãl sã discute problema cu el. Dar amîndoi au ratat ocazia. Pãcat!
Cînd vorbim despre sexualitatea copiilor, ne referim deseori la întrebãrile directe pe care le pun copiii mult mai mici.
Da, dar dupã cum am vãzut, întrebãrile indirecte încep cam de la trei ani. Eu spun cã un copil care face exhibitionism în jur de trei ani, de pildã, pune o întrebare indirectã: „Ce este locul acesta care nu e numai pentru pipi?“
Dupã pãrerea dumneavoastrã, pãrintii sînt cei care trebuie sã le vorbeascã copiilor despre aceste lucruri?
Dar bineînteles! Sã le vorbeascã, sã le explice despre ce este vorba cu aceastã parte a corpului care nu e fãcutã numai pentru a elimina excrementele, ci si pentru senzatii deosebite de dorintã, de plãcere.
130
si, printre altele, sã le vorbeascã imediat despre aceastã plãcere: despre eventuala masturbatie. Cînd fac exhibitionism copiii îsi aratã sexul, ei pun o întrebare mutã despre sex si despre masturbare si manifestã îngrijorare în legãturã cu pedepsele care ar putea veni, mai ales cã au auzit cu sigurantã pe cineva spunîndule pe un ton, dacã nu chiar sever, cel putin hazliu: „O sã ti-l tai.“ si de ce sã nu spunã asa, dacã e în glumã? Dar în adevãratul sens al cuvîntului, niciodatã! Pãrintii trebuie sã le dea copiilor aceastã sigurantã (si în acelasi timp sã-i îndemne sã fie pudici), sã le facã cunoscutã sexualitatea în acelasi timp cu încrederea cã pot discuta despre ea cu persoana care, în familie, îi învatã cum sã se poarte în societate, cum sã-si educe simtul estetic si moral. Tot pãrintii trebuie sã le spunã despre legea interdictiei incestului, cãreia i se supun si ei, iar apoi sã le insufle simtul de autoapãrare în fata adultilor care ar vrea sã-i atragã în cursã. Deci, pãrintii: mama pentru fete, tatãl pentru bãieti.
Altfel spus, în cazul acesta tatãl ar fi trebuit sã-i vorbeascã acestui bãiat despre revista pornograficã?
Da. Repet, mama ar fi trebuit sã-l trimitã pe bãiat la tatã. A procedat stîngaci refuzînd ocazia de ai

explica aceste lucruri, ocazie provocatã chiar de bãiat. În plus, asta nu are nici o legãturã cu diavolii, nu? Bãrbati goi împreunã cu femei goale nu reprezintã chiar infernul! Dar asta l-a tulburat pe copil. si tocmai de acest lucru trebuia profitat si ajutat sã-l înteleagã, discutînd cu tatãl lui.

Deci, e de datoria tatãlui sã repare lucrurile, adresîndu-se direct bãiatului.

Da si e chiar timpul, copilul avînd de-acum opt ani. Dar, dupã pãrerea mea, cînd copiii sînt mici, acest lucru ar trebui sã se facã firesc, cînd se iveste prilejul, de cãtre oricare din pãrinti. De exemplu, cînd copilul apare gol în fata altora i se poate spune: „Dacã vrei sã stai cu musafirii, îmbracã-te.“ Sau, dacã pune o întrebare precisã: „Îti voi explica imediat. Acum sînt ocupatã. Te rog sã aduci paharele.“ Întotdeauna cînd mama e ocupatã copilul o întreabã: „Mamã, vreau sã stiu cum se nasc copiii!“ Sã-i rãspundã cît mai natural cu putintã: „Ascultã, toti cei de fatã stiu asta, iar tie o sã-ti explicãm, eu sau tata, mai tîrziu.“ Dar sã nu se facã din asta o dramã sau sã i se sopteascã pe un ton dezaprobator „lasã, o sã-ti spun eu mai tîrziu“ ca si cum ar fi un lucru foarte urît. Dimpotrivã. Cînd pune o asemenea întrebare, copilul doreste sã intre în societate si sã fie acceptat. Desigur, aceasta cere si prezentã de spirit. Sper ca aceastã carte sã-i ajute pe pãrinti sã aibã si un vocabular adecvat si prezentã de spirit.

Oricum, în ceea ce-l priveste pe bãiatul despre care am vorbit, se vor mai ivi ocazii; copilul nefiind multumit de felul în care a reactionat mama, tatãl trebuie, de acum înainte, sã se ocupe el, profitînd de un film sau de afisul unui film. si e pãcat, într-adevãr, cã tatãl a fost într-un fel „fentat“, dacã pot sã spun asa, în aceastã întîmplare.

Spuneti cã trebuie sã rãspundem fãrã ezitare la întrebãrile directe sau indirecte ale copiilor, referitoare la sexualitate. Dar în multe familii se evitã discutarea acestor probleme din motive religioase sau morale: sau pentru cã pur si simplu pãrintii asa au fost crescuti.

Deci, din asa-zise motive de educatie; în realitate, toate acestea sînt exact contrariul educatiei. În orice caz, în zilele noastre, cînd copiii sînt supusi atîtor informatii incitante, mai ales în marile orase, ei sînt în pericol dacã nu sînt preveniti la timp de pãrinti.

Multi adulti gãsesc cu greutate cuvintele potrivite pentru a exprima aceste lucruri. De exemplu, am scrisoarea unei frantuzoaice care trãieste în Spania. Iatã ce ne scrie: „Am doi copii de sapte si nouã ani. Discutã mai mult cu mine decît cu tatãl lor. Încerc sã le rãspund la toate întrebãrile, cãci nu-mi place sãi mint, dar nu stiu cum sã le vorbesc despre problemele sexuale. Ei stiu cum vin copiii pe lume, cum ies din burta mamei, dar nu stiu cauza nasterii copiilor. Iar eu nu stiu cum sã le explic.“

Cînd o mamã nu stie ce sã spunã, ea poate sã rãspundã: „stiti ce, mi-ar fi foarte greu sã-ti rãspund – în cazul acesta, mai exact, fiind vorba de bãieti – pentru cã sînt femeie; eu am fost fetitã si nu stiu sã rãspund la întrebãrile bãietilor. Dar întreabã-l pe tatãl tãu, întrebati-l pe tatãl vostru.“ Cred cã fiind doi le va veni mai usor sã punã întrebãri decît dacã ar fi singuri. Mama poate vorbi mai întîi cu sotul ei pentru ca acesta sã fie pregãtit sã rãspundã. În cazul acestor doi copii, cred cã ar fi bine ca la masã, într-o zi cînd toatã familia e împreunã, tatãl sã le explice ce este bãrbatul, cã el este initiatorul nasterii, cã fãrã



bãrbat o femeie nu poate deveni mamã, sã le spunã unde se gãsesc în corpul omului – ca de altfel în corpul tuturor mamiferelor, deoarece fiinta umanã este si ea un mamifer – semintele de viatã masculine si feminine; si apoi sã adauge cã la fiintele umane, fiinte ce vorbesc, nu e ca la animale, deoarece în dorinta sexualã nu e vorba de instinct ci de dragoste si de responsabilitate asumatã, de responsabilitatea bãrbatului si a femeii unul fatã de celãlalt si a amîndurora fatã de copil atunci cînd îi vorbesc despre fecunditate.

Chiar dacã mama nu stie cum sã explice toate astea, ea poate oricum sã spunã: „Ai dreptate sã pui o asemenea întrebare. Dar vezi, eu nu pot sã-ti rãspund pentru cã nu stiu cum sã-ti explic. Mi se pare prea greu. Dar sînt cu sigurantã persoane care pot s-o facã.“ Cînd pãrintii se simt într-adevãr incapabili sã vorbeascã despre aceste probleme, ei pot sã gãseascã pe cineva în locul lor: o prietenã, de exemplu, care a stiut cum sã procedeze cu copiii ei si care ar putea, în prezenta mamei – e mai bine —, sã rãspundã fetitelor; sau un tatã, prieten de familie, care a stiut ce sã le rãspundã bãietilor lui si care ar accepta sã le vorbeascã si altora în prezenta tatãlui lor. Neajunsul e cã, în general, educatia e fãcutã în secret si de persoane care au fãcut legãmînt de celibat precum cãlugãritele si preotii. Cunosc cazul unor tineri si al unor adulti care au fost socati cã mama si cîteodatã tatãl i-au rugat pe preotii educatori sã le vorbeascã despre aceste lucruri în locul lor. Încã o datã, cred cã revine pãrintilor, mamei în cazul fetitelor, tatãlui în cazul bãietilor, rolul de a face aceasta, ajutati de altii, la nevoie.

De altminteri, dacã ei nu stiu cum sã o facã, existã acum în scoli consilii de pãrinti unde se poate vorbi, cu sigurantã, despre toate acestea. si apoi, s-au scris foarte multe cãrti bune pe aceastã temã. Mama care ne scrie ar putea sã cearã într-o librãrie asemenea cãrti si sã le rãsfoiascã. si chiar ar putea pune o astfel de carte în camera copiilor: „Uite o carte care explicã foarte bine lucrurile astea."
În orice caz, e periculos pentru copii sã nu primeaccscã rãspunsuri corecte, simple dar veridice la întrebãrile despre sex, despre conceptie si nastere, deoarece altminteri ar putea primi explicatii dintre cele mai bizare… Sînt atîtea mituri care circulã printre copii! Eu nu spun cã ele nu vor continua sã circule si copiii nu vor mai crede în ele, e firesc la vîrsta lor, dar o voce, o carte care spune adevãrul e un început.
De altfel, copiii pun aceste întrebãri din ce în ce mai liber, asta e impresia mea.
Bineînteles! Din cauza filmelor, a radioului, deoarece vorbesc între ei, iar unii sînt crescuti în mod inteligent fãrã sã li se insufle vreun sentiment de culpabilitate din cauza curiozitãtii pe care o au fatã de viatã si sexualitate. În orice caz, pentru ca lucrurile sã fie foarte clare, e bine sã se rãspundã la orice întrebare directã sau indirectã în modul cel mai natural si mai simplu cu putintã. „Nu stiu" sau „Nu pot sã-ti rãspund pentru cã mi-e greu sã discut despre problemele sexuale" e oricum mai bine decît nimic. Dacã acesta e adevãrul, el trebuie spus; si în nici un caz: „E un lucru urît" sau „Nu e pentru vîrsta ta. Nu vorbi despre asta. Îti interzic."

## E plãcut?
## (Nuditatea)

Un cuplu de educatori are doi bãieti, unul de patru ani si celãlalt de cincisprezece luni. Nu sînt de acord cu cele spuse de dumneavoastrã referitor la nuditate. Iatã ce ne scriu despre acest lucru: „Umblãm goi în fata copiilor. Pe de altã parte, ei se joacã si cu corpul lor si cu al nostru." Apasã pe sînii mamei fãcînd „ti–ti" etc., se joacã cu tatãl dar si între ei… În sfîrsit, trec peste celelalte amãnunte (de altfel foarte sugestive pentru aceastã familie care tine ca nimic sã nu le fie ascuns copiilor).
E foarte plãcut, în acest caz.
Da. Dar îsi pun totusi cîteva întrebãri. Bãiatul cel mare stã cîteodatã pasiv, ca într-o stare de prostratie, în fata oricãrei activitãti noi. Cum l-ar putea ajuta? Dar mai întîi, existã o legãturã între toate aceste lucruri?
132
Cred cã da. Pãrintii nu stiu cã atunci cînd un copil vede corpul unui adult, el se complace în aceastã imagine, se oglindeste în ea, are iluzia cã e si el la fel. Atunci cînd se joacã cu corpul adultului, o face pentru plãcerea lui, si dacã aceastã plãcere, sexualã pentru copil, îi place si adultului, el nu mai stie cine e adultul si cine e copilul. Acesta e aspectul important al nuditãtii si al acestor plãceri voyeuriste si tactile împãrtãsite. Nu nuditatea în sine e socantã, ci faptul cã ea poate „derealiza" copilul fatã de propriul lui corp. În plus, aceste jocuri excitante pentru copil sînt periculoase surescitîndu-i prea devreme genitalitatea.
Ati mai spus deja cã un copil se simte oarecum în inferioritate în fata corpului adultului.
Desigur! si pentru a face o altã comparatie, este ca atunci cînd un copil are o jucãrie mai mare decît el – din pãcate, pot fi vãzute în vitrine asemenea orori, pinguini, ursi enormi etc.; existã copii, si asta destul de frecvent, care sînt „derealizati" fatã de ei însisi deoarece se cred acel urs. Imaginarul copilului depãseste cîteodatã realitatea, iar atunci cînd îi oferim ceva care corespunde dorintei sale de a fi un animal mare sau o pãpusã mare, dacã sentimente de dragoste-plãcere îl leagã prea mult, în realitate, de acest animal jucãrie sau de aceastã creaturã pe care o antropomorfizeazã (si cãreia îi dã viatã, senzatii, sentimente umane), atunci copilul devine strãin în perceperea propriului sãu corp.
Acestui copil, care pare cîteodatã a fi într-o stare de prostratie, i-ar plãcea sã aibã, încã de pe acum, sexul tatãlui lui. si, din moment ce are posibilitatea sã-l atingã, poate sã creadã cã atingînd sexul tatãlui lui îl atinge de fapt pe al sãu. Atingînd sînii mamei, îsi atinge propriii sîni, imaginari. Face „ti-ti" ca atunci cînd îsi atinge jucãriile care fac un zgomot de claxon. Oricum, e curios. Acest copil „derealizeazã" corpul pãrintilor sãi.
Începînd de la pubertate, nuditatea pãrintilor nu mai are nici o importantã. si totusi, deseori în aceastã perioadã, pãrintii nu-i mai permit copilului sã-i vadã goi. Dimpotrivã, atunci cînd e mic e periculos, din cauza acestui imaginar care ia locul eului. Iatã de ce copilul este din cînd în cînd uluit, imobil, absent: nu mai stie cine e, dacã e mare sau mic, dacã e el sau ceilalti. Existã, în senzatiile vizuale si tactile ale corpului sãu una sau douã pãrti care nu mai sînt ale lui. Tocmai pentru cã este inteligent, manifestã aceastã

stupiditate aparentã si trebuie sã facã fatã unei veritabile probleme de identitate. În acest sens le spun
pãrintilor: „Atentie!"
Nu stiu dacã acesti pãrinti vor reveni asupra convingerii lor, dar întrebarea pe care vreau sã v-o pun e urmãtoarea: se poate face cale înoarsã? Pãrintii îsi pot schimba complet atitudinea fatã de acesti copii, unul de patru ani si celãlalt de cincisprezece luni care, de la nastere, îi vãd goi?
Ar fi foarte simplu, dacã aceasta nu i-ar amuza pe pãrinti! Dar am impresia cã le place sã fie pipãiti, în joacã, de copiii lor. Iatã ce e supãrãtor. Se pare cã pãrintii practicã, ca jocuri erotice, jocuri de copii de doi ani, desi ei sînt fatã de acestia niste uriasi. E amuzant, dacã vreti, pentru ei, dar e foarte nelinistitor pentru copii.
Dar aceastã atitudine poate fi explicatã si teoretic, prin reîntoarcerea la naturã etc.
De ce nu? Dar din moment ce ei vãd cã atitudinea lor a creat probleme, eu le explic în ce constau ele.
Credeti cã poate interveni o schimbare?
Desigur. Ei pot sã spunã: „Ascultã! Acum esti prea mare. Joacã-te singur cu corpul tãu. Joacã-te cu copiii de vîrsta ta, deoarece tu crezi cã esti încã bebelus. Cînd vei fi mare, vei fi bãrbat; nu vei avea sîni ca mama ta. Va trebui sã-ti alegi o sotie printre femeile care acum sînt de-o vîrstã cu tine". Da, se poate vorbi si despre asta. si trebuie vorbit, deoarece acest copil este atins, din cînd în cînd, de un fel de contaminare corporalã cu tatãl lui. Nu stie nici cine, nici ce este.
Pentru a rãmîne la aceastã temã a nuditãtii, iatã scrisoarea unui tatã: „Am o fetitã de sase ani care pare foarte atrasã de bãieti. Acest lucru l-a remarcat si învãtãtoarea, la scoalã. Curiozitatea ei mã surprinde deoarece si eu si sotia mea am crescut-o foarte liber de cînd era micã de tot, iar usa de la baie a rãmas mereu deschisã si cînd ne fãceam toaleta, de exemplu." Tatãl e cu atît mai surprins cu cît fratele acestei fetite, care a fost crescut în acelasi fel este, dimpotrivã, foarte pudic.
133
Nu e nimic surprinzãtor în faptul cã fetita este atrasã de bãieti si cã fratele ei e pudic: este tocmai consecinta acestei educatii pe care ei o considerã liberalã. Dar nu vãd nimic rãu în aceastã atractie a fetitei cãtre bãieti. Cred chiar cã pentru ea e o modalitate de a se simti în sigurantã, deoarece vãzînd mereu corpul gol al pãrintilor si pe fratele ei ferindu-se, dintr-o pudoare fireascã, de privirile celorlalti membri ai familiei, trebuie sã-si gãseascã si ea prieteni de sex complementar; dacã nu, ea va fi în bãtaia focului – si acesta e cuvîntul potrivit – dorintei pentru tatãl ei; si singura garantie pentru ca ea sã nu fie incestuoasã, este sã-si gãseascã logodnici. Tatãl trebuie sã se obisnuiascã cu ideea. si-a crescut fiica liber. Fãrã sã-si dea seama, a stîrnit o inflatie senzualã fatã de tatã si de frate, baratã acum de interdictia incestului. La rîndul sãu, mama, mult prea îngãduitoare, a provocat prin intimitãti infantile o rivalitate femininã. În acest caz, fetita vrea toti bãietii numai pentru ea si nu devine activã decît prin acest joc amuzant. E absolut normal.
Rãspundem astfel tuturor celor care ne scriu spunînd: „Eu sînt pentru", „Eu sînt împotrivã": dacã vã cresteti fetele ca acest domn, ele vor avea multi logodnici si vor fi mai atrase de plãcere decît de muncã – cel putin în prima copilãrie, prelungitã peste vîrsta normalã la care un copil începe sã judece.
Aceasta va fi consecinta. Iar bãiatul va fi pudic în familie si timid în societate, manifesttînd sentimente de inferioritate fatã de toti bãietii, incapabil sã-si asume dorintele deoarece, pentru el, e prea excitant sã-si vadã mama dezbrãcatã iar rivalitatea sexualã fantasmaticã cu tatãl este înspãimîntãtoare. Trebuie sã se apere împotriva dorintei pentru mama lui, doar pentru ea, dorinta de a o avea numai pentru el singur.
Dorinta bãiatului e o dorintã activã, el îndreptîndu-se spre cea pe care o doreste. Dar nu se poate îndrepta nici spre mama si nici spre sora lui, interdictia incestului fiind profund ancoratã în mintea oamenilor. Cît despre fetitã, cum rolul ei sexual este de a pîndi activ pe cel care va veni spre ea, devine provocatoare, seducãtoare cu toti bãietii, pentru cã îsi dã foarte bine seama cã ar fi periculos pentru ea sã-si provoace tatãl, si pentru cã fratele, din fericire pentru ea, nu se lasã provocat.
si face toate acestea în mod instinctiv…
Instinctiv, pentru cã este sãnãtoasã.
Spun asta, deoarece dumneavoastrã ati repetat de mai multe ori cã, atunci cînd e vorba despre educatia sexualã, se uitã, în general, sã se vorbeascã despre interdictia incestului.

Singura educatie sexualã adevãratã este interdictia incestului. si, prin forta lucrurilor, atunci cînd interdictia incestului e însotitã de libertatea de a cunoaste tot – ceea ce e foarte bine —, copiii se vor îndrepta spre cei de sex opus si se vor apãra împotriva atractiei sexuale fatã de pãrinti, frati si surori.
Cred cã, pentru a educa aceastã fetitã, singurul lucru pe care i l-ar putea spune tatãl, în afarã de interdictia incestului, ar fi: „Alege-ti logodnici de vîrsta ta“. Deoarece singurul pericol ar fi ca ea sã-si caute logodnicii printre tineri sau printre bãrbatii adulti si, în acest fel, dezvoltarea ei sexualã sãnãtoasã sã fie deviatã.
Dacã are încredere în tatãl ei, iar acesta îi va vorbi cu seriozitate si castitate, ea îl va asculta si nu va cãuta sã-si aleagã „logodnici“ pentru jocuri senzuale, sau alesi ai inimii, printre tinerii mult mai mari decît ea.

## Nu e o minciunã, e o glumã
## (Fantasmele sexuale ale copiilor si realitãtile adultilor)

Veti deruta fãrã îndoialã cîtiva cititori cu o scrisoare care ridicã încã o problemã destul de precisã, un caz destul de special, dar care cred cã e interesant la modul general, deoarece se vorbeste deseori despre
134
santajul pe care-l pot exercita copiii asupra anturajului lor sau despre fantasmele pe care le trãiesc si pe care încearcã sã le prezinte ca si cum ar fi adevãrate.
Da. Copiii care bat cîmpii, cum se spune.
Exact. Dar acest lucru nu e lipsit de sens! Vã scrie o mamã cu douã fete de sapte si cinci ani si jumãtate pe care le lasã deseori în grija unei doamne mãritate. În general, seara, cînd se întorc acasã, ele cineazã împreunã cu tatãl lor; mama fiind la niste cursuri. Iatã ce scrie: „Recent, dupã cinã, fetitele si-au prevenit tatãl cã au sã-i spunã ceva foarte important. Dar se cam codeau: «Dacã-ti spunem, ai sã rîzi de noi.» Tatãl le-a asigurat cã nu o sã rîdã de ele si atunci s-au hotãrît. A început cea mare: «Ei bine, uite ce-am pãtit. Sotul doamnei la care mergem mi-a pus cocoselul lui în gurã.» Dupã care a amutit si n-a mai vrut sã facã alte precizãri. În acel moment, cea micã a spus: «Dar sã stii cã eu i-am dat o palmã.» La care cea mare a continuat: «Da, dar sã stii cã nu l-a pãlmuit intentionat.»“. Avem de-a face cu o situatie care poate suscita într-adevãr multe întrebãri într-o familie. Mama ne scrie în continuare: «A doua zi dimneatã, cînd am vrut sã vorbesc cu ele despre asta – deoarece sotul meu îmi spusese totul – în mod curios, au fost foarte retinute si nu au vrut sã-mi spunã nimic. Au zis doar: «Lasã, am si uitat ce s-a întîmplat. si nu cumva sã-i spui ceva doamnei care are grijã de noi.»“.
Înteleg. Iar acest bãrbat este si tatãl unei prietene de-a lor.
Da. Deoarece totul se petrece într-un sat. Oamenii se cunosc între ei.
Asta mã face sã mã gîndesc la filmul lui Jacques Brel.
„Riscurile meseriei“.
Exact. Copiii îsi imagineazã scene sexuale pe care le povestesc în felul lor. În cazul acesta povestea era destinatã numai tatãlui si era prezentatã destul de ciudat: „O sã rîzi de noi“, cînd au vorbit cu tata, apoi cu mama: „Lasã, am si uitat“; apoi „pãlmuit neintentionat“… Am impresia cã sîntem foarte aproape de ceea ce numim o fantasmã. Totul se petrece seara, la cinã. Copiii îsi spun lucruri deocheate între ei ca sã fabuleze, ca sã se facã remarcati mai ales de tatã. Cred cã mama are perfectã dreptate sã nu insiste asupra acestei povesti pentru cã, dacã într-o zi se va întîmpla ceva serios, copiii sã îndrãzneascã sã discute cu ea. Asta e important: sã nu rîzi de ei, sã nu-i certi, ci sã le spui: „Ei bine, asta e. Dacã l-a pãlmuit, sper cã a fãcut-o intentionat, deoarece un domn nu trebuie sã se poarte asa cu fetitele“.
Vã întrerup deoarece mama pune unele întrebãri precise: „Trebuie sau nu sã discute din nou ele?“
Rãspunsul dumneavoastrã este: „Nu, sã nu insiste.“
Da, asa este.
Vã mai întreabã: „Cum s-ar putea, în general, preveni aceste lucruri?“ Pentru cã, pe de o parte sînt fantasmele, iar pe de alta – realitatea.
Ea ar putea, de exemplu, sã le spunã de fatã cu tatãl: „Într-o zi i-ati povestit asta tatãlui vostru. (Adevãrat sau neadevãrat, nu trebuie sã le determine sã recunoascã cã nu a fost adevãrat.) Dar, cînd esti mic, inventezi o multime de lucruri. Dacã vreodatã se va întîmpla cu adevãrat ceva asemãnãtor cu ce ne-ati povestit, nu trebuie sã acceptati. Domnul acela stie si el acel lucru si deci sã-i spuneti: «Nu trebuie sã faceti asta. Un domn nu se joacã asa cu copiii.“ În felul acesta pot fi preveniti copiii.
Dar ei nu pot fi împiedicati sã spunã „neadevãruri“, sã povesteascã întîmplãri inventate.

Mama se întreabã de asemenea dacã e într-adevãr vorba de o inventie. Ea scrie: „E cazul sã mergem pur si simplu la acest domn si sã-i spunem: «Poti sã ne explici ce s-a întîmplat?“.

Tinînd cont de continutul scrisorii, este mai greu, deoarece e un sat mic. Oamenii sînt în relatii apropiate, se vãd des, lucreazã împreunã si au si alte activitãti în comun. Nu stiu cum ar putea proceda. Va vedea ea cum e mai bine: fie ea, fie tatãl va gãsi poate prilejul sã vorbeascã cu acest domn între patru ochi. Dar dacã e vorba de o fantasmã, existã riscul ca apoi fetele sã fie prost vãzute si ca, începînd din acel moment, bãrbatul sã devinã agresiv cu acesti copii care l-au pus cu adevãrat într-o situatie primejdioasã.

Pentru cei ce n-au vãzut filmul lui Jacques Brel, era vorba acolo de o fetitã ce a acuzat un învãtãtor de lucruri foarte asemãnãtoare, în urma cãrora, acesta a ajuns la închisoare.

135

Din nefericire, e o situatie banalã. Cred cã tatãl a reactionat foarte bine pentru cã nu a rîs de ele si le-a pus cîteva întrebãri – la care nu au rãspuns; cînd le-a întrebat: „Sotia domnului era de fatã“, ele nici mãcar n-au stiut ce sã rãspundã. Cred cã a fost vorba de o fantasmã.

Pentru cã a venit vorba, iatã o întrebare despre aceste faimoase fantasme. E un cuvînt la modã. Ce sînt ele de fapt? Inventii ale copiilor?

Sînt fabulatii ce corespund acelor fantezii sexuale pe care copiii le au foarte des într-o etapã anume a dezvoltãrii lor, etapã în cursul cãreia doresc sã fie sedusi de un adult. Aceste dorinte provoacã imagini de felul celor povestite de cele douã fetite.

Este o etapã absolut obligatorie în dezvoltarea unui copil? Deoarece, deseori, cînd pãrintii surprind în plinã fantasmã un copil, îi spun: „Astea sînt minciuni. Trebuie sã spui adevãrul.“ Ei identificã adesea fantasma cu minciuna.

Nu e o minciunã, e o glumã pentru plãcerea de a crede cã e adevãrat, de a visa cu ochii deschisi fãrã nici un risc... e literaturã, ce mai! Dar existã acel „de-adevãratelea“, cum spun copiii. Cea mai mare parte a fantasmelor lor nu sînt fãcute pentru pãrinti. Poate cã, în acest caz, fetitele au cãzut pur si simplu în cursã vorbindu-i tatãlui lor. În seara aceea, cum mama nu era acasã, ele erau micile sotii ale lui tãticu’; si si-au spus: „O sã-i povestim lui tãticu’ ceva foarte interesant, dacã ar vrea cîteodatã sã facã asta cu noi. Ar fi nemaipomenit!“ De ce? Pentru cã reprezentarea sexului în gurã are pentru copii rezonante, articulatii imaginare, inconstiente, cu suptul. Pentru copil, care confundã sînii cu penisul, acestea sînt lucruri destul de apropiate. De altfel, ele sînt deseori confundate nu numai în imaginatia copiilor, ci si în visele adultilor. Inconstientul nu face o mare deosebire între ele. Pentru aceste fetite se pare cã nici nu a fost ceva erotic, dacã ar fi sã judecãm dupã modul în care au povestit tatãlui. Prin urmare, nu cred cã e bine sã se facã din asta o dramã. E o întîmplare oarecare pe care copiii o uitã imediat ce-o spun. O poveste copilãreascã de „sexualitate-fictiune“.

Am vorbit despre fantasme, dar nu trebuie sã uitãm realitatea. Multi pãrinti sînt îngrijorati. Existã copii care urmeazã cu destulã usurintã pe oricine. Dar sînt si cazuri mai concrete. O întrebare revine constant: „Cum sã prevenim fetitele în legãturã cu eventualele atacuri ale perversilor, sadicilor, vagabonzilor?“ Multe familii locuiesc la periferie, în locuri, sã spunem, putin sigure si ar dori sã-i avertizeze pe copii. Ce trebuie sã facã? Sã dea explicatii precise? Cum sã actioneze?

Sînt foarte multi bãrbati, fãrã nici o ocupatie, care suferã din cauza lipsei de relatii umane. E mult mai usor sã abordezi un copil. Sînt oameni de foarte bunã calitate care intrã în vorbã cu copiii. De aceea o punere în gardã e foarte dificilã. Ceea ce se poate spune copiilor este cã nu poti deveni prietenul unor oameni pe care nu-i cunosti. si, ceea ce s-a spus mereu: „Nu primi bomboane de la necunoscuti“. Dar cel mai bun lucru este sã i se recomande, mai curînd, unei fetite sã fie întotdeauna însotitã de o prietenã; iar unui bãietel – pentru cã bãietii mici sînt tot atît de expusi riscului ca si fetitele – sã fie întotdeauna doi sau trei; sã nu circule singuri pe stradã. si dacã li se adreseazã cineva, sã nu fie nepoliticosi cu acea persoanã, ci sã-i spunã: „Sînt ocupat. Mã duc acasã unde sînt asteptat.“

Asta e important: un copil care simte cã nu e asteptat acasã are tendinta sã vorbeascã cu cineva amabil întîlnit pe stradã. Pãrintii trebuie sã facã în asa fel încît sã fie tot timpul cineva acolo unde merge copilul. E îngrozitor pentru copii sã se întoarcã singuri acasã si sã astepte o orã sau douã pînã la întoarcerea pãrintilor. De aceea e bine ca acestia sã-si facã o prietenã în imobil, portãreasa poate, sã aibã relatii amicale cu vecinii la care sã poatã merge copiii. În acest mod pot fi evitate accidentele. si nu atît prin prevenirea copilului cãci, oricum, într-o bunã zi în care se plictiseste si stie cã si acasã se va plictisi, va intra în vorbã cu cineva,

ci treptat.
În plus, copiii trebuie avertizati de existenta exhibitionistilor de ocazie, spunîndu-li-se: „Cînd vezi asa ceva, fugi. Ei stiu cã fac ceva interzis, dar nu sînt periculosi.“ E adevãrat, contrar pãrerii pãrintilor, exhibitionistii nu sînt periculosi. Copiilor trebuie sã li se spunã cã acestia sînt niste nefericiti. Copilul nare decît sã nu-i priveascã, sã plece de acolo, asta e tot.
136
Mult mai periculosi sînt perversii care sînt bine organzati si care spun: „Bunã ziua, îl cunosc pe tatãl tãu, pe mama ta etc.“ si care revin opt, cincisprezece zile la rînd. si dupã trei sãptãmîni – timpul necesar pentru a cîstiga încrederea copilului, îi spun: „Te duci acasã? Esti singur? Atunci vino cu mine. E frig. Îti ofer o cafea cu lapte.“ si încep sã discute. Asa se întîmplã de obicei. E un lucru pregãtit din vreme, iar pãrintii trebuie sã vegheze sã nu se întîmple asa ceva. Dacã acestia se bucurã de încrederea copilului, dacã stiu sã-i vorbeascã, sã-l asculte, sã-l facã sã se exprime exact, atunci pot sã-i explice foarte bine tot ce tine de acest gen de întîlniri si sã-i spunã cum sã se apere de ele, dar fãrã sã facã din asta o dramã.

## Interdictia si dispretul
## (Incestul, homosexualitatea, masturbarea)

Vã propun sã vorbim despre incest. Cred cã aceastã problemã se pune mai des în familiile numeroase.
Nu neapãrat în familiile numeroase, ci mai curînd în familiile cu doi copii, un bãiat si o fatã. Pînã la cinci, sase ani cel mult, copiii au jocuri sexuale (fratii între ei, surorile între ele, între frati si surori cînd sînt foarte mici), jocuri absolut „normale“ si sãnãtoase: pentru ei sînt un prilej de amuzament. Cînd sînt de fatã, pãrintii nu trebuie sã-i certe sau sã-i pedepseascã, ci sã discute împreunã cu copiii problemele sexuale folosind cuvinte exacte: sã spunã cã sexul fetelor e diferit de sexul bãietilor, sã le vorbeascã limpede atît unora cît si celorlalti, cînd sînt împreunã, nu în secret si pe tonul cel mai obisnuit, despre diferenta dintre ei, fãrã sã foloseascã cuvinte ca „pipi“ sau „pãsãricã“. Cã un copil vorbeste despre „pãsãricã“ sau „cocosel“, de acord! Dar cînd e în erectie, cuvîntul potrivit e „penis“. Iar în cazul fetelor, cuvintele potrivite sînt „vulvã“, „vagin“. Bãietilor trebuie sã li se spunã cã vor deveni musculosi, cã li se va schimba vocea, cã vor avea barbã si mustatã ca tatãl lor si cã vor plãcea fetelor. Iar fetelor sã li se spunã cã vor avea pãr pe pubis si la subrat, cã le vor creste sînii, cã în corpul lor se va produce o transformare totalã si cã în jur de doisprezece, treisprezece, paisprezece ani vor avea menstruatie. Se vor simti astfel mîndre. si, natural, vor plãcea bãietilor. Dacã aceste lucruri nu sînt spuse copiilor începînd de la sase, sapte ani, jocurile sexuale riscã sã se prelungeascã si sã devinã incestuoase. si, dupã cum am mai spus, în acelasi timp cu abordarea problemelor sexuale trebuie sã li se spunã despre interdictia incestului între frate si sorã, între tatã si fiicã, între fiu si mamã. Sînt uimitã de numãrul mare de tineri, frate si sorã, care au în zilele noastre relatii sexuale adevãrate, care practicã între ei nu numai masturbarea, ci si coitul. Relatii ce au avut, ca sã spun asa „binecuvîntarea“ oarbã a pãrintilor. I se spune, de exemplu, unui frate mai mare: „Ia-o neapãrat pe surioara ta la tine în pat, pentru cã în seara asta mergem la cinema. Sã nu i se facã fricã dacã noi nu sîntem acasã“. S-ar putea crede cã pãrintii, pentru a se deculpabiliza, doresc ca fratele si sora sã se consoleze reciproc în lipsa lor. Aceasta duce deseori la situatii periculoase sau perverse care împiedicã, mai mult sau mai putin, dar fãrã exceptie, dezvoltarea simbolicã a copiilor, adicã performantele lor scolare, situarea lor fatã de lege precum si adaptarea lor la societate. Se vorbeste mult despre necesitatea educatiei sexuale, chiar si la scoalã, dar ea nu e niciodatã însotitã de notiunea de interdictie a incestului care este, de fapt, esentialã. Chiar dacã copilul nu e la vîrsta la care sã înteleagã, trebuie sã i se facã cunoscutã aceastã interdictie: „Fratii si surorile nu se pot cãsãtori între ei. Nu pot sã-ti explic de ce, dar asa este“.
Avem aici scrisoarea unei mame disperate, care si-a dat seama cã cei doi copii ai ei (fata de paisprezece ani si bãiatul de cincisprezece ) au relatii sexuale; scrisoarea e sfîsietoare. stim cã sentimentele incestuoase pot exista. Dar de aici la adevãratele raporturi sexuale e o mare distantã. Iar mama nu poate sã facã nimic în fata acestei situatii.
137
Ne scrie cã se preface cã nu vede nimic.
Nu înteleg de ce. Pe de altã parte, nu ne spune dacã în familie existã si un tatã. Dar acesti copii care sînt niste „copii teribili“, fãrã sã-si dea seama, au pornit-o cu adevãrat prost. Vor avea, cu sigurantã, probleme în viitor: acum e prea tîrziu. Dar nu trebuie sã se prefacã cã nu vede nimic, ci dimpotrivã, sã le spunã

foarte limpede: „Nu v-am spus, poate, la timp cã e periculos sã aveti relatii sexuale între voi. Nu mai sînteti copii. Nu vã mai jucati asa.“ Dar tatãl si mama ar trebui sã le vorbeascã deschis despre interdictia incestului unor copii mult mai mici, în discutii comune, la masã, de exemplu, si sã lase pe fiecare sã-si spunã pãrerea.
Încã o datã, nu trebuie sã ne fie fricã de cuvinte.
Repet, interdictia incestului este esentialã în educatia sexualã. Este important, desigur, sã fie cunoscutã de copil complementaritatea sexelor în vederea procreerii; dar dacã nu i se vorbeste în acelasi timp despre aceastã lege fundamentalã a creatiei valabilã pentru toti oamenii, de la fiintele cele mai „primitive“ pînã la cele mai civilizate, care este interdictia incestului, informatia si educatia sexualã nu mai au nici un sens.
si acum o scrisoare în care e vorba despre doi gemeni, un bãiat si o fatã de patru ani. Sînt foarte echilibrati. Putin cam prea echilibrati pentru vîrsta lor. Pãrintii îi despart foarte des, la plimbare de exemplu, tatãl ducînd bãiatul si mama fetita sau invers. Numai bãiatul ridicã unele probleme. El spune: „Cînd voi fi mare, vreau sã mã însor cu sora mea“. si cînd pãrintii îi explicã cã acest lucru nu e posibil, el pare cã suferã foarte mult. Acest gen de deturnare a complexului lui Oedip poate fi periculos în viitor?
Nu! Problema gemenilor nu e aceeasi cu cea a copiilor singuri la pãrinti. Faptul cã bãiatul acesta spune la patru ani: „Mã voi însura cu sora mea“ nu prea este plãcut, desigur, dar este frecvent. si e la fel de neplãcut dar frecvent ca pãrintii sã-i rãspundã: „Poti sã spui asta ca sã te distrezi. Dar în realitate nu e posibil“. Însã mama nu ne spune nici mãcar ce pãrere are sora lui despre asta. Poate cã preferintele sale se îndreaptã spre tatãl ei si nu spre fratele ei. si poate, cînd îl aude vorbind asa, se gîndeste în sinea ei: „N-ai decît sã spui tu asta. Eu tot cu tata o sã mã mãrit“. Are patru ani. Este vîrsta la care copilul fabuleazã despre cãsãtoria lui cu cine îi place: si cei care-i plac mai întîi sînt pãrintii si apropiatii familiei. E vorba despre fantasme izvorîte din tandrete si construite pe ideea precoce de cuplu preferential. Cuvîntul „a iubi“ are atîtea sensuri!
Asta pare cã-l face pe bãiat sã sufere cu adevãrat.
Bineînteles, ca pe orice copil de patru ani cãruia i se spune: „Nu te vei putea cãsãtori cu sora ta (fie ea geamãnã sau nu) sau cu mama, sau cu mãtusa ta.“ Pentru cã e acelasi lucru.
Deci, trebuie sã i se rãspundã. Sã i se explice, de pildã: „Desigur, spui asta pentru cã esti mic. Dar ai sã vezi, cînd vei fi mare o sã-ti placã si alte fete. si va fi mult mai nostim ca tu sã te însori cu o altã fatã, iar sora ta sã se mãrite cu un alt bãiat cãci, în felul acesta veti avea mult mai multi copii pe care sãi iubiti. Copiii ei, ai tãi… Ea îi va avea cu un alt bãrbat, iar tu îi vei avea cu altã femeie. Toti copiii vostri vor fi veri si va fi amuzant, formidabil sã fiti o familie atît de mare.“ Cred cã în felul acesta trebuie oferite copiilor fantasme despre viitor; pentru cã, într-adevãr, dacã fratele s-ar cãsãtori cu sora lui, ar avea putini oameni în jurul lor. E un adevãr ce li se poate spune: cãsãtoriile între persoanele aceleiasi familii nu implicã multe relatii sociale.
Acestea fiind spuse, nu înteleg foarte bine referirea la complexul lui Oedip. Aceastã fixatie a copilului poate fi periculoasã pentru el?
Nu! La patru ani e vorba încã de fantasme vagi. Gemenii dezvoltã un complex oedipian diferit de cel al copiilor singuri. El, dorind sã se însoare cu sora lui, nu mai spune ca ceilalti copii: „O sã mã însor cu mama“, dar este exact acelasi lucru. Nu a fãcut încã o „fixatie“. (E o legãturã care încã nu-l blocheazã.) Ceea ce trebuie stiut în mod deosebit în cazul gemenilor este cã, fiind împreunã dintotdeauna, ei nu pot concepe viitorul unul fãrã celãlalt. Dar asta se va schimba o datã cu scoala, cu viata de zi cu zi, cu
138
prietenii pe care si-i vor face. În acest fel deci îsi pot ajuta pãrintii copiii: înlesnindu-le întîlnirea cu alti copii, eventual, dacã cunosc, cu alti gemeni. Vor vedea atunci cã toti copiii gemeni au aceleasi probleme. E dificil pentru pãrintii cu gemeni sã se proiecteze în ei, vreau sã spun sã gîndeascã cum gîndesc ei, identificîndu-se astfel cu ei; deoarece acestia nu gîndesc, la patru ani, cum au gîndit poate, la aceeasi vîrstã, o mamã sau un tatã fãrã frate geamãn.
Pe de altã parte, mama spune cã-i duce pe copii separat la plimbare…
… si cã acestia nu par sã sufere.
Nu e de mirare, deoarece cînd copilul spune: „Mã voi însura cu sora mea“, sora lui e un fel de „subprodus“ al mamei. Ba chiar mai mult: pentru el, ea îi reprezintã pe tata si pe mama, asa dupã cum

mama reprezintã pe tata-mama. La patru ani, mama nu e foarte distinctã de tatã; e o parte din tata-mama; iar tata e o parte din mama-tata. Deci, sã nu-si mai facã atîtea griji din cauza lui Oedip. Oedip e o structurã a inconstientului, care se rezolvã la toti copiii; la gemeni putin diferit fatã de ceilalti, desigur. Dar îsi vor gãsi si ei drumul, ducînd o viatã echilibratã, integrîndu-se în societate.

Am în fatã scrisoarea unei mame ce ridicã o problemã serioasã despre care se spun multe prostii.

„Am un bãiat de sapte ani si jumãtate, bun, foarte drãgut, cu un ten de piersicã, cãruia nu-i place sã se joace decît cu fetele, sã brodeze, sã coasã. Cînd vede la televizor un balet nu se poate stãpîni sã nu danseze. Tatãl lui se înfurie îngrozitor cînd îsi vede fiul comportîndu-se astfel, îi spune cã e «homo», îl insultã."

Mama ne spune cã nu e de acord cu reactia violentã a tatãlui. Pînã acum, credea cã homosexualitatea este mai ales un viciu, dar, scrie ea, „am citit undeva cã e posibil ca homosexualitatea sã aparã în urma unei anomalii fiziologice. Oare aspectul fizic al fiului meu este un semnal de alarmã? Ce sã spun? Ce sã fac?"

Ei bine, mai întîi de toate, mama nu are deloc dreptate. Nu e nimic fiziologic în homosexualitate.

Ea este o structurã psihologicã. Iar unii copii sînt condusi cãtre aceastã structurã psihologicã chiar de mici, printr-o atitudine ostilã a tatãlui fatã de feminitatea bãietilor – ca si fatã de masculinitatea fetelor. Feminitate aparentã, de altfel, deoarece acest bãiat poate fi foarte viril chiar dacã e gratios, blond, seducãtor, drãgut îi place frumosul, dansul si se admirã cînd se uitã în oglindã, dacã e cu adevãrat frumos. Acesta este narcisism. Dar de ce tatãl e asa de agresiv cu fiul sãu? De ce nu-l iubeste asa cum este, ajutîndu-l sã se schimbe? Nu respingîndu-l îl va ajuta, ci spunîndu-i, pentru a compensa aceastã frumusete aparentã prin pretuirea pe care o are pentru el: „Nu existã numai aceastã aparentã. Esti într-adevãr frumos. Esti adorabil. Trebuie însã sã devii viril. Mie mi-ar plãcea…" Mi se pare cã tatãl e prea „emotionabil" fatã de fiul lui – dacã pot sã spun asa, (nu stiu dacã existã acest cuvînt). Copilul acesta manifestã deja gusturi estetice si poate chiar si o vocatie de dansator, o sensibilitate deosebitã care-i permite sã se joace cu fetitele… La urma urmei, el nu are nici o sorã. Atunci, de ce sã nu se joace cu fetele? De altfel, mama ne spune cã atunci cînd se joacã cu fetele el e întotdeauna sotul, vrea sã fie si tatãl si sotul. Dar nu stiu. Nu pot sã-i spun dacã acest copil este deja angajat într-o structurã adevãratã care va face din el un homosexual, deoarece nu esti homosexual la comandã.

E foarte dificil sã fii homosexual. Existã bãieti care vor sã fie homosexuali ca sã aibã bani de la cineva care i-ar dori ca amanti; dar în realitate ei nu sînt deloc homosexuali. Dacã toate fiintele umane au în copilãrie, si mai ales în adolescentã, tendinte homosexuale, cîteodatã chiar dorinte trecãtoare, nu oricine este cu adevãrat homosexual. Homosexualitatea este o structurã psihicã si inconstientã; nu e deloc ceva voluntar; dorinta adevãratã si plãcerea nu se comandã. Dacã o femeie sau un bãrbat este homosexual cu adevãrat, înseamnã cã nu poate sã fie altfel. De altminteri, sînt multi care încearcã sã se „trateze" – e tratabil în anumite cazuri prin psihanalizã la cei care suferã din aceastã cauzã. Dar, la urma urmei, de ce sã sufere? Nu stim încã totul despre homosexualitate.

În orice caz, nu poti ajuta niciodatã un copil care pare a deveni homosexual sau care dezvoltã o asemenea tendintã, dispretuindu-l; dimpotrivã, el poate fi ajutat explicîndu-i-se ce este homosexualitatea, spunîndu-i-se cã un homosexual e nefericit pentru cã nu poate avea descendenti, dorinta lui sexualã nefiind
139
îndreptatã spre celãlalt sex; îl ajutãm vorbindu-i limpede despre aceste probleme, dezvoltîndu-i în acelasi timp toate calitãtile pe care pare sã le aibã.

Cît despre acest bãiat, el trebuie îndemnat sã studieze serios, de exemplu dansul, nu sã fie lãsat sã danseze în fata ecranului. La sapte, opt ani, aptitudinile si calitãtile naturale ale unui copil, fie cã par masculine sau feminine, trebuie socializate; sublimarea, adicã folosirea în scop cultural si artistic a talentului si a calitãtilor acestui copil în societate, îl pot pune în valoare si îl pot chiar viriliza; sã devinã dansator, dacã asta îi place. Dansul este un exercitiu extrem de dur si de virilizant pentru cei virili si nu homosexualizeazã niciodatã un bãiat. Dansatorii nu sînt mai homosexuali decît altii. Sînt artisti. Asta e altceva. Foarte des, de altfel, ei sînt niste fiinte caste. Pot pãrea homosexuali pentru cã au relatii mai ales între ei. Dar si alti artisti fac asta. Matematicienii se înconjoarã de matematicieni etc. Dansul este o artã care acapareazã întreaga viatã a unei persoane.

Revenind la tatã, e necesar sã înteleagã cã trebuie sã-si ajute fiul în loc sã-l respingã; altminteri, îl va împinge spre o atitudine narcisistã de repliere asupra lui însusi si spre anumite tendinte care nu sînt,

în prezent, precis orientate.
Dacã vã înteleg bine, îi rãspundeti acestei mame care vã vorbeste despre angoasa ei, cã tatãl e cel care trebuie sã rezolve problema…
Da.
… si acest lucru pare foarte greu de realizat deoarece tatãl se înfurie îngrozitor. Mama precizeazã cã, atunci cînd sotul ei vede un bãrbat efeminat pe stradã are chef sã-i stîlceascã mutra.
E foarte curios cã homosexualii îi provoacã dorinta sã se ia la trîntã cu ei. Cred cã mama ar putea discuta cu sotul ei – deoarece spune cã formeazã un cuplu foarte reusit, cã se înteleg, se iubesc – si sã-i explice cã homosexualitatea nu e o boalã, ci o structurã care se dezvoltã la copiii cãrora le-a lipsit sentimentul de sigurantã si de încredere în tatã. Angoasa în fata mortii are la acestia un caracter mai acut, tocmai pentru cã homosexualii se îndreaptã spre o viatã fãrã descendenti care cere din partea lor enorm de multe sublimãri pentru a nu fi nefericiti. Poate cã tatãl va întelege cã e pe un drum gresit în educarea fiului sãu si cã ar trebui sã discute foarte serios cu un psihanalist despre propriile sale dificultãti pricinuite de acele atitudini ale copilului sãu pe care el le considerã deja drept „pederaste“. (Trebuie precizat, de altminteri, cã a fi „pederast“ nu e acelasi lucru cu a fi homosexual. Pe de o parte sînt homosexualii, pe de alta pederastii.) Sau sã meargã mama la un psihanalist, pentru a-si întelege mai bine sotul.
Dar dacã lucrurile rãmîn asa, copilul va avea dificultãti. Acum nu pot sã spun nimic altceva decît cã, în prezent, acest copil nu este educat în asa fel încît sã-si dezvolte calitãtile si mai ales înclinatiile pe care le are, pentru propria lui plãcere dar si a celorlalti si poate pentru fericirea lui, aceea de a-si gãsi calea si de a da un sens vietii sale.
O altã întrebare, într-o scrisoare de la o profesoarã. Sotul ei este artist. Au doi copii: un bãiat de zece ani si jumãtate si o fatã de sase ani. În aparentã, fetita nu-i pune probleme – nu ne vorbeste despre ea în scrisoare —, dar este îngrijoratã de fiul ei mai mare. De douã luni fie adoarme greu seara, fie se trezeste noaptea si nu mai reuseste sã adoarmã din nou. si îi e putin fricã de aceste insomnii. Aconsultat un medic care i-a prescris niste somnifere foarte eficace pe care acum copilul le cere mereu. Ne spune cã, de altfel, bãiatul e foarte bun la scoalã unde are rezultate excelente, dar nu face nici un sport. Pentru ca descrierea sã fie completã, ne precizeazã cã sotul ei a fãcut de curînd o puternicã depresie nervoasã, dar cã si-a revenit. „Am avut si eu probleme foarte serioase, dar nu am lãsãt sã se vadã.“ Afãcut chiar si psihoterapie, încercînd sã depãseascã aceastã stare. Vã întreabã dacã bãiatul poate sã fie deja preocupat de corpul sãu si de problemele sexuale, desi în exterior, din punct de vedere fizic sã zicem, este încã un bãietel. O îngrijoreazã, de asemenea dependenta lui fatã de medicamente.
Sînt multe întrebãri în aceastã scrisoare. E pãcat, desigur, cã acum douã luni, cînd au apãrut insomniile, medicul i-a prescris imediat somnifere fãrã sã încerce sã vadã ce se petrece în viata imaginarã a copilului si de ce cosmaruri fugea astfel. Cãci un copil care are insomnii, desi mic fiind nu le avea, înseamnã cã
140
fuge de un cosmar. Poate sînt cosmaruri întîrziate, cosmaruri pe care le au copiii la sapte, opt ani. Tatãl a fãcut o depresie, iar mama a avut probleme de naturã psihologicã; copilul a simtit atunci la pãrintii lui o devitalizare; iar devitalizarea se manifestã la un copil printr-o anumitã tulburare a echilibrului vietii inconstiente si poate chiar printr-un sentiment de insecuritate familialã. E posibil sã-i fi revenit cu aceastã ocazie cosmarurile cu moartea pãrintilor pe care le-a avut probabil la sase, sapte ani. Personal, sînt foarte nemultumitã cînd pediatrii prescriu medicamente imediat ce un copil nu doarme, desi i s-ar putea da foarte bine un ceai de tei concentrat, bine îndulcit (tot e ceva); sau sã i se lase la îndemînã un mãr în cazul în care se trezeste noaptea; sau sã i se dea hîrtie, creioane, desene si sã i se spunã: „Dacã te trezesti, scrie tot ce-ti trece prin cap în momentul acela.“ De cele mai multe ori, cosmarurile dispar astfel. În acest caz, copilul pare putin drogat, dupã cum spune mama; acum a ajuns sã-si cearã somniferele. Or, acestea nu sînt, dupã cum scrie ea, somnifere usoare, ci aproape medicamente pentru adulti.
Fiindcã îi este fricã de insomnii, copilul e multumit cã asta îl ajutã sã doarmã.
Cred cã face si el o micã depresie ca replicã la depresia tatãlui.
Mama vã vorbeste si despre problemele sexuale. Vã întreabã…
Dar bineînteles! Nu înseamnã cã dacã nu e puber nu are probleme, cã nu-l intereseazã propriul lui corp si cã acest bãiat nu se masturbeazã. E foarte normal. Dar el crede, poate, cã este un lucru rãu. Poate cã auzit spunîndu-i-se unui alt copil, nu neapãrat lui: „Dacã mai faci asta, o sã ti-l tai“, pentru cã si acum

se mai spun asemenea lucruri. E foarte important ca tatãl sã vorbeascã cu el despre masturbare, cu atît mai mult cu cît e singurul bãiat, nu are un frate mai mare, iar masturbarea e un mijloc de a lupta împotriva unei stãri depresive. Masturbarea e importantã între patru si sapte ani. Dispare în jur de sapte ani si reapare pe la doisprezece, treisprezece ani. Cred însã cã, datoritã celor întîmplate în familie, bãiatul a descoperit, pentru a se revitaliza, o masturbare mai veche. Nu e deloc masturbarea de la pubertate. E o masturbare ce se întretine printr-o imaginatie de copil mic. Ar fi bine, poate, ca bãiatul sã fie vãzut de un psihoterapeut. Mã gîndesc la o frazã pe care ati spus-o acum cîteva minute, referitoare la faptul cã bãiatul a auzit probabil pe cineva spunînd: „Dacã mai faci asta, o sã ti-l tai.“ Cred cã putem evoca o altã mãrturie în legãturã cu aceastã problemã. Un corespondent vã povesteste ce i s-a întîmplat bãiatului sãu. Acesta, la vîrsta de doi ani, mergea la grãdinitã cu sora lui, cu un an mai mare decît el. Dupã cîteva sãptãmîni de grãdinitã, bãiatul a început sã sufere de enurezie – fãcea pipi în pat cu regularitate. De ce oare? Au fãcut tot ce le-a stat în putintã, au încercat totul: au pus un pahar cu apã alãturi de el, urmînd sfatul dumneavoastrã; au consultat un psiholog. si timp de sase ani de cãutãri nu au reusit nimic. Pentru ca, într-o searã, discutînd despre educatia scolarã cu un prieten, mama si-a amintit de o frazã spusã de fiica ei la începutul acelui faimos an de grãdinitã. Cãlugãrita care se ocupa de copii le-a spus: „Dacã vãd vreun bãietel care se joacã cu cocoselul, i-l tai. E un obicei urît. Nu e frumos“. „Noi, spune tatãl, am linistit-o pe fetitã spunîndu-i cã oricum ea nu are cocosel si, deci, nu are nici un motiv sã se teamã. Dar am uitat cã si bãiatul auzise aceste cuvinte si cã, fãrã îndoialã, dimineata cînd voia sã facã pipi, se gîndea la ele si pînã la urmã fãcea pipi în pat. Chiar a doua zi dupã aceastã discutie, pãrintii au clarificat lucrurile cu bãiatul“. „Totul s-a terminat chiar în acea zi. sase ani de probleme pentru noi, dar si sase ani în care bãiatul s-a închis în el însusi, sase ani fãrã deschidere spre ceilalti. O adevãratã catastrofã! Pare atît de neverosimil încît mi sa pãrut util sã arãt si altora cã asa ceva se poate întîmpla.“

Dar bineînteles! Mai sînt, din nefericire, multi pãrinti care-si amenintã bãiatul cã o sã-i taie cocoselul; sau îi amenintã atît pe bãieti cît si pe fete cã, dacã se masturbeazã, se vor îmbolnãvi grav sau vor deveni idioti; sau îi amenintã cã nu o sã-i mai iubeascã. Asta îi duce la disperare. Cred cã scrisoarea aceasta rãspunde foarte limpede la ceea ce spuneam acum cîteva clipe. Trebuie ca pãrintii sã deculpabilizeze total joaca cu propriul sex atît la bãieti cît si la fete spunîndu-le cã asta nu se face în vãzul tuturor, din pudoare, dar cã faptul în sine nu are nici o importantã, cã nu priveste pe nimeni si cã nu se pedepseste în nici un fel.

141

## Romeo si Julieta aveau cincisprezece ani
## (Adolescentii)

Iatã scrisoarea unei mame nefericite din cauza fiicei ei de cincisprezece ani. Mai are si alti copii: un bãiat de saisprezece ani si douã fete de zece si doi ani. Mama a descoperit de curînd cã fiica ei de cincisprezece ani are o idilã cu un bãiat de optsprezece ani, iar ea si sotul ei îsi fac multe griji din aceastã pricinã. Mentioneazã – fãrã sã dea de altfel nici un alt amãnunt – cã i-a fãcut educatia sexualã fetei fãrã probleme. Emotia ei subliniazã, cred, reactia foarte vie din unele familii în fata unei evolutii care nouã ne este, de fapt, familiarã. Mama a intrat în panicã, îsi face enorm de multe griji.

A intrat în panicã din cauza celui mai normal lucru si care e si cel mai sãnãtos, judecînd dupã felul în care a reactionat tînãra pînã acum.

Iatã ce ne scrie mama: „Am intrat în panicã. A trebuit sã reflectez mai multe zile la atitudinea ce urma sã o am înainte de a-i vorbi sotului meu despre asta“ – dupã ce a descoperit deci cã fiica ei primea scrisori de la acest bãiat de optsprezece ani care îsi face în prezent serviciul militar. „E prea tînãrã, continuã ea. Aceastã situatie nu-i poate aduce decît neplãcere. si asa, la scoalã notele ei nu sînt prea bune. Asta iam rãspuns si fiicei mele care mi-a spus cã în unele familii se poate vorbi mult mai usor si fãrã teamã despre aceste lucruri. Mã gãseste demodatã. Nu mai stiu ce sã fac.“ Vorbeste despre epoca noastrã imoralã si vã întreabã dacã e într-adevãr normal un flirt la cincisprezece ani.

Bineînteles! si în Romeo si Julieta, Julieta avea exact cincisprezece ani! E adevãrat cã pentru cei doi lucrurile s-au sfîrsit prost… dar din alte motive. Aceastã mamã are si un bãiat de saisprezece ani: mã mirã cã nu vorbeste despre el, cãci sper cã îsi are si el Julieta lui. E absolut normal. E în ordinea lucrurilor ca aceastã fatã de cincisprezece ani sã aibã un flirt cu un bãiat de optsprezece ani. Vãd cã mama mai

scrie: „Nu pot, oricum, s-o încui în casã ca sã nu iasã duminica.“ Citind aceastã scrisoare si vãzînd-o atît de îngrozitã te întrebi: „Cum de n-o închide totusi în casã?“
„Dacã mãcar as fi sigurã, continuã ea, cã acest flirt nu va avea urmãri grave.“
Dar ce vrea sã spunã prin „urmãri grave“? E foarte probabil ca aceastã fatã sã-l iubeascã pe acel bãiat si sã fie ceva serios, de viitor. La urma urmei, de ce nu? Nimeni nu stie la ce vîrstã se hotãrãste soarta unui cuplu. Sînt tineri care se cunosc de la vîrsta de cincisprezece ani, se îndrãgostesc unul de altul si se cãsãtoresc în ziua în care bãiatul are o situatie, desi fata e încã tînãrã. Nu e ceva foarte rar. Eu am avut o bunicã care s-a mãritat la cincisprezece ani si o strãbunicã care s-a mãritat la cincisprezece ani si jumãtate. Mi se pare foarte normal sã iubesti la cincisprezece ani si poate, pentru toatã viata. Nu se stie niciodatã. Dar e clar cã mama e pe o pistã gresitã dacã crede cã asta e ceva rãu. Ce este rãu în faptul cã iubesti?
Cred cã atunci cînd scrie: „Dacã as fi sigurã cã nu va avea urmãri grave“, putem traduce: „Dacã as fi sigurã cã fiica mea nu va face dragoste cu acest bãiat“ – vreau sã spun dragoste fizicã – deoarece adaugã: „Vedeti, am aflat de la fiica mea, care nu are multe secrete fatã de mine, cã mai multe fete de saisprezece ani din clasa ei iau anticonceptionale.“ Iar ei îi este teamã, dacã vreti…
Da, e putin derutatã în fata unei generatii care este, poate, mult mai înteleaptã decît generatia noastrã. Tinerii învatã sã se cunoascã devreme si într-adevãr, deoarece stiinta o permite, nu riscã sã aibã cu ocazia primelor contacte sexuale un copil nedorit pe care l-ar fi crescut pentru cã nu erau încã maturizati: fata pentru a deveni mamã, iar bãiatul pentru a deveni tatã.
142
Dar în sfîrsit, poate cã nu asta e „grav“, sã aibã un copil: de ce o fatã tînãrã sã nu aibã un copil, dacã bãiatul e bun si dacã familia lui e de acord? Nu putem sti. Oricum, nu s-a ajuns încã la asta: sînt doi tineri care-si scriu si care se iubesc. si cum fata îsi invita mereu înainte prietenii si prietenele acasã, nu vãd de ce acum ar proceda altfel numai pentru cã, de data asta, e vorba de dragoste. Cred chiar cã e putin mai serios. Dar serios nu înseamnã cã e grav. Serios înseamnã autentic.
Mamei pare sã-i fie teamã, dacã vreti, si ca fiica ei sã nu aibã un copil si sã nu ia anticonceptionale. As spune mai ales cã nu poate s-o pregãteascã în vederea responsabilitãtilor ei de femeie. Totusi, ea devine femeie. Trebuie sã devinã. Întîi de toate fata a spus: „Nu-i adevãrat, sînt serioasã“, ceea ce vrea sã însemne: „Nu vreau sã risc prea devreme.“ Apoi, e posibil de asemenea ca ea sã iubeascã un bãiat bun care, la rîndul lui este (sau crede cã este) îndrãgostit cu adevãrat de ea. si atunci, de ce sã nu-l invite acasã decît sã-i împiedice sã se întîlneascã. De foarte multe ori, numai invitîndu-l acasã pe bãiatul de care e îndrãgostit o fatã, cei doi tineri îsi dau seama de felul în care au fost educati fiecare dintre ei. Aceasta poate avea un efect foarte bun asupra relatiilor, asupra intimitãtii dintre ei – dacã bãiatul se simte cu adevãrat bine în familia fetei si dacã aceasta e invitatã, la rîndul ei în familia bãiatului. În felul acesta se poate vedea, printre altele, dacã dragostea lor are un viitor. Nu stiu ce sã spun? În sfîrsit, optsprezece ani e vîrsta majoratului. De ce nu?
Încã un lucru: fata are cincisprezece ani, de ce are note proaste? Poate cã e grãbitã sã trãiascã – sã trãiascã serios, adicã sã-si asume responsabilitãti în viatã. si poate îsi va schimba orientarea – dacã deja si-a propus sã facã studii îndelungate si dacã acum are în vedere sã-si lege viata de cea a unui tînãr – si sã înceapã sã învete o meserie pentru a putea lucra peste doi, trei ani. Nu stiu: ar trebui discutat cu ea pentru a sti exact ce gîndeste; dar nu vãd nimic înspãimîntãtor în toate astea.
Dacã mama e atît de îngrijoratã, de ce nu merge la centrul medical-pedagogic din orasul ei unde ar putea vorbi, mai întîi singurã, cu cineva care s-o ajute? E ceva ce mã surprinde în scrisoarea ei si anume faptul cã fata îsi lasã jurnalul pe masã si scrisorile de la tînãrul ei iubit în sertar. Înseamnã cã nu vrea sã se ascundã de mama ei. Dacã asta o aduce pe mamã într-o asemenea stare, poate cã ar fi mai bine sã le ascundã. Nu stiu ce sã spun.
În plus, tatãl îi reproseazã sotiei sale cã devine complicele fetei.
Nu stiu ce vrea sã spunã prin „complice“. Complice la ce? Pentru cã stie? E de datoria lui sã discute cu fiica lui. Sã iubesti, este un lucru serios. Acest bãrbat a avut si el, cu sigurantã, iubite cînd avea optsprezece ani… De fapt, pãrintii credeau cã au încã un copil; deodatã îsi dau seama cã au în casã o domnisoarã si par îngroziti; mie nu mi se pare cã e ceva rãu în toate astea. Dimpotrivã, mi se pare cã e ceva sãnãtos si frumos.

Iatã o scrisoare oarecum asemãnãtoare cu cea precedentã. E vorba despre o familie din sud cu patru copii: un bãiat de douãzeci de ani, o fatã de saptesprezece ani si jumãtate si încã doi bãieti de doisprezece si zece ani. Mama ne scrie în legãturã cu fata de saptesprezece ani si jumãtate: „Scrisoarea mea poate fi aproape o confesiune. Nu am avut pãrinti si am vrut întotdeauna sã fiu foarte apropiatã de copiii mei. Am reusit sã-mi conving fiica cã ar fi mai bine, din cauza lipsei de maturitate, sã nu aibã raporturi sexuale înainte de optsprezece ani." I-a propus, de altfel, sã astepte pînã la acea vîrstã si sã consulte apoi un ginecolog pentru a rezolva împreunã problema. Or, tocmai a aflat cã fiica ei a început sã ia anticonceptionale pe ascuns. Îi este teamã sã nu se „îmbolnãveascã" din aceastã cauzã – sînt propriile ei cuvinte. Cum sã vorbeascã despre asta? Cum sã-i spunã: „stiu cã iei anticonceptionale", pentru cã toate aceste lucruri nu s-au discutat de fapt în familie? Mama se simte putin, dacã vreti, pãcãlitã; refuzã sã „înlesneascã confesiunea fiice sale". Cît despre tatã, el nu e la curent. Cum sã procedeze?
Sînt multe confesiuni în aceastã scrisoare, ca si cum mama s-ar simti vinovatã. Cred cã asta se datoreazã faptului cã ea nu a avut mamã si cã a vrut sã fie o mamã imaginarã. Sã fie linistitã! Nu e cazul sã facã nici confesiuni nici mãrturisiri. A fost o mamã foarte bunã. Dovada e cã aceastã tînãrã simte cã a devenit adultã si asta mai devreme decît a crezut mama ei. De altfel, saptesprezece ani si jumãtate… mama credea
143
cã la optsprezece ani nu e nici un pericol sã iei anticonceptionale; de ce ar fi la saptesprezece ani si jumãtate sau la saisprezece ani sau chiar la cincisprezece ani si jumãtate? Din moment ce o tînãrã îsi asumã propriile responsabilitãti fãrã sã se simtã vinovatã, asta dovedeste cã a avut, o spun încã o datã, o mamã foarte bunã. Dacã a dorit sã aibã relatii sexuale, ea a fãcut foarte bine neriscînd sã aibã un copil înainte de a-l dori si pînã cînd atît ea cît si bãiatul vor avea cu adevãrat relatii sufletesti si fizice suficient de echilibrate încît sã poatã spune: „Acum le spunem pãrintilor cã vom avea un copil."
Toate astea nu au nici o legãturã cu tatãl fetei, deoarece, aceasta este deja adultã. S-a hotãrît ca majoratul sã fie la optsprezece ani, dar pentru multi copii majoratul moral e la saisprezece ani. Aceastã fatã a devenit majorã fãcînd ce a fãcut.
Acum, dacã mama vrea sã discute cu ea, trebuie sã o facã firesc, spunîndu-i: „stiu cã ai fãcut-o. Am fost putin surprinsã, pentru cã eu nu am avut mamã etc. Dar tu ai fãcut bine", ar fi minunat, iar fata ar avea încredere în mama ei.
Acestea fiind spuse, iatã acum o scrisoare deosebitã care abordeazã o problemã generalã si pe care si-o pun multi pãrinti cu fete între saisprezece si optsprezece ani: cea a pilulelor anticonceptionale. Ce puteti spune în legãturã cu aceasta?
Aceastã mamã i-a spus fiicei sale: „Amînã! La paisprezece, cincisprezece ani nu esti încã maturã" si a avut dreptate sã-i vorbeascã asa. O mamã poate sã discute cu fiica ei: dacã aceasta o ascultã, înseamnã cã într-adevãr nu e încã maturã; dacã face dupã capul ei, ori e cam aiuritã, ori poate cã e maturã; nu stiu ce sã spun. În orice caz, e prudent ca mama sã-si ducã fiica la un ginecolog de la primul ciclu si sã-i spunã: „Vi-o las în grijã pe fiica mea. Dacã vine într-o zi la dumneavoastrã fãrã mine, sã stiti cã aveti toatã încrederea mea", iar fiicei ei sã-i spunã: „Dacã e nevoie sã consulti un ginecolog, nu e necesar sãmi spui. E problema ta de domnisoarã". În felul acesta o mamã îsi poate ajuta fiica. Aceasta va fi, poate, foarte surprinsã: „Mamã, doar nu crezi cã eu! Eu?" Iar mama sã-i rãspundã: „Bineînteles! Dar sînt prevãzãtoare pentru cã nu stim cînd se va întîmpla acest lucru: cînd va apare o problemã în legãturã cu viata ta sexualã, ei bine, doctorii îti stau la dispozitie. Doar cã prefer sã aleg eu si sã cunosc persoana la care vei merge." Deoarece poti avea mai multã încredere într-un doctor decît în altul. Dacã mama îl alege pe medicul familiei – nu e obligatoriu sã consulte un specialist, cînd nu sînt probleme speciale —, ea poate sã-i spunã în prezenta fetei, cînd aceasta împlineste paisprezece ani: „Începînd de acum fiica mea e destul de mare ca sã vinã singurã la dumneavoastrã si am toatã încrederea cã o veti ajuta cînd va avea probleme feminine. Prefer sã discutati dumneavoastrã cu ea în asemenea situatii." Nu pentru a face un secret din asta, ci pentru ca fata sã devinã independentã în privinta vietii ei sexuale si fãrã ca mama sã aibã impresia cã se ascunde de ea. În ziua în care acest lucru se va întîmpla, totul e pregãtit. Astfel, ea si-a îndeplinit cu adevãrat rolul de mamã. Ceea ce nu înseamnã cã mamele care pot vorbi deschis cu fetele lor, nu pot sã o facã si în continuare. De ce nu? Dar, de la vîrsta nubilitãtii, adicã a aparitiei menstruatiei, atît mama cît si fiica trebuie sã aibã încredere în ginecolog. El pãstreazã secretul profesional. Dar poate ajuta mai bine o pacientã tînãrã atunci cînd îi cunoaste mama.

Retin deci, încã o datã, din cele ce ati spus, cã aceste lucruri trebuie întotdeauna discutate – sã nu ne fie fricã nici de cuvinte nici de adevãr.
Da, iar pãrintii sã insufle copiilor lor sentimentul sigurantei în autonomia pe care o au de cucerit în toate domeniile. Dar si mamele care au despre maternitate o viziune imaginarã trebuie sã stie cã într-o bunã zi acest balon de sãpun se va sparge. Pentru cã o mamã, în realitate, este aceea de care are nevoie copilul si nu întotdeauna acea mamã care se considerã a fi.
144
# Scrisorile de miercuri
# (Adolescentii)
O tînãrã de cincisprezece ani si jumãtate vã scrie cã are probleme cu somnul. si asta de foarte multã vreme deoarece, dupã spusele pãrintilor ei, chiar micã de tot fiind nu avea nevoie de multe ore de somn sau, mai curînd, avea nevoie sã doarmã mai putin decît media indicatã în cãrtile de specialitate.
E adevãrat cã sînt oameni cu o asemenea predispozitie si care rãmîn asa toatã viata.
Crescînd si mergînd la scoalã a început sã aibã dificultãti cu somnul, fãrã însã ca acest lucru s-o deranjeze prea mult: „Adormeam, scrie ea, în jur de zece, zece si jumãtate seara si mã sculam la ora sapte. Dar de un an încoace mi se întîmplã foarte des sã nu adorm decît în jur de unsprezece si jumãtate, douãsprezece. Mã culc totusi la nouã si jumãtate. Dimineata mã simt obositã. E o obosealã care se acumuleazã si asta mã îngrijoreazã“. Întreabã dacã puteti sã-i dati cîteva sfaturi ca sã-si rezolve aceastã problemã. Mai spune cã nu are griji deosebite, dar cã deseori se simte crispatã din cauza unor lucruri banale. Mama a rugat-o sã mai adauge cã ea însãsi este foarte anxioasã din fire si se teme cã aceasta e cauza tensiunii în care trãieste fiica ei.
Precizarea mamei e importantã, într-adevãr, deoarece, foarte frecvent, angoasa unei persoane alãturi de care trãiesc îi influenteazã si pe ceilalti, mai ales pe copii. Dacã mama suferã din cauza anxietãtii, ar putea sã consulte un psihoterapeut care s-o ajute. Cît despre fatã, dupã ceea ce ne scrie, mi se pare cã doarme suficient. Singurul lucru neplãcut este acela cã se simte obositã si cã, dacã ar putea, ar dormi mai mult dimineata. Nu stiu ce sfat sã-i dau.
Întîi de toate, ne spune cã ziua se simte crispatã: or, una din reactiile fatã de aceastã crispare este cã îti tii respiratia; si cu cît o tii mai mult, cu atît crisparea se agraveazã; deci, cînd simte cã e crispatã, sã inspire puternic si apoi sã dea aerul complet afarã din plãmîni, de mai multe ori, cu ochii închisi, încercînd sã se relaxeze. Cred cã astfel crisparea îi va dispãrea.
În privinta somnului, o sfãtuiesc sã citeascã o carte de Jeanette Bouton Bons et Mauvais Dormeurs, foarte bine scrisã si care-i va permite sã se înteleagã mai bine pe sine, sã se destindã, sã doarmã – sau mai curînd sã aibã un somn de calitate.
Am putea reveni asupra acestei notiuni de somn de calitate; deoarece uneori ne simtim odihniti sau nu dupã ce am dormit acelasi numãr de ore…
Exact! Ne simtim obositi cînd avem impresia cã nu am dormit suficient de profund ca sã ajungem la un stadiu de relaxare completã, la o vigilentã zero. Cînd ajungem la acest stadiu, însotiti si de amintirea viselor, ne simtim proaspeti si bine dispusi dimineata.
Existã oare vreun „truc“ care sã permitã îmbunãtãtirea calitãtii somnului?
Desigur! Mai întîi, trebuie ca persoanele sensibile la zgomot sã se izoleze pentru a dormi: e posibil ca strada spre care dã fereastra de la camera acestei fete sã fie zgomotasã. Se mai poate, de asemenea, ca în camera ei sã pãtrundã lumina zilei: or, sînt persoane ale cãror pleoape sînt sensibile la luminã. Probabil cã seara, înainte sã adoarmã, nu se detaseazã de tot ce o înconjoarã, nu se abandoneazã cu toatã încrederea unui ritm profund al respiratiei. În sfîrsit, pot sã fie multe lucruri din acestea mãrunte. Însã cu sigurantã nu va dormi mai bine repetîndu-si obsesiv: „Nu voi dormi! Nu voi dormi!“ Dar mai ales, trebuie evitate somniferele.
O altã tînãrã de optsprezece ani si jumãtate este în ultima clasã de liceu: „Am o problemã clasicã, scrie ea, ce se regãseste la multi tineri: îmi rod unghiile de la vîrsta de cinci, sase ani“. Nu cunoaste originea a ceea ce ea considerã a fi un fel de agresivitate îndreptatã împotriva ei însãsi si cautã în zadar sã-si explice cauza acestui fapt. Ne mai scrie, printre altele, cã e ultima dintr-o familie cu zece copii, sase fete si patru bãieti; cã e în relatii foarte bune cu pãrintii; cã e pe deplin satisfãcutã de educatia pe care a primit-o; cã

145
în familia ei, unde se simte minunat, nu a existat niciodatã nici autoritate nici îngãduintã excesive. Apoi continuã: „De aproximativ patru ani – nu stiu dacã asta se datoreste mortii fratelui meu care avea douãzeci si unu de ani – îmi rod unghiile din ce în ce mai mult. si e tot mai rãu. De mai multe ori am reusit, pentru foarte scurt timp, sã renunt la acest tic, dar stiu cã, atîta timp cît nu voi gãsi adevãrata cauzã a rãului, nu se va rezolva nimic.“ Vã întreabã dacã, dupã pãrerea dumneavoastrã, acest fapt îsi poate avea originea în prima copilãrie, cum poate fi el analizat si dacã psihanaliza poate fi de folos în asemenea cazuri. Îsi încheie scrisoarea astfel: „Vã mãrturisesc cã nu mi-e rusine cã-mi rod unghiile. Nu e lucrul care mã preocupã cel mai mult, dar, as vrea totusi sã-mi cunosc propriul adevãr.“
Deoarece acest obicei nu o deranjeazã prea mult – e mai curînd vorba de preocuparea de a se cunoaste pe sine si care, cred, e esentialã: o preocupare specificã adolescentei, nu trebuie sã-si facã griji. Important e sã manifesti interes fatã de altii. E foarte posibil, de exemplu, ca în clasã cu ea sã-si mai roadã unghiile si alte fete sau alti bãieti. Ar fi interesant pentru ea sã vorbeascã cu cei ce vor sã se corecteze – deoarece vine o vîrstã la care, dacã nu ai renuntat definitiv la acest obicei, trebuie sã te obisnuiesti cu el. Existã oameni remarcabili ce îsi rod unghiile toatã viata si pe care acest lucru nu-i deranjeazã în mod deosebit. Se acceptã asa cum sînt. Dacã pe ea o supãrã cu adevãrat, înseamnã cã a devenit o idee obsedantã; sau cã fratii si surorile rîd de ea. (Trebuie sã gãseascã ceva ca sã rîdã de ea si atunci rîd de asta.)
În momentul în care a început sã aibã aceastã manie, s-a petrecut ceva cu ea care a împiedicat-o – din motive pe care nu le cunosc si pe care ea nu le poate afla reflectînd pur si simplu la acest lucru – sã se exteriorizeze mai mult si sã devinã mai motrice. Prin „motrice“, vreau sã spun: sã se joace mai mult, putin mai violent, mai brutal. Poate cã s-a retinut singurã? Doar era ultimul copil. Poate cã si-a muscat zãbala, cum se spune.
Vrea sã stie, mai ales, care e pãrerea dumneavoastrã.
Dar eu nu pot sã stiu ceea ce nici ea nu stie!
Ea mai întreabã: „Oare psihanaliza te poate ajuta sã-ti gãsesti propriul adevãr?“
Da… dacã acesta nu este unicul scop. Nu intri într-o terapie psihanaliticã – ce dureazã destul de mult – pentru a-ti afla adevãrul din simplã curiozitate fatã de tine însuti, ci pentru cã esti angoasat, pentru cã suferi, iar aceastã suferintã nu reuseste sã se exprime, sã se „ventileze“ prin activitate si prin relatiile pe care le stabilesti cu ceilalti. si asta pentru cã esti închis în tine însuti. Aceastã tînãrã nu pare a fi deloc într-o asemenea situatie. Preocuparea ei pare a fi mai degrabã teoreticã.
E posibil ca marea durere pricinuitã de moartea fratelui ei sã o fi determinat întrucîtva sã se închidã în ea însãsi. Dar nici un psihanalist n-ar putea sã-i spunã motivul pentru care îsi roade unghiile. Psihoterapia e un travaliu interior care nu atinge o problemã izolatã, ci reface traseul unei vieti întregi. Psihoterapia nu e necesarã cînd e vorba numai de o micã problemã superficialã care s-ar putea rezolva printr-o activitate mai intensã. Treptat, acest obiect va rãmîne sau va dispãrea fãrã sã mai constituie o problemã pentru ea, deoarece va avea încã multe alte lucruri de fãcut în viatã.
si acum iatã douã întrebãri din partea unor adolescente ai cãror pãrinti trãiesc separat de multã vreme.
Mai întîi scrisoarea fiicei celei mai mari dintr-o familie cu trei fete de optsprezece, paisprezece si doisprezece ani; pãrintii au divortat sau s-au despãrtit prin bunã întelegere (nu stie exact ce s-a întîmplat). În momentul despãrtirii, acum sase ani, copiii au rãmas împreunã cu tatãl si bunicii într-o casã spatioasã. Sora cea mare e îngrijoratã din cauza celei mai mici: aceasta nu învatã bine; pe de altã parte, în privinta multor lucruri e foarte maturã si a fost crescutã mult mai liber decît celelalte douã, care au primit o educatie serioasã, severã chiar, apreciatã de corespondenta noastrã. Pare putin îngrijoratã de aceastã generatie absolut diferitã pe care fetita de doisprezece ani o reprezintã pentru ea.
Cred cã aceastã tînãrã se ocupã prea mult de sora ei mai micã. La un moment dat spune: „Nu vrea sã primeascã ordine de la sora ei mai mare.“ Sora mai mare ar dori ca ea sã învete bine etc. Cred cã fetita de doisprezece ani e destul de responsabilã fatã de ea însãsi; cu cît cea mare va încerca mai putin sã o înlocuiascã pe mama absentã, cu atît cea micã se va dezvolta mai bine. Dacã fetita îi cere sfatul, sora cea
146
mare sã-i rãspundã asa cum se pricepe ea, dar sã nu-i facã, în nici un caz, moralã. O tînãrã de optsprezece ani care nu a avut aceeasi copilãrie ca aceea a surorii sale mai mici nu-i poate face moralã acesteia din urmã. Sã o trimitã la mama ei, deoarece fetita continuã s-o vadã. De altfel, cînd e cu mama, copila nu

mai are nici o problemã. Problemele sînt doar în casa tatãlui si în legãturã cu sora mai mare. De ce trebuie – dupã cum scrie ea – ca sora cea micã sã vinã sã doarmã în camera ei, cînd tatãl nu e acasã pe motiv cã, atunci cînd e acasã, o alintã? Toate astea nu o privesc pe cea mare. Sã-i spunã: „Ascultã! Seara vreau sã fiu si eu linistitã. Esti destul de mare. Ai doisprezece ani. Nu mai esti un bebelus. Destul cã faci din tata ce vrei.“ Asta e tot. Sã nu creadã cã trebuie sã joace rolul unei mãmici fatã de sora ei mai micã. Altfel existã riscul ca raporturile dintre ele sã aibã de suferit mai tîrziu. Dar de fapt ce înseamnã aceste cuvinte: „tata o alintã“, în legãturã cu o fetitã de doisprezece ani, scrise de o fatã de optsprezece? Dacã sînt cuvintele celei mici înseamnã oare cã, în lipsa tatãlui, ea vrea sã fie alintatã de sora ei mare? Aceasta din urmã trebuie s-o ajute mai curînd pe sora ei sã-si facã prietene, sã meargã în vizite. Îi este poate greu sã fie cea mai micã, alãturi de bunici si de un tatã care nu s-a mai recãsãtorit, fãrã o femeie tînãrã în casã.
Cea de-a doua scrisoare e putin mai lungã. E de la o tînãrã de saisprezece ani. Are un frate de douãzeci de ani. Pãrintii ei s-au despãrtit cînd ea avea cinci ani. Pînã la zece ani a trãit în strãinãtate. Apoi au trimiso într-un internat în Franta, ceea ce i-a permis sã-si viziteze în fiecare week-end bunicii din partea tatãlui, în timp ce toatã familia mamei rãmãsese în strãinãtate, iar tatãl era si el undeva, departe. De trei ani locuieste împreunã cu fratele ei la bunicii din partea tatãlui care, precizeazã ea, sînt destul de severi, putin demodati, foarte în vîrstã, dar pînã la urmã foarte tandri chiar dacã, poate, nu o aratã. În orice caz, ea a gãsit la ei un echilibru adevãrat, un cãmin stabil. si mai stie cã bunicii îsi iubesc nepotii.
Iatã cã acum îsi pune douã întrebãri: prima se referã la mama ei care, scrie ea, e intoxicatã si de tutun si de alcool si care a fost pãrãsitã de curînd de persoana cu care trãia pînã nu de mult în strãinãtate; vrea sã se întoarcã definitiv în Franta si sã ia din nou copiii la ea. Fata întelege acest lucru; întelege, de asemenea, cã atît ea cît si fratele ei ar putea, desigur, sã-si ajute mama, dacã s-ar întoarce; dar nu asteaptã aceastã întoarcere cu zîmbetul pe buze, deoarece are impresia cã e sfîsiatã, cã e în bãtaia a douã pusti: „M-am sãturat, vã rog sã mã credeti, sã fiu victima acestor oameni, a acestor douã familii care iarãsi se vor sfîsia între ele.“ Vã întreabã dacã puteti sã-i dati vreun sfat.
E foarte greu. În orice caz, fratele ei de douãzeci de ani nu mai e un copil care poate fi luat înapoi de mama lui! E major.
Da, dar – si aceasta este de fapt a doua întrebare pe care v-o pune putin mai departe – fratele ei a fost grav bolnav cînd era mic. La opt ani a fost internat într-un spital din Franta unde a suferit mult din cauza absentei mamei. Rezultatul: acum e închis în el însusi, stîngaci, timid, extrem de sensibil. Îi este atît de teamã cã nu e iubit încît e prea docil, prea încrezãtor; oamenii abuzeazã putin de el. Tînãra continuã: „Încerc sã-l scutur putin, dar asta nu face decît sã agraveze lucrurile. Ce sã fac sã fie mai sigur de el, mai încrezãtor în el însusi?“ Pentru ca ceea ce ea numeste „ghetoul familial“ sã-l paralizeze mai putin? De fapt, desi are douãzeci de ani în buletin, are mai putinã energie decît ea.
Vedeti, în acest caz nu se poate face ceva anume. Ce-ar putea face cel mai bine pentru ea, ar fi sã creascã din punct de vedere social, sã-si facã o meserie destul de repede pentru a-si putea cîstiga existenta si a putea locui singurã – singurã sau cu fratele ei, dar rãmînînd fiecare independent. si sã gãseascã o solutie pentru ca, la întoarcerea mamei, sã poatã trãi împreunã fãrã a fi însã prea dependenti unii de ceilalti: de pildã, sã lucreze toti trei, sã trãiascã în acelasi loc, dar pãstrîndu-si fiecare multã libertate pentru sine. Acesta e un lucru foarte important.
La urma urmei, mama e din nou celibatarã, deoarece a fost pãrãsitã si cautã acum sã se agate de copii. E greu pentru ea.
si bunicii vor suferi din cauza despãrtirii de nepoata lor, dar ea poate sã meargã sã-i vadã oricît de des. Cred cã vor întelege cînd le va spune: „E mama mea adevãratã. E normal sã o ajut si sã o iubesc.“
147
Dar mai ales sã nu se lase întoarsã din drumul ei, acela de a continua sã creascã. Altfel, nici una, nici cealaltã nu vor avea nimic de cîstigat. Sã se gîndeascã la faptul cã a face cinste pãrintilor nu înseamnã sã fii dependent de ei si sã-ti împiedici astfel evolutia.
Cît despre fratele ei, dacã suferã cã e închis în el însusi, poate sã-i sugereze o psihoterapie. Dacã nu suferã, sã-l lase în pace: înseamnã cã asa e firea lui. Pe de altã parte, nu ne spune dacã e în relatii bune cu tatãl si dacã i-a scris sã se ocupe de fiul lui.
De fapt, nu vorbeste deloc despre tatãl ei…
Într-adevãr, oare de ce? De ce bãiatul nu si-ar cãuta tatãl sau nu ar încerca sã meargã la el, dacã

locuieste într-o tarã strãinã? Iar ea ar putea sã-l ajute reînnodînd legãtura cu tatãl, rugîndu-l sã-i dea un semn de viatã fiului sãu, sã-l invite la el. Cred cã din aceastã cauza suferã bãiatul: îi e probabil dor de tatãl lui. Iar tatãl ar putea schimba lucrurile.
Mi-e foarte greu sã spun mai mult. În întrebãrile pe care le puneti, domnisoarã, sînt trei elemente; un element afectiv si anume conflictul dintre cele douã familii; dar si un element economic important, deoarece defineste realitatea; precum si dinamica inconstientã a unor subiecti de vîrste diferite. Toate acestea fac ca un rãspuns sã fie foarte greu de dat: cãci fiecare ar trebui sã-si expunã motivele si sã fie ajutat sã aleagã ce îi convine, fãrã sã-i prejudicieze pe ceilalti.
Un bãiat de saisprezece ani vã scrie o scrisoare despre dragoste pe care ar fi, poate, mai bine s-o rezumati dumneavoastrã.
Da. Bãiatul acesta, cînd avea paisprezece ani, a cunoscut o fatã cãreia i-a fãcut curte multã vreme. Ea asculta; el îi vorbea serios despre dragostea lui pentru ea. si asta pînã în ziua în care ea i-a spus cu brutalitate cã pînã atunci jucase teatru. A fost rãnit de spusele ei… Iatã ce ne scrie: „Îi fãcea plãcere sã-si batã joc de mine. M-a durut foarte mult. Aveam paisprezece ani cînd am început sã-i fac curte. Doi ani mai tîrziu ea a stricat totul. De atunci, nu reusesc sã uit, sã nu mai fiu stingher în prezenta fetelor de vîrsta mea. Cred cã am fost întotdeauna stingher dar, de la acest accident, sfiala mea s-a accentuat si mai mult.“
Asa deci! Bãiatul acesta suferã! E într-adevãr foarte urît din partea fetelor sã se joace cu inima unui bãiat. Dar sînt sigurã cã fata nu a jucat teatru timp de doi ani. Mai întîi a fost foarte mãgulitã cã e iubitã: dacã îl asculta, înseamnã cã asta o flata. Avea motive sã-l asculte, sã fie serioasã si sã se vadã cu el; era fericitã. Apoi, probabil cã i-a fost fricã de ea însãsi; fricã sã iubeascã deja. Oricare ar fi fost motivul, poate sã-si spunã cã nu e adevãrat cã ea si-a bãtut joc de el timp de doi ani. A fãcut o asemenea scenã deoarece nu stia cum sã se descurce cu propria ei jenã, jena de a fi iubit si de a nu mai iubi. Ea e la vîrsta la care iubesti si apoi te rãzgîndesti. Sã spunem cã s-a amuzat putin în ultimã zi, fãcîndu-l sã sufere. Asa se întîmplã: fetelor care nu pot iubi le place sã-i facã sã sufere pe cei care le iubesc. si bãietii fac cîteodatã la fel.
Deci, ceea ce este important acum, tinere, e sã devii puternic ca un bãrbat, sã faci sport, sã participi la jocuri colective; sã frecventezi un club pentru tineri, sã înveti, dacã e posibil, sã cînti la un instrument: chitarã, baterie sau sã faci mimã, sã spui glume… Vei vedea cã în acest fel vei regãsi posibilitatea de a trãi în grup – poate nu imediat, si pe cea de a iubi si de a fi iubit; dar numai treptat îti vei regãsi încrederea în tine. Iar dacã nu vei reusi, vei putea consulta un psiholog-psihoterapeut. Dar mai sînt încã multe de fãcut pînã atunci. Nu ai decît saisprezece ani: e foarte bine cã ai fost vaccinat, cã ai devenit pozitiv, dacã pot sã spun asa, fatã de boala ce se numeste dragoste.
În orice caz, deocamdatã e bine sã stii cã acea fatã nu si-a bãtut joc de tine, chiar dacã ti-a vorbit astfel. Voia sã se elibereze de dragostea ta pe care o simtea prea serioasã… S-a pierdut cu firea si nu a mai stiut cum sã procedeze. Te-a fãcut sã suferi, e adevãrat, dar si ea a fost cu sigurantã impresionatã un timp de sinceritatea ta. Nu era pentru tine. Hai, fã un efort… Curaj! Mai sînt si alte fete pe lume.
În corespondenta primitã de la tinerii care vã scriu în numãr din ce în ce mai mare, trebuie sã constatãm cã sînt multe probleme de suflet: or, noi nu ne ocupãm aici de posta inimii, nu-i asa?
148
Într-adevãr. Tot ce pot sã spun despre asta, este cã într-o bunã zi trebuie sã aparã si necazurile din dragoste. Am mai spus-o-
, trebuie sã începi o datã, „sã devii pozitiv“. Dragostea e o boalã, o stie toatã lumea, dar o boalã fãrã de care nu se poate trãi. Trebuie deci sã te îmbolnãvesti foarte de timpuriu si tot foarte repede sã înveti sã te vindeci de fiecare datã cînd te-ai molipsit.
Nu-l putem gãsi pe celãlalt în felul acesta. E si asta o fazã, desigur, dar important este sã muncesti, sã ai posibilitatea sã te realizezi, sã te intereseze si ceilalti, nu numai propria ta suferintã. Unul conteazã pentru celãlalt nu numai pentru cã se iubesc, dar si pentru cã au ce sã-si spunã, au lucruri de fãcut în comun. Asta înseamnã sã iubesti cu adevãrat! Nu sã te smiorcãi cã vrei sã-l vezi pe celãlalt, cã ti-e dor de el; sã iubesti cu adevãrat înseamnã sã faci din întîlnirile tale un prilej de îmbogãtire spiritualã si nu doar o ocazie de a te oglindi în ochii celuilalt.
Sã te oglindesti în celãlalt e necesar, desigur, face parte din dragoste, dar dragostea nu înseamnã

numai asta. Sau dacã e numai asta, din dragoste nu rãmîne decît boala si nu partea sãnãtoasã, renasterea, tresãrirea vietii, descoperirile, pregãtirea viitorului.
Asta este. Pe mine mã intereseazã mai mult tinerii care vorbesc despre dificultãtile practice ale existentei lor. Cu dragostea, se vor descurca, probabil, foarte bine. În orice caz, nu eu sînt cea care-i poate ajuta, dacã sînt cu adevãrat prea bolnavi; în acest caz e necesarã o psihoterapie.

## Noile scrisori de miercuri

Vã propun sã rãspundeti la cîteva scrisori ale unor tineri si tinere, la scrisorile de miercuri. Pentru început, iat-o pe cea a unei fetite care vã scrie: „Sînt orfanã de tatã, iar fratele meu îmi spune mereu cã sînt slabã. Inventeazã chiar si cîntecele despre asta. Or, nu e adevãrat, sînt doar subtiricã si mã necãjesc mult cînd îl aud spunînd asa.“ Pe de altã parte, vã scrie cã are sapte ani si trei sferturi si cã a putut sã sarã peste ultimul an de grãdinitã pentru cã stia sã citeascã de la cinci ani. Acum e în clasa a doua împreunã cu copii mai mari si mai puternici decît ea. Învãtãtoarea ei are nouãsprezece ani si e în primul an de învãtãmînt. „O regret mult, scrie fetita, pe învãtãtoarea de acum un an pentru cã, cel putin, ea îmi dãdea cãrti si o datã chiar mi-a împrumutat cartea ei de matematicã mai multe zile. Acum nu mai am nici o prietenã si asta mã întristeazã. Aveam o prietenã pe care o iubeam mult, dar a rãmas în clasa cu copii mai mici si mai putin puternici si nu o mai vãd decît la sport – deoarece aceeasi profesoarã face sportul cu toate clasele. Dar de curînd a venit un profesor de gimnasticã. Copiii joacã fotbal, baschet…“ si profesorul acesta a certat-o pentru cã nu este destul de rapidã. I-a spus: „stii sã tricotezi? Ar fi mai bine sã-ti iei niste andrele, lînã si sã tricotezi!“ fetita vã întreabã: „Ce trebuie sã fac dacã profesorul o sã-mi mai spunã asa?“
Multumesc mult pentru scrisoare, domnisoarã. Trebuie sã te linistesc imediat. Mai întîi, esti foarte inteligentã – o stii si tu —, dar aceastã inteligentã trebuie lucratã. Nu numai cu capul si prin studiu: trebuie exersatã si inteligenta corpului. Poate cã profesorul te-a ofensat putin cînd ti-a spus cã nu esti tot atît de bunã ca ceilalti si cã ar fi mai bine sã tricotezi decît sã joci fotbal. Dar a spus-o asa, pur si simplu, stii si tu cum se spune si a uitat pe loc. Tu te gîndesti mereu, iar el nici nu mai stie cã a spus asta. Cînd va veni din nou, si dacã vei încerca sã-ti exersezi cît mai bine corpul care este tot al tãu, va fi cu sigurantã multumit. si nu uita cã îndemînarea corpului ca si îndemînarea manualã sînt o formã de inteligentã tot atît de importantã ca si inteligenta scolarã, ca si scrisul… De altfel, ai un scris minunat!
149
Nu uita cã pentru a avea cãrti, existã cu sigurantã în orasul tãu o bibliotecã pentru copii. Acolo ti se împrumutã orice carte doresti (e suficient sã prezinti o dovadã cã locuiesti în oras).
Cît despre fratele tãu care rîde de tine, ce sã-ti spun? Dar toti fratii rîd de surorile lor! E gelos pentru cã esti subtire si elegantã! Nu asculta ce-ti spune sau ascultã si rîzi. Sã nu crezi cã din cauza asta esti o martirã. Ai mai multe resurse decît crezi. La revedere, domnisoarã.
si acum o scrisoare foarte importantã, scrisã pe hîrtie rosie, din partea micutului David.
Are opt ani si e judoka. Mã întreabã ce sã facã ca sã devinã mai puternic, pentru cã are un prieten care-l bate. si, dupã cum cred eu, prietenul lui se bate mai bine decît el.
Cu sigurantã.
Deci, mã gîndesc David: Cînd cineva face judo stie sã punã piedicã. Iar prietenul tãu, care e mai puternic decît tine, poate cã nu e judoka. Dacã este si el, atunci e grav. Dar în cazul acesta cred cã poti sã iei o centurã superioarã mai repede decît el. Oricum, în scrisul tãu vãd ceva si anume cã nu e drept si cã e pe o hîrtie rosie. Probabil cã esti foarte furios pe el si te simti intimidat în fata lui. Întîi de toate, trebuie sã-l privesti cu ochii sticlosi, lucind de furie. E primul lucru care o sã-l impresioneze. Apoi, ai putea sã-l rogi pe tatãl tãu sau pe un frate mai mare sau pe un unchi sã-ti arate cum sã dai niste pumni formidabili cînd, de fapt, nu esti foarte puternic. Deoarece cu pumnul se loveste într-un anumit fel!
Mai ales la judo, cred.
Nu, la judo nu se loveste cu pumnul. Dar e vorba de un coleg bãtãus si nu de un judoka, trebuie deci sã învete sã loveascã cu pumnul în fortã. Fetele nu stiu sã loveascã asa. În schimb bãietii – eu am avut multi frati si îmi amintesc de asta de cînd eram micã – lovesc cu pumnul în fortã, de abia te ating, dar e foarte dureros. Numai bãrbatii stiu sã te învete cum sã lovesti asa. Tu trebuie sã-i dai niste pumni moi, ca niste mingi mari care se nãpustesc asupra lui. Iar el… bum, bum… Trebuie sã înveti asta. Ai, desigur, colegi puternici care o sã te învete. Mai întîi piedicile, apoi loviturile de pumn ale bãietilor.

Sînteti, într-adevãr inepuizabilã, Françoise Dolto! În orice caz, cred cã micutul David va fi satisfãcut de rãspuns.
si dupã asta, prietenul lui o sã-l iubeascã si mai mult.
Credeti?
Sînt sigurã. Asa e cînd un coleg îl bate pe un altul. De altfel, si la fete e la fel: cînd un bãiat le bate, înseamnã cã ele îi trezesc interesul. Deci, trebuie sã dai un rãspuns! În caz contrar, dacã nu rãspunzi cuiva… Eu i-am rãspuns lui azi, nu-i asa? si el trebuie sã-i rãspundã celuilalt.
Un bãiat de doisprezece ani vã scrie: „Am o surioarã de opt ani. Mama si tatãl meu au treizeci si opt de ani. Iatã ce vreau sã vã întreb: trebuie sã li se permitã copiilor sã vorbeascã urît? Deoarece la scoalã la mine e un profesor care, de fiecare datã cînd ne aude vorbind urît, ne pedepseste. Ce pot face pãrintii cînd îsi aud copiii înjurînd? Trebuie sã-i pedepseascã sau sã-i lase în pace (vã citesc scrisoarea în întregime deoarece mi se pare fermecãtoare) si apoi sã le explice cã nu e frumos sã le vorbesti urît si dacã se mai întîmplã…“ Vã mai întreabã si dacã trebuie sau nu sã li se interzicã copiilor sã se joace cu pistoale, carabine, petarde… si ce influentã poate avea acest lucru asupra vietii lor viitoare. Semneazã: „X, un fidel ascultãtor…“ Nu a mai adãugat formulele de politete de la sfîrsit, dar am oarecum impresia cã încearcã sã se informeze pentru ca apoi sã poatã spune profesorilor si pãrintilor: „Doctorita Dolto a spus cã…“
Da, si e de mirare deoarece nu pare scrisoarea unui copil.
În legãturã cu înjurãturile, o sã-i rãspund cã este o vorbã care spune: „trebuie sã-l iei pe fiecare asa cum este.“ Or, toatã lumea stie cã acest profesor nu suportã înjurãturile si cînd le aude îi pedepsseste pe cei care le spun. si mã întreb dacã nu cumva chiar le place sã fie pedepsiti, din moment ce ei înjurã în continuare. La urma urmei, sînt multi copii pe care îi plictiseste sã stea toatã ziua de miercuri acasã si care preferã sã fie pedepsiti si sã spunã: „Proful ãsta e complet cretin cã nu ne lasã sã înjurãm.“ Nu stiu. Esti la scoalã ca sã înveti sã vorbesti. Nu e nevoie sã mergi la scoalã ca sã înveti sã înjuri. Iar acasã, i-
150
am sfãtuit deja pe pãrintii agasati de aceastã manie de a vorbi urît, care apare în jur de patru ani, sã le spunã copiilor sã meargã sã înjure la toaletã. Asa te sfãtuiesc si pe tine, tinere, sã faci cînd simti cã ai gura plinã de vorbe urîte. Se întîmplã însã ca, deodatã, sã-ti scape o înjurãturã (ori ai cãzut, ori ai alunecat pe o coajã de bananã, ori ai spart ceva la care tineai…) Asta este, se întîmplã. Ceri scuze celor care teau auzit. (În general, cînd îti scapã un cuvînt urît si de fatã sînt si alte persoane spui: „Vai, scuzati-mã“)
Dar în ce te priveste, e cu adevãrat necesar sã înjuri? Dacã da, trebuie sã reflectezi la aceastã problemã si sã ai mereu la îndemînã o hîrtie. Cînd simti cã vrea sã-ti iasã o înjurãturã din gurã o scrii încercînd sã nu faci greseli de ortografie. Sînt multe înjurãturi. Ar trebui sã încerci sã faci o listã cu ele. E foarte amuzant sã stii o multime. De altfel, trebuie sã le stii, altminteri pari tîmpit. Dar nu trebuie sã le spui cu voce tare, decît cînd esti împreunã cu colegii si esti sigur cã nu e nici un adult prin preajmã ca sã audã. Deoarece eu nu cunosc adulti care sã spunã: „Dar vã rog, copii, înjurati, e asa de frumos.“
În privinta pistoalelor, a pustilor etc., copiii au nevoie, cred, sã se joace de-a rãzboiul, din moment ce adultilor li se par atît de interesante armele, încît le prezintã la defilare în zilele de sãrbãtoare, iar lumea vine sã vadã si sã aplaude aceste arme din ce în ce mai periculoase. O puscã de lemn, un pistol de jucãrie nu sînt foarte periculoase si-ti permit s-o faci pe durul. Eu nu am o pãrere precisã despre aceastã problemã. Dar sînt unii pãrinti care au. Pãrintii sînt asa cum sînt si, cînd ti i-ai ales pe ai tãi, trebuie sã te obisnuiesti cu ei. Cînd vei fi tatã, tinere, vei face cum vei dori! Tu trebuie sã-mi spui dacã crezi cã acei colegi care se joacã de-a rãzboiul sînt mai umani, mai civilizati decît ceilalti. Eu nu stiu. Jocurile rãzboinice îi privesc pe cei mici; mai tîrziu, devin interesante artele martiale, cum li se spune – care sînt niste jocuri supuse unor reguli si care cer stãpînire de sine – ca de exemplu judo, karate si celelalte jocuri de exersare a corpului si a armelor. Esti deja, dupã cum o aratã scrisul tãu, la vîrsta la care ar trebui sã te intereseze aceste jocuri supuse regulilor si care sînt, de fapt, o artã.
Iatã scrisoarea unei fetite de doisprezece ani; a fost adoptatã legal de mãtusa si unchiul ei; stie cã mama ei adevãratã, care nu a abandonat-o niciodatã, e sora mamei ei adoptive. Dar nu stie numele tatãlui si ar vrea sã-l cunoascã. Mãtusa nu se opune, dar îi spune cã asta ar face-o sã sufere prea mult pe mama ei. Ar dori un sfat.
Mama ta are nevoie sã-i spui cã o iubesti si cã îi esti recunoscãtoare cã ti-a permis sã fii crescutã, de la vîrsta de cincisprezece zile, de sora si cumnatul ei, sã devii fiica lor adoptivã, deoarece ea nu putea

sã te creascã singurã. Cred cã e inutil, cel putin acum, sã-i provoci o suferintã suplimentarã. Poate mai
tîrziu vei reusi sã afli cine este tatãl tãu, dar mã întreb dacã e necesar, avînd în vedere cã acesta nu s-a ocupat de tine. Spui cã mama te-a încredintat surorii ei din motive financiare. A avut curaj, deoarece sînt multe mame care, din aceleasi motive si-ar fi încredintat copilul spre adoptare unor persoane necunoscute. A fost greu sã facã ce a fãcut si poti sã-i fii recunoscãtoare pentru cã adevãrata ta familie e si familia ta adoptivã.
Vã mai întreabã dacã dificultãtile de memorie pot fi ereditare, cãci i s-a spus cã mama ei adevãratã are probleme psihice.
Nu, nu e ereditar. De altfel, scrisoarea ta aratã cã nu ai nici o problemã psihicã, chiar dacã ai dificultãti de memorie. Or, memoria se exerseazã si tu poti sã ti-o exersezi: de exemplu, faci o listã de cuvinte pe care le scrii unul sub altul si încerci sã le retii în joacã; le spui cu voce tare si verifici apoi dacã ai sãrit vreunul. Cînd le stii foarte bine, astepti douã sau trei zile si reiei lista. Cred cã, dacã-ti exersezi memoria, vei reusi foarte bine. Nu trebuie sã te descurajezi.
si acum o scrisoare de la un bãiat de saptesprezece ani care a suferit foarte mult din punct de vedere fizic. Pînã la nouã ani trãia vesel si fericit. Apoi, viata lui a devenit un cosmar: a suferit de o boalã fizicã fãrã sã i se cunoascã cauza, în urma cãreia a suportat numeroase investigatii foarte dureroase. Pe urmã, a trebuit sã fie operat. Mai are si acum dificultãti fizice si mai ales o anumitã întîrziere si o fragilitate care îl fac sã sufere deoarece colegii lui rîd de el (îi spun chiar „domnisoarã“). Din punct de vedere scolar nu e decît cu doi ani în urmã – ceea ce e putin, avînd în vedere cît a suferit —, dar viata la scoalã i-a
151
devenit insuportabilã. „Nu mai suport sã trãiesc decît în familia mea, scrie el, nu în societate.“ Vã pune urmãtoarea întrebare: „Sînt oare un inadaptat sau am rãmas traumatizat în urma acestei boli care m-a fãcut sã sufãr atît de mult? Cum sã-mi recapãt încrederea în mine?“
În parte ai si gãsit solutia, deoarece dupã cum ne spui, scrii povesti, nuvele, poeme: trebuie sã continui; si dacã îti e într-adevãr imposibil sã mai fii împreunã cu colegii tãi, poate ai putea obtine aprobarea sã urmezi cursurile la fãrã frecventã. Dar atentie: dacã faci asta, este absolut necesar sã vezi si alti bãieti si alte fete – în cluburi sau centre pentru tineret. La vîrsta ta poti sã faci acest lucru. Pãrintii tãi vor fi însã de acord? Rãmîne de vãzut. Dar mai ales, nu-ti pierde curajul. Doi ani de întîrziere nu înseamnã nimic. si spune-ti cã cineva care a suferit cum ai suferit tu si care a gãsit deja o cale de sublimare (cum spunem noi în psihanalizã) prin creatia literarã, nu e pierdut. Esti putin în urmã, dar cu sigurantã vei creste, te vei dezvolta. Cu atît mai rãu pentru cei cãrora nu le place cã nu esti ca ei, la vîrsta lor. În orice caz, pot sã-ti spun cã nu esti cu nimic anormal. Momentan, esti neadaptat la viata bãietilor de vîrsta ta, din cauza acestui traumatism prelungit. Dacã locuiesti aproape de un oras unde se dau consultatii medicale si pedagogice, poti sã mergi foarte bine acolo. Chiar dacã e un centru pentru copiii pînã la cincisprezece ani, sînt sigurã cã vei gãsi pe cineva cu care sã vorbesti si care sã-ti indice un alt centru în care sã fii primit ca tînãr adult sau ca adolescent întîrziat, desi ai saptesprezece ani. Esti la vîrsta unei cotituri la care un anumit gen de consultatii se terminã pentru a lãsa locul altora, ce încep de la saisprezece ani. Dar nu-ti pierde curajul. Nu ai motive.

## Psihoterapia, psihiatria, reeducarea, psihanaliza1

O învãtãtoare vã pune o întrebare care mi se pare foarte interesantã: „Uneori îi sfãtuiti pe pãrinti sã caute în regiunea în care locuiesc un centru de psihoterapie… Ar fi bine sã explicati diferenta dintre psihoterapeuti, psihanalisti, psihiatri si reeducatori, dînd poate si cîteva exemple, astfel încît cei interesati sã stie la cine sã apeleze cînd au nevoie. Dacã, de pildã, te adresezi unui psihanalist nu stii prea bine cu cine ai de-a face, ce se va petrece în cabinetul lui…“
Sã încercãm.
Cînd nu te simti bine consulti un medic. Îti examineazã corpul si, dacã nu e vorba de o boalã vizibilã, acesta îsi îndreaptã cercetãrile spre viata de familie, sentimentalã sau spre cea profesionalã. Asta dacã are timp; dacã nu, va prescrie un medicament care va ameliora tulburãrile de care se plînge bolnavul, tulburãri ce nu au o cauzã vizibilã. Dacã medicul observã cã bolnavul rationeazã deformat, prezintã o încetinealã în gîndire, o fugã de idei, fabuleazã, este excitat sau deprimat, se învinovãteste de fapte imaginare, dacã spune cã ar fi mai bine sã moarã sau face din unul dintre apropiatii lui un obiect de delir; si dacã

doctorul crede cã bolnavul nu este responsabil pentru actele sale ce i-ar pune viata în pericol sau cã riscã sã comitã – din cauza surescitãrii, a convingerii cã este persecutat – un act agresiv, periculos pentru o altã persoanã, atunci sã-l sfãtuiascã pe pacient sau pe familia acestuia – în cazul în care bolnavul e incapabil sã înteleagã cã e victima unei crize – sã consulte un psihiatru.
Psihiatrul are experienta necesarã care-i permite sã aprecieze gravitatea patologiei mentale. El examineazã starea neurologicã a bolnavului. Îi prescrie, dacã considerã cã e suficient, medicamente chimice eficace pentru a-i ameliora tulburãrile. El hotãrãste dacã bolnavul poate, fãrã nici un risc pentru el sau pentru altii, sã rãmînã în familie sau dacã e mai prudent sã fie internat, sub supraveghere. În acest ultim caz, el indicã spitalul sau clinica psihiatricã potrivitã. Acolo el poate fi pus sub observatie, în repaus,
152
alãturi de ceilalti bolnavi si de personalul medical; sau, dacã e necesar, se recurge la izolare, la somnoterapie etc.
Psihiatrul poate recomanda cîteodatã, în afarã de medicamente, si o psihoterapie pe care fie o conduce el însusi fie altcineva. Astfel, ajutat concomitent de starea de odihnã, de ruperea de mediul lui obisnuit, de încetarea unei activitãti extenuante precum si de chimioterapie, bolnavul poate restabili contactele, poate intra în relatie cu psihiatrul; psihoterapia îl ajutã sã-si priveascã starea cu un ochi critic si sã-si regãseascã echilibrul pierdut.
Bine, asta în ceea ce-i priveste pe psihiatri. Dar psihologii?
Existã psihologi oriunde oamenii trãiesc împreunã: la serviciu, la scoalã, la spital, în închisori. Psihologii dau teste pentru a aprecia aptitudinile celor pe care-i examineazã: inteligenta, îndemînarea manualã, sensibilitatea, rezistenta la obosealã etc. Existã si teste de personalitate, de caracter. Psihologii se ocupã mai ales de populatia sãnãtoasã. Sînt unii care se ocupã îndeosebi de copii, sãnãtosi sau handicapati: în crese, scoli, grupuri de tineri; altii se ocupã de orientarea scolarã si profesionalã; altii de vîrsta a treia. Iar unii sînt specializati în psihologia patologicã: acestia lucreazã în spitale psihiatrice si dau consultatii de specialitate.
În ce situatie pãrintii sînt sfãtuiti sã consulte un psiholog?
Atunci cînd e necesarã o examinare prin teste utile întelegerii dificultãtilor pe care le are copilul; teste în urma cãrora, de exemplu, psihologul va putea da unele sfaturi profesorilor, pãrintilor si copilului cu probleme.
Existã psihologi care fac psihoterapie?
Da, cei care au formatia necesarã si care intrã usor în contact cu copiii.
Asta ne face sã ne punem întrebarea: ce este o psihoterapie?
Reprezintã o serie de discutii: pacientul vorbeste, psihoterapeutul ascultã, creeazã o relatie de încredere, îi permite pacientului sã exprime ce nu e în regulã în „stãrile lui sufletesti“ si în relatiile lui cu ceilalti. Cînd poti sã te destãinui cuiva, cînd esti sigur de discretia lui, toate acestea ajutã.
Dar sînt psihoterapii care nu reusesc…
În general asta se întîmplã cînd pacientul, adult sau copil, nu doreste sã-si rezolve problemele sau cînd psihologul îi este antipatic – se întîmplã si asta. Încrederea, simpatia, discretia si dorinta de a depãsi dificultãtile sînt necesare.
Vorbiti deseori de psihoterapie psihanaliticã sau de psihoterapie simplã. Care este diferenta?
Diferenta se datoreazã formatiei psihoterapeutului, dacã a fost sau nu el însusi psihanalizat. Se poate face o psihoterapie simplã sau de sustinere cu un medic, un psihiatru, un psiholog care stie sã inspire încredere, sã faciliteze confesiunea, sã ajute pacientul sã spunã ce are pe suflet. Dar nu se poate face o psihoterapie psihanaliticã decît cu un interlocutor psihanalizat, deprins cu tehnica ascultãrii inconstientului, deprins sã asculte ce se petrece cu noi si ce exprimãm fãrã voia noastrã în timp ce vorbim. În aparentã, procesul psihoterapiei este acelasi, dar un psihoterapeut ce a fost psihanalizat permite ca – prin atitudinea sa – problemele mai profunde, mai vechi ale pacientului sã iasã la suprafatã si sã fie exprimate.
Ce diferentã este între o psihoterapie psihanaliticã si o adevãratã psihanalizã – deoarece si într-un caz si în altul cel care o face s-a format printr-o lungã psihanalizã personalã?
Metoda nu e aceeasi. Mai întîi, o deosebire evidentã: psihoterapia are loc fatã în fatã; amîndoi, si pacientul si psihoterapeutul vorbesc, pacientul în general mai mult decît psihoterapeutul, acesta din urmã intervenind pentru a înlesni dialogul, a ajuta pacientul sã se exprime. si pentru a le diferentia putin mai

mult, o psihoterapie e de o duratã mai micã si mai putin constrîngãtoare decît o psihanalizã. si, mai ales scopul ei este strict terapeutic. Nu sînt evocate decît problemele actuale pentru a le întelege si pentru a le putea depãsi: nu se spune tot ce-ti trece prin minte. Psihoterapia vizeazã mai curînd tulburãrile constiente, relatiile cu cei apropiati, realitatea actualã si modul în care poti sã-i faci fatã. Ea opereazã mai la suprafatã
153
si mai repede. Deseori, e suficientã pentru a-ti regãsi un echilibru durabil, a-ti recãpãta încrederea, a o lua de la capãt, a depãsi o perioadã dificilã din care n-ai fi putut iesi singur.
În psihanalizã, pacientul stã întins pe un divan, nu-l vede pe psihanalistul care tace. Pacientul spune tot ce gîndeste, tot ce simte. Experienta aratã cã prin relatia imaginarã dintre psihanalist si cel psihanalizat, prin visele pe care acesta din urmã i le povesteste refãcînd traseul propriei vieti, el îsi retrãieste în mod inconstient experientele trecute. Este ca o aventurã la capãtul cãreia esti mai putin fragil din punct de vedere psihic, dacã pot sã spun asa. Într-o psihanalizã se evocã cele mai vechi amintiri, cele care au fost complet uitate. Este un fel de retrãire a vietii întregi – dragoste, urã, neîncredere, încredere etc. – în jurul relatiei imaginare cu psihanalistul. Psihanaliza e deseori greu de suportat, angoasantã, este un proces îndelungat unde scopul imediat nu este vindecarea.
Cînd si la ce vîrstã deci e indicatã psihoterapia?
Nu existã o vîrstã la care psihoterapia sã nu poatã ajuta pe cineva ce doreste sã-si îmbunãtãteascã relatiile cu el însusi si cu ceilalti.
E necesarã la sugar, atunci cînd comunicarea cu mama e întreruptã sau la copilul între cinci si douãzeci de luni, atunci cînd nu mai existã comunicare între el si cei doi pãrinti, mai ales dacã comunicarea nu este bunã în afara casei si cu ceilalti membri ai familiei. Acelasi lucru, începînd de la treizeci de luni, cînd copilul se teme de lumea exterioarã si de cei de vîrsta lui, în loc sã fie atras de ei, el nu se simte în sigurantã decît acasã; atunci cînd copilul se plictiseste sau e instabil, nu stie sã se joace.
E necesarã la vîrsta scolarã cînd copilul suferã un esec, cînd nu-i mai place scoala sau cînd nu-i place nici un fel de activitate specificã vîrstei sale, cu exceptia celei scolare.
Începînd de la opt ani, cînd copilul nu-si face prieteni, nu stie sã-si ocupe timpul acasã, nu-i place sã se joace afarã, e îmbufnat cu pãrintii sau, dimpotrivã, nu poate sã trãiascã departe de ei.
La pubertate, cînd tînãrul rãmîne copilãros, îsi evitã colegii, fete si bãieti, nu se simte bine decît cu mama si tata.
În perioada adolescentei cînd nu cautã compania altor adolescenti, nu comunicã cu pãrintii, e stingher.
E necesarã tînãrului adult care, dupã un start bun ce prevedea un viitor fãrã probleme, nu-si poate acorda viata sentimentalã si pe cea sexualã cu acelasi partener, are sentimentul propriului esec, îi este fricã de viatã.
Psihoterapia e necesarã si atunci cînd adultul suferã din cauza lui însusi sau din cauza altora, crede numai cã-i face sã sufere pe altii sau chiar îi face sã sufere datoritã caracterului sãu. Pe scurt, cînd conflictele inter-relationale dureroase îi tulburã existenta în timp ce, pe de altã parte, ar avea totul pentru a fi fericit.
E utilã si pentru adultul matur atunci cînd – copiii fiind deja mari – viata personalã, sentimentalã, culturalã, sexualã nu mai prezintã atractie; el nu mai reuseste sã trãiascã fãrã prezenta copiilor, acum mari, nu-si mai suporã sotul, sotia si nu mai gãseste nici o compensatie în relatiile sociale.
E necesarã la o vîrstã înaintatã cînd, cu toatã atentia concentratã asupra necazurilor bãtrînetii, individul se închide în el însusi si nu mai încearcã sã frecventeze si alte persoane. Dar si în apropierea mortii care angoaseazã.
Deci, psihoterapia e indicatã de fapt în perturbarea recentã a vietii relationale.
În concluzie, dupã pãrerea dumneavoastrã, indicatiile psihoterapiei sînt foarte numeroase?
Într-adevãr. Dar e regretabil sã vezi un copil la doi, trei ani dupã ce li s-a spus pãrintilor cã e recomandabilã o psihoterapie: între timp el s-a împotmolit în propriile dificultãti, la început ocazionale, care i-au perturbat viata afectivã si socialã, atrãgînd dupã sine efecte secundare, sentimentul esecului care, în functie de caz, s-au manifestat printr-o revoltã sau depresie, printr-o întîrziere afectivã importantã sau o nevrozã care va necesita un tratament îndelungat si numai printr-o psihanalizã.
si aceasta nu se datoreazã faptului cã, atunci cînd li se vorbeste despre psihoterapie pãrintii, nestiind despre ce e vorba, nu au încredere?
154

Cu sigurantã. Asta poate si din cauza noastrã, a diferitilor „psi“. Nu explicãm suficient pãrintilor sensul acestor dificultãti prezente în relatia copilului cu el însusi, cu pãrintii, cu scoala; sensul barajelor inconstiente ale cãror victimã este; nu explicãm suficient cã nici cea mai mare dovadã de bunãvointã din partea lui, nici o pedagogie specialã, nici o atitudine educativã din partea adultilor nu pot modifica situatia. O situatie în care, contrar opiniei altora, nu trebuie cãutatã „greseala“ —, ci mai curînd o întelegere defectuoasã între pãrinti si copii.

Dar mai sînt si esecuri în psihoterapie si asta îi face pe pãrinti sã ezite.

Iatã despre ce e vorba. Psihoterapia dã rareori gres si nici pe departe în atît de multe cazuri cum cred sau spun unii pãrinti neîncrezãtori. Dar bineînteles cu o conditie, sã nu se astepte prea mult. Iar psihoterapia sã fie urmatã de cel îngrijorat de situatia în care se aflã, constient cã suferã din cauza ei.

Multi copii prezintã tulburãri care-i deranjeazã pe cei din jurul lor si nu pe ei. Atunci tatãl si mama – amîndoi sau unul dintre ei – prin propria lor psihoterapie, pot sã-l ajute pe copil si sã-l pregãteascã sã recurgã la ajutorul unei a treia persoane, dacã mai este necesar.

Pe de altã parte, sînt si copii mari, adolescenti, constienti de suferinta lor psihologicã, sufocati de o nevrozã instalatã deja sau în curs de aparitie (cîteodatã chiar la elevi foarte buni) fãrã ca pãrintii sã-si dea seama de suferinta copiilor; si în ziua în care nevroza se manifestã prin simptome grave, acesti pãrinti îsi pierd cumpãtul, se simt vinovati…

În cazul dificultãtilor de comportament, pãrintii sînt deseori porniti împotriva copilului si, cînd li se vorbeste despre psihoterapie, ar dori un rezultat miraculos în numai cîteva sedinte. Nu au încredere nici în copil nici în cel sau cea care se ocupã de el si pe care copilul e fericit sã-l vadã… Ei suferã cã o a treia persoanã se bucurã de încrederea copilului lor si – desi fericiti în cazul unei ameliorãri – întrerup cura de îndatã ce tulburãrile copilului nu mai constituie un motiv de rusine pentru ei sau nu-i mai angoaseazã: dar e încã prea devreme. Nu-si ajutã copilul sã continue. Mai mult chiar: unii pãrinti suferã cînd vãd rezultatul pe care îl sperau, dar fãrã sã-si dea seama cã el e însotit, în mod necesar, de o maturizare a fiului sau a fiicei lor, maturizare ce duce la o asumare a propriilor responsabilitãti. Copilul se simte bine, si-a regãsit capacitatea de comunicare, îsi exprimã dorintele personale. Este semnul cã s-a vindecat, dar pãrintii sînt derutati si nu mai stiu ce sînt în fata acestui copil eliberat de o dependentã puerilã fatã de ei. Acestia devin atunci detractorii psihoterapiei fatã de alti pãrinti, pe nedrept, deoarece copilul lor a depãsit momentul critic.

Sã mai adãugãm cã si în cazurile în care pãrintii nu trebuie sã plãteascã nimic (Asigurãrile sociale plãtesc consultatiile psihologice ale copiilor) sau poate tocmai din aceastã cauzã, pãrintii care nu au „ales“ eventualul terapeut al copilului lor, se considerã privati de rolul lor legal si natural, de responsabilitãtile lor tutelare. Ar dori numai sã fie ajutati, sã primeascã sfaturi, dar acest lucru care ar fi fost suficient, poate, pentru a restabili relatiile lor cu copilul cînd dificultãtile erau chiar la început, nu mai are acum nici un sens. Terapeutul nu trebuie sã dea nici un sfat educativ pãrintilor. Rolul lui este sã permitã copilului sã se înteleagã pe sine si sã utilizeze, în favoarea dezvoltãrii sale, tensiunile care apar. E necesar deci ca pãrintii sã-si continue rolul educativ si nu sã-l abandoneze asa cum fac cînd copilul lor face psihoterapie.

Nu existã viatã de grup, deci nici viatã de familie, nici educatie (ratatã sau reusitã) fãrã tensiuni. O psihoterapie îl poate ajuta pe copilul eliberat de angoase sã reactioneze pozitiv la tensiunile apãrute în familie si în societate.

Deci, dacã pãrintii au încredere în copilul lor si în psihoterapie, dacã îsi sustin copilul în momentele de angoasã inevitabilã în acest gen de tratament, dacã ei însisi persevereazã în momentele de îndoialã, vor fi recompensati. Cîte scrisori din partea pãrintilor ce au vãzut rezultatele psihoterapiei nu ne confirmã acest lucru! Dar, bineînteles, nu e vorba nici de magie si nici de „moralã“. Sã te dezvolti bine nu înseamnã întotdeauna cã esti o persoanã usor de suportat!

Psihoterapia nu ar da gres dacã ar fi urmatã cu acordul celui care suferã si la timp, îndatã ce acesta îsi dã seama cã ceva nu e în regulã. Asta vreti sã spuneti, nu-i asa?

155

Da, asta este. Esecurile, dacã sînt, se datoreazã unei psihoterapii care a început prost fie pentru copil fie pentru pãrinti. Cîteodatã copilul se simte împins, obligat sã suporte o psihoterapie pentru care nu e motivat, fãrã sã sufere sau fãrã sã sufere încã de tulburãrile remarcate de anturajul lui. Unii adolescenti îmi scriu: „Am urmat, cînd eram mic, doi sau trei ani de psihoterapie care nu mi-au folosit la nimic…

Nici mãcar nu întelegeam de ce mergeam sã desenez la o doamnã – sau la un domn – pentru ca apoi totul sã ia sfîrsit". E clar cã, în asemenea cazuri copilul nu ceruse sã facã o psihoterapie. Psihoterapia nu a dat gres, ea nu a început de fapt. Copilul, pãrintii, terapeutul si-au pierdut timpul. Pãrintii (sau Asigurãrile sociale) au cheltui banii degeaba.
Cîteodatã esecul se datoreazã pãrintilor. Copilul era foarte motivat si nu avea pe nimeni în care sã aibã încredere. Psihoterapia a început foarte bine dar, ca urmare a lipsei de întelegere a pãrintilor, s-a blocat; nu si-au mai însotit copilul care, locuind foarte departe, nu putea sã meargã singur la sedintele de psihoterapie sau l-au culpabilizat cã are nevoie si de altcineva în afarã de tatãl si mama lui, cã nu le povesteste ce se întîmplã acolo etc. Gelozia pãrintilor existã, din pãcate! Din cauza ei psihoterapia dã gres, iar copilul cedeazã, se prãbuseste, mult mai împresurat de simptome decît înainte.
Dar esecul se poate datora si psihoterapeutului, nu-i asa?
Rar, foarte rar. Deoarece nu el are rolul principal. El îl asistã pe cel ce vrea sã se vindece, îl ajutã sã spunã tot ce are pe suflet. Nu, dacã psihoterapeutul e cîteodatã pãrtas cu ceva la esec, este atunci cînd acceptã un copil lipsit de motivatie sau un copil ai cãrui pãrinti n-au înteles despre ce este vorba. Mai bine sã amîne, sã astepte o solicitare autenticã care sã nu fie teleghidatã de scoalã (de frica exmatriculãrii) sau de un „doctor". Psihoterapeutul trebuie sã fie la dispozitie, nimic mai mult. Psihoterapia nu se cumpãrã, nici nu se suportã. Atît pãrintii cît si copilul trebuie sã colaboreze la ea.
Cînd pacientul este motivat personal, nu existã esec în psihoterapie?
Nu, în nici un caz pe termen scurt; cîteodatã, în timp, tulburãrile dispar, dar sînt înlocuite de altele, mai vechi, sau reapar cele initiale. Nu e vorba de un esec. Psihoterapia îsi are si ea limitele ei. Se lucreazã asupra realitãtii actuale si mai ales în viata constientã.
În acest caz ar fi mai indicatã o psihoterapie psihanaliticã?
Da, pentru cã în cursul sedintelor se evocã acele angoase care au reapãrut recent. si poate cã ar fi chiar necesar sã se recurgã la o psihanalizã propriu-zisã.
În ce caz deci trebuie sã se recurgã la psihoterapia psihanaliticã, adicã condusã de un interlocutor psihanalizat? si în ce caz sã se recurgã la psihanaliza propriu-zisã?
În toate cazurile în care, consultat în legãturã cu anumite dificultãti, medicul, psihologul, psihiatrul sau un practician psihanalist recomandã acest lucru dupã ce a studiat cazul; dar mai ales dacã, în urma unei psihoterapii urmatã serios, timp de cîteva luni, nu s-a produs nici o ameliorare, desi pacientul, pãrintii si psihoterapeutul au dorit-o cu adevãrat.
V-am mai spus: în psihoterapie se abordeazã conflictele recente, dificultãtile actuale si constiente si deseori aceasta este suficientã (mai ales dacã mediul educativ e favorabil), dar sînt cazuri în care, în cursul psihoterapiei, sub aparentele unor conflicte recente, apare o nevrozã structuratã de foarte multã vreme. Aparenta ameliorare a stãrii pacientului, vãzutã din afarã, ascundea de fapt simptome foarte grave, datînd de la începutul vietii sexuale sau al relatiei afective, ignorate de cei din jur si din aceastã cauzã suportate pînã atunci de pacient. Psihoterapia care l-a ajutat sã iasã dintr-o crizã acutã declansatã de o situatie ocazionalã, e deja ceva. Dar în acest caz, ea poate fi insuficientã. Numai o actiune în profunzime îl poate ajuta cu adevãrat.
Îmi dau seama cã nu am vorbit despre psihanaliza aplicatã copiilor. E vorba tot de „a asculta" inconstientul, dar cu copiii folosirea cuvîntului nu e singura tehnicã. Copilul te poate face sã întelegi si prin desen, modelaj, mimicã expresivã ceea ce în trecutul lui a produs („deja") un baraj inconstient pe care nici tehnica, nici bunãvointa nu-l pot înlãtura.
156
Bine, acum totul mi se pare limpede. Tulburãri recente: psihoterapie, imediat ce e recomandatã. Tulburãri vechi, mai ales într-un mediu el însusi perturbat sau perturbant în care aceleasi angoase sînt repetate la intervale regulate de pacient: psihoterapie psihanaliticã sau psihanalizã.
Sã mai spunem cã nu pacientul e cel care decide, nici psihanalistul, ci amîndoi împreunã. E necesar ca pacientul sã aibã motive serioase, sã dispunã de timp (si de bani), pe scurt, sã poatã reuni conditiile practice ale unei psihanalize, tinînd cont de asemenea de responsabilitãtile la care se angajeazã: repet, psihanaliza e un drum anevoios ce are drept scop asumarea cu luciditate a propriei responsabilitãti umane. Nu are un scop imediat terapeutic. Ea necesitã o disponibilitate pe care nu o ai mereu, în orice situatie si la orice vîrstã. Psihanaliza nu trebuie în nici un caz confundatã cu psihoterapia. Sper cã am fost destul

de explicitã. Ea nu are vastele indicatii ale psihoterapiei.
Dar care e pãrerea dumneavoastrã despre ceva mult mai simplu, reeducarea?
Se pune problema recuperãrii unei functii pierdute de care nu îndrãznesti sau nu mai îndrãznesti sã te folosesti. Nu poti reeduca o functie absentã, o functie care nu a fost niciodatã dobînditã nici educatã, nici o functie pe care nu doresti sã o folosesti. Din acest motiv numeroase tipuri de reeducare, de limbaj, de motricitate, de exemplu, dau gres; deoarece s-a pus carul înaintea boilor. Dacã reeducarea esueazã, înseamnã cã ar fi trebuit pregãtitã înainte printr-o psihoterapie.
Cînd copilul e mic, mama sau tatãl trebuie sã fie prezenti la sedintele de reeducare pentru a stabili sau restabili comunicarea prin limbaj sau prin motricitate cu copilul. Iar aceasta cu ajutorul reeducatorului. Pãrintii si copilul trebuie sã aibã încredere în el, sã-l simpatizeze, iar sedintele sã fie plãcute.
Cînd e indicatã reeducarea?
La un copil?
Da. Multi pãrinti ne scriu despre copiii lor care vorbesc prost, se bîlbîie, sînt neîndemînatici, disgrafici, discalculi. Acestia au nevoie de reeducare?
Reeducatorii sînt persoane care sînt formate sã ajute un copil printr-o tehnicã foarte precisã ce vizeazã o dificultate instrumentalã si numai instrumentalã. De exemplu, în cazul unui copil care nu vorbeste bine, dar se exprimã foarte bine prin gesturi, prin priviri, se joacã bine, e vioi, vrea sã comunice dar nu reuseste, reeducarea poate fi suficientã. Dar, deseori, reeducatorii bine pregãtiti îsi dau seama, dupã o perioadã de timp, cã în cazul reeducãrilor de vorbire sau psihomotorii, de lecturã, scriere, ortografie sau calcul matematic, copilul ajunge la un prag pe care nu-l poate depãsi. În acel moment, ei le recomandã pãrintilor sã consulte un psihanalist, sã aibã în vedere o psihoterapie psihanaliticã. E pãcat cã nu a fost fãcutã înainte de reeducare, dar mai bine mai tîrziu decît niciodatã. Nu e un motiv sã se renunte la reeducare, asa cum se întîmplã în cele mai multe cazuri, mai ales dacã copilului îi place persoana care conduce reeducarea si dacã este foarte dornic sã iasã din starea de incapacitate instrumentalã, sã vorbeascã, sã „se miste“, sã devinã îndemînatic, sã scrie sau sã calculeze corect. Nu ar trebui sã se renunte la reeducare, decît dacã copilul nu mai doreste sã continue. O reeducare nu e o psihanalizã; ea poate deveni eficientã fiind ajutatã de psihanalizã. Iar o psihanalizã la copil nu e o reeducare: este un proces care ajunge la primele emotii retrãindu-le în persoana psihanalistului si regãsind mai ales motivele simbolice ce bareazã întelegerea, afectivitatea, comunicarea. Într-un cuvînt, specificul psihanalizei e total diferit de ceea ce presupun tehnicile pedagogice si metodele de învãtare; dar nu sînt contradictorii dacã copilul însusi doreste sã-si învingã dificultatea instrumentalã, dacã, în mod constient, e puternic motivat, dacã s-a creat o bunã relatie cu reeducarea si cu metoda folositã.
Existã si esecuri în reeducare?
Desigur, trebuie sã acceptãm acest lucru dupã cum se întîlnesc esecuri partiale si în cazul psihoterapiei si al psihanalizei. Existã suferinte morale, afective sau intelectuale pentru care nu existã încã o solutie.
157

## Ce trebuie fãcut la aceastã vîrstã
## (Norme false)

Într-o scrisoare vi se pune o întrebare ca la scoalã – de altfel, stiu cã asta vã enerveazã… în sfîrsit, «enerveazã» între ghilimele…
Da.
Este din partea unei mame care vã întreabã foarte amãnuntit care sînt deprinderile ce se formeazã în primii ani de viatã ai unui copil. Lasã impresia cã stã cam mult cu ochii pe copii.
Da, „cam mult“, dupã cum spuneti! Pe mine mã socheazã întotdeauna aceste mame cu ochii atintiti asupra copilului lor, asupra „performantelor“ sale! si aceste observatii cotidiene: în ziua cutare „bebe“ a fãcut asta, în ziua cutare „bebe“ a fãcut astãlaltã. Ai zice cã e un raport de psihologie experimentalã. Sînt mame ca aceasta care observã, stau la pîndã, îsi fac griji din nimic. E normal ca un incisiv sã aparã într-o anumitã zi sus si nu jos? E normal asa sau invers? Ai zice cã aceastã mamã nu face decît sã observe si sã noteze în caietul sãu! Cîtã energie îi mai rãmîne ca sã fie si femeie? Nu vorbeste niciodatã de tatã, nici de celelalte persoane din jurul ei, nici de ea însãsi; de ceea ce simte pentru copilul ei care a plîns douã ore fãrã întrerupere, între cinci si sapte din luna cutare pînã la luna cutare. Nu spune o vorbã despre

mimica lui, despre ce îl face sã rîdã sau sã plîngã, nici despre caracterul care se schiteazã, nici despre ce-i place sau nu-i place. Vorbeste despre greutatea lui, dar nu si despre trãsãturile fetei, despre culoarea ochilor sau a pãrului… Dacã seamãnã cu tatãl lui sau cu cei din familia lui, cu ea si ai ei, nu stim nimic despre caracterul ei sau al celui pe care l-a ales pentru a fi tatãl copilului sãu. Nu stim nimic despre modul lor de viatã, despre cei care o înconjoarã pe ea si pe „bebelusul" ei, despre cei care-l iubesc si pe care-i iubeste, nici dacã îl tine în brate, îl leagãnã, îl plimbã, îi vorbeste. Nici despre plãcerea pe care o simte si nici despre complicitatea dintre ei atunci cînd îi dã biberonul, îl schimbã, îi face baie. Ce le mai rãmîne din tandretea, rîsul, bucuria pe care trebuie s-o aibã unul fatã de celãlalt? Iar cînd tatãl copilului este prezent, unde e bucuria lor de pãrinti, de a vedea în acest copil care trãieste pecetea trupeascã a unei uniuni care a chemat la viatã un al treilea? Unde sînt sperantele fiecãruia dintre ei întruchipate de acest copil? Copilul percepe sau „intuieste" toate acestea si astea sînt pentru el adevãratele „deprinderi".

Sînteti cumva supãratã, Françoise Dolto? Asa pãreti!

Supãratã, nu. Dar asta mã întristeazã. Cînd savantii psihologi fac asemenea observatii despre copii care nu sînt ai lor, îi tintuiesc sub obiectivul privirii, observîndu-i (si din fericire asta nu se întîmplã în fiecare zi, iar copilul nu-i iubeste ca pe mama sau tata) – asa progreseazã stiinta despre mamiferul uman comparat cu alte specii. Dar o mamã! sau un tatã!

E rãu pentru copil?

Da, aceastã punere sub observatie si apreciere permanente îl fac sã devinã un lucru.

Totusi, nu vreti sã-i spuneti nimic acestei mame despre deprinderile ce se dobîndesc în primii ani de viatã?

Ceea ce vreau sã spun, este cã un copil, încã de la nastere (si chiar înainte) e o fiintã sensibilã în mod inconstient la ce simte cã se petrece în inconstientul celor care trãiesc în preajma lui.

Asta ce înseamnã?

Înseamnã cã fiinta umanã e o fiintã pentru comunicare si limbaj, sensibilã la tot ce percepe la altul: dispozitie, miros, ritmurile sale motorii, voce, înseamnã cã simte dragostea sau indiferenta, locul pe carel ocupã, respectul pentru propria-i viatã si pentru ceea ce exprimã. Dacã e tratatã ca un obiect, ca un tub digestiv, ca un aparat motor si nu ca o fiintã umanã care e iubitã si care iubeste, devine – pe mãsurã ce creste – un robot ce functioneazã la comanda stãpînului. Copilul este deja un subiect, el are dorinte si nu
158
numai nevoi. Nu este un „bebe", are un nume care îl leagã de o familie, un prenume ce a fost ales pentru el, care e al lui, în jurul cãruia se învîrte toatã viata lui relationalã cu pãrintii, cu cei apropiati, pãrtasi sau nu la bucuriile si necazurile sale; el intuieste, dacã nu chiar întelege în mod constient sensul adevãrat al relatiilor dintre el si ceilalti, mai ales cu mama, cu tata, cu cea care-l hrãneste sau cel de care depinde viata lui. Toate acestea le înregistreazã si-i marcheazã prin limbaj întreaga lui fiintã.

Acestea fiind spuse, ce sînt deprinderile?

Totul este deprindere, a inimii, a spiritului, a inteligentei, conjugatã cu cresterea fizicã extrem de rapidã pînã la trei ani. Aceasta nu se „vede", nu se poate „testa" în mod direct. Copilul se dezvoltã, pornind de la ce are mai bun la nastere. Se adapteazã. Tot ce percepe la cei de a cãror viatã depinde propria sa viatã încã de la nastere si pînã la sase, opt ani, are legãturã cu fiinta lui care doreste si se organizeazã mai întîi într-un limbaj mut. Tipetele, gîngurerile, plînsul, zîmbetul sînt mijloace de exprimare naturale care vor deveni, datoritã celei care-l hrãneste, limbajul prin care se manifestã armonia sau dizarmonia lui interioarã, întîlnirea cu un altul care-i rãspunde, complicitatea sau nu cu acesta. O retea de comunicare subtilã se tese atît în perioada de veghe cît si în cea de somn, în tensiunile provocate de dorinta lui de comunicare, dar si cînd se odihneste, retea care-l informeazã despre ce e bine sau rãu, despre ce e frumos sau nu e frumos, despre ce e permis sau ce e interzis. El cautã tot ce-i face plãcere si evitã ce-i este neplãcut. Toate acestea apar la copil în mod inconstient, bineînteles, ca rãspuns la ceea ce satisface, nemultumeste sau îi lasã indiferenti pe cei care-l cresc si de care este legat fãrã ca ei sã-si dea seama.

Deci, nu e nimic ce poate fi socotit „normal" sau „anormal" în deprinderile copilului mic?

Nu. Totul se ordoneazã în functie de relatia lui cu mama sa, de atasamentul precoce fatã de aceasta si, prin ea, fatã de el si de ceilalti. E cu adevãrat imposibil sã descrii niste norme în care sã se încadreze deprinderile unui copil si sã emiti o judecatã de valoare în functie de ce face sau nu face la o anumitã vîrstã.

Pot sã spun, în schimb, cã dezvoltarea unui copil se face de la sine, cît se poate de bine în functie de natura ce-i e proprie la început de viatã, cînd se simte iubit de pãrintii care se iubesc si cînd e veselie în jur. Pot sã spun cã un copil se simte în sigurantã atunci cînd cei din jurul lui nu „vor“ ce nu „vrea“ el, ceea ce nu înseamnã cã trebuie sã i se îndeplineascã toate dorintele sau sã i se dea tot ce cere.
si mai ales referitor la pãrinti: tatãl si mama trebuie sã continue sã trãiascã, sã facã ce au de fãcut, ce dã sens vietii lor. Bineînteles, au mai putinã libertate cînd au de hrãnit un copil din trei în trei ore, lucru care se simte si la buget. Dar viata pãrintilor nu trebuie sã fie concentratã în întregime asupra copilului, obnubilatã de el. Acesta trebuie sã poatã fi auzit cînd sînt ocupati sau au prieteni în vizitã, iar cînd pleacã undeva îl pot lua cu ei.
Raporturile sexuale trebuie evitate în prezenta lui, mai ales cînd doarme, cãci simte totul în mod inconstient, mai mult chiar în timpul somnului; iar excitatia provocatã de plãcere ca si cea provocatã de furie sau de angoasã îi dau senzatii prea puternice. Trebuie evitatã surescitarea, prin voce si prin mîngîieri, bruscarea prin miscãri violente; sã nu fie aruncat, în joacã, ca o minge spre altã persoanã. Sã nu rîdem de el: e foarte sensibil chiar dacã nu o aratã.
Dar deprinderile?
Vãd cã tineti la asta!
Bine! Trebuie sã se stie cã ele sînt progresive, cã sistemul nervos central al fiintei umane nu e complet dezvoltat la nastere; creierul e format, dar nu si terminatiile nervoase care merg la mîini; acestea se vor forma cu mult înaintea celor care merg la partea posterioarã si la picioare. Desi e sensibil la atingerea obiectelor, el nu-si poate comanda miscãrile. Mãduva spinãrii se dezvoltã, în medie, pînã la douãzeci si patru, douãzeci si opt de luni.
Datoritã acestui lucru, de pildã, cu mult înainte de a fi capabil sã perceapã prin propriile sale senzatii ce se petrece în partea lui posterioarã si deci sã aibã continentã (sã-si poatã controla în mod reflex „pipicaca“), are multe lucruri de învãtat si pe care va fi capabil sã le facã înainte de a-i fi impusã prin dresaj
159
continenta sfincterianã. Gura si buzele pot recunoaste foarte devreme formele, precum si gustul; capacitatea nasului de a diferentia mirosurile, a urechilor de a diferentia sunetele, timbrul, înãltimea, intensitatea, de a retine cîntece, de a recunoaste vocile, modulatia, accentele, cuvintele (pe care copilul nu le va putea spune decît mai tîrziu). Copilul poate deprinde capacitatea de a diferentia culorile, intensitatea lor, valorile lor relative. Existã poze, tablouri, culori care-i plac si întelege ce i se spune despre ele. Altele îi sînt indiferente, nu-l intereseazã. De cînd sînt foarte mici, copiilor le place sã vadã frunzele dansînd pe canavaua cerului, sînt sensibili la muzica vîntului care miscã frunzisul copacilor. Le place verdeata, aerul, florile, cîntecul pãsãrelelor, norii care aleargã pe cer. Le place miscarea, deoarece ea înseamnã viatã. Putem si ar trebui sã le „vorbim“ despre tot ce vedem cã le atrage atentia. Mimica lor bogatã este rãspunsul complice la toate acestea, precum si la cuvinte.
Este deci o ordine naturalã a posibilitãtilor de a dobîndi anumite deprinderi – aceeasi la toti, dar nu în acelasi ritm, totul în functie de copil si de mama sa; si tocmai aceastã ordine nu trebuie perturbatã.
De exemplu, e periculos ca un copil sã vorbeascã prea devreme. Vreau sã spun: periculos sã vorbeascã, deoarece e singurul lucru care are valoare pentru mama lui, iar el e ca o bandã magneticã ce repetã cuvintele, frînturile de frazã ale mamei, prin imitatie, fiindcã numai asta îi face ei plãcere. Sînt copii care, în aparentã, vorbesc perfect, ca niste adulti dar care nu se miscã, nu fac zgomot, nu mutã lucrurile de la locul lor, nu se catãrã, nu sînt curiosi fatã de tot ce vãd în jur, fatã de tot ce poate fi atins, pentru plãcerea lor. Dacã copilul vorbeste perfect, dar mîinile lui nu sînt tot atît de îndemînatice pentru a se hrãni ca cele ale adultilor (care îi mai dau încã în gurã pentru cã nu poate sau nu vrea sã mãnînce singur), în acest caz e vorba de un copil care se dezvoltã în dezordine.
La fel si în cazul unui copil curat, care face la olitã la cererea mamei si pentru a-i face ei plãcere înainte de a-i face lui plãcere sã se joace, sã stea pe vine, înainte sã fie capabil sã meargã, sã urce singur pe o scãritã, pe un taburet, pentru propria lui plãcere; acesta e un copil „dresat“, dependent de adulti; dezvoltarea lui va fi dezordonatã fatã de „natura“ si progresul lui spontan. Dresajul îl face sã renunte la senzatiile pe care i le dau sfincterele, loc de plãcere naturalã atunci cînd functioneazã. El renuntã la plãcerea lui pentru plãcerea mamei, ca sã nu o supere. Dar el „se uitã“ pe sine.
Tot asa si în cazul mobilitãtii. O dobîndeste jucîndu-se cu alti copii pentru a descoperi spatiul, a stãpîni

lucrurile si a le cunoaste, pentru a sti cum sã le facã sã se miste ca sã-i facã plãcere, cum sã le mînuiascã ca sã-i fie de folos, vorbind neîncetat, fãcînd zgomot, tinînd, în felul sãu, adevãrate discursuri. Dacã mama îl obligã mereu sã tacã, sã nu atingã ce-i este la îndemînã si nu e cu adevãrat periculos, copilul nu mai e vioi, îsi încãtuseazã înclinatiile, este blocat în dobîndirea deprinderilor.
Deci, în încheiere, existã norme în dobîndirea deprinderilor?
Mi se pare cã am spus destul despre aceste lucruri.
Un copil „elastic“, vreau sã spun care se miscã si la care gustul, atentia auditivã, sunetele produse si expresia fetei se schimbã mereu; un copil care apucã lucrurile, le aruncã, le pipãie, le miscã de la locul lor si toate acestea în functie de propriile lui nevoi; un copil care, pe mãsurã ce creste, face, jucîndu-se, lucruri pe care le vede la altii dar si inventeazã lucruri noi; care îsi satisface singur nevoile corpului, mãnîncã cînd îi e foame, îsi face toaleta de plãcere, stie sã se joace singur, dar îi place mai mult sã se joace cu ceilalti copii de vîrsta lui; care se simte în sigurantã fãcînd toate astea, cu o mamã vigilentã dar nu angoasatã, nici prea indulgentã, nici prea severã, o mamã care nu e sclava copilului ei si care nu face din el un ursulet, o pãpusã sau un cãtelus cuminte, o mamã pe care sã o vadã rîzînd, sã o audã cîntînd, pe care sã o simtã fericitã si în prezenta altor persoane decît a lui, fãrã sã-l neglijeze, dar nici sã cearã mai mult de la el cînd e împreunã cu altcineva —, iatã un copil cuminte si perfect sãnãtos. Un copil fericit, care se simte în pielea lui, care se dezvoltã asa cum trebuie el sã se dezvolte, cu particularitãtile ce-i vor fi respectate. Relatia cu ceilalti, cu fiintele vii, cu animalele, cu plantele, cu elementele, cu lucrurile si cuvintele spuse în legãturã cu toate acestea, fac dintr-un copil o fiintã pentru comunicare, capabilã sã aibã, sã facã,
160
sã ia si sã dea, sã stie sã inventeze: o fiintã umanã care, de la o zi la alta, devine o micã persoanã plãcutã, în prezenta cãreia te simti bine, si asta se întîmplã cu adevãrat în jur de treizeci de luni.
Bine, deci acestea sînt deprinderile posibile la treizeci de luni.
Copilul are încã multe lucruri de învãtat înainte de trei ani, pentru a fi în sigurantã peste tot, pentru a se putea adapta la disciplina impusã de grãdinitã fãrã sã-si piardã din vioiciune, mergînd cu plãcere la grãdinitã si descoperind acolo, cu bucurie, activitãti noi.
Va învãta cã are un nume – si de ce tocmai acela? —, un sex si ce va fi cînd va fi mare, al cui fiu sau fiicã este si ce înseamnã asta; îsi va învãta adresa, numele strãzilor, drumul pentru a merge la scoalã. Apoi, va afla cã nu ai tot ce vrei, cã nu iei ce nu ti se dã si cã totul trebuie plãtit; cã trebuie sã stii sã te aperi, sã nu faci rãu intentionat, iar pe stradã sã fii prudent; pe scurt, va învãta tot ce-i va putea da sigurantã în societate si îi va înlesni dobîndirea unor deprinderi noi în fiecare zi, pentru a cîstiga cît mai multã autonomie si a avea relatii bune cu ceilalti, dintre care îsi va alege preferatii si îsi va face prieteni. si ceilalti existã, si trebuie sã trãiesti alãturi de ei.
Iatã o concluzie amplã pentru care vã multumesc în numele copiilor si al pãrintilor lor… Deci, întrun cuvînt, nu existã norme!
Nu. Existã în schimb ordinea datã de naturã pe care dragostea pãrinteascã si educatia o folosesc, o dezvoltã sau nu si care nu trebuie, în nici un fel, perturbatã.

## Copilul trebuie dorit de cei doi pãrinti
## (Copii programati sau copii surprizã?)

Pe vremuri, erau mai multe familii numeroase decît acum. Astãzi avem tendinta sã hotãrîm dacã copilul trebuie sau nu sã vinã pe lume; într-un fel îl „programãm“.
Într-adevãr, aceasta este una din urmãrile liberalizãrii mãsurilor anticonceptionale. Multi pãrinti au ajuns sã-si programeze copiii asa cum îsi programeazã sã cumpere o masinã de spãlat sau un televizor: din nefericire acestia se numesc copii doriti. Dar de fapt, copilul dorit este cel care vine pe lume dincolo de dorinta unui cuplu ce e foarte fericit si asa, fãrã copii. si apoi, deodatã, cei doi devin, pe neasteptate, pãrinti.
Iatã ce vã scrie o femeie: „Problema care se pune pentru mine si sotul meu este dacã sã avem sau nu un copil. Asta nu are legãturã cu emisiunile dumneavoastrã, ci ne priveste numai pe noi.“ Ne spune cã sotul ei este cercetãtor arheolog, iar ea e asistentã de radiologie. Este elventiancã si lucreazã în general în Elvetia deoarece diploma nu-i este recunoscutã în Franta, iar sotul ei e deseori plecat pe santiere arheologice. Iatã ce mai scrie: „Am fi vrut amîndoi sã avem un copil, dar nu ne imaginãm viitorul alãturi

de un copil mare. N-am putea avea decît un singur copil din motive de vîrstã (ea are treizeci si patru de ani) dar si din motive financiare. Iar sotul meu sacrificã totul muncii sale. Eu îl înteleg pentru cã ceea ce face mã pasioneazã si pe mine.“ Se întreabã dacã n-ar fi o prostie sã-si riste viata lor de cuplu, în aparentã fericit, avînd un copil pentru a face la fel ca toatã lumea. Deoarece, asa dupã cum spune ea: „E normal sã ai copii, aceasta e viata adevãratã.“
Mai întîi ne spune: „Am treizeci si patru de ani“ ca si cum ar fi bãtrînã, „si nu voi putea avea decît un copil.“ În orice caz, în aceastã privintã pot sã o asigur cã treizeci si patru de ani e o vîrstã foarte potrivitã pentru a începe sã ai copii.
Eram sigur cã asa îi veti rãspunde.
161
Da, pînã la patruzeci de ani. Cîteodatã e putin mai greu, din mai multe motive, sã ai primul copil la patruzeci de ani, dar la treizeci si patru de ani esti chiar în floarea vîrstei, la vîrsta maturitãtii. Se poate, desigur, sã ai copii mai devreme, dar la treizeci si patru de ani femeia e pe deplin sãnãtoasã si maturã.
Ne scrie cã nici prietenii lor nu au copii. Sînt un grup si trãiesc ca si cum ar mai fi studenti; fiecare se consacrã studiilor si nici unul nu are copii. Eu nu prea cred în acest mod de viatã. Cred cã atunci cînd copilul vine pe lume, cînd îl ai lîngã tine si cînd îl iubesti, te descurci. Înainte îti faci multe griji, dar dacã pãrintii îsi iubesc copilul, chiar dacã au meseria pe care o au, le va face plãcere sã-l vadã crescînd, deoarece nu ai un copil ca sã rãmînã bebelus – pentru cã altfel, e ca si cum ai avea o pãpusã cu care sã te joci. Trebuie, într-adevãr, ca amîndoi pãrintii sã-si doreascã copilul, dar e bine sã stie cã numai o datã cu nasterea lui ei devin pãrinti. Începînd din acel moment, copilul nu mai e un bebelus. S-au gîndit cã vor avea un bebelus dar, de fapt, el e o fiintã umanã, fie el bãiat sau fatã, ce se va face mare, le va deschide alte perspective; si aceasta deoarece copilul pune mereu probleme noi. Asta face sã evolueze un cuplu care oricum se întelege bine, dar asa cum se pot întelege douã persoane obisnuite una cu alta, cu un anume mod de viatã, obisnuite sã se despartã din cînd în cînd din cauza profesiunii sotului. Bineînteles, aparitia copilului va schimba totul, iar ea trebuie sã stie acest lucru. Dar meritã încercat. Nu ca sã facã cum fac ceilalti, ci pentru ea. si numai dacã doreste acest lucru. Nu eu pot sã-i spun însã ce trebuie sã facã; este o problemã care-i priveste pe cei doi soti.
Ascultîndu-vã, am impresia cã sînteti mai mult pentru copiii surprizã decît pentru copiii programati.
Da, deoarece ei reprezintã cu adevãrat dragostea într-un cuplu si pentru cã pãrintii sînt fericiti cã acest copil a dorit sã se nascã, luîndu-i aproape prin surprindere.
Precizez totusi, pentru a evita orice interpretare gresitã, cã tot ceea ce ati spus nu înseamnã cã, în sine, contraceptia nu este utilã.
Bineînteles. Este o descoperire extraordinarã. Dar, în acelasi timp, asta înseamnã cã noi trebuie sã facem un efort foarte mare pentru educarea tineretului deoarece faptul cã poti evita sã ai un copil, fiind constient de aceasta, face ca hotãrîrea de a-l avea sã fie foarte dificilã pentru unii care ar dori sã fie complet pregãtiti pentru acest lucru. Or, nu sîntem niciodatã pregãtiti în fata surprizei acestei necunoscute care este o fiintã umanã. Putem împiedica ca ea sã ia nastere, dar nu putem sti cum va fi acea fiintã umanã apãrutã din întîlnirea altor douã fiinte. Dar putem sã-i educãm pe tineri sã fie pregãtiti pentru aceastã surprizã care va veni într-o bunã zi. Dacã mijloacele anticonceptionale îi permit individului sã se maturizeze devenind astfel capabil sã-si asume propriile responsabilitãti, ele nu trebuie însã nici sã devinã o obsesie referitoare la maturitatea lui. Nu uitati cã si copilul, nãscîndu-se, îi transformã, îi maturizeazã pe pãrinti; acestia se schimbã, nu mai sînt aceiasi ca în momentul în care l-au conceput. Nu aduc ca dovadã decît pe pãrintii care, neputînd avea copii, se hotãrãsc sã adopte; în cursul educatiei copiilor adoptivi ei se maturizeazã
atît de mult încît propriul lor corp devine capabil sã conceapã copii, carne din carnea lor, în timp ce înainte erau sterili. Este procrearea surprizã, neasteptatã, nesperatã; ceea ce de altfel e foarte bine.
Am putea spune, în concluzie, cã cel care face dintr-un cuplu un tatã si o mamã este copilul; sînt de acord sã-l conceapã atunci cînd o doresc ei, dar pentru asta nu trebuie sã astepte sã fie perfecti. Ei hotãrãsc: Sîntem gata, iatã, sã acceptãm aceastã necunoscutã care este un copil, dacã el vrea sã vinã.“ Iar cuplul lor capãtã atunci, cu ajutorul copilului, un sens nou.
si acum sã vedem scrisoarea unei mame care nu si-a programat cînd sã aibã primul copil. Are un bãiat de doisprezece ani si cînd l-a nãscut, atît ea cît si sotul ei nu erau suficient de maturi. Iar acum

urmeazã analiza ei dupã doisprezece ani: „Poate cã în acea perioadã îmi lipsea cel mai elementar bun simt; nu mã consideram deloc echilibratã; am acceptat destul de greu copilul, ceea ce a fãcut ca în acea perioadã sã fiu foarte durã cu el; îl certam cu asprime, nu-l luam niciodatã în brate, iar el plîngea mai tot timpul…“
Este un copil care a venit prea devreme.
162
Acum, scrie ea, nu înteleg, cum am putut sã gîndesc astfel mãcar o singurã clipã“; si mai adaugã ceva care vã intereseazã: „Ce minunat ar fi dacã, în scoli, tinerii ar putea fi pregãtiti, li s-ar tine cursuri, ar fi instruiti în legãturã cu psihologia copilului, cu modul în care trebuie sã se ocupe de el!“
Nu cred cã asta poate face obiectul unor cursuri pe care sã le asculti stînd pe scaun. Cred cã numai viata te poate învãta asa ceva. Iar acest gen de experientã a dispãrut o datã cu familiile numeroase. Ele aveau cîteodatã si dezavantaje, dar aveau, în orice caz, marele avantaj de a-i face pe copii sã li se parã firesc faptul cã într-o casã sînt si copii mici, împreunã cu care cresteau si care fãceau parte din viata pãrintilor lor, din viata de familie. si cum fiecare copil e diferit, ei dobîndesc deja o micã experientã psihologicã, care probabil nu putea fi transpusã în cuvinte savante dar care era de fapt o psihologie vie.
Acest copil de doisprezece ani e singur la pãrinti. S-a nãscut prea devreme, iar pãrintii lui n-au putut sã aibã si alti copii sau au fost atît de speriati cã un copil se educã atît de greu încît n-au mai vrut si altii. Mama se întreabã acum dacã fiului sãu, care se comportã ca un copil mai mic decît vîrsta lui, care i se ascunde în poalã, care vrea sã fie mîngîiat ca un bebelus, care-si roade unghiile pînã la sînge, n-ar trebui cumva sã-i dea ceea ce nu i-a dat atunci cînd era mic.
Asta mã face sã mã gîndesc la acele mame care-si spun: „Nu mi-am hrãnit copilul cum trebuia; nu i-am dat sã bea suficient lapte; acum are doisprezece ani. Am sã-i dau biberoanele pe care nu i le-am dat atunci.“ Nu, acum s-a terminat. Acum trebuie sã trãiascã totusi ca un copil de doisprezece ani. Cred cã dacã se cuibãreste asa lîngã mama lui e pentru cã nu are prieteni. Pãrintii îl pot ajuta cel mai bine, petrecîndu-si vacanta împreunã cu alte familii; ei sã fie cu alti pãrinti de vîrsta lor, iar copilul cu alti copii de vîrsta lui.
Mama ne mai vorbeste si despre taberele de vacantã: „Copilul a fost deseori în tabãrã, dar nu s-a simtit bine…“
Asta deoarece pãrintii nu l-au însotit.
„Acum nu mai vrea cu nici un chip sã meargã în tabãrã. Nu se simte cu adevãrat fericit decît cu noi, si anul acesta am hotãrît sã nu-l mai trimitem.“
Este un copil care a trãit într-un trio complet închis. Deci nu avea cum sã-i fie bine, trimitîndu-l singur în tabãrã. Nu, în nici un caz. Eu mã gîndesc la acele colonii de vacantã sau hoteluri familiale în care stau laolaltã, pãrintii si copiii; copiii se distreazã de minune jucînd volei, înotînd, plimbîndu-se cu barca cu prieteni de vîrsta lor, fiind în acelasi timp împreunã cu pãrintii. Iar pãrintii se distreazã între adulti tot atît de bine ca si copiii lor. Deocamdatã, e ca si cum acest copil ar trãi printre bãtrîni, avînd în vedere cã are doisprezece ani, iar ei însisi sînt niste adulti izolati. El are serioase dificultãti. Cred cã acesti pãrinti nu ar avea decît de cîstigat petrecîndu-si vacanta împreunã cu altii. Astfel, viata si-ar relua cursul firesc, atît pentru ei cît si pentru copil. si mai cred cã tocmai acest lucru le-a lipsit.
Revenind la ce spunea mama, mi-ar plãcea mult, într-adevãr, ca tinerii si tinerele sã fie stimulati sã se ocupe de copiii mici. Regret cã nu existã nici o posibilitate pentru tineri ca, începînd de la paisprezececincisprezece
ani, sã facã un stagiu în grupuri de patru, cinci, prin rotatie, într-o grãdinitã existentã în scoala lor, sã se ocupe de cei mici, sã se joace cu ei. Poate cã acest lucru li s-ar pãrea foarte nostim. Apoi, cineva – probabil psihologul scolii, de ce nu? – vorbindu-le despre ce au vãzut, despre ce au trãit împreunã cu cei mici, ar putea sã le explice ce s-a petrecut în raporturile lor cu acesti copii. În acelasi mod fetele pot fi pregãtite sã se ocupe de copii, ajutînd alte mame. Iar la crese sau la grãdinite ar putea exista trei sau patru locuri pentru fetele tinere care, prin rotatie, sã învete meseria de viitoare mame.
si acum o scrisoare referitoare la un copil ce a venit foarte tîrziu, de la o mamã de cincizeci si trei de ani al cãrei fiu are acum sase ani. Sotul ei are saizeci si trei de ani. Iatã problema: peste cinci ani ea se va pensiona. „Mã voi muta împreunã cu sotul meu într-o regiune mai putin ruralã decît cea în care locuim în prezent, în apropierea unui oras mare, unde sã fie un liceu. Mi-e putin teamã cã fiul meu va fi

tulburat în preadolescentã de această întrebare care-i va fi cu sigurantã pusã: «E mama sau bunica ta?» Cãci, desi sînt încã tînãrã nu pot totusi sã sper cã arãt de douãzeci si cinci sau chiar de treizeci si cinci
163
de ani»“. Sotul ei e de pãrere cã nu trebuie sã acorde importantã acestui lucru spunînd cã, la urma urmei, multi copii au propriile lor probleme, fie si numai cei ai cãror pãrinti sînt de rase diferite. Fiul lui trebuie sã-si asume propria lui problemã, adicã aceea de a avea pãrinti bãtrîni. Ea ne mai scrie: „Nu-i plac oamenii în vîrstã, ceea ce mã face sã simt cã asta e o problemã pe care nu o poate exprima. Cînd vede la televizor o cîntãreatã de vîrstã mijlocie pe care eu o gãsesc totusi foarte seducătoare, îmi spune: «E bãtrînã». Îl idolatriza, de exemplu, pe John Wayne cu care a vãzut multe filme. Însã dupã ce l-a vãzut de curînd întrun film turnat acum cîtiva ani, a spus teribil de deceptionat: «Dar e bãtrîn.»“ Iatã deci niste persoane ce au avut un copil foarte tîrziu, el nu are acum decît sase ani, dar nu-i plac bãtrînii. De altfel, ea adaugã: „Sã nu credeti cumva cã proiectez asupra copilului propriul meu refuz de a îmbãtrîni. Desigur, mã descurajeazã ca pe toatã lumea cã îmbãtrînesc, dar asta e tot. Ce trebuie sã fac, deci? Sã vorbesc cu fiul meu si sã-i spun deschis ce vîrstã avem (deoarece, bineînteles, nu i-au spus-o niciodatã pînã acum), sã discut cu el mai tîrziu, sau sã nu spun nimic, asa cum mã sfãtuieste sotul meu?“

Nici vorbã! Trebuie sã-i spunã adevãrul. Cînd copilul spune cã nu-i plac bãtrînii, sã i se rãspundã: „Ei bine, n-ai noroc, pentru cã tu ai pãrinti bãtrîni.“ Atunci el va întreba: „Dar voi cîti ani aveti?“ În acest moment, ea sã-i spunã cîti ani are, sã-i arate buletinul de identitate – pentru cã de acum ar trebui sã înceapã sã citeascã. E necesar sã stie cã are cel putin dreptul sã cunoascã vîrsta pãrintilor lui. si mai cu seamã, mama sã nu se creadã bãtrînã, cãci nu are vîrsta din buletin…

Are vîrsta pe care o au arterele sale!

si de asemenea vîrsta organelor sale – deoarece ea a avut un copil la o vîrstã la care alte femei nu mai pot sã aibã. Asta dovedeste cã are o vîrstã fizicã mult mai tînãrã decît crede. Se întreabã: „Sînt tînãrã? Sînt bãtrînã?“ Ceea ce pot sã-i spun e cã atunci cînd au paisprezece, cincisprezece ani pe copii îi deranjeazã mult mai mult mamele tinere, decît cele mai în vîrstã“: o mamã în vîrstã nu e o rivalã pentru prietena pe care ar dori sã o aibã. E important ca, începînd chiar de acum, copilul sã stie adevãrul. Nu m-ar mira sã spunã: „Din moment ce sînteti pãrintii mei, nu sînteti bãtrîni“. Multi copii de sase ani se posteazã în fata mamei lor care are douãzeci si cinci sau douãzeci si opt de ani si îi spun: „O! Tu ai cel putin o sutã de ani.“ Mama sã le rãspundã: „Ba nu am o sutã de ani“, iar ei vor spune: „Ah, nu? Eu asa credeam.“ si cu asta gata. Vîrsta, pentru copii, nu are nici o legãturã cu numãrul anilor.

Dar dacã copilul face asemenea remarci, nu înseamnã cã a înteles?

Nu; dar probabil cã a auzit vorbindu-se despre asta de cînd era mic sau chiar de cînd era în leagãn: cãci totul se imprimã în creierul copiilor. În orice caz, e neapãrat necesar ca acesti pãrinti sã-i spunã adevãrul. Dar sã stie cã, pentru fiul lor, ei nu sînt nici bãtrîni nici tineri: ea e mama lui, el e tatãl lui. si apoi, mama sã nu-si facã griji despre ce se va întîmpla peste cîtiva ani. Se va întîmpla ce trebuie sã se întîmple în fiecare zi. Nimic mai mult. Bãiatul va afla mai devreme cã trebuie sã devinã responsabil fatã de el însusi. si la urma urmei, poate cã acesti pãrinti vor trãit o sutã de ani!

Ca sã încheiem cu surîsul pe buze, îi putem reaminti corespondentei noastre o întîmplare povestitã de Pagnol într-unul din cele trei volume consacrate copilãriei lui: într-o zi, pe cînd avea cinci sau sase ani, i-a auzit pe cei din jur vorbind despre sosirea unei mãtusi ce era destul de „bãtrînã“ si despre care toatã lumea spunea: „Ca sã vezi! Tocmai a nãscut. E cam tîrziu totusi. Are un copil la bãtrînete.“ si povesteste cum, îndatã ce a sosit mãtusa cu copilul pe care nu-l cunostea, a intrat în vîrful picioarelor în camerã si s-a aplecat deasupra leagãnului. A fost uimit sã vadã un bebelus rozaliu, fãrã pãr pe cap, în timp ce el se astepta sã vadã un bebelus cu o barbã mare.

Ei bine, iatã ce ar putea sã-i spunã mama copilului: „Esti totusi norocos cã nu te-ai nãscut cu barbã, tu care esti copilul unor bãtrîni.“ I se va pãrea foarte nostim. Ar putea sã-i mai spunã: „Vezi, copiii persoanelor în vîrstã au noroc, pentru cã pãrintii lor au avut timp sã cîstige întelepciune si experientã, iar ei pot acum s-o foloseascã. Ai fost foarte istet cã ne-ai ales bãtrîni.“
164

## Vezi, te ating: ãsta sînt eu, ãsta esti tu (Oglinda)

Avem în fatã o scrisoare destul de deosebitã si care va interesa, cred, pe multe mame ce au gemeni. Corespondenta noastrã are douã fete de sapte si cinci ani si doi bãieti gemeni – „gemeni univitelini“, precizeazã ea – de trei ani. Locuiesc la tarã si merg toti la scoalã si la grãdinitã, care se aflã la zece kilometri de casã, cu autobuzul scolii. Cei doi bãieti au mers la grãdinitã pentru prima datã la doi ani si jumãtate si sînt foarte fericiti acolo. Dupã spusele mamei sînt ca doi pirati, plini de bucuria de a trãi.
Or, iatã ce s-a întîmplat: într-o dimineatã unul dintre bãieti s-a plîns cã îl doare gîtul. Era într-adevãr umflat sub maxilar si sub ureche. Nu avea febrã, dar mama a preferat sã-l tinã acasã temîndu-se sã nu aibã oreion. Pe celãlalt l-a trimis la grãdinitã; acesta nu a fost prea încîntat, dar a plecat cu surorile sale. Cel care a rãmas acasã, trecînd prin camera pãrintilor, s-a uitat într-o oglindã mare pusã pe un perete. În acel moment mama l-a auzit întrebîndu-l pe fratele lui: „Esti acolo?“ Mai întîi a crezut cã se joacã, dar el a insistat, a început sã plîngã implorîndu-si fratele din oglindã: „Nu-mi lua motocicleta mea“ – el însusi fiind, bineînteles, asezat pe acea motocicletã. Cum pãrea disperat, mama s-a apropiat de el, i-a vorbit, ia explicat cã cel din oglindã era chiar el, arãtîndu-i imaginea ei alãturi de a lui, dar copilul continua sã vorbeascã într-una cu fratele sãu. Ca sã-l facã sã uite a încercat sã-l aducã cu ea sã ia corespondenta etc. Dar el nu voia sã plece de lîngã oglindã. „Nu e niciodatã îmbrãcat ca fratele lui, scrie ea – au fost întotdeauna considerati diferiti. I-am arãtat deci cã nu avea nici pantofii nici pantalonii fratelui sãu. A realizat atunci, înr-o oarecare mãsurã, acest lucru, dar imaginea din oglindã era mai puternicã decît el, nu reusea sã se convingã cã fratele lui nu era acolo si cã nu-i vorbea, exact ca atunci cînd se juca cu el. Ce m-a surprins cu adevãrat este cã simteam cã nu se preface, cã era profund tulburat. Dupã o bunã bucatã de vreme, sa dus sã caute o cutie, s-a uitat în oglindã, si-a pronuntat numele spunînd: «Uite! acolo (în oglindã) e o cutie!»“
Asta e foarte curios, deoarece e un copil care, pe de altã parte, spune deja „eu“ si vorbeste normal.
Or, deodatã s-a exprimat ca un copil mult mai mic, folosind persoana a treia. Ceea ce dovedeste – mama avea perfectã dreptate – cît de mult l-a tulburat aceastã experientã ciudatã.
Apoi, a revenit în fata oglinzii cu alte jucãrii. Iar mama i-a dat o prãjiturã pe care a mîncat-o tot acolo, maimutãrindu-se în oglindã: „Deodatã, am avut impresia cã revine pe pãmînt; a început sã enumere tot ce vedea în oglindã: un scaun, patul, fereastra, o hainã etc. si a iesit din camerã spunînd: «Ei bine, fratele meu e la grãdinitã. Foarte bine.» si cu asta totul s-a terminat.»“
Este o observatie extrem de interesantã. Mama precizeazã cã acesti copii avuseserã deja experienta oglinzii. Fiind mereu în acelasi loc în camera pãrintilor s-au uitat, fãrã îndoialã, de multe ori în ea, dar erau împreunã, galopînd, de exemplu, unul în spatele celuilalt, fãrã sã realizeze cã-si vedeau propriul chip si nu numai pe al celuilalt. De fapt, ei credeau cã vãd numai imaginea celuilalt. Unii copii – uneori chiar si cînd nu sînt gemeni – resimt aceste senzatii ciudate în ziua în care îsi descoperã propria imagine în oglindã. Ei cred cã, deodatã, un prieten a intrat ca prin minune în camerã; îi vorbesc si trãiesc momente de derealizare, ca acest copil. Singurul mod de a-i face sã iasã dintr-o asemenea stare neplãcutã, este sã se procedeze asa cum a fãcut aceastã mamã. Mai întîi, sã meargã împreunã în fata oglinzii si sã-i spunã copilului: „Vezi, te ating: asta sînt eu, iar ãsta esti tu. si acolo e rece: e o oglindã, iar în ea e imaginea ta“ – sã nu-i spunã: „Esti tu“, ci: „E imaginea ta“; „e imaginea mea“. si apoi sã-i dea sã mãnînce, pentru cã nu poti sã mãnînci în oglindã: geamãnul nostru a avut, dintr-odatã senzatia, în timp ce mînca si tinea cutia în mînã, cã era vorba despre el. Din acel moment, dupã ce s-a vãzut în oglindã împreunã cu mama
165
lui, dupã ce a mîncat si a perceput realitatea fiintei sale interioare prin hranã, a putut sã se joace în voie în fata oglinzii. S-a regãsit centrat asupra propriilor sale viscere, dacã pot sã spun asa, asupra propriului sãu corp existential, separabil de prezenta fratelui sãu geamãn, a cãrui aparentã în oglindã se putea confunda cu a lui.

## Fascinati de elemente
## (Focul, apa)

Sã ne amintim o vorbã veche. Nu trebuie sã lãsãm copiii sã se joace cu chibriturile, cu focul. Persoana care vã scrie are, cred, motive sã vã punã aceastã problemã. E vorba despre bunica unui copil de sase ani. A fost de curînd la nora si la fiul ei si a constatat cã nepotul este foarte atras de foc: „Încã de foarte mic era fascinat de lumînãrile de la torturile de aniversare; condus de mîna unui adult, aprindea si reaprindea

lumînãrile. Mai era fascinat si de lumina de la crengile si uscãturile cãrora bunicul lui le dãdea foc în
fundul grãdinii.“ Ajunsã la copii, ea a aflat cã micutul dãduse foc cu o sãptãmînã înainte unei cuverturi – care a fost repede stinsã deoarece era cineva acasã. Cu acest prilej, pãrintii au discutat cu copilul, explicîndu-i cã e foarte periculos ce a fãcut, cã ar fi putut da foc casei etc. Într-un cuvînt, au încercat sãi arate ce catastrofã ar fi putut produce. Or, si-au dat seama cã, dupã aceastã discutie, copilul a sterpelit o cutie cu chibrituri din bucãtãrie, el care pînã atunci nu ascunsese niciodatã nimic: le spunea întotdeauna cînd lua ceva (o foarfecã, o carte). Pãrintii si-au pus deci întrebarea: „Dialogul nu are deci nici un rost?“ si încã ceva, poate si mai grav: în ajunul venirii bunicii – si acesta este de fapt motivul pentru care vã scrie – niste vecini l-au vãzut pe micut dînd foc unor hîrtii din pubela unui imobil din apropiere. Toate pubelele din jur s-au topit. Un alt bãiat care era cu el a fugit de fricã; el, dimpotrivã, a rãmas pe loc fascinat de flãcãri. Bunica întreabã: „Ce e de fãcut? Dacã dialogul nu a folosit la nimic, trebuie pedepsit? si cum sã-l supraveghezi? Nu se poate. Nu poti supraveghea un copil de vîrsta lui douãzeci si patru de ore din douãzeci si patru. Trebuie ars usor la mînã pentru a-i arãta cã e periculos? Mi se pare o solutie extremã si foarte crudã.“ O prietenã a familiei le-a sugerat sã-i inspire aversiune fatã de foc prin exces, obligîndul sã aprindã toate betele de chibrituri din douãzeci de cutii mari. Bunica vã întreabã ce pãrere aveti despre toate acestea.
Focul e într-adevãr o problemã pentru copii, deoarece îi fascineazã, ca apa, ca nisipul – stim cîti copii au accidente în timp ce fac gãuri în nisip si încearcã sã se strecoare înãuntru unde, de multe ori se sufocã —, ca aerul în care le place atît de mult sã trimitã baloane. Copiii sînt fascinati de elemente, ca orice fiintã umanã de cînd lumea e lume. Copilul se dezvoltã tocmai prin capacitatea de a controla aceste elemente naturale. Or, bunica nu ne spune nimic despre nivelul de dezvoltare al acestui copil. Ne spune ce vîrstã are dupã data lui de nastere, dar nu spune nimic despre manualitatea lui, despre nivelul vocabularului, nivelul scolar, despre modul lui de a fi sociabil cu adultii, cu copiii…
Nu spune decît cã e singur la pãrinti; si cã acestia au de gînd sã mai aibã, nu peste multã vreme, încã un copil.
Bunica mai face o precizare foarte importantã despre trecutul acestui copil. Ea scrie cã la o aniversare, copilul a fost ajutat de un adult sã aprindã si sã reaprindã lumînãrile de la tort, el fiind prea mic sã facã acest lucru singur. Or, un copil nu trebuie niciodatã ajutat sã facã cu mîna unui adult ceea ce nu are încã voie sã facã singur. Este foarte important, deoarece focul e fascinant. Mã întreb dacã acest bãiat nu cautã sã regãseascã o mînã care sã-l ghideze în toate, ca atunci cînd era mic; dacã nu-si aminteste în mod
166
inconstient, fascinat, de acea zi de sãrbãtoare în care, deodatã, a fãcut ceva periculos ca si cînd ar fi fost adult, dar fãrã sã-si dea de fel seama, deoarece în acel moment era ajutat.
E si cazul acelor tati care îsi iau copiii pe genunchi cînd sînt la volan, ca acestia sã „conducã“ masina. E un lucru îngrozitor. Sau, ca atunci cînd copilul e destul de mare (unsprezece, doisprezece ani), stie principiul conducerii unui automobil si e lãsat sã conducã masina, desi legea interzice acest lucru în absenta permisului de conducere, luat în conditiile stabilite de lege: acest sofat este de asemenea extrem de periculos, deoarece el semnificã cã tatãl e în afara legii, în afara unei legi care e aceeasi pentru toti.
si acum, revenind la acest caz particular, ce sens are ca bunica sã-l oblige pe copil sã ardã continutul a douãzeci de cutii mari de chibrituri, asa cum au sfãtuit-o vecinele ei? Sã-l sîcîie? Dar nu asa poate fi ajutat. Tinînd cont cã focul simbolizeazã dorinta, nu o femeie îl poate ajuta pe acest copil care are deja sase ani: cred cã numai tatãl o poate face. Bunica sã-l supravegheze. si sã discute cu el despre foc. Sã-l punã sã-l deseneze. De fiecare datã cînd are ocazia sã facã ceva ce are legãturã cu focul (sã aprindã gazul sau lemnele la sobã, de exemplu), sã-l învete ce înseamnã focul utilitar. Sã-i spunã: „Am sã-ti arãt cum se face.“ Sã nu se grãbeascã, sã nu-i ia mîna în mîna ei, ci sã-i arate cum face ea, explicîndu-i prin cuvinte. Apoi, sã facã si el acelasi lucru. Dacã existã vreun pericol, dacã se arde putin, sã-i spunã: „Vezi, te-ai ars, dar dacã ai sã fii atent ca si mine si n-ai sã faci la întîmplare, n-o sã te mai arzi.“ Sã-l învete cum sã facã lucruri care folosesc si sã-i arate cum se procedeazã.
Trebuie sã tinã chibriturile sub cheie?
E imposibil. Va gãsi cu sigurantã altele, în alt loc. În schimb, cred cã ar fi bine ca, deasupra unei chiuvete, de exemplu, într-un loc unde nu existã nici un pericol, tatãl sã aprindã un foc si sã-i spunã:

„Uite ce e, pentru cã îti place atît de mult focul, sã stãm putin împreunã si sã vorbim despre el, o jumãtate
de orã, o orã. O sã discutãm despre tot ce are legãturã cu el. si pentru cã doresti atît de mult sã vezi cum arde, vom face un foc împreunã.“ si îi va explica, bineînteles, de ce este atît de periculos. Sã pedepsesti un copil care dã foc la ceva, nu serveste de fapt la nimic: cãci e vorba despre o fascinatie ce îsi are originea în straturile cele mai profunde ale inconstientului. Trebuie sã ajungã sã se stãpîneascã si sã stie cã nu se face foc în locurile primejdioase. Cu ajutorul tatãlui va reusi.
În plus, presupunînd cã mama e însãrcinatã, copilul care are deja sase ani, are o nevoie deosebitã de atentia si de afectiunea tutelarã a tatãlui sãu, de explicatii nu numai despre focul care îl atrage si-l fascineazã, ci si despre viata care îl asalteazã cu întrebãri.
Da. Mi-am putut da si eu seama de efectul cu întîrziere produs de un foc de lemne asupra unei fetite de opt-nouã luni. Un an, un an si jumãtate dupã aceea, între timp fetita nu a mai avut ocazia sã vadã un foc deoarece totul s-a petrecut la tarã, iar ea locuia la oras, a început sã vorbeascã din nou despre el. De îndatã ce vedea ceva aprinzîndu-se, pronunta cîteva cuvinte: „foc“, „lemn“, „trosc“, „zgomot“ etc. Pãrea oarecum cã are halucinatii. Fusese puternic impresionatã de aceastã imagine.
Mã intereseazã cazul deoarece trebuie sã spunem cã, odinioarã, era tot timpul foc în sobã. Noi, adultii stim cît e de fascinant si cît de repede trece timpul cînd privesti focul arzînd. Astãzi, din cauza încãlzirii centrale, nu mai avem ocazia sã simtim, precum copiii de altãdatã, farmecul focului.
Mai ales în noptile de veghe.
Da. si ce fãceau pãrintii, cum aprindeau focul, cum îl mentineau aprins etc. Existã poate în povestea acestui bãietel si altceva în afarã de mîna sustinutã ca el sã poatã aprinde si reaprinde lumînãrile; este poate si amintirea unui incendiu sau a unui foc care l-a fascinat. Nu stiu. În orice caz, dacã vor sã-l ajute, sã o facã în felul în care am spus.
Iatã douã scrisori care ne vorbesc despre acelasi gen de probleme: frica de apã a unor copii. Ea se manifestã, desigur, în mod foarte diferit. Prima mamã are o fetitã de cincisprezece luni cãreia îi e fricã, are oroare chiar, de apã. Îi e fricã de ploaie, de cãdita ei etc. „Urlã literalmente, ne scrie mama. Ce sã fac? Precizez cã am folosit întotdeauna un termometru de baie. Deci, în aceastã privintã, n-au fost probleme. Am încercat chiar sã fac baie jucãriilor. Nici un rezultat. Cum trebuie sã procedez? Sã o iau cu mine în
167
cadã? Dar asta n-ar însemna s-o învãt prost? Sau sã mai astept deocamdatã, adicã sã o spãl cu o mãnusã de toaletã, pe un prosop mai mare? Sau s-o las sã se joace cu apa?“
La cealaltã corespondentã situatia e putin diferitã.E o familie cu un bãietel de nouãsprezece luni care locuieste pe malul mãrii. Toatã iarna trecutã nu i-a fost fricã de apã. Apoi, odatã cu venirea verii, cînd pãrintii voiau sã-l lase sã se bãlãceascã, copilul a fost cuprins de o fricã teribilã de apã – „poate cã, scrie mama, într-o zi, în timp ce arunca cu pietricele în apã, l-a rãsturnat un val. De atunci nu mai poate fi adus cu nici un chip aproape de apã.“ Aîncercat totul: sã-l ia în brate, sã-l ducã în apã împreunã cu ea. Copilul urlã si atunci cînd îsi vede pãrintii apropiindu-se de apã, chiar dacã el nu este pe mal.
Sînt douã cazuri foarte diferite, deoarece fetitei i-a fost întotdeauna fricã de apã, chiar de apa din cadã. În schimb, cazul bãiatului, e absolut clasic.
Despre fetitã, nu stiu ce sã spun. Mama o poate ajuta lãsînd-o sã se joace cu apa, dar nu în apã, ci în fata unei chiuvete, de exemplu, sau a unui vas. Dacã are norocul sã aibã o grãdinã micã cu o grãmãjoarã de nisip, s-o lase pe fetitã cu un vas alãturi pentru a putea amesteca nisipul cu apa. Joaca cu mîinile în apã îi linisteste pe copii si în plus, devin îndemînatece. Cred cã aceastã fetitã are exact vîrsta jocurilor cu apa. Sã-i punã deci în vas obiecte mici care se scufundã sau care plutesc (pãpusi mici, biberoane si pãhãrele, crãticioare si obiecte de veselã ca sã se joace de-a spãlatul vaselor).
Dar toate astea separat de orele de baie?
Absolut! Copilul, îmbrãcat cu un sort de cauciuc ca sã nu-si ude hainele, se joacã cu apa, cîteodatã douã sau trei ore pe zi. E ceva complet diferit de baie, în timpul cãreia apa e stãpîna copilului iar copilul e obiectul apei; pe cînd aici, dimpotrivã, apa este obiectul iar copilul stãpînul ei. Iatã ce ar trebui sã facã toti pãrintii cu copiii lor. Acestia au nevoie sã se joace cu apa. Sã nu se facã niciodatã o dramã din asta. Dacã copilul, iesind din baie, va uda o datã sau de douã ori o altã încãpere nu trebuie sã fie certat; sã-i fie certate picioarele care au udat si care l-au scos din baie. Apoi, e necesar sã stim cã joaca cu apa provoacã

la copil dorinta de a face pipi si cã, în acest caz, trebuie sã existe o olitã la îndemînã, sau dacã a fãcut pipi în chilotei în timp ce se juca, sã nu fie certat.

Cît despre bãietelul cãruia pînã la nouãsprezece luni nu-i era fricã de apã...

... care visa chiar sã intre în apã. Pãrintii fuseserã obligati sã-i spunã: „Dar e iarnã. Nu se poate..."

... acest caz e clasic. Copiii pînã la optsprezece, nouãsprezece, douãzeci de luni nu au nici un simt al pericolului. La fetitã nu e vorba despre teama de un pericol real, ci despre un fel de fobie. Dar bãiatul e ca toti copiii, adicã, atunci cînd vedea apa avea chef sã intre în ea. S-a întîmplat totusi sã-l rãstoarne un val: pe moment, asta n-a pãrut cã-l sperie. Mai tîrziu i s-a fãcut fricã (sau, poate s-a simtit jignit). Asta s-ar fi întîmplat oricum anul urmãtor: cãci observînd, cel putin un sezon, copilul ajunge sã înteleagã pericolele pe care le reprezintã valurile si marea; nu e încã foarte sigur de el în fata acestei imensitãti vii, miscãtoare, chiar dacã nu se duce prea departe. Cred cã trebuie lãsat în pace. si mai ales nu trebuie sã se rîdã de el, sã-l considere fricos, asta în nici un caz!

Acum, sã-l lase în pace pînã anul viitor.

Da, pînã la anul cînd se va juca cu alti copii. Dar si acasã e bine sã se joace cu apa în chiuvetă, sã punã obiecte înãuntru; astfel, nu-i va mai fi deloc fricã si îsi va regãsi încrederea în apã, o apã pe care va învãta s-o stãpîneascã cu mîinile în timp ce picioarele îi sînt pe uscat.

Se vorbeste mult despre sugarii care înoatã. E bine sau nu sã le dai drumul copiilor foarte mici în piscinã?

De ce nu? În acel moment nu le este deloc fricã. Instructorii, mamele sau tatii, care plonjeazã cu copilul în brate, trebuie sã învete sã nu respire în apã, în timp ce copilul foarte mic stie acest lucru din instinct. E foarte curios. Nu m-as fi gîndit la asta dacã nu as fi citit diferite articole si mãrturii. E foarte adevãrat. Numai cã, atentie. Acesti copii sînt în piscinã împreunã cu mama lor, dar, la mare, reactia va fi aceeasi ca cea a bãietelului despre care am vorbit; si asta din cauza valurilor care vin si care, retrãgînduse, duc cu ele nisipul de sub tãlpi si dau, atunci cînd stai în picioare, acea senzatie curioasã pe care o

168

avem cu totii atunci cînd intrãm în mare. Ca sã scape de frica provocatã de aceste senzatii derutante, copilul trebuie sã fie sigur cã are control asupra apei si asupra propriilor picioare.

## Cînd circuitele calculatorului se încurcã (Bilingvismul)

Le-ati sugerat pãrintilor care îsi pun întrebãri în legãturã cu bilingvismul copiilor sã vã scrie despre experienta lor. Iatã cîteva scrisori. Prima este din partea unui francez care locuieste în Spania si ai cãrui bãieti sînt bilingvi si au mai învãtat douã limbi cu mare usurintã. Vi se mai povesteste si despre o fetitã cu tatã neamt si mamã englezoaicã, care vorbeau între ei frantuzeste si aveau o bonã italiancã. Fetita nu a vorbit decît la opt ani, dar a vorbit toate cele patru limbi deodatã.

Ah da! Sînt lucruri foarte interesante! Învãtarea unei limbi strãine seamãnã întrucîtva cu organizarea si functionarea unui calculator. E adevãrat, sînt copii ce nu vorbesc multã vreme si care, dintr-odatã vorbesc perfect. Cu mici exceptii, cei care vorbesc de timpuriu, dar pocesc cuvintele multã vreme, vorbesc corect mult mai tîrziu. Nu vorbesc cu adevãrat bine decît copiii care vorbesc corect de la început. si din acest motiv ei nu trebuie grãbiti.

Probabil, aceastã familie a crezut cã fetita a vorbit cu întîrziere din cauza multilingvismului. În orice caz, vãzînd cum au evoluat lucrurile, putem spune cã acest copil a comunicat, desigur, prin mimicã si gesturi cu cele patru persoane care vorbeau limbi diferite. Iar la opt ani, vîrstã la care un copil se desprinde de problemele primei sexualitãti ce culmineazã cu Oedip, deci odatã iesitã din complexul oedipian si orientatã spre social, ea a putut vorbi cele patru limbi cu usurintã. Fetita a avut, cu sigurantã, multe probleme. Dar nu s-a blocat, deoarece pãrintii ei nu erau angoasati. Este foarte important ca pãrintii sã nu fie angoasati atunci cînd copilul lor nu vorbeste si mai ales dacã se face înteles prin gesturi. Nu trebuie sã ne îngrijoreze decît copiii închisi în ei însisi, care nu au un limbaj (o comunicare) prin privire, un limbaj de întelegere si de inter-întelegere cu semenii lor, copiii care nu se joacã. Aceastã fetitã a fost, probabil o fetitã vioaie la care pur si simplu s-au încurcat circuitele ordinatorului.

Mai avem si alte probleme despre circuite. Multe cupluri bilingve îsi pun întrebãri în legãturã cu prima limbã pe care trebuie s-o vorbeascã copilul lor. Avem aici o mãrturie edificatoare care va stîrni,

poate, interesul multor pãrinti. O mamã ne povesteste o întîmplare de prin anii 1938–1940: „Sînt austriacă de limbã germanã si, acasã, vorbeam germana cu bãietelul nostru.“ În anii treizeci, în perioada crizei, au locuit cîtva timp la o fermã în Tirol. Acolo se vorbeau douã limbi: acasã germana, iar la fermã dialectul tirolian. Bãiatul fãcea foarte bine diferenta între dialect si limba germanã. Dar în 1938 această familie a emigrat în Peru, iar copilul, care avea atunci cinci ani si jumãtate, a mers la o scoalã anglo-peruvianã într-o clasã de tranzitie. El nu stia nici spaniola nici engleza. „Nici nu putea fi vorba, scrie mama, sã meargã la o scoalã germanã, deoarece aceea era o scoalã nazistã.“ Au preferat deci sã-si dea copilul la o scoalã unde se vorbeau limbi pe care acesta nu le cunostea. Într-o zi, în timpul orei, copilul care pînã atunci fusese mut, el nu vorbea, dupã cum am spus, nici engleza nici spaniola, s-a urcat pe bancã si a început sã urle ca scos din minti. Învãtãtorul a chemat un alt copil care vorbea nemteste. Acesta i-a spus primului în germanã: „Nu cumva esti nebun?“ Imediat, micul exilat s-a oprit din tipat si s-a calmat. si, foarte repede, ca si cum totul s-ar fi deblocat brusc, a început sã vorbeascã perfect si peruviana si engleza.

E o poveste minunatã. Capacitatea acestui învãtãtor de a întelege importanta unei relatii umane este extraordinarã; a avut ideea sã caute un alt copil care a putut, cu vocea lui de copil si în limba pe care o

169

vorbea bãietelul de cînd era si mai mic, sã-i spunã cuvîntul „nebun“, „nu esti nebun“. În vreme ce bãiatul se simtea nebun, tocmai pentru cã nu putea sã se exprime! Din acest motiv avusese loc acea explozie de furie. Cu sigurantã, aparitia bruscã a limbajului copilãriei în fata tuturor si ajutorul dat de învãtãtor i-au permis sã facã legãtura între prima lui copilãrie si timpul prezent; a descoperit cã mai putea auzi din partea unuia de seama lui această limbã pe care altfel nu o mai auzea decît la pãrintii sãi – si cã putea deci, în societate, sã nu fie complet exclus, în afara limbajului. Povestea aceasta i-ar interesa cu sigurantã pe unii lingvisti, ortofonisti si sociologi.

Aceeasi corespondentã v-a scris din nou, cîteva zile mai tîrziu, pentru a face unele completãri. Bãietelul de atunci are acum peste patruzeci de ani. Este chirurg, cãsãtorit cu o frantuzoaicã si tatã a trei bãieti. Dar ce ne priveste în mod direct este cã, la doisprezece ani a avut probleme. Unele din traumatismele copilãriei i-au marcat relatiile sociale din acea perioadã. Fiind elev într-un colegiu englezesc a început sã aibã mari dificultãti cu colegii. Atunci, mama nu a ezitat sã recurgã la un psiholog cu experientã care, în patru sedinte a rezolvat toate problemele copilului.

si acest lucru e foarte interesant, deoarece multi pãrinti nu stiu cã, atunci cînd un copil e traumatizat de unele dificultãti în relatiile cu colegii, ajutorul unui psihoterapeut poate fi foarte oportun; si cã e necesar sã se apeleze la un asemenea ajutor atunci cînd copilul e foarte motivat. Deseori, totul se rezolvã foarte repede în aceste perioade de prepubertate.

Mai scrie cã, în jur de saisprezece ani, bãiatul a avut din nou probleme si vã povesteste cum a reactionat ea: „I-am spus cã stiam cã trece printr-o perioadã dificilã si cã la această vîrstã toti adolescentii au probleme, dar cã nu le discutã cu mama; i-am mai spus cã e suficient, poate, sã stie cã eu, mama lui, stiu despre ce e vorba.“ A aplicat ceea ce eu as numi „metoda Dolto“!

În orice caz, toate mamele ce ar dori sã stie care sînt problemele fiilor lor de saisprezece ani ar trebui sfãtuite sã citească aceste rînduri. Se regãseste în ele o atitudine foarte înteleaptã, foarte respectuoasă în care pudoarea unui bãiat e deplin recunoscutã de o mamã care nu insistã. si asta e foarte important, mai ales la saisprezece ani.

Ati mai primit o scrisoare despre problema bilingvismului la generatii succesive. Este din partea unei tinere ce a trãit în Franta de la vîrsta de sase luni si ai cãrei pãrinti sînt elvetieni alemanici. „Toatã tineretea mea m-am simtit strãinã atît în Elvetia cît si în Franta. Ne petreceam vacantele în Elvetia si asta nu-mi plãcea deloc; toatã copilãria mea a fost dominatã de latura francezã. Fratele meu si cu mine vorbeam foarte rar dialectul elvetian alemanic. Vocabularul nostru se îmbogãtea mai ales cu cuvinte frantuzesti. Dar parcã nu as fi avut rãdãcini adevãrate. La optsprezece ani familia mea s-a mutat în Elvetia si mi-am fãcut studiile universitare în germanã. Franceza mea a rãmas la nivelul bacalaureatului iar în privinta germanei nu am reusit niciodatã sã recuperez ce n-am învãtat la scoalã. Am impresia, deseori, cã nu stiu de fapt nici o limbã. În plus, faptul cã am crescut în douã culturi mi-a creat oarecum douã personalitãti.“

Poate pãrea ciudat, dar influenta limbajului si a tot ce tine de el e foarte mare asupra întregului nostru mod de a fi si gîndi. Nu te simti acelasi dacã vorbesti limba francezã sau elvetiana alemanicã.

Ea continuã cu încã o observatie ciudatã: „Nu simt deloc acelasi lucru cu engleza, deoarece nu am trãit în cultura englezã.“ Este obligatã, într-adevãr sã vorbeascã englezeste, sotul ei lucrînd acum în Africa. si iatã cã aceeasi problemã reapare la generatia urmãtoare: „Copiii – au patru ani si jumãtate si trei ani – se simt foarte bine. Cel mic nu a vorbit decît la trei ani dar, în cîteva luni, si engleza si elvetiana alemanicã le-a vorbit în acelasi timp, stiind perfect cînd si cum s-o foloseascã pe una sau pe cealaltã.“
Mama nu si-a fãcut griji cã bãiatul nu a vorbit mai devreme tocmai pentru cã a avut si ea o experientã asemãnãtoare. I-a trebuit timp sã-si regleze ordinatoarele.
De fapt, e ca si atunci cînd faci un pas înapoi ca sã sari mai bine!
Dacã vreti! si în ziua în care copilul vorbeste, vorbeste perfect si în cunostintã de cauzã ambele limbi.
170
„Le vorbesc putin în frantuzeste, doar din cînd în cînd un cîntecel. Îi povestesc fetitei mele mai mari, de patru ani si jumãtate cã, atunci cînd eram micã locuiam în Franta, vorbeam franceza si elvetiana alemanicã. Iar fetita vorbeste engleza si elvetiana alemanicã.“
Iatã deci cã se poate trãi cu cele douã personalitãti date de cele douã limbi si încã foarte bine. Asta nu înseamnã cã e ceva ce nu poti simti si uita.
Da, iar aceasta oferã un rãspuns la întrebãrile pe care si le pun pãrintii despre ce se petrece în capul copiilor care învatã douã limbi în acelasi timp.
În încheiere, iatã o ultimã scrisoare despre bilingvism. E din partea unei corespondente marocane de douãzeci de ani; tatãl e marocan, mama frantuzoaicã. Pãrintii locuiesc în Maroc. Ea îsi face studiile în Franta – veti întelege imediat de ce. „Limba mea maternã e franceza si, pînã acum, nu am reusit sã vorbesc araba.“ De ce? Fiindcã pentru ea aceastã limbã e legatã de un fel de complex, de angoasã. Are un blocaj total fatã de limba tatãlui ei. În toatã perioada scolaritãtii din Maroc nu a fost niciodatã într-o scoalã arabã, ci numai în cea francezã. Dar era oricum singura dintre colegele ei care nu vorbea deloc araba. „Din aceastã cauzã m-am simtit diferitã de celelalte. Aceastã necunoastere a limbii arabe o resimteam ca pe un fel de boalã rusinoasã. Mã simteam umilitã cînd mi se vorbea în arabã, deoarece întelegeam ce mi se spunea dar, în momentul în care trebuia sã vorbesc, ceva în mine se bloca.“ Iar asta se întîmplã si acum. si astãzi chiar îi e mereu teamã cã pronuntã, cã accentueazã prost cuvintele în arabã. E nefericitã din pricina distantei create astfel între ea si pãrintii ei. Vã roagã sã încercati sã-i explicati în ce constã acest blocaj si cum l-ar putea elimina.
Ei! Explicatii, si iar explicatii... Important e sã iasã. Pentru cã acest lucru se pare cã-i complicã viata. si mai ales, o angoaseazã.
Da. Iatã ce scrie: „Sînt incapabilã sã vorbesc cu cei apropiati, cu pãrintii mei.“ Dar problema ei e mai ales fatã de tatã: „Mi-e imposibil, o imposibilitate aproape fizicã sã pronunt mãcar un singur cuvînt arab în fata lui. Mi-e o fricã îngrozitoare sã nu-l deceptionez.“
E greu sã-i dãm un rãspuns acestei tinere, deoarece nu stim nimic despre familia tatãlui ei. Nu vorbeste decît despre tatã. Mi se pare cã si-a trãit prima copilãrie, neîndrãznind sã vorbeascã cu el limba tãrii lui, deoarece voia sã fie mai întîi fiica mamei ei si sã vorbeascã franceza. si apoi, la scoalã, tatãl a dorit totusi ca ea sã creascã într-un mediu frantuzesc, din moment ce a dat-o la o scoalã francezã.
Ea spune cã în acea perioadã era un fel de modã, ba chiar de-a dreptul snobism sã-ti trimiti copiii sã învete într-o scoalã unde se vorbea franceza.
Da. Dar împreunã cu alti copii care, toti, vorbeau araba dinainte.
Evident.
Or, ea nu putea sã vorbeascã araba; poate cã nu a avut o bunicã sau niste mãtusi arabe pe care sã le iubeascã.
Cred cã aici e vorba despre o problemã de identitate. Aceea de a fi fiica propriului tatã: nu-i era limpede cã putea sã pãstreze cu el relatii caste vorbind araba. Avea impresia cã, dacã-si dezvoltã latura arabã, ea îsi dezvolta ceva ce-i lipsea mamei si astfel, ar fi devenit, ca sã spunem asa, concubina arabã a tatãlui care avea o sotie legitimã frantuzoaicã. Probabil cã s-a petrecut ceva de genul acesta în prima ei sexualitate, cea pe care o numim pre-oedipianã, în momentul în care era obligatã sã aibã cu tatãl relatii caste si sã comunice cu el prin limbaj.
Mã întreb dacã, frecventînd studente marocane de la Paris, destãinuindu-se chiar uneia dintre ele, n-ar putea-o ajuta. Deoarece pasul ce ar urma sã-l facã ar fi sã creeze o relatie de la sorã la sorã, de la

sorã marocanã si francezã la sorã marocanã. Acum, la vîrsta ei s-ar putea simti ca o sorã pur si simplu, fãrã identitate nationalã, atît a mamei cît si a tatãlui. Numai cã, de fapt, ea nu poate vorbi cu tatãl ei o limbã pe care acesta ar putea-o vorbi cu sora lui.
Învãtînd sã vorbeascã cu o prietenã, s-ar pregãti sã vorbeascã marocana si cu colegii ei bãrbati si, putin cîte putin, s-ar „vaccina“ împotriva acestei imposibilitãti atît de selective de a vorbi limba „tatãlui
171
ei“. Dupã cum scrie, aceastã tînãrã pare a fi singurã la pãrinti, nu are frati. Tocmai acest aspect al comunicãrii fraterne cu tatãl ei ar trebui pus în discutie: întelege perfect ce spune, dar nu-i poate rãspunde pentru cã nu a avut un model în familie un „eu auxiliar“, sorã sau frate cu care sã vorbeascã araba, limba tatãlui dar nu si a mamei. Acest lucru trebuie depãsit. Cred cã avem aici o micã problemã de comportament, specificã copilului singur la pãrinti. I-a lipsit o familie mare – adicã o bunicã, o mãtusã, un unchi din partea tatãlui —, familie în care sã trãiascã vorbind araba, precum si frati si surori, veri, verisoare care vorbind cu ea si cu tatãl ei araba i-ar fi servit de model, de antrenori lingvistici.
si pentru a nu omite nimic trebuie sã spunem, Françoise Dolto, cã din numãrul mare de scrisori pe care le-am primit în legãturã cu bilingvismul, în majoritatea cazurilor nu apar probleme deosebite.
Acest lucru e într-adevãr interesant.
De altfel unii pãrinti vã scriu: „Cred cã nu trebuie fãcut caz în fata copilului de faptul cã are dificultãti în învãtarea uneia din cele douã limbi.“ si în felul acesta multe situatii se rezolvã de la sine.
Cu sigurantã. Nici în fata, nici în spatele lui. Trebuie sã aibã încredere în el. Cea mai mare parte a acestor experiente ne aratã cã, din cînd în cînd, apar mici blocaje care, mai tîrziu, dispar; cã trebuie respectate dificultãtile copilului, dar fãrã sã se facã din asta o problemã psihologicã, un obiect de discutie pentru toatã familia. Acesta e lucrul cel mai important.

## Alba ca Zãpada e cineva care trudeste de dimineata pînã seara (Despre buna folosire a povestilor)

Iatã scrisoarea unei mame care nu are o problemã propriu-zisã dar este extrem de intrigatã de comportarea fiicei sale de cinci ani si jumãtate.
Dar cred cã asta este deja o problemã!
Fetita are o sorã de paisprezece ani. Mama nu lucreazã. Sotul se ocupã si el de copil, „dar nu prea mult“, ne scrie ea. Fetita merge la grãdinitã de la doi ani si jumãtate. „Se plictiseste foarte mult acolo“, precizeazã mama.
Dar de ce sã mai trimiti un copil la grãdinitã, dacã acolo se plictiseste?
Aparent, fetita a dorit sã meargã, dar a fost foarte deceptionatã dîndu-si seama cã nu era împreunã cu sora ei. A crezut, poate, cã mergînd la grãdinitã se va întîlni acolo cu sora ei mai mare. Asa a fost la început. Sã vedem ce se întîmplã acum: fetita ascultã multe povesti, fie pe discuri, fie spuse de cineva. Este absolut, sã spunem „normalã“ si se comportã ca un copil de vîrsta ei, dar e total fascinatã de povestea cu Albã ca Zãpada. Mama vã scrie: „Îi place atît de mult povestea încît, de doi ani, ascultã discul cam de douã ori pe zi.“ Iar mama trebuie sã-i citeascã si ea mereu povestea (în toate versiunile: a lui Disney, a lui Grimm etc. („I-am fãcut o rochie, copie perfectã a celei din basm. Ar vrea sã i se vopseascã si pãrul în negru. Nu are pantofi cu toc, dar aduce mereu vorba pentru cã ar vrea si ea sã aibã asa ceva. Iar cînd, în timpul lecturii, se ajunge la momentul în care printul fermecat o trezeste pe Albã ca Zãpada, sãrutîndo ca în Frumoasa din pãdurea adormitã, ochii ei exprimã o emotie puternicã.“ Mama precizeazã cã fiica ei e destul de drãgutã, dar cã cei din familie nu se extaziazã în fata ei tot timpul; mama i-a rugat chiar ea sã nu-i facã fetitei prea multe complimente.
Credeti deci cã fetita e fascinatã deoarece Albã ca Zãpada din poveste e frumoasã? Ce semnificatie poate avea acest lucru? Mama a citit, de exemplu, în cartea lui Bruno Bettelheim despre **Psihanaliza**
172
**basmelor** 1 tot ce se referã la Albã ca Zãpada, dar nu i se pare cã tot ce scrie acolo corespunde cu reactia fiicei ei.
În orice caz, oricare ar fi atractia pe care un copil o are pentru un erou – Albã ca Zãpada este o eroinã —, pãrintii se pot folosi de ea pentru a-l ajuta sã se dezvolte. Or, în acest caz, fetita e blocatã în ceva imaginar; este un fel de lesin. si pînã la urmã nu se dezvoltã deloc, rãmîne un copil ce pune întrebãri,

rãspunde tot el la ele si care trãieste singur. Dar mai e un lucru pe care mama nu-l spune: dacã i-a confectionat
si piticii – pentru cã pare o femeie care dispune de timp!
În orice caz, i-a fãcut rochia.
Întocmai. De fapt, nu-i atît de greu sã pui niste tocuri la pantofii unui copil (se pun niste rondele care seamãnã cu tocurile). si sã-i gãseascã si o perucã veche, de ce nu? Copiilor le place sã se costumeze. si acum sã vedem, de ce e nevoie de pitici? Sînt de acord cã aceastã fetitã se preface cã este Albã ca Zãpada, dar Albã ca Zãpada e cineva care trudeste de dimineatã pînã seara! Nu-i asa? Cineva care face paturile, care confectioneazã pãturi pentru pitici din material de toate culorile, care mãturã, cîntã etc. A fugit de acasã tocmai pentru cã avea o mamã rea. Dar a fugit ca sã devinã mama celor sapte pitici. si numai Dumnezeu stie ce mult se ocupã de ei. E o mamã extraordinarã care face totul acasã! Ei bine, fetita asta stie sã fie o asemenea mamã? Sã se deghizeze în Albã ca Zãpada, de acord, dar sã si curete legume, sã gãteascã, sã-i considere pe toti ai casei: mama, sora si ceilalti ca pe piticii ei de care sã se ocupe de acum înainte! În acest caz...
Dupã pãrerea mea, îsi va alege imediat o altã poveste. O va înlocui cu **Frumoasa din pãdurea adormitã**!
Trebuie sã ne folosim de povesti pentru ca inteligenta copilului sã se dezvolte în viata realã. În acest caz, copilul se refugiazã în viata imaginarã, iar mama nu joacã decît acest joc. Dar mai e si altceva de fãcut. De ce sã nu ne folosim de erou pentru a ne identifica cu el în realitate si nu numai în imaginar? Or, Albã ca Zãpada este cu adevãrat o stãpînã a casei, cît se poate de antifeministã, nu-i asa? Asta e foarte bine, deoarece îi ajutã pe copii sã se dezvolte. Mama sã-i arate, prin desene, tot ce face Albã ca Zãpada în casã; sã-i arate cã piticii lucreazã si ei, dar cînd se întorc acasã, gãsesc totul pus la punct! Iatã, deci! Fetita trebuie sã se identifice si cu ceea ce face Albã ca Zãpada si nu numai cu rochia ei, cu frumusetea sau cu singurãtatea ei, cum pare cã se întîmplã acum. Iatã ce mã îngrijoreazã la fetita despre care vorbim: aceastã plictisealã, refugiul ei într-o lume imaginarã unde vorbeste numai cu ea, dezinteresul fatã de treburile casei, pasivitatea la grãdinitã si acasã, pierdutã în visul ei, asteptînd un ipotetic Fãt-Frumos de care sã se îndrãgosteascã!
Dar, în general, cînd îi spunem unui copil o poveste, o legendã sau un basm, trebuie sã insistãm asupra faptului cã totul e o închipuire?
Nu existã „trebuie“!
În sfîrsit, ce e de dorit?
Eu spun cã atunci cînd unui copil îi place un erou, este necesar sã se identifice cu el nu numai în gînd, dar si prin ceea ce face. Sã fii, de exemplu, Robin Hood: sînt unii cãrora le place sã se deghizeze în Robin Hood. si de ce nu? Dar sã fie învãtati, de asemenea, sã ocheascã bine! Nu e greu. Se face o tintã pe un placaj si se ocheste de la o distantã din ce în ce mai mare cu o sãgeatã nepericuloasã. (Se pot face acasã sãgeti mici, din creioane cu plastilinã la capãt.) „Dacã esti Robin Hood, stii sã ochesti bine. Dacã nu, la ce bun?“ N-am dreptate? Dar mai e si îndemînarea, acrobatia lui Robin Hood, felul în care le salveazã pe fete de cei rãi etc. În sfîrsit, sã nu fie numai asa, o poveste imaginarã, doar în mintea lui. Tot ce face copilul are ca scop sã contribuie la dezvoltarea lui, sã-l scoatã din neputintã pentru a-l face puternic în viata realã urmînd exemplul eroului preferat. Or, în aceste povesti, dacã eroii sînt fiinte imaginare, sînt de asemenea si fiinte exemplare care si-au dezvoltat corpul, sînt abili si eficace. Exact spre acest lucru trebuie sã tindã copiii: sã se strãduiascã sã dezvolte în realitatea fiintei lor sociale calitãtile eroului sau ale eroinei pe care ei o admirã.
173

## Nu doar cu pãrintii, ci si cu altii
## (Lectura, televizorul)

Avem impresia cã multi pãrinti sînt deceptionati de copiii lor de îndatã ce acestia nu sînt exact asa cum ar fi dorit sau ar fi visat ei sã fie.
Da, din pãcate asa e!
Mama unui copil de treisprezece ani vã scrie: „Nu îi place sã citeascã. Este un lucru surprinzãtor pentru noi deoarece atît eu cît si tatãl lui avem întotdeauna multe cãrti în jurul nostru. Desi noi citim cu

regularitate, nu am reusit sã-l atragem si pe el spre lecturã. Citeste benzi desenate (e mai bine decît nimic),
dar si asa multã vreme nu s-a uitat decît la desene; iar textul îl citea doar cînd nu întelegea desenul.“ De pildã, pe la sase ani, îi plãcea sã asculte discuri cu povesti, în special Micul Print, citit de Gérard Philipe. Cînd copilul a început scoala, mama a încercat sã-i dea sã citeascã Micul print în timp ce asculta discul. Dar, dupã cîteva minute, copilul nu a mai acordat nici o atentie cãrtii, a închis-o si nu a mai vrut sã punã mîna pe ea. „În final, a învãtat sã citeascã ca un papagal, fãrã sã înteleagã prea bine sensul cuvintelor, pînã cînd am gãsit într-o zi un joc într-o revistã pentru copii, care l-a amuzat. De data asta a fãcut eforturi ca sã citeascã.“ Mama mai dã si alte exemple si încheie: „Cred cã si gustul pentru citit îi va veni într-o bunã zi, probabil ca si celelalte: primul dinte i-a apãrut la paisprezece luni; la un moment dat a azvîrlit cît colo biberonul si nu a mai vrut decît lingurita etc. Îi plac sportul, activitãtile manuale, muzica, dar nu vrea sã învete. Urmeazã niste cursuri de muzicã la scoalã, a început sã cînte la orgã. Îl ascultãm, cãci noi dialogãm. Dar e pãcat cã nu se aratã interesat si de lecturã, deoarece am vrea sã aprecieze tot ceea ce e în cãrti, si ceea ce noi apreciem atît de mult. Asta l-ar ajuta si la scoalã.“
În cazul acesta, da, aveti dreptate: avem de-a face cu niste pãrinti care nu au copilul pe care l-au visat. În realitate, copilul lor este diferit de ei. si probabil cã tocmai de aceea este diferit, pentru cã, vãzîndui cufundati în cãrti, nu se simte inclus în preocupãrile lor. Singura modalitate de a-l face pe un copil sã-i placã sã citeascã este sã-i citesti cu voce tare povesti, pînã se face destul de mare. Nu existã altã cale.
Cu toate acestea, cînd era mic...
Da, stiu, dar atunci era vorba despre audio-vizual, despre discuri, televizor, radio. Cînd auzea o poveste, atunci îi plãcea. Dar copiilor le place si mai mult atunci cînd tatãl sau mama le citeste ceva. si, din moment ce acestor oameni le place sã citeascã, iar el are treisprezece ani – la treisprezece ani, în ceea ce priveste lectura, esti absolut ca un adult —, pot citi cu voce tare tot ce citesc: dacã copilul se va plictisi, va pleca; dacã nu, va asculta si va învãta de la pãrintii lui. E un copil foarte activ. Trebuie sã adaug cã, pentru bãieti, lectura timpurie reprezintã adesea o fugã de realitate. Pãrintii sînt în general încîntati cînd copilul lor citeste mult; dar nu e bine. Or, în zilele noastre existã, pe lîngã ocupatii ca acelea pe care le are acest bãiat (ocupatii manuale, fizice, sportive etc.), televizorul si radioul. Sîntem într-o altã epocã. Chiar atunci cînd aceastã mamã si sotul ei erau tineri, existau cu sigurantã multi altii care, la vîrsta lor, fugeau de realitate si de contacte, de sport si de lucru manual, sub pretextul cufundãrii într-o lume imaginarã, care atunci era lectura. Fiul lor este un bãiat ce are nevoie de viatã realã, si îl felicit pentru asta. Vîrsta potrivitã pentru a fi atras de lecturã este pe la saisprezece ani, cînd ai timp si te cam plictisesti pentru cã nu ai destule contacte umane. Dar adevãrata vîrstã pentru lecturã, pentru a citi într-un fel care e cu adevãrat profitabil, este si mai tîrziu, cãtre optsprezece, nouãsprezece ani, deoarece atunci ai deja o experientã a realitãtii si a lumii, iar cãrtile se referã la toate acestea. Dacã nu, este o experientã falsã, doar verbalã; o experientã care nu poate fi replasatã în realitate, care nu-si îndeplineste rolul de a îmbogãti ceea ce ai cunoscut si simtit deja adãugînd ceea ce nu ai vãzut si ai vrea sã cunosti.
174
Spunînd: „Are treisprezece ani, deci pãrintii pot citi cu voce tare pentru el tot ceea ce citesc ei“, îmi închipui cã îi veti face pe multi sã se indigneze. Existã formule devenite locuri comune: de pildã, se vorbeste întotdeauna despre acele cãrti care nu trebuie sã cadã în mîna oricui...
Bineînteles! Dar eu nu cred cã pãrintii se referã la asemenea cãrti.
Vreau sã spun cã anumite subiecte, anumite teme nu sînt considerate abordabile...
Ei nu, tocmai, nu e adevãrat. Atunci cînd cãrtile sînt bine scrise si, indiferent de subiect – nu vorbesc bineînteles despre cãrtile pornografice sau erotice; mã refer la romane, eseuri, cãrti de documentare —, ele prezintã interes începînd, sã zicem, de la zece-unsprezece ani, dacã pãrintii obisnuiesc sã citeascã împreunã cu copiii lor. Le vor spune: „Vezi, în capitolul ãsta existã o paginã formidabilã. Mie mi s-a pãrut formidabilã. Am sã ti-o citesc.“ Iar copiii vor discuta apoi despre ea cu pãrintii. Doar asa vor începe sã aprecieze un autor. Deoarece o carte nu are sens decît dacã esti în contact cu autorul care a scris-o. Altfel, copiii nu înteleg o carte: ea rãmîne o hîrtie, un obiect, ce se însufleteste doar dacã pãrintii i-au dat viatã. Existã de altfel si o dovadã: copilului îi plãcea Micul Print chiar atunci cînd era povestit de o voce nefamiliarã, dar care îl însufletea. Este limpede cã citim pentru a avea povestea în urechi si în minte. Dacã ne-o citeste altcineva, sîntem fericiti. Deci, dacã acesti pãrinti vor sã-i deschidã orizontul fiului lor,

asa trebuie sã facã, si nu sã-i impunã o lecturã solitarã care, pentru el, e doar plictisealã.
În legãturã cu lãrgirea orizontului, iatã acum o temã care nu a fost abordatã de noi si care intereseazã pe multi pãrinti: copiii trebuie sau pot sã se uite la televizor? Ce le aduce televizorul copiilor? Ce le ia? E bine pentru ei? E rãu?
Este, într-adevãr, o problemã a multor familii, mai ales cã într-o familie trãiesc persoane de vîrste diferite, care nu au deci nici aceleasi motivatii, nici aceleasi interese. Asta complicã mult lucrurile.
O mamã vã explicã de la bun început cã este ostilã televizorului: „Sînt împotrivã, pentru cã îi atrage pe oameni ca un magnet si îi face prizonieri. Televizorul ucide conversatia, este o capcanã pentru copii, le oboseste ochii. si apoi, putem spune si cã televizorul ucide viata de familie. Avem televizor acasã, dar nu îi las pe copiii mei sã se uite.“ si continuã comparînd televizorul ca un fel de drog de care familia nu se mai poate lipsi.
Spune cîti ani au copiii?
sapte si doi si jumãtate; nu precizeazã dacã sînt bãieti sau fete. Dar scrie: „La scoalã sînt strãluciti…“
Chiar asa! sapte ani! doi ani si jumãtate! strãluciti la scoalã!
Poate se cam pripeste. Continui scrisoarea ei: „Sînt cu totul deosebiti. De altfel, cred cã acest lucru se datoreazã faptului cã nu se uitã la televizor. Noi facem si alte lucruri cu copiii nostri. Organizãm jocuri, citim si ascultãm muzicã împreunã, facem plimbãri, discutãm.“ Adaugã totusi cã sotul ei nu este defel de acord cu ea si îi reproseazã cã nu trãieste în pas cu vremea. De fapt, vã întreabã cine greseste, cine are dreptate, si mai ales vã roagã sã nu ezitati sã-i spuneti dacã ea e cea care greseste.
E imposibil sã dãm un rãspuns transant. Dar aceastã scrisoare este destul de surprinzãtoare, deoarece mama vorbeste în acelasi fel despre copilul ei de sapte ani si despre cel de doi ani si jumãtate. Cum poate avea discutii cu un copil de doi ani si jumãtate? Se pare cã se referã mai mult la cel mare cu care are o relatie privilegiatã si asta îl afecteazã oarecum pe sotul ei, din moment ce din cauza acestui copil el este privat de televizor.
Însã trebuie acum sã adaug cã televizorul poate fi deosebit de util pentru cei foarte mici: doi ani si jumãtate este o vîrstã la care cele vãzute la televizor dau de lucru imaginatiei. Ele constituie sfera socialului pentru acesti copii care, atunci cînd se întîlnesc în parc sau la grãdinitã, pot astfel vorbi si despre altceva decît despre cei de acasã. Nu sînt a priori împotriva televizorului. Sînt împotriva drogului, adicã a lipsei de criterii în alegerea emisiunilor si a monotoniei. Dar dacã televizorul este în permanentã interzis înseamnã cã acesti copii din vremea noastrã sînt crescuti „retro“.
si pe urmã, emisiunile de miercuri – la care mã uit cînd am timp – sînt deosebite. Ele îi învatã pe copii multe lucruri care pot fi spuse si de altii, nu neapãrat de pãrintii lor, de persoane care stiu sã se
175
adreseze copiilor; e vorba despre povestile cu animale, sau despre geografia pe viu… Mai sînt si desenele animate. Probabil, ei nu-i plac, dar unele sînt foarte reusite! Din pãcate, sînt si unele foarte proaste…
Însã asa, ce o sã se întîmple? Acesti copii vor merge la unii colegi care se uitã la televizor si se vor gîndi cã mama lor nu tine pasul cu vremea. si nu va fi bine. Cred cã ar trebui sã urmãreascã programele si sã aleagã: „Ia te uitã, astã searã o sã fie ceva foarte interesant; dacã vreti – nu sînt obligati sã vadã o emisiune pentru cã Mama a spus cã e bunã – o sã ne uitãm.“ Tot asa pentru cel mic: sã se uite într-o zi, singurã, la emisiunile pentru cei foarte mici ca sã vadã care sînt emisiunile destinate lor.
Deci sotul nu greseste cu totul?
Nu, cu atît mai mult cu cît pînã la urmã nici el nu are posibilitatea sã se uite la televizor ca sã nu le creeze copiilor un regim special. Or, nu cred cã este recomandabil ca pãrintii sã fie centrati exclusiv pe educatia si lãrgirea orizontului copiilor lor. Atît si numai atît. Dar, atunci, ei?
În aceastã scrisoare existã si o altã întrebare. Tocmai ati spus cã dezvoltarea educativã a copiilor nu este singura preocupare; cã toate trebuie fãcute la timpul lor. Iar aceastã mamã pare preocupatã mai cu seamã de lãrgirea orizontului copiilor ei. Vã întreabã: „Cînd ne dãm seama cã avem copii inteligenti, ce asimileazã repede, este bine sau rãu sã-i îndemnãm sã studieze, sã le explicãm cît de importante sînt studiile, sã-i facem sã simtã cã munca este o comoarã? Cum trebuie sã procedãm? Am dreptate sau e mai bine sã-i lãsãm sã-si trãiascã copilãria?“
Am impresia cã stie deja rãspunsul! Cînd scrie: „sã-si trãiascã copilãria rãspunsul meu este: bineînteles! În caz contrar, copii rãmîn ca o parte din mama lor. Pãrintii trebuie sã stie cã tot ce a fost însusit, transmis,

trãit, primit, doar din partea tatãlui si mamei, sau doar cu scopul de a le face plãcere acestora, va „cãdea“,
asemeni frunzelor uscate, în perioada pubertãtii. Copilului nu-i rãmîne din copilãrie decît ceea ce a integrat, nu numai din relatia cu proprii pãrinti ci si din relatia cu altii. Este un lucru foarte important.
Acum, sã vedem ce înseamnã sã-i îndemni sã studieze? Tot ce pot sã spun este cã e foarte rãu ca un copil sã sarã o clasã. E mai bine sã nu meargã la grãdinitã si sã intre direct la scoalã* – dacã, într-adevãr, stie sã citeascã si sã scrie – la cinci ani si jumãtate sau sase ani, dacã are nivelul necesar, de exemplu în primul sau al doilea curs pregãtitor. Dar din momentul în care a intrat la scoalã, nu trebuie sã sarã nici o clasã. Am vãzut multe accidente la copii care au sãrit o clasã pentru a le face plãcere pãrintilor si la un moment dat, au rãmas în urmã. Deci, dacã copilul poate învãta sã citeascã, sã scrie si sã socoteascã cu mama si cu tatãl lui, foarte bine; este chiar mai bine decît dacã ar merge la grãdinitã, cu conditia sã aibã alte posibilitãti de a frecventa copiii, la joacã, în cercuri pentru copii.
Ascultîndu-vã, am impresia cã nu vã plac pãrintii care vor sã-si împingã copiii sã studieze…
Cred cã e periculos.
…si care sînt tentati sã descopere în familia lor un mic supradotat.
Toti copiii sînt inteligenti. Inteligenta scolarã nu reprezintã aproape nimic fatã de inteligenta generalã. Inteligenta înseamnã capacitatea de a da un sens tuturor lucrurilor din viatã, nu numai scolaritate. Ea se dezvoltã la fel de mult prin utilizarea muschilor, a corpului, prin manualitate. Inteligenta presupune memorie: exersarea memoriei cu ajutorul poeziilor, a povestilor pe care le va putea spune, printr-o emisiune de televiziune pe care o va retine, toate acestea dezvoltã inteligenta unui copil; adicã, posibilitatea de a comunica în legãturã cu tot ce vede si nu numai scoala. As vrea ca pãrintii sã înteleagã cã inteligenta si sensibilitatea pentru viatã trebuie dezvoltate prin toate mijloacele pe care le foloseste corpul pentru a se exprima.
Deseori, cînd pãrintii îsi împing prea mult copiii sã studieze, îsi dau seama cã acestia prezintã reactii de respingere…
Asa e.
…fatã de scoalã, pentru cã acasã aceasta a fost prea valorizatã.
si apoi, copiii precoce, cei care, de pildã, ajung la examenele terminale înainte de promotia lor, îsi încep pubertatea „îndopati“ din punct de vedere scolar. Iar cînd, la vîrsta studentiei, trebuie sã-si trãiascã viata corpului lor – pe care nu au cunoscut-o încã îndeajuns —, sensibilitatea fatã de altii (fatã de fete
176
sau de bãieti, în functie de sex), sensibilitatea artisticã, se produce o cãdere: interesul pentru studiu dispare.
si e pãcat, nu-i asa, pentru niste copii care au promis atît de mult? Noi, francezii, trebuie sã renuntãm la aceastã momealã, dacã pot spune asa. S-a pus accentul pe scoalã, crezîndu-se cã ea reprezintã esentialul pentru inteligenta copilului: „Copilul meu este în clasa a cincea. La vîrsta lui! e extraordinar!“ Într-adevãr, poate cã asa e. Existã fiinte ce se deschid foarte repede cãtre multe lucruri. Dar ãsta nu e un motiv pentru a fi împinse exclusiv cãtre viata scolarã. Spiritul de dreptate, dragostea si atentia acordatã naturii, plantelor, animalelor, bucuria de a trãi, inventivitatea plinã de iscusintã, îndemînarea manualã si corporalã, o afectivitate disponibilã, experienta psihologicã în raport cu celãlalt si cu viata colectivã, acceptarea celorlalti ca diferiti, capacitatea de a-ti face prieteni si de a-i pãstra, cunoasterea istoriei propriei familii, a comunei, a regiunii, a tãrii sale, deschiderea pentru artã, culturã, sport, sentimentul propriei responsabilitãti, curiozitatea fatã de tot, libertatea de a o satisface, iatã calitãti care deseori nu se dezvoltã atunci cînd reusita scolarã este singura valoare pentru care un copil este apreciat de pãrintii sãi.
Un copil, personal motivat pentru anumite lucruri – oricare ar fi acest lucru – iatã ce înseamnã un copil viu; dacã, pentru depãsirea esecurilor si deceptiilor sale, scolare sau sentimentale, este sustinut de afectiunea pãrintilor sãi si de încrederea în el pe care stiu sã i-o acorde într-o atmosferã destinsã, atunci acesta va fi un copil hãrãzit unui viitor reusit.
Adaug faptul cã în loc sã se bucure cã îsi vãd copilul „înaintea“ celor din clasã, pãrintii ar trebui sã fie interesati nu numai de capacitatea lui de a asimila cunostinte ci si de prietenii pe care si i-ar putea face în acest stadiu al dezvoltãrii sale, prieteni care sã-l accepte ca pe unul de-al lor. Existã deci douã imperative ce trebuiesc nuantate. Cînd un copil este în fruntea copiilor de vîrsta lui, el riscã sã fie izolat dacã, din punct de vedere fizic, iar apoi sexual, este imatur în raport cu ceilalti. Acest lucru este chiar mai dãunãtor pentru dezvoltarea caracterului decît dacã copilul este mai mare decît colegii lui de clasã.

Deci ar fi mai întelept ca un copil strãlucit sã nu fie încurajat sã o ia „înaintea“ celor din aceeasi clasã pînã nu a împlinit cincisprezece ani.

## Sã explicãm zgomotele, sã iubim muzica pentru a o face iubitã (Sunetele: zgomotul, muzica)

Trãim într-o societate în care sîntem înconjurati si uneori chiar agresati de sunete si zgomote… În acest sens, multi pãrinti tineri vã întreabã: cum pot fi obisnuiti sugarii cu zgomotele, cum sã li se prezinte sunetele pe care le descoperã aproape în fiecare clipã, în fiecare zi, si care deseori îi sperie pentru cã nu pot sã le identifice?

Trebuie spus cã, în casã, copilului îi este fricã de zgomotele aspiratorului, ale aparatelor electrice zgomotoase, ale apei de la W.C. Singurul mijloc de a preveni sau vindeca aceste angoase este sã iei copilul în brate si sã-i explici: „stii, zgomotul care nu-ti place vine de la aspirator, de la bazinul de apã al W.C.-ului etc.“, spunîndu-i exact numele. „Hai, sã vezi.“

Chiar dacã copilul nu are decît cîteva sãptãmîni?

Bineînteles, chiar la opt, la cincisprezece zile! Mama trebuie sã-l punã sã asculte toate zgomotele familiare tinîndu-l în brate. În felul acesta zgomotele fac parte dintr-un fel de „mãmosire“ linistitoare.

„Mãmosire“? Ca sã vezi!

Îmi place acest cuvînt. Cînd totul este „mãmosit“ în viata unul copil, în viata familialã, totul este linistitor. Deoarece totul face parte din intimitatea mamei. Copilul se teme de zgomotul aspiratorului pentru
177
cã, în general, îl aude în momentele în care mama lui este la treabã, agitatã, grãbitã: e un lucru neplãcut pentru ea, dar trebuie sã-l facã. Iar copilul simte tot timpul o tensiune. De fapt, îi e teamã de tot ce presupun aceste activitãti, mai ales dacã, la început, cînd era foarte mic, nu a vãzut cã ele sînt o parte, obisnuitã, curentã, din viata mamei sale.

Existã si zgomotul produs de sirenã în prima joi a fiecãrei luni. Mai ales dacã pãrintii locuiesc lîngã o asemenea sirenã, mama trebuie sã-si ia copilul în brate în ziua aceea, începînd cu doãsprezece fãrã zece pentru a fi sigurã cã primele sunete nu-l vor surprinde pe copil. Sau, dacã se gãsesc pe stradã, sã-l ia în brate de îndatã ce aude sirena. Sirena este ceva antifiziologic. Cînd o aud, unii sugari se chircesc si se învinetesc de spaimã. Dar dacã mama îi lininisteste, se uitã în ochii lor si le spune: „Nu e nimic; asta e sirena. Nu trebuie sã-ti fie fricã. Mama e aici!“, totul e în ordine. Pe urmã, vor putea auzi, fãrã nici o teamã, tot felul de sirene, ale masinilor, ale fabricilor. E suficient sã fim atenti la început.

Cît despre zgomotele bazinului de apã de la W. C.; copilul este nelinistit si nu stie ce s-a întîmplat cu caca pe care l-a fãcut; acesta este o parte din el si îi e teamã sã nu fie într-o zi luat si el de apã, dacã din întîmplare ajunge acolo. Deci zgomotul e ceva care îl poate lua si pe el. Tot asa, sînt copii care intrã în panicã, cînd cada golindu-se, face acel zgomot de sifon, ca si cum le-ar fi teamã sã nu fie luati si ei de acel vîrtej. Despre toate acestea trebuie sã li se vorbeascã, folosindu-se cuvinte potrivite, atunci cînd încã nu vor sã se uite, iar mai tîrziu sã li se arate despre ce e vorba. Dupã aceea, se vor obisnui foarte bine.

si mai ales, niciodatã sã nu se rîdã de copilul cãruia îi este fricã de un zgomot. Sã nu i se spunã niciodatã: „Ah! ce prost esti! E aspiratorul.“ Pentru cã este un copil care vrea sã stie. Trebuie sã i se explice zgomotul cu ajutorul unor cuvinte care sã-l linisteascã.

Trebuie deci sã evite sã punã în functiune toate aceste aparate în prezenta lor?

În nici un caz! si sã i se arate copilului cum poate sã le dea drumul singur, apãsînd pe buton.

si acum, o cu totul altã întrebare. Fãrã a intentiona sã dãm solutii în legãturã cu probleme care nu depind de specialitatea d-voastrã, dar care îl privesc totusi pe copil, am ales cîteva scrisori referitoare la trezirea gustului pentru muzicã la copii, în special prin lectii de pian. Deoarece lectiile de pian revin des în scrisorile pe care le primim. Iatã una, reprezentativã pentru multe altele, din partea unei mame care are trei fete, de unsprezece, nouã si patru ani. Problema este cã bunica din partea mamei, profesoarã de pian, dã lectii fetitei de nouã ani. Înainte, începuse sã-i dea lectii si celei mari, dar aceasta a renuntat, scrie mama, dupã unu sau doi ani de tipete, plînsete, urlete, indispozitie din partea copilului, de fiecare datã cînd trebuia sã meargã la lectie. De altfel, si cea de-a doua fatã a fãcut acelasi lucru anul trecut. De fiecare datã, aceleasi urlete: „Nu vreau sã merg“, „Nu-mi place pianul“ „Prefer sã fac altceva“ etc. Pînã

la urmã, pãrintii se întreabã dacã trebuie sã perseverezе, sã-i oblige pe copii sã învete muzica, sã meargã
la lectii de pian si sã le suporte; si dacã, în final, nu vor fi recunoscãtoare acestor pãrinti care le-au obligat sã depãseascã acest moment dificil. În ceea ce-l priveste, tatãl, cînd este întrebat ce trebuie fãcut, rãspunde: „Asa e, încep cu lectiile de pian. Apoi la scoalã va fi la fel. Nici acolo nu or sã vrea sã meargã.“
Dar e cu totul altceva, din moment ce scoala e obligatorie! Dacã unui copil nu-i plac lectiile de pian, înseamnã cã profesorul nu a stiut sã-i trezeascã gustul pentru aceastã disciplinã, fie din cauza atmosferei pe care o creeazã în timpul lectiilor, fie pentru cã nici acest profesor nu este încîntat de meseria lui. Fiindcã, dacã faci aceastã meserie si esti nervos, înseamnã cã ea nu-ti face plãcere. si risti, în felul acesta, sã-i îndepãrtezi pe copii pentru totdeauna de ceea ce le predai. Cîti pacienti nu am vãzut, muzicieni prin natura lor, care au fost pe viatã dezgustati de muzicã de cãtre un profesor la lectiile cãruia atmosfera era proastã? si, apoi, profesorul trebuie sã se adapteze: a vãzut cã unui copil nu-i place pianul? Ei bine, din moment ce e plãtit pentru o orã sau o jumãtate de orã de muzicã, în timpul ãsta sã-i cînte copilului! E mult mai bine decît sã-l oblige pe el sã cînte cînd lucrul acesta nu-i place. Pentru cei care o iubesc, muzica este o plãcere. Acest lucru se vede dupã plãcerea cu care o ascultã, nu întotdeauna dupã plãcerea cu care o fac.
178
Nu stiu care sînt relatiile dintre aceste nepotele si bunica lor si nici dacã mama este si ea o bunã pianistã si dacã îi place muzica. Dacã ea însãsi iubeste muzica, înseamnã cã ascultã des muzicã, cã vorbeste despre plãcerea de a asculta si de a face muzicã. Or, asa învatã copiii sã o iubeascã: auzind-o de mici, deoarece pãrintii lor cîntã si încearcã sã afle ce fel de muzicã îi place copilului lor.
Repet: în primul rînd, trebuie ca si pãrintilor sã le placã muzica! Unui copil îi place ceva prin fuziune afectivã, emotionalã cu mama lor. Dacã aceste fetite învatã pianul pentru cã mama lor vrea sã-i facã plãcere propriei sale mame, e un lucru ratat. si asa e pentru cã existã o motivatie în aceastã relatie, de la mamã la mamã, si nu în cea cu copiii ei. si, în plus, pãrintii o fac pentru ca mai tîrziu copiii sã le fie recunoscãtori. Într-adevãr, dacã faci ceva pentru a avea recunostinta copiilor, înseamnã cã faci educatie pe dos.
Am vorbit despre dragostea profesorului pentru meseria sa, despre dragostea pãrintilor pentru muzicã; dar existã si atitudinea proprie a copilului. Un copil „învatã“ o artã doar dacã o iubeste. Iar acesta, la rîndul lui, va afla mai tîrziu ce le place propriilor sãi copii. Poate cã aceastã femeie nu a fost crescutã de mama sa? sau poate aceasta nu a aflat ce-i plãcea ei. Altfel nu ar insista ca un copil sã studieze un instrument care nu-i place.
În schimb, un asemenea copil ar putea fi dus la auditii de pian unde interpreteazã alti copii sau la concerte. I se poate spune: „Mie îmi place atît de mult muzica! Vrei sã vii cu mine la concert? Dacã te plictisesti, ai sã iesi; o sã mã astepti afarã.“ si îi va spune plasatoarei: „Eu vreau sã ascult concertul. Vã rog sã aveti grijã de el dacã iese.“ Treptat, copiii care vãd cã pãrintii lor iubesc muzica, încep sã o iubeascã si ei, mai ales dacã nu este consideratã ca o pedeapsã. Bineînteles, copiilor nu le place de la început orice fel de muzicã. Vorbeam mai înainte de sugari. Din experientã se poate spune cã acestora le plac secventele muzicale foarte scurte din Mozart si Bach – variatiuni, de pildã —, la unul sau douã instrumente (violoncel si pian; pian si vioarã); nu orga, pentru copii este prea complexã si nu o pot analiza – cãci urechea copiilor analizeazã în mod inconstient foarte bine muzica, în mãsura în care nu este atenuatã de o prea mare intensitate sonorã. Dar în Le Petit Livre, de Anna Magdalena Bach, de exemplu, clavecinul, pianul, flautul, vioara, violoncelul, le plac foarte mult copiilor. Cînd sînt mai mari, existã metode minunate care formeazã gustul muzical si urechea armonicã. Metoda Mariei Jaël, de pildã: existã profesori din învãtãmîntul de stat care s-au format dupã aceastã metodã (probabil cã existã si altele, dar eu o cunosc pe aceasta). si, pe urmã, existã corurile pentru copii. Iar, dacã copilului îi place, de ce sã nu facã dans?
Trebuie retinut de asemenea cã un copil începe uneori sã învete un instrument si apoi renuntã. Asta nu înseamnã cã nu îi place muzica! Sã i se spunã: „Din moment ce nu-ti place, banii pe care îi dãdeam pe lectii am sã-i pun deoparte pentru cînd o sã vrei sã înveti sã cînti la un instrument sau altceva.“ Doar în felul acesta pãrintii aratã cã stiu sã pretuiascã faptul cã propriului lor copil îi place o artã. si e adevãrat cã, în viatã, plãcerea pe care ti-o dã arta este o foarte, foarte mare bucurie; cînd, mai tîrziu, lucrezi si te întorci acasã obosit, este nemaipomenit sã ai aceastã posibilitate de evadare. Deci, din moment ce acesti pãrinti au bani pentru asa ceva, sã punã deoparte banii pentru lectii si sã-i spunã copilului, cu creionul în mînã: „åsta este pretul unei lectii. Ai fi avut una pe sãptãmînã; asta înseamnã atîta pe lunã“ etc.

E tot ce pot sã spun. Dar sînt indignatã cînd vãd copii care merg la lectii de pian ca si cum ar merge la niste ore de torturã. E groaznic! Nu pot decît sã repet: de vinã e sau profesoara, sau relatia copilului cu aceastã persoanã, sau, într-adevãr, copilului nu-i place muzica. Iar acest lucru trebuie respectat.
Încã o întrebare despre lectiile de pian. Pãrintii se întreabã mereu: „Existã o vîrstã idealã? Cînd e bine sã se înceapã?“ – dacã, bineînteles, copilul dovedeste cã are înclinatie.
Pianul sau initierea muzicalã?
Ambele, pe de-o parte pianul si pe de alta initierea.
Initierea muzicalã: cît de repede; la douã luni, dacã se poate; si chiar in utero. Asa fac tiganii: in utero si în sãptãmînile de dupã nastere; cel mai bun muzician vine si cîntã lîngã femeia însãrcinatã si apoi, lîngã leagãnul copilului în primele luni de viatã. S-a observat cã un copil care a auzit în felul acesta
179
un instrument, cel mai adesea, dacã este un copil dotat muzical, se va consacra acestui instrument. Este foarte interesant sã cunoastem traditiile unui asemenea popor foarte dotat din punct de vedere muzical.
În Germania, pe de altã parte, initierea muzicalã începe la grãdinitã, si uneori chiar la cresã, prin cîntece ritmate de tamburine. Iar profesorii de la conservator vin sã-i depisteze pe cei cãrora le place muzica si au ureche bunã. Începînd cu doi ani si juãmãtate sînt luati cu autocarul la conservator, în clasa celor mai mici. Apoi, cînd sînt deja la grãdinitã, cei cãrora le place muzica sînt initiati cu ajutorul instrumentelor care le plac: douã luni, un instrument; alte douã luni, alt instrument. Sînt respectate gustul copilului si atractia lui de moment, deoarece, în functie de copil, doar pe la cinci-sase ani copiii sînt pasionati cu adevãrat de un instrument sau, dimpotrivã, sînt îndreptati spre cor sau spre cercuri de cîntece si dansuri.
si în felul acesta îsi continuã educatia muzicalã. Pentru unii, dorinta de a studia un instrument muzical apare cîteodatã pe la nouã-zece ani, mai des la pubertate, dar au fost pregãtiti prin aceastã educatie. Este extraordinar faptul cã initierea muzicalã a precedat perioada pubertãtii, mai ales dacã ea nu l-a dezgustat pe copil, dacã a avut loc în joacã si cu o ureche deja formatã. Muzica, ritmurile si sunetele fac parte din viatã, ca si formele si culorile. Sursã de plãcere pentru toate fiintele umane. Dar copiii pot fi si îndepãrtati de o plãcere, dacã aceasta devine obligatorie.

## Nu orice adevãr trebuie spus
## (Vorbãretul, obraznicul si pîrîciosul)

O mamã vã scrie despre bãietelul ei de patru ani care, cum se spune, vorbeste ce nu trebuie si o pune adesea în situatii jenante prin reflectiile pe care le face cu voce tare pe stradã. De pildã, apropiindu-se de un african, spune: „Ai vãzut ce negru e domnul!“; sau, cînd vede un domn în vîrstã trecînd strada: „L-ai vãzut pe domnul? E foarte bãtrîn; o sã moarã curînd.“ Mama e foarte stînjenitã în asemenea momente.
si îsi pune si o altã problemã: „Am douã prietene cu situatii familiale dificile. Una si-a pierdut sotul care s-a sinucis si are un copil de aceeasi vîrstã cu al meu; acesta nu si-a cunoscut, la drept vorbind, tatãl. Cealaltã e despãrtitã de sotul ei, iar cei doi copii îsi vãd destul de rar tatãl. Mã tem cã, într-o zi, bãiatul meu, cu obisnuitele lui reflectii, îi va rãni pe acesti copii, punîndu-le întrebãri prea directe despre tatãl lor. Trebuie sã aduc eu vorba despre asta sau sã astept sã spunã el ceva?“
În primul rînd, aceastã mamã ar putea sã-si întrebe cele douã prietene dacã le-au vorbit copiilor despre situatia lor familialã. Datã fiind vîrsta, asa ar trebui sã stea lucrurile. Unul ar trebui sã stie cã tatãl sãu a murit cînd el era mic – arãtîndu-i fotografiile acestui bãrbat dinainte de nasterea lui sau de cînd el era foarte mic —; iar celorlalti li se poate vorbi deschis, nu sînt ei singurii copii care îsi vãd rar tatãl care a divortat. Atunci cînd copiii sînt la curent cu situatia lor, nimic nu îi mai rãneste, evident dacã nu se urmãreste asa ceva ci, pur si simplu, discutarea unui lucru concret.
Iar în ceea ce priveste observatia copilului fãcutã pe stradã asta nu înseamnã cã este rasist: el spune cã domnul acela e negru pentru cã e într-adevãr negru. Bineînteles, existã situatii jenante. Existã copii telepati si vizionari: stiu o fetitã care, într-o zi, fiind în tren, dupã ce o doamnã tocmai explicase cã merge sã-si întîlneascã sotul, a spus dintr-odatã cu voce tare: „Nu e adevãrat! Sotul ei nu e acolo. Merge sã se întîlneascã cu un alt domn fãrã sã-i spunã sotului ei.“ Doamna s-a înrosit toatã…
Asta se numeste „sã calci în strãchini“!
Nu se spune cã din gura copiilor iese adevãrul? Ei nu-l spun ca sã facã rãu, ci, unii, pentru cã sînt telepati sau vizionari, iar altii, pentru cã stiu sã observe.

180
Acesti copii trebuie adusi la realitate?
Nu cred. În cazul acesta concret, cînd mama va simti cã lucrurile spuse de copilul ei au rãnit sau au socat, îsi va cere ea scuze. Iar fiului ei îi va spune: „Sst! Sst!“ Iar dupã aceea: „Adineaori, i-ai spus acelui domn cã o sã moarã. Tie ti-ar place sã mori?“ si îi va explica cã nu-i spui cuiva ceva ce îl poate supãra. Copilul acesta e cu sigurantã inteligent si sensibil. Cred cã, dacã vorbeste acum cu el, îi va educa sensibilitatea.
Sã-i spunã: „Toate lucrurile adevãrate poti sã mi le spui încet mie.“ Cînd se vor plimba pe stradã, sã-i spunã în secret: „Aceastã doamnã e foarte urîtã“, „Acest domn este rãu“ Sînt si copii care spun: „Uitãte la doamna asta, ce albastrã e!“, sau „Oh! ce rosie e!“ Asta înseamnã cã li se pare drãgutã. La patru ani, copiii îsi exprimã cîteodatã sentimentele fatã de cineva cu ajutorul culorilor. si-i pot spune acest lucru mamei lor, care întelege pentru cã ea comunicã cu ei. Iar mama sã-i explice: „Sigur! Rosie, în glumã, pentru cã tu vrei de fapt sã spui cã este simpaticã sau cã nu este simpaticã.“ Nu pot sã spun mai mult. Acest copil nu are decît patru ani… Sã nu i se facã moralã!
Sã vedem scrisoarea unei mame de-a dreptul disperatã: „Trebuie sã iau în serios sau pot sã minimalizez ceea ce s-a întîmplat?“ Fiul ei, de sase ani, a început scoala de putin timp. „Asearã, cînd m-am întors acasã, l-am gãsit pe sotul meu complet schimbat la fatã“, scrie ea. Iatã ce s-a întîmplat: plecînd de la scoalã, fiul ei a insultat-o pe directoare pentru cã, în timpul pauzei, îi luase masinutele cu care se juca. Cînd bunica s-a dus sã-l ia dupã ore de la scoalã, l-a auzit pe copil izbucnind într-o crizã de furie si tipînd la adresa directoarei: „vacã“. Din fericire, aceasta nu l-a auzit…
Dar a auzit bunica!
Da. si i-a spus tatãlui, care i-a spus mamei. si toti se întreabã si comenteazã: „Vã dati seama! Ce s-ar fi întîmplat dacã directoarea ar fi auzit? Ce s-ar fi ales de fiul nostru?“ Mama continuã: „Ca în fiecare searã, l-am întrebat pe bãietel ce s-a întîmplat peste zi, ce a mîncat la cantinã…“
Opriti-vã, nu vã mai las sã continuati, pentru cã acest „ca în fiecare searã“… e îngrozitor. Asa cum am mai spus, pãrintii îi întreabã pe copii ce s-a întîmplat la scoalã, iar ei nu îsi mai aduc aminte sau îsi aduc aminte doar putine lucruri. si acest incident l-ar fi uitat complet dacã bunica nu ar fi fãcut atîta caz de el.
De fapt, el asta i-a si rãspuns mamei sale: cã a uitat.
Dar asa si e! În timp ce bunica a fost socatã: ea si-a imaginat ce ar fi simtit dacã copilul i-ar fi spus ei acele lucruri. În ceea ce o priveste pe directoare, probabil cã a auzit tot, dar a fost destul de inteligentã ca sã-si punã „filtrele“ si sã nu bage în seamã. Asa trebuie fãcut cu un copil care rãspunde în felul acesta. E clar cã nu a fost frumos din partea ei sã îi ia masinutele! Bãietelul era la scoalã de trei sau patru zile si voia sã-si facã praf colegii si colegele cu masinutele lui! Dar regulamentul nu permite asa ceva, astai tot! Asta este legea, iar legea e durã. Cine nu spune, cel putin o datã în viatã, la adresa politistilor, a judecãtorilor: „Porcii!“? Nici nu meritã atentie. În schimb, toatã drama asta pe care o fac pãrintii e ceva îngrozitor.
Deci, mama continuã: „Într-un tîrziu, a cedat si mi-a mãrturisit.“ În acel moment, copilul a izbucnit în plîns, s-a dus si s-a închis în camera lui si a iesit mai tîrziu cu un desen pe care i l-a oferit mamei. „Eu nu m-am lãsat prinsã în cursã tocmai pentru cã stiu cã e foarte smecher. Dar mi-a fost foarte greu sã refuz acel desen.“
Dar de ce sã-l refuze?
Iatã urmarea: „I-am explicat de ce în seara aceea, la culcare, nici nu o sã-l alint ca de obicei, nici nu o sã-i citesc. Dar, la ora zece, el încã nu dormea. A trebuit sã dau înapoi.“ Pe scurt, ei i s-a pãrut cã e o dovadã de prea mare smecherie din partea lui sã-i ofere un desen dupã tot ce a spus.
Iatã imaginea tipicã a pãrintilor care nu-si pot asuma faptul cã un copil are un moment de revoltã si de adevãr pentru a exprima ce simte. Sînt de acord cã nu orice adevãr trebuie spus. Iar acest lucru trebuia pur si simplu sã i se explice: „Ascultã, altã datã sã fii atent. Cînd îti vine sã spui ceva despre o persoanã pe care trebuie sã o respecti ca sã nu ai necazuri dupã aceea, vorbeste cu noi. si, pe urmã, acum ai aflat
181
cã nu trebuie sã iei masinutele cu tine la scoalã.“ Dar acest tatã schimbat la fatã, aceastã mamã disperatã… mi se par chiar amuzanti – numai cã acordã o importantã mult prea mare gestului unui copil nostim si

care a rãmas el însusi.
Scrisoarea urmãtoare ridicã, printr-un caz particular, o problemã pe care noi am pus-o putin sau chiar deloc în discutie pînã acum: aceea a copiilor pîrîciosi. Mama care vã scrie are doi bãieti: de cinci ani si jumãtate si de patru ani. Problema e cu cel mare; e foarte bun în clasã…
Ce înseamnã, la cinci ani si jumãtate, cã e foarte bun în clasã?
Mama scrie doar cã învãtãtoarea este multumitã de el pentru cã învatã foarte repede.
Adicã, este inteligent.
Întotdeauna a fost fricos, de cînd era foarte mic, iar acum îi este teamã de colegii lui. Nu îndrãzneste sã se apere dar, în schimb, pîrãste si povesteste tot, fie învãtãtoarei, fie mamei. Degeaba îi spune aceasta sã nu mai facã asa, el continuã.
Mama ne propune si o explicatie: cînd copilul avea douãzeci de luni, si-a pierdut bunicul din partea tatãlui, care avea o brutãrie. Pãrintii s-au vãzut siliti sã preia ei brutãria si sã lucreze acolo; din acest motiv, i-au lãsat pe copii în grija bunicii care tocmai devenise vãduvã. Aceasta îi ducea zilnic cu ea la cimitir: „Cred cã poate asta l-a marcat. Pe moment, nu am îndrãznit sã-i spun soacrei mele sã nu-i ia pe copii la cimitir, deoarece simteam cã suferã enorm, iar asta o ajuta.“ Mai spune cã primii ei ani de cãsãtorie nu au fost prea buni, cã deseori ea si sotul ei erau supãrati unul pe altul zile în sir fãrã sã se întrebe dacã pentru copii acest lucru era vizibil. Acum, se înteleg mult mai bine.
Este clar cã viata dificilã pe care a avut-o de la douãzeci de luni cînd, deodatã, mama lui a fost obligatã sã-l lase si sã se ocupe de magazin etc., sînt lucruri care l-au marcat. Acest copil a rãmas cu o bunicã care îsi trãia propria durere. si, în acel moment, si-a format o deprindere „masochistã“ – adicã: din moment ce era obligat sã se simtã bine peste zi cu bunica, se obisnuise sã se simtã bine si cu suferinta ei. De aceea, astãzi, se lasã bãtut de ceilalti, este într-un fel victimã. Pentru cã, la început, a fost „victimizat“. Întelegeti?
Cum poate fi ajutat?
Unui asemenea copil, care se lasã mereu bãtut de colegii lui, trebuie sã i se spunã – am mai scris asta—: „Ascultã! N-ai fost încã suficient de atent la cum te bat copiii, cînd doare cel mai tare (trebuie folosite aceste cuvinte: „doare cel mai tare“). Dacã te poti feri de lovituri, fereste-te! Dar cînd unul se nãpusteste asupra ta, aminteste-ti ce ti-am spus. si, cînd ai sã stii deja ce doare cel mai tare, dupã o vreme, ai sã stii si tu cum se dau loviturile si ai sã te poti apãra. Ai sã vezi atunci cã prietenii tãi nu o sã se mai gîndeascã sã te atace. si o sã fie foarte distractiv sã te bati si tu putin.“ Doar asa poate fi ajutat acest copil. Nu serveste la nimic sã i se spunã: „Apãrã-te“, din moment ce el nu poate decît sã se plaseze în pozitie de obiect si de victimã. Deci, fãrã angoasã si cu ajutorul încurajãrilor primite, el trebuie sã facã ucenicia agresivitãtii fatã de ceilalti, fiind foarte atent la tehnica celor care îl atacã. Cum este inteligent, va învãta si asta si va reusi sã se apere. Nu trebuie nici sã-si batã joc de el, nici sã-l compãtimeascã, nici sã-i acuze pe ceilalti, ci sã-l determine sã stie sã se facã respectat, rãspunzîndu-le celorlalti, prin replici chinestezice, cu aceeasi monedã. Este un copil prea pasiv.
În legãturã cu tema, aceastã mamã ne povesteste si o altã istorioarã exemplarã: „Vara trecutã, în timpul vacantei, mi-am dus bãiatul la piscinã sã ia lectii de înot. Am dat peste un instructor care nu era probabil un psiholog prea fin, si care mi-a spus cã nu e, oricum, atît de grav dacã copilului îi e teamã, deoarece e inteligent si va fi suficient sã-l oblige sã-si domine teama. Dar bãiatul meu si-a pierdut pofta de mîncare, era mereu angoasat si vroia sã aibã o lampã micã în camera în care dormea, spunînd cã nu poate sã doarmã pe întuneric.“ si apoi, în ultima zi, a fost groaznic. Instructorul l-a dus în bazinul cel mare: copilul a fost literalmente paralizat si urla: „Mi-e fricã.“ Mama nu a intervenit, dar cînd instructorul a venit înapoi cu bãiatul, acesta era înghetat, cu ochii închisi – desi afarã erau 35° —, si nu si-a revenit cu totul decît dupã
182
o baie fierbinte. Evident, a spus cã pentru el s-a terminat cu bazinul de înot; si nu s-a mai dus niciodatã.
Mama încheie punîndu-vã aceastã întrebare: „Ce e de fãcut ca sã scape de aceastã fricã, de aceste angoase, ca sã nu mai pîrascã? Sã-l dau sã facã sport – pînã acum nu a prea mers —? si ce sport l-ar ajuta?“
În primul rînd, fãrã sport! La cinci ani si jumãtate, e prea devreme sã-l înveti sã înoate pe un copil care nu vrea si care, de la prima lectie, nu era prea încîntat de ceea ce urma sã facã. Pe motiv cã au plãtit deja o serie de lectii – în general asa se petrec lucrurile la bazin —, pãrintii nu trebuie sã-si spunã: „Din moment ce am plãtit atîtea lectii, mãcar sã le facã..“ În cazul acesta, e pãcat cã au continuat. Dacã bãiatul

ar fi avut opt ani, lucrurile ar fi fost complet diferite; o încurajare l-ar fi ajutat. Dar pãrintii trebuie sã stie cã nu se duce la înot un copil de cinci ani si jumãtate decît dacã o cere el. Iar atunci i se va face unui instructor sau unui alt profesor urmãtoarea propunere: „Ati fi de acord sã-l luati de probã o datã? Dacã îi place, va face mai departe.“ Am putea spune cã aceastã mamã considerã cã fiul ei are deja opt ani. Trebuie sã adaug si faptul cã, dacã ea si sotul ei ar fi intrat în apã cu bãiatul, acesta s-ar fi obisnuit cu bazinul; s-ar fi jucat cu tatãl si mama lui pînã în ziua cînd, înotînd ca un cãtel, asa cum fac toti copiii, ar fi spus: „Vreau sã învãt sã înot repede si bine.“ E clar cã în acel moment lucrurile s-ar fi petrecut cu totul altfel.
si acum, sã vorbim despre copiii pîrîciosi.
Nu stim defel a priori ce însemna „a pîrî“ pentru un copil. Deci sã fim atenti ce cuvinte folosim. Uneori este foarte util ca un copil sã spunã, de exemplu, cînd un altul este în mare pericol si nimeni nu stie. Dacã le spunem copiilor cã nu trebuie niciodatã sã pîrascã si dacã sînt certati sau pedepsiti pentru asta, nu vor mai îndrãzni sã anunte cînd se întîmplã ceva periculos. Cînd un copil vine si spune: „Cutãricã a fãcut cutare lucru“, mai bine îl întrebãm: „De ce vii sã-mi spui asta?“ Dacã rãspunde: „Pentru cã nu e bine ce a fãcut!“, i se va explica: „Da, e interzis sã faci asa ceva (sau „da, ai dreptate, nu e bine“). si fiindcã stii, sã nu faci si tu ca el“.“ În schimb, dacã rãspunde: „Pentru cã trebuie sã fie certat“, i se va spune: „Lasã, a avut noroc cã nu l-am vãzut (sau auzit)“, sau poate: „A avut noroc cã a scãpat de data asta, pentru cã nu a pãtit nimic grav“ (cãci din ce cauzã ne apãrãm de lucruri, dacã nu pentru cã sînt periculoase?). Dar dacã copilul ne anuntã cã un altul face ceva periculos, trebuie sã-i fim recunoscãtori: „Îti multumesc cã m-ai prevenit“; dar în acest caz nu vorbim de pîrã. Mergem sã vedem ce se întîmplã, punem capãt imprudentei, dar niciodatã nu certãm copilul care a gresit si a fost pîrît. Niciodatã. Acestuia, îi vom spune: „stii cã e rãu ce ai fãcut“ sau „E periculos ce faci. De aceea nu aveai voie.“ Dacã, desi nu a ascultat, nu i s-a întîmplat nimic grav i se va spune: „De data asta ai scãpat. Cu atît mai bine! Nu te cert. Ai avut noroc cã nu te-am vãzut, pentru cã m-as fi speriat foarte tare.“ Existã deci o diferentã. Copilul nu trebuie certat, trebuie vãzut dacã e în sigurantã. Dacã nu, îl ajutãm sã iasã din necazul în care a intrat. Iar celui care a venit sã spunã, îi multumim: „Ai fãcut bine cã ai venit, pentru cã erai îngrijorat. El a riscat. Ar fi putut sã fie periculos.“
Doar asa pot fi ajutati copiii. Nu li se va spune cã e urît sã pîrascã pentru cã nu stim despre ce e vorba. Trebuie interzisã rãutatea celui care pîrãste pentru ca celãlalt sã fie certat. Iar dacã asa ceva existã, acest lucru se datoreazã numai pãrintilor care îi ceartã pe copiii pe care altii i-au pîrît, nu-i asa?
Ar trebui probabil sã trecem la un caz mai precis, atunci cînd cel care pîrãste a fost victima celui pe care îl pîrãste. „Te spun lu’ mama“ (sau „lu’ tata“ sau „lu’ doamna“): este o amenintare pe care o auzim deseori acasã sau la scoalã, în pauzã. Cum trebuie sã reactioneze adultul cînd un copil se plînge de un coleg, de un frate sau o sorã, în urma unei încãierãri în cursul cãreia a fost victima celuilalt copil?
În aceastã situatie trebuie sã fim atenti si sã evitãm douã primejdii: pe de o parte, sã nu-i arãtãm compasiune celui care se plînge (uneori rãnit) si, pe de alta, sã-l agresãm si noi prin vorbe, prin „bãtaie“ sau pedeapsã pe agresor – cele douã primejdii fãcîndu-le rãu ambilor copii. si, la urma urmelor, asta nu este educatie.
Trebuie sã ne ocupãm de cel care are cea mai mare nevoie, sã-l consolãm si sã-l îngrijim pe cel care a fost jignit sau rãnit; sã-i spunem: „Celãlalt a fost cam dur“ sau: „Alege-ti adversarii; ãsta e prea puternic
183
sau prea mare ca sã se joace cu tine, dar cel putin ai învãtat si tu ceva.“ Cel mai adesea, cîteva cuvinte si cîteva îngrijiri si totul s-a terminat. Dar niciodatã nu trebuie spuse vorbe urîte despre autorul faptei. Mai bine, dacã reusiti, atrageti-l sã vã ajute sã înlãturati stricãciunile.
De multe ori, dupã ce primul a venit sã se plîngã, vine si celãlalt sã-si justifice purtarea, plîngînduse la rîndul sãu: „El sau ea nu m-a lãsat în pace, m-a provocat.“ si acesta trebuie consolat: „Ghinionul tãu cã e mai slab decît tine, nu e nici o scofalã sã te joci cu cei care nu sînt la fel de puternici ca tine.“
Cînd apar certuri în familie, cînd copiii se agreseazã unul pe altul pentru spatiul violat: „Vine la mine în camerã“, „Îmi ia lucrurile“…, trebuie sã ne gîndim la posibilitatea fiecãruia de a se apãra pasiv. Am mai vorbit deja despre asta: fiecare copil trebuie sã aibã în casã un spatiu numai al sãu pentru obiectele personale, o ladã sau un cufãr ce se închide cu cheia sau cu lacãtul. Doar pãrintii pot face efectivã posibilitatea apãrãrii pasive. Dacã apoi copilul vine si se plînge cã a fost invadat sau cã s-a fãcut o razie

prin lucrurile lui cele mai de pret, înseamnã cã nu a folosit mijloacele care i-au fost puse la dispozitie: i se va spune acest lucru, iar cei doi copii vor fi consolati, deplîngîndu-se faptul cã s-au nãscut în aceeasi familie.

Dar, în general, nu e periculos dacã un copil este pîrîcios?

Cel mai important, dacã un copil pîrãste una-douã si îl acuzã mereu pe celãlalt, este sã nu ne lãsãm manipulati de el si sã-l pedepsim sau certãm pe celãlalt; în caz contrar, copilul care pîrãste sau calomniazã, victimã realã sau imaginarã, nu va putea deveni niciodatã autonom. Va recurge întotdeauna la autoritatea protectoare si, obtinînd pedepsirea celuilalt, se va rãzbuna de fapt în mod jalnic. Cu timpul va fi detestat de ceilalti copii si va fi considerat un spion dusman.

Dar, dacã pîra este motivatã de îngrijorarea copilului cã o regulã a fost încãlcatã, acesta va putea fi ajutat sã stie cum trebuie sã se poarte el, dupã propria lui constiintã, repetîndu-i-se ce regulã a fost nesocotitã, în loc sã se lase ademenit ca oaia lui Panurge si sã facã si el aceeasi prostie.

Copilul care pîrãste este o fiintã slabã care suferã, fiind gelos pe unul mai puternic decît el, mai smecher, mai îndemînatic care l-a învins. Îl vom ajuta sã se corecteze de aceastã sensibilitate plîngãcioasã sau acuzatoare care îl împiedicã sã-si facã prieteni, dacã îi vom refuza satisfactia pe care o sconta. Copiii care nu stiu sã se joace, care nu stiu sã-si facã prieteni si sînt întotdeauna gata sã spunã lucruri rele despre ceilalti, copiii considerati cuminti de instantele tutelare, ajung repede, dacã autoritatea pãrinteascã se lasã manipulatã, niste copii solitari si nefericiti printre copiii de aceeasi vîrstã.

Repet, rolul nostru de educatori este de a-i pregãti pe copii pentru viata împreunã cu cei de vîrsta lor, ajutîndu-i sã se autoprotejeze în diversele încercãri prin care trec si sã se autoghideze în comportamentul lor, tinînd cont de prudentã si de lege, chiar dacã altii le dau exemplul cã prima poate fi încãlcatã fãrã risc, iar cealaltã fãrã nici un scrupul. „Nu fã si tu la fel din moment ce, pe bunã dreptate, consideri cã nu a fãcut bine sau cã a fost imprudent.“

## Copilul trebuie sã-si poarte singur de grijã
## (Organizarea activitãtii scolare)

Multi pãrinti vã cheamã, am putea spune, în ajutor: „Dumnezeule, cum sã-l ajutãm pe acest copil sã fie mai organizat? E cu capul în nori; ba e asa, ba asa!“

Iatã pentru început o scrisoare exemplarã în felul ei. Este de la o mamã care vã întreabã ce sã-i spunã bãiatului ei, de opt ani, ca acesta sã înteleagã cã a venit vremea sã-si poarte singur de grijã. Mai are doi
184
copii de sase si de un an. Nu mai stie ce argument sã foloseascã pentru ca fiul ei sã fie mai atent. Ne povesteste, printre altele, ultima lui boacãnã: într-o zi cu ploaie s-a întors acasã în mare grabã – pentru cã întotdeauna dã buzna asa, îsi bagã nasul peste tot fãrã sã se gîndeascã, scrie ea —, dar cu hanoracul în mînã; deci a ajuns ud leoarcã. În altã zi, ghiozdanul fiind prost închis, si-a pierdut carnetul de note si guma pe drum. „Dupã pãrerea sotului meu, îl cocolosesc prea mult, si astfel fiul meu nu poate sã înteleagã cã trebuie sã-si asume niste responsabilitãti. Poate cã e asa. Dar, totusi, de mai bine de doi ani port un rãzboi cu el ca sã-si punã lucrurile la loc, sã se spele pe mîini, fãrã sã i se mai spunã etc. Fiica mea, desi cu doi ani mai micã, este mai responsabilã decît el: dar el are impresia cã eu îi cer lui sã facã eforturi, într-un cuvînt cã eu sînt mereu în spatele lui si nu si în spatele celorlalti doi.“ Mama ne mai spune cã, pe de altã parte, acest copil este foarte inteligent si printre primii din clasa lui. Este guraliv – dar, în sfîrsit, care copil nu e guraliv? —, cam cu capul în nori: „Cînd i se vorbeste despre toate aceste mici probleme, numai cã nu spune – dar cu sigurantã asa gîndeste: «Mã bateti la cap cu lucruri fãrã importantã.»“

Important în aceastã scrisoare este faptul cã mama care ne scrie pare sã fi fãcut singurã educatia copiilor ei, deci a acestui bãiat de opt ani, vioi, dinamic, care este bãiatul cel mare. Tatãl spune cã ea îl cocoloseste prea tare? Cred cã acest tatã, atunci cînd copiii erau mici, a lãsat-o cam prea mult pe sotia lui sã se ocupe de ei, fãrã ca el sã le acorde o prea mare atentie.

În orice caz, de mai bine de doi ani ea nu ar mai fi trebuit sã-i spunã nimic acestui bãiat. Fãrã „Fii atent! (adicã: „Fã ce îti spun eu sã faci“), ci: „Începînd de azi, o sã te descurci singur, pentru cã asa trebuie. si dacã nu te descurci, ai sã mã chemi pe mine în ajutor.“ Vreau sã spun cã bãiatul trebuie sã-i cearã mamei ajutorul, iar ea sã nu fie mereu cu ochii pe el. Dacã si-a pus puloverul invers, dacã e ud leoarcã, dacã se plînge cã e ud, sã-i rãspundã: „Ia te uitã! dar aveai impermeabilul! Bietul de tine, ai uitat?“ Atît.

si sã nu-l certe. A fãcut o experientã. Dacã si-a pierdut ghiozdanul, îl compãtimeste. În realitate, este un
copil care trebuie compãtimit pentru toate aceste întîmplãri neplãcute. Se pare cã rãstoarnã farfurii, asa, pur si simplu pentru cã nu e atent. Iar eu cred cã, prea multã vreme, bratele, mîinile mamei au fãcut totul în locul lui. În cazul acesta, cel mai bun mijloc de a-l ajuta, este sã nu-i mai spunã nimic. Îi va spune el ce prostii a mai fãcut. Iar ea sã-i rãspundã: „Vezi, te-am cocolosit prea mult cînd erai mic, dar pînã la urmã ai sã te descurci singur foarte bine.“ si asta-i tot. Nu s-a spãlat pe mîini? Cînd vine la masã, sã-i spunã: „Ai sã mãnînci cu mîinile murdare; nu e bine, pentru cã pe mîini se poate lua orice. Ai vãzut cã eu, cînd vin la masã, am mîinile curate.“ Dar în nici un caz sã nu-i spunã, înainte de a veni la masã, sã meargã sã se spele. Dacã dupã aceastã micã discutie va fugi sã se spele, va pierde cinci minute si i se va rãci supa, nu-i nimic, sã-l lase în pace!
Însã dacã tatãl vrea sã intervinã cu titlu preventiv – ceea ce mamei îi spun sã nu facã —, sã-l lase.
Sã lase acest lucru în seama sotului ei. Iar dacã el nu bagã în seamã, asta este! Nu e treaba ei. A venit vremea sã-l lase pe acest copil sã se defineascã în raport cu el însusi si cu tatãl lui, fãrã ca ea sã se amestece. si totul se va aranja, pentru cã este un copil foarte dotat, curios care îsi bagã nasul peste tot. Iar ea nu la lãsat sã fie asa mai devreme, asta e.
Acum, sã lãrgim putin cadrul discutiei: ati spus cã multe scrisori vorbesc despre copii care nu stiu sã-si organizeze activitatea scolarã, care pierd vremea si care nu mai terminã sau petrec ore în sir cu temele, fãrã sã reuseascã, de fapt, sã le termine vreodatã. Asta este o problemã de organizare a muncii. Vine o vîrstã cînd copilul este preocupat de acest aspect. Pînã atunci, nu cred cã pãrintii pot face mare lucru. si totusi, se poate încerca cu anumite ocazii, cînd copilul are lucrãri si trebuie sã-si recapituleze lectiile. Existã o modalitate de a-i arãta copilului cum sã-si învete lectiile: cerîndu-i sã le repete cu voce tare. Pãrintii îi vor arãta cum ar face ei în locul lui: se citeste lectia tare, ascultînd cu atentie (chiar dacã copilul nu ascultã decît pe jumãtate, el vede cum fac tatãl si mama lui), apoi nu te uiti pe ce ai citit si încerci sãti amintesti. Cînd copilul spune: „Gata, stiu lectia! Vrei sã mã asculti?“, pãrintii acceptã, dar numai dacã li s-a cerut – si niciodatã nu îl ascultã toatã lectia. Trebuie sã-i punã doar una, douã întrebãri cel mult, luate la întîmplare, si eventual sã-i spunã: „Întrebarea asta n-ai stiut-o.“ Dacã protesteazã: „Ba da, o stiam
185
foarte bine!“, sã-i rãspundã: „Ei, dacã ei stiut-o, înseamnã cã nu mi-ai rãspuns bine.“ Atît. Dacã, dimpotrivã, copilul rãspunde bine: „Vezi, întrebarea asta o stii. Sper cã stii si restul.“ Nu trebuie sã insiste, sã-l punã sã tot repete, riscînd astfel sã-l plictiseascã.
si încã un lucru: copiii care au fost anorexici cînd au fost mici (adicã cei care vomau la masã, nu voiau sã mãnînce) reusesc mult mai tîrziu decît ceilalti sã „stie“ lectiile. Nu trebuie niciodatã pusi sã le spunã pe dinafarã deoarece asta pentru ei e ca si cum ar vomita. Acestora trebuie sã li se spunã: „Sînt convins cã ai stat destul de mult la lectia asta; sigur o stii.“ Dacã a doua zi copilul vine de la scoalã si spune: „Am luat o notã proastã“, sã fie încurajat: „Ai sã reusesti sigur, pînã la urmã. stii, asa a fost si cînd erai mic, nu reuseai sã mãnînci. Vezi, si lectiile trebuie înghitite. Tu nu le înghiti. Cu timpul, vei reusi.“ Pe scurt, trebuie sã-i arate copilului încredere.
În ceea ce priveste organizarea activitãtii, pot spune cã acest lucru îl intereseazã pe copil în jurul clasei a sasea. si ar fi într-adevãr util ca, în scoli, copiii sã fie învãtati cum sã-si organizeze activitatea. Deoarece lucrurile nu stau asa – cu rarele exceptii ale unor învãtãtori si învãtãtoare —, sã vedem cum pot o mamã, un tatã sau un frate mai mare sã ajute un copil, cu conditia ca acesta sã o fi cerut, sã fi spus: „As vrea sã stiu cum sã fac?“ Se începe cu caietul de clasã: dacã nu a scris tot, nu va întelege ce are de fãcut. „O sã rezolvãm asta în cîteva zile. Adu caietul de clasã al unui alt coleg. O sã le comparãm.“ Pentru cã sînt copii care sar pur si simplu o parte din ceea ce au de fãcut; merg prea repede sau nu suficient de repede. Apoi, dacã tema este clarã, trebuie sã stabileascã cu copilul de cît timp e nevoie pentru fiecare materie: „Îti trebuie atît pentru asta. La ora cutare, ai sã faci asta; dacã totul merge bine, ai sã termini la ora cutare“. si îi noteazã aceste ore pe o hîrtie care rãmîne lîngã el. Mama va tine minte aceste ore si va veni sã controleze: „Acum, gata. Ai învãtat destul lectia asta, treci la cealaltã.“ Dacã nu se procedeazã asa, mai ales începînd cu clasa a sasea, copiii sînt depãsiti: profesorii le cer prea mult; nu mai terminã niciodatã cu prima materie. Încet, încet, dupã cîteva sãptãmîni, copilul va reusi sã facã totul în timpul prevãzut si va sti ce sã învete si ce nu din ceea ce i s-a dat, cãci trebuie sã stie si sã se opreascã. Între

nepãsare si perfectionism, trebuie gãsitã linia de mijloc, cea a eficacitãtii suficiente.
Încã o scrisoare de la o mamã descumpãnitã ce are doi bãieti de opt si un an si o fatã de patru ani. Problema pe care si-o pune – si vi-o pune – îl priveste pe bãiatul de opt ani. „Este un bãiat foarte vesel, deseori nepãsãtor la scoalã. Nu învatã nici prea bine nici prea rãu, dar are caiete foarte dezordonate: încerc sã-l determin sã si le tinã cel putin curate. Azi dimineatã, înainte de a pleca la ore, a scris o micã scrisoare unui corespondent a cãrui adresã a primit-o de la scoalã – în mare vitezã, fiindcã a uitat sã o scrie asearã, o datã cu temele. Nu era notatã pe caietul de clasã, în care mã uit zilnic, cînd vine acasã. Era deja ora opt si douãzeci. Îsi corectase douã greseli, pe care i le-am semnalat, cu pixul, scrisoarea fiind scrisã cu creionul. I-am spus: «Acum o scrii din nou. Ai sã te înveti minte sã mai lasi totul pe ultimul moment.» Atunci, a început sã se agite, sã plîngã si, deodatã, mi-a aruncat: «Nu, mamã, am sã întîrzii la scoalã... te rog.» si cum eu nu eram de acord, mi-a spus: «O sã mã omor.» Era prima oarã cînd îl auzeam spunînd aceste cuvinte. Mi-a fost foarte fricã. I-am vorbit cu calm despre scrisoarea lui, explicîndu-i cã data viitoare o sã o scrie din timp, cã nu avea rost sã ne certãm pentru asta. Dupã care a plecat fãrã sã-l mai pun sã scrie încã o datã scrisoarea, consolat si, mai ales, calmat. Acum mi-e teamã sã nu-mi serveascã din nou fraza aceea, ca un fel de santaj, deoarece cred cã a fost foarte constient de efectul pe care l-a avut asupra mea. Am avut senzatia unui dus rece. Spuneti-mi ce trebuie sã fac dacã mã mai amenintã în felul ãsta. E prima datã cînd nu stiu ce atitudine sã iau.“
Aceastã scrisoare este interesantã pentru cã aici este vorba despre un copil dotat si despre o femeie care nu stie cum sã devinã mama unui bãietel de opt ani. De pe la sapte-opt ani, un bãiat trebuie sã stie cã mama lui are încredere în el. Mã întreb dacã nu ar fi bine sã abandoneze complet acest rol de pion pe care îl are cu el. Pentru cã asta va strica relatiile dintre ei. si mã întreb dacã nu ar fi mai bine pentru copil sã-si facã temele la scoalã, iar la întoarcere mama sã nu-i mai controleze niciodatã caietele. Ar putea sãi spunã: „Sper cã acum stii sã te descurci singur… Te-am cicãlit atîta sã-ti faci lectiile… Am încredere
186
în tine.“ A venit vremea ca acest copil inteligent sã-si poarte singur de grijã. si apoi, toatã povestea asta cu scrisoarea pentru acel corespondent… Au fost sau nu greseli? ce-i cu asta? În sfîrsit, e socant cã aceastã mamã a stat sã corecteze o scrisoare scrisã de un copil altui copil.
Existã si un post-scriptum la scrisoare: „Am asteptat sã se întoarcã de la scoalã înainte de a vã scrie, ca sã vãd în ce stare de spirit se aflã.“ Copilul s-a uitat la ea si a spus: „Astãzi esti foarte calmã.“ Mama este foarte îngrijoratã si crede cã bãiatul va folosi de acum înainte acea frazã groaznicã: „O sã mã omor“, ca un fel de mijloc de santaj. Ce sã însemne acest lucru? Cã este un copil inteligent sau foarte perturbat? Înseamnã cã nu mai stie cum sã facã sã scape de mama lui si sã se conducã singur. Asta înseamnã.
Ea îl deprimã atît de mult încît nu se mai poate iubi pe sine, fiind confruntat cu o imagine în care el greseste mereu si trebuie mereu sã se corecteze. Se simte hãrtuit de ea. si dacã e o fire nepãsãtoare, ce e rãu în asta? Dacã am putea fi cu totii nepãsãtori, am duce-o mult mai bine. O sã vinã si grijile; dar nu la vîrsta asta. De ce i le inventeazã mama? si ce dacã a fãcut greseli de ortografie? Într-o dictare, de acord, trebuie sã si le poatã corecta, dar dacã un copil de opt ani face greseli într-o scrisoare, asta nu e treaba mamei lui.
si faptul cã scrie cu creionul si nu cu pixul…
În fine! Pe alocuri, scrisoarea asta e groaznicã. Sper cã lectia pe care i-a dat-o bãiatul mamei sale va da roade. Deoarece, într-adevãr, copilul nu a spus cã o sã se omoare pentru a o ameninta. A spus-o pentru cã ajunsese sã gîndeascã: „Nu mai e nimic de fãcut. Dacã, într-adevãr, asta-i viata, nu meritã sã trãiesti!“ Repet, la opt ani, un copil trebuie sã trãiascã pentru el, sã-si poarte singur de grijã, chiar dacã din cauza asta nu are note asa bune la scoalã: este un amãnunt. si, apoi, sã nu mai aibã teme de fãcut seara, iar în familie, cînd sînt împreunã, sã fie veselie si nu, tot timpul, treabã; iar mama sã nu fie un profesor în plus pe capul lui.
Ar mai fi ceva! În aceastã scrisoare nu se vorbeste despre tatã… Poatã cã el ar spune ca si mine: „Lasã-l în pace! La opt ani, stie deja ce trebuie sã facã!“
Sînt sigur cã aceastã mamã, ascultîndu-vã, se va teme sã-si schimbe atitudinea si va considera cã o împingeti spre un fel de demisie. si o sã gîndeascã: „Copilul o sã profite.“
Dar nu e asa! Sã stea de vorbã cu el! Cînd i-a spus: „Ce calmã esti astãzi“, de ce nu i-a rãspuns: „Da, am fost consternatã cînd am auzit cã felul meu de a mã purta cu tine îti provoacã o asemenea reactie.

Dar stii cã eu te iubesc?“ El nu stie cã ea îl iubeste: el se gîndea doar cã o sã întîrzie la scoalã: iar ea a preferat sã-l corecteze în loc sã-l lase sã plece; or, asta e treaba lui. Nu trebuie sã-l preocupe ce spune sau nu spune mama lui, dacã a mîncat sau nu, dacã e îmbrãcat sau nu. Vrea sã plece la scoalã? sã plece! E treaba lui, nu-i asa? Repet, la opt ani, un copil trebuie sã-si poarte singur de grijã, fiind, evident, controlat, dar în linii mari si nu, asa, pas cu pas.

## De ce scoala trebuie sã fie atît de tristã?
## (Învãtãmînt fãrã educatie)

As vrea sã vã vorbesc despre problema unei corespondente care are trei bãieti mari, de paisprezece, treisprezece si unsprezece ani si jumãtate. Cel de-al doilea care are treisprezece ani, a izbucnit recent în hohote de plîns în timp ce mama îl asculta la lectii, pentru cã este putin peltic si, cum spunea ea, se poticneste la începutul frazelor. Pãrintii au încercat sã rezolve aceastã problemã: au fost cu el la un pediatru, la un
187
ortofonist si toti au spus cã nu e ceva grav, cã va trece si cã e probabil o problemã de timp si de exercitiu. Mama ne scrie: „Mã adresez d-voastrã, nu atît în legãturã cu problema pur medicalã pe care aceastã situatie o poate pune, ci, în special, cu privire la angoasa copilului. Dorinta noastrã este de a-l ajuta sã depãseascã aceastã etapã dificilã deoarece, la scoalã, se expune deseori glumelor proaste ale profesorilor si colegilor sãi. si este profund nefericit.“
Scrisoarea de fatã pune problema scolii în Franta, unde profesorii nu pot face educatie. Educatia nu presupune sã tolerezi ca un copil sã sufere pe motiv cã are caracteristici fizice, gestuale sau de limbaj diferite de ale celorlalti. Este rusinos sã vezi asa ceva.
Legat de aceasta, îmi vine în minte scrisoarea unui tînãr ai cãrui colegi îsi bãteau joc de el pentru cã avea un mic defect de pronuntare si era mai firav decît ceilalti. Reusise sã-si rezolve situatia, încheindu-si cu succes anul scolar printr-un examen prin corespondentã, si plecînd apoi în Anglia, dupã multe ezitãri ale pãrintilor. Iar acum, în aceastã tarã, are o situatie splendidã în comparatie cu cea a fratilor si surorilor lui din Franta. Areusit acolo sã se dezvolte din punct de vedere psiho-social mult mai usor, în ciuda defectului de pronuntare si al constitutiei sale fizice, decît ar fi putut s-o facã în Franta, unde era obiectul unei permanente batjocuri. Povestea cã o asemenea practicã nu putea fi întîlnitã într-o scoalã englezeascã. As vrea ca acest lucru sã fie înteles. Pentru unii copii sensibili, scoala francezã este foarte greu de suportat. si este foarte pãcat, pentru cã nici sensibilitatea, nici defectele fizice nu anuleazã valoarea unui cetãtean. Dimpotrivã! Ele îi îmbogãtesc personalitatea de mai tîrziu.
Revenind la acest copil care „sîsîie“ putin, nu stiu ce sã spun. Evident, ar putea fi ajutat printr-o psihoterapie, chiar dacã medicii considerã cã defectul nu este major; ajutorul ar consta în gãsirea unor posibilitãti de autoapãrare, nu asa cum le-ar vrea unii, ci asa cum reuseste el. Asta e tot ce pot spune.
Da, dar pãrintii… Cum îsi mai pot ajuta ei copiii? Pentru cã nu oricine are posibilitatea sã schimbe localitatea, liceul sau colegiul. si, de fapt, mama îsi dã seama cã bãiatul este deranjat nu atît de acest mic defect fizic, cît de ceea ce se petrece în jurul lui.
Nu stiu cum poate fi ajutatã pentru cã, probabil, nu mama trebuie sã intervinã. Cãci, dacã ea îsi protejeazã prea mult copilul… Mai degrabã tatãl…
Dar credeti cã, în asemenea cazuri, pãrintii ar trebui sã meargã sã discute cu profesorii?
E cu douã tãisuri. Depinde de personalitatea profesorilor. Ar trebui stiut dacã copilul vrea asa ceva. Profesorii pot fi întrebati în legãturã cu progresele copiilor, bineînteles, e chiar un lucru necesar. Dar sã meargã sã stea de vorbã despre defectele lor, despre problemele lor de caracter… Nu cred cã un pãrinte poate sta de vorbã cu un profesor cãruia îi face plãcere sã-si batã joc de unul din elevii sãi. Cruzimea mentalã a unui copil poate fi atenuatã printr-o discutie. Dar un adult nu-si va bate niciodatã joc de o persoanã defavorizatã de naturã, decît dacã se simte într-o stare de inferioritate. De aceea, dacã pãrintii vorbesc cu acest profesor, mi-e teamã cã vor agrava situatia. Ce vreti… Ar trebui ca toatã lumea sã facã psihoterapie! Or, asa ceva nu se poate! Dar e groaznic sã vedem cã unii indivizi, pentru cã au luat niste examene si au niste diplome, au ajuns profesori, în timp ce ei nu au calitãtile psihologice necesare pentru a trãi în contact cu copiii si a fi educatori. Sînt niste persoane instruite, e adevãrat, dar o datã cu transmiterea cunostinelor ei le oferã copiilor exemplul unor fiinte umane roase de sentimente de inferioritate. Acest copil îi este în ceva superior profesorului care, gelos fiind, îsi bate joc de el. E sigur. si asta îl deranjeazã pe profesor.

Dar tatãl (nu mama) ar putea merge sã stea de vorbã cu directorul scolii despre fiul lui, semnalîndui disperarea copilului. Doar directorul ar putea determina încetarea acestei situatii intolerabile printr-o discutie cu seful clasei. Altfel, singura solutie rãmîne mutarea copilului la altã scoalã.
Iatã o altã situatie asemãnãtoare întrucîtva cu cea din scrisoarea precedentã: vã scrie o mamã care are doi copii, de sapte ani si jumãtate si de sase ani. Cel mare este foarte vioi si foarte emotiv, dar, din pãcate, învãtãtoarea de la clasa lui este foarte severã. Consecinta: ia mereu note proaste, e vesnic mustrat si – lucru care poate fi mult mai grav – este certat si umilit în fata tuturor colegilor sãi; astfel, prima datã cînd a fãcut o lucrare proastã, dupã ce toatã clasa si-a bãtut joc de el, a trebui sã meargã s-o citeascã si
188
în clasa vecinã, pentru ca si cei de acolo sã-si batã joc de el. si asta l-a mîhnit si umilit peste mãsurã.
Mama ne scrie: „Dimpotrivã, eu am încercat întotdeauna sã fiu destinsã si întelegãtoare, în contrast cu aceastã învãtãtoare: însã eu nu am posibilitatea de a-i da pe copiii mei la o scoalã idealã, cum sînt scolile Freinet*, de pildã." Pe de altã parte, mama nu îndrãzneste sã meargã sã stea de vorbã cu profesorii, pentru cã presupune cã acestia sînt convinsi cã au dreptate. Bineînteles, învãtãmîntul traditional a deceptionato. si îi detestã – nu cred cã e un cuvînt prea tare – pe învãtãtorii si învãtãtoarele care nu creeazã în clasã o atmosferã armonioasã. În final, existã o frazã care rezumã în întregime scrisoarea: „De ce oare scoala trebuie sã fie atît de tristã?"
si pe mine mã revoltã teribil aceastã pedagogie prin umilintã. si nu stiu de ce tatãl nu a putut merge el sã vorbeascã cu aceastã învãtãtoare. Poate nu e deloc liber? De altfel, existã scoli care nu primesc vizita pãrintilor la orele la care tatii ar putea merge. si acest lucru mi se pare lamentabil: faptul cã nu existã o zi rezervatã tatilor, dupã orele de serviciu, cînd directorul scolii si profesorii ar putea sã-i primeascã, de douã ori pe trimestru.
În orice caz, asa cum stau lucrurile, mama nu poate sã-si ajute copilul, decît îndemnîndu-l sã suporte felul de a fi al învãtãtoarei lui, spunîndu-i: „Ascultã, singurul lucru important este sã cresti mare si sã înveti bine. Din moment ce lucrezi bine în clasã… Orice copil face trãsnãi." Asta-i tot. Sã dedramatizeze. De altfel, asta si face.
Dar sînt dezamãgitã si as vrea ca toti învãtãtorii si învãtãtoarele care vor citi aceastã carte sã retinã lectia celor spuse mai înainte, în asa fel încît niciodatã, dar niciodatã, un copil sã nu fie umilit de ei sau, cu stirea lor, de colegii lui. Atunci cînd colegii îsi bat joc de un copil care se exprimã greu sau nu a fãcut bine o temã, datoria unui învãtãtor este de a-i opri spunîndu-le: „Ce faceti voi este lipsit de omenie. Cum vã purtati? Ca maimutele în cuscã." Iar învãtãtorul nu trebuie în nici un caz sã fie seful maimutelor din cuscã. scoala trebuie sã-i inspire copilului încredere, chiar atunci cînd a gresit tema sau a fãcut o prostie. Cu cît îl vom ajuta pe copil sã-si depãseascã propriile probleme, cu atît ne vom îndeplini mai bine misiunea de profesor, de educator.
Acesta ar fi deci comentariul dumneavoastrã în legãturã cu cele întîmplate, cînd sînt în discutie raporturile, sau mai degrabã non-raporturile, dintre copii si profesori.
Profesorii sînt în serviciul copiilor pentru a-i educa si nu pentru a-i devaloriza si umili.
Existã însã si o problemã gravã care, în orice caz îi consterneazã pe pãrinti, cea a copiilor care spun: „Am sã mã omor; am sã mã sinucid." Sînt cuvintele unei mame cu un bãiat de unsprezece ani. Fiul ei are probleme deosebite la scoalã, în relatiile cu colegii. Evident, acest copil nu prea stie (sau nu aratã cã stie) sã se apere si lasã impresia cã poate fi usor dominat, ceea ce-i face pe unii din colegii lui de la colegiu, unde e de trei luni si unde sînt trei sute de elevi, sã exercite un santaj asupra lui, cerîndu-i sã aducã bani.
Îl santajeazã, jefuiesc?
…Exact! Este amenintat, în caz cã nu aduce bani, cã va fi bãtut mãr. Copilul este literalmente terorizat. Cînd nu are scoalã, este bine dispus; dar cum se apropie momentul reînceperii cursurilor, îl apucã frica, îl doare burta, se sufocã, uneori îi vine sã vomite. si spune mereu: „Nu vreau sã mai merg la scoala asta."
Mama ne povesteste si alte întîmplãri: într-o zi, a primit o serie de pumni; în altã zi, un bãiat i-a smuls abonamentul tocmai cînd se pregãtea sã se urce în autobuz; în sfîrsit, toate aceste jigniri par cã l-au adus în situatia de a nu îsi mai putea stãpîni frica; si i-a spus mamei sale: „Dacã nu mã muti de la scoala asta, am sã mã omor."
Aceastã poveste se poate sfîrsi prost. Dar nu înteleg de ce mama nu vorbeste deloc despre tatãl copilului, ca si cum nu ar exista un bãrbat în familie, care sã meargã imediat la director si sã discute cu el, sã vadã

ce se poate face. Mie mi se pare totusi cã de vinã e învãtãtorul care, e adevãrat, nu a fost prevenit de tatã.
Nu mama trebuie sã meargã: pentru cã multe mame se plîng pentru fleacuri; da, deseori se întîmplã asa; credeti cã exagerez, îmi dau seama…
189
Mã întrebam dacã asa gînditi d-voastrã sau dacã aceasta este reactia pe care o atribuiti, în general, profesorilor.
stiti, foarte des, cînd un copil se plînge acasã, mamele fac o întreagã poveste din nimic si merg cu gura mare la învãtãtorul care stie cã în clasa lui lucrurile nu stau chiar asa. Iar aceste mame care vin si se plîng sînt agasante pentru profesori.
„Asa sînt femeile, ce mai!“ Spun asta pentru cã, de fiecare datã cînd vorbiti astfel, stiti cã primim o avalansã de scrisori: „Cum?… Pentru cã sîntem femei, sîntem asa?“
Nu! Nu de asta! Numai cã mamele sînt foarte legate de fiii lor, iar acestia profitã, mai ales cînd schimbã scoala. Acest bãiat era foarte multumit cã intrã la colegiu: îsi schimbase statutul, era un bãiat mare. si, de fapt, s-a dovedit cã nu era pregãtit. Or, cînd un bãiat nu stie de la început sã se apere, sã loveascã cu piciorul, cu pumnii, ca sã arate cã nu poti face orice cu el, apar asemenea dificultãti. si, evident, dacã acest bãiat care a intrat la aceastã scoalã, ca si ceilalti, la începutul anului, a devenit tinta agresivitãtii tuturor, înseamnã cã pînã acum a fost un copil supraprotejat. De aici înainte, tatãl trebuie sã se ocupe de el. Sau poate nu are tatã?
În orice caz, acest bãiat nu poate rãmîne în continuare în situatia creatã. E prea tîrziu pentru o discutie cu directorul, deoarece au trecut deja trei luni de cînd dureazã aceastã stare de lucruri, jocurile sînt deja fãcute, iar el este tinta bãtãii de joc si a violentei tuturor. Deci, copilul sau se va îmbolnãvi, sau va face asa cum a spus – pentru cã nu e vorba despre santaj: este adevãrat cã nu mai poate îndura. E disperat la culme.
Tocmai voiam sã vã pun aceastã întrebare: dupã experienta dumneavoastrã, ce trebuie sã credem, cînd un copil amenintã în feul acesta cã o sã se omoare?
Copiii spun uneori asa pentru a-si speria mama, dar fãrã alt motiv, însã contextul e diferit. Aici e vorba despre un copil care este cu adevãrat bolnav si, în mod real, tinta unor acte de care mama ia cunostintã de fiecare datã cînd copilul se întoarce de la scoalã. si mai e si acest santaj… Nu stiu dacã profesorii sînt la curent, dar cunosc multe exemple de copii care sînt realmente jefuiti: de îndatã ce colegii lor remarcã cã au un pulover, poate ceva mai drãgut decît al lor, sau pantofi noi, sînt atît de gelosi… Unii sînt chiar dezbrãcati: li se furã puloverul, pantofii, caietele. În momentul de fatã, existã o mare violentã în unele scoli si cred cã nu se acordã suficientã atentie acestui fapt. Iar victimele sînt fãrã nici un sprijin.
Tot asa, dacã un elev vine într-o clasã ceva mai tîrziu, dupã începutul anului scolar, cînd grupurile sînt deja constituite, îi este greu sã se integreze. Într-o asemenea situatie, rolul profesorilor ar fi sã-l prezinte pe noul venit colegilor sãi, sã aleagã doi sau trei dintre ei care sã-i serveascã drept intermediari pînã la inserarea lui în noua clasã. si aceastã activitate psiho-socialã face parte din munca unui profesor.
Pentru a ne întoarce la scrisoarea noastrã, cred cã mama trebuie sã facã un sacrificiu financiar, fie pentru a-l muta pur si simplu pe fiul ei într-o scoalã privatã, fie pentru a schimba colegiul, ducîndu-l la unul mai departe, în urma unei discutii cu prefectul sau, fiind într-un oras mare, cu cineva de la prefecturã care se ocupã de scoli. Trebuie sã facã ceva! Mai ales dacã nu are sot, nu trebuie sã-si lase copilul în aceastã situatie. Iar dacã existã un tatã, acesta trebuie neapãrat sã-si ia o zi liberã, sã meargã sã discute cu directorul, cu psihologul colegiului, cu prefectul, si sã gãseascã o solutie pentru a salva copilul.
190
## Gîndeste-te la viitorul tãu!
## (Pãrintii si scoala)
Am putea sã ne întoarcem la problemele legate de scoalã si, în special, la importanta pe care pãrintii, în general, o acordã vietii scolare a copiilor lor…
… si la angoasa pe care o resimt în aceastã privintã, chiar mai mare decît importanta pe care o are pentru ei!
Aceastã preocupare revine des în întrebãrile pãrintilor: „Fiul meu de unsprezece ani pare un copil

fericit. Dar dacã nu va merge bine cu scoala, va reusi în viatã? Va fi fericit mai tîrziu?“ si, plecînd de aici, tot felul de întrebãri legate de scoalã. Cum este aceastã scrisoare, reprezentativã pentru multe altele: „Doamnã, sotul meu nu este de acord cu d-voastrã. În schimb, eu as fi mai degrabã de pãrerea d-voastrã; de exemplu, el vrea cu orice pret ca fiul nostru de sapte ani si jumãtate sã citeascã în fiecare zi, desi e în CE 1 si are probleme cu cititul în clasã. Ceea ce produce adevãrate drame. Ce credeti?“
Acest tatã vrea sã-si ajute fiul de sapte ani si jumãtate sã citeascã. De ce nu? Dar sã stie cã, asa cum de altfel a dovedit-o Freinet, înveti sã citesti scriind, nu citind. Dacã tatãlui îi place lectura, pînã la urmã îsi va contamina si fiul. Dar poate sã-i spunã si povesti. Apoi, dacã vrea sã-i trezeascã gustul pentru lecturã, sã-l punã sã citeascã un rînd sau douã si sã-i explice: „Vezi, parcã sînt fermecate toate aceste litere mici care formeazã cuvinte ce înseamnã ceva.“ Sã facã din lecturã o activitate interesantã, dar nu asa cum pare cã se întîmplã, cu tipete si plînsete. si mama, dacã vrea, poate sã-si ajute copilul: de pildã, sã decupeze din ziare litere de tipar si sã le lipeascã pe un carton. De altfel, existã jocuri cu litere si în comert. Sã se distreze amîndoi formînd cuvinte cu aceste litere sau sã facã împreunã cuvinte încrucisate. Asta îl va atrage mult mai mult pe acest bãiat, decît lectura pentru care are deja o aversiune. Copilul nu se dezvoltã niciodatã dacã face ceva într-o atmosferã tensionatã.
Iatã o altã atitudine care traduce angoasa pãrintilor în legãturã cu scoala: „Am un bãiat de doisprezece ani care nu învatã bine. Trebuie ajutat ca sã-si facã temele. Tatãl lui îi citeazã ca exemplu niste verisori ce au reusit în viatã si care, la doisprezece ani, erau toti elevi buni…“
As vrea sã spun de la început cã e foarte rãu sã dai unui copil ca exemplu un alt copil. S-ar pãrea cã acest bãrbat trãieste un sentiment de inferioriate cã este tatãl unui copil care nu reuseste si cã ar vrea sã fie tatãl altui copil. Asta înseamnã sã dai ca exmeplu un copil dintr-o altã familie, în loc sã remarci calitãtile propriului tãu copil si sã i le stimulezi. Educatia înseamnã sã-l ajuti pe copil sã dea tot ce are mai bun în el si nu sã-l încurajezi sã-l imite pe un altul.
Acestea fiind spuse, sã ne punem putin în locul acestor pãrinti care vã scriu: „Trebuie sã-i facem noi temele. Dacã nu, e o adevãratã catastrofã!“ Existã, în mod evident, copii care nu se adapteazã la viata scolarã, asa cum e ea astãzi. si totusi, si ei trebuie sã meargã la scoalã. Cum pot fi acestia ajutati?
Dacã pãrintii vor sã facã ei temele în locul copilului, sã le facã. Cu conditia ca, în acest timp, copilul sã se simtã bine si sã facã altceva. Nu stiu ce sã spun. O fiintã umanã se simte bine, este fericitã cînd se simte bine în pielea ei: în acel moment, are chef sã facã ceva. Dacã pãrintii vor sã-i facã temele ca sã treacã în clasa urmãtoare, nu sînt împotrivã. Nici pãrintii nu trebuie împiedicati sã-si ofere o bucurie! Dar, pentru copil, nu este educativ sã aibe niste note care sînt, de fapt, ale pãrintilor.
Deci, întrebarea revine: cum pot fi ajutati acesti copii?
În primul rînd, întrebîndu-i dacã, si în ce mod, vor sã fie ajutati! Aceasta e problema: întotdeauna pãrintii vor ceva ce copilul nu vrea încã! Dacã un copil le cere pãrintilor sã-l ajute, în acel moment ei trebuie sã-l sprijine si sã-i sustinã atentia. Unii copii nu pot fi atenti dacã nu sînt ajutati. Trebuie sã recunoastem cã un copil nu poate sta fãrã dificultate opt ore în clasã si sã se întoarcã apoi acasã sã-si facã temele decît dacã existã o relatie plãcutã, afectuoasã, tandrã între el si pãrintii care îi sînt alãturi si
191
care, desi au propriile lor ocupatii, sînt disponibili atunci cînd copilul le cere ceva si îl încurajeazã. Dar nu trebuie sã se strige la copil, si nici nu trebuie fortat sau santajat cu recompense sau pedepse. Cãci, în acest caz, copilul ajunge sã fie dezgustat sau, dimpotrivã, obsedat de scoalã. si toatã viata va trece pe lîngã el.
Françoise Dolto, avem aici o scrisoare care vã reproseazã într-un fel cã nu tineti întotdeauna suficient seamã de realitatea socialã: „Trebuie luate în consideratie si ideile pãrintilor proveniti din medii modeste si dorinta lor de a-si ajuta copiii sã ajungã la o mai mare bunãstare materialã” pentru cã, deseori, bunãstarea materialã si diplomele merg mînã în mînã.“ Asta ca sã explicãm reactiile „dure“ ale unora.
Mai înainte, spuneati: „În caz contrar, toatã viata va trece pe lîngã copil.“ În aceastã problemã, o corespondentã scrie: „Am tresãrit auzindu-vã spunînd cã nu are importantã dacã copiii nu învatã la scoalã si cã, dimpotrivã, cei care au succese sînt niste copii care nu au avut tinerete.“
Realitatea e cã mi se scrie deseori: „Mi-am pierdut tineretea din cauza învãtatului.“
În schimb, aceastã doamnã scrie: „Ei bine, eu am avut sapte copii… Prima, e o fatã, are douãzeci si cinci de ani si este inginer constructor; cealaltã, de douãzeci si patru, este inginer aeronautic; urmãtoarea,

la douãzeci si doi de ani este inginer agronom; ultima are douãzeci de ani si este infirmierã; si apoi, cei
trei bãieti sînt la liceu…
Toti sînt, cum se spune, copii care au reusit. si mama povesteste cã a fost întotdeauna prezentã acasã, cã a acceptat sã parã, într-un sens, inferioarã pentru cã nu avea o profesie. Dar este o profesie extraordinarã sã tii o casã, sã o faci plãcutã si sã fii mereu acolo în asa fel încît copiii sã se poatã concentra pe propriile lor probleme, datoritã mamei care îi ajutã cu vorbe, fãrã sã se ocupe anume de ei si fãrã sã-i împingã de la spate.
si mai spune cã nu au trecut deloc pe lîngã viatã, cã toti au fãcut sport. „Pînã anul trecut nu am avut televizor. Copiii au fãcut dans, pian."
Fiecare copil a reusit tocmai pentru cã a avut posibilitatea sã facã ce l-a interesat, pe lîngã scoalã.
E perfect!
si terminã cu o formulã care o sã vã placã: „Cred cã în familiile numeroase copiii sînt cei mai fericiti si cei mai «reusiti»."
În cazul acesta, faptul cã au avut deja o viatã relationalã foarte bogatã unii cu altii, precum si faptul cã ambianta nu a fost prea tensionatã, i-au ajutat sã devinã ceea ce sînt. Nu stiu de ce aceastã corespondentã a tresãrit cînd m-a auzit; eu vorbesc despre copiii pe care pãrintii îi împing de la spate ca sã învete bine fãrã sã fie preocupati de îmbogãtirea zilnicã a cunostintelor acestora, ci numai de angoasã sau de ambitia pentru viitorul lor. Este groaznic: acesti copii sînt îndemnati sã aprofundeze disciplinele scolare de cãtre pãrinti care nu se simt cu adevãrat ei însisi atrasi de ele si care fac asta numai pentru ca, „mai tîrziu", copilul sã fie fericit. Întreaga copilãrie este sacrificatã în numele acestor cuvinte: „Gîndeste-te la viitorul tãu!" Iar, în acest timp, copilul se plictiseste. si nimic din ceea ce studiazã nu-l intereseazã nici pe el, nici pe pãrintii sãi. Acestia vor note bune, reusitã strict scolarã, dar nu vor sã pãtrundã în aceste discipline: literaturã, stiinte exacte, istorie, geografie, pe care le învatã copilul la scoalã si sã se bucure împreunã de descoperirea si cunoasterea lor în viata de fiecare zi. Studiile, aduc ele oare bucuria de a afla lucruri noi? Rãspund oare ele dorintei de a sti tot mai mult? Sau, dimpotrivã, notele bune, reusita la examene si diplomele reprezintã doar pretul unui masochism inculcat ca virtute?
Ne-a scris si o mamã al cãrei bãiat de doisprezece ani – e bãiatul cel mare – tocmai si-a fracturat încheietura mîinii drepte. Este în ghips pentru patruzeci si cinci de zile si, avînd în vedere cã e dreptaci, nu mai poate sã scrie. Pentru mama lui ce s-a întîmplat este aproape o catastrofã: cu patru zile înainte de accident, tocmai intrase în clasa a sasea. si ea si sotul ei sînt preocupati de acest bãiat „în mod obisnuit cu un temperament limfatic, scrie mama, si care acum s-a trezit complet în afara circuitului, adicã în situatia de a fi (cu bratul în ghips) simplu spectator. Acasã, trebuie sã-l certãm ca sã-si vadã de treabã, sã-si facã lectiile". Pãrintii i-au cerut sã facã exercitii de scris cu mîna stîngã, pentru a nu rãmîne la scoalã un simplu
192
spectator timp de patruzeci si cinci de zile. Copilul nu a refuzat, dar nu face nimic. Iar ceva mai departe, mama explicã cã întotdeauna au avut probleme cu acest copil care a repetat cursul pregãtitor si care „pluteste" – este termenul mamei – tot timpul. „Un singur lucru îl intereseazã acasã: gãinile si cîinele lui. Nu e deloc o fire sportivã, iar acum este scutit de gimnasticã timp de nouãzeci de zile. Lucru care, de altfel, îl si încîntã."
Bineînteles!
Mama mai precizeazã cã nu a avut niciodatã nici un fel de probleme cu fiul ei cel mic care învatã usor si repede; de acesta nu a prea trebuit sã se ocupe. Pentru cel mare, se gîndeste sã gãseascã pe cineva care sã-l aibã în grijã si sã-l supravegheze la „fãcutul temelor", dupã expresia consacratã (expresie ce revine des în scrisorile pe care le primim). Anul trecut, si le fãcea la o vecinã (care, din pãcate, s-a mutat), iar anul scolar s-a încheiat bine. De fapt, mama nu prea stie cum sã procedeze. Pentru cã, în ceea ce-l priveste, copilul le reproseazã pãrintilor cã nu sînt suficient de disponibili.
Pe scurt, mama se întreabã, totusi, cum ar putea sã lupte împotriva acestei nepãsãri. „Trebuie sã vorbesc cu un psiholog?"
Nu stiu asta. Dar cred cã un copil nu poate fi obligat sã scrie si sã lucreze atunci cînd mintea lui e preocupatã de altceva. Nu existã decît un mijloc de a-l interesa pe copil sã învete: dacã si pãrintii sînt interesati de materiile din programa lui scolarã. Însã, în acest moment, copilul are sansa nemaiîntîlnitã

de a fi spectator în clasã: cred cã pãrintii, în loc sã-l dezaprobe, ar trebui sã profite de acest lucru. Dacã va merge la scoalã, fãrã obligatia de a face ceva, va avea posibilitatea sã asculte, sã-si observe colegii. Poate va gãsi ocazia sã meargã la unul dintre ei acasã, cu care se întelege bine, sã stea lîngã el în timp ce acesta îsi face temele, sã discute despre ce si cum face, fãrã ca el sã aibã teme de fãcut. Cred cã ar fi foarte interesant pentru el.
În ceea ce priveste posibilitatea de a fi ajutat de o persoanã, din moment ce suferã cã pãrintii lui nu sînt disponibili, este sigur cã pentru el ar fi un lucru important, cu conditia ca aceastã persoanã sã fie veselã si simpaticã.
Trebuie sã nu uitãm cã mama lui este foarte ocupatã la atelierul sotului ei si cã, dupã nasterea celui de-al doilea bãiat, cel mare nu a mai fost dãdãcit, cum ati spune d-voastrã.
Cred cã acest copil va reusi, mai ales dacã tine la cîinele si gãinile sale. Dar ar fi bine, dacã ar putea urmãri la televizor toate filmele care se fac despre animale – filme cu adevãrat pasionante. Din moment ce tot nu-si poate scrie pentru o perioadã temele, sã învete uitîndu-se la televizor. E un mijloc foarte bun pentru copiii cam pasivi, cãrora le vine greu sã învete, sã-si scrie temele etc.
si, în primul rînd, mama sã nu-l condamne, sã nu-l tot îmboldeascã: nu serveste la nimic. În schimb, dacã o intereseazã studiile copilului ei, sã se uite prin cãrtile pe care el trebuie sã le citeascã, peste lectiile pe care trebuie sã le învete. Sã i le citeascã cu voce tare si apoi sã discute împreunã.
În concluzie, dacã am înteles bine, un copil nu poate fi schimbat: dacã are un temperament limfatic, nu vom reusi, fiind tot timpul cu gura pe el, sã...
Nu asta este problema. Mama ne întreabã: „Trebuie sã cer sfatul unui psiholog?“ În primul rînd, trebuie sã stie dacã copilul suferã din cauza firii lui! În clipa de fatã mi se pare cã, mai degrabã, suferã pãrintii si în nici un caz el.
Ar mai fi si alte solutii: profesorii de la materiile de bazã ar putea face consultatii cu el o datã pe sãptãmînã – în clasa a sasea are cel putin doi profesori; iar cînd mîna i se va vindeca, ar putea fi dat la semi-internat sau la internat, dupã cum va vrea el, într-un colegiu care are clase de recuperare, cum se spune. (Aceste clase îi ajutã mult pe copii sã se obisnuiascã cu sistemul dificil de la colegiu, cînd copiii au încã nevoie ca cineva sã se ocupe de organizarea activitãtii lor.) În felul acesta, va suferi mai putin din cauza faptului cã, fiind foarte prinsi, pãrintii lui nu se pot ocupa de el si, în acelasi timp, din cauza comparatiei cu fratele lui mai mic, mai ales dacã si el este la internat si îi place.
Trebuie sã i se cearã pãrerea?
193
Cu sigurantã! Trebuie consultat si dacã se va pune problema sã meargã la un psiholog, sã i se spunã, nu: „dacã vrei“, ci „dacã suferi din cauza firii tale si vrei sã fii ajutat sã te schimbi“. Fiindcã, dacã, în acest moment, el nu vrea încã sã se schimbe, ar fi inutil sã încerce. În schimb, mama poate cere de pe acum pãrerea unui specialist, pentru cã ea suferã. Cred cã aici e problema. În ceea ce-l priveste, copilul pare foarte în mãsurã sã spunã ce doreste.
Ne scrie si o altã mamã cu trei copii: un bãiat de doisprezece ani, douã fete de unsprezece ani si jumãtate si nouã ani si jumãtate. Vã schiteazã într-un fel tabloul familiei: tatãl este prezent fizic, dar pare sã nu observe prezenta lor decît dacã îl deranjeazã. Iar relatiile lor sînt dificile, mai ales cu bãiatul. Recent, mama si-a reluat serviciul. Pînã acum, si-a ajutat mereu fiul la teme. Anul acesta, el este în clasa a sasea si nu se mai ocupã de el. „Consecinta imediatã, scrie mama: rezultatele la scoalã sînt nule. Pe de altã parte, nu îl intereseazã nimic: nu citeste niciodatã o carte, nu ascultã niciodatã un disc, nu-si ia niciodatã un joc. În schimb, e întotdeauna gata sã ajute, este amabil, drãgut si îi place mult sã meargã cu cercetasii de la marinã. De altfel, am impresia cã nu este cu adevãrat fericit decît în zilele cînd este cu ei.“ Mama este deceptionatã si amãrîtã deoarece relatiile lor sînt tot mai proaste din cauza învãtãturii. si nu vrea sã foloseascã santajul. „Desi am fãcut asa ceva, scrie ea. Într-o zi, l-am amenintat cã nu îl las sã plece în vacantã trei sãptãmîni cu cercetasii dacã nu are rezultate mai bune la scoalã.“ Copilul a fost la un psiholog care a spus cã personalitatea lui nu este structuratã. Dar, dupã cîte se pare, aceste discutii nu l-au interesat pe bãiat. Mama este nelinistitã, se întreabã ce se va alege de el într-o lume în care selectia copiilor are loc tot mai devreme, chiar începînd cu clasa a cincea. Scrisoarea se terminã astfel: „Va întelege prea tîrziu si, atunci, îmi va reprosa.“
În cazul acesta este vorba despre un copil de doisprezece ani, dar primim numeroase scrisori care

vorbesc în termeni asemãnãtori despre adolescenti.
Toti acesti pãrinti sînt îngroziti de aceeasi idee: „Selectia! Selectia!“ si ce-i cu asta? Printre cei care nu sînt selectionati, existã copii ce stau prost cu scoala, dar care au calitãti deosebite (sînt sociabili, generosi, harnici, sportivi, artisti), precum si copii care nu au nici un fel de calitate evidentã, este adevãrat: cei care nu au gãsit încã nimic care sã-i intereseze, nici în viata scolarã, nici în afara ei.
Aceastã mamã are noroc cã bãiatul ei este interesat de marinã, de viata socialã, de ajutorul pe care poate sã-l dea, în casã si în afara ei: nu e putin lucru. Evident, cu un tatã care nu stie sã fie tatã, educatia este foarte dificilã. O întrebare, însã: se ocupã mama suficient de sotul ei? Am impresia cã este un bãrbat care trãieste la el acasã cu sentimentul cã este într-un fel în plus. Îsi agreseazã copiii pentru cã sotia lui nu se ocupã decît de ei. Oricum, din moment ce pe copil îl intereseazã marina, ea este mult mai importantã pentru viitorul lui decît scoala: asta este, dacã nu are note bune si dacã este zero la scoalã. Cunosc bãieti care au plecat pe mare ca elevi marinari si care au acum o situatie remarcabilã, deoarece pe la optsprezece, nouãsprezece ani s-au apucat singuri de studiu. Astãzi sînt locotenenti sau cãpitani de cursã lungã desi la zece ani abia stiau sã citeascã si sã scrie...
Trebuie retinut cã orice activitate scolarã realizatã împreunã cu mama îl feminizeazã pe un bãiat si cã, începînd de la prepubertate si apoi la pubertate, tot ce au fãcut împreunã nu mai prezintã nici un interes pentru el. Sau, dacã interesul rãmîne, mai tîrziu, masculinitatea bãiatului va fi afectatã. În cazul nostru, bãiatul singur este atras de lucrurile pe care le poate face cu alti bãieti, de plãcerea vietii de bãiat: de tot ceea ce, în societate, îi permite sã fie un bãiat, fãrã a o avea pe mama lui ca dublurã (de pildã, cînd ajutã pe cineva). Prin rezultatele scolare, într-un anume fel, el a divortat de ea: cu atît mai bine! E foarte bine asa! Dacã esueazã pe plan scolar, mama nu trebuie sã se nelinisteascã si, în nici un caz, sã nu se certe cu el din acest motiv. Sã-i spunã: „Am gresit, probabil, cã te-am dãdãcit atîta si te-am ajutat atîta timp cu scoala, pentru cã, fiind inteligent, oricum ai fi scos-o la capãt, chiar dacã nu m-as fi ocupat eu. Gata, nu mai vorbim despre scoalã. Oricum, importante pentru tine sînt viata în aer liber, efortul fizic, vacanta, interesul tãu pentru marinã. Trebuie sã vedem ce ai putea face cît mai repede în acest domeniu.“ Ce s-a fãcut, e bun fãcut; dar acum ea trebuie sã înteleagã cã cel mai important lucru este ca fiul ei sã fie fericit,
194
cu note bune sau proaste, repetînd clasa sau mergînd într-o clasã paralelã, indiferent; cel mai important lucru este interesul lui pentru ceea ce face în exterior. Nu poate trãi într-o casã în care existã douã fete mai mici decît el. Trebuie sã trãiascã alãturi de bãieti si, de ce nu, alãturi de cercetasi? Mama poate încerca sã-l trimitã, în timpul vacantei de varã, trei luni pe un vas de pescuit care acceptã elevi marinari sau pe malul mãrii într-o familie de pescari. Trebuie neapãrat sã încerce asa ceva. Iar apoi, în timpul anului, poate va gãsi un colegiu într-o regiune maritimã si îl va înscrie la diverse activitãti legate de mare, în zilele libere? si nu se va mai ocupa de situatia lui scolarã. Cînd copilul va veni în vacantã, va fi foarte fericit. În felul acesta, poate cã si sotul ei va fi mai putin susceptibil, nemaivãzînd-o mereu preocupatã de acest copil care, sub pretextul situatiei scolare, o acapareazã în realitate cu totul.
Pentru moment, aceastã mamã este pe un drum gresit. Avem si în alte scrisori exemple de bãieti care regreseazã, devin pasivi, nu mai sînt interesati de nimic, pentru cã mama lor vrea sã-i tinã lîngã ea, astfel cã totul îi întristeazã si, în final, nu mai au o viatã a lor.
Într-adevãr, uneori, cultul acesta pentru învãtat duce la adevãrate catastrofe. Fãrã sã citãm cazuri precise, deoarece întotdeauna e delicat, putem spune cã am primit scrisori de la mame care povestesc cum au fãcut din copilul lor un delincvent – nu stiu dacã e chiar asa, dar e groaznic sã ajungi sã spui asta —, si totul plecînd de la cele mai bune intentii.
Exact! Este cazul mamelor care, pe de o parte, nu sînt preocupate decît de faptul cã bãiatul lor nu vrea una, nu vrea alta; si apoi, de îndatã ce-i face pe plac Mamei, e coplesit de cadouri. si asa mereu: sau mama îl santajeazã cu pedeapsa, sau el îi smulge cadouri. Mereu. Or, pentru copil, important este sã fie activ, fericit. scoala este un mijloc, nu un tel, un scop în sine. Într-o bunã zi, cînd va avea un tel, copilul va descoperi plãcerea studiului. Oricum am lua-o, vine întotdeauna o vreme cînd oamenii regretã, fie ce au fãcut, fie ce nu au fãcut. Deci, dacã unele mame îsi spun: „O sã mi-o reproseze mai tîrziu“, eu le rãspund: trebuie sã acceptati sã vi se reproseze ceva în viitor; dar, deocamdatã, copilul d-voastrã este pe cale de a o lua complet razna, pentru cã îndepliniti în acelasi timp rolul tatãlui, al mamei, si chiar al copilului, punîndu-vã ambitiile personale în locul celor pe care trebuie sã si le descopere el. Trebuie sã

ne iubim copiii asa cum sînt, nu sã le substituim propria noastrã vointã.

## M-am sãturat!
## (scoala obligatorie)

De data asta ne scrie un tatã. Citind o compunere la limba francezã a fiului sãu, pe care profesoara o corectase deja, si-a dat seama cã bãiatul este nefericit si are probleme. Probleme care nu erau cu sigurantã vizibile, deoarece aceastã descoperire l-a surprins destul de mult ca sã vã cearã pãrerea.
Compunerea avea urmãtoarea temã: „Toatã lumea spune: «Aveti vîrsta cea mai frumoasã!» Voi ce credeti? Prezentati-vã demonstratia pe baza unor exemple precise si personale.“ Iatã ce scrie bãiatul care are treisprezece ani si jumãtate: „Nu cred cã la treisprezece , paisprezece ani este cea mai frumoasã vîrstã. Mai curînd, pe la sapte ani. Dupã aceea, viata e mai grea. Pãrerea mea este cã acum nu sînt la cea mai frumoasã vîrstã a vietii. În fiecare zi, mã întorc acasã la ora cinci si jumãtate; pînã la ora sase, mã odihnesc. De la sase si jumãtate la opt, îmi fac temele. La opt si jumãtate mãnînc, pînã la ora nouã si jumãtate. Mã duc apoi la culcare, fãrã sã stau aproape deloc cu tata, fãrã sã vorbim despre scoalã sau despre ce fac. De cîte ori mã duc la bunici, ei îmi povestesc cã, atunci cînd erau copii, mergeau la scoalã desculti si cã, la unsprezece ani, lucrau deja; dar cel putin ei stãteau în aer liber, se miscau, alergau, pe cînd eu stau
195
închis toatã ziua. Cînd vin acasã si mã prãbusesc în fata caietului de teme, simt cã mã apucã ameteala. M-am sãturat! Îmi vine sã las totul baltã, sã nu mai fac nimic, sã plec departe de casã si sã fac ce vreau, cînd vreau si unde vreau.“ si încheie astfel: „Sînt certat, avertizat: «Ai sã vezi, mai tîrziu o sã regreti cã nu ai învãtat. Ai sã ajungi mãturãtor sau cersetor.» Mi-e fricã sã cresc mare, sã devin adult mai tîrziu, sã iau hotãrîri, sã fiu singur în fata vietii. Pentru mine, lumea minunatã a copilãriei a trecut. Copilãria înseamnã inocentã, puritate. Eram fericit. Nu aveam griji care sã mã frãmînte, sã mã necãjeascã, sã mã macine, si abia acum îmi dau seama de asta. As vrea sã iau viata de la capãt, sã fac un pas înapoi, sã fiu iar copil.“
Aceasta a fost deci compunerea bãiatului. si acum, scrisoarea tatãlui: „În primul rînd, este adevãrat cã nu sînt o prezentã afectuoasã si extrem de vizibilã pentru fiul meu. Sînt un militant angajat, iar timpul rezervat în mod obisnuit familiei intrã deseori în cel consacrat celorlalti, tuturor celorlalti, pentru a face viata mai usoarã. Deci, mea culpa, cu un corectiv, totusi: sotia mea se ocupã de lectiile copiilor, iar uneori intervin si eu. În al doilea rînd, acest bebelus mare are douã surori, una de doisprezece ani, cu care e în permanentã la cutite, cealaltã de cinci ani pe care o tachineazã deseori, dar o si protejeazã plin de afectiune; cei cinci ursuleti si iepurasi din plus pe care îi are de mic continuã sã stea perfect aliniati la capul patului în care doarme. În al treilea rînd, are reactii «normale» în prezenta fetitelor. În al patrulea rînd, fuge de rãspunderi si nu face ceva decît pentru plãcere, fãrã sã insiste, sau sã-si dea silinta. În al cincilea rînd, nu se descurcã grozav nici la treburi, nici la carte. Merge cu plãcere la unchiul lui care e tîmplar, dar mai curînd ca sã scape de teme si de alte obligatii decît pentru a face ceva cu el pe santier.“ si tatãl vã pune douã întrebãri: „Ce se petrece cu copilul? Ce sã facã acum?“
Avem aici tabloul vietii unui scolar din zilele noastre (mai ales de la oras), care trebuie sã dobîndeascã prin studiu unele cunostinte, fãrã ca el, copilul, sã aibã posibilitatea sã doreascã acest lucru. Scrisoarea mi se pare tragicã. De ce tatãl nu l-a dus pe acest „bebelus mare“, cum scrie, peste tot pe unde umbla si el, în perioada copilãriei (adicã între sapte si unsprezece ani), atunci cînd avea atîta nevoie de prezenta tatãlui si cînd nu avea încã atîtea teme la scoalã, ca acum? Ar fi putut foarte bine sã-si însoteascã acest tatã militant la reuniunile la care acesta participa, s-ar fi putut interesa de aceastã activitate socialã pasionantã, tot asa cum, altãdatã, tatãl lui se interesa de munca manualã a bunicului sãu. Probabil cã acesti pãrinti, ca atîtia altii, trãiesc cu ideea cã un copil mic se culcã la opt si jumãtate sau nouã pentru cã trebuie sã învete: „Gîndeste-te la viitorul tãu! Gîndeste-te la viitorul tãu!“...
„Dacã nu, vei ajunge mãturãtor.“
Exact! Mereu aceeasi angoasã, si prevestirea unui viitor îngrozitor, cînd de fapt e vorba despre un bãiat inteligent si perfect „normal“ – cum spune foarte bine tatãl lui – dar care, pînã la urmã, nu are parte de bucurie si cãldurã decît din amintiri, de „cînd era mic“. Cu surioara lui este drãgut pentru cã ea este la vîrsta puritãtii etc.: la urma urmei, putina bucurie de acasã o gãseste identificîndu-se cu vîrsta acesteia. Cu sora cea mare nu se întelege pentru cã nu poti fi prieten cu o sorã cu cinsprezece luni mai micã decît tine, asa cum e cazul acestui bãiat. Dimpotrivã, cei doi copii trebuie sã fie la cutite; altfel, dacã ar fi prieteni

intimi, el nu ar mai fi un bãiat; cei doi ar fi fuzionat, si nici unul nu ar fi nici bãiat nici fatã.
Astea fiind spuse, e foarte dificil de dat un rãspuns acestui domn. Nu stiu. Sînt încîntatã, dacã pot spune astfel, cã a avut ocazia sã-si dea seama cã fiul lui este nefericit; acum cã a aflat, ei bine, sã se ocupe cu adevãrat de el – sã-l desprindã de viata familialã, sau sã se ocupe cu adevãrat de el. De exemplu, vara viitoare. Sã facã ce stie pentru ca bãiatul lui sã meargã cu un grup de tineri care se ocupã, de pildã, de restaurarea monumentelor amenintate cu distrugerea sau lucruri de genul ãsta. Sã fie împreunã cu alti tineri. Sã trãiascã, cel putin în vacantã, viata bãietilor de vîrsta lui si sã nu se mai gîndeascã la viitor, la faptul cã trebuie sã fie politicos, drãgut cu adultii. Este un bãiat care simte nevoia sã facã pasul necesar pentru a deveni un bãiat mare, dar nu va reusi decît sustinut de tatãl sãu si, în societate, printre bãieti de vîrsta lui – si nu la scoalã unde profesoara este incapabilã sã-l ajute.
196
Într-adevãr – si acest lucru reprezintã interesul major al scrisorii —, pe compunerea copilului, pe care o avem aici, observãm corecturile profesoarei: corecturi impersonale, si destul de draconice, chiar dacã a primit o notã foarte bunã pentru cã e scrisã destul de bine pentru un bãiat de vîrsta lui.
Profesoara noteazã: „Neglijent. Introducerea trebuie separatã de urmãtorul paragraf. Atentie la ortografie si la punctuatie. Dar si multe lucruri bune.“
si nici nu a profitat de aceastã temã pentru a spune: „Bun! O sã stãm acum o orã întreagã sã vorbim si unii si altii despre ce înseamnã, pentru voi, sã fiti la aceastã vîrstã.“ Nu? Prin asa ceva, o asemenea temã e minunatã: dacã dã posibilitatea unei discutii generale în clasã cu o profesoarã care stie sã asculte si sã tinã seama de acel soi de ascezã în care trãiesc tinerii care vor, cum spun ei, sã le facã pe plac pãrintilor. Or, nu poti sã le faci pe plac doar pãrintilor tãi; trebuie sã-ti faci pe plac si tie. În ceea ce mã priveste, cred cã, dacã ar fi avut loc o discutie între tineri, plecînd de la acea temã, s-ar fi ivit multe situatii de viatã asemãnãtoare. Copiii ar fi vãzut cã toti au greutãti. Pentru cã este vîrsta marilor probleme, cînd trebuie sã fii intelectual într-un mediu care nu acceptã decît scoala, si nu reflectia sau exprimarea de sine, si nici posibilitatea de a te deschide spre alte centre de interes, diferite de cele scolare – de exemplu, crearea unui grup de teatru la scoalã, cu bãieti si fete, dacã e o scoalã mixtã, sau a unei mici orchestre cu instrumentele fabricate de ei: toate astea s-ar putea face de cei din clasa a patra, de exemplu, cam o zecime din timpul programului lor de scoalã.
La o orã de limbã maternã nu trebuie sã li se cearã copiilor doar sã se exprime în scris: ei trebuie pusi si în situatia de a se exprima oral, de a discuta unii cu ceilalti, dîndu-li-se pe rînd cuvîntul si spunînduli-se: „Ati putut sã vã exprimati, ceea ce este foarte bine. Ati vãzut în felul acesta cã unii dintre voi aveti aceleasi probleme, pe care altii nu le au, cã vã aflati la niveluri diferite de evolutie, cã aveti pãrinti care fac lucruri diferite.“ scoala este un lucru bun, dar nu trebuie în nici un caz neglijatã comunicarea dintre elevi.
Revenind la acest tatã care se întreabã cum trebuie sã procedeze, ar putea sã-i cearã vãrului sãu, tîmplarul, sã stea mai mult de vorbã cu bãiatul, în loc sã-l punã imediat la treabã. Cred cã, dacã bãiatul are posibilitatea sã discute cu unchiul lui, va fi încîntat sã vadã în ce constã munca acestuia si sã lucreze împreunã. Acest bãiat are absolutã nevoie de conversatie cu alti bãrbati: împreunã cu tatãl lui, în activitãtile pe care le desfãsoarã, sã se întîlneascã cu alti bãrbati, cu alti bãieti, în timp ce fac lucruri inteligente. În ceea ce priveste activitatea scolarã, se va întoarce la ea în timpul anului.
Iatã acum o temã pe care nu am abordat-o. Vã scrie o profesoarã care nu are încã copii, dar asta nu are importantã; nu trebuie sã ai copii ca sã-ti pui întrebãri în ceea ce-i priveste, nu-i asa?
Oricum, se ocupã de copiii altora si are simt matern.
Vã scrie: „scoala obligatorie pînã la saisprezece ani îi face uneori sã regreseze pe cei care ar vrea, de la cincisprezece ani, sã ducã o viatã de adult, dar nu au acest drept.“
Sînt perfect de acord cu aceastã doamnã. Mã mîhneste profund legea care face ca scoala sã fie obligatorie pînã la saisprezece ani pentru toti copiii, chiar si pentru cei care nu se simt atrasi. Or, atractia pentru învãtãturã apare pe la doisprezece ani; dacã acest lucru nu se întîmplã, copilul trebuie pregãtit sã aibã o valoare de schimb într-o muncã ce îl atrage. Întotdeauna existã ceva care îi place; copiii sînt îndemînatici, mai ales dacã au fost pregãtiti pentru asa ceva încã de mici si dacã, pe la doisprezece ani, acest lucru se face din nou. Este foarte trist sã vedem cã toti copiii au parte de acelasi tip de învãtãmînt, cînd, de fapt, unora le-ar place sã înceapã sã lucreze de la vîrsta de... – aceastã doamnã spune paisprezece,

cincisprezece ani; eu spun chiar mai devreme. Bineînteles, paisprezece ani e o vîrstã potrivitã, deoarece
e vîrsta pubertãtii – lãsîndu-i deoparte pe cei care au o pubertate tardivã, ce începe doar la cincisprezece, saisprezece ani. În orice caz, odatã cu pubertatea, copilul stie si simte pentru ce e fãcut; si se simte exploatat de cãtre Stat dacã este obligat sã rãmînã în lumea cãrtilor si caietelor care nu îl intereseazã. Prezenta lui fizicã la scoalã, unde nu face nimic, este garantia alocatiei pentru copii!
Cînd, de fapt, aceastã lege pleacã de la o intentie bunã.
197
Nu! Nu cred deloc cã este asa. Consider cã este o problemã socialã: nu existã interesul ca un copil
sã intre prea devreme în viata activã pentru a nu lua locul altora. Cred cã asa stau lucrurile. Sînt exploatati pentru cã nu au o calificare? Dar si asa sînt.
Pe de altã parte, stiu si eu cã tehnica actualã presupune, în cadrul multor meserii, studii de specialitate
si cã se considerã cã tinerii nu vor avea o meserie „bunã“ dacã nu au fãcut studii prealabile îndelungate. si este adevãrat cã vor avea nevoie de însusirea unor notiuni teoretice si stiintifice. Dar nu fac acest lucru la scoalã, pentru cã scoala îi plictiseste. În schimb, dacã, începînd cu doisprezece ani, cei cãrora nu le place scoala ar avea doar o orã de cursuri generale pe zi (limbã maternã, matematicã), iar restul ar fi muncã adevãratã – nu ocupatii de genul celor fãcute în cadrul unor terapii, ci o muncã adevãratã pe lîngã mesteri adevãrati care i-ar învãta cu adevãrat mînuirea uneltelor —, acesti copii ar dobîndi o îndemînare manualã si corporalã, inteligenta mentalã urmînd sã aparã mai tîrziu, pe la optsprezece, poate douãzeci de ani. Dar ar avea, cel putin, o meserie. În timp ce, dacã încep la saisprezece ani, pentru unii e prea tîrziu, iar pentru altii prea devreme.
Bineînteles, stiu cã realizarea unui asemenea program nu este simplã. Dar ar trebui încercat pentru
cã multi copii sînt distrusi de sistemul scolaritãtii prelungite, si dezgustati de scoala care i-ar interesa mai tîrziu, dacã la început ar fi avut o meserie ca monedã de schimb în raport cu societatea. Ar dispare astfel riscul ca unii sã se abrutizeze, sã devinã paraziti sau chiar delincventi.
(Peste cîteva sãptãmîni)
Ca urmare a discutiei despre învãtãmîntul obligatoriu pînã la saisprezece ani, ati primit enorm de
multe scrisori pline de reactii, în special, la afirmatia d-voastrã conform cãreia, începînd cu doisprezece ani, un copil este capabil sã spunã dacã vrea sau nu sã continue scoala.
Într-adevãr, unii copii stiu, la aceastã vîrstã, cã vor sã studieze. Dar ãsta nu este un motiv sã uite cã
au mîini, cãci mîinile le sînt întotdeauna utile, chiar dacã au capul bine mobilat. si spuneam cã nu e bine.
Din multimea scrisorilor primite, am retinut una care le rezumã, cred, admirabil pe toate celelalte.
Autoarea, care este profesoarã, vã scrie: „Aveti dreptate. Nu vã puteti imagina cît este de neplãcut, de frustrant, pentru un profesor care îsi iubeste meseria si elevii, sã nu le poatã da întotdeauna o adevãratã educatie si sã-si dea seama cã acesti copii nu se vor dezvolta, în ciuda tuturor eforturilor pe care le va a face el... Numai cã trãim într-o lume concretã, cu legile ei, cu viata de fiecare zi, cu ritmurile ei. scoala obligatorie pînã la saisprezece ani a fost totusi o mare victorie popularã pentru cã, pînã atunci, doar cei bogati mergeau la scoalã... Spuneti cã învãtãtura nu e totul; în absolut, aveti dreptate, dar, ridicîndu-vã asa cum ati fãcut-o împotriva scolii obligatorii pînã la saisprezece ani, nu credeti cã vã alãturati corului tuturor celor care nu doresc decît un lucru: sã aibã o mînã de lucru ieftinã, ignorantã si fãrã o pregãtire anume? Eu sînt comunistã si, din aceastã cauzã, cunosc multi muncitori, multe persoane care au trecut prin experienta întreruperii studiilor si a muncii de la saisprezece ani, si care spun de cîte ori au ocazia: «Dacã as putea s-o iau de la început», «Dacã as fi putut», «Dacã pãrintii mei ar fi vrut...»“ De fapt, aceastã corespondentã se teme cã cei care nu si-au terminat scoala sînt mai tîrziu exploatati si regretã gestul lor. stiti ce? Este adevãrat cã întreruperea studiilor poate favoriza exploatarea. si asta imediat. Dar existã mijloace de apãrare. Altãdatã, adultii erau exploatati, dar acum existã sindicatele care îi apãrã. Iar copiii încep si ei sã-si dea seama cã s-ar putea apãra.
Este o realitate faptul cã astãzi existã contracte de ucenicie (din fericire, nu toate) prin care copiii
sînt cu adevãrat exploatati de mesterii la care lucreazã: unii nu îndrãznesc nici sã plece la cursurile serale; altii sînt pusi sã lucreze zece ore pe zi. Acesti bieti copii intrã atunci într-un angrenaj care îi macinã, care nu îi învatã nici o meserie prin calificare, si nici sã-si asume responsabilitãti. Unii dintre acestia devin contestatari: înainte, contestau scoala, acum, contestã meseria prost învãtatã cu un asemenea mester si

un mod de viatã care îi striveste de tot.

Dimpotrivã, copilului trebuie sã i se dea constiinta meseriei pe care o face, si sã i se spunã cã este o onoare sã-si apere sãnãtatea; sã-si apere contractul asa cum a fost el redactat; sã nu se lase pãcãlit de

198

patron – asa cum altii se lasã pãcãliti acum de scoala obligatorie si stau în bãncile lor, mestecînd gumã si asteptînd sã facã saisprezece ani pentru a putea, în sfîrsit, pleca; si pînã la urmã pleacã, dar dupã ce au pierdut patru ani si si-au fãcut despre libertate vise pe care nu le vor împlini niciodatã.

Existã si foarte multe scrisori care se fac ecoul spuselor d-voastrã în legãturã cu faptul cã toti cei care au început sã munceascã devreme si s-au integrat cu plãcere în colectivele în care lucrau, sînt astãzi niste oameni fericiti. Voi cita ca exemplu scrisoarea unei persoane care, din cauza unei boli foarte grave, a mers sã lucreze într-un port, desi înainte fãcuse studii superioare: „Diplomele sînt departe. Înconjurat de mestesugari, de pescari, de prieteni care sfarmã granitul, ader complet la punctul d-voastrã de vedere. Mesterul care vorbeste de lemnul lui folosind posesivul («scara mea», «lucrul meu», «mobila pe care am facut-o») sau cel care îmi aduce crabii pe care tocmai i-a pescuit, de ce acestia trebuie tinuti închisi în scoalã pînã la saisprezece ani? Copiii vecinilor mei vin pe santier la unsprezece, doisprezece, treisprezece ani, în fiecare sîmbãtã. Credeti-mã, toti acestia vor avea în mînã o meserie excelentã. Sînt niste pusti serviabili si foarte dezghetati, din niste familii care inspirã respectul. Cunosc un bãiat ai cãrui pãrinti divortaserã. Avea tulburãri de comportament si fugea de-acasã pentru a merge la tarã. A devenit pictor de peisaje; si iatã-l acum printre copaci, în mijlocul naturii, cu o logodnicã fermecãtoare. Cîstigã bine si e fericit. Dacã si-ar fi continuat studiile, cum era complet în ceatã, ce s-ar fi ales de el? Sau aceastã scrisoare de la un cofetar: „Am început sã lucrez pe la zece-unsprezece ani. Ce bucurie era pentru mine sã fac prãjituri! La scoalã, nu învãtam nici rãu, nici bine; dar cînd lucram, simteam cã sînt cineva pentru cã fãceam ceva adevãrat si învãtam o meserie."

Mã întreb de ce toti mestesugarii din Franta nu au creat o miscare nationalã care sã le permitã sã primeascã în unele zile copii în atelierele lor. Nu ca ucenici, asa cum prevede derogarea de la lege...

Vorbiti de legea Royer?

Exact: derogarea acordatã copiilor de paisprezece ani pentru a putea merge în atelierul unui mestesugar, cursurile la scoalã fiind doar seara. Dar, deocamdatã, nu vorbesc despre acesti copii care, într-adevãr, îsi pierd timpul la scoalã si, pentru moment, nu vor reusi sã citeascã si sã scrie – în timp ce pe la optsprezece ani, dacã sînt motivati, dacã vor sau în cadrul serviciului militar o vor face foarte simplu, nu-i asa? Nu despre acestia vorbesc deocamdatã. Ci despre acei copii inteligenti care, de la unsprezece, doisprezece ani, si dacã au aceastã dorintã, ar trebui sã poatã munci o zi sau douã pe sãptãmînã la un mester din cartierul lor, din orasul lor, care i-ar tine alãturi de el toatã ziua. În felul acesta copiii ar învãta o meserie, continuîndu-si în acelasi timp studiile. Vor sã devinã intelectuali, de ce nu? Dar vor avea în plus si o meserie în mînã. Nimic nu ascute mai mult inteligenta decît mînuirea, la modul cel mai serios, a unui material, alãturi de muncitori seriosi. Ar trebui pus la punct un sistem de asigurãri pentru zilele cînd copiii lucreazã în atelier (la nevoie, pot contribui si pãrintii). Municipalitãtile din diverse orase ar putea organiza asa ceva, luînd din scoli doar pe tinerii cu adevãrat motivati: va trebui urmãrit dacã, într-adevãr, dorinta lor nu este imaginarã, dacã sînt pregãtiti pentru o anumitã stabilitate, si sînt gata sã fie prezenti la orele fixate de mester, sã-i urmeze toate instructiunile si nu sã facã cum îi taie capul, pe scurt, sã facã o treabã serioasã. Prea multi tineri vin la saisprezece ani, dornici sã cîstige bani, oricum, dupã ce si-au pierdut timpul pe bãncile scolii sau nu au gãsit multã vreme de lucru pentru cã nu au primit o pregãtire la timp. Începînd cu unsprezece, doisprezece ani mîinile sînt „inteligente", iar spiritul tînãrului este preocupat de o muncã adevãratã, prin stãpînirea perfectã a uneltelor care i se încredinteazã.

Este doar o idee pe care o lansez... Multi vor spune: „E o utopie." Dar eu cred cã ea contine un ferment moralizator – în adevãratul sens al cuvîntului – al fiintei umane, vreau sã spun cã aceastã idee implicã atît o responsabilizare cît si niste cunostinte sustinute de atractie si plãcere – plãcerea de a lucra un material fatã de care copilul se dovedeste a fi deopotrivã creator, disciplinat si productiv.

199

# Copiii sînt veseli cînd locul este vesel
# (Metode active)

Pentru a continua în aceeasi ordine de idei, sã ne oprim acum la „scolile Freinet“: este un subiect care îi intereseazã pe multi pãrinti. Am în fatã scrisoarea unei corespondente: „Ati pomenit într-o zi despre scolile Freinet si ati spus cã programul lor costã destul de mult, cã pãrintii care vor sã-si dea copiii la asemenea scoli trebuie sã aibã posibilitãti...“
De fapt, da si nu. Pentru cã asemenea clase Freinet existau si în scolile traditionale de stat. Pe de o parte, am aflat recent cã toate clasele Freinet propriu-zise s-au desfiintat. Dar pe de alta, multi profesori au fost formati în spiritul metodelor active inspirate de acestea.
scoala Freinet este prima în care s-a organizat, odatã cu aparitia spiritului scolii active, învãtarea scrisului si a cititului cu ajutorul unei tipografii. Copiii nu citeau si nu scriau, ci învãtau singuri sã citeascã si sã scrie prin simplul fapt cã tipãreau.
si cu succes.
Da. si pe urmã, copiii comunicau extraordinar de mult între ei dar si cu profesorii; toatã clasa se gîndea la ce e de fãcut, discuta. Deciziile erau luate în comun si, lucru foarte important, fiecare copil rãspundea de ceva. Iar în clasã era o atmosferã activã, nu pasivã, de comunicare si schimburi epistolare cu alte scoli...
Erau tot atîtia copii cîti într-o clasã obisnuitã?
Da. Bineînteles. Dar ar fi fost mult mai bine dacã erau mai putini.
Cred cã Statul nu a mai avut posibilitatea sã continue peste tot experienta acestor clase care, în cadrul scolii, pãreau prea diferite de învãtãmîntul traditional practicat în celelalte. Dar, în sfîrsit, nu trebuie sã ne oprim prea mult la scolile Freinet, din moment ce ele nu mai existã. Dar, întîlnim peste tot clase cu metode active. Nu de mult, a fost la televizor o emisiune despre oboseala provocatã de scoalã, extrem de interesantã, în cadrul cãreia era arãtatã diferenta dintre metodele traditionale si metodele active, chiar dacã nu era vorba de Freinet. Filmul despre care vã vorbesc a pus bine în evidentã ceea ce trebuie retinut din metodele Freinet: copiii, care aveau un profesor format în spiritul metodelor active, ieseau de la scoalã mai destinsi decît atunci cînd începeau orele – ca si profesorii, de altfel. Toatã lumea era veselã. Asta este important. Sã nu ne agãtãm deci de un nume; Freinet este un geniu, stiu, care a fost multã vreme necunoscut pentru cã era considerat un marginal. Dat toatã lumea s-a inspirat din el. Cred cã peste tot existã clase cu metode active.
Pãrintii care vor sã stie dacã asemenea scoli existã în zona în care locuiesc ei, pot foarte bine sã scrie la inspectoratul scolar. Importantã rãmîne totusi alegerea unei scoli nu prea departe de domiciliu; trebuie evitat perfectionismul, goana dupã cea mai bunã scoalã. si trebuie sã fie împreunã cu copii de vîrsta lor! Dar nu este bine nici ca un copil sã se marginalizeze – lucru care se întîmplã dacã scoala la care merge e foarte departe de cei pe care îi întîlneste pe stradã sau la joacã.
Pãrintii pot de asemenea citi cãrti care prezintã aceste metode – în fond, de ce nu? – si sã ia de acolo exemple de activitãti pentru zilele libere, asa cum, de altfel, scolile active le si sugereazã sã facã. Cred cã în felul acesta ei îsi vor ajuta mult copiii care nu pot beneficia de clase active, pentru cã nu existã asa ceva în zona în care locuiesc ei.
În numeroase scrisori pãrintii vã scriu: „Copiii mei merg la o scoalã traditionalã, dar, acasã, eu am sã...“
Acasã, ce am sã fac? Am sã-mi instruiesc copiii. Am sã le ofer o initiere culturalã. Cãci metoda activã este o initiere în culturã si comunicare. Or, ãsta este rolul familiei. Dacã instructia este asiguratã la scoalã
200
de un profesor care a fost format sã o asigure într-un anumit fel, sã o facã asa, de ce nu? Dar tot ce fac pãrintii în plus este întotdeauna binevenit pentru copil, chiar dacã acestia nu procedeazã ca profesorul. Dacã copilului nu-i place, va spune: „Ah, nu! Nu vreau sã fac socoteli cu tine asa, fiindcã...“ Foarte bine! Se pot face atît de multe lucruri cu un copil. Orice poate servi la concentrarea atentiei copilului, la exersarea memoriei: diverse jocuri de cãrti pentru copii, loto, jocul cu povestile care se spun si apoi se ilustreazã... Existã atîtea jocuri care formeazã mintea si inteligenta copilului, jocuri care nu trebuie scolarizate, introduse într-o programã! Asta înseamnã sã trãiesti.
Acasã, ca si la scoalã, copiii sînt veseli dacã locul este vesel. Dacã copiii nu au o scoalã veselã, asta e, cel putin acasã, pãrintii sã încerce sã le facã viata veselã. În acelasi timp, sã profite sã facã cu copiii jocuri simple de atentie si memorie, sã-si punã reciproc întrebãri încuietoare, sã rîdã, sã spunã prostii, în

sfîrsit, sã se destindã. Copiii au o imensã nevoie de destindere.
În schimb, sînt uluitã sã constat – mai ales în momentul de fatã, cînd copiii sînt foarte numerosi în scoli si profesorii se vãd obligati, pentru cã nu au fost formati în spiritul metodelor active, sã recurgã la mãsuri disciplinare, în ce mãsurã copiii supusi acestui imobilism devin tristi si descurajati de continua pasivitate impusã. As vrea ca pãrintii sã nu fie perfectionisti, ci sã se orienteze, sã înteleagã putin în ce constã o metodã activã, sã comunice între ei si sã facã în asa fel încît sã reuseascã sã schimbe treptat atmosfera din scoalã. si apoi, în nici un caz sã nu le cearã copiilor în plus fatã de ce li se cere la scoalã! Este groaznic sã vezi pãrinti care fac asta! Cînd copilul se întoarce seara de la scoalã, mai trebuie sã-si facã si temele: mi se pare îngrozitor. La un moment dat, se interziseserã temele pentru acasã, cel putin pînã în clasa a sasea. Pînã la urmã, nu s-a mai putut, pentru cã pãrintii voiau teme pentru copiii lor. Pãcat.
Tot în legãturã cu metodele active, sã vedem o scrisoare ce pune problema invers decît am pus-o pînã acum si anume cazul copiilor care învatã în astfel de clase, care îsi aud acasã pãrintii criticînd celelalte metode de educatie si care, în urma unei mutãri sau deplasãri mai lungi, se trezesc într-o scoalã, sã zicem, clasicã, si îsi amintesc, bineînteles, cã ani în sir si-au auzit pãrintii spunînd cã aceste scoli sînt un nonsens.
Da. Se spune cã metodele obisnuite nu sînt la fel de bune ca metodele active etc.
Asa e! si deseori acesti copii au probleme.
Bineînteles, cei care sînt obligati sã intre într-un sistem traditional pentru cã, acolo unde vor locui, nu existã o scoalã activã cum e scoala Freinet, vor avea probleme de adaptare la început; dar existã, în primul rînd la acesti copii un fel de – cum sã-i spun? – contradictie între ceea ce fusese întotdeauna pentru ei indiscutabil – si anume adevãrul pãrintilor – si acest alt adevãr în fata cãruia pãrintii lui se supun acum, pentru cã nu existã altã posibilitate ca el sã-si continue studiile. Iar copilul este descumpãnit pentru cã nu stie cum i-ar putea stima pe acesti profesori ce aplicã metode care, pînã acum pãreau – si erau – în contradictie cu idealurile pedagogice ale unor pãrinti, care sînt destul de familiarizati cu pedagogia. În aceastã scrisoare, într-adevãr, pãrintii dovedesc cã au cunostinte în domeniu!
Da, iar copiii lor devin artãgosi...
Ideea lor despre adulti nu mai e atît de clarã. Pentru cã e bine, atunci cînd copilul creste, sã aibã si alte modele de adulti, în afarã de pãrinti. În cazul familiei despre care discutãm, fetita cea mare se vede obligatã sã intre într-un colegiu traditional, în timp ce copiii cei mici pot merge în continuare la o scoalã cu clase care practicã metodele active, metode pe care le-au cunoscut si acolo unde locuiau înainte. Deci, fetita întîmpinã niste dificultãti care sînt, pe de o parte, dificultãti de adaptare, dar, pe de altã parte – pot sã-i spun asta mamei sale – dificultãti de alt ordin. Ea se aflã în pragul prepubertãtii… Prepubertatea se situeazã deseori în jurul clasei a sasea si a cincea, clase destul de grele si asa, pentru cã i se cere copilului sã se adapteze cu un alt mod de lucru, cu un nou stil al profesorilor. Or, în cazul nostru, are loc si o schimbare completã a metodelor, nu-i asa? Oricum la prepubertate, toti copiii fac cîte o figurã pentru care nu gãsesc alte cuvinte decît „o iau razna“. Psihologia lor „o ia razna“: de la sase la unsprezece-doisprezece ani totul e în regulã, se dezvoltã bine din toate punctele de vedere, par linistiti, adaptati la societate, cu un ritm
201
bun… si apoi, dintr-odatã, apar niste tulburãri ce sînt în realitate un fel de repetare a tulburãrilor pe care le-au avut cînd erau mici: asta este prepubertatea. De pildã, de multe ori, un copil care avusese anorexie – deci un copil care, cînd era foarte mic, refuza sã mãnînce —, brusc, spre prepubertate, nu mai vrea sã mãnînce. Nu e nimic grav! Trebuie sã i se spunã: „Ah, da! Înteleg. Faci ce fãceai si cînd erai mic! E un semn cã în curînd ai sã cresti mare si ai sã te schimbi.“ Sau, un copil care are brusc insomnii – pentru cã, mic fiind, avusese asemenea perioade —, repetã, de fapt, dificultãtile pe care le-a avut între unu si trei ani, iar acest lucru dureazã cam sase-nouã luni. Ar trebui sã se stie pentru a nu dramatiza lucrurile.
Deci, dacã aceastã mamã este îngrijoratã, dacã nici ea nici sotul ei nu reusesc, din punct de vedere pedagogic, sã o convingã pe fetita lor cea mare cã trebuie sã meargã la aceastã scoalã, atunci vor putea discuta la centrul medico-pedagogic din orasul lor pentru a vedea cum îsi pot ajuta fetita care creste si este în plinã transformare. Poate asa! Dar sã astepte mai întîi readaptarea ei la noul climat – pentru cã oricine este perturbat dupã o asemenea mutare. Dacã însã problemele dureazã ceva mai mult, ca în cazul acestei fetite, va trebui începutã o psihoterapie.
De data aceasta, vã vorbeste o profesoarã despre elevii ei. Are o clasã de a cincea, cu copii de origini sociale diverse, care au probleme foarte diferite în ceea ce priveste, de exemplu, ortografia, clasica dictare.

A încercat sã facã cã o experientã. În cursul primului trimestru, a suprimat notele pentru a dedramatiza problema. „Cînd e vorba de o dictare, în loc sã le cer copiilor sã aducã lucrãrile semnate de pãrinti – la ce ar servi? E asta o garantie cã data viitoare vor face mai putine greseli? —, încerc sã discutãm împreunã. Îi întreb dacã toatã lumea a înteles ce am explicat sau de ce nu s-au gîndit sã facã cutare acord al verbului, de pildã. Dar nu e nevoie sã aibã o notã. Dacã cineva vrea cu orice pret una – existã si din acestia – sio pune singur. Pe ansamblul clasei, rezultatele au fost promitãtoare si multi copii care erau «zero» au fãcut progrese evidente. În plus, sînt mai destinsi si au cîstigat încredere în ei însisi, în posibilitãtile lor.“
Este foarte interesant.
Profesoara vã pune douã întrebãri precise: „În aceastã clasã, am unii elevi cu mai multe probleme decît altii.“ De exemplu, o fetitã care a pierdut recent pe cineva din familie, la începutul anului scolar; sau un bãiat care, prin talia si forta lui fizicã – copiii au între treisprezece si paisprezece ani într-a cincea —, se expune ironiilor, micilor sicanãri obisnuite într-o clasã…
…si care vin probabil din gelozie.
Da, dar care pot afecta moralul copilului.
Este adevãrat.
si profesoara scrie mai departe: „M-am ocupat mai mult de aceastã fetitã decît de ceilalti si mi-am dat seama cã regreseazã. Pînã la urmã am cocolosit-o, dar ea s-a complãcut si a stat în aceastã cochilie înconjuratã de simpatia mea si a obtinut rezultate si mai proaste. În schimb, pe bãiat nu l-am ajutat. Am treizeci si cinci de ani, iar el paisprezece; nu voiam sã se refugieze într-un fel de tentativã de seducere. si nici sã existe vreun echivoc în interesul meu pentru un elev ca oricare altul. În realitate, poate cã toate aceste probleme nu îi privesc pe profesori. Credeti, oare, cã trebuie rezolvate între copii, fãrã interventia adultilor?“
Ceea ce se petrece în viata interioarã a acestor copii poate fi privit în acelasi fel cu ceea ce se petrece în ansamblul vietii scolare; profesoara le propune sã caute împreunã motivele problemelor pe care le au cu ortografia, cu matematica si sã se ajute unii pe altii pentru a gãsi rãspuns la greselile fãcute, sã-si dea singuri note; a stabilit astfel deja un dialog colectiv în aceastã clasã. Într-adevãr, cînd un copil trece prin momente dificile pe care toatã lumea le cunoaste – asa cum a observat si ea în cazul acestui bãiat sau al fetitei în doliu —, profesorului îi revine rolul de a-i ajuta pentru a depãsi încercarea la care îi supune viata în societate.
Acest lucru poate da rezultate si dacã profesorul face apel la ceilalti copii, spunîndu-le: „Colegul vostru are probleme din cauza urmãtoare. Ce-ati spune sã stãm de vorbã despre asta?“ si pe urmã, întro pauzã, sau într-un interval de timp, nu mai mult de zece la sutã din totalul orelor – el reprezintã minimul
202
necesar pentru a putea vorbi; este foarte important pentru cã este un moment de psihologie aplicatã la grup si la viata colectivã —, toatã lumea se adunã împreunã (cred cã adultul trebuie sã fie prezent, numai astfel copiii pot vorbi, pot fi ajutati sã spunã în cuvinte ceea ce gîndesc despre situatia respectivã) si încearcã sã afle de ce acest bãiat, de exemplu, care este mai puternic decît ceilalti, a devenit calul lor de bãtaie (retineti cã toti copiii marginali sînt stingheri: fie sînt aroganti, fie devin timizi cînd observã cã sînt în plinã crestere). Ar fi foarte interesant sã se vorbeascã în grup despre obezitãtile prepubertare de care toti copiii îsi bat joc: „De ce vã bateti joc de el? În acest moment, acest copil e asa. Poate îi place sã mãnînce prea mult. Asta spuneti voi, dar de fapt, noi nu stim exact. Poate sînt alte motive? De ce nu vã ajutati unii pe altii? În viatã, oamenii trebuie sã se ajute.“ Cred cã în felul acesta, într-o atmosferã de într-ajutorare, profesoara, în mijlocul celorlalti, va evita familiaritãti de naturã sã determine regresia unuia sau înflãcãrarea celuilalt la gîndul cã: „Pe mine mã preferã“. Pe scurt, în clasã sã se spunã aceste cuvinte: „Trebuie sã vã ajutati unul pe altul.“ Iar problemele de comportament se vor rezolva asa cum s-au rezolvat cele scolare.

## Întotdeauna au o anume inteligentã
## (Copiii handicapati)

Vom aborda acum un subiect important, de care ne-am ocupat putin pînã astãzi, pornind de la scrisoarea unei mame care are un copil de unsprezece ani, mongoloid, si care vã roagã sã vorbiti despre copiii handicapati: „Noi ducem totusi o luptã foarte durã pentru ca acesti copii sã fie acceptati de cei din jur si de societate.“

Este o problemã deosebit de vastã, pentru cã situatia se prezintã diferit dacã e vorba de copii handicapati din punct de vedere psihologic si social, dar fãrã handicap fizic vizibil sau de copii handicapati din punct de vedere fizic, foarte vizibil, cum sînt cei ce suferã de mongolism, de exemplu; un asemenea copil nu poate fi comparat cu un copil handicapat, sãnãtos din punct de vedere fizic.

Sã începem cu copiii mongoloizi care au toti aceeasi particularitate: nu prea sînt agresivi. În schimb, au o bogãtie sufleteascã si o sensibilitate în relatia cu celãlalt (pãrinti, alti copii) deosebit de accentuate. Acesti copii suferã si mai mult decît cei sãnãtosi dacã nu sînt iubiti, deoarece ei nu au compensatiile pe care ceilalti le gãsesc în afara familiei (de pildã, la scoalã) începînd cu vîrsta de trei ani, cînd au colegi cu care îsi descoperã afinitãti. Copiii care suferã de mongolism sînt mult mai sensibili în relatia cu pãrintiii lor si au nevoie de mult mai mult timp decît ceilalti pentru a-si face prieteni. Polii dominanti ai sensibilitãtii acestora rãmîn pãrintii, fratii si surorile, bunicii. si este pãcat cã, odatã depãsit socul si încercãrile produse de nasterea unui asemenea copil, pãrintii lui nu stiu întotdeauna sã-i descopere bogãtia sufleteascã, marea sensibilitate si capacitate de tolerantã, chiar de indulgentã fatã de manifestãrile lor uneori nepotrivite; si ar fi înteles lucrul acesta, dacã i-ar fi spus la momentul potrivit: „Te rog sã mã ierti. Am fost cam iute, n-am avut rãbdare, dar stiu cã faci tot ce poti si cã nu ai cum sã obtii aceleasi rezultate ca si fratii si surorile tale, din cauza acestui handicap pe care îl ai din nastere. Dar eu te iubesc atît de mult încît nu trebuie sã suferi.“ Cu un copil mongoloid, trebuie vindecate prin tandrete si foarte repede rãnile pe care i le-am produs, deoarece ele sînt mai puternice pentru el si-i produc în suflet îndoialã în legãturã cu cele mai dragi fiinte. Atît cu privire la acesti copii.

Cît despre ceilalti copii handicapati, se poate spune cã ei au întotdeauna o anume inteligentã. Acesti copii închisi în ei însisi au o inteligentã extraordinarã, o sensibilitate (auditivã, tactilã, opticã, esteticã sau gustativã) pe care as putea sã o numesc imediatã. E un lucru ce ar trebui descoperit de pãrinti la toti

203

copiii handicapati psiho-social, dar nu si fizic; care este pentru ei simtul cãruia îi acordã cea mai mare importantã? Dacã fiecare va fi ajutat sã-si foloseascã organul de simt cel mai sensibil, se va favoriza comunicarea, afinitãtile complice pe care le va realiza astfel îi vor permite copilului sã vorbeascã despre deosebirile pe care este în stare sã le perceapã. De exemplu, dacã acest simt este mirosul, trebuie sã fie pus în contact cu diverse parfumuri, mirosuri; dacã este gustul, sã i se dea posibilitatea sã cunoascã mîncãruri cu gusturi foarte diferite si sã se foloseascã pentru ele cuvinte potrivite, dînd în acelasi timp dovadã de o foarte mare tolerantã. Cînd un copil are de exemplu, gustul sensibil, trebuie sã i se respecte optiunile, dorinta de a face diverse amestecuri; sau cînd e vorba despre vedere, dacã, în fata anumitor tablouri, a unui peisaj, copilul devine visãtor, pãrintii pot profita si stabili cu el o anumitã complicitate: „Vãd cã te uiti cam mult! Poate e ceva care te intereseazã“ si sã-i arate cã si pe ei îi intereseazã obiectul contemplat, care-i retine lui atentia. În felul acesta pãrintii vor descoperi inteligenta copilului lor.

Unii copii handicapati psiho-social sînt insuportabili pentru cã nu stau o clipã locului, se catãrã peste tot, se strîmbã tot timpul… Ei sînt numiti instabili tocmai pentru cã nu au gãsit ceva care sã-i intereseze. Adesea, acesti copii sînt foarte motori: adicã au, o inteligentã motorie, inteligenta corpului. Iar pãrintii, de cele mai multe ori, îi ceartã, îi strunesc, îi închid, îi pedepsesc desi, dacã tatãl lor ar inventa pentru ei jocuri de îndemînare, ar construi aparate de cãtãrat sau i-ar încuraja sã practice jocuri de echilibru, asta i-ar face foarte fericiti, simtindu-se încurajati si admirati pentru cutezanta lor. si apoi, de ce sã nu fie îndrumati spre dans unii din acesti copii blocati din punct de vedere scolar si al vorbirii? Ceea ce nu înseamnã, bineînteles, sã nu li se vorbeascã. Dar acesti copii nu trebuie tot timpul raportati la un etalon, asa cum, din nefericire, fac multi pãrinti. stiti cã Einstein, pînã la nouã ani, a fost considerat de toatã lumea un debil mintal?

Nu. Dar stiu cã la scoalã avea rezultate catastrofale si cã profesorii se îndoiau de viitorul lui.

Era un debil scolar si mintal. Întotdeauna absent, era distrat si lipsit de îndemînare. Dar pãrintii lui spuneai: „Ce importantã are asta? Are o fire bunã“ si se gîndeau cã va putea totusi sã facã ceva, de pildã sã care baloturi de pînzã la unul din prietenii lor, un negustor. Îl iubeau mult. si, deodatã, dupã nouã ani, a apãrut o inteligentã deopotrivã meditativã si matematicã, pe care nimeni nu o bãnuise. Însã pînã la douãzeci de ani, în ciuda sau din cauza acestei inteligente, studiile pe care le-a fãcut s-au soldat cu un esec.

Multi copii considerati handicapati ajung muzicieni, altii pictori etc. O anume inteligentã existã întotdeauna, inclusiv la copiii handicapati. Sã-i iubim asa cum sînt, sã-i ajutãm sã-si pãstreze încrederea

în ei însisi, sã fie fericiti, veseli, sociabili, sã le mentinem tot timpul viu interesul pe care îl manifestã.
Doar astfel se vor dezvolta la cota maximã a propriilor posibilitãti.
O doamnã de treizeci de ani si sotul ei, care are treizeci si trei, sînt foarte afectati din pricina unicei lor fetite de nouã ani si jumãtate: din nastere, fetita fusese sasie si a fost operatã, însã si-a pierdut vederea la un ochi. Cînd a avut cinci ani, directoarea scolii a declarat cã e un copil dificil, iar pediatrul consultat a considerat-o un copil hiperimpulsiv desi acasã, cu pãrintii ei, era deosebit de drãgutã. „Dacã toti copiii hiperimpulsivi pun atît de putine probleme ca si copilul meu, înseamnã cã ei pot fi foarte usor reeducati", scrie mama. Deci, pãrintii au fost sfãtuiti sã o ducã pe fetitã la sedinte de psihoterapie – asa cum recomandati si d-voastrã deseori. Dupã nouãzeci de sedinte, pãrintii au luat hotãrîrea sã le întrerupã deoarece, dupã spusele mamei, micuta era socatã de starea celorlalti copii pe care îi vedea în sala de asteptare. Înregistrînd si o întîrziere în vorbire, pãrintii au dus-o apoi sã facã niste sedinte de ortofonie. si cum scoala la care mergea (si care era particularã) s-a închis, s-a mutat la o alta, unde face progrese, dar destul de lente. Acasã, totul merge bine. Anul acesta a intrat în CE2 si drama a izbucnit cînd, la vizita medicalã obligatorie, medicul a spus cã trebuie înscrisã într-un IMP.
Adicã un institut medico-pedagogic.
Exact! Trebuie sã spunem cã aceastã vizitã medicalã a avut loc în prezenta directoarei care i-a explicat pe larg medicului cazul copilului, i-a arãtat dosarul medical în care erau mentionate sedintele de psihoterapie si a precizat cã nu vrea asemenea elevi în scoala ei, cã locul lor e mai degrabã într-un IMP. Pãrintii sînt
204
scandalizati de atitudinea medicului si a directoarei. Învãtãtoarele consultate – cea de anul acesta si cele care au avut legãturi cu fetita anul trecut – au venit la vizita medicalã si au protestat, spunînd cã, dimpotrivã, fetita face progrese, lente, desigur, dar regulate, cã poate tine pasul si cã deci hotãrîrea este complet injustã. Pe de altã parte, mama adaugã cã a auzit-o pe aceastã directoare spunîndu-le si altor pãrinti cã au copii debili: „Cu ce drept îsi poate permite sã spunã asa ceva?" si ne explicã faptul cã, în aparentã, aceastã directoare vrea sã pãstreze un fel de imagine de marcã a scolii ei, o scoalã în care toti copiii sã aibã note bune. („Aici nu se face sã nu ai note bune.")
Din pãcate, asa e!
Un psiholog cu care pãrintii au luat legãtura dupã aceea a „testat" copilul si a tras concluzia cã poate urma cursurile fãrã probleme. Deci, ce sã facã?
Nu am nici cea mai vagã idee. Este adevãrat cã, astãzi, hotãrîrile pediatrilor scolari sînt respectate si cã pãrintiii trebuie, cel mai adesea, sã se supunã acestor decizii luate asa, arbitrar, de o directoare si un medic care e influentat de directoare. În primul rînd, eu cred cã pãrerea învãtãtoarelor ar trebui sã prevaleze în fata pãrerii directoarei; apoi, cred cã ar fi de dorit ca toti copiii sã rãmînã amestecati în aceeasi scoalã, indiferent de capacitatea lor de dezvoltare. Fie cã avanseazã mai repede sau mai încet, e bine ca ei sã fie împreunã asa cum, de altfel, în viatã, oameni cu niveluri de dezvoltare diferite se întîlnesc si sînt, din punct de vedere social, asociati în activitãtile unei comunitãti.
Deci, eu nu înteleg defel de ce ar trebui izolat acest copil care nu-i pune probleme deosebite învãtãtoarei… Mama nu precizeazã dacã fetita are prietene si o viatã socialã bogatã, cum este singurã cu cei doi pãrinti ai sãi: poate cã aici e o lipsã. si poate e vorba de un copil sensibil care simte cã directoarea e supãratã pe ea din cauza faptului cã nu e o elevã strãlucitã, asa cum ar dori-o, si cã, uneori, nici ea nu este prea drãgutã si politicoasã cu aceastã directoare. E posibil. Oricum, este curios cã, dupã cum s-a spus, prezintã tulburãri de comportament, desi ea nu a avut niciodatã asemenea manifestãri nici în clasã, nici în familie, ci doar fatã de directoare. În orice caz, la început, a fost vorba de un copil cu probleme de vedere – un copil sasiu este stingher pentru cã, uneori, ceilalti copii îl resping. Dar, de cînd a fost operatã, nu mai are decît o problemã: faptul cã vede doar cu un ochi. si cu un singur ochi poate foarte bine sã tinã pasul cu ceilalti. Poate cã la început, din aceastã cauzã, a rãmas putin în urmã, dar, din moment ce învãtãtoarele spun cã fetita se strãduieste si face progrese neîncetat, iar pãrintii o ajutã, nu vãd de ce acestia sînt atît de nelinistiti.
Mã întreb dacã nu cumva mama ar trebui sã vorbeascã ea cu un psihanalist pentru a încerca sã dedramatizeze putin situatia, deoarece nu este în avantajul copilului sã se afle prins în felul acesta între o directoare care o detestã si o mamã care se simte afectatã de acest lucru. Existã excelente externate

medico-pedagogice, unde copiii sînt foarte fericiti. Nu stiu ce sã spun. Dar nu este bine ca un copil sã fie lãsat într-o scoalã unde este permanent expus persecutiilor directoarei, alãturi de niste învãtãtoare care se aflã si ele în conflict cu aceasta.
Mama se plînge mai ales de faptul cã s-au luat în considerare o seamã de lucruri, cum ar fi acele sedinte de psihoterapie care dateazã de doi sau trei ani.
Aceste sedinte au fost fãcute destul de devreme pentru a-l ajuta pe copil. Dar nu am înteles de ce pãrintii le-au sistat din proprie initiativã, în loc sã convinã cu psihoterapeutul. E poate pãcat cã s-a întîmplat asa.
Fetita nu mai suporta sã-i vadã pe ceilalti în sala de asteptare…
Nu este adevãrat. Un copil suportã întotdeauna asa ceva, tot asa cum si noi, cînd mergem la medic, suportãm sã vedem oameni infirmi, în timp ce noi ne ducem acolo pentru o rãcealã sau pentru niste dureri intercostale care nu se vãd. Pãrintii sînt cei care se lasã impresionati cînd copilul merge la consultatii într-un centru de asistentã psihoterapeuticã si vãd acolo copii mai bolnavi decît copilul lor. Poate cã mama a reactionat cu anxietate în fata promiscuitãtii unor copii handicapati, aflati în sala de asteptare si nu sia ajutat fetita sã înteleagã cã e vorba de copii cu întîrzieri mai mari, care erau îngrijiti si ajutati, fiecare
205
la nivelul lui, de aceeasi persoanã care o ajutã si pe ea? Este deosebit de important ca pãrintii sã stie acest lucru: copiii nu suferã deloc cînd vãd alti copii bolnavi. E ceva care îi intereseazã. Le face plãcere sã vorbeascã despre ei si sã-i audã si pe pãrintii lor spunînd ce cred.
De aceea mã întreb dacã aceastã mamã, care e anxioasã, nu ar trebui sã vorbeascã cu un psihanalist ca sã înteleagã mai bine cum îsi poate ajuta copilul; sã nu revendice tot timpul cîte ceva pentru ea, sã o ajute prea mult la teme, ci sã o sprijine sã se deschidã spre ceilalti, trimitînd-o în zilele libere la diverse cercuri, cu alti copii, ca sã nu mai trãiascã ca un copil singur la pãrinti, între tatãl si mama ei. Astfel va putea fi ajutatã sã depãseascã dificultãtile sociale pe care probabil le are. E tot ce pot spune în acest caz.
Pãrintii unui bãiat de opt ani care este ambliop…
Este o afectiune a vederii: copilul vede prost.
…si partial hemiplegic (si ai unei fetite de sase ani, despre care nu e vorba aici pentru cã ea nu are nici un handicap) vã scriu despre lipsa de tolerantã a societãtii si, în special, despre sistemul educativ fatã de copiii handicapati sau, mai curînd, cum multi preferã sã-i numeascã, copii „altfel decît ceilalti".
S-au vãzut confruntati cu urmãtoarea problemã: sau sã-si trimitã fiul într-o institutie specializatã – dar aceasta se gãsea la mai mult de douã sute de kilometri de localitatea lor – sau sã-l tinã în familie si sã-l trimitã la o scoalã „normalã" – lucru pe care l-au si fãcut. Dar acest bãiat a pierdut deja mult timp. „Problema despre care as vrea de fapt sã vã vorbesc se plaseazã la nivelul acceptãrii în mentalitatea oamenilor a acestor copii altfel decît ceilalti: acceptarea dreptului lor de a fi diferiti. Sistemul de educatie este planificat. Copiii – indiferent cã handicapul lor este fizic, mental sau de altã naturã – care nu corespund criteriilor de normalitate întîmpinã mari dificultãti în inserarea lor în acest sistem. Ei deranjeazã. Deci, sînt exclusi."
Aceastã problema existã mai ales în orase; la sat, dimpotrivã, acesti copii sînt acceptati foarte bine.
Ea se datoreazã astãzi populatiei în crestere si unei anumite dorinte de egalizare a tuturor copiilor. Or, fiecare copil se dezvoltã diferit. Deci, ce înseamnã „normal"? Nucleul mediu al fiecãrei clase? si toti copiii ar trebui sã fie ca acestia? Nu este adevãrat! Acesti pãrinti au perfectã dreptate.
Existã si unele scrisori sfîsietoare despre felul în care anturajul necunoscut (pe stradã, la cabinetele medicale, la spital) reactioneazã în contact cu copiii handicapati. E teribil! Trebuie sã întelegem ce înseamnã acest lucru. Pentru adulti, e o problemã de angoasã. Ei se aflã în prezenta unui copil fatã de care nu stiu cum sã reactioneze pentru cã nu asteaptã de la el acelasi stil de rãspuns; si, dintr-odatã, sînt dezorientati; se simt prost si asta îi angoaseazã.
Existã si alte cazuri – iar pãrintii copiilor handicapati trebuie sã înteleagã acest lucru – cînd unii pãrinti au avut nenorocirea de a pierde un copil sãnãtos si au rãmas cu o mare suferintã în suflet. Cînd vãd un copil handicapat, acestia se gîndesc la copilul lor: „Dacã cel putin ar fi rãmas handicapat si nu ar fi murit de pe urma bolii sale sau a accidentului!" sau: „Copilul meu, frumos si sãnãtos, a murit; acesta trãieste. De ce?" Ei îsi interzic sã gîndeascã asa.
În cazul copiilor, trebuie sã întelegem cã, atunci cînd au o reactie de respingere fatã de un coleg cu o dezvoltare diferitã de a lor sau o infirmitate, acest lucru se datoreazã dorintei lor de a se identifica cu

cei pe care îi iubesc. Ei se feresc deci sã îl iubeascã, pentru cã acesta nu este pentru ei un model. Nu este un sentiment constient, ci un fel de prudentã inconstientã. Ca un dispret spontan. Educatia ar putea contribui la schimbarea acestei atitudini.
Deci, în toate cazurile, si adultii, si copiii preferã sã-i ignore pe copiii handicapati?
Din pãcate, da; adultii pãstreazã atitudinile unui copil, sau preferã sã spunã o rãutate1.
Avem în acest sens mãrturia unei mame care are o fetitã de cinci ai, amblioapã si ea, si cu un usor handicap motor. Ea a dus fetita la o consultatie într-un spital, unde aceasta – lucru scuzabil, avînd în vedere cã nu are decît cinci ani – a fãcut putin tãrãboi în sala de asteptare, iar mama i-a explicat, pentru a o convinge sã fie mai cuminte, cã se aflã într-un spital unde sînt bolnavi si cã nu trebuie sã deranjeze etc.
În acel moment, o doamnã „foarte bine“, cum se spune, în vîrstã si care astepta si ea, a exclamat, pe un ton extrem de dispretuitor, adresîndu-se sotului ei, dar astfel încît toatã lumea sã audã: „De ce-i spune
206
toate astea? E inutil. Aceastã fetitã nu e normalã!“ Bineînteles, mama a împietrit. si s-a auzit atunci vocea firavã a fetitei care a întrebat-o pe mama ei: „De ce doamna a spus asta? Ce înseamnã asta?
Aceastã poveste mã face sã vã pun o altã întrebare care revine deseori în scrisori: sã li se vorbeascã copiilor despre handicapul lor?
Da, si asta foarte devreme. De îndatã ce pãrintii îsi dau seama cã un copil are o dezvoltare diferitã de cea a celorlalti copii sau cã are o infirmitate, trebuie sã stea imediat de vorbã cu el. Dacã, de pildã, problema a survenit cu ocazia unei boli sau a unui accident: „Cînd erai mic, pãreai cã te vei dezvolta foarte bine. si, deodatã, s-a întîmplat cutare lucru…“, si i se explicã cu ajutorul unor imagini pe care le poate întelege, cum ar fi cea a unui copac lovit de trãznet în timpul furtunii: „Vezi, nu mai are decît douã sau trei ramuri care cresc, în timp ce toti ceilalti din jurul lui au multe ramuri. Dar o sã se dezvolte si el. Viata merge înainte. Încet, încet o sã se vindece, poate nu de tot, dar mãcar în parte. si vezi, e totusi un copac viu.“ Trebuie folosite asemenea imagini. si trebuie spus copilului exact ce are. Iar pe urmã,sã-l întrebe: „Tu ce crezi? Cum crezi tu cã o sã te dezvolti?“; sã i se cearã copilului sã explice cum resimte situatia lui fatã de ceilalti. Putini pãrinti care au copii handicapati se gîndesc la acest lucru. Ei se gîndesc la adaptarea sau readaptarea copilului lor si se strãduiesc cu multã afectiune sã nu-l facã sã sufere prea mult; dar asta, pentru cã ei îsi proiecteazã propria suferintã asupra copilului si ar fi foarte dornic sã fie întrebat: „Tu ce crezi despre faptul cã nu esti ca si ceilalti? Ce crezi cã gîndesc colegii tãi despre asta?“
Dacã îsi cunoaste propriile probleme si poate sã vorbeascã despre ele, va face progrese – evident atît cît poate el – mult mai repede decît se asteaptã pãrintii. Iar, apoi, va putea sta de vorbã cu colegii lui: „Tata mi-a explicat, eu nu sînt ca tine pentru cã…“ Îsi va face în felul acesta prieteni si îsi va accepta infirmitatea.
În caz contrar, acesti copii îsi dau seama cã lor nu li se cere niciodatã pãrerea si cã nu se asteaptã de la ei lucrurile care li se cer celorlalti. si acest lucru îi socheazã, stiu asta de la copii pe care i-am tratat. Am cunoscut copii cãrora li s-a ascuns infirmitatea si care erau perturbati, nu din cauza infirmitãtii, cum credeau pãrintii, ci pentru cã nu li s-a vorbit niciodatã despre ea.
Pe de altã parte, pãrintii ar trebui sã-si ajute copiii „normali“ sã-i tolereze pe cei care au avut o boalã sau un handicap, spunîndu-le: „Ti s-ar fi putut întîmpla si tie. E un copil. Te iubeste si iubeste viata. Ajutã-l!“
Între copii trebuie sã existe o solidaritate.
Acesta este, asa cum am mai spus-o, motivul pentru care sînt tristã; faptul cã, datoritã segregatiei, copiii handicapati sînt trimisi în scoli diferite, în loc sã intre în sectii speciale din cadrul scolilor obisnuite – lucru care i-ar învãta pe copii sã fie toleranti cu toate infirmitãtile, cu toate diferentele. Fiecare trebuie sã-si poatã pãstra încrederea în el si sã comunice în acelasi timp cu toti ceilalti, oricît de diferiti ar fi.
Într-ajutorarea! Într-ajutorarea, comunicarea între copii, acesta ar trebui sã fie principiul fundamental inculcat în clasele pregãtitoare si în cele primare; iar exemplul ar trebui sã fie dat de comportamentul adultilor între ei în interiorul scolii, în acest loc pe care l-au ales pentru a se dedica dezvoltãrii cetãtenilor-copii, indiferent de atributiile, titlul, rolul pe care îl au (profesori, personal administrativ sau de întretinere a localului). Or, se pare cã la noi asa ceva este imposibil, aceastã comunicare si aceastã într-ajutorare întro scoalã între toti adultii, între cei mai favorizati si cei mai putin favorizati prin numãrul de ore, salariu si functie. Muncesc alãturi, dar în cel mai bun caz se ignorã. Comportamentul personal al fiecãrui adult este chiar mai important în formarea copiilor decît ce spune acesta. si cînd institutia scolarã, în bloc, instituie o segregatie din ce în ce mai timpurie, sub pretextul unui ajutor specializat, ea ajunge sã considere

legitimã o discriminare eticã în cadrul populatiei, care e departe de a putea corecta prejudecãtile rasiale ale pãrintilor cu copii fãrã probleme fatã de handicapati.

Iatã, de data aceasta, mãrturia unui tatã despre copiii handicapati: „Am doi fii care au acum douãzeci si doi si douãzeci si patru de ani. Cel de-al doilea s-a nãscut cu o gurã de iepure si o despicãturã palatinã. Sotia mea a avut foarte multã rãbdare cu el, hrãnindu-l, cînd era sugar, cu lingurita, pentru cã, bineînteles, nu putea sã sugã. A fost operat de mai multe ori – la sase luni, la zece luni, la optsprezece luni. La cinci ani nu vorbea corect: noi îl întelegeam, dar nu si cei care nu erau obisnuiti cu el. Afost reeducat din punct
207
de vedere fonetic, la Paris, iar apoi cu o reeducatoare particularã. La sase ani, la scoala comunalã, avea patru pe toatã linia si era deseori pus la colt. Pînã la urmã, i-am gãsit o scoalã particularã cu efectiv redus, într-un cartier al Parisului. Acolo a învãtat sã scrie si sã citeascã. Arãmas timp de doi ani în aceastã scoalã, apoi a schimbat-o pentru cã nu-i mai convenea, dar a fost întotdeauna în clase cu efectiv foarte restrîns – în jur de cinsprezece elevi. si a fãcut progrese enorme. Dar, în acelasi timp si în primul rînd, sotia mea si cu mine ne-am ocupat enorm de acest bãiat.“

Aceastã mãrturie se adreseazã, de fapt, pãrintilor care au copii handicapati.

Da, este extraordinar de interesant.

„Îi plãcea muzica, în special folclorul. La nouã ani, l-am înscris la cursuri de muzicã. Acolo, l-am vãzut cum înfloreste. A învãtat sã cînte la acordeon si, de aproximativ trei ani merge sã cînte la baluri cu orchestra pe care a format-o chiar el. De asemeni, compune si muzicã singur. Pe de altã parte, a mers la scoalã pînã la sfîrsitul colegiului în clasa a treia. Nu are diplomã, dar e în stare sã se descurce singur, sã-si scrie scrisorile si sã corespondeze cu artisti.

Pentru a face fatã cheltuielilor mari pe care le aveam cu el, sotia mea lucra, si cum nu puteam avea decît o lunã de concediu, plecam separat, fiecare cîte o lunã, astfel încît copiii sã poatã beneficia de douã luni de vacantã în aer liber. Pînã aici am ajuns. Dar rezultatul se vede.

Acest copil era condamnat de scoalã si de medicii din spitale. Dar l-au salvat dragostea, întelegerea pe care le-a gãsit în scolile particulare cu efective reduse. Nu s-ar putea crea în fiecare cartier asemenea scoli?“

Este o scrisoare foarte frumoasã. Ar fi, într-adevãr, de dorit sã existe în fiecare cartier astfel de scoli cu efective mici, pentru copiii care au probleme. (În prezent, existã îndeosebi scoli pentru cei cu anumite deficiente – cei care nu vãd bine, nu aud bine etc. —, dar nu si scoli pentru copiii handicapati ca atare; existã de asemenea multe clase de perfectionare în care sînt adunati copii de toate vîrstele. Unele sînt excelente, totul depinde de felul în care aceste scoli îsi recruteazã efectivele.) Clase cu efective restrînse, în care fiecare poate avansa în functie de propriile nevoi, cu educatori capabili, asa cum a avut acest bãiat, care sã le arate copiilor multã afectiune si sã-i îndrume pe pãrinti cum trebuie sã se ocupe si ei de copiii lor.1

Existã în aceastã scrisoare un pasaj care mi se pare foarte important: cel în care pãrintii povestesc cum au descoperit înclinatia muzicalã a copilului lor. Asa se procedeazã atunci cînd un copil nu merge bine cu scoala: trebuie cãutat ceea ce îl intereseazã – poate fi vorba despre dans, despre lucru manual, picturã, mecanicã, bucãtãrie etc. – si, dacã existã posibilitatea, sã i se permitã sã facã serios acel lucru, asa cum au fãcut acesti pãrinti. Pentru cã acesta era viitorul bãiatului: iar el a fost pregãtit de la vîrsta de nouã ani. Este mai important sã ai o slujbã care sã-ti asigure existenta într-un domeniu cu adevãrat pasionant pentru tine, decît sã-ti prelungesti studiile, sacrificîndu-le tot timpul tãu, mai ales dacã nu o faci usor, pentru a avea mai tîrziu o meserie care, poate, nu te va interesa.

Ca sã încheiem aceastã serie de scrisori despre copiii handicapati, iatã acum o scrisoare care protesteazã împotriva unui rãspuns pe care l-ati dat mai demult unui tînãr ce suferea deoarece era plãpînd si deoarece colegii lui de scoalã îsi bãteau joc de el1 „Rãspunsul dumneavostrã m-a indignat: as fi preferat sã aud recomandîndu-i sã se revolte, explicîndu-i cã are drept la consideratie si respect, ca si ceilalti. Probabil revolta lui i-ar fi fãcut pe prietenii sãi sã reflecteze la faptul cã si ei ar fi putut suferi de aceleasi boli si s-ar fi putut afla în aceeasi situatie. Nu l-ati sfãtuit sã se apere de acesti copii, ci sã se excludã, continuînd sã scrie nuvele si, în final, sã-si dezvolte mai degrabã sensibilitatea decît agresivitatea. Eu am un frate mai mare care este complet surd si care, pe la doisprezece ani, a avut probleme: era într-un colegiu „normal“ si, acasã, se plîngea tot timpul cã este tracasat de colegi. Pãrintii nostri i-au spus: «Tine-le piept! Nu te

lãsa!» si a reusit .“ Corespondenta încheie astfel: „Handicapul nu e o scuzã pentru a trece asa prin viatã.
A venit vremea ca oamenii sã înteleagã acest lucru.“
208
Cred cã este vorba despre douã cazuri diferite: tînãrul despre care vorbeam eu, avea încã un corp de copil si o voce femininã – motiv pentru care toatã lumea îi spunea „Domnisoara“, iar el suferea din cauza atitudinii dispretuitoare a colegilor sãi. Cu o voce ca a lui, dacã s-ar fi revoltat, si-ar fi atras si mai mult ironiile celorlalti. Ca sã te bati trebuie sã si poti. Probabil cã fratele corespondentei noastre era un vlãjgan care putea sã-i batã pe ceilalti; pentru cã dacã esti surd nu înseamnã cã esti si firav. Nu e vorba despre acelasi handicap. Nu stiu ce sã spun. Dar dacã tînãrul cãruia mã adresam atunci poate citi aceastã mãrturie, sã ia aminte. Poate cã un asemenea sfat ar fi trebuit sã primeascã.
Pe de altã parte, este curios cã rãspunsul meu a dat atît de gîndit; într-adevãr, am primit si alte scrisori, si mai ales mãrturia unei mame cu mai multi copii, dintre care ultimul pãrea si el un marginal. Ca si celãlalt, învãta bine de cînd era mic, dar era firav, extraordinar de sensibil si reactiona la bãtaia de joc a colegilor sãi prin fenomene psihosomatice de suferintã. I se umflau mîinile si picioarele; în asemenea momente, cu greu îsi putea tine stiloul în mînã cînd scria. Desi avea o foarte mare încredere în el si în ceea ce fãcea, pe la cincisprezece ani era atît de nefericit încît le-a spus pãrintilor cã nu mai suportã sã fie calul de bãtaie al tuturor (cu o voce care nu era încã schimbatã si care s-a schimbat tîrziu, si de atunci, este bineînteles ca aceea a majoritãtii bãietilor). I-a implorat sã îl dea la internat într-un colegiu englezesc unde aflase, probabil de la cunostintele pe care le-a fãcut în timpul vacantelor, cã personalitatea fiecãrui copil este mult mai respectatã. Pãrintii nu erau bogati, iar profesorii, care se bazau pe acest elev strãlucit din punct de vedere scolar, considerau cã ar fi o nebunie sã-si întrerupã studiile în Franta; deci – din afectiune pentru pãrintii lui si fiind un copil serios – a acceptat sã înceapã un nou an scolar (ultimul) în aceste conditii destul de dramatice pentru el. Dar, vãzîndu-l cum se ofileste si auzindu-l spunînd: „Nu stiu dacã o sã am curajul sã merg pînã la capãt“, în final, si în ciuda uriasului sacrificiu financiar, pãrintii l-au trimis în Anglia. si a fost o reusitã totalã. Areusit chiar, în timp ce-si fãcea studiile în englezã, sã-si ia bacalaureatul francez, la Londra, singur. Este un tînãr care s-a descurcat, care si-a luat soarta în mîini asa cum trebuia s-o facã si cum a hotãrît la cinsprezece ani si jumãtate, dupã o maturã chibzuintã. Astãzi, acest tînãr a înregistrat o reusitã oarecum marginalã fatã de colegii lui francezi, dar a cîstigat enorm: a putut sã creascã si sã se dezvolte fãrã sã sufere batjocura permanentã si gelozia celorlalti, care îl vedeau reusind, desi era diferit de ei prin înfãtisare. si mama încheie scrisoarea astfel: „Cred cã as fi rãspuns ca si d-voastrã acelui tînãr: sã continue scoala la fãrã frecventã, sã meargã înainte pe calea spre care e atras de interesul lui pentru literaturã. Cãci, de ce nu, dacã e deja vorba de un început de vocatie?“
Vedeti, avem aici douã scrisori care se contrazic întrucîtva. Uneori e greu de dat un rãspuns. Spun si eu ce simt, dar sînt foarte multumitã cînd cineva gîndeste altfel si propune alte solutii. Fiecare poate astfel alege ce i se potriveste cel mai bine.

## Dacã esti dotat pe plan scolar, nu înseamnã cã esti supradotat (O dezvoltare omogenã)

Copiii numiti „supradotati“: am primit cîteva scrisori si pe aceastã temã. Sã vedem mai întîi mãrturia unei corespondente care ne descrie progresele fãcute de fiul ei (astãzi, el are douãzeci si doi de ani, dar mama face o incursiune în trecut): a mers la sapte luni, era formidabil, extraordinar. „La trei luni a început sã gîngureascã, asa cum fac toti copiii, dar pe un ton întrebãtor, si se observa, o lua de la capãt pentru a fi sigur cã el face zgomotul acela. Dupã nastere, a început sã vadã foarte repede si, la zece zile, nu mai puteam sã-l întoarcem cu fata la perete pentru cã voia sã vadã ce se petrece în camerã.“ Nu stiu dacã
209
acesta este un copil supradotat. Oricum, asa crede mama lui: „Ar trebui ca pãrintii sã-i poatã recunoaste pe acesti copii si sã nu-i considere ca avînd tulburãri de comportament sau inadaptati – pentru cã uneori pot semãna cu acestia din urmã dacã nu stii cum sã te porti cu ei. Poate cã nici profesorii nu stiu cum sã adapteze educatia la acesti copii uneori diferiti de ceilalti.“
Avem si o altã scrisoare despre un bãietel care citeste douãsprezece cãrti pe lunã, la unsprezece ani, cred – ceea ce e totusi destul de deosebit. Pãrintii sînt surprinsi de diferenta dintre dezvoltarea fizicã si

dezvoltarea intelectualã a acestui copil care, pe de altã parte, suferã, fãrã cauze medicale, de dureri de cap de la vîrsta de sase ani, de cînd a intrat la cursul pregãtitor. Este un elev strãlucit. Dar are, ne spune mama, un scris îngrozitor, din care cauzã e foarte trist.
Nu e adevãrat! Scrisul lui (mama ne-a trimis o temã de-a bãiatului) nu este îngrozitor: este, într-un fel, stîngaci. Este scrisul unui copil foarte nervos. Din moment ce este dotat, ce are înclinatii literare si îi place atît de mult sã stea linistit si sã învete bine, cred cã l-ar ajuta dacã ar învãta sã batã la masinã. si asta cît de curînd. Pãrintii nu prea stiu cît este de important acest lucru. Foarte rãu cã profesorii nu acceptã temele la masinã! Gresesc, pentru cã, sã înveti sã bati la masinã pe la unsprezece-doisprezece ani, e o treabã minunatã.
Asta poate fi de folos mai tîrziu.
Da. În Statele-Unite, existã chiar scoli în care este interzis sã dai o temã scrisã de mînã: ea trebuie sã fie bãtutã la masinã. si e un lucru foarte inteligent! Nu faptul cã este interzis sã scrii de mînã, ci cã ai posibilitatea de a da o temã bãtutã la masinã sau scrisã de mînã; pentru cã este un bun cîstigat pentru toatã viata.
Pe de altã parte, bãiatul despre care am vorbit – si cu asta termin aceastã scrisoare —, îsi face cu greutate prieteni în clasã, îsi considerã colegii cam prostuti, îi permite fratelui sãu sã vinã la el în camerã si sã se joace cu el, dar pe sora lui o alungã si îi spune „plosnitã“. Seara, o pupã pe mama, însã nu si pe tata. Mama mai precizeazã cã tatãl a lipsit mult, iar copiilor le-a fost greu. Dar, acum, lucrurile s-au mai aranjat.
Cred cã aceste douã scrisori pun, în termeni foarte generali, problema copiilor supradotati.
Da. Trebuie sã se stie cã aceastã problemã a copiilor numiti supradotati a fost deja abordatã în alte tãri, în special în Anglia. S-au creat si scoli pentru supradotati, care sînt, dupã pãrerea mea si a multor altora, niste catastrofe, ca orice altã segregare a copiilor „altfel decît ceilalti“.
În Franta, ea începe sã intereseze în mod serios si se stie cã se pot detecta calitãtile unui copil, începînd cu cinci-sase ani, cu ajutorul testelor – în special un test numit Wichs, care nu se referã doar la aptitudinile scolare. Faptul cã esti foarte dotat pe plan scolar nu înseamnã cã esti supradodat, dacã nu existã si o enormã curiozitate pentru o disciplinã anume, o preocupare pentru propria dezvoltare si pentru a fi creativ. Prin interpretarea testului Wichs, se poate spune cã un copil este mai dotat decît altii pe baza unui coeficient de inteligentã, rezultat din acest test care este de circa 140.
Deci poti sã ai un coeficient de inteligentã foarte ridicat si sã nu fii cu adevãrat înzestrat în multe alte domenii?
Da, tocmai în cazul în care ai un coeficient foarte ridicat, dar nu la testul Wichs, ci la alte teste care nu sînt decît teste de inteligentã si nu, în acelasi timp, teste motorii, de curiozitate, de creativitate etc. E aproape pãcat cînd unii copii sînt supradotati numai din punct de vedere scolar, deoarece asta înseamnã cã pentru ei reusita scolarã, dorinta de a fi primii este o obsesie. si nu cã sînt foarte curiosi sã cunoascã totul în viatã, cã ar dori sã se dezvolte într-o directie anume.
Deci, în primul rînd: de ce un copil supradotat din punct de vedere scolar sã nu aibã, în afarã de scoalã, momente de destindere si întîlniri cu oameni care îl pot învãta o artã sau o disciplinã care îl intereseazã în mod deosebit (istoria, literatura etc.)? Dar, în clasã, sã rãmînã cu copiii de vîrsta lui. Altfel, va ajunge un copil aparte si asta îl va afecta mult. Este o problemã de nivel de maturitate.
210
Acest tînãr de unsprezece ani despre care vorbeam adineaori, care îsi pupã si îsi alintã mama, este un copil în pericol, într-adevãr; desi din punct de vedere mental si literar este un copil dotat. Este mai degrabã un copil ce are nevoie de îngrijiri, decît unul care poate fi numit „supradotat“. Poate a fost supradotat, precoce pentru vîrsta lui cînd era mic, asta nu mai stiu. si, totusi, un copil precoce merge la nouã luni, nouã luni si jumãtate. Inteligenta este în primul rînd inteligentã motorie, apoi inteligentã verbalã, deci copilul este mai întîi foarte precoce la mers, în îndemînare corporalã si manualã, si în vorbire. Dar si foarte enervant, pentru cã deranjeazã tot timpul. Multi pãrinti îsi abrutizeazã copilul supradotat prin interdictii, nu are voie sã se miste, sã vorbeascã pentru cã îi oboseste. De aceea, în ultimul timp, se si încearcã o depistare foarte timpurie a copiiilor dotati: pentru a le ocupa timpul si a-i pune în contact cu altii si cu ceea ce îi intereseazã.
Dar si pentru cã acesti copii, care învatã extrem de usor, nu reusesc sã fie interesati de nimic în scolile

obisnuite. Ei trebuie stimulati prin alte lucruri – muzicã, artã, activitãti creatoare. Existã în Franta, de putinã vreme, un club de activitãti artistice pentru „tineri strãluciti“, care se numeste „Tinere vocatii artistice, literare si stiintifice.“ Copiii care, altminteri, merg la scoalã în clase pentru copii de vîrsta lor, pot gãsi în acest loc activitãti pe care si le-au dorit chiar ei si nu cele alese de pãrintii lor – lucru foarte important, deoarece multi pãrinti îsi „împing“ copilul de la spate si nu acesta este modul în care trebuie sã se ocupe de copiii supradotati.

În ce mã priveste, toate eforturile mele sînt îndreptate spre posibilitatea ca acesti copii sã vorbeascã cît se poate de bine, sã aibã o îndemînare corporalã încã de mici. Mai tîrziu, ei vor fi poate copii supradotati; sau poate nu. Dar, cel putin, supradotatii vor evita astfel „ratarea“, la care se poate ajunge usor prin contrarierea ritmurilor proprii, prin încercarea de a-i pune prea repede la olitã, sau prin imposibilitatea lor de a se exprima verbal, motor si pe planul ingeniozitãtii. Din pãcate, existã copii supradotati care par, dimpotrivã, copii înapoiati, deoarece întreaga lor copilãrie initiativele le-au fost blocate, au fost abandonati în singurãtatea gîndurilor si jocurilor lor, uneori chiar culpabilizati din cauza dorintei de independentã, de actiune, de cunoastere, din cauza faptului cã nu au fost „cuminti“.

Asta spunea, de altfel, si prima corespondentã.

Un copil supradotat cînd este foarte mic nu înseamnã cã e supradotat în sine si nici cã va fi asa cînd va creste. Acesti copii trebuie studiati si ajutati, fãrã sã li se facã rãu. E bine sã se creeze pentru ei locuri anume în care sã gãseascã informatii si persoane calificate în tehnicile si domeniile preferate, sã gãseascã rãspuns la întrebãrile care îi frãmîntã, sau noi centre de interes, în acelasi timp însã, sã li se respecte initiativele individuale sau de grup.

Tot în legãturã cu acesti copii supradotati, o corespondentã vã scrie despre fetita ei care este astãzi cu douã clase înainte fatã de cei de o vîrstã cu ea: „V-am auzit împotrivindu-vã precocitãtii scolare si, în mod special, copiilor care sar cîte o clasã. Cu toate acestea, cînd fetita mea avea opt ani, mã simteam fatã de ea cã o gãinã care a fãcut o rãtuscã sau, mai degrabã, ca o ratã care a clocit un ou de lebãdã, pentru cã era de o precocitate extraordinarã.“ Rezumînd rapid aceastã scrisoare, trebuie sã spunem cã e vorba de un copil cu manifestãri precoce: la sase luni iesea singurã din pãtut si mergea de-a busilea pînã în camera de zi ca sã stea cu ceilalti. La nouã luni, urca si cobora singurã scara, în patru labe, fãrã sã se rostogoleascã.

Lucru cu adevãrat deosebit. Era un copil cu o dorintã de viatã pe toate planurile.

Da. si a fost consideratã imediat drept o fetitã destul de durã, nu prea afectuoasã, foarte rezistentã la durere, curajoasã si agresivã. Zgîria persoanele care nu îi plãceau sau care se apropiau prea tare de ea. Ceea ce ducea la scene de genul urmãtor: o doamnã se apropia de copil: „Aveti grijã, doamnã, o prevenea mama, e cam sãlbaticã si poate sã vã zgîrîie. – Dar nu se poate! E asa de dragutã! Mãi-mãi…“ si, deodatã, zbîrr! mînuta zbura si, desi avea unghiile tãiate scurt, lãsa o urmã pe fata doamnei frustrate si furioase, bineînteles, pe mamã. Pe urmã, foarte repede, si-a dezvãluit un talent extraordinar de a imita si o memorie fantasticã. La treizeci de luni, cînd am dus-o la grãdinitã, educatoarea ne-a spus: „Nu putem sã o tinem“.
211
În trei luni a învãtat sã citeascã si sã socoteascã. si, evident, de îndatã ce a stiut sã citeascã, a început sã devoreze cãrti: cum ar fi de exemplu, povestea cu dictionarul…

Da, ceea ce a îngrijorat-o pe mamã.

Bineînteles! Mama ne scrie: „A început sã învete dictionarul pe de rost. Am fost salvati, ca si ea de altfel, de venirea vacantei cînd a trebuit sã întrerupã.“ Pe urmã, a vrut sã tricoteze, dar mamei i s-a pãrut cã e prea micã. Fetita s-a înversunat, furioasã cã nu poate si, pînã la urmã, a reusit si asta foarte, foarte repede.

E un copil extrem de ambitios.

Acelasi lucru se poate spune despre activitãtile ei extra-scolare; echitatia, gimnastica. E foarte bunã la cãlãrie. Sau la muzicã, de pildã: a vrut sã învete solfegiul: i s-a spus cã e prea complicat. La sfîrsitul trimestrului a fost a patra la concursul de pian.

Apoi mama vã vorbeste despre atitudinea bunicului si a tatãlui fatã de aceastã fetitã. La început, nu i-au dat prea multã atentie; au pãstrat o anumitã distantã fatã de acest copil care nu semãna cu unul obisnuit. Vã intereseazã acest pasaj?

Da, pentru cã tatãl se ocupã mult de copiii lui, de fetita cea mare, dar în ceea ce o priveste pe aceasta

a simtit cã nu trebuie sã o suprasolicite; altfel, devenea agresivã cu el. Asa sînt copiii care doresc prea multe: nu stiu cum sã atragã atentia si devin destul de agresivi. A avut perfectã dreptate sã o lase în pace, fãrã sã se ocupe prea mult de ea în acea perioadã. si bunicul o neglija oarecum, nestiind ce atitudine sã aibã fatã de o asemenea fire.

Dar, mai tîrziu, într-o zi, fetita i-a pus bunicului o întrebare surprinzãtoare în legãturã cu o poezie de Ronsard, pe care o citise si o stia pe de rost, despre o turnurã de frazã în franceza veche, pentru cã voia sã stie ce înseamnã. Din acel moment, bunicul s-a ocupat de ea si au început sã stea de vorbã.

si mama a dat dovadã de mult inteligentã în felul în care a protejat-o pe fetitã de ea însãsi, lãsîndo sã trãiascã destul de liber – lucru care i s-a reprosat. Dar ce altceva ar fi putut sã facã? sã-i creeze probleme. De altfel, a procedat cu multã întelepciune, mergînd o datã sau de douã ori la un psihiatru pentru copii si la un psiholog, si amîndoi i-au spus cã fetita este perfect normalã, cã totul se datoreazã unui coeficient de inteligentã foarte ridicat, cu doi ani-doi ani si jumãtate peste nivelul vîrstei ei si unei dezvoltãri omogene, atît pe plan motor cît si afectiv. Este, într-adevãr, un copil exceptional.

În acelasi timp, ceilalti copii o adorã. Îsi face peste tot prieteni si toatã lumea o iubeste. si nici ea nu mai este agresivã cu ei.

Iatã un lucru foarte important. Este un copil normal. Asa cum scrie mama: „Nu este perfectiunea întruchipatã. Are si defecte.“ De altfel, mama nu o considerã supradotatã.

Deci, iatã care este întrebarea corespondentei noastre: „Existã cursuri de recuperare, de mentinere la nivelul clasei etc. Dar nu s-au creat structuri destinate în special copiilor care înregistreazã un avans în raport cu ceilalti. Noi am adoptat solutia sã sarã douã clase. Nu credeti cã, mai tîrziu, acest lucru o sã fie un neajuns?“

Nu, cred cã au fãcut foarte bine, din moment ce fetita are multe preocupãri colaterale. Cînd copilul înregistreazã un avans în toate, si nu numai pe planul inteligentei scolare, în cazuri exceptionale ca acesta, poate fi o solutie sã sari o clasã. Existã copiii care au absolutã nevoie de ritmul de viatã si de instruirea pe care o primesc copiii mai mari. Dar cu conditia ca dezvoltarea lor sã fie omogenã. Pentru cã existã copii foarte dezvoltati pe plan mental, dar care nu stiu sã se îmbrace, nici sã facã altceva decît sã-si trãiascã viata imaginarã, care nu se descurcã defel în realitate sau în societate. Acestia sînt întîrziati pe plan afectiv si foarte legati de mama lor. Bineînteles, acesti copii nu sînt niste copii supradotati deoarece dezvoltarea lor nu este omogenã. Copilul supradotat este un copil cu un temperament foarte complex, extrem de ambitios în toate, dar care se si protejeazã de tot ceea ce interfereazã cu dorintele sale, cu propria sa viatã. Uneori, copiii supradotati încep sã aibã, din pãcate, tulburãri de comportament, pentru cã cei din jur vor sã-i frîneze,

212

sã-i dreseze, sã-i reprime, pentru cã acestia au multã initiativã si este foarte obositor sã suporti niste copii precoci pe planul motricitãtii, al curiozitãtii, al îndemînãrii manuale, al dorintelor.

Dar este important cã acest copil nu a sãrit o clasã în timpul anului scolar – lucru destul de dificil.

La cinci ani, a intrat direct la cursul pregãtitor. Apoi, la sfîrsitul cursului elementar 1, pentru cã stia deja totul, învãtãtoarea le-a spus pãrintilor: „Trebuie sã meargã într-o altã clasã, deoarece în clasa urmãtoare se repetã aproape în întregime ce s-a fãcut în CE 1 si se va plictisi.“ Deci, nu e ceva rãu pentru cã, de fapt, fetita a început scoala în clasele mici care au rãspuns interesului ei din acel moment. Problemele apar cînd un copil sare, de pildã, clasa a saptea, sau a opta, sau a cincea, si cînd are deja prieteni si s-a obisnuit cu ei. Or, în cazul fetitei, era vorba de o clasã care rãspundea cu adevãrat nevoii ei de învãtãturã, vitezei de lucru – pentru cã ea învãta totul foarte repede, iar învãtãtoarea nu stia cum sã-i tinã interesul treaz.

Acum, mama vrea sã stie, si e îngrijoratã, dacã va veni un moment cînd va claca. Nu cred. Oricum, nu e ceva grav. Dacã cumva pãrintii vor simti cã îi e greu si cã suferã din cauza asta, fiind într-o clasã mai mare, va putea rãmîne doi ani în aceeasi clasã – schimbînd eventual scoala sau sã rãmînã în aceeasi scoalã dar la o altã învãtãtoare. Dar nu se poate sti nimic dinainte. Oricum, fetita are multe alte preocupãri; si multi prieteni. Este un copil cu o dezvoltare perfect omogenã si nu cunoaste problemele pe care le au unii copii împinsi de la spate din punct de vedere scolar. Nelinistitor este numai cînd planul scolar le devanseazã pe celelalte, care nu tin pasul. Dar, în cazul acesta, e vorba de un copil de exceptie. si îi felicit pe pãrintii care au reusit sã o creascã fãrã sã o distrugã, atunci cînd, micã fiind, se arãta atît de agresivã

si de independentã.

## A-ti dezmierda nepotii, nu înseamnã cã o faci din iubire pentru ei (Copii/bunici)

Avem aici scrisoarea unui tatã de douãzeci si sase de ani. Sotia lui are douãzeci si opt si au douã fetite, de trei ani, respectiv, de douã luni si jumãtate. Acestea au douã bunici, doi bunici si douã strãbunici. Iar de aici vin toate problemele: fetita cea mare e tratatã cu mult prea multã atentie de toti, dar în special de bunica si de strãbunica din partea tatãlui. Bunica, care întotdeauna visase sã aibã o fetitã, se lasã cu totul „îmbrobodită“ de nepoticã si o ia noaptea la ea în pat. Strãbunica, care înainte nu fusese niciodatã prea „mãmoasã“, vrea acum sã doarmã mereu cu fetita, o ia cu ea la toaletã; îi povesteste tot soiul de întîmplãri cu agresiuni etc. Tatãl fetitei pune toate acestea pe seama unor probleme sexuale nerezolvate…

Bineînteles.

Pînã acum, pãrintii au rezistat la toate presiunile familiale, care au sporit la nasterea celui de-al doilea copil, cînd cele douã bunici s-au sfîsiat literalmente, disputîndu-si privilegiul de a o putea avea în sfîrsit fiecare pe nepoticã pentru ea. Drept care ei au refuzat sã le-o dea.

Au fãcut foarte bine.

Întrebarea pe care vi-o pune tatãl se leagã de faptul cã, acum, si copilului îi face plãcere sã fie cu ele. O cere fie pe bunicã, fie pe strãbunicã, ar vrea sã meargã sã doarmã acolo. Iar ele sînt nemultumite de faptul cã mama fetitei se opune.

În primul rînd, copiii nu trebuie în nici un caz sã doarmã cu bunicii! Aceastã fetitã nu mai trebuie lãsatã la o bunicã sau strãbunicã care face asa ceva: si sã i se spunã copilului cã el, tatãl, îi interzice acest lucru, deoarece din scrisoare rezultã cã bunicile spun cã „Mama“ se opune sã o ia cu ele în pat, sã o „lingã“,
213
asa cum fac animalele, sã ajungã la promiscuitãti sexuale etc. Dar aceste femei se poartã ca niste bebelusi! (si, de fapt, ce le-ar interzice oare în felul acesta?) Poate se gîndesc cã, atunci cînd erau mici, interdictiile veneau din partea mamei? Nu stiu ce sã spun. Oricum, dacã fetita vrea sã meargã sã doarmã la ele, tatãl trebuie sã-i spunã: „Nu vreau sã mai mergi la Bunicuta Cutare pentru cã jucîndu-te asa cu ea (sã-i aminteascã tot ce stie el de la copilul care povesteste ce s-a întîmplat), e ca si cum ai fi pãpusa ei, iar ea ar avea trei ani. Nu vreau sã stai cu persoane care cred cã tu esti un bebelus si care se joacã cu tine de-a fetitele mici.“

Deci, tatãl trebuie sã-si asume rãspunderea unui refuz. Iar dacã fetita le va povesti într-o zi bunicilor ce a spus tatãl ei, iar acestea îi vor reprosa fiului si, respectiv, nepotului, el trebuie sã le spunã: „E adevãrat. Vã purtati cu ea ca si cum ati fi si voi niste fetite. Îi faceti mult rãu; nu asa trebuie iubit un copil.“ Pur si simplu. Trebuie ca tatãl sã aibã suficientã afectiune pentru fiica lui, pentru mama lui, ca si pentru bunicile si soacrele sale ca sã poatã face acest lucru. De altfel, în scrisoare, nu pare atît de pornit împotriva lor, cît mai curînd disperart din cauza acestei perversiuni a persoanelor în în vîrstã.

Tatãl mai adaugã: „Totul este motiv de santaj afectiv. Orice reactie a copilului este interpretatã în urmãtorii termeni: «Nu o mai iubesti pe Bunicuta», «O iubesti pe Bunicuta», «Nu te mai iubesc», «Iubesti mai mult sau mai putin pe cineva» etc. Cred cã este o atitudine foarte rãspînditã, dar care poate nu merge întotdeauna atît de departe…“

Da, dar e o adevãratã perversiune sã cresti copiii în felul acesta. „Dacã faci asta, nu te mai iubesc“: ei bine, decît sã fie iubiti în felul ãsta, prin pervertire, mai bine sã nu fie iubiti. Iar copilul trebuie sã stie: „Ai mare noroc cã bunica ta nu te mai iubeste, pentru cã, asa cum te iubeste ea, parcã te-ar urî; alãturi de ea trãiesti ca un bebelus, ea nu te ajutã sã cresti mare“.

Ultima problemã care apare în scrisoare; avînd în vedere cã urmeazã sã se mute, pãrintii trebuie sã o lase pe fetitã cîteva zile la cineva; iar ea, stiind despre ce e vorba, le-a cerut sã o ducã la bunica si la strãbunica. Este o nouã ocazie nesperatã.

Mai bine sã o ducã la cineva care se ocupã de copii si care are deja doi sau trei copii în grijã; si vor plãti, dacã altfel nu se poate; dar sã nu o lase la asemenea bunici.

Foarte bine. Deci, sã reziste presiunilor.

Da. Pentru cã trei ani este o vîrstã foarte delicatã pentru un copil si nu meritã sã-si asume asemenea riscuri. Cînd va fi mare, le va fi recunoscãtoare pãrintilor sãi.

Din fericire, nu toate bunicile sînt asa. Unele îsi învatã nepotii sã cînte, sã joace jocuri inteligente,

le spun povesti; si sînt foarte caste în atitudinea lor fatã de copil, învãtîndu-i sã-si respecte propriul corp si respectîndu-se pe ele în fata lui. Scrisoarea primitã de la acest tatã este sfîsietoare pentru cã ne face sã întelegem cum pot fi pervertiti niste copii.
(Peste cîteva sãptãmîni)
În urma citirii acelei scrisori, ne-au sosit multe reactii si proteste din partea unor bunici. Avem aici una care le rezumã destul de bine pe toate. Dar, sã precizãm mai întîi cã nu sînteti în nici un caz „antibunici". Defel. Dimpotrivã, am scris de multe ori în ziare destinate vîrstei a treia cît de importantã este pentru cei mici prezenta generatiei bunicilor si a strãbunicilor.
Deci, de data asta ne scrie o bunicã: „E adevãrat cã, uneori, cînd vin sã-mi spunã bunã dimineata, nepotelele mele se strecoarã la mine în pat, îmi cer sã le cînt un cîntec, sã le spun o poveste, se urcã la mine pe genunchi sã mã sãrute, sã le „ling", cum spuneti d-voastrã. Vã asigur cã nu mã simt deloc o bunicã vicioasã din cauza asta. Nu stiu dacã v-ati cunoscut bunicii, dar pentru mine, cele mai frumoase amintiri din copilãrie le datorez afectiunii, cãldurii si bunãtãtii unei bunicute lîngã care îmi gãseam refugiul atunci cînd mama, rãmasã vãduvã de foarte tînãrã si obligatã sã lucreze pentru a ne creste, era ocupatã. Sînt sigurã cã nenumãrate bunici, au reactionat si s-au întristat ca si mine, pentru cã niciodatã cînd si-au dezmierdat nepotii nu au resimtit ce presupuneti d-voastrã."
214
Trebuie totusi sã adaug ceva la cele spuse de aceastã bunicã: pentru cã „a-ti dezmierda" nepotii nu înseamnã cã o faci din iubire pentru ei.
Pe de altã parte, le-am cunoscut nu numai pe ambele mele bunici, ci si pe o strãbunicã. si îmi amintesc cã de la aceste bunici – eram o familie numeroasã – am învãtat o multime de jocuri de societate, cã ele nu erau niciodatã obosite cînd era vorba sã se joace cu fiecare dintre noi, sã ne cînte asezîndu-se la pian sã ne învete cîntecele pe care apoi le cîntam si noi pãrintilor nostri; ne arãtau fotografii vechi, explicîndune cum era pe vremea cînd erau ele fetite. Cea care se cãsãtorise în 1860 ne-a povestit cum a fost la nunta ei. Toate astea ne captivau. Sigur cã au fost si bomboane si jucãrii, diverse lucruri pe care le fãceam împreunã, dar nu ne-au dezmierdat si le sînt foarte recunoscãtoare pentru acest lucru – si pentru faptul cã, mai curînd, ne-au umplut mintea cu povesti de familie, cu felul în care oamenii trãiau si se îmbrãcau odinioarã; pentru cã ne-au învãtat cum s-a schimbat valoarea banilor etc.; si pe urmã, mai ales, pentru cã ne-au citit atîtea cãrti captivante, ne-au învãtat toate acele jocuri de societate, intrînd în joc cu noi, trisînd uneori, ca sã cîstige… ca si noi, rîzînd apoi din toatã inima dacã trisam la rîndul nostru; si pentru faptul cã ne-au învãtat, de la patru ani, istoria Frantei din cãrti vechi cu gravuri… iar apoi si proverbe.
Ca sã mai spun o datã, important nu este sã-ti dezmierzi nepotelele, si nici sã le iei în pat la tine.
Dacã ele vor, trebuie sã le spui: „Nu, nu, mai bine ne jucãm de-a ceva." A educa un copil, înseamnã sãl ajuti sã învete sã tricoteze, sã coasã, sã-si îmbrace pãpusile, sã facã prãjituri, sã ducã o treabã pînã la capãt (cu un anumit sprijin); nu sã-l alinti, sã-l dezmierzi ca pe un bebelus sau pe un ursulet, ci sã-l initiezi în viata practicã, sã-i formezi inteligenta, trezindu-i interesul pentru ceva, sã pãstrezi secretele pe care ti le încredinteazã. Nu înseamnã nici sã-l seduci, nici sã-l santajezi cu dragostea ta. Înseamnã sã-i dãruiesti unui copil din inima si din timpul tãu. Cine, în afarã de niste bunici iubitori, poate avea o asemenea rãbdare? Nu, nu, nu sînt în nici un caz împotriva bunicilor si a strãbunicilor! dupã cum nu sînt nici împotriva vreunui bunic sau strãbunic.
Nu as vrea sã arunc gaz pe foc, dar, din moment ce vorbim despre relatiile copii/bunici, iatã de data asta scrisoarea unei mame: „Ajutati-mã sã o refuz pe mama sã îi ia pe copii la ea în timpul vacantei."
Are un bãiat de unsprezece ani si douã fete, de zece si cinci ani. Într-adevãr, aceeasi problemã se pune de fiecare datã cînd vine vacanta. Mama vrea sã îi ia pe copii la ea în timpul vacantei. Cum este vãduvã, locuieste acum într-un apartament de douã camere, confortabil dar prea mic, bineînteles, pentru a-i primi în acelasi timp pe copii si nepoti. Cînd mergem în vizitã la ea, eu si sotul meu dormim în sufragerie, iar ea si copiii în dormitor. si asta de cîtiva ani. Este greu sã ne opunem solutiei atît de simple ca un copil sã doarmã cu bunica, în patul ei." În felul acesta, fetita cea micã doarme cu bunica: „Deci, bucurie de ambele pãrti. De cum se trezeste, fetita o monopolizeazã practic pe bunica, iar aceasta intrã în jocul ei: «Bunã dimineatã, Doamnã. Ce face copilul d-voastrã?» etc. si se închid amîndouã în dormitor ca sã se joace, în timp ce noi sîntem alãturi… Trebuie sã mai spun cã, de cîteva ori pe an, mama vine la noi ca sã putem pleca în diverse cãlãtorii. Deci, trebuie spus cã – în ciuda unor mici inconveniente, cum ar fi

faptul cã nu stie sã spunã nu copiilor, cã încearcã sã nu îi contrazicã, pentru a fi întotdeauna de aceeasi pãrere si sã nu trebuiascã sã le rãspundã cã ceva nu e voie – ne ajutã foarte mult. Asta înseamnã cã în fiecare searã se uitã la televizor, indiferent de program: cã mesele se compun doar din desert etc. Astfel cã bunica este foarte fericitã cu nepotii si ar vrea sã-i aibã din cînd în cînd la ea, fãrã pãrinti.“
În continuare, mama precizeazã cã atunci cînd copiii mergeau singuri la bunica, acum cîtiva ani, aceasta le invita si pe verisoarele copiilor (care au saisprezece, treisprezece, doisprezece si nouã ani). Deseori, fiul ei era singurul bãiat între atîtea fete. De mai multi ani, mama a desfiintat acest gen de vacante, cel putin pentru bãiat, „si în folosul lui“. Acum vã roagã sã o ajutati sã spunã „nu“ mamei sale. Pentru cã nu e usor de explicat.
Asa e. Dar nu înteleg de ce nu poate sã aibã un pat pliant sau o saltea cu un sac de dormit, astfel încît fetita cea micã sã nu mai doarmã în pat cu bunica ei. Nu e totusi prea greu sã ai un astfel de pat de rezervã pentru fetitã, care nu ocupã mult loc si poate fi tinut sub patul bunicii cînd copii nu sînt acolo.
215
Ca si în cazul despre care am vorbit mai înainte, si aici copilul are drept model o femeie ce trãieste ca un copil de cinci ani. Este tocmai opusul a ceea ce am spus despre bunicile care îi învatã pe copii multe lucruri si îi ajutã sã se socializeze, le dau reguli de viatã si, mai ales, au cu ei conversatii interesante. Este evident cã, dacã te uiti la orice program, televizorul este un lucru foarte rãu pentru copii. Cînd se duc la aceastã bunicã, e ca la bîlci. În ce priveste desertul, la urma urmei, asta este! E doar un detaliu. Foarte rãu e însã felul cum se culcã.
În legãturã cu vacantele, mama are dreptate: un bãiat în mijlocul a cinci sau sase fete nu e ceva bun. si nu este bine sã stea împreunã într-un apartament minuscul tineri de saisprezece ani si copii de sase. Înteleg foarte bine cã nu e deloc usor sã refuzi invitatia unei bunici de a-i trimite pe copii la ea, cînd e vorba de o bunicã care îi ajutã mult. Dar am impresia cã, de cînd a rãmas vãduvã, aceasta a fãcut o adevãratã regresie. Poate cã fiica ei ar putea sã-i gãseascã, pentru companie, alte femei de aceeasi vîrstã, relatii care i-ar permite sã rãmînã activã din punct de vedere mental, în cadrul vietii sociale. În caz contrar, ea se va alinia la tot ce are mai stupid un copil de cinci ani.
Dar cum sã-i explici unei fetite care s-a obisnuit sã meargã sã se culce în patul bunicii, cînd e în vizitã la ea, cã dintr-odatã s-a terminat cu asta? Cu sigurantã cã nu va fi usor.
Oricum, doar nu o sã doarmã asa pînã la douãzeci si cinci de ani! E suficient sã-i spunã fetitei: „stii, esti deja prea mare. si nu esti sotul bunicutei. Nu mai vreau sã te culci cu ea…“ Pur si simplu.
Dar sã ne întoarcem la bunicã, pentru cã aici e problema. Aceasta a început sã involueze. Nu este integratã în viata socialã si cred cã se plictiseste. Or, la ora actualã, existã multe activitãti destinate vîrstei a treia. Aceastã doamnã care ne scrie ar putea gãsi o prietenã sau un prieten al mamei sale care ar vrea sã se ocupe de ea. Probabil cã nu a avut o viatã prea plinã la vremea ei. Poate a trãit în umbra unui bãrbat lîngã care nu a avut o viatã independentã de adult. si apoi, lipsitã de acest sprijin, nu si-a mai putut continua viata de adult, asa cum fac astãzi pînã la saptezeci, saptezeci si cinci de ani, multe persoane care trãiesc în societatea celor de vîrsta lor, continuînd sã aibã activitãti intelectuale, ludice, întîlniri, plimbãri, dupãamieze cînd fac împreunã diverse lucruri sau încearcã sã fie de folos altora. Nu stiu. Ceva îi lipseste acestei femei, o viatã civicã si socialã, cu persoane de aceeasi vîrstã. Poate cel mai mult o va putea ajuta fiica ei dacã va reusi sã facã ceva în acest sens, mult mai bine decît sã-i interzicã tot felul de lucruri în legãturã cu copiii.

## Cine are dreptate?
## (Copii/bunici/pãrinti)

Tot în legãturã cu relatiile copii/bunici, vã scrie mama unui bãietel de sapte ani, singur la pãrinti, din cauza sãnãtãtii tatãlui sãu. Copilul nu are probleme deosebite: cuplul este fericit, iar familia unitã. Singura lor problemã este faptul cã bãiatului nu-i place sã meargã la bunicii lui din partea mamei, pentru care, scrie mama, educatia este un fel de dresaj. si ea si sotul ei se opun total acestei metode si tin partea copilului în fata bunicilor care, bineînteles, sînt nemultumiti. Or, acesti bunici i-au propus bãiatului sã vinã sã stea la ei în vacanta urmãtoare. Mama l-a întrebat ce pãrere are. La început, copilul a spus nu, apoi: „Bine, dacã asta le face plãcere, am sã mã duc, dar fãrã tragere de inimã.“ „Am impresia, încheie mama, cã pãrintii mei nu stiu sã fie niste bunici cu care copilul sã fie fericit. Dar cum sã-i fac sã înteleagã

acest lucru? si am avut dreptate sã-i cerem pãrerea bãiatului?“
216
Copiii sînt foarte sensibili la faptul cã pãrintii nu sînt de acord cu o familie la care el merge sã stea, în special dacã e vorba despre familia lui din partea mamei sau a tatãlui. Copilul e ca un ecou la reactiile mamei si tatãlui sãu.
Pentru un copil foarte mic e neplãcut sã fie crescut în mod contradictoriu, în timpul vacantelor, sau chiar al sfîrsitului de sãptãmînã, de o bunicã, iar restul timpului de cãtre pãrintii lui. Dar acest lucru nu mai are nici o importantã pentru un copil care a depãsit trei ani. Dimpotrivã: „Vezi, la bunicul si la bunica e altfel decît acasã. Ei sînt o altã generatie. Dacã esti acolo, ei comandã, nu noi. Ei au felul lor propriu de a creste copiii. De altfel, eu asa am crescut. Iar tu, dacã îi iubesti, vei reusi foarte usor sã-i întelegi.“
Începînd de la trei ani, copiii cu care se vorbeste în felul acesta vor fi foarte fericiti sã meargã la bunicii lor sau la alte persoane de vîrsta unor bunici – bineînteles, cu conditia sã nu fie chiar niste sadici sau niste persoane deprimate; pentru cã e foarte adevãrat cã prezenta unor persoane apartinînd generatiei care o precede pe cea a pãrintilor lor le este foarte necesarã copiilor. Le place sã audã vorbindu-se despre felul în care au fost crescuti pãrintii lor. În felul acesta, mai ales dacã lucrurile s-au petrecut foarte diferit, au posibilitatea de a lua distantã, recul, fatã de modul în care sînt crescuti ei, în familia lor. si tot astfel îsi vor întelege si prietenii ai cãror pãrinti procedeazã cu totul altfel decît ai lor – lucru de care îsi dau foarte bine seama, fie si atunci cînd ies în fiecare zi de la scoalã.
Acum sã vedem cum stau lucrurile cînd pãrintii si bunicii sînt împreunã si discutã o problemã în legãturã cu copilul; în loc sã se certe încercînd sã vadã cine are dreptate – avînd în vedere cã pãrintii vor sã facã într-un fel, iar bunicii în altul —, mai bine sã facã urmãtorul lucru care îl va ajuta pe copil: dacã bunicii sînt prea îngãduitori în raport cu educatia pãrintilor, mama sau tatãl (mai curînd mama cînd e vorba despre pãrintii ei si tatãl cînd e vorba despre ai lui) sã-i spunã: „Ai mare noroc cã bunicii tãi sînt astãzi aici, profitã de asta... Eu am sã trec cu vederea pentru cã îmi iubesc tatãl (sau mama) si nu vreau sã-l supãr.“ Dacã, dimpotrivã, bunicii sînt mult mai severi decît pãrintii: „Nu-i nimic, ai ocazia sã vezi si tu din cînd în cînd cum este cînd esti crescut cu severitate. Poate bunicii tãi au dreptate. Eu fac asa cum cred eu; ei fac cum cred ei. Dar, si unii si altii te iubim. Toti vrem sã ajungi un bãiat (o fatã) de ispravã, si ei ca si noi. Dar, vezi, fiecare procedeazã altfel. Însã, doar tu poti sã ajungi cu adevãrat cineva.“
Revenind la scrisoarea noastrã, cred cã pãrintii au avut dreptate sã-i cearã pãrerea bãiatului. Acum, pentru cã tot a spus da, sã se ducã sã stea la bunicii lui din partea mamei. Dar pãrintii sã nu facã din asta o întreagã poveste, mai ales dacã bãiatului nu-i face nici o plãcere. Sã nu vinã cu: „Bietul nostru bãietel, ce amãrît e el, o sã avem noi grija lui.“ Nu. Acestia sînt bunicii lui, e familia lui. si în fiecare familie, e o altã atmosferã. Mama vede educatia altfel decît bunica. Iar el, cînd îi va veni rîndul, îsi va creste copiii altfel.

## Orice muncã trebuie rãsplãtitã
## (Bunici/pãrinti)

În Franta, bunicile sînt cele care au în mod obisnuit grijã de copii – pentru cã, printre altele, este adevãrat cã nu plãtesti o bunicã...
Da. si apar nenumãrate conflicte.
Bunica de la care am primit scrisoarea îsi creste nepotul de treisprezece ani de cînd s-a nãscut; pãrintii îl iau acasã seara. Între ea si mama copilului s-a creat o rivalitate: „Fiica mea ar vrea ca bãiatul sã nu-si
217
iubeascã bunica. E foarte multumitã cã am grijã de el, dar am impresia cã îl monteazã împotriva mea.“
E o expresie des pronuntatã în conflictele dintre pãrinti si bunici.
Asa e.
si asta duce la mici drame. Copilul devine rãu, agresiv, neascultãtor. Pe de altã parte, tine cu greu pasul la scoalã: „Asta pentru cã nu poate, pentru cã are unele deficiente. Pãrintii nu îl înteleg.“
De fapt, nimic precis în toate aceste relatãri; o atmosferã confuzã, care poate strica viata acestei familii ani în sir, cînd de fapt, s-ar putea gãsi poate un mijloc de comunicare?
Poate... Dar, în primul rînd, de un copil de treisprezece ani nu mai trebuie sã ai grijã. Mi se pare curioasã povestea acestui bãiat ce o are ca dãdacã pe bunica lui, desi este aproape la vîrsta de a fi el babysitter.

Mã întreb dacã problemele nu vin din faptul cã bãiatul se distreazã sã semene zîzanie între cele douã femei. E atît de distractiv sã apesi pe buton si sã vezi cã soneria sunã! Eu cred cã el a simtit foarte bine cã lucrurile nu prea merg între cele douã „mãmici“, si se distreazã, montîndu-le pe una împotriva celeilalte pentru a le domina. Mi se pare cã a sosit timpul ca acest bãiat sã fie întãrcat de bunica lui – si poate si de mama lui.
Dar tatãl, cum de îsi lasã fiul la soacrã?
Nu ne spune mare lucru despre el.
Dar cînd avea treisprezece ani, tatãl mai era în grija unei persoane care îi supraveghea toate faptele si gesturile, în loc sã-si vadã de lectii, ca atîtia copii, si sã pregãteascã cina pentru pãrinti? În fine, parcã ar fi vorba de un copil mic... Faptul cã învatã foarte bine la scoalã, e un detaliu. Poti fi analfabet si, în acelasi timp, destul de adaptat la viata de fiecare zi, în asa fel încît sã-ti poti asigura traiul.
Am impresia cã multi pãrinti, pe motiv cã au grijã de copiii lor, continuã sã-i mentinã într-o stare de dependentã. Or, douã sînt mijloacele de a te apãra împotriva dependentei: fie devii agresiv sau fugi, fie te supui. Astfel, copiii devin sau apatici sau colerici si, oricum, nu sînt stãpîni pe ei însisi... pînã în ziua cînd fug de acasã.
Dar, în ceea ce priveste pe copiii mai mici, nu este mai putin adevãrat cã acestia creeazã deseori tensiuni între pãrintii lor si bunicii care au grijã de ei.
Da. În parte, datoritã faptului cã pãrintilor nu le este usor sã-si arate recunostinta fatã de bunicile care le fac acest serviciu gratuit – în timp ce, fãrã ajutorul lor, ar fi obligati sã plãteascã pe cineva. Adevãrul este cã foarte rar pãrintii tineri reusesc sã plãteascã o bunicã, dacã aceasta nu vrea. Dar ar putea, fãrã sãi spunã, sã punã în fiecare lunã pe un carnet de CEC sau într-un cont special toatã suma sau o parte din ce i-ar da altcuiva. Pentru cã, sã ai grijã de un copil este o muncã; si orice muncã trebuie rãsplãtitã, chiar dacã e fãcutã cu cãldura unei bunici. În ziua în care copiii nu vor mai avea nevoie de îngrijirea cuiva, pãrintii îi vor spune bunicii: „Vezi, o femeie ne-ar fi costat atît... Nu ne puteam permite sã plãtim atît, dar am pus de-o parte pentru tine jumãtate din acel pret. Sînt banii tãi.“ Cînd copilul are opt ani, e o sumã bunicicã pentru bunicã, pe care, probabil, nu ar fi acceptat-o cînd copilul era mic. „Nici vorbã, nici sã nu te gîndesti! Tot ce vreau e sã vã ajut!“ Ei bine, e deja un ajutor sã nu plãtesti decît jumãtate. O astfel de metodã este preferabilã unui mic cadou din cînd în cînd; pentru cã banii cîstigati reprezintã, pentru bunicã, o libertate. În ziua în care copilul a crescut si nu mai trebuie sã aibã grijã de el, ea primeste o sumã ce reprezintã o recunostintã tangibilã în schimbul serviciilor aduse de-a lungul lunilor si anilor. Cred cã pãrintii nu s-au prea gîndit la acest lucru.
Altfel, ce se întîmplã? Pãrintii care nu pun nimic de-o parte în fiecare lunã, în schimbul îngrijirii acordate copilului lor – nu spun cã trebuie pretul întreg: dacã nu îsi pot permite, îsi vor fixa o sumã mai micã – se vor trezi fãrã posibilitãti financiare si angoasati la cea mai micã neîntelegere cu bunica sau – ceea ce e adesea acelasi lucru – cînd aceasta se declarã prea obositã. Cînd o neîntelegere e lipsitã de orice sansã de rezolvare, singura solutie pentru cel slab este sã se supunã: or, dacã nu plãtesti un serviciu, înseamnã cã te recunosti mai slab fatã de cel care face ceva pentru tine. Acesta devine stãpînul, iar celãlalt îi rãmîne
218
obligat. Iatã o sursã frecventã de conflicte. si, bineînteles, orice copil suferã într-un conflict a cãrui cauzã este prezenta si îngrijirea lui. El se simte vinovat.
Invers, existã situatii în care bunicilor ce au grijã de nepotul sau nepoata lor li se plãteste o sumã care va fi, în felul ei, un ajutor pentru aceastã perioadã de pensie: este o sumã ce se adaugã la bugetul lor. Este un sistem ipocrit, pentru cã ajutorul pe care fiecare îl datoreazã „bãtrînilor“ sãi nu trebuie sã recurgã la asa ceva. Copilul e în acest caz îngrijit „în plus fatã de întelegerea tacitã“, o întelegere care nu a fost niciodatã clar formulatã, un contract în care si bunicii si copiii încredintati acestora, se simt moralmente lezati, în timp ce pãrintii cred (pe termen scurt, asa se pare) cã au fãcut o afacere bunã. Nici o fiintã umanã nu se simte iubitã atunci cînd depinde de un asemenea tîrg. si pãrintii si bunicii s-ar întelege mult mai bine dacã ar exista între ei aceastã micã surprizã, care li se pregãteste pentru cînd copilul va avea opt ani – vîrstã la care nu mai are nevoie de o dãdacã în timpul zilei si cînd este foarte mîndru de încrederea care i se aratã. Ceea ce nu-l va împiedica sã meargã de drag la bunicuta lui, sã-i tinã companie din cînd în cînd.
219

# Apendice: un exemplu de psihoterapie
Ce este aceea o psihoterapie? La această întrebare pusă de atîtea ori si devenită, pînă la urmă, pentru multi si mai neclară decît „Ce este aceea o psihanaliză?“, as vrea să răspund cît se poate de limpede, iar cu ajutorul unui exemplu de psihoterapie simplă, numită de sustinere, as vrea să se înteleagă spiritul ei si travaliul pe care îl presupune.
O psihoterapie are ca scop recîstigarea unui echilibru care a fost zdruncinat, si asta recent, de o încercare la care esti supus de realitate, în fata căreia subiectul se simte neputincios dar responsabil, prin aceea că nu a stiut sau nu a putut fi împiedicat de evenimente ocazionale, să-i facă fată. Subiectul nu a găsit imediat în jurul său ajutorul extern de care avea nevoie si care ar fi dedramatizat situatia imaginară (ciudă, umilintă) si l-ar fi reconciliat mai întîi cu el însusi în fata unui esec real; dacă ar fi fost sutinut, ar fi putut să accepte realităti intercurente, uneori inevitabile, fată de care nu are, de data aceasta, nici o responsabilitate, dar care îl rănesc cu atît mai mult în sensibilitatea lui cu cît este fragilizat de propriul esec.
Neputîndu-si rezolva problema, subiectul este antrenat în actiuni si reactii în lant, care au legătură atît cu viata sa personală cît si cu reactiile celorlalti cu privire la el. Starea emotională, psihică si socială se deteriorează, iar subiectul se trezeste în fata unei situatii fără iesire. Uneori, se îmbolnăveste fizic; alteori, apar tulburări functionale ce-i afectează somnul, pofta de mîncare, apar dureri de cap, fuge de ceea ce înainte îl destindea. Viata i se pare irosită. Este disperat de neputinta lui, zdrobit sub povara unor sentimente de inferioritate si de culpabilitate, începe să regreseze, depăsit fiind de conflicte provocate de dorinte, cu efecte destructurante asupra caracterului său. În fata culpabilitătii imaginare, el poate reactiona prin acte efectiv culpabile si cu caracter delincvent, săvîrsite pentru satisfacerea unei plăceri de scurtă durată. Sau poate ajunge la disperare, împins de fantasma unei morti accidentale: moarte pe care o poate provoca în mod impulsiv, fără să-si dea seama că urmăreste calmarea unor tensiuni agresive fată de un obiect de neatins, tensiuni care, de altfel, se pot întoarce împotriva propriului său corp. Sau dacă, în culpabilitatea sa dominantă este nota constient depresivă, suferă de o angoasă inexprimabilă si începe să bea sau să se drogheze pentru a-si uita deznădejdea. Sau, coplesit de lupta sa inutilă împotriva iremediabilului, va căuta, în mod clar sau nu, odihna definitivă, recurgînd la sinuciderea blîndă, salvatoare, lentă cu ajutorul drogului.
PAUL are opt ani si jumătate, este inteligent. Dar de cînd a reînceput scoala, esecul este total. Sîntem la sfîrsitul lunii aprilie. Are o gravă fobie fată de scoală. De nedepăsit. De cîteva săptămîni nu mai merge la scoală, desi părintii lui nu stiu. La început si-a pierdut carnetul de note, apoi si-a modificat notele si a fost pedepsit. Acum nu mai poate suporta scoala. Părintii lui vin la mine disperati: pentru directoare, Paul a depăsit limitele tolerabilului si a anuntat exmatricularea lui din ciclul scolar normal. Locul lui este întro institutie specializată pentru copiii predispusi la tulburări de caracter.
Ce s-a întîmplat? Să ne întoarcem la început.
220
La sfîrsitul anului scolar precedent, se număra printre cei mai buni elevi: ca întotdeauna de la intrarea lui la grădinită si, în continuare, la scoala primară. Nu s-a mutat la altă scoală. Învătătoarea din acest an are reputatia că îsi tine bine clasa în mînă, că este un profesor excelent. Elevii se tem de ea, dar o apreciază. Deci, Paul a terminat bine anul scolar anterior. În vacantă, a fost într-o tabără, ca si în ceilalti ani, iar apoi cîteva săptămîni cu părintii si cu fratele lui cu cinci ani mai mic decît el, la bunicii din partea mamei, la tară. Totul mergea bine. S-a întors sănătos la începutul lunii septembrie. Copiii au fost adusi acasă de tatăl lor mai devreme decît era prevăzut, pentru că bunicul era bolnav; s-au gîndit că nu e nimic grav si că bunica va veni peste o săptămînă, cînd sotul ei se va însănătosi.
Mama – ea ne vorbeste – astepta al treilea copil, ce s-a născut la cîteva zile după întoarcerea copiilor, lăsati, din această cauză, în grija femeii care se ocupa în mod obisnuit, ziua, de ei. Copilasul, o fetită, sa născut cu două săptămîni mai devreme decît data prevăzută. Mama era, cu sigurantă, obosită pentru că a lucrat aproape pînă la sfîrsitul sarcinii. si se baza pe faptul că cei doi copii mai mari vor rămîne la mama ei pînă cînd vor începe scoala, pentru a se putea reface; apoi, mama ei urma să vină să o ajute.
Dar starea bunicului s-a agravat. Sotia lui a trebuit să rămînă lîngă el. Cu patru ani mai devreme fusese operat; i-au găsit un cancer, care s-a generalizat. si bunicul a murit în ianuarie. De Anul Nou sau dus cu totii să-l vadă.
Dar, oare, mama lui Paul nu ar fi trebuit să se ducă mai devreme să-l vadă? Era de nerecunoscut.

Mama plînge în timp ce povesteste. Era prea slãbit ca sã suporte copiii. si-a vãzut totusi nepotica: „Voiam
sã o cunoascã.“ si plînge. „Copiii îl adorau, noi toti îl iubeam, era un om extraordinar. Sînt singurã la pãrinti. Sotul meu, tot singur, si-a pierdut pãrintii si a rãmas orfan la opt ani. A fost crescut de bunica lui dinspre mamã, care a murit la nasterea celui de-al doilea copil al nostru. O iubeam mult cu totii; a murit la noi.“ si mama plînge din nou. „Nu o mai avem decît pe mama.“
Tatãl, sotul ei, este sofer de camion: absent în timpul sãptãmînii, prezent în week-end. Este un cuplu care se întelege bine. Toti copiii au fost doriti. si sotul si sotia voiau trei copii: amîndoi au regretat cã au fost singuri la pãrinti. Cînd tatãl e acasã, se ocupã mult de copii si îsi ajutã sotia.
Ea este functionarã într-un birou. Îi place ce face acolo. Colegii ei sînt drãguti. Este functionarã în acelasi loc de cînd a început sã lucreze, o firmã la care lucrase si mama ei. De altfel, ea a venit în locul mamei sale cînd aceasta a iesit la pensie, la cerere, deoarece tatãl ei, cu zece ani mai în vîrstã, împlinise deja saizeci si cinci de ani si se pensionase. Pînã atunci lucrase într-o mare societate agricolã. Mama a avut o copilãrie fericitã. Pãrintii ei s-au retras la tarã, într-o casã a unei strãbunici din partea mamei unde aceasta îsi petrecuse copilãria. „Întotdeauna în vacante mergeam acolo. E în Normandia. Pe sotul meu îl cunosteam de mult. Cînd ne-am cãsãtorit, pãrintii ne-au lãsat apartamentul lor din Paris si s-au dus sã trãiascã în acea casã.“
si revine la evenimentele din septembrie.
Deci fetita s-a nãscut înainte de începutul anului scolar.
„Nu am putut sã-l mai duc pe bãiatul cel mic la grãdinitã. L-a dus persoana care avea grijã de el.
Cu Paul nu a fost acelasi lucru, el era obisnuit. La sfîrsit de sãptãmînã sotul meu era acasã, iar copiii au venit si ei. Apoi, m-am întors de la maternitate, obositã, dar lucrurile mergeau, eram atît de bucurosi cã avem o fetitã. Paul îl ducea pe frãtiorul lui la grãdinitã, persoana care avea grijã de el îl lua, iar Paul, cînd termina orele, trecea pe la ea, lua o gustare si rãmînea acolo, ca atunci cînd lucram. Seara se întorceau amîndoi.“
La scoalã, lucrurile s-au petrecut fãrã prea mult tapaj. Paul o ajuta mult pe mama lui. Îi vorbea despre învãtãtoarea care îl pedepsea cu teme de fãcut seara, pagini întregi de copiat: atunci mama îi fãcea putinã moralã. Dar era atît de ocupatã si de obositã; si în plus grija pentru tatãl ei... „Pe urmã, am început din nou sã lucrez, nu se mai putea asa. Pe fetitã o duceam la cresã dimineata si o luam seara acasã. Persoana care are grijã de cel de-al doilea bãiat, este acum prea în vîrstã pentru cei foarte mici. si el a fost la cresã.
221
Dar, Paul nu. Cît timp a fost mic, a venit mama si a avut grija lui; odatã, cînd îl plimba, a cunoscut-o pe aceastã doamnã, care a avut mai tîrziu grijã de Paul în timpul zilei. Paul, împreunã cu un altul, a fost ultimul copil foarte mic de care ea s-a ocupat. Cei doi se întelegeau foarte bine. Mai tîrziu, cînd cel deal doilea bãiat al lor a început sã meargã, l-a luat si pe el. Îl îngrijea bine, îl plimba în parc, e mai bine decît la cresã; si, pe urmã, dacã erau rãciti, cum ea nu stã departe, îi putea lua... În situatii din astea, la cresã nu îi primeste; dacã sînt bolnavi, trebuie dusi la spital. Dar la ea nu e asa. Iar mama venea la noi si îi îngrijea. Bolile astea ale copilãriei pe care le iau de la scoalã nu sînt grave: rujeola, varicela... toate astea pe care le faci oricum. Noi sîntem toti sãnãtosi. Dar acum, Paul mã îngrijoreazã.
„Dupã ce a murit tata, mama era foarte obositã si s-a îmbolnãvit. De inimã. A venit sã stea la noi.
si asa nu e prea mult spatiu la noi cu cei trei copii. A mers la doctorul ei care i-a recomandat un mare specialist. Acum acesta o trateazã. Îi trebuie odihnã.“
Bunica devenise o femeie deprimatã, care nu mai suporta zgomotul si hãrmãlaia copiilor. Ea, atît de blîndã cu ei înainte, acum îi certa tot timpul.
Mama lui Paul a trebuit sã-si lase slujba – temporar, spera ea —, ca sã se ocupe de propria ei mamã.
si Paul? „Am primit carnetul de note la sfîrsitul primului trimestru. Numai note slabe. M-am gîndit cã o sã piardã anul. M-am dus sã o vãd pe învãtãtoare dupã ce a murit tata. Era pornitã împotriva lui. Nu fãcea nimic, deranja clasa, nu era atent la nimic, fãcea gãlãgie, era lenes, insuportabil, ce mai! Învãtãtoarea nu le da prea multe lectii de învãtat si nici teme; dar la el era simplu: sau uita de temã, sau o fãcea de mîntuialã. Scrisul – parcã ar fi niste purici. si învãtãtoarea nu îsi ascunde dezamãgirea. Nu despre un asemenea copil i s-a vorbit. si apoi, la ore, sau e insuportabil, sau doarme. Asa nu se mai poate.“ Mama observase si ea cã e palid, cã nu mai are poftã de mîncare: de acord, s-a schimbat – dar gãlãgios, el?

„Acasã, nici nu-l aud. Face tot ce poate ca sã mã ajute; e drãgut, serviabil. Sigur este nervos. A spus si doctorul: dovada – doarme prost si are cosmaruri. Dar si faptul cã, de cînd bunica a venit la noi, se culcã toti trei în aceeasi camerã. Paul se trezea noaptea de cînd a apãrut fetita; ca sã dorm eu, îi dãdea el biberonul, o schimba, ca si sotul meu cînd e acasã; în plus, trebuia si legãnatã cînd tipa, din cauza vecinilor. La început, dupã ce-si lua biberonul, fetita adormea la loc, dar odatã cu cresa s-a dereglat, nu mai dormea noaptea. Acum e mai bine, si-a revenit. Dar, a apãrut o problemã cu bãiatul cel mic... De cînd ne-am întors, dupã Crãciun, de la pãrintii mei, cînd nu l-a recunoscut pe bunicul, are cosmaruri. Îl trezeste pe Paul care îl linisteste. Nu e exclus cã tot linistindu-l pe fratele lui sã fi ajuns sã creadã si el în aceste cosmaruri.

Dupã aceea, cînd a venit mama la noi, pentru Paul scoala a ajuns adevãratul cosmar. Cred cã de atunci a început sã nu mai meargã la scoalã. Noi nu stiam nimic. Pleca dimineata la timp, seara se întorcea la timp, nu se mai ducea nici la cantinã. Mergea sã-l ia pe fratele lui de la acea doamnã. Cînd îl întrebam: «Merge cu scoala?», îmi rãspundea cu pãrere de rãu: «Nu merge. Nu mã are la inimã. Nu stiu ce i-am fãcut. M-am sãturat de scoalã.» Eu încercam sã-l aduc la realitate. De la scoalã, nu ne-au spus nimic. Credeau cã e bolnav. Pînã cînd l-a vãzut unul din clasa lui si a spus: «Nu e bolnav, l-am vãzut pe stradã.» Atunci ne-a scris directoarea. M-am dus la scoalã. Nu întelegeam. Mi-a spus cã sigur bãiatul are ceva. Un copil nu se schimbã asa, din nimic. Am uitat sã vã spun cã dupã ce i-am vãzut carnetul de note din primul trimestru, cum a murit si tata, am uitat... Fusesem cu el la un psiholog pentru teste, sã vãd dacã rezultatele proaste erau din cauza asta. Nu, a spus cã e inteligent, dar cã oboseste repede si cã e foarte sensibil. Pe bunicul îl vãzuse de Anul Nou. Era tare amãrît. Ca si noi. Psihologul ne-a spus: refuzã scoala, trebuie dus la un medic. Ne linistisem cumva. Acum ni se spune cã are tulburãri de comportament, cã trebuie sã meargã într-o scoalã specialã si cã nu mai poate rãmîne acasã. Dar eu nu îl recunosc în ceea ce mi se spune despre el. Dacã îl vezi acasã, ai spune cã nu e acelasi copil. I-am spus cã sîntem îngrijorati din cauza lui. L-am întrebat de ce face asta. Iar el spune cã nu e vina lui. Într-o zi, m-am supãrat: «Dar nu e nici vina mea, nici a tatãlui tãu! Nu am meritat una ca asta!» S-a blocat. A rãspuns cã mai bine ar muri. Cîteodatã mi-e fricã sã nu facã vreo prostie. Nu mai stiu ce sã fac.

222

Dupã ce am fost la învãtãtoare si dupã ce a dat testele, sotul meu s-a înfuriat; si l-a pedepsit, el care nu-i bate niciodatã. Mi-am spus: poate cã o bãtaie zdravãnã o sã-l hotãrascã sã se schimbe. Într-o zi cînd era liber, l-a dus sotul la scoalã. Directoarea i-a arãtat absentele. Cred cã totul a început – da, dupã ce ne-am întors de la pãrintii mei, prima datã. Mi-am spus: ce ghinion! un copil inteligent si care pare cretin! si dacã, oare, astea se întîmplã fiindcã nu sîntem destul de severi cu el?

Atunci m-am hotãrît: în vacanta de Pasti, o sã-l las sã doarmã mai mult dimineata. Eu nu mai lucram ca sã pot rãmîne cu mama. Nu se simtea bine în perioada aceea. Nu puteam s-o las singurã. Bãiatul cel mic stãtea toatã ziua la doamna care avea grijã de el, mama nu îl mai suporta pe lîngã ea. Chiar si pe fetitã am lãsat-o la cresã, pentru ca mama sã se odihneascã. Doctorul ne-a spus: «Odihnã, si sã nu fie deranjatã.

» si, pe urmã, ea se gîndea la tata, la mormînt, la toate astea; nu era potrivit pentru copii. stiti cum e, într-un apartament, copiii fac dezordine peste tot, trebuie sã se miste, vorbesc de cel mic, pentru cã pe Paul nici nu-l auzim. Dormea mult iar cînd se scula stãtea cu bunica lui. Eu pregãteam masa, pe urmã se ducea si el dupã fratele lui, pentru cã doamna iese cu ei în parc cînd e timp frumos. Eu, acasã, sînt mereu supãratã. si nervoasã. Strig la ei. Pe urmã, îmi reprosez acest lucru. Nu serveste la nimic. Nu mai stiu ce sã fac! Chiar atunci cînd se întoarce tatãl lor: înainte era sãrbãtoare, «A venit tata!» Acum... Paul, trebuie sã te rãstesti la el ca sã mãnînce, nu îi este foame. Se vede cã ceva nu e în regulã.“ (Nici cu mama lui: obositã, trasã la fatã, slabã.)

Dupã acest lung monolog al mamei, e rîndul tatãlui. Un bãrbat destul de corpolent, cu obrajii rumeni. Sãnãtos, dupã cîte se pare.

— si d-voastrã, d-voastrã ce credeti despre acest fiu care vã face probleme?

— Eu nu înteleg. Era un bãiat de zahãr. Acum e încãpãtînat ca un catîr. Mi-e teamã cã a cam terminato cu scoala. Nu-l mai intereseazã. Înainte îi plãcea. Era mîndru de carnetul lui de note; cînd veneam acasã, mi-l arãta. Eram multumit. si nu e nimic de fãcut, nici cu promisiunile, nici cu cearta. I-am dat chiar si o mamã de bãtaie. Unii spun cã, pe copii, cîteodatã, asta îi trezeste. Sã stiti cã nu e genul meu. Nu-mi

place sã-mi bat copiii. Cred cã e singura datã în viata mea cînd l-am bãtut... Acum, parcã îi e fricã de mine. si toate astea din cauza acestei învãtãtoare care l-a luat la ochi. si, pe urmã, dupã Pasti, nu mai erau nici temele în plus, nici pedepsele: pur si simplu, nu mai mergea la scoalã. Nu e nimic de fãcut. Pentru el, scoala este egalã cu zero. Putem sã-l omorîm, cã tot n-o sã mai meargã.
Într-o zi l-am dus chiar eu la scoalã. Dupã masã, s-a întors... dar ce a fãcut dimineata dupã ce eu am plecat? În ziua aceea a avut numai absente. Probabil cã s-a ascuns la toaletã... si pe urmã a plecat. si, de fapt, pe unde umbla? Îi este teamã de mine, îi e teamã de învãtãtoare, dar pe stradã nu-i mai este teamã!“
Tatãl, vinovat – anxios —, tace. Apoi, continuã.
„Am încercat sã-l fac sã-i fie rusine de colegi. «Trebuie sã fii bãrbat. Ce, o sã te mãnînce învãtãtoarea? Strãduieste-te! Esti inteligent; ai rãbdare, o sã fie iar bine.» Îmi spune cã nu are nici un rost. Cînd ascultã ceva, nu mai întelege; înainte, nu era asa. Spune cã si prietenii îsi bat joc de el. În pauzã, fac bancuri pe seama lui.
De la colegii lui, nu de la el, am aflat cã la învãtãtoarea asta pedeapsa era sã te punã sã copiezi: asa, pagini întregi «Nu trebuie sã dorm la ore». si altii au primit asa ceva. Dar el nu le aducea niciodatã fãcute. Le uita sau le pierdea. Colegii lui, da. si atunci, primea portie dublã, triplã. Într-o zi, învãtãtoarea i-a spus: «Dacã nu faci tot ce ti-am dat si nu le aduci dupã vacantã – era la Pasti —, poti nici sã nu mai vii...» si el nu s-a mai dus... Un catîr, ce mai! Eu cred cã învãtãtoarea ar fi trebuit sã cedeze. Oricum era prea mult. Sau atunci, nu stiu, patru sau cinci pagini. Dar, oare, le-ar fi fãcut si pe astea?“
— si acum, ce-o sã faceti?
— Nu stiu. Nu, nu stiu. Îl iubesc mult pe bãietasul ãsta. Trece printr-o perioadã proastã. Dar degeaba mi se spune cã are tulburãri de comportament... eu nu cred asa ceva. Este vexat, jignit si îi este teamã. La început, îi plãcea sã meargã la scoalã. Era un elev bun. Pe urmã au fost momentele acelea cînd s-a nãscut fetita mea. Cu sotia obositã, cu bunicul... toate astea! Poate nu mai era în apele lui, nu mai
223
putea sã fie atent. Spunea cã e greu, cã învãtãtoarea nu-l iubeste, cã e severã, cã el nu întelege... lucruri din astea; eu îl încurajam. «Lasã, o sã fie bine.» Acasã, fãcea de toate – nu pot sã spun, a ajutat-o mult pe sotia mea; îi spusesem mai demult: «Mã bazez pe tine...»; poate si eu i-am cerut prea mult... asa e. Nu are decît opt ani, peste putin timp o sã facã nouã.
Pe urmã, a venit sfîrsitul primului trimestru si carnetul de note. Situatia era proastã. Lenes, nu lucreazã, scris deplorabil. Am vorbit cu sotia: «Îl vom duce la niste teste, dar dacã e creierul? Se întîmplã. Mai întîi sã stim dacã-l duce capul. si ne-am linistit. Psihologul ne-a spus cã e inteligent, cã e vorba de un refuz fatã de scoalã. Poate cã e prea obosit, sã-l ducem la un doctor; si apoi, o psihoterapie, asta l-ar putea ajuta. Dar noi n-am avut încredere. Poate am gresit... Acum...
Dupã asta, sotia mea s-a dus sã vorbeascã cu învãtãtoarea. Atunci am aflat cã la scoalã era agitat, gãlãgios, neatent, cã deranja toatã clasa, exact pe dos de cum e acasã. Sotia mi-a spus: «E cu ochii pe el.» Dar eu mã gîndeam: «Un bãietandru, la urma urmei, nu e un sfînt. Trebuie sã se miste.» Mã linistisem cu testele, asa cã... Dar nu stiam povestea cu pedepsele. Între el si învãtãtoare, era chestia asta! El nu voia sã cedeze, si nici ea. Asta a stricat totul. Se pare cã ea a mai dat gata cîtiva! Dar nu se astepta sã fie un elev slab... Însã el nu ne mai spunea nimic. «Merge cu scoala? – Da. Nu mã are la inimã...» Eu îl luam peste picior. Îi ziceam: «Sînt si femei din astea. N-ai baftã.» Dar, lui nu-i ardea de glumã. si pe urmã, sotia mea v-a povestit, grijile ne-au dat peste cap, sotia mea a reînceput sã lucreze, soacra mea nu era deloc bine. Ea, bunãtatea întruchipatã, îi certa toatã ziua, le reprosa cã sînt copii fãrã suflet. De parcã bunicul lor nici n-ar fi murit... Nu era prea veselã atmosfera. I-am spus sotiei: «Nu mai merge, trebuie sã stai acasã. O sã mergi din nou la lucru mai tîrziu. Te cunosc ei. Vor întelege.» si asa a fãcut.
Tace. Se gîndeste.
„Bunica acum e bine. Doctorul e multumit. A fost surmenatã. si apoi supãrarea. Inima e bine. A trecut hopul. S-a hotãrît sã se întoarcã acasã. La noi, nu prea e loc. si, de fapt, tot trebuia sã se întoarcã. E din nou drãgutã cu copiii. O femeie extraordinarã. Spune cã Paul are un fond bun. si el e atent cu ea. Doar ea l-a crescut... vreau sã spun cã a venit la noi cînd el s-a nãscut. Vã închipuiti, primul ei nepot: era fericitã. Ea a gãsit-o pe femeia care a avut apoi grijã de el, o femeie deosebitã si ea, am avut noroc.“
Tace din nou.
„La scoala specialã, nu, nu vreau asa ceva pentru bãiatul meu. La scoala lui nu-l mai primesc, el e

de vinã. Dar nu vreau sã meargã cu copiii tarati, copii ce au pãrinti care nu-i iubesc. Cunosc eu cîtiva din ãstia... E vorba de pãrinti care nu se înteleg. De copii de care nu se ocupã nimeni. Un internat cu asemenea copii pentru copilul meu? Nu, nici pomeneealã. Vreau sã-l ajut. Trebuie sã-l scoatem din chestia asta.“

Hotãrîrea e luatã. Din moment ce anul scolar e pierdut, iar scoala nu îl mai primeste – de fapt, si el are fobie fatã de scoalã –, n-o sã-l mai plictisim cu asta. Sã vinã de douã ori pe sãptãmînã la sedinte de psihoterapie; o datã sã-l aducã mama, altã datã tata. si nici o amenintare cu internatul.

— Da, spune tatãl, sînt de acord; si dacã la toamnã nu mai vor sã-l primeascã la scoala unde a fost, am sã caut altã scoalã. Chiar dacã trebuie sã plãtesc, am s-o fac... Dar ar trebui sã fie si el de acord... În halul în care este acum, nu prea cred. Nici nu vrea sã mai audã vorbindu-se de scoalã.

— Da, i-am spus tatãlui, cred cã e mai întelept asa.

Apoi îl vãd pe Paul, de fatã cu tatãl si cu mama lui, ca sã-i explic ce fel de tratament este o psihoterapie: întîlniri regulate cu mine, plãtite de Asigurãrile sociale. Paul nu refuzã. Pare abãtut, resemnat, se uitã pe furis la pãrintii lui care îsi pun toate sperantele în aceastã terapie, la drept vorbind singura lor salvare din deruta în care se aflã.

De ce, în acest caz, o psihoterapie numitã de sustinere? si nu o psihoterapie psihanaliticã?

Deoarece, acum nici un an, copilul era încã sãnãtos. De asemenea, s-a nãscut fãrã probleme, dupã o sarcinã fãrã incidente. Copil dorit, înconjurat de afectiune. Întãrcarea, de la sîn (cîteva sãptãmîni) la

224

biberon, de la biberon la linguritã, o trecere fãrã incidente; tot asa în ceea ce priveste olita, mersul – la un an; dintii – fãrã probleme. Motricitatea, vorbitul – toate la timp, fãrã probleme.

Toate acestea, în ciuda gravitãtii psiho-sociale a tulburãrilor, pledeazã pentru recomandarea unei psihoterapii simple, care se foloseste de un transfer pozitiv (ce trebuie stabilit), dar fãrã sã analizeze vreodatã acest transfer, fãrã sã interpreteze visele si fantasmele, fãrã sã stîrneascã, nici mãcar aluziv, refulatul din prima copilãrie, si sã-l decripteze. (Prin refulat înteleg: ceea ce tine de tabuul incestului, cu identificãrile si agresivitatea oedipianã – si de raporturile sale cu gîndirea magicã1.) Fãrã a scoate în evidentã ideile de sinucidere.

Cît priveste continutul, ceea ce spune psihoterapeutul copilului rãmîne la nivelul realitãtii.

O psihoterapie de sustinere poate fi asiguratã de un terapeut bãrbat sau femeie care cunoaste bine logica copiilor si stie sã intre în contact cu ei. Între psihoterapeut si copil trebuie sã existe un flux de simpatie si certitudinea unei discretii totale fatã de pãrinti. Copilul trebuie sã vrea sã fie ajutat. În timpul primei discutii dintre psiholog si copil, în prezenta pãrintilor, acestuia i se rezumã esentialul celor spuse despre el în convorbirile anterioare cu fiecare din pãrinti. El trebuie sã fi primit din partea pãrintilor permisiunea de a spune psihoterapeutului tot din cele ce se petrec acasã, si toatã povestea vietii lui; de asemenea, pãrintii trebuie stãruitor sfãtuiti sã nu-i punã întrebãri copilului în legãturã cu cele spuse de el psihoterapeutului. În cazul în care copilul – aici un copil de opt ani – ar refuza tratamentul înainte de a vedea concret în ce constã el, nu trebuie fortat; li se va cere, în schimb, pãrintilor, fie tatãlui, fie mamei, sã-l însoteascã si sã fie de fatã în timpul discutiilor, dacã copilul vrea asta, pentru a se simti în sigurantã, pînã în ziua în care va hotãrî singur dacã vrea sã rãmînã între patru ochi cu psihoterapeutul.

În ce constã „sustinerea“ oferitã de psihoterapie? Pentru pacient, domeniul imaginarului si cel al realitãtii se confundã aproape total, din cauza faptului cã este din ce în ce mai putin în stare sã se exprime. Corpul sãu este spatiul unor înscrieri, ca simptome, inhibitii, panici, oboseli, tensiuni, pentru un limbaj pe care nu îl poate nici gîndi, nici vorbi pentru sine, decît cu ajutorul unor imagini de cosmar apãrute într-un somn care nici nu mai este protejat: aceste imagini îl trezesc, desi nu-si mai aduce aminte de ele.

Or, prin tot ceea ce spune copilul în timpul sedintelor de psihoterapie, în legãturã cu desenele, cu modelajele fãcute sau în ceea ce povesteste despre viata lui, se contureazã realitatea în jurul cãreia imaginarul a construit fantasme. Prezenta unui terapeut care nu emite judecãti asupra stãrii de neputintã în care se aflã copilul, îi va permite acestuia sã reconstruiascã, vorbind, contururile realitãtii. Acest martor al spuselor sale care îl ascultã, îi dã posibilitatea sã se repereze în experienta trãitã. Terapeutul îl invitã pe pacient sã o înfrunte cu ajutorul cuvintelor, traseazã punctele de reper simbolice, favorizate de o legãturã de simpatie care nu este contaminatã de angoasa obisnuitã trezitã de cei apropiati, ce se aflã în legãturã cu subiectul prin relatii continue si complexe, de ambele pãrti. Dimpotrivã, terapeutul nu se întîlneste cu pacientul sãu decît un

timp limitat, cu o anumitã frecventã stabilitã dinainte. Astfel, se dezvoltã o relatie diferitã de toate celelalte
pe care le are subiectul cu alte persoane pe care le cunoaste. Cadrul în care se desfãsoarã cura este ferit
de orice indiscretie. Totul se petrece, sau aproape totul, într-un teritoriu care privilegiazã relatia simbolicã
înaintea oricãrei alta. Cred cã acesta este specificul psihoterapiei.
Nu este locul aici sã detaliem continutul sedintelor, si, de altfel, nici nu e necesar. Este suficient sã
prezentãm principalele teme abordate de copil, despre care a vorbit, citînd uneori pasaje din cele spuse
de el, si prin care evoca întrebãri si preocupãri a cãror exprimare era încurajatã de terapeut, fãrã nici un
fel de judecãti moralizatoare: istorisirea unor experiente stranii, plãcute sau neplãcute, asa cum si le amintea
Paul, si pe care le exprima în cuvinte eliberatoare pentru el – eliberatoare a unor dorinte refulate, a unor
proiecte schitate, dar a cãror schitare a fost interzisã, fiind proiecte vinovate sau nechibzuite, contradictorii
între ele într-o realitate în care existã adevãrul-pentru-sine si neadevãrul-pentru-altul, imposibilul si posibilul,
relativitatea a ceea ce, pentru orice copil, pare absolut, în abstractiunea imaginarã a ceea ce este bine, nu
este bine, este rãu, bun etc. E vorba despre relativitatea realitãtii în functie de sex, vîrstã, locul ocupat în
familie, rolul pe care îl ocupã în societate, în functie de experientele individului, de sentimentul de
225
responsabilitate si de responsabilitatea efectivã, de valorile binelui si rãului, de sentimentul de libertate,
de ceea ce se poate face sau doar imagina, de necunoastere.
De-a lungul sedintelor, asistãm la recuperarea unui narcisism a cãrui rãnire îl fãcea pe Paul sã se
simtã neputincios, vinovat cã este neputincios în fata legii tuturor si persecutat de ea. Legea? Legea vietii,
a muncii, a mortii. Nevoia de a iubi si de a fi iubit, pierderea unei persoane iubite, sau suferinta de a nu
fi înteles de ea, de a fi respins; disperarea de a nu mai crede în nimeni, nici mãcar în sine.
Toate acestea pot pãrea abstracte, depãsind constiinta unui copil de opt ani.
Dar nu e deloc asa dacã urmãrim continutul ideilor abordate în cursul sedintelor. Astfel, copilul a
evocat:
Mai întîi, nasterea unui copilas, o fetitã, dupã nasterea unui bãietel, fratele, cu cinci ani mai devreme...
cînd toatã lumea astepta o surioarã.
Apoi, boala, spitalul, operatia, în legãturã cu bunicul si cu bunica din partea mamei.
Moartea posibilã a tatãlui si a mamei, cînd ai opt ani, vîrsta lui (tocmai ceea ce i s-a întîmplat tatãlui
sãu). Sã te gîndesti la asta, e ceva rãu. Moartea unui bãtrîn din familie cînd se naste un copilas – fratele
lui, apoi sora. Magie sau coincidentã...
Ce stii si ce nu stii despre toate astea... Sã cresti, sã înveti, sã ai obligatii, responsabilitãti „ca si tata“,
cînd esti cel mai mare, iar tata este absent.
Sã-ti iubesti bunica din partea mamei, asa cum tata a iubit-o pe a sa (fantasmatã)[1]. Învãtãtoarea era
rea... prea severã. Trebuia sã scrii prea repede, si atîtea pagini... „Mama spunea cã învãtãtoarea are dreptate.“
Sã asculti la scoalã... Sã nu întelegi. Sã fii pedepsit. Sã copiezi. Pagini întregi. „Pe urmã, nu mã mai iubea.
Ceilalti rîdeau de mine în pauzã – copii rãi.“ „Nu rîdeau în ore,ca sã nu primeascã pagini de copiat.“ Sã
scrii pe jos, acasã, fãrã a avea o masã, nu e usor; dar la bucãtãrie nu se poate.
Mîncarea. Nu mi-e foame. Sînt certat. Frãtiorul, surioara, noaptea. Biberonul. Sã o schimb, nu e usor.
Drãgãlasã. Îmi plãcea... „Tata mi-a spus, mi-a arãtat. Trebuia ca mama sã se odihneascã.“
Cosmarele frãtiorului, le crede adevãrate. Fantomele. „Doctorii care sînt ca niste fantome cînd opereazã.
Nu e adevãrat.“ Bunicul a fost operat cu doi ani mai înainte. Era aceeasi boalã. Nu te mai vindeci...
„Dacã nu mergi la scoalã, ajungi vagabond.“ Un vagabond a devenit prietenul lui cînd nu mergea
la scoalã. Banii pentru cantinã, i-a tinut el: „e rãu.“ I-a dat vagabondului: „e bine“. „Sînt amãrîti, n-au
bani. Am cumpãrat de mîncare. Ei nu pot sã lucreze. Unii sînt drãguti, e adevãrat. åsta îmi spunea sã mã
întorc la scoalã ca sã nu ajung ca el. Spunea lucruri caraghioase despre învãtãtoarea mea... nu mai stiu.
Tata e bun. E sofer. Nu se-mbatã, dar bea vin, si îmi dã si mie putin, nu prea mult, uneori fãrã apã. Ne
ducea la plimbare, înainte... cînd era liber. Mama lucra. Venea el sã mã ia de la doamna care avea grijã
de mine si de prietenul meu. Îmi plãcea. Fratele meu era mic, deci rãmînea la ea...“
Apoi si-a amintit din nou de scoalã. De la o scrisoare de la bunica si bunicul, o scrisoare mai veche
în care îl felicitau cã învatã bine. Fotografii. Se uitau la ele. „Bunicul era bun, ne plimbam. Afãcut rãzboiul,
unu, nu stiu care, a fost rãnit. Îi înjura pe nemtii dinainte, nu de acum. Din celãlalt rãzboi. La cel de dupã,

nu a mai mers, era prea bãtrîn, dar povestea de trenurile cu nemti, el se ascundea, pe urmã trenurile sãreau
în aer. Pe urmã avioanele." si povestea, desena, scria ce reprezintã desenul. La început, fãrã semnãturã; pe urmã, „Paul" mic de tot; apoi mai mare; apoi tot numele.
„si acum dorm bine. Nu mai am cosmaruri. Bunica e sãnãtoasã. E ca înainte. Mama o sã meargã iar la lucru la toamnã, cînd începe scoala. Dacã nu mã mai primesc la scoalã, o sã aranjeze tata. Eu vreau sã merg din nou la scoalã. O sã mergem la bunica. E acolo o doamnã care a spus cã în vacantã mã ajutã sã-i ajung din urmã pe colegii mei. O cunosc. În vacantã, o sã stea lîngã bunica. A fost învãtãtoare. Nu s-a mãritat. A fost colegã de clasã cu bunica mea. Sigur cã o sã pot sã-i ajung din urmã. Nu mai sînt obosit. Tin socotelile pentru mama. Cu învãtãtoarea nu întelegeam operatiile1, ea credea cã fac intentionat. La început încercam sã ascult, si pe urmã nu mai auzeam. Nu întelegeam nimic. ... si tata face socoteli.
226
Spune cã socotesc bine. Calculãm cîti kilometri face, si pe urmã timpul care-i trebuie. La ce orã trebuie sã plece. Camioanele merg cu optzeci, dar nu tot timpul, pe urmã, trebuie sã se opreascã sã mãnînce, trebuie sã facem o scãdere si apoi o înmultire... si apoi o împãrtire si avem cifra. Nu trebuie sã bei, altfel politistii te pun sã sufli în fiolã. Se schimbã culoarea dacã ai bãut vin. Lui îi plãcea sã bea, vagabondul despre care v-am spus, dar nu conducea. si el mi-a povestit din rãzboi, dar el n-a fost soldat. Nu a primit o decoratie. Bunicul meu, da. Era un pusti. Spune cã nu mînca nimic. Nu aveau nimic. De asta, cînd era soldat, era tot timpul bolnav. si l-au dat afarã. Doctorii i-au spus «esti zero, s-a terminat, nu ne trebuie asa ceva»... si el a fost bucuros. Acasã, nu am spus cã îl cunosc pe Fredo si cã mãnînc cu el. Mama spune cã vagabonzii sînt niste lenesi, niste pierde-varã. Dar Fredo îmi spunea cã scoala e un lucru bun. Dupã, ai o meserie. Spunea: «Tu esti un bãietel cuminte, nu trebuie sã fii ca mine. Tu ai un tatã, o mamã, un frãtior, o surioarã.» A lui a murit. Spunea cã dacã moare cineva, nu mai e ca înainte. Îmi zicea: «si pe urmã, ai o bunicã. Doctorii o s-o facã bine. Sigur. si e adevãrat. Nu toatã lumea moare! Da... într-o zi... trebuie... ca bunicul. Dar el era tare bãtrîn... e curios, acum nu mai vreau sã mor... înainte voiam. Mã sãturasem.» El mi-a spus asta. «Cîteodatã, te saturi» (si înjurãturi pe care nu pot sã le spun). Îmi spunea: «Nu asculta. Asta nu-i pentru tine.» Îmi zicea: «Tu ai o familie, trebuie s-o iubesti.» Pe tatãl lui l-au bãgat la puscãrie pentru cã a bãtut-o pe sora lui (era un bebelus) pînã a ajuns la spital si a murit... fiindcã plîngea noaptea. Pe tatãl lui, nu îl stia... dupã închisoare, nu l-a mai întîlnit. Spunea cã e bine sã ai un tatã. Înainte, cînd era cu sora lui, avea tot; dupã, nimic. Asa a fost... L-am întrebat de mama lui. Mi-a spus asa: «Biata de ea, n-a fost vina ei... a plecat. Nu stiu unde...»"
E inutil sã continui prezentarea acestui document privitor la psihoterapia unui copil. Paul vorbea. Vorbea si exprima întregul sãu adevãr1.
La începutul noului an scolar dupã un examen luat cu bine, Paul a fost acceptat la aceeasi scoalã, în clasa urmãtoare. Într-adevãr, în timpul vacantei, „recuperase". Învãtãtoarea (alta) era plinã de calitãti. Era drãgutã... explica bine. Paul avea note bune, si la învãtãturã, si la purtare.
A continuat sedintele de psihoterapie, dar mai rar, o datã la opt zile, apoi la cincisprezece, în tot trimestrul întîi. Se întelegea bine cu colegii... poate le povestea despre Fredo, consolarea perioadei lui de chiul, sau mai degrabã de hoinãreala pe strãzi... Nu mai vorbea despre asta la sedinte. si totul mergea bine pentru el si pentru familia lui. Curentul acestui fluviu care este viata, care îi rãsturnase barca si era cît pe-aci sã-l înece, trecuse. Psihoterapia a durat cinci luni si si-a atins scopul, restituirea ad integrum a unui echilibru construit în timpul primei copilãrii, consolidat între cinci si opt ani, dar pe care Paul l-a pierdut în cîteva luni din cauza unui eveniment ocazional – în aparentã, o „învãtãtoare". De fapt, din cauza unui cu totul alt lucru, din inconstient.
Cunostintele scolare noi, precum si încrederea în ceilalti si în sine, sãnãtatea fizicã, pacificarea grupului familial, toate astea lasã sã se întrevadã o continuare a bunelor rezultate obtinute.
Aceastã curã este o psihoterapie si nu o psihanalizã, desi terapeutul a fost psihanalizat. Transferul care le-a permis tuturor – tatãlui, mamei si copilului – sã se destãinuie, nu a fost analizat si nici verbalizat de terapeut. si nici nu a fost relevat sau interpretat nimic din zona inconstientã a relatiei dintre pãrintii lui Paul si proprii lor pãrinti sau dintre Paul si pãrintii lui, adicã nimic din ceea ce s-a exprimat în filigran prin spusele lor si prin emotiile lor constiente. Din comunicarea dintre aceste trei persoane si terapeut, nu avem decît mãrturia a ceea ce se desfãsura la gradul unu, dacã pot sã spun asa, la nivel constient.

Ce are legãturã cu inconstientul într-o asemenea psihoterapie numitã psihoterapie simplã sau de sustinere?
Ceea ce avea legãturã la Paul cu pulsiunile pregenitale si cu complexul lui Oedip – deja rezolvat înainte de aceste evenimente – fusese activat în mod periculos pentru structura copilului, de cãtre acestea din urmã. Dar, în realitate, toate persoanele din familie, înainte echilibrate, au asistat, trãind cu totii aceeasi realitate (nasterea unei fetite, moartea unui bãrbat în vîrstã, bunic, tatã, socru, sot, important în mod diferit
227
pentru fiecare) la zdruncinarea propriilor pulsiuni arhaice – zdruncinare a organizãrii lor inconstiente libidinale pentru toti si pentru fiecare în mod diferit, în legãturã cu aceastã nastere a unei fetite atît de asteptatã si cu moartea unui sot, tatã, socru, iubit de toti. Se poate afirma cã „boala“ lui Paul si cura lui psihoterapeuticã au ajutat deopotrivã libidoul lui Paul si pe cel al fiecãrui membru al familiei care, solidari între ei, dar si fiecare pentru sine, trebuiau sã sufere si sã-si asume – inconstient si constient – o mutatie a dorintei lor.
Ce se poate spune despre „amenintarea“ ce plana asupra familiei prin îndepãrtarea copilului în vederea internãrii lui într-o scoalã pentru copii cu tulburãri de comportament? Era ea, oare, potrivitã pentru elevul Paul, dacã acceptãm cã era necesarã pentru omogeneitatea grupului de copii ai clasei? Ar fi fost mai potrivit pentru el sã repete clasa? sau sã fie îndrumat spre o clasã de perfectionare din sectorul scolar în care locuieste? Nu. Deoarece ar fi rãmas cu fobia fatã de scoalã. Hotãrîrea luatã de directoarea scolii a fost salvatoare, pentru cã ea a reusit sã-i motiveze în final pe pãrinti – linistiti între timp de rezultatul „testelor“ – nu numai sã accepte psihoterapia, deja de douã ori sugeratã, apoi recomandatã pentru Paul, ci si sã se implice cu seriozitate în desfãsurarea ei.
228